

PONTIFICIA UNIVERSITAS GREGORIANA

IUS CANONICUM

AUCTORE

P. FRANCISCO XAV. WERNZ S. J.

AD

CODICIS NORMAM EXACTUM

OPERA

P. PETRI VIDAL S. J.

WERNZ-VIDAL

TOMUS I

NORMAE GENERALES

ROMAE

APUD AEDES UNIVERSITATIS GREGORIANAE

Piazza della Pilotta

1938

IMPRIMI POTEST

Romae, 25 Martii 1938.

P. RAPHAEL BITETTI, S. I.
Praep. Prov. Rom. S. I.

IMPRIMATUR

Romae, 6 Aprilis 1938.

† A. TRAGLIA
Archiep. Caesarien. Vic. ger.

TYPIS PONT. UNIVERSITATIS GREGORIANAE

PRAEFATIO

Ultimo loco, ob rationes practicas, prodit in publicum Tomus I huius operis iam ad finem perducti, qui ex ordine logico primum locum tenere debuisset. Quae referuntur ad completam historiam fontium seu collectionum iuris ecclesiastici et ad historiam literariam scientiae canonicae, quae ante Constitutionem « Deus scientiarum Dominus » optimam exhibebant introductionem ad iuris canonici studium, post memoratam constitutionem (art. 27) cum adnexis Ordinationibus exulant a commentariis Codicis seu textus canonici, et amandanda sunt ad disciplinam auxiliarem cum propria schola in illa constitutione praescriptam, ideoque separato volumine suo tempore publicando explanandam.

Si ad promovenda studia canonica opus, ita iam completum, modicum saltem contribuerit, id omne ut in Dei gloriam et Ecclesiae bonum cedat sincere exopto.

Romae in festo Paschatis
17 Aprilis 1938.

PETRUS VIDAL, S. I.

INDEX ANALYTICUS

	PAG.
PROOEMIUM	3
<i>Introductio generalis</i>	9
TITULUS I. De fundamentis iuris ecclesiastici	9
§ 1. De religione	9
§ 2. De Ecclesia catholica	11
§ 3. De relatione Ecclesiae catholicae ad alias societates re- ligiosas	14
§ 4. De relatione Ecclesiae catholicae ad societatem civilem .	16
§ 5. Historia relationis inter Ecclesiam catholicam et socie- tatem civilem	25
TITULUS II. Praenotiones generales iuris ecclesiast.	66
§ 1. De iure ecclesiastico universim spectato	66
§ 2. De scientia iuris ecclesiastici	81
LIBER PRIMUS CODICIS	110
TITULUS III. Canones praeliminare	110
Praenotiones de fontibus existendi iuris ecclesiastici . . .	140
TITULUS IV. De Deo legislatore et legibus divinis	143
§ 1. De Deo legislatore et lege naturali	145
§ 2. De Deo legislatore et lege veteri	147
§ 3. De Christo legislatore et lege nova	149
TITULUS V. De legibus Ecclesiae catholicae	152
<i>Cap. I.</i> De natura legis et de legifera potestate	153
§ 1. De potestate legislativa Ecclesiae	157
§ 2. De eius subiecto activo	158
<i>Cap. II.</i> De obiecto legum ecclesiasticarum	168
<i>Cap. III.</i> De forma et promulgatione legum	185
<i>Cap. IV.</i> De subiecto passivo sive de subditis	197
<i>Cap. V.</i> De effectibus legum ecclesiasticarum	212
<i>Cap. VI.</i> De effectibus legis quatenus confirmatae	223
<i>Cap. VII.</i> De interpretatione legum ecclesiasticarum	227

	PAG.
<i>Cap. VIII. De iure suppletorio post Codicem . . . . .</i>	241
<i>Cap. IX. De cessatione legis . . . . .</i>	249
<i>Cap. X. De praeceptis ecclesiasticis . . . . .</i>	256
TITULUS VI. De Constitutionibus RR. Pontificum	274
§ 1. De decretis vel decretalibus RR. Pontificum	276
§ 2. De decretis SS. Congregationum	282
§ 3. Ius particulare pontificium	292
TITULUS VII. De concordatis	293
§ 1. De subiecto concordatorum	303
§ 2. De forma concordatorum	306
§ 3. De obiecto concordatorum	308
§ 4. De necessitate et convenientia concordatorum	311
§ 5. De vi et obligatione concordatorum	314
§ 6. De interpretatione concordatorum	335
§ 7. De derogatione et abrogatione et cessatione concordatorum	337
TITULUS VIII. De consuetudine	342
§ 1. De iure tradito	343
§ 2. De iure consuetudinario	343
<i>Scholion: De legibus civilibus . . . . .</i>	369
TITULUS IX. De temporis supputatione	375
§ 1. Praenotiones	376
§ 2. Usus fori ecclesiastici	380
§ 3. Regulae Codicis	383
TITULUS X. De rescriptis	391
§ 1. De personis ad danda vel recipienda rescripta habilibus	396
§ 2. De forma legitima, conditionibus et vitiis rescriptorum	409
§ 3. De interpretatione et executione rescriptorum	421
§ 4. De rescriptorum cessatione	429
TITULUS XI. De privilegiis	432
§ 1. De personis habilibus ad concedenda et accipienda privilegia	438
§ 2. De obiecto et forma privilegiorum	441
§ 3. De usu et interpretatione privilegiorum	448
§ 4. De amissione privilegiorum	450
<i>Scholion: De facultatibus apostolicis . . . . .</i>	456
TITULUS XII. De dispensationibus	463

NORMAE GENERALES

DILECTO FILIO
FRANCISCO XAVERIO WERNZ, SAC. E SOC. IESU,
GREGORIANAE STUDIORUM UNIVERSITATIS
RECTORI

PIUS PP. X

Dilecte Fili, salutem et apostolicam Benedictionem.

Sollertium sane curarum, quibus doctores decuriales Lycei magni Gregoriani lectos frequentes numero adolescentes rite sacris disciplinis instruunt, praeclarum specimen Nobis, rector ipse Lycei, dedisti nuper de scientia et facultate tua. Volumina enim quatuor muneri obtulisti, a te adhuc edita de Iure Decretalium. Quod opus, etsi susceptum habes, ut alumnis disciplinae tuae esset usui, sic tamen videmus probari, ut omnibus ecclesiarum legum studiosis, eis etiam, qui hanc ipsam profitentur doctrinam, accommodatum valde atque utile praedicetur. In quo quidem docti atque intelligentes viri et dispartitam subtiliter materiem laudant, et singulorum copiosam eruditissimamque tractationem capitum, et petita vel ab historia canonum vel a philosophia iuris vel a finitimis doctrinis in rem lumina. Quum autem cetera merito efferuntur, tum numeris omnibus absoluta habetur ea pars operis tui, quae de Matrimonio est; ob singularem nempe summamque peritiam, quam diuturno usu eius generis causarum, consultor apud sacra Urbis Consilia, ea consecutus. Est igitur, hoc tuorum laborum exitu, quod tibi et inclitae Societati Iesu gratulemur; idque quum libenter ex animoque facimus, te, ut instituta absolvere simili studio pergas, vehementer hortamur. — Auspicem interea divinorum munerum, ac testem peculiaris benevolentiae Nostrae, tibi, dilecte Fili, Apostolicam benedictionem peramanter in Domino impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum die xxvi. Iunii anno MDCCCcv.,
Pontificatus Nostri secundo.

PIUS PP. X.

PROOEMIUM

---

1. Imperator *Iustinianus* praeter *Digesta* sive *Pandectas* et *Codicem* etiam promulgavit *Institutiones*, quae essent totius legitimae scientiae prima elementa, iisque plenissimum suarum Constitutionum robur accommodans simul vim collectionis authenticae iuris Romani impertitus est (1). Praeterea Const. « *Om-nem reipublicae* » 16 Dec. 533, praescripsit, ut, qui legitima peragerent studia, primo anno suas haurirent *Institutiones*, servata in reliquam anni primi partem et quattuor annos subsequentes *Digestorum* et *Codicis* lectione.

Quae *Iustinianus* in omne aevum ab omnibus tam professoribus quam legum auditoribus observanda esse sanxerat, ea magna ex parte usque ad nostram aetatem moribus recepta erant. Nam etiam in universitatibus litterarum duplex esse solebat schola iuris Romani, scl. una de *Institutionibus*, altera de *Pandectis* (2).

2. In foro ecclesiastico numquam exstiterunt *Institutiones*, quae et *scientiae canonicae* prima essent elementa et simul iuris pontificii brevem et authenticam exhiberent collectionem. Si-quidem *Institutiones* iuris canonici Lancelotti († a. 1590), quae prima vice Perusiae anno 1563 publicatae fuerunt et inter appendices corporis iuris canonici referri solebant, ut pontificio nomine exirent, cum gravi auctoris moerore non sunt consecutae (3).

(1) *Laurin*, Introd. in corp. iur. can. pag. 246.

(2) *Leo XII* Const. « *Quod divina sapientia* » 28 Aug. 1824, n. 209; *Arndts* († a. 1878), Iurist. Encyklop. u. Methodolog. §§ 160, 164; *Vering*, Gesch. u. Pand. § 2; *Accarias*, Précis de droit romain p. V sq.

(3) *Laurin*, l. c. p. 227.

Attamen longo saeculorum usu in scholis catholicis (4) et ultimo quoque tempore praesertim in studiis generalibus Romanis *Institutiones canonicae* praelectionibus de iure *Decretalium* praemitti solebant (5). Quam methodum, si commode fieri possit, in scholis canonicis omnino retinendam esse luculenter docuerunt Romanorum Pontificum auctoritas et praxis longo tempore comprobata et rationum pondus virorumque doctorum effata (6).

Et prior illa schola in facultate canonica aptissime ex iure Romano obtinuit nomen *Institutionum canonicarum*: in ea enim tradi solent scientiae canonicae prima elementa. Altera vero schola, cum ex propriis fontibus iuris canonici conveniens appellatio repeti possit, ex antiqua praxi merito dici potest *schola textus canonici* (i. e. Codicis canonici), sicut in facultatibus iuris civilis a *Pandectis* nominabantur scholae, in quibus absolutis *Institutionibus* diligentissima atque exactissima interpretatione singula tradebantur iura populi Romani. Cfr. § 2, Inst. de iust. et iure I, 1.

In Constitutione «*Deus scientiarum Dominus*» (de Universitatibus et facultatibus studior. ecclesiast. cum adnexis S. Congregationis Ordinationibus) schola *Institutionum* non ponitur in facultate canonica sed supponitur ex cursu theologico (can. 1365 § 2); ab his vero qui illam scholam non frequentarunt supplenda dicitur art. 22 Ordinationum. Similiter *ius publicum ecclesiasticum* ponitur inter disciplinas principales eiusdem facultatis (Ordinationes art. 27), cuius systematica expositio lucem praefert integrae tractationi iuridicae, cuius praecipua quaedam principia per totum Codicem sparsa reperiuntur.

(4) *Canisius* († a. 1610), *Summa iur. can.*; *Doujat* († a. 1688), *Praenot. can. lib. V, cap. 21*; *Zech* († 1772), *Praecognita iur. can. §§ 4 sq.*; *Scherer*, *Handb. d. Kirchenr. t. I, p. 121 sq.*

(5) *Leo XII*, cit. Const.; *Pius IX*, Const. «*Cum Romani Pontifices*» 28 Iun. 1853 et Const. «*Ad piam*» 3 Oct. 1853; *Leo XIII*, Const. «*Magni nobis*» 7 Mart. 1889; Constitutiones generales catholicae universitatis *Americae* Washingtonensis apud *Nilles*, *Comment. in Conc. plen. Baltim. tert. P. II, p. 205 sq. et praesertim p. 220.*

(6) *Fessler*, *Sammlung verm. Schrift. p. 107*; *Arch. f. k. K. t. 59, p. 181 sq., p. 193.*

3. Quodsi praelectiones de iure canonico *extensione et ambitu materiae* Institutiones superent oportet, ut perfectiore quoque *disputandi genere* praestent, omnino requiritur. Id quod fit tribus potissimum modis.

I. *Principia fundamentalia et generalia* universae scientiae canonicae accurate sunt evolvenda. Quem finem non pauci commentatores iuris *Decretalium* v. g. *Devoti* praemissa dissertatione prooemiali sibi consequendum praestituerunt. *Zallinger* vero suis commentariis quinque librorum *Decretalium* praemisit proprium librum de iure ecclesiastico publico una cum libro subsidario, «*qui est isagogicus et principia ac fontes iuris ecclesiastici exhibet*». Talis expositio principiorum generalium nunc apte fit per amplam explanationem libri I novi Codicis (7). De historia fontium, institutorum et scientiae canonicae, in facultatibus canonicis nunc habentur peculiare cursus inter disciplinas auxiliares.

II. *Ortus et progressus, mutationes et fata institutorum et decretorum* canonicorum inde a primis saeculis usque ad nostram aetatem explicari debent, ut *historia iuris* cum non mediocri scientiae canonicae emolumento ob oculos ponatur. Quam provinciam scholae iuris canonici merito iam vindicavit *Zech* l. c. § 12, neque historiam iuris ecclesiastici ad scholam *Institutionum canonicarum* amandandam esse arbitratus est. Quin immo *Devoti*, *ius canon. univ. tom. I, praef. p. VI*, ingenue fatetur in operibus antiquorum classicorum canonistarum v. g. «*Fagnani, Leurenii, Pirhingii, Anacleti, Schmalzgrueberii, ceterorum similium, qui... nihil de rerum originibus et antiquitatibus investigandis laborarunt*», lacunam quandam esse explendam consociata historica eruditione cum iuris praescriptione (8). Quae explicatio de originibus, progressionibus, mutationibus disciplinae, mansit praescripta in decr. S. Congregationis (9).

(7) Ampla disputatio de fontibus iuris eccl. eorumque historia nunc est minoris momenti *practici*, cum fontes iuris vigentis reducantur ad praescripta Codicis et ad ius divinum. Cfr. Decr. S. C. de Semin. et Univ. 7 Aug. 1917 (AAS IX, 439). Retinet tamen momentum historico-iuridicum.

(8) Cfr. quoque *Zallinger*, *Instit. iur. nat. et eccl. publ. vol. II, p. 371 sq.*; *Fessler*, *Sammlung verm. Schrift. p. 111 sq.*

(9) S. C. de Univ. Stud. et Seminar. 7 Aug. 1917 sic statuit: «Itaque Sacra haec Congregatio, ut in re tanti momenti rectae alumnorum insti-

III. Denique *disciplina vigens* in Ecclesia universa, non per generales quasdam normas, sed usque ad ultimas et *particulares conclusiones* est exhibenda et ex *fontibus* accurate citatis demonstranda et *rationibus* quoque *intrinsecis* comprobanda atque defendenda.

Praeterea *controversiae* inter ipsos iuris canonici interpretes agitatae, explicatis et expensis utriusque partis fundamentis sunt discutiendae, sublati per conciliationem apparentibus antinomiis indicatisque differentiis iuris civilis, si forte de eadem materia canonica leges civiles existant.

Tandem doctrina tradita optime illustratur, si ad decidendas *causas* quasdam particulares in foro ecclesiastico agitatae congrue applicatur (10).

Ubi ius canonicum traditur tamquam disciplina secundaria in ipso cursu theologico, facta congrua distributione inter theologiam moralem et institutiones canonicas, hae pro parte quam tractant, magis accedant oportet ad scholam textus, seu tradant oportet totius fere iuris compendium.

Mediam hanc quandam viam iam tenuit *Devoti* in suis Institutionibus canonicis cum notis a se ipso, non a Cardinali Ca-

tutioni pro officio suo consulat, omnibus ac singulis studiorum Universitatibus et iuris canonici Lyceis quae, ad normam can. 256, § 1, eidem Sacrae Congregationi parent, praecipit et mandat, ut in schola antehac *textus* aptissime nuncupata, in qua ius canonicum penitus copioseque praelegitur, ita in posterum eiusmodi disciplina tradatur, ut alumni, non modo Codicis sententia syntetice proposita, sed accurata quoque uniuscuiusque canonis analysi, ad cognoscendum et intelligendum Codicem veluti manu ducantur: debent scilicet doctores iuri canonico tradendo, ipso Codicis ordine ac titulorum capitumque serie religiosissime servata, singulos canones diligenti explanatione interpretari. Idem tamen magistri, antequam dicere de aliquo instituto iuridico aggrediantur, apte exponant qui eius fuerit ortus, quae decursu temporis acciderint progressiones, mutationes ac vices, ut discipuli pleniorum iuris cognitionem assequantur.

Nullo ceterum, praeter Codicem, libro alumnos uti necesse erit; quod si doctoribus placuerit eos unum aliquem adhibere librum, id sancte retinendum, ut non eius libri ordini ordo Codicis, sed huic ille aptetur et accommodetur. Cfr. quoque litteras Benedicti XV ad Patriarch. Vene-
tiar. 16 Iul. 1917 in AAS IX, 382.

(10) *Zech*, l. c. § 12.

stiglioni, qui postea fuit *Pius VIII* appositis (11), quem praesertim ultimo saeculo quam plurimi canonistae in conscribendis libris scholasticis secuti fuerant.

4. Illud demum animadvertendum esse videtur, quod si liber scholasticus auditoribus facultatis canonicae sit suppeditandus pro canonica formatione in scholis recipienda, is ita debet esse completus, ut nihilominus supponat uberiores explanationem in ipsa schola et scholastica palaestra faciendam et novis opportunis additamentis complendam (cfr. *Devoti*, Instit. canon. praef. i. f.), habita quoque ratione de disciplinis auxiliariis, quibus certae iuris partes iam fere universim separatim tractantur et seorsim a schola sic dicta textus traduntur. Qua methodo applicata labor scribendi minuitur et ad legitimos reducit limites, res in scholis explicandae facilius possunt *praevideri*, studio privato scriptoribus canonicis accurate citatis non deest occasio ulterius progrediendi per *repetitiones* et *disputationes*, per *lectionem* et *scriptionem*. Nam ut probe iam tenuerunt Scholastici: «*Docere est adminiculari exterius inventionem discipulorum propriam*» (12).

Qui scopus optime videtur posse obtineri, si praelectiones duplici constant elemento scil. *compendio* sive synopsi atque solidis ordinatisque explicationibus sive commentariis professoris viva voce in schola datis, ex quibus auditores notas sibi pro suo ingenio atque commodo seligant. Quare *Maldonatum S. I.*, praeclarissimum illum in civitate Parisiensi theologiae professorem, inter quinque consilia bene studendi sapienter illud primo loco statuuisse tradunt: *Primum est audire professorem*. Etenim schola cum omnibus suis exercitationibus convenientissima est palaestra ad ingenia excitanda et formanda. Quod si *S. Petrus Canisius* a. 1589 scribit: «*Magnos in scholastica theologia progressus*

(11) *Nilles* in Zeitschr. f. k. Theol. (Act. theol. Oenip.) t. 1, p. 282 iunct. *Devoti*, Instit. canon. praef. i. f. II, tit. 3 § 2, not. 1.

(12) Qui plura cupiat praesertim de methodo studendi iuri canonico, adeat *Doujat*, Praenot. can. l. V, cap. 21; *Maschat*, Instit. canon. vol. II, proleg. § 6; *Zech*, Praecognita iur. can. tit. 1; *Pons*, Ius canonic. iuxta naturam eius faciem seu De ratione dicendi ius can. Fulginiae 1794; *Arndts*, Iurist. Encyklop. §§ 53 sq.; infra h. tom. I, tit. II, § 2, IV; *Kihn*, Encykl. u. Methodolog. d. Theolog. p. 67 sq.

frustra meditatur, qui nunquam in ea praeceptores docentes audivit et firma non iecit philosophiae fundamenta... et qui in disputandi palaestra sese, ut decebat, minus exercuit», huiusmodi consilium a studiosis quoque iuris ecclesiastici non est aspernandum, quo etiam pertinent *exercitationes in facultatibus* per Const. «*Deus scientiarum. Dominus*» art. 30 praescriptae. Quibus praemissis ad explanandos libros Codicis, post generalem introductionem, implorato auxilio divino ad honorem Dei et B. V. Mariae atque utilitatem Ecclesiae iam propius est accedendum.

INTRODUCTIO GENERALIS

TITULUS I

DE FUNDAMENTIS IURIS ECCLESIASTICI

§ 1. DE RELIGIONE

5. Religio (1), quae est complexus veritatum et officiorum relationes hominis ad Deum determinantium, ipsa lege naturali instituta est (2). Verum cum ordo pure naturalis numquam ex-

(1) Si vis nominis latini *religionis* sit explicanda, inter varias derivationes illa videtur ceteris esse praeferenda, quam tradit *Cicero*, De natur. deor. l. II, cap. 28, n. 71, 72, ubi religionem derivat a relegendo. Quod verbum significat potissimum ea, quae pertinent ad cultum divinum, diligenter retractare. Quare qui Deum timet et colit, dicitur religens sive religiosus, atque verba graeca εὐσεβεία et θεοσεβεία et θρησκεία optime correspondent voci latinae religionis. Cfr. *Forcellini*, Lexicon tot. latin. v. v. Religio, Religens; *Georges*, Lat.-D. Handwoerterb. v. v. Religio, Religio. Quod si *Lactantius*, Instit. div. l. IV, cap. 28 (Migne, PL VI, 535 sq.) atque *S. Augustinus*, De vera religione cap. 55, n. 113 (Migne l. c. XXXIV, 172) et *Thalhofer*, Handb. d. k. Liturgik t. I, p. 150 verbum religionis derivant a religando, et deinde *S. Augustinus*, De civit. Dei l. X, cap. 3 (Migne l. c. XLI, 280) praeferat eiusdem vocis derivationem a reeligendo, huiusmodi derivationes sane res verissimas denotant (cfr. *S. Thom.*, Summ. theol. I^a-II^{ae}, q. 81, art. 1), sed verbo nativo religionis sunt minus conformes. Cfr. quoque *Zallinger*, Instit. iur. nat. et eccl. publ. vol. II, p. 207 sq.; *Suárez*, De virtute et statu religionis tract. I, l. 1, cap. 1 sq.; *Thalhofer*, loc. cit.

(2) *Schulte*, Die Lehre v. d. Quell. d. k. Kirchenr. p. 2 si traditionalistarum placitis inhaerens opinatus est, sine revelatione positiva veritates fundamentales religionis solo rationis lumine certo et integre cognosci non posse, doctrinam tenuit nunc a Conc. Vatic. Sess. III, cap. 2

stiterit, de facto quoque numquam exstitit religio mere naturalis (3). Inde enim ab exordio generis humani Deus etiam positivam et supernaturalem religionem hominibus promulgavit.

Quod (4) iam factum est primis parentibus in statu naturae integrae; post lapsum vero Adami Deus ipsis protoparentibus et patriarchis futurum praedixit redemptorem paucaque adiecit praecepta positiva (5). Deinde per Moysen, singularem suum atque eximium legatum, sapientissimam condidit *legem positivam* sive *complexum legum positivarum*, quibus *prima vice* aliquam *congregationem particularem* hominum i. e. populum Israeliticum in *veram* et *unam rempublicam religiosam* constituit (6). Tandem Iesus Christus, verus Deus et homo, religionem christianam annuntiavit, in qua *plenitudo* gratiae et veritatis cum hominibus communicaretur (7).

de revel., can. 1 de revel. omnino proscriptam. Cfr. *Granderath*, Constit. dogm. Concilii Vaticani p. 32 sq.; *Cathrein*, Moralphilosophie t. II, p. 4 sq. 546 sq.; *Schiffini*, Disput. philos. mor. n. 245 sq. 415, 595; *Meyer*, Inst. iur. natur. t. II, n. 4 sq.; *Pesch*, Praelect. dogm. t. IX, n. 293 sq.; *Suárez*, l. c., l. IV, cap. 2, n. 3.

(3) Cfr. *Suárez*, De leg. l. IX cap. 1 n. 4, cur lex ante Moysen fuerit dicta «*lex naturae*». Quae *Phillips*, Compend. iur. eccl. p. 2 et Kirchenrecht. tom I, § 1 contra pseudophilosophos disputat, ad terminos in nota praecedenti statutos sunt exigenda.

(4) Ueberior huius rei expositio datur in priore parte theologiae fundamentalis, ubi theologi methodo rationali et apologetica de vera religione agere solent. Cfr. *Ottiger*, Theolog. fundam. t. I, p. 1 sq. 339 sq. Quae disputationes apologeticae utiliter cum studio historiae revelationis et religionis coniunguntur. Cfr. *Kleutgen*, Theolog. d. Vorz. t. III, sect. 6, cap. 1; *Scheeben*, Handb. d. k. Dogmatik. t. I, p. 33 sq.; *Dankó*, Historia revelationis divinae; *Zschokke*, Hist. sacra antiq. testam.; *Cathrein*, Moralphilosophie t. I, p. 569 sq.; *Suárez*, De fide disp. 9.

(5) *Zschokke*, l. c. p. 48 sq.; *Lehmkuhl*, Theologia moral. t. I, n. 196; *Suárez*, De leg. l. IX, cap. 1; *Hummelauer*, Commentarius in genesim p. 274 sq.; *Franzelin*, De Ecclesia Christi p. 8 sq.

(6) *Suárez*, l. c., l. IX, cap. 1, 1 sq.; *Zschokke*, l. c., p. 83 sq.; *Suárez*, l. c. l. III, cap. 12, n. 9; l. IV, cap. 2, praesertim n. 4, 5, 6 sq.; *Franzelin*, l. c. p. 21 sq.

(7) *Suárez*, l. c. l. X, cap. 1 sq.; *Zallinger*, l. c. p. 207 sq. et 1 sqq.; *Devoti*, Instit. canon. proleg., Ius canonic. universum publ. et privat. t. I, cap. 2 sq.; *Wilmers*, De religione revelata p. 1 sq. 46 sq. 171 sq. 305 sq.; *Tanqueray*, Synopsis theol. t. I p. 22 sq.; *Franzelin*, l. c. p. 34 sq. 65 sq.

§ 2. DE ECCLESIA CATHOLICA

6. Iesus Christus, Deus ac Dominus noster, qui a Deo hominibus datus est non solum *redemptor*, cui fidant, sed etiam *legislator*, cui obediant (8), ut religionem a se fundatam conservaret et propagaret, Ecclesiam (9) instituit tamquam *verum regnum* suum *spirituale* (10). Etenim S. Petro et infallibilis magisterii praerogativam et primatum verae iurisdictionis sacrumque ministerium ad docendos, regendos, sanctificandos homines in

(8) Conc. Trid. Sess. VI, can. 21; Conc. Vatic. Sess. IV, Const. «*Pastor aeternus*» prooem.; *Suárez*, l. c. l. X, cap. 1, ubi praeclare exponit et probat Christum Dominum perfectissimum fuisse legislatorem novi testamenti: *Wilmers*, De Christi Ecclesia p. 25 sq. 38 sq. 96 sq.; *Pesch*, l. c. t. I, n. 65 sq., t. VI, n. 559 sq.

(9) *Ecclesia* ἐκκλησία (cfr. *Card. Hergenroether-Kirsch*, Handb. d. allg. Kircheng. t. I, p. 3, not. 1; not. 1; *Palmieri*, De Romano Pontifice p. 1 sq.; *Pesch* l. c. t. I, n. 260 sq. 305 sq. 309; praesertim *Schanz*, Apologie d. Christenth. t. III, p. 53 sq.; *Franzelin* l. c. p. 1 sq.) est verbum, quo ipse Christus apud *Matth.* XVI, 18, XVIII, 17 *universam* societatem religiosam a se fundatam bis insignivit. Apostoli hunc modum loquendi sunt secuti. Cfr. Act. Apost. V, 11; I Corinth. XV, 9; Galat. I, 13. Quod nomen Ecclesiae cum addito aut in numero plurali etiam designat *particulares* coetus fidelium. Cfr. I Corinth. IV, 17; Act. Apost. XV, 41. A populis latinis mutatione facta pro diversa indole linguarum retinetur ad designandum regnum spirituale Christi Domini. Inde orta sunt vocabula église, iglesia, chiesa. Populi germanici et slavici suas voces, quibus denotant societatem a Christo fundatam, potius ex vocabulis graecis κυριακή i. e. οὐσία vel κυριακόν i. e. οἰκεῖον (cfr. c. 15 Conc. Ancyran. a. 314) dicuntur derivasse. Cfr. *Walafrid. Strabo*, De reb. eccl. cap. 7; *Thalhofer*, Handb. d. k. Liturg. t. I, p. 726 sq.; *Grimm*, Deutsch. Woerterb. v. Kirche. Qua ratione viri quidam docti recte explicant vocabula Kirche et church, vel cerkiew, zerkow, zyrkew, quae alii derivant a *circu* (ἐξωτος). Cfr. Catechism. Rom. P. I, cap. 10, de variis significationibus nominis Ecclesiae; *Laemmer*, Instit. d. k. Kirchenr. § 3; *De Groot*, Summa apologetica p. 25 sq.; *Friedberg-Ruffini*, Trattato del diritto eccl. § 1, not. 1.

(10) *Palmieri*, l. c. p. 2 sq. 9 sq. 12 sq. 59 sq. 72 sq.; *Devoti*, Ius canonic. t. I, cap. 2. Exceptiones Protestantium ex falsa quadam notione spiritualitatis Ecclesiae solide refutant: *Hammerstein*, De Ecclesia et Statu iuridice consideratis p. 33 sq.; *Palmieri*, l. c. p. 27 sq. 40 sq.; *De Groot*, l. c. p. 26 sq.; *Pesch*, l. c. n. 305 sq.; *Wilmers* l. c. p. 25 sq. 58 sq.; *Cathrein*, l. c. t. II, p. 553 sq.; *Schiffini*, l. c. n. 586 sq.

ordine supernaturali concessit, ipsos vero Apostolos S. Petro ut capiti coadunatos et subiectos pariter infallibilis magisterii dono sacroque imperio et ministerio ad eundem finem instruxit. Qua ordinatione factus est auctor Ecclesiae tamquam *verae* et *religiosae* et *supernaturalis*, *unicae* et *universalis*, *hierarchicae* atque *monarchicae* (inaequalis) *societatis*, quae ex Christi voluntate sub S. Petri et Apostolorum *magisterio* et *imperio* atque *ministerio* religionem christianam profiteretur et exerceret. Quae Ecclesia cum sit condita *perfecte independens* a potestate civili atque *supremum* habeat *finem*, societas quoque *perfecta* vereque *iuridica* et *summa in ordine religioso* exsistit (11). Porro eandem

(11) In his atque sequentibus tantum paucis delineamentis adumbratur, quomodo in altera parte theologiae fundamentalis methodo vere rationali et apologetica universa doctrina de Ecclesia Christi proponatur. Quem tractatum theologicum simul cum Institutionibus iuris publici ecclesiastici, ubi eadem doctrina additis argumentis iuridicis retractatur, hoc loco *supponimus* atque remittimus ad theologos velut *Mazzella*, *Palmieri*, *De Groot*, *Billot*, *Tanqueray*, *Murray*, *Franzelin*, *Schanz*, *Gulberlet*, *Pesch*, *Mendive*, *Ottiger*, *Wilmers* aliosque et ad auctores Instit. iur. publ. eccl. velut *Zallinger*, *Tarquini*, *Cavagnis*, *Cappello*, *Rivet* et etiam ad *Philippus*, Kirchenrecht ed. germ. vel gallic. t. I, §§ 2, 9 sq., cuius modus procedendi vel ab ipso relatore in Concilio Vaticano debitis laudibus celebratur, eo quod a *Christo Rege* eiusque *Vicario* in terris, *B. Petro*, universam tractationem de Ecclesia incipiat. Cfr. Collect. Lac. t. VII, col. 315 sq.; *Devoti*, Ius canon. t. I, cap. 3 sq., quem *Phillips* l. c. secutus est; *Aichner*, Compend. iur. eccl. §§ 21 sq.; *López*, Inst. iur. publ. eccl. t. I, p. 21 sq.; 149 sq.; *Card. Hergenroether-Kirsch*, l. c. t. I, p. 67 sq. 101 sq.; *Matthaeus a Coronata*, Ius publ. eccl.

Longe alia sunt placita Protestantium de institutione Ecclesiae Christi. Qui omnes facile admittunt *aliquam* Ecclesiae per Christum institutionem; at penitus negant *ipsum* Christum in Ecclesia sua tamquam vera societate instituisse sacrum principatum sive *hierarchiam ordinis et iurisdictionis*. Alii enim opinantur ex iure divino in Ecclesia Christi *veram iurisdictionem* nullam esse ideoque ab initio religionis christianae *veram societatem iuridicam* fidelium omnino non exstitisse, sed meram unionem *charismaticam* et *caritativam*. Cfr. *De Dominis*, De republica ecclesiastica cap. 7, n. 2; *Lipsius*, Lehrb. d. evang. prot. Dogmatik § 862; *Sohm*, Kirchenrecht t. I, p. 1 sq. 23 sq.; *Pfleiderer*, Grundriss d. chr. Glaubens. u. Sittenlehre § 79. Alii licet concedant primis temporibus *singulas* communitates vel ecclesias *particulares* habuisse simplicem quandam formam regiminis (Gemeindeverfassung) atque adeo saltem ex saeculo tertio reperiri organizationem socialem Ecclesiae cuiusdam universalis sive *«initium Ecclesiae catholicae»*, tamen originem diversarum istarum forma-

Ecclesiam Christus Dominus voluit esse societatem *perennem* et *necessariam*, atque *apostolicitatis*, *unitatis*, *catholicitatis*, *sancitatis notis* insignitam omnibus hominibus facile cognoscibilem effecit. Haec Ecclesia a Christo vero Deo et homine fundata

rum regiminis repetunt ex causis *mere humanis* v. g. ex imitatione reipublicae Romanae, non ex institutione *divina* Christi. Cfr. *Harnack*, Lehrbuch d. Dogmengesch. t. I, p. 39 sq. cum aliis v. g. *Ritschl*, *Koestlin*, *Hatch*, *Loening*. Quorum virorum acatholicorum *arbitrarias assertiones* de primitiva constitutione particularium communitatum vel ipse *Sohm* l. c. p. 23 refutat.

Ab istis erroribus dogmaticis *theologorum* protestanticorum de Ecclesia Christi usque ad nostram aetatem etiam *canonistae* protestantici in suis disputationibus profisciscuntur atque imprimis *constitutionem* Ecclesiae repetunt ex solo *iure humano*. Cfr. *Biedermann*, Christl. Dogmatik II, § 561; *Hinschius*, System d. k. Kirchenr. t. IV, p. 691 sq. et in *Holtzendorff*, Encyklop. d. Rechtswissensch. t. I, p. 819 sq. 849 sq. Immo *Sohm*, l. c. pro suis principiis de organizatione charismatica, non iuridica Ecclesiae Christi tandem aliquando eo pervenit, ut omnem organizationem iuridicam Ecclesiae dicat institutioni Christi esse *contrariam* atque adeo neget vel ipsam *existentiam veri iuris ecclesiastici*. Qui canonistae acatholici cum praeterea plenissime imbuti sint perversis doctrinis de omnipotentia Status (cfr. Pii IX Syllab. prop. 39), praesertim non intelligunt totisque viribus impugnant Ecclesiam Christi esse societatem *perfectam* (*sovrana*). Qua ratione *Dove*, professor universitatis Goetttingensis, in senatu Borussiae 3 Iul. 1880 declaravit: «*Ecclesia tamquam iuridice organizata communitas cultus divini... maiestati Status est subiecta, non perfecte independens* (*sovrana*); *una tantum potestas in his terris potest esse suprema*». Cfr. quoque *Hinschius*, Staat. u. Kirche p. 269.

Canonistae *schismatici* rituum orientalium quamvis non eodem ambitu atque asseclae sectarum protestanticarum a definienda genuina notione Ecclesiae Christi deficiant, tamen negato primatu iurisdictionis R. Pontificis naturam Ecclesiae ut societatis vere *monarchicae* atque *perfectae* i. e. a potestate civili plane independentis perspectam non habent. Cfr. *Milas*, D. Kirchenr. d. morgenl. K. p. 3 sq. 8, 269 sq. 576 s. 600 sq. iunct. p. 17 n. 1, 3, ubi allegatur melior et recentior theologus schismaticus, qui de theologia fundamentalis scripsit, scl. *Macarius* (Introductio in theolog. orthodox. a. 1871). Cfr. quoque ibidem *Archim. Sylvester* (Orthodoxa theolog. dogmat. cum histor. expos. dogm. a. 1884 sq.).

Quorum errorum refutationem habes praesertim apud *Pesch* l. c. n. 310, 365 sq.; *Billot*, De Ecclesia Christi t. I, p. 130 sq., t. II, p. 122 sq., t. III, p. 32 sq.; *Wilmers*, De Christi Ecclesia p. 25 sq. 38 sq.; *Hammerstein* l. c. p. 44 sq. 132 sq.; *Hollweck*, D. k. Strafges. p. I sq.; *Schanz*, Apologie d. Christenth. t. III, p. 91 sq.; *Gordillo*, Compendium theol. orient. p. 58 sq.

unice est Ecclesia Romano-catholica (12), quae definitur: Societas religiosa hominum baptizatorum a Christo instituta, quae eiusdem fidei christianae professione et eorundem sacramentorum communione et regimine legitimorum pastorum (Episcoporum) atque praecipue R. Pontificis colligatur (13).

§ 3. DE RELATIONE ECCLESIAE CATHOLICAE
AD ALIAS SOCIETATES RELIGIOSAS

7. Quamvis Ecclesia catholica sit societas religiosa plane distincta a Synagoga, tamen intimus existit nexus inter religionem legis naturalis et legis Mosaicae atque religionem legis gratiae sive Ecclesiam catholicam (14). Nam religio veteris testamenti fuit praeparatio quaedam partim remota partim proxima ad religionem christianam. Porro licet in ratione *generica* congregationis fidelium credentium in Christum redemptorem omnes verae religiones supernaturales conveniant, tamen Ecclesia catholica est *specie* distincta ab omnibus praecedentibus religionibus et unica est societas religiosa ab ipso Christo domino fundata (15).

(12) *Pesch* l. c. n. 413 sq.; *Billot* l. c. t. I, p. 131 sq. *Wilmers* l. c. p. 478 sq.; *Gutberlet*, *Lehrb. d. Apolog.* t. II, p. 340 sq., t. III, p. 71 sq.; *Schanz*, *Apolog. d. Christenth.* t. III, p. 85 sq.

(13) Definitiones Ecclesiae, quae ordinarie in catechismis catholicis inveniuntur, omnino accuratae sunt neque tantum exhibent descriptionem vitae ecclesiasticae bonorum catholicorum, sed quoad substantiam tradunt ipsam definitionem *Bellarmini* (*Disput. de controversiis fidei*, de Ecclesia militante l. III, cap. 2) a plerisque theologis et canonistis optimo iure receptam. Cfr. *Laemmer* l. c. § 3; *Devoti* l. c. cap. 7, §§ 2, 3, 4; *Palmieri* *De Rom. Pontif.* p. 2 sq. p. 25 sq.; *Phillips*, *Kirchenrecht.* t. I, § 2 l. I.; *Tanqueray* l. c. t. I, p. 311 sq. 568 sq.; *De Groot* l. c. p. 28 sq.; *Pesch* l. c. n. 309; *Wilmers*, *De Christi Ecclesia* p. 19 sq. 1 sq. 34 sq. 53 sq. 146, 478 sq. 619 sq. 646; *Schanz* l. c. p. 80 sq.

(14) *Palmieri* l. c. p. 7 sq. 14 sq.; *Pesch* l. c. n. 311 sq.; *Schanz* l. c. t. II, p. 318 sq.

(15) *Suárez*, *De leg.* l. IV, cap. 2, l. IX, X, *De fide disp.* 9, sect. 2, et 3, *Defensio fid. cath. et apost. advers. Anglic. sect. errores* l. III; *Phillips*, *Kirchenr.* t. II, §§ 91 sq.; *Wilmers* l. c. p. 32 sq.; *Pesch* l. c.; *Franzelin* l. c. p. 8 sq. 21 sq.

Ab illa vero unice vera Ecclesia Christi, quae est catholica Romana supra Petrum tamquam fundamentum aedificata, variae aliae societates religiosas, disruptis obedientiae et pietatis vinculis, se separarunt ac nomen ecclesiae christianae sibi usurparunt (16).

Cum agendum sit de iure solius Ecclesiae catholicae, universa inquisitio de *forma sociali* religionis legis naturalis et Mosaicae earumque regimine, iuribus atque officiis ex *professo* instituenda, a disputationibus *de iure ecclesiastico* omnino aliena est. Hinc sicut illi scriptores historiae ecclesiasticae (17) optime videntur consuluisse et connexioni et distinctioni inter Ecclesiam Christi et societates religiosas veteris testamenti intercedenti, qui nequaquam inde ab Adamo universam historiam ecclesiasticam conscribunt, sed ab ipsa fundatione Ecclesiae per Christum Dominum facta annales ecclesiasticos proprie auspicantes, solummodo ad *instar propylaeorum Domus Domini introductionem* quandam de historia sacra veteris testamenti historiae ecclesiasticae praemittere solent, ita multo magis a canonistis huiusmodi *iuris* quaestiones non nisi *obiter* attingendae sunt. Summopere vero commendandum est, ut vel ipsi canonistae pro meliore et profundiore cognitione universae oeconomiae supernaturalis atque mutuae connexionis quaestionum huc spectantium praesertim citata opera *Suaresii* et *Palmieri* aliorumque attente legant et maturo studio expendant.

8. Quod si de relatione Ecclesiae catholicae *ad alias societates religiosas post adventum Christi* existentes agatur (18), du-

(16) Apposite *Walter* (*Lehrb. d. Kirchenrechts* § 3, contra *Richter*, *Lehrb.* 82, not. 1): «Affirmari vero nullo modo potest, diversas ecclesias, licet inter se essentialiter discrepent, *unam* veram Ecclesiam Christi nihilominus constituere eo quod aliquid adhuc commune retinuerint». Qui aliquid de fide et de Ecclesia retinet, in aliis discrepat eisdem reiectis, non minus se separat a fide, ab Ecclesia, a Christo, a salute, quam qui totam fidem reiecit et Ecclesiam prorsus non agnoscit.

(17) *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. t. I, p. 38 sq.; *Doellinger*, *Heidenth. n. Iudenth. Eine Vorhalle zur Gesch. d. Christenth.*; *Phillips* l. c. A. *Weiss*, *Hist. eccl.* t. I, p. 1 sq. 8 sq.

(18) *Phillips* l. c. §§ 96 sq.; *Cavagnis* l. c. P. I, p. 353 sq.; *Tarquini*, *Instit. iur. eccl. publ.* p. 69 sq.; *Palmieri* l. c. p. 115; *Saegmueller*, *Lehrb. d. k. K.* p. 54 sq. In terminologia Codicis *acatholici* vocantur omnes qui

bitari nequit, quin omnes societates religiosas *infidelium* omnesque *sectae christianae* ab Ecclesia catholica habeantur plane *illegitimae omnique iure existendi* destitutae, licet certis in rebus adiunctis boni communis causa possint vel etiam debeant a potestate civile *tolerari* (tolerantia *politica*, non tolerantia *dogmatica*, quam Ecclesia respuit et respuere debet). At quamvis magistratus et socii illarum societatum *infidelium*, qui in suis erroribus et vitiis *pertinaciter* persistunt, Dei ordinationi resistent, tamen formaliter subditi rebelles Ecclesiae catholicae non sunt; etenim omnino extra Ecclesiam existunt et per baptismum potestati ecclesiasticae directe nondum sunt subiecti (19). Quam ob rem infideles per fidei praedicationem (20) mediis legitimis (21) inducendi sunt, ut rite suscepto baptismo (22) Ecclesiae catho-

Ecclesiae auctoritatem non agnoscunt, sive baptizati (can. 1099), sive baptismo carentes; *infideles* vero ii soli, qui baptismo carent. Qui usus non est constans; nam v. gr. canonibus 542, 987, 1061-1063 appellatio acatholici limitatur ad haereticos et schismaticos; in aliis vero sensus non est clarus v. gr. can. 1102, 1149, 1152, 1350. In *doctrina* vero canonica acatholici habentur *christiani* haeresi aut schismati adhaerentes. Standum est notioni traditae in can. 1325 § 2.

(19) I Cor. V, 12; cap. 8, X. de divort. IV, 19; Conc. Trid. Sess. VII, de bapt. can. 8.

(20) Matth. XXVII, 19 sq.; cap. 10, X. de Iud. V, 6.

(21) Cap. 3, X. de bapt. III, 42; cap. 9, X. de Iud. V, 6; cap. unic. de Iud. V, 2 in Clem.

(22) De modo agendi Ecclesiae cum iudaeis cfr. breviter: *Chelodi*, De personis n. 38; *Van Hove*, De legibus n. 188; *Ojetti*, in Codic. I, p. 104 sq.; fusius et plenius: Dictionnaire Apolog. II, 1725-1736. Cfr. quoque *Wernz-Vidal*, Ius poenale, n. 400 sq.; *Reiffenstuel*, Ius can. univ. I, tit. 2, n. 278 sq.

At de potestate Ecclesiae in infideles non videtur assentiendum sententiae quam tenuit Innocentius IV in V. libros Decretat, comment. ad cap. 8 *de voto* III, 34, his verbis: «Bene tamen credimus quod Papa qui est vicarius Iesu Christi, potestatem habet non tantum super Christianos et super omnes infideles; cum enim Christus habuerit super omnes potestatem, unde in Psalmo «Deus iudicium tuum regi da»... Omnes autem tam fideles quam infideles oves sunt Christi, per creationem, licet non sint de ovili Ecclesiae. Et sic per praedicta apparet quod Papa super omnes habet iurisdictionem et potestatem de iure, licet non de facto. Unde per potestatem quam habet Papa, credo quod si gentilis, qui non habet legem nisi naturae, si contra legem naturae facit, potest legitime puniri per Papam... Item iudaeos potest iudicare Papa, si con-

licae sese subiciant. Cum ipsis infidelibus eorumque societatibus Ecclesia eas habet iustitiae et caritatis relationes quae ex lege naturali et ex pactis oriuntur. Id tamen ex divino mandato, cui etiam infideles subiciuntur, merito sibi vindicat: 1º) ius in universo mundo omnes gentes evangelicam doctrinam docendi, et licet ad eam amplectendam cogere non possit, iura tamen sua vindicare potest contra eos qui liberam praedicationem impediunt; 2º) Ius legem divinam naturalem et positivam interpretandi; 3º) Ius *sese defendendi* contra iniustos aggressores, quod cuivis personae et societati convenit, et contra eos qui ipsam in prosecutione sui finis impediunt (23). Setae vero *christianae*, quorum asseclae baptismum valide susceperunt suisque erroribus vel schismati *pertinaciter* adhaerent, formaliter etiam rebelles erga Ecclesiam existunt; illi enim vi baptismi vere et absolute et perpetuo Ecclesiae subiciuntur (24). Quare vehementer errat, quicumque existimat varias sectas christianas v. g. Anglicanorum, Lutheranorum, Russorum esse partes legitimas universalis cuiusdam Ecclesiae Christi atque Ecclesiae catholicae tamquam *ecclesias sorores* coordinatas (25). Neque institui possunt nationales ecclesiae ab auctoritate Romani Pontificis subductae planeque separatae; eo ipso enim huiusmodi ecclesiae desinerent esse *partes unius* vereque catholicae Ecclesiae Christi (26).

tra legem Evangelii faciunt in moralibus, si eorum praelati eos non puniant, et eodem modo si haereses circa suam legem inveniant», nisi haec intelligenda sint de potestate temporali Papae in subditos. Cui sententiae, cui videtur assensisse Abbas antiquus, *Hostiensis*, *Ioannes Andreae*, non adiicit calculum Bulla *Unam Sanctam* Bonifacii VIII in cap. 1. de maiorit. et obedient. I, 8 in Extvg. comm.

(23) Cap. 2, de Iud. V, 2 in Extravag. com.; *Suárez* De leg. l. IV. cap. 19, n. 2.

(24) Conc. Trid. Sess. VII, l. c. can. 7 sq.; *Suárez* l. c.; *Phillips* l. c. § 102.

(25) Syllab. Pii IX prop. 18; *Palmieri* l. c. p. 250 sq.; *Richter-Dove*, Lehrb. d. Kirchenr. § 2, not. 1; *Schulte*, Lehrb. d. k. Kirchenr. p. 5, not. 18, p. 153 sq.

(26) Syllab. prob. 37; *Schulte*, Lehrb. d. k. K. §§ 31, 33. Recte vero *Papp-Szilágyi*, Enchirid. iuris Eccles. orientalis cathol. § 23, p. 45 loquitur de «sorore Ecclesia graeca» (i. e. unita) et de «sorore Ecclesia latina»; *Wilmers*, De Christi Ecclesia p. 49 sq. 648 sq.

§ 4. DE RELATIONE ECCLESIAE CATHOLICAE
AD SOCIETATEM CIVILEM

9. Relatio Ecclesiae catholicae ad societatem civilem in concreto reducitur ad disquisitionem, quaenam relatio intercedat inter *potestatem* ecclesiasticam et civilem (27). Quae relatio utriusque potestatis sub multiplici respectu considerari potest atque imprimis ratione *originis*. Qua de re extra controversiam est utramque potestatem immediate *Deum* habere communem *auctorem*. Et potestas quidem civilis procedit a Deo ut auctore *naturae*, non a diabolo vel a R. Pontifice; potestas vero ecclesiastica originem repetit ex positiva ordinatione Dei tamquam auctoris *graliae* et ordinis supernaturalis (28).

Inde iam consequitur praeterea inter utramque potestatem intercedere relationem *duarum potestatem perfecte distincta-*

(27) *Martin*, Collect. doc. Conc. Vatic. p. 49 sq.; *Phillips* l. c. §§ 103 sq.; *Tarquini* l. c. p. 43 sq.; *Cavagnis* l. c. p. 235 sq.; *Suárez* l. c. l. I, cap. 8, n. 5 sq.; *Wilmers* l. c. p. 96 sq. 112 sq. 133 sq.; *Liberatore*, La chiesa e lo stato; *Saegmueller*, Lehrb. d. k. K. p. 32 sq.; *Choupin*, Valeur des décisions doct. et discipl. du Saint-Siège, p. 214 sq.; *Billot*, De habitudine Eccl. ad civilem societ. p. 64 sq. — Praeclare et plura *Conte a Coronata*, Ius publ. ecclesiast. p. 97 sq.; *Chelodi*, De personis I, n. 23 sq. — Quae relatio societatum multo melius intelligitur et in concreto proponitur, si fiat quaestio de relatione *inter potestates* quae duplici societati praesunt, ex quorum exercitio respectivae societatis *ordo iuridicus* pendet.

(28) Rom. XIII, 1; Leonis XIII Encycl. «*Diuturnum*» 29 Iun. 1881 et Encycl. «*Immortale*» 1 Nov. 1885 iunct. Act. theol. Oenip. t. XI, p. 385 sq. (*Wernz*) t. XXVI, p. 263 sq. (*Michael*); *Suárez* l. c. l. III, cap. 3 sq. l. IV, cap. 1 sq. cap. 2, n. 10, 11, cap. 3; *Phillips*, Kirchenr. t. II, §§ 105 sq.; *Moulart*, L'église et l'état l. I, II; *Hammerstein*, De Ecclesia et Statu p. 26 sq. 76 sq.; *Palmieri* l. c. p. 105 sq. 59 sq. 72 sq.; *Michael* in Act. theol. oenip. t. XV, p. 164 sq. exponit, quae fuerit genuina sententia Gregorii VII de origine potestatis civilis. Cfr. *Suárez* l. c. l. III, cap. 1, n. 1, 12; *Wilmers* l. c. p. 5 sq. 96 sq.; *Billot* l. c. t. III, p. 1 sq. iunct. *Schiffini* l. c. n. 408 sq.; *Cathrein* l. c. t. II, p. 451 sq.; *Meyer*, Inst. iur. nat. t. II, p. 241 sq.

rum. Etenim potestas civilis a potestate ecclesiastica fine, natura, mediis, effectibus prorsus differt (29).

Porro illa distinctio non est qualiscumque, quae etiam habetur inter familiam vel corporationem forte privilegiatam et societatem civilem, sed est distinctio *perfectae independentiae*. Utraque enim potestas est in *genere* suo *suprema* atque unaquaeque societas est *vere perfecta* (*soprana*). (30) Quae perfecta independentia societatis civilis et Ecclesiae *in ordine suo* interdum parum accurate vocatur *coordinatio* (31) et materiam subministrat pulcherrimis theoriis et disputationibus de *concordia* et *amicitia* inter Ecclesiam et principatus civiles atque de vitanda *separatione* et *discordia* utriusque potestatis (32).

Nihilominus ne quis in media via sistat atque adeo ad sinistras deveniat conclusiones, sedulo examinandum est, num inter potestatem ecclesiasticam et civilem interveniat relatio ve-

(29) *Suárez*, De leg. l. IV, cap. 8, Defens. fid. cathol. l. III, cap. 6 sq. l. IV, cap. 2; *Cavagnis* l. c. p. 100 sq. 114 sq.; *Phillips* l. c. § 108; *Moulart*, l. c. l. II, p. 1; *Michael* in Act. theol. Oenip. t. XXVI, p. 253 sq.

(30) Leonis XIII cit. Encycl. «*Immortale*» et Encycl. «*Sapientiae*» 10 Ian. 1890; Pii IX Encycl. «*Quanta cura*» 8 Dec. 1864 et Syllab. prop. 19, 20, 39, 41, 44; *Phillips* l. c. § 109; *Palmieri* l. c. p. 105 sq. 115 sq.; *Wilmers* l. c. p. 112 sq. 141 sq. 133 sq.; *Saegmueller* l. c. p. 34; *De Groot* l. c. p. 373 sq.; aliter scriptores protestantici supra not. 11 allegati v. g. *Hinschius*, *Dove*, *Sohm* alique, qui Ecclesiam reducunt ad corporationem iuris publici *a Statu dependentem*.

(31) *Saegmueller* l. c. p. 33, 89. Si quis utatur verbo coordinationis secundum proprium et obvium sensum, illae perfectae societates solummodo *vere coordinatae* dici possunt, quae in *eodem genere* versantur circa eundem *finem supremum* v. g. duae perfecte independentes civitates in ordine politico. At Ecclesia et civitates certissime non versantur in eodem genere circa eundem finem supremum; hinc coordinatae appellari nequeunt, nisi saltem terminologia adhibeatur parum propria, aut errores philosophici et dogmatici non satis caveantur. Cfr. Bonifacii VIII Const. «*Unam sanctam*» in cap. 1 de maior. I. 8, in Extravg. com.; Leonis XIII Encycl. «*Immortale*»; Act. theol. Oenip. t. XI, p. 387 sq.; *Tarquini*, Inst. iur. eccl. publ. p. 27 sq.

(32) Pii IX Syllab. prop. 55 et Encycl. «*Quanta cura*»; Leonis XIII Encycl. «*Libertas*» 20 Iun. 1880 et cit. Encycl. «*Immortale*» atque «*Sapientiae*»; *Ivo Carnul.* in epist. 238 ad Paschal. II apud *Migne*, PL CLXII, 246; *Phillips* l. c. §§ 106, 107; *Moulart* l. c. l. II, cap. 3 sq.; *Saegmueller* l. c. p. 34.

rae *subordinationis* (33). Plenam independentiam principum civilium a potestate sociali Rom. Pontificis in temporalibus asserta fuit in *Declaratione cleri Gallicani* a. 1682; articulus autem in qua praecipue illa assertio fiebat, ab Innocentio XI, ab Alexandro VIII et a Pio VI (Denzinger-B. n. 1312, 1599) damnatus fuit. Cui errori addebant *Regalistae* alium assertae potestatis Status in Ecclesiam quoad quoslibet actus, qui regimen politicum tangerent, inde inferentes ius appellandi ab abusu, placiti regii, vigilantiae circa canonum observantiam et ad alia quibus libertas et independentia Ecclesiae arctis limitibus coërceretur, extendebant (34). Porro hac in re principalis difficultas non est in ea subordinatione potestatis civilis, quae oritur aut ex Ecclesiae maiore *dignitate* et excellentia aut ex *directione* quadam morali per magisterium et consilia aut ex *iure merae defensionis*, in quo sensu catholicorum dissensus nullus esse potuit; sed agitur de subordinatione ex vera *potestate iurisdictionis* Ecclesiae, vi cuius potestas civilis potestati ecclesiasticae vere fit *subdita* et ad obedientiam tenetur.

Huiusmodi *subordinatio* potestatis civilis in ordine ad potestatem ecclesiasticam certissime non est *directa* (35) i. e. intra

(33) Suárez, De leg. l. IV, cap. 9; Phillips l. c. §§ 115, 116; Palmieri l. c. p. 548 sq.; Moulart l. c. II, cap. 2, art. 2; ubi tamen doctrinam Bellarmini neque clare recteque proponit neque solidis argumentis impugnat; Hammerstein l. c. p. 117 sq.; Bouix, De Papa t. III, p. 2 sq.; López l. c. t. I, p. 212 sq., t. II, p. 53 sq. 318 sq.; Scherer l. c. t. I, § 14, ubi refert varias theorias recentiorum scriptorum de relatione inter Ecclesiam et Statum, quae nituntur philosophicis et dogmaticis erroribus. — Praeclare diversa systemata exponit Conte a Coronata l. c. n. 81.

(34) Ita Pithous, Les libertés de l'Eglise gallicane, 1594; Richerius, Tractatus de ecclesiastica et politica potestate 1611; Hontheim sub nom. Febronii, De statu Ecclesiae et legitima R. Pontif. potestate 1763. Cfr. damnationes factas in Syll. pr. 20, 28, 29, 41; in Conc. Vatic. sess. 4, cap. 3; in Allocut. Pii IX Luctuosus 12 Martii 1877.

(35) Cap. 6. (Innoc. III a. 1201) X. de M. et O. I 33; cap. 13 (Innoc. III a. 1204) X. de iudiciis II 1; cap. 10 (Innoc. III a. 1206) X. de for. comp. II, 2; cap. 7 § 1 (Alex. III a. 1202) X. qui fil. IV, 17; Leonis XIII Encycl. « Immortale »; Innocent. IV, Apparatus Decretal. in cap. 13 X. qui fil. IV, 17 et in cap. 13 X. de iudiciis II, 1; Suárez, De leg. l. III, cap. 6., Defensio fidei cathol. l. III, cap. 5; Bellarmin., De controvers. christ. fid., tert. controvers. de S. Pontifice l. V, cap. 1, 5; Lugo, De fide disp. 19, sect. 2, n. 95; Palmieri l. c. p. 116 sq.; Cavagnis, Inst.

finem et terminos *eiusdem* potestatis, sed *indirecta* quae solum nascitur ex directione ad finem altiorem et ad superiorem excellentioremque potestatem ecclesiasticam pertinentem, quae *in se*

iur. publ. eccl. P. I, p. 248 sq.; Billot l. c. p. 79 sq.; Militia De Ecclesiae potestate indirecta, alique optimo iure potestatem directam Ecclesiae in Statum omnino reiciunt. Termini *potestas directa* et *potestas indirecta* iam altero saec. XIII decennio reperiuntur adhibiti, ut ostendit Gillmann in A. f. k. K. XCVIII, 407 sq.

Tempore vero *medii aevi* saltem nonnulli viri docti v. g. Augustinus Triumphus († a. 1328), Summa de potestate eccles. q. 1. a. 1. q. 44 sq. alique v. g. Alvarus Pelagius († a. 1352) non defuerunt, qui argumentis plane improbabilibus susciperent patrocinium istius directae potestatis Ecclesiae. Qui viri docti cum recte refutarent errores Marsilli Patavini et Ludovici Bavari de primatu R. Pontificis, ipsi in propugnandis praerogativis Sedis Apostolicae iustos excesserunt limites; etenim, admissa *unitate substantiali potestatis spiritalis et civilis*, principibus saecularibus in ordine politico solummodo tamquam Vicariis pontificiis vindicarunt *usum* vel executionem sive administrationem potestatis a R. Pontifice concessae. In dubium quoque vocari non potest Gregorium IX et Innocentium IV ex spuria donatione Constantini (Galante, Fontes n. 22) quam post ipsos etiam alii R. Pontifices v. g. Nicolaus III a. 1278 in cap. 13 de elect. I, 6, in Sext. et Clemens V a. 1314 in cap. un. de iureiur. II, 9 in Clem. alique v. g. Ioannes XXII genuinam habuerunt, inefficacia petisse argumenta (salvo valore aliarum rationum) contra Fridericum II. Cfr. Card. Hergenroether, Kathol. Kirche u. christl. Staat p. 420; Hefele, Conciliengesch. t. VI, p. 340 sq.; Michael l. c. t. XXVI, p. 264. sq. Quod systema potestatis directae Ecclesiae post Concilium Tridentinum non nisi paucissimos nactum est patronos nostraque aetate penitus derelictum et obsoletum dici debet, ita ut vix iam ab ullo viro vere docto serio defendatur, nisi excipias Laing, The blessed virgin's root traced in the tribe of Ephraim, Londini 1871.

Vicissim erroribus historicis (cfr. cit. capita Decretal.) et falsae notioni de perfecta societate civili est adscribendum, si qui (cfr. Rulf in Staatslex. ed. Bruder-Bachem v. Voelkerrecht IV) asserat tempore medii aevi populos christianos, etsi non de facto, saltem ex principiis iuridicis illius aetatis (?) *unum solummodo formasse Statum* (?), qui insuper supremae potestati R. Pontificis fuerit subiectus (?); hinc fundamentum iuris internationalis i. e. independentes et perfectas (sovrane) societates civiles tunc non fuisse admissas (?). Quae opinio manifeste confundit *ethnarchiam* quandam christianam cum unico Statu (cfr. Hefele, Concilieng. t. IV, p. 1 sq.; Mejer, Inst. iur. nat. t. II, n. 766 sq.) et falso ad notionem *perfectae* societatis civilis non solum excludit omnem dependentiam *directam* in eodem genere politico, sed etiam *indirectam*. Cfr. Suárez, Defensio fid. cathol. l. III, cap. 5, n. 1 sq., cap. 30, n. 1 sq.

temporalis non est, sed spiritualis, licet *propter spiritualia* ver-setur circa *temporalia*. Quae dependentia sive subordinatio me-rito vocatur indirecta, quia superior illa potestas circa tempora-lia *non per se* aut propter se, sed quasi indirecte et propter aliud *interdum* versatur (36). Porro eadem subordinatio non mere ne-

Vehementer tandem erravit Gierke, D. deutsche Genossenschaftsrecht t. III, p. 521, 523, qui opinatus est ipsos Rom. Pontifices eorumque as-seclas inde a Gregorio VII fuisse concordēs in adscribenda Sedi Apo-stolicae *substantia* potestatis spiritualis et civilis atque tum demum ad-misisse aliquam *divisionem*, cum distributio *administrationis* iure divino praescripta habuerit locum. Cfr. cit. cap. iur. Decretal.; Michael l. c. p. 264, 269.

(36) Cap. 13 X. qui fil. IV, 17, ubi Innocentius III hisce classicis verbis potestatem indirectam Ecclesiae in Statum enuntiat: «*Rationibus igitur his inducti regi* (quem Galliae regem Innocentius III in praece-dentibus expresse dixerat *Superiorem in temporalibus minime* recogno-scere) *gratiam fecimus requisiti....., quod non solum in Ecclesiae patri-monio, super quo plenam in temporalibus gerimus potestatem, verum etiam in aliis regionibus, certis causis inspectis, temporalem iurisdi-ctionem casualiter exercemus*». Eadem doctrina traditur in capitibus not. 32 h. tit. citatis; Bonifacii VIII Const. «*Unam sanctam*»; Pii VI Constit. «*Auctorem fidei*» 28 Aug. 1794 l. f., ubi damnatio quattuor ar-ticulorum cleri Gallicani (a. 1682), non excluso articulo primo, iam ab Innocentio XI 11 Aprilis 1682 et Alexandro VIII 4 Aug. 1690 facta denuo confirmatur; Pii IX Encycl. «*Quanta cura*» et Syllab. prop. 24, 42; Leon. XIII Encycl. «*Immortale*». Cfr. Hefele, Concilieng. t. V, p. 1130 sq.; Innocent. IV, Appar. Decretal. in cap. 13 X. de iudic. II, 1, ubi ad verba Innoc. III: «*Non enim intendimus iudicare de feudo*» addit interpre-tationem: «*Directe, secus indirecte, quia non potest agere poenitentiam, si non restituat*»; at Gierke l. c. p. 523 not. 13 ista verba Innocentii IV perperam interpretatur de *divisione eiusdem potestatis* quoad meram *administrationem*; Suárez, De leg. l. IV, cap. 9, 11, ubi n. 12 docet Ec-clesiam non tantum *declarando*, sed etiam *constituendo* et *eximendo* sibi-que *reservando* posse *propter rationem spiritualem* efficere, ut ma-teria quaedam sit canonica sive obiectum legum ecclesiasticarum; Suárez, Defensio fidei cathol. l. III, cap. 5, 21 sq., ubi totam theoriam de subor-dinatione potestatis civilis ex suis principiis repetit; Bellarm. l. c. cap. 6; Cavagnis l. c. P. I, p. 251 sq.; Molitor, Die Decretale Per venerabilem p. 190 sq. et Card. Hergenroether l. c. p. 434 sq., unde luculenter constat doctrinam de potestate indirecta Ecclesiae tum ante reformationem tum post illam communiter a theologis et canonistis catholicis, si paucos exci-pias extremarum sententiarum sectatores, tamquam *indubitata* fuisse propugnata v. g. a. S. Thoma, Victoria, Molina, Soto, Mauciero, Staple-ton, Bianchi, Mamachi, Petra, Gengler, Philipps. Cfr. Suárez, De leg. l. IV,

gativa est dicenda, propter quam potestas civilis ex natura rei etiam intra limites sui obiecti nihil agere potest, quod ex iudicio Ecclesiae redundet in ipsius damnum et iniuriam, sed *positiva* quoque sit necesse est, i. e. potestas civilis ita pendet a potestate ecclesiastica, ut suis actibus id exigente Ecclesia ad bonum et commodum societatis ecclesiasticae conferre debeat (37).

Qua ex doctrina unice vera et certa de potestate indirecta Ecclesiae in Statum sponte sequitur, duo alia systemata quan-doque etiam a catholicis praesertim ultra alpes propugnata scl. de *potestate mere directiva* (38) Ecclesiae in Statum aut de *ab-*

cap. 9, n. 2 «*Est ergo conclusio haec certa et communis apud catholicos*». Quae doctrina praesertim post promulgatum Syllabum Pii IX a *Libera-tore, Tarquini, Palmieri, Manning, Molitor, Bargilliat, Hammerstein, Pérez, Biederlack, Billot* aliisque multis pariter pro certa recte defenditur. Quare illi scriptores catholici errant, qui theoriam de potestate indirecta Ecclesiae tractant ad instar liberae cuiusdam opinionis plus minusve probabilis, *vel* cum quadam prudentia seponunt, ut neglectis principiis vere fundamentalibus ex concordatis vel «*evolutione historica*» rela-tionem Ecclesiae et Status explicent, *vel* etiam argumentis inefficacibus impugnent, v. g. quod huiusmodi systema saltem nostra aetate executioni mandari non possit. At veritas doctrinae et iura Ecclesiae non pendent a condicione temporum et difficultate executionis; secus etiam alia iura certissima Ecclesiae essent neganda. Praeterea falsum est nostra aetate theoriam indirectae potestatis carere practica executione; nam si v. g. certae leges civiles ab Ecclesia declarantur invalidae, etiam nunc in ipso foro *civili vi obligandi* sunt destitutae. Cfr. Scherer l. c. t. I, p. 54 sq.; Saegmueller l. c. p. 37 iunct. Biederlack in Act. theol. Oenipont. t. XXVI, p. 156 sq. et Wernz ibidem t. XI p. 344 sq.; Suárez, Defensio fid. cathol. l. III, cap. 22, n. 6, 7, 8.; Conte a Coronata l. c. n. 83 sq.

(37) Suárez, Defensio fid. cathol. l. III, cap. 22, n. 9 sq., De leg. l. IV, cap. 9.

(38) Potestas *directiva* hoc loco non eo sensu intelligitur, quo illam defendit etiam Suárez, Defens. fid. cath. l. III, cap. 22, n. 1 atque hisce verbis explicat: «*Per potestatem enim directivam non intelligimus solam potestatem consulendi, monendi aut rogandi; haec enim non sunt propria potestatis, sed intelligimus propriam vim obligandi et cum morali efficacia movendi, quam aliqui solent coactivam appellare, sed haec vox magis ad poenas pertinet, de quibus in capite sequenti dicturi sumus; hic autem de iurisdictione ad obligandum in conscientia loqui-mur*». At patroni huius systematis potestatis directivae veram iurisdi-ctionem Ecclesiae in Statum sive directam sive indirectam, cui insita sit vis obligandi vel cogendi, omnino negant, atque suam potestatem dire-ctivam Ecclesiae in potestatem civilem intelligunt de facultate quadam Ecclesiae docendi, monendi, consulendi, rogandi, quae, ut scite observat

soluta coordinatione (39) Ecclesiae et Status solido fundamento carere atque vix effugere notam theologicam saltem falsitatis (40).

Suárez, non est propria potestas superior. Quod systema potestatis directivae iam a *Fenelon* propugnatum potissimum a *Gosselin* (Le pouvoir du Pape au moyen âge, Lovanii 1845) per modum theoriae plene evolutae propositum est atque alios quoque nactum est defensores v. g. *van Gils*, *Moechler*, *Beidtel*. At universa ista theoria insufficientibus nititur rationibus et tot gravibus obnoxia est exceptionibus, ut cum doctrina catholica communiter et constanter tradita conciliari non possit.

(39) Ista theoria constat duplici elemento. Eius enim patroni imprimis recte *asserunt* tum Ecclesiam tum Statum esse societates in genere suo perfectas, licet quandoque ex illo principio illegitimas deducant *conclusiones*. Cfr. *Reichensperger*, Kulturkampf p. 27 sq. 33; *Martens*, Die Beziehungen der Ueberordnung, Nebenordnung u. Unterordnung zwischen Kirche u. Staat p. 247. Praeterea *negant* non solum *directam*, sed etiam *indirectam* subordinationem Status, quae nitatur vera eaque superiore iurisdictione Ecclesiae. Qua ex *coordinatione* utriusque potestatis, quam adeo urgent, ut vix videantur admittere ullam superiorem potestatem Ecclesiae in Statum, eruunt singulares conclusiones de necessitate concordatorum, de auctoritate Ecclesiae in personas, leges, iudicia civilia et criminalia, potestatem coercitivam principum civilium, de obedientia R. Pontificis legibus *civilibus* debita, cuius *immunitatem* personalem *iure divino* constitutam non satis attendunt, Cfr. *Suárez*, Defens. fidei cath. l. IV, cap. 4 sq.; aliter *Saegmueller* l. c. p. 34, n. 4, p. 36, n. 7. Quae theoria coordinationis aliquo modo a *Dante* praeformata postea praesertim a *Goerres* in Germania propugnata est. Quem praeclarissimum defensorem libertatis Ecclesiae non pauci viri docti, seposita genuina doctrina a *Gengler* et *Phillips* iam tradita v. g. *Walte*, *Schulte*, *Vering*, *Kober*, *Saegmueller* atque singulari rigore *Reichensperger* op. cit. secuti sunt. At haud difficulter demonstrari potest duplex argumentum v. g. a *Reichensperger* pro ista theoria petitum ex *origine* divina et *distinctione* utriusque potestatis evidenter non esse ad rem; nam origo divina et distinctio v. g. familiae et societatis civilis non excludunt *subordinationem*. Quare mirum non est, quod etiam *Martens* l. c. p. 250 huiusmodi argumenta fallaciis adnumeret. Neque *Gengler*, *Phillipps*, *Molitor*, *Hammerstein*, *Palmieri*, *Tarquini*, *Liberatore* aliisque viris doctis difficilis fuit refutatio istius theoriae *coordinationis*, quae ob *finium subordinationem* utriusque potestatis admitti non potest; ipsa vero finium coordinatio Ecclesiae et Status est in se absurda et ducit ad aliam absurditatem duorum *principiorum* absolutorum, a quibus duae illae potestates absolute coordinatae sunt ortae. Cfr. Act. theol. Oenip. t. XI, p. 387. sq.; *Saegmueller* in 4^a editione sui operis Lehrbuch d. k. KR. opinionem pristinam valde temperavit p. 73 sq.

(40) Pius IX Syllab. prop. 24: «*Ecclesia vis inferendae potestatem non habet neque potestatem ullam temporalem directam vel indirectam*».

§ 5. HISTORIA RELATIONIS INTER ECCLESIAM CATHOLICAM ET SOCIETATEM CIVILEM

10. Postquam (41) genuina principia de relatione inter Ecclesiam et societatem civilem exposita sunt, summopere expedit, ut in *historiam* (42) huius relationis diligentius inquiratur. Quamvis enim *principia fundamentalia* hac de re nitantur *iure divino* atque *immutabilia* sint (43), tamen *forma*, qua applicantur, mul-

Cuius propositionis prior pars profecto agit de ambitu *coercitivae* potestatis ecclesiasticae; altera vero de potestate Ecclesiae *in se spirituali*, quatenus versatur circa res *temporales* atque idcirco ratione *obiecti materialis* dicitur *temporalis*. Cfr. Innoc. III in cit. cap. 13, X, qui fil. IV, 17, iunct. *Suárez*, Defensio fid. cath. l. III, cap. 22, n. 2. Cuius secundae partis *contradictoria* non est: «*Ecclesia habet temporalem potestatem directam et indirectam*», ut contra regulas logicae in opusculo «Der Papst u. d. modern. Ideen II» p. 64 plane perverso modo enuntiata fuit, sed potius ita est exprimenda: «*Ecclesia habet aliquam potestatem temporalem, etsi non directam, saltem indirectam*». Cum patroni potestatis directivae et absolutae coordinationis veram potestatem iurisdictionis indirectae Ecclesiae in Statum *negent*, sine dubio tenent theoriam in Syllabo damnatam, quae certe ex professo defendi nequit (cfr. S. C. Indic. 23 Maii 1898). Praesertim quia etiam cum aliis propositionibus Syllabi v. g. prop. 30 atque decretis pontificiis conciliari non potest.

Circa potestatem Ecclesiae indirectam in temporalia non omnes controversias esse finitas apparet ex his quae tradit *Vermeersch*, Epitome n. 14-17. Cfr. *Conte a Coronata* l. c. n. 88; *Rivet*, Quaestiones iur. eccl. publici p. 149; *Cavagnis* l. c. libr. III, n. 195 sq.

(41) *Scherer* l. c. § 9 aliiquē auctores primas partes historiae in hac quaestione nimis urserunt; e contra *Phillips* postquam universam *theoriam* iuridicam relationis inter Ecclesiam catholicam et societatem civilem l. c. t. II §§ 91 sq. exposuit, demum t. III de *historia* huius relationis i. e. relationis *de facto* existentis fuse disserit. Quod exemplum recte sequuti sunt *Saegmueller* et *Phil. Hergenroether* in suis Institutionibus iuris ecclesiastici.

(42) Cfr. *Bianchi*, Della potestà e della politica della chiesa; *Phillips* l. c. t. III, §§ 117 sq.; *Card. Hergenroether*, Kath. Kirche u. christ. Staat (La chiesa cattolica e lo stato cristiano); *Scherer* l. c. §§ 9 sq.; *Horry*, Des rapports du sacerdoce avec l'autorité civile... jusqu'à nos jours au point de vue legale; *Chelodi* l. c. n. 28 sq.

(43) *Martens*, Die Beziehungen der Ueberord. Nebenord. u. Unterord. zwisch. Kirche u. Staat theorias defendit, quas recte refutat *Hammerstein*, De Eccl. et Stat. p. 63.

tiplices subire potest vicissitudines. Neque Ecclesia atque societas civilis impediuntur, quominus pro concordia et amicitia, quae forte inter illas etiam de facto intercedit, sibi mutuo favores concedant. Denique relationes Ecclesiae etiam in concreto attendendae sunt cum particularibus regnis, non solum cum societate civili in abstracto et in genere. Quae concretae relationes sane in singulis regnis multum differre atque haud raro a suprema perfectione deficere, immo *de facto* Ecclesiae iniuriosae et intolerabiles esse possunt (44).

I. A fundatione Ecclesiae catholicae usque ad edictum tolerantiae Constantini M. (a. 29-312)

11. *Christus Dominus* cum potestatem illam *politicam*, qua principes civiles instructi esse solent, neque in universum orbem terrarum neque in particulare quoddam regnum assumpsisset (45); regibus temporalibus sua reliquit imperia (46); non enim eripuit mortalia, qui regna dat caelestia.

Pariter divinus Salvator a *theocratia* (47) quadam, cui populus Israeliticus fuerat subiectus, in novo testamento instituenta prorsus abstinuit uniceque fundavit Ecclesiam, quae esset regnum spirituale in hoc mundo, sed non de hoc mundo (48). Quare multo minus Apostoli eorumque successores a Christo Domino constituti sunt principes civiles et domini orbis terrarum (49); ipsis enim solummodo commissa est potestas propagandi et regendi *Ecclesiam* a Christo fundatam usque ad extremos fines terrae atque consummationem saeculorum (50).

(44) *Vering*, Lehrb. d. k. K. §§ 30 sq.; *Giobbio*, Lezioni di diplomazia eccles. t. I, II, III.

(45) Luc. XII, 13 sq.; *Bellarmin.*, De Rom. Pont. l. V, cap. 4; *Suárez*, Defens. fid. cath. l. III, cap. 5, n. 11; *Pesch*, Praelect. dogmaticae t. IV, n. 559 sq. 566 sq.

(46) Matth. XXII, 21: «*Reddite ergo, quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt Dei, Deo*»; *Suárez* l. c. cap. 5, De leg. l. III, cap. 6.

(47) *Wilmers*, De religione revel. p. 206.

(48) Ioan. XVIII, 36.

(49) *Bellarmin.* l. c.; *Suárez* l. c.

(50) Matth. XXVIII, 18 sq.

Hisce institutionibus legislator novi testamenti licet *systema* quoddam *scholasticum* de relatione inter Ecclesiam et Statum explicitis verbis non tradidisset, tamen *naturam* Ecclesiae eiusque ad societatem civilem *habitudinem* legibus vere *divinis* et fundamentalibus, quae hominum arbitrio obnoxiae non essent, accurate definivit (51).

12. *Apostoli* divina legatione fungentes (52) pro suo iure (53) etiam a republica ethnicorum postularunt, ut divina ipsorum missio plene agnosceretur. Nulla enim fingi potuit ratio, ob quam potestas civilis religionis christianae liberam praedicationem atque exercitationem licite prohiberet. Nam ut Apostoli legitimis potestatibus obedientiam propter conscientiam praestandam esse iusserunt (54) atque S. Paulus I Timoth. II, 1 sq. pro regibus et omnibus, qui in sublimitate sunt, orationes fieri statuit, ita etiam de facto primi christiani fuerunt optimi cives. Nihilominus non solum in imperio Romano post brevem moram (55), sed ordinarie apud plerosque populos infideles dirae persecutiones, quas Christus Dominus praedixerat (56), initio rei christianae excitatae sunt.

13. Plurimae quidem nefandae istius persecutionis in imperio Romano fuerunt causae (57), inter quas certe non ultimum locum occupat illa, quod Ecclesia religioni Romanorum non solum sese non subordinaret, sed etiam falsam istam religionem cum republica intime connexam omnino abolendam esse constanter praedicaret. Nequaquam enim Romani *omnes*

(51) *Suárez*, De leg. l. III, cap. 6, l. IV, cap. 9, l. X, cap. 1; *Card. Hergenroether-Kirsch*, Handb. d. allg. Kircheng. t. I, p. 68 sq.

(52) Matth. l. c.; Act. Apost. V, 29; *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. t. I, p. 71 sq. 113 sq.

(53) *Lugo*, De virt. fidei div. disp. XIX, sect. 2; *Phillips* l. c. § 117; *Moulart* l. c. l. II, cap. 7 art. 1, 2.

(54) Paul. ad Rom. XIII, 1 sq.; I Petr. II, 13 sq.

(55) *Tertullian.*, Ad Scapul. c. 2; *Brueck*, Lehrb. d. Kircheng. (Istituzioni di storia eccles., Manuel de l'histoire de l'église, History of the cath. church) § 12; *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. 268 sq.

(56) Ioan. XV, 20.

(57) *Brueck* l. c.; *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c.

religiones *tolerabant* (58), sed eas, quae Pontifici maximo i. e. Caesari subesse detrectabant aut ex sua opinione bono reipublicae nocebant ipsamque religionem Status reiciebant, penitus extirpare et prohibere conati sunt.

Quare mirum non est, quod Ecclesia Christi a potestate civili imperii Romani *collegiis illicitis* (59) fuerit adnumerata, eiusque asseclae gravissimorum delictorum v. g. laesae maiestatis, sacrilegii, magiae etc. sint accusati (60).

Quae persecutiones divinam originem atque plenam perfectamque independentiam Ecclesiae a potestate civili evidenter demonstrarunt (61). Hinc illa aetas persecutionum pro disciplina ecclesiastica maximi est momenti; etenim disciplina canonica, quae iam tribus illis saeculis vigeat, sine dubio non nitebatur legibus civilibus vel principum concessione v. g. celebratio Conciliorum, libera exercitatio iurisdictionis ecclesiasticae, acquisitio bonorum temporalium.

14. Ecclesia ut societas religiosa cum in imperio Romano *religionibus novis et peregrinis et illicitis* (62) adnumeraretur,

(58) Doellinger, Heidenth. u. Iudenth. p. 608.

(59) Digest. XLVII, 22 de collegiis et corporibus; Minut. Felix, Octav. cap. 8; Tertullian., Apolog. cap. 38; Brueck l. c. § 17.

(60) Tertullian., Apolog. cap. 10: «Deos, inquit, non colitis et pro Imperatoribus sacrificia non impenditis... Itaque sacrilegii et maiestatis rei convenimur. Summa haec causa, imo *tota est*». Digest. XLVIII, 4 ad legem Iuliam maiestatis, 13 ad leg. Iul. peculat. et de sacrilegis; Le Blant, Sur les bases juridiques des poursuites dirigées contre les martyrs; Thiel in Act. theolog. Tubing. (Tuebing. Quartalschr.) t. 37, a. 1855, p. 237 sq.; Goerres in Kraus, Real-Encykl. v. Christenverfolg. (iudicio examinandus); Allard, Histoire des persécutions; Dieci conferenze sul martirio (versio italica Radaelli); Les persécutions et la critique moderne; Dict. apol. III, 346 sq. Conrat, D. Christenverf. im Roem. Reiche vom Standpunkt des Juristen (?); Weis, Christenverfolgungen; Kneller in Stimmen a. M. Laach vol. 55, p. 1 sq.; Batiffol, Eglise naissante. Ex quibus scriptoribus apparet adhuc nunc controversiam agitari circa fundamentum iuridicum persecutionum, utrum christiani fuerint damnati vi legis specialis (*institutum Nerorianum*) an vi communis l. Iuliae maiestatis et politicae potestatis coercionis.

(61) Brueck l. c. § 11; Card. Hergenroether-Kirsch. l. c. p. 121 sq.

(62) Goerres l. c.

per modum collegii fratrum vel tenuiorum (63), qui suis sociis honestam procurarunt sepulturam, sibi legalem quandam existentiam obtinere studuit.

II. Ab edicto tolerantiae Constantini M. (a. 312) usque ad interitum imperii occidentalis (a. 476)

15. Post crudelissimam Diocletiani persecutionem Constantinus M. iam a. 312 edicto quodam tolerantiae in favorem Christianorum promulgato tandem a. 313 per edictum Mediolanense plenissimam libertatem religioni christianae concessit (64).

Qua tolerantia et permissione non contenti (65) mox Constantinus M. (66) alique Imperatores christiani excepto Iuliano apostata patrocinium atque defensionem Ecclesiae catholicae in sese suscipientes (67) illam reiecto paganismo et exclusis haereticorum sectis (68) tandem *religionem Status* effecerunt (69),

(63) Digest. XLVII, 22 de colleg. et corpor.; Rossi, Roma sotterranea cristiana t. I, p. 101 sq.

(64) Euseb., Histor. eccles. l. X, cap. 5; Kirch, Enchiridion fontium hist. eccl. antiq. n. 314 sq.; Galante, Fontes iur. can. select. 21. Christianismus inde fiebat *religio licita*, reliquis religionibus aequiparata et omnibus legitimis iuribus praedita.

(65) Riffel, Gesch. Darstellung des Verhaelt. zw. K. ut St. (opus insigne, sed incompl. de rel. int. Eccl. et St.); Broglie, L'Eglise et l'empire au IV siècle; Phillips l. c. §§ 118, 119.

(66) Grisar in Act. theol. Oenip. t. VI, p. 554 sq., 585 sq., ubi contra recentiores quosdam scriptores solide defendit sinceritatem Constantini M. in profitenda fide christiana; Funk, Abhandl. u. Untersuch. t. I, p. 1 sq.

(67) Cod. I, 1 de sum. Trinit. et fide cath., 2 de sacros. ecclesiis, 3 de Episc.

(68) L. 1, 2 Cod. de sum. Trinit. I, 1; Cod. I, 10 de paganis et sacrif. et templ., 5 de haereticis, 7 de apost., 9 de Iud. Cfr. Schulte, Gesch. d. Unterg. d. griech-roem. Heident.; Boissier, La fin du paganisme; Broglie, L'Eglise et l'empire rom. au IV siècle; Allard, Le christianisme et l'empire rom. de Néron à Théodose; Rauschen, Jahrb. d. christ. K. unter K. Theodos. d. Gr.

(69) Euseb. l. c. l. X, cap. 5; L. 1 Cod. de sum. Trinit. I, 1 (Theodos. M., Gratian., Valentian. II a. 380). — Inde haeretici et schismatici, delicti in rempublicam rei habiti sunt, et deorum sacra tandem (392) sub gravissima laesae maiestatis poena fuerunt prohibita. Cfr. Galante, Fontes n. 25.

atque singularibus prosecuti sunt favoribus (70). Hinc factum est, ut Imperatores Romani, deposito (71) nomine et officio Pontificis maximi, quo huc usque perfuncti erant, potius titulis advocati Ecclesiae et Episcopi externi (72) gloriarentur. Porro ipsi Caesares pro Episcoporum ad Concilia itineribus, pro ecclesiarum aedificatione etc. ex aerario publico suppeditarunt sumptus. *Immunitas* quoque personalis et realis et localis iam tum introduci coepta est. Item Episcopis permissum est, ut non paucas litigantium causas in suo foro componerent. Nova quoque utriusque potestatis relatio in imperio Romano maxime illud effecit, ut *leges reipublicae* magis magisque legibus divinis religionis christianae atque sacris Ecclesiae canonibus conformarentur (73).

16. At praesertim Imperatores Byzantini in eo a recto tramite deviarunt, quod in exstirpandis haeresibus limites legitimae tuitionis egressi definitionibus dogmaticis sese immiscere atque edictis imperialibus res ecclesiasticas ordinare praesumpserunt. Cuius perversae praxis iam tempore Constantini M. († a. 337) prima occurrunt vestigia (74), et multo frequentius postea accidit ut Imperatores Byzantini potius haereticis quam Ecclesiae catholicae concederent favorem et protectionem (75). Ex miro illo principio Iustiniani I (Novell. 7, cap. 2), quod non « *multum differant ab alterutro sacerdotium et imperium, et res sacrae a communibus et publicis* », facile iam explicatur, quare Imperatores leges dederint etiam de Episcopis et clericis, de numero clericorum in ecclesiis Constantinopolitanis, de monachis, de electione et depositione Episcoporum, de translatione et residentia clericorum, de sacris mysteriis in domibus privatis

(70) Euseb. l. c. l. X, cap. 2; L. 2, 6 Cod. de Ep. I, 3; Grashof in Arch. f. k. K. t. 36, p. 3 sq. 193 sq. 321 sq.; t. 37, p. 256 sq.

(71) Gratianus a. 382 titulo Pont. max. primus renunciavit.

(72) Constantinus M. apud Euseb., Vita Const. l. IV, cap. 24.

(73) Brueck l. c. §§ 46, 47, 48; Thommasin., Vet. et nov. Eccl. discipl. P. III, l. 1, cap. 33 sq.; Aichner, Comp. iur. eccl. § 41; Cardinal. Hergenroether-Kirsch l. c. p. 320 sq.

(74) Hefele l. c. t. I, p. 448 sq. 477 sq.

(75) V. g. Constantius († a. 361); Valens († a. 378) alique. Cfr. Hefele l. c. 488 sq. 735 sq.

non celebrandis (76). Immo complures Imperatores eo progressi sunt, ut in materia quoque *fidei catholicae* pro suo arbitrio conderent leges (77).

Quodsi istae leges Imperatorum fuissent canonum pedissequae, i. e. ad auctoritatem canonum accessisset vis *legum civilium* (78) et *brachii saecularis*, nihil sane mali continuissent (79); at plerumque sacros Ecclesiae canones antecedeabant et subsequentibus saeculis usque in hodiernum diem triste constituunt exemplum abusus potestatis civilis, quod faciles invenit imitatores. *Qua in re* antiquum *ius Romanum* etiam Imperatorum christianorum magis quam in aliis sanctionibus iuste reprehenditur.

17. Mirum igitur non est, quod iam inde ex saeculo quarto a Praelatis ecclesiasticis (80) et praesertim a Romanis Pontificibus libertas Ecclesiae in suis rebus ordinandis, salva mutua concordia et amicitia utriusque potestatis (81), gravissimis verbis contra Imperatores Romanos fuerit vindicanda. Cuius pontificiae firmitatis exemplum est celeberrimum effatum Gelasii I a. 494 in epistola ad Imperatorem Anastasium I, quod saeculis sequentibus iterum iterumque repetitum in sollemnem transiit formulam: « *Duo quippe sunt, Imperator auguste, qui-*

(76) Cod. I, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8; Novell. 3, 5, 6, 7, 123, 131, 133.

(77) V. g. Zeno (a. 482) publicavit henoticon; Iustinianus vero (c. a. 543) promulgavit edictum contra Origenis errores, deinde (c. a. 544) primum edictum de tribus capitulis, cui (c. a. 551-553) alterum edictum accessit; ab Heraclio (a. 638) ecthesis publicata est, et Leo Isauricus (a. 726) suo edicto doctrinam et praxim de sacris imaginibus impugnare coepit. Cfr. Hefele l. c. t. II, p. 567, 786 sq. 798 sq., t. III, p. 376 sq.; Kirch, c. enchir. n. 883 sq., 757 sq.

(78) Iustinian. I (a. 545) in Novell. 131, cap. 1: « *Sancimus igitur vim legum (τάξιν νομῶν) obtinere sacros ecclesiasticos canones in sanctis quatuor Synodis expositos et confirmatos* »; Marcianus de canon. Conc. Chalcedon. (a. 451) in c. 2, 3, D. 96; Hefele l. c. t. II, p. 474 sq. 544 sq.

(79) Cfr. de vi legum Iustiniani atque similium legum hispanicarum: Suárez, De leg. l. IV, cap. 11, n. 16.

(80) Hefele l. c. t. I, p. 652 sq. 666; at non singula verba *tunc* ab Episcopis prolata ex *nostro* modo loquendi diiudicanda sunt.

(81) Cfr. c. 2, 8 Conc. Carthag. V (a. 401); S. August. in c. 39, 41, 42, 43, C. XXIII, q. 4; S. Leo (a. 450) in epistol. ad Pulcher. August. — c. 21, C. XXIII, q. 5.

bus principaliter mundus hic regitur: auctoritas sacrata Pontificum et regalis potestas. In quibus tanto gravius est pondus sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus hominum in divino reddituri sunt examine rationem » (82).

18. *Episcopi orientales* iam ante ortum schisma Photianum non raro in suo sensu abundarunt et v. g. in ipsa Synodo Constantinopolitana (a. 448) Theodosium II appellant: « *Sacerdotem Imperatorem* » atque in act. sext. Conc. Chalced. a. 451 per solemnem acclamationem Marcianum salutarunt: « *Tu es simul sacerdos et Imperator, victor in bello et magister fidei* ».

Pronum igitur fuit, ut audaciores Imperatores Byzantini verba illa superlata per sinistram interpretationem in praxi studerent applicare ad cohonestandas suas usurpationes. Ita v. g. Leo III Isauricus in controversia de sacris imaginibus a. 729 ad Gregorium II scribit se esse *simul Imperatorem et sacerdotem*. Quae verba Gregorius II in sua responsione ad genuinum sensum reduxit (83) et Imperatori iconoclastae terminos utriusque potestatis a Deo statutos denuo in memoriam revocavit. Quo magis autem Praesules Ecclesiae orientalis in *schisma* prolapsi sunt, eo minus habiles fuerunt ad conservandam independentiam Ecclesiae a dominatione Imperatorum (84).

III. Ab interitu imperii occidentalis (a. 476) usque ad Carolum M. (a. 768-814) (85)

19. Cum complures populi *germanici* (86) velut Gothi, Burgundiones, Longobardi, Vandali religionem christianam haeresi

(82) Cfr. c. 10, D. 96; Thiel, Epist. Rom. Pontif. t. I, p. 350 sq. De aliis Romanor. Pontif. epist. cfr. c. 1 sq. D. 96.

(83) Hefele l. c. III, p. 399 sq.

(84) Card. Hergenroether, Photius l. I, p. 296 sq., t. III, p. 653 sq.

(85) Phillips l. c. §§ 119 sq.; Grosselin, Pouvoir du Pape au moyen âge; Scherer l. c. t. I, § 12; Glasson, Les rapports du pouvoir spirituel et du pouvoir temporel au moyen âge; Friedberg, De finium inter ecclesiam et civitatem regundorum iudicio, quid medii aevi doctores et leges statuerint (pro suis principiis protestanticis de hac re disserit); Walzer, Deutsche Rechtsgesch. (Hist. iur. german.). t. I n. 19, 20, 53, 66, 67, 75, 80, 91, 97 sq. 158, 170, 187 sq. 230 sq. 249 sq.

(86) Brueck l. c. §§ 73 sq.; Card. Hergenroether-Kirsch l. c. p. 655 sq.

Ariana deformatam amplexi essent, princeps populus germanicus, qui fidem *catholicam* susciperet, fuit gens *Francorum* (post a. 496).

Quod exemplum Burgundiones (87) in Gallia ineunte saeculo sexto, Visigothi in Hispania (a. 586), Longobardi in Italia ex fine saeculi sexti, Saxones et Angli in Britannia (post a. 596) secuti sunt. In Germania proprie dicta inde ex saeculo sexto usque ad saeculum nonum inter Alamannos et Bavaros et Saxones etc. religio catholica propagata et stabilita est.

20. Qui populi barbari, sed non corrupti, cum singulari quadam animorum devotione fidem catholicam suscepissent, religionem christianam non solum ut legem singulorum hominum, sed etiam universae societatis atque ipsius civitatis admiserunt. Hinc inter Ecclesiam catholicam et illos populos paulatim orta est intima quaedam coniunctio. Cuius coniunctionis solidum fundamentum fuit *concordia utriusque potestatis* mutuumque subsidium in prosequendis finibus Ecclesiae et civitatis, salva independentia uniuscuiusque potestatis (88). Neque in dubium vocari potest, quin huiusmodi cooperatio societatis ecclesiasticae et civilis praesertim apud Visigothos et Francos supremum quandam attigerit gradum, unde nata est multiplex competentia mutua, sed simul etiam non levis dependentia Praelatorum ecclesiasticorum a potestate regum gravibus abusibus coniuncta (89).

Ecclesiae indubitatum caput fuit *Romanus Pontifex*, ad quem vel ipsi reges novarum civitatum christianarum recurrebant (90). *Episcopi* secundum constitutionem civilem illorum regnum fuerunt status quidam publicus bonis temporalibus et

(87) Hefele l. c. t. II, 269 sq. 667 sq.

(88) Cfr. c. 1, D. 96; Hefele II, 633 sq.

(89) Schnuerer, D. polit. Stellung. d. Pepstt. z. Zeit Theoderichs d. Gr. in Hist. Jahrb. t. IX, p. 251 sq.; Pfeilschifter, D. Ostgotenk. Theoderich; c. 6 Conc. Tolet. XII (a. 681) de iure regis Visigothorum in nominatione Episcoporum; Walter l. c. n. 66, 67, 98, 125; Grisar in Act. theol. Oenip. t. XIV, p. 447 sq.; Card. Hergenroether-Kirsch l. c. p. 657 sq.; Saegmueller l. c. p. 41, not. 2.

(90) Hefele l. c. t. II, p. 580 de accusatione principis Friderici, fratris regis Theoderici, a. 462 apud Hilarium Papam contra Hermetem Narbonnensem prolata, p. 591 de simili querela regis Burgundiorum a. 463.

privilegiis dotatus, qui cum aliis optimatibus ad *Concilia mixta* convenerunt (91). *Reges* quoque censebantur habere sacram quandam dignitatem, ad quam velut Antistites Ecclesiae solenni unctionis et coronationis ritu sunt assumpti (92).

Quemadmodum vero *ius publicum* populorum germanicorum principiis christianis innitebatur, ita etiam *ius privatum* legibus fidei et sacris Ecclesiae canonibus magis magisque fuit adaptatum (93).

21. Denique mutua concordia utriusque potestatis effecit, ut etiam Ecclesia in suo foro reciperet complura instituta iuridica istis populis propria, quae reiectis abusibus disciplinae ecclesiasticae promovendae apta videbantur (94).

IV. A Carolo M. (a. 768-814) usque ad dissidium de investituris inter Gregorium VII (a. 1073-1085) et Henricum IV (a. 1056-1106).

22. Perfectissima facta est coniunctio utriusque potestatis sub Carolo M., neque principia de distinctione et independentia Ecclesiae et civitatis grave damnum passa sunt. Cum S. Bonifacius Carolo M. in restauranda disciplina ecclesiastica efficacissime viam parasset, Pippinus, Caroli M. pater, in eodem opere coadiuvando fuit strenuus praedecessor (95), subsidiumque a Romanis Pontificibus acceptum (96) per gesta Francorum et liberalibus donationibus abunde compensavit, unde magna ex parte ortus est principatus civilis Romanorum Pontificum (97). Carolus M. secutus exemplum S. Bonifacii et praeclarissimi ge-

(91) Walter l. c. n. 66, 67, 81, 108 sq. Quae condicio Episcoporum fuit causa principalis, ob quam reges in *nominandis* Episcopis et in *celebratione* Synodorum multa sibi vindicarent iura.

(92) Walter l. c. n. 90, 57 sq. 87 sq.

(93) Walter l. c. n. 141 sq. 166.

(94) Walter l. c. n. 158.

(95) Hefele l. c. t. III, p. 513 sq. 518 sq. 545 sq.; Card. Hergenroether-Kirsch l. c. t. II, p. 43 sq.

(96) Hefele l. c. p. 569 sq.; Grashof in Arch. f. k. K. t. 41, p. 193 sq. t. 42 p. 209 sq. 305 sq. de patriciatu Imperatorum germ.

(97) Hefele l. c. p. 577 sq.; Schnuerer, L'origine dello stato della chiesa (vers. A. Mercati).

nitoris praesertim unionem inter *Sedem Apostolicam* et *regnum Francorum* sapienter inchoatam magis promovit atque ad culmen perfectionis adduxit. Ipse enim destructo (a. 774) regno Longobardorum novis beneficiis Romanos Pontifices cumulavit et suo fideli patrocinio disciplinam ecclesiasticam restauravit fidemque catholicam propagavit.

Post adeptum cum patre a. 754 titulum *patricii Romanorum* (98), quo saltem ex anno 774 utitur, a. 789, ipse sese appellavit *devotum sanctae Ecclesiae defensorem humilemque adiutorem*. Quare tandem in festo nativitatis D. N. I. Ch. a. 800 a Leone III (99) solemniter *Imperator* coronatus est, ut, qui officio advocati Ecclesiae diu functus erat, deposito titulo patricii insigniretur supremo honore Imperatoris. Quod novum imperium Carolo M. concessum sane a *principatu* antiquorum Imperatorum Romanorum occidentalium est distinctum, neque Graecis fuit ereptum et in Francos sive Germanos translatum, neque naturam induit novae cuiusdam *monarchiae universalis* Francorum, neque cum dignitate regia *unius* determinataeque nationis v. g. Germaniae est confundendum (100), sed consistit in *officio advocatiae* Ecclesiae universalis atque praesertim Ecclesiae Romanae et personae Romani Pontificis eiusque principatus civilis. Inde evidenter consequitur *huiusmodi* officium Imperatoris per se a solo R. Pontifice potuisse *institui* atque concedi (101). Cui *officio* accesserunt *iura* quaedam *honorifica* et

(98) Grashof l. c.; Brunengo, il patriziato romano di Carlomagno; Niehues, Commentatio histor. de imperat. Henrici III patriciatu romano.

(99) Brueck l. c. §§ 86, 87 sq.; Walter l. c. n. 53, 91, 170, 171; Otlolenghi, Della dignità imperiale di Carlo Magno; Card. Hergenroether-Kirsch l. c. p. 65 sq. 82 sq. 87 sq.

(100) Suárez, De leg. III, cap. 7, 8, ubi absonas opiniones antiquorum iuristarum cum sobrietate theologica refutat; Phillips l. c. t. III, p. 52 sq. 192 sq.; Wernz in Stimmen aus Maria-Laach t. X, p. 198 sq. 246 sq.; Staatslexikon t. III, v. Kaiser; Cavagnis l. c. P. II, p. 103 sq.; Michael in Act. theol. Oenipont. t. XXVI, p. 265 sq. 270 sq. et Gesch. d. d. Volk. t. I, p. 266 sq.

(101) Ioannes VIII (a. 872-882) in epist. 21, 227, 315; Imperator Ludovicus II in epist. ad Imper. Basilium (Baronius, Annal. a. 871); cap. 34, X de elect. I, 6 (Innoc. III a. 1202) iunct. Hefele l. c. t. V, p. 788 sq. Cfr. iuramentum *fidelitatis* non *ligii* vel *homagii vasalli* ab Ottone I a. 962 R. Pontifici praestitum in c. 33, Dist. 63 iunct. cap. unic. de iureiur. II, 9 in Clem. et Hefele l. c. t. IV, p. 605 sq.; Scherer l. c. t. I, § 12 not. 49.

utilia et iurisdictionalia partim ex naturali aequitate partim ex positiva concessione Romani Pontificis (102). Hinc sicut novi illi Imperatores iuramento *fidelitatis*, quod Romano Pontifici praestiterunt, non facti sunt *vasalli* Sedis Apostolicae, ita etiam ipsi reliquos reges independentes v. g. in Hispania vel Anglia et in Italia principatum civilem Romanorum Pontificum ad instar vasallorum subiectos non habuerunt (103) multoque minus rebus ecclesiasticis ordinandis praepositi sunt.

23. Quae *dignitas imperialis* cum postea a Romanis Pontificibus diversorum regnorum principibus fuisset *concessa* (104) inde a tempore Ottonis I, qui anno 962 iterum Imperator coronatus fuerat, vi privilegii *pontificii* per modum taciti pacti cum dignitate et potestate *regia Germaniae* a dignitate imperiali omnino diversa stabiliter est coniuncta (105).

24. Post mortem Caroli M. unio illa inter Ecclesiam Romanosque Pontifices atque Imperatores, etsi multis vicissitudinibus obnoxia, tamen quoad substantiam non fuit sublata (106). At negari non potest unionem istam praeter multa commoda etiam non levia damna et pericula Ecclesiae attulisse (107). Quodsi iam Otto I arbitrarie de Sede Apostolica Romanoque Pontifice disposuit, multo magis Henricus III nominationem quandam Ro-

(102) *Grashof* l. c. t. 42, p. 209 sq. 226.

(103) *Suárez* l. c.; *Grashof* l. c.; *Michael* l. c.

(104) Cfr. c. 11, D. 96 (Ioannes VIII?); *Hefele* l. c. p. 295, 513 sq.

(105) *Brueck* l. c. §§ 88 sq. Quare *Ludovicus* Bavarus graviter erravit, si in sua controversia cum Ioanne XXII hanc sollemnem publicavit declarationem: «*De consensu Electorum et aliorum Principum imperii declaramus, quod imperialis potestas et dignitas est immediate a solo Deo*». Cfr. *Wilmers*, De Christi Ecclesia p. 10; *Michael* l. c.; *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. t. II, p. 202 sq. Pariter *Dante*, De monarchia libri tres et multo magis *Marsilius Patavinus* tenuerunt falsas opiniones de imperio Romano atque relatione inter R. Pontificem et Imperatorem. Cfr. *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. n. 747, not. 1, p. 755 sq. 833 sq.

(106) Cfr. c. 28, 31, D. 63; *Lapôtre*, L'Europe et le Saint-Siège à l'époque carolingienne (I Le pape Jean VIII); *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. t. II, p. 101 sq. 189, 296 sq.

(107) *Thomassin*. l. c. P. III, l. 1, cap. 26 sq.; *Brueck* l. c. § 91.

manorum Pontificum exercuit (108). Quae nominationes licet pro singulari virtute Henrici III nonnisi de dignissimis fierent personis, tamen liberam electionem supremi pastoris Ecclesiae nimis arctarunt atque sub alio Imperatore Henrico III multum dissimili (ut de facto iam fuit ipsius filius Henricus IV) gravissimis abusibus ansam dare potuerunt (109).

Libertas Ecclesiae, quae in eligendo Romano Pontifice fuerat violata, magis magisque etiam in *electione Episcoporum* detrimentum passa est (110). Imperatores enim et reges ob rationes politicas sibi nominationem Episcoporum vindicare studuerunt. Qua in nominatione iis *formis* et *symbolis* usi sunt, quibus sedes episcopales ad instar magistratuum civilium sunt concessae, ita ut distinctio utriusque potestatis iure divino statuta in dubium vocaretur. Quod si complures Imperatores et reges saltem dignos pastores ecclesiis cathedralibus et conventualibus praeficere studuerunt, alii ad capienda lucra a nominationibus *simoniacis* perditorum clericorum non fuerunt alieni.

Quibus malis alii gravissimi abusus in clero accesserunt et imprimis turpissimum *concubinatus* vitium etiam in superioribus gradibus hierarchiae. Maximum igitur fuit periculum, ne Ecclesia, sponsa Dei, in omnimodam redigeretur servitutem.

V. A Gregorio VII (a. 1073-1085) usque ad conflictum inter Bonifacium VIII. (a. 1294-1303) et Philippum Pulchrum (a. 1285-1314).

25. Gregorius VII (111), ut simoniam et concubinatum in clero eradicaret suamque Ecclesiae restitueret libertatem, forti constantique animo imprimis causam et originem malorum i. e. investituram laicorum (112) auferre studuit. Qua in pugna

(108) *Hefele* l. c. p. 599 sq. 660 sq. (de spuria Const. Leonis VIII (Pseudopapae) in c. 23, D. 63); *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. t. II, p. 204 sq. 218 sq.

(109) *Brueck* l. c. § 90; *Hefele* l. c. p. 702 sq.

(110) *Thomassin*. l. c. P. 1, l. 2; *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. p. 303 sq.

(111) *Brueck* l. c. § 114; *Hefele* l. c. t. V, p. 1 sq.; *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. p. 350 sq.

(112) Cfr. decret. Synod. Later. a. 1075 et *Hefele* l. c. p. 47 sq.

in Hispania et in Anglia (113), ubi regem Guilelmum fortissimum habuit adiutorem, facilius reportavit victoriam; at in Italia, Gallia et praesertim in Germania contra reformationem Gregorii VII multi et potentes insurrexerunt adversarii, inter quos maxime eminet Henricus IV, rex Germaniae.

Qui fuerit *scopus* Gregorii VII in sustinenda sua causa, praesertim ex ipsius epistolis clarissime patet: in eo enim positus est, ut pro munere *sanctitatem* et *libertatem* Ecclesiae vindicaret. Quare si quis Gregorio VII tribueret *intentionem* instituendi *universalem* quandam *monarchiam* vel *theocratiam* (114), is non nisi ex verbis Gregorii VII, male intellectis vel ex suis praeiudicatis opinionibus huiusmodi consilium sancti Romani Pontificis deduceret. Nequaquam enim Gregorius VII putavit *omnes principes* civiles esse suos *vasallos* multoque minus absurdam tenuit sententiam, quasi *ipsa potestas* civilis non Deum, sed *diabolum* haberet auctorem (115).

26. Quamvis Gregorius VII in exilio moreretur, tamen ipsius causa vicit, atque per concordatum Wormatiense in Concilio Lateranensi I a. 1123 confirmatum pax inter Ecclesiam et imperium denuo stabilita est (116). Quae perfecta amicitia maxime vixit, cum Lotharius III (a. 1125-1137), qui fuit vere exemplum boni principis, imperio potiretur ideoque ab Innocentio II (cfr. *Phillips* l. c. t. III, § 126, p. 173 sq.) merito debitis laudibus est celebratus. Porro Ecclesia, ut in imperio, ita etiam in aliis regnis v. g. in Anglia et in Gallia libertatem ab iniustis laicorum investituris consecuta est.

27. At quamvis primum saeculum post finita dissidia de investituris sane melioribus temporibus medii aevi sit adnumerandum, tamen suis controversiis inter utramque potestatem non

(113) Conc. Winton. a. 1076.

(114) *Hefele* quoque l. c. t. V, p. 20 sq. consilium atque doctrinam Gregorii VII minus accurate exponit quam *Scherer* l. c. t. I, p. 35 sq.

(115) Cfr. h. tit. in nota 26 *Suárez* et *Michael* l. c.; *Bianchi* l. c. t. I, l. 1 §§ 13 sq.; *Card. Hergenroether*, K. Kirche u. christ. Staat p. 138 sq.; *Saegmueller* l. c. p. 44 not. 1; *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. p. 368 sq.

(116) *Hefele* l. c. p. 186 sq. 363 sq.; *Brueck* l. c. § 115; *Sentis*, D. Monarchia Sicula p. 14 sq.

caruit. Praesertim vero duo conflictus sunt commemorandi, quos sustinuit *Alexander III* (a. 1159-1181) cum Imperatore *Friderico Barbarossa* (a. 1152-1190) (117) et cum *Henrico II* (a. 1154-1189), rege Angliae (118), pro libertate Sedis Apostolicae atque Ecclesiae contra Caesaropapismum illorum principum civilium.

Quibus controversiis compositis per pacem Venetiis (a. 1177) inter Alexandrum III et Fridericum Barbarossam initam atque per reconciliationem Henrici II (a. 1176), tandem Ecclesia sub Innocentio III (a. 1198-1216) in pace a gravibus perturbationibus non omnino libera obtinuit toto medio aevo suae maioritatis verae et efficacis supremum fastigium (119).

28. Post pontificatum Innocentii III mox exorta est nova pugna inter imperium et sacerdotium, cum *Fridericus II* e stirpe Stauforum prava exempla patris et avi secutus iura Ecclesiae Sedisque Apostolicae gravissime laederet, promissis etiam iuratis non staret aliaque patraret delicta. Inde factum est, ut *Fridericus II* post multas vicissitudines ab *Innocentio IV* in Concilio Lugdunensi I (a. 1245) deponeretur (120).

VI. A Bonifacio VIII. (a. 1294-1303) usque ad reformationem (a. 1517)

29. Cum reges Galliae in periculosis controversiis, quibus *Alexander III* et *Innocentius IV* cum Imperatoribus erant implicati, non raro fidele praestitissent subsidium (121), ex natura rei Gallia penes Romanos Pontifices maiorem obtinuit auctoritatem. Cuius rei vestigia iam anno 1266 reperiuntur quo Cle-

(117) *Brueck* l. c. § 117; *Hefele* l. c. p. 533 sq. 644 sq.; *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. p. 447 sq.

(118) *Brueck* l. c. § 117; *Hefele* l. c. p. 606 sq.

(119) *Brueck* l. c. § 120; *Hefele* l. c. p. 768 sq. Quae maioritas Ecclesiae nequaquam tamen eum gradum obtinuit, ut de facto et de iure quasi actum esset de independentia potestatis civilis. Cfr. *Scherer* l. c. p. 38, 53, iunct. *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. p. 481 sq.

(120) *Brueck* l. c. § 121; *Hefele* l. c. p. 907 sq.; *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. p. 555 sq.

(121) *Hefele* l. c. t. V, p. 593, 644 sq.

mens IV Carolo, fratri S. Ludovici, regis Galliae, Siciliam in feudum Sedis Apostolicae concessit (122).

Quae amicitia inter Sedem Apostolicam et Galliam regnante Philippo Pulchro in apertum dissidium est conversa. Profecto in isto dissidio Bonifacius VIII in suum favorem habuit « *veritatem et iustitiam* », licet in nonnullis documentis *forma* minus opportuna usus sit (123); at Philippus Pulcher (124) armis mendacii et violentiae pugnavit, ideoque mirum non est, quod apparentem quandam vereque tristem reportarit victoriam. Ex illo enim tempore salutifera illa vis et auctoritas, quam Romani Pontifices in civitates et reges hucusque exercuerant, magis magisque imminui coepta est. Bonifacius VIII vero in sua Const. « *Unam sanctam* » 18 Nov. 1302 cuius sola *clausula finalis* continet definitionem dogmaticam, denuo etiam ad futuram rei memoriam sollemniter adumbravit genuinam relationem inter Ecclesiam et civitatem (125).

30. Cum residentia Romanorum Pontificum a Clemente V (a. 1305-1377) ex infelici consilio in Galliam esset translata (126), cum gravi damno Ecclesiae crevit vera et non raro saltem apparens dependentia Romanorum Pontificum a regibus Galliae. Hinc in dies maior orta est separatio populorum et principum a Sede Apostolica, cum illi aversioni a dominatione regum Galliae accederent novi conflictus inter imperium et Romanos Pontifices

(122) Brueck l. c. § 122; Hefele l. c. t. VI, p. 1 sq.; Card. Hergenroether-Kirsch l. c. p. 573 sq.

(123) Hefele l. c. p. 266 sq.; Brueck l. c. § 123; Tosti, Storia di Bonifacio VIII; Card. Hergenroether, K. Kirche u. chr. Staat, p. 260 sq.; Card. Hergenroether-Kirsch l. c. t. II, p. 583 sq. 597 sq.

(124) Boutaric, La France sous Philippe le Bel; Hefele l. c. p. 289 sq.; cuius nimis severa iudicia de Bonifacio VIII prolata a Card. Hergenroether in sua historia ecclesiastica tacite corriguntur.

(125) Cfr. de aliis Decretalibus Bonifacii VIII: « Les registres de Boniface VIII par Digard, Faucon et Thomas; Hefele l. c. p. 282 sq.; speciatim de Const. « *Unam sanctam* »: Palmieri, De R. Pontifice p. 548 sq.; Brueck l. c. § 123 i. f; Moulart l. c. l. II, cap. 2, art. 3, § 3, quam alii aliter sine solidis rationibus explicant. Cfr. Saegmueller l. c. p. 44 sq. not. 4, 5 iunct. Michael in Act. theol. Oenipont. t. XXVI, p. 270, not. I.

(126) Hefele l. c. p. 393 sq.; Brueck l. c. § 124; Card. Hergenroether-Kirsch l. c. p. 735 sq.

infeliciter porotracti v. g. inter Clementem V et Henricum VII (cfr. cap. 2 de sent. II, 11 et cap. un. de iureiur. II, 9 in Clem.), Ioannem XXII et Ludovicum Bavarum (127). Qui conflictus eo periculosiores exstiterunt, quod a viris doctis de potestate pontificia et imperiali plane novae et falsissimae *theoriae* ex utraque parte divulgarentur (128).

31. Cum tandem Romani Pontifices derelicta civitate Avinionensi denuo Romae suam residentiam collocarent, atque feliciora viderentur appropinquare tempora (129), inde ab Urbane VI usque ad Martinum V (a. 1378-1417) magnum illud et funestissimum schisma occidentale ortum est. Quo accidit, ut non solum potestas pontificia vel in ipso foro ecclesiastico per perverfas praxes et falsas theorias deprimeretur, sed ipsa Ecclesia principum civilium arbitrio magis fieret obnoxia (130). Exstincto quoque schismate in Concilio Constantiensi et compluribus initis concordatis (131) pravae doctrinae Concilii Basileensis praerogativis Sedis Apostolicae adeo infensae a principibus civilibus avide sunt susceptae ipsisque legibus civilibus insertae. Ita v. g. in comitiis Moguntinis (a. 1439) complura decreta Basileensia fuerunt confirmata, postquam in conventu Bituricensi (a. 1438) sanctio quaedam pragmatica est compilata et in senatu Parisiensi promulgata. Quibus molitionibus schismaticis Rom. Pontifices in Germania per concordata Viennensia (a. 1448), in Gallia per concordatum (a. 1516) cum Francisco I initum obviam ire tentarunt (132).

Relaxato vinculo unionis, quo populi et reges et Episcopi cum Sede Apostolica erant colligati, ordo societatis christianae multum est perturbatus. Porro schismata illa et scissiones illud effecerunt, ut singulae nationes sua iura nationalia vehementius appetere quam connexionem cum Ecclesia universali. Qua ratione via parata est ad perfectam illam scissionem, qua tempore

(127) Hefele l. c. p. 575 sq.; Card. Hergenroether-Kirsch l. c. p. 746 sq.

(128) Hefele l. c. p. 585 sq.; Brueck l. c. § 124 p. 428 sq.; Saegmueller l. c. p. 46; supra h. tit. § 4; Card. Hergenroether-Kirsch l. c. p. 749 sq.

(129) Hefele l. c. p. 727; Brueck l. c. p. 435 sq.

(130) Brueck l. c. §§ 125, 126.

(131) Hefele l. c. t. VII, p. 326 sq.; Brueck l. c. §§ 127, 128.

(132) Hefele l. c. p. 426 sq.; Brueck l. c. § 128, p. 456 sq.

reformationis integrae nationes ab Ecclesia catholica separatae sunt (133).

32. Scholion. I. Ut *principia* cognoscantur, quibus tempore medii aevi habitudo inter Ecclesiam et imperium et regna est definita, praesertim consulendae sunt *epistolae Romanorum Pontificum*, inter quas nonnullae ob rei gravitatem et doctrinae expositionem plane singularem merentur attentionem (134). Nam etiamsi in medio aevo aliae viguerint *formae* regiminis in societate civili, atque Romani Pontifices etiam ad *iura humana* (135) non raro provocarint v. g. ad ius in *vasallos* Sedis Apostolicae (136), ad ius *tutela*e (137) et *census*, tamen in definienda mutua utriusque potestatis relatione *principaliter* iis insistent rationibus, quae non ex iure quodam historico et humano tamquam adminiculo (138), sed ex immutabilibus principiis iuris

(133) Brueck l. c. § 129; Card. Hergenroether-Kirsch l. c. p. 776 sq., 996 sq.

(134) Cfr. v. g. Innoc. III, in cap. *Per venerabilem* 13, X, qui filii, IV, 17, cap. *Venerabilem* 34, X, de elect. I, 6, cap. *Novit* 13, X, de iud. II, 1; Innoc. IV, in cap. *Ad Apostolicae Sedis* 2, de sent. II, 14, in Sext.; Clem. V, in cap. *Romani Principes* unic. de iureiur. II, 9, in Clem.; Ioannes XXII, in cap. *Si fratrum* unic. tit. 5 ne sede vacante in Extrav. Ioann. XXII; Phillips l. c. t. III, §§ 127 sq.; Molitor, D. Decretale *Per venerabilem*, quem impugnat Martens, Ein deutscher (sic!) Vertreter des Hierokratismus (sic!); Hefele l. c. t. V, p. 775 sq.; Bonifac. VIII in cap. *Unam sanctam* 1, de maior. et obed. l. 8, in Extrav. com. iunct. Clem. V, cap. *Meruit* 2, de privil. V, 7, in Extrav. com.; Gregor. XI, Const. «*Salvator*» 8 Apr. 1374.

(135) Qua in re factum est, ut interdum tituli iuris allegarentur, qui solido fundamento historico carebant, v. g. si Clem. V, in cap. unic. de iureiur. II, 9, in Clem. provocat ad spuriam donationem Constantini M. At istis argumentis inefficacibus reliquae rationes ad comprobendam doctrinam verissimam de indirecta potestate Ecclesiae suam vim non amiserunt. Cfr. Scherer l. c. t. I, § 12, not. 21, 36, 40; Saegmueller, D. Constant. Schenkung. im Investiturstreit (Act. theol. Tübing. a. 1902, p. 89 sq.); Michael l. c. in Act. theol. Oenip. t. XXVI.

(136) Phillips l. c. t. V, § 243; Hoefler, Kaiserth. u. Papsth. p. 35 sq.

(137) Cfr. l. f. cit. cap. unic. de iureiur. in Clem.; cap. 18, X, de privil. V, 33; Blumenstok, D. paepstl. Schutz iunct. Hinschius, System d. k. Kirchenr. t. V, p. 330 sq., 971 sq.

(138) Molitor l. c.; Hinschius l. c. p. 391 sq., 974 sq.; Scherer l. c. p. 35 not. 15.

divini petuntur (139). Quae principia procul dubio diversis *modis* potuerunt applicari, neque negandum est *certas* potestatis ecclesiasticae ad civilem principatum relationes *supponere certas* temporum et hominum *condiciones*. Inde autem minime efficitur *omnia illa* iura Ecclesiae *in se* esse *mere humana* et historica. *Condiciones* quoque *historicae*, quae *requiruntur*, ut iura ecclesiastica efficaciter et opportune exercentur, *causa efficientes* sive *fontes* et origines illorum iurium (140) dici nequeunt.

II. Quod si epistolae Romanorum Pontificum sunt fontes principales genuini iuris medio aevo de relatione inter Ecclesiam et civitatem constituti, haud spernendae sunt disputationes, quibus eodem tempore viri docti *suas theorias* (141) de eodem argumento proposuerunt. In mediis dissidiis inter utramque potestatem constituti non pauci theologi et canonistae et iuristae ab extremis sententiis sibi non caventes pro more certorum advocatorum iura partis, cuius patrocinium susceperant, exaggerarunt cum non levi detrimento veritatis (142). Quae exaggerationes haud raro suum habuerunt fundamentum in factis quibusdam *historicis* v. g. in spuria donatione Constantini (c. 14 D. 96) nimia facilitate admissis. Accesserunt non leves *confusiones* idearum, quae solida disputatione scholastica per claras legitimasque notiones et distinctiones et argumentationes non sunt sublatae (143). Hinc diu quoque desiderata est accurata *terminologia*, quae disquisitionis vere scientificae solet esse effectus. Quae perfectior terminologia potissimum ex saeculo decimo sexto per

(139) Cfr. cap. cit. in not. 134, praesertim cap. *Per venerabilem* l. c. et cap. *Unam sanctam* l. c.

(140) Molitor l. c.; at Card. Hergenroether opinatur «*historicum systema*» sufficere ad explicandas exercitationes potestatis ecclesiasticae tempore medii aevi.

(141) Cfr. S. Greg. Naz. († a. 390) in c. 6, D. 10; S. Thomas († a. 1274), De regim. principum (opus a S. Thoma inchoatum, sed a discipulo finitum); Bouix, De Papa t. III, p. 7 sq. cum iudicio tamen legendus tum in quaestionibus canonicis tum in disquisitionibus historicis.

(142) Cf. quinque articulos Marsilii Patavini et Ioannis de Ianduno a Ioanne XXII, 29 Oct. 1327, damnatos apud Denzinger-Bannwart, Enchiridion n. 495 sq. et ex adverso doctrinam August. Triumphii († a. 1328) in Summa de potestate eccl. q. 1, a. 1, q. 44 sq.; Alvarus Pelagius (a. 1352); cfr. Chelodi l. c. n. 24; supra dicta in § 4.

(143) Scherer l. c. § 12, not. 26, 27, 35 sq.

Card. Bellarminum († a. 1621 (144) est introducta. At dolendum est quod etiam nostra aetate de re adeo gravi nec obscura apud viros catholicos non levis vigeat differentia opinionum (145).

VII. A reformatione (a. 1517)
usque ad revolutionem gallicam (a. 1789)

33. Reformatores, ut ordinem quendam in suis sectis retinerent, tandem ius in sacra Romano Pontifici et Episcopis denegatum saltem practice in principes saeculares transtulerunt. Quam praxim, ut aliquo titulo cohonestarent, ad triplicem confugerunt hypothesim sub nomine systematis *episcopalis*, *collegialis*, *territorialis* satis notam (146). In systemate *episcopali* iura principum in sacra derivantur ex titulo *devolutionis*; illius enim patroni putarunt saltem in Germania per recessum imperialem (a. 1555) ius episcopale in territoriis protestanticis esse suspensum et ad principes civiles devolutum. Quae devolutio potestatis cum sit manifeste falsa, alii velut scriptores reformati in Gallia adoptarunt *systema collegiale*. Defensores huius systematis fingunt Ecclesiam ab initio fuisse collegium quoddam aequalium sociorum, qui postea ex usurpatione hierarchiae suis iuribus fuissent spoliati, at facta reformatione iurisdictionem ad communitates rediisse et ab iisdem libera voluntate in principes protestanticos translatam esse dicunt. Ex quo systemate principibus civilibus duplex genus iurium in religionem competit scil. *iura maiestatica*, quae ipsi imperio sunt adnexa, et *iura collegialia* a communitate ecclesiastica accepta. Denique Hugo Grotius († a. 1645) aliique excogitarunt *systema territoriale*, quo principi civili ius in religionem etiam christianam ex *ure* quodam

(144) Disput. de contrav. christ. fid. t. I. De R. Pont. L. V, cap. 1 sq., cap. 6 sq.

(145) Cfr. v. g. quae tradidit Scherer l. c. I, p. 36 sq., 52 sq., 47 not. 14, Staatslex v. Kirche u. Staat iunct. Biederlack ibid. v. Oberaufsichtsrecht (ed. 1); Saegmueller, Lehrb. d. k. K., p. 32 sq. iunct. Biederlack in Act. theol. Oenip. t. XXVI, p. 156 sq.

(146) Phillips l. c. §§ 138 sq.; Scherer l. c. t. I, p. 42 sq.; Vering, Lehrb. d. k. Kirchenr., § 69; Wilmers, De Christi Eccl. p. 133 sq.; Saegmueller l. c. p. 48.

naturali et intrinseco eadem ratione competere asseritur atque in quodcumque aliud obiectum regiminis civilis. Quod systema territoriale cum utramque potestatem, ecclesiasticam et civilem, in unam conflaret solisque concederet principibus saecularibus, competentiam potestatis civilis in rebus sacris ultra omnem modum amplavit. Cuius exaggerationis sollemnis formula continetur illis verbis: « *Cuius regio, eius religio* » (147).

34. Quae Protestantium placita in civitatibus quoque catholicis, non obstante studio *Concilii Tridentini* denuo inculcandi genuinam doctrinam et disciplinam ecclesiasticam, plurimum nocuerunt, neque difficulter a guberniis politicis similia systemata fuerunt adoptata.

I. Inter ista systemata in civitatibus catholicis eminet *Gallicanismus* (148).

Inde a tempore Philippi Pulchri et multo magis post sanctionem pragmaticam Bituricensem in Gallia, non obstante concordato inter Leonem X et Franciscum I inito, iura Ecclesiae et Sedis Apostolicae frequenter a regibus christianissimis violata sunt. Quae violationes ut plurimum factae sunt sub *praetextu libertatum gallicarum*, quae a Petro Pithou 83 articulis a. 1594 in una collectione fuerunt comprehensae. Patroni istius systematis asserere non dubitarunt Romani Pontificis potestatem in Gallia moribus antiquisque canonibus esse arctioribus limitibus

(147) Ab isto systemate territoriali, quo summum imperium etiam in sacris rebus vindicatur potestati civili, non pauci recentiores iuristae in suis disputationibus de civitate quoad rem non recesserunt. Cfr. v. g. Hinschius, Staat u. Kirche, quem cum aliis sectatoribus huius absurdi systematis refutat Hammerstein, De Eccles. et Stat. p. 132 sq. Optimo quoque iure Scherer l. c. § 13, not. 10, exiguum profectum scientiae in hac materia apud quosdam recentiores scriptores iuris publici videtur reprehendere. Neque quisquam mirabitur, quod non desint iuristae acatholici huiusmodi principiis imbuti, qui dicant catholicos carere sensu monarchico (utique *regis* ut summi quoque *episcopi*) et extra patriam suam habere principem (utique in rebus sacris, non politicis).

(148) Quod si imprimis falsum systema Gallicanismi commemoratur, in Hispania quoque systema quoddam oppressionis libertatis ecclesiasticae sub diversa forma paulatim fuit introductum, quod a Byzantinismo et Gallicanismo parum differt. Cfr. Card. Hergenroether in Arch. f. k. K. t. X-XV, de relationibus inter Hispaniam et Sedem Apost.; Sentis, D. Monarchia Sicula p. 55 sq.

circumscriptionem, gubernio civili competere ius *vigilandi* et *influendi* in rebus ecclesiasticis (*droit de la surveillance, droit de l'influence*) ipsasque ordinationes Sedis Apostolicae velut decreta, provisiones officiorum etc. vim non obtinere, nisi rite essent *per placitum regium* approbatae et receptae, denique contra sententias iudiciorum ecclesiasticorum praesto esse *appellationem tamquam ab abusu*. Quae principia gallicana tandem sub Ludovico XIV (a. 1682) in conventu cleri gallicani a rege convocato ad quattuor propositiones fuerunt reducta et per sollemnem declarationem promulgata. Quibus in propositionibus non solum iurisdictio R. Pontificis ad res spirituales i. e. ex mente Gallicanorum ad negotia potius mere interna coarctatur, sed etiam de relatione Ecclesiae ad potestatem civilem temerario ausu ea proclamantur principia, quae a Sede Apostolica ob multiplices rationes merito sunt proscripta (149).

II. *Febronianismus* (150) est alterum systema falsum, quod a Iustino Febronio i. e. a ficticio nomine Nicolai Hontheim († a. 1790) suffraganei Archiepiscopi Trevirensis, nomen sortitum est (151). Qui auctor adoptatis doctrinis Gallicanorum atque vestigia sui magistri Van Espen († a. 1728), canonistae *Ianseniani*, secutus longius a recto tramite aberravit. Nam non solum de universa Ecclesiae constitutione iuribusque Sedis Apostolicae plane falsas divulgavit theorias, sed praesertim de Statu eiusque relatione ad Ecclesiam ea tenuit principia, quibuscum libertas et independentia Ecclesiae ut *perfectae societatis religiosae* conciliari nequit.

Febronius enim tantum admittit Statum quendam *absolutum*, cui *in suo territorio* pro modo loquendi antiquorum patronorum systematis territorialis et recentiorum iuristarum *omnia*

(149) *Denzinger-Bannwart*, l. c. n. 1322 sq.; *Deshayes*, Memento iur. eccl. p. 573 sq.; *Bossuet*, Defensio declarationis etc.; *Ballerini*, De vi ac rat. primatus Rom. Pontificum, De potestate Eccles. etc.; *Bouix*, De Papa l. III, p. 2 sq., 54 sq., 248 sq.; *Brueck* l. c. § 190; *Friedberg-Ruffini*, Trattato del diritto ecclesiastico § 17; *Duballet*, Traité des Principes de Droit Canon. tom. I, Append. II, III, IV.

(150) *Brueck* l. c. § 191; *Scherer* l. c. p. 44 sq., 119; *Saegmueller* l. c. p. 49 sq.

(151) De statu ecclesiae (a. 1763). Quod opus Febronii impugnarunt: *Zaccaria*, Antifebronio (a. 1767); *Ballerini*, De potestate ecclesiast. (a. 1768) alique, postquam illud a Clemente XIII a 1764 damnatum fuit.

sunt subordinata suoque fini servire debent, vel ipsa Ecclesia non exclusae. Cfr. *Scherer* l. c. p. 51 sq. not. 11. Quo ex principio fundamentalis iuris maiestatici sive verius omnipotentiae Status facile deinde Febronius deduxit *ius* Status fere universam vitam *externam* Ecclesiae suis legibus *ordinandi* v. g. per convocationem Conciliorum, concessionem vel revocationem immunitatum, reformationem disciplinae ecclesiasticae, administrationem bonorum temporalium Ecclesiae. Cui iuri accedit *ius cavendi*, quod potissimum exercetur per placitum regium et appellationem tamquam ab abusu; denique *ius protectionis*, in quo sub specie cuiusdam advocatiae nova habetur usurpatio iurium et violatio libertatis Ecclesiae.

III. *Iosephinismus* (152) vocatur illud systema, quod Iosephus II iam sub matre sua praeformatum secundum doctrinas canonistarum aulicorum eo tempore in Austria vigentes obfirmato animo in praxim deducere studuit. Quod systema est species quaedam Febronianismi suamque habet originem ex illis doctrinis iuristarum, qui in iure publico civitatis potestatem principum quam latissime extendebant, iura vero hominum privatorum angustis limitibus definiebant. Praeterea fingebatur *ius quoddam eminens* in omnia bona et iura privatorum, cui Ecclesia quoque non esset subducta. Per distinctionem inter *essentialia* et *accidentalibus* religionis pro arbitrio statutam novus inventus fuit modus supprimendi iura Ecclesiae. Etenim principi civili dicebatur omni ope elaborandum esse, ut *essentialia* religionis rite doceantur et ubique observentur; *accidentalibus* vero, *in quantum reipublicae noceant*, limitentur (153).

35. *Sedes Apostolica* (154) toto illo tempore non cessavit contra novas istas theorias et praxes tueri et vindicare libertatem

(152) *Brueck* l. c. §§ 192, 193, 194. Idem fere systema (Leopoldinismus, Tanuccianismus, Monarchia Sicula) mutato nomine vigeat in plerisque Statibus Italiae. Cfr. *Bianchi* († a. 1758) l. c.; *Friedberg-Ruffini*, Trattato del diritto ecclesiastico p. 90 sq.

(153) *Aichner* l. c. §§ 43, 44; *Scherer* l. c. p. 47 sq. 98 sq.

(154) Cfr. v. g. damnationes Gallicanismi apud *Denzinger-Bannwart* l. c. n. 1322 et *Deshayes* l. c., placiti regii apud *Tarquini* l. c. p. 134 sq. et *Mueller*, De placito regio p. 162 sq., recursus ad potestatem civilem contra ordinationes Superiorum ecclesiasticorum in Urbani VIII Const. «*Pastoralis*» 1 Apr. 1627.

et independentiam Ecclesiae, nec defuerunt viri docti velut Belarminus, Suárez, Bianchi alique, qui post Concilium Tridentinum genuina principia de habitudine Ecclesiae ad societatem civilem defenderent. At negari non potest inde ex sacculo decimo septimo multos theologos et canonistas « *prudentialis causae* » de ista salebrosa quaestione tacere aut non nisi obiter disputare (155). Inde facile explicatur, quod crescentibus erroribus non in omnibus regionibus sana doctrina catholica per vivam quandam et claram traditionem scholasticam a singulis viris doctis fuerit retenta (156).

VIII. A revolutione gallica (a. 1789) usque ad nostram aetatem.

36. *Revolutio gallica* (157), qua universa fere Europa perturbata est, etiam relationem inter Ecclesiam et Statum in compluribus regionibus praesertim vero in Gallia et Germania multum diuque immutavit. Quae procella sane non leves abusus sustulit, at mala quoque non pauca introduxit, quibus penitus extirpandis postea vires non fuerunt pares atque sufficientes. Finita periculosissima tempestate sane manus ad restorationem admotae sunt, sed dispari successu, ubi de restauranda legitima relatione inter Ecclesiam et Statum actum est. Certe non defuerunt principes civiles, qui horrenda revolutione gallica admoniti aliquid didicerunt et *concordatis* (158) cum Sede Apostolica initis pacem et concordiam inter utramque potestatem stabilire tentarunt. Alii moderatores civitatum, etsi formis paulisper immutatis, tamen re eadem principia Caesaropapismi in praxi tenuerunt, quibus saeculo decimo octavo in suis cum Ecclesia catholica relationibus usi sunt (159). Quae principia Byzantina a viris doctis per novas theorias de natura Status inter-

(155) Phillips l. c. t. II, post p. 340, praef.

(156) Phillips l. c. t. II, §§ 91 sq. 115 sq.; *Devoti*, Ius canonic. univ. t. I, cap. 12.

(157) Brueck l. c. §§ 214 sq.

(158) Nussi, Conventiones.

(159) Brueck l. c. §§ 216 sq.; Scherer l. c. p. 47.

dum sunt aliquantisper emollita (160), ipsaque gubernia praesertim post a. 1830 et a. 1848 libertati et independentiae Ecclesiae magis faverunt, donec non raro nostra aetate praesertim inde ab anno 1859 ad pristinas usurpationes atque adeo persecutiones reverterentur. Cum haec in Europa aliisque regionibus agerentur, in Statibus confoederatis Americae septemtrionalis ad vitandos conflictus inter societates religiosas et civiles introducta est in praxi *separatio* Status a societatibus religiosis, quae brevi tempore etiam inter catholicos nacta est laudatores atque inter ipsos legislatores suos invenit asseclas (161).

Viri catholici non omiserunt huiusmodi novas theorias refutare sanamque opponere doctrinam catholicam (162). Praesertim vero Romani Pontifices, ut in praxi v. g. in concordatis mutuum utriusque potestatis relationem ad perfectiorem formam redigere studuerunt, ita pro suo officio *errores* theoreticos condemnare non omiserunt. Denique Pius IX 8 Dec. 1864 in Encycl. « *Quanta cura* » et in Syllabo prop. 19 sq. atque Leo XIII in Encycl. « *Immortale* » 1 Nov. 1885. de hac materia tam multiplicem atque praeclaram doctrinae catholicae dederunt definitionem et expositionem, ut integrum quoddam systema de habitudine inter Ecclesiam et Statum tradidisse dicendi sint (163). Quod systema a duobus Romanis Pontificibus delineatum certe non re-

(160) Scherer l. c. p. 48 sq.; Biederlak in Staatslex. (ed. 1) v. Oberaufsichtsrecht. At cum in novis istis theoriis supremum falsum principium de iuribus maiestaticis civitatis in rebus sacris retineretur, patroni novarum theoriarum praesertim in Germania in conclusionibus practicis ab antiquis regalists et aulicis parum differunt. Cfr. Scherer l. c.; Hirschius in Encyklop. d. Rechtswissensch. t. I, p. 846 sq.

(161) Quae theoria propugnata est aut ad meliorem defensionem *libertatis* Ecclesiae (L'église libre dans l'état libre) aut propter *indifferentiam* quandam in rebus religiosis. Cfr. Scherer l. c. p. 50 sq.; Moulart l. c. l. II, cap. 4, art. 3; Conte a Coronata l. c. n. 91 sq. Cfr. quoque n. 95 re relatione Eccl. cum statu illegitimo.

(162) *Liberatore*, La chiesa e lo stato; *Cavagnis*, Institutiones iuris publ. eccles.; *Moulart*, l'église et l'état; *Hammerstein*, De Ecclesia et Statu; *Card. Hengenroether*, K. Kirche u. chr. Staat. Quae Scherer l. c. p. 52 sq. alique v. g. *Martens* contra multos scriptores catholicos disputant, quos curialistas et patronos hierocratismi nominare solent, in iure et in facto gravibus exceptionibus sunt obnoxia.

(163) Biederlack l. c.

futatur, si per ancipitem novamque terminologiam in scholis catholicis non receptam *hierocratismi* nomine notatur (164).

37. Quod si universim quaeratur, quaenam de facto nostra aetate sit habitudo utriusque potestatis, triplex relatio inter Ecclesiam catholicam et civitatem vigere dicenda est:

I. *Mutua* quaedam intercedit *amicitia* inter utramque potestatem, quae *concordatis* cum Sede Apostolica a gubernis initis accuratius definitur. Quae relatio *per se* commendari potest neque carpenda est sive a catholicis sive a liberalistis, etsi diversis ex rationibus id fiat, dummodo concordata fideliter servantur neque civilibus legibus arbitarie adiectis immutentur vel abrogentur (165).

II. *Plena separatio* Ecclesiae catholicae et Status, quae v. g. viget in Belgio, America septentrionali, Anglia, sane ut principium absolute verum proclamari nequit (166), quasi ista separatione contineatur perfectissima utriusque potestatis habitudo; at certe in praxi Ecclesia catholica in civitatibus supra enumeratis maiore gaudet libertate quam in nonnullis civitatibus concordatariis de facto praedita est.

III. Auctoritas civilis pro suo iure *maiestatico* (167) plane inconsulta Ecclesia *legibus civilibus* mutuam Ecclesiae catholicae et Status relationem definit atque ex propria potestate determinat, quae iura Ecclesiae convenient v. g. in Borussia et Austria (168). Qui modus ordinandi habitudinem societatis ecclesiasticae et civilis, quantopere laedat veram *perfectamque* independentiam Ecclesiae, si solummodo *formaliter* et ratione *competentiae* spectetur, non est multis argumentis demonstrandum nec novis verbis inventis dissimulandum. At non raro insuper istae leges civiles, si *materialiter* spectentur, eas continent dispositiones, quae Ecclesiae sunt nocivae atque iniuriosae. Quod si legislatores civiles suis ordinationibus *idem* statuunt, quod in

(164) Scherer l. c. p. 40 not. 40, 52.

(165) Nussi, Conventiones; Conventiones de rebus ecclesiasticis initae (a Leone XIII); Pii IX Syllab. prop. 43.

(166) Pii IX Syllab. prop. 55.

(167) Hinschius l. c.; Friedberg-Ruffini, Trattato del diritto ecclesiastico §§ 18 sq.

(168) Scheicher in Staatslex. v. Iosephinismus i. f.

sacris canonibus vel concordatis abrogatis decretum fuerat vel ab Ecclesia toleratur, saltem in praxi graviora dissidia ad tempus vitari possunt.

38. Si iam accurate definiendum sit, quaenam *nunc* de iure et de facto vigeat relatio inter Ecclesiam catholicam et *singulas* civitates orbis terrarum, id fieri vix potest, nisi completa quaedam historia ecclesiastica nostrae aetatis conscribatur. Id, quod a nostro scopo alienum est. Neque in schola *Romana* derelictis aliis nationibus *unius* tantum civitatis habitudo ad Ecclesiam catholicam fuse tractari potest. Quare unice restat, ut indicatis scriptoribus (169), qui prolixis disquisitionibus historicis et canonicis hanc materiam illustrarunt, solummodo generalis quidam conspectus illius relationis exhibeatur.

39. Intra Europam. I. Penes populos latinos et meridionales:

a) In *Italia* (170) post sedatam primam procellam revolutionis gallicae a. 1803 per concordatum relationes inter Ecclesiam et Statum denuo ordinatae sunt. Quod concordatum Ecclesiae fuit favorabilius quam conventio a. 1801 a Pio VII cum primo consule Galliae inita. Restauratione a. 1815 facta in plerisque Italiae principatibus antiqua rerum ecclesiasticarum condicio per nova concordata (cfr. Nussi l. c.), saepe a guberniis non servata, parum immutata est, atque in praxi principes civiles a regalismi principiis aegre recesserunt. Postquam gubernium subalpinum inde ab anno 1848 causam politicam unitatis Italiae suam fecit, etiam cum Ecclesia catholica gravior in dies conflictus de causis ecclesiasticis ortus est. Quod dissidium per occupationem Urbis Romae summum attigit gradum; etenim non

(169) Vering, Lehrb. d. k. K. §§ 37 sq.; Brueck l. c. §§ 214 sq.; Schere l. c. §§ 15 sq.; Eloy Montero, Derecho canónico comparado I, p. 145 sq. 381 sq.

(170) Nussi l. c. p. 1 sq.; Grassi, Manuale di legislazione e giurispr. ital. in ordine al diritto pubblico eccles.; Geigel, D. italienische Staatskirchenr.; Sentis, D. Monarchia Sicula; Brueck l. c. § 224; Calchi-Novati, Il diritto ecclesiastico dello Stato Italiano; Friedberg-Ruffini l. c. p. 90 sq. 123 sq. (« *Lo stato e la Chiesa in Italia* ») ubi historiam et presentem conditionem (utriusque potestatis) pro suis principiis acatholicis et liberalibus exponunt.

iam intra unius nationis fines contineri, merito censebatur, sed cum de libertate et independentia supremi pastoris Ecclesiae ageretur, omnium catholicorum animos vehementer affecit neque arbitrio unius nationis solvi posse (171) communiter censebatur. Cui dissidio felix terminus positus per Tractatum Lateranensem cum adnexo Concordato a. 1929 (172).

b) In *Gallia* destructo antiquo ordine civili et ecclesiastico (173) Napoleo I 15 Iul. 1801 cum Pio VII conventionem iniit, qua Ecclesiae pax quaedam et securitas reddita est. At per articulos organicos 8 Apr. 1802 aliaque acta et decreta gubernii gallici legitima iura Ecclesiae et Sedis Apostolicae mox iterum graviter laesa sunt (174). Post devictum Napoleonem I sane Ludovicus XVIII nova conventione 11 Iulii 1817 cum Pio VII inita antiquum ordinem repristinare studuit; sed nova conventio effectum sortita non est. Quare non obstantibus vicissitudinibus sub Ludovico Philippo et Napoleone III et nova republica gallicana conventio a. 1801 manebat adhuc lex quaedam fundamentalis in Gallia de relatione inter Ecclesiam et Statum, a qua Sedes Apostolica singulari constantia noluit recedere, immo eandem 31 Dec. 1860 ad territoria recenter acquisita extendit (175).

(171) De civili principatu Rom. Pontif. Excerpta ex actis Pii IX et... Leonis... XIII; *Giobbio*, Lezioni di diplomaz. eccl. t. 1 p. 82 sq.; *Pinchetti-Sanmarchi*, Guida diplomatica ecclesiastica p. 41 sq. 307 sq. *Monetti*, La questione Romana e il laicato cattolico italiano. Cfr. leg. ital. (Guarentigia pontificie) 13 Maii 1871 iunct. Pii IX alloc. 12 Martii 1877; *Friedeberg-Ruffini* l. c. p. 252 sq.; *Calchi-Novati* l. c. p. 21 sq.

(172) De huiusmodi Tractatu et adnexo Concordato, plurima opera statim publicata sunt et in dies publicantur, in quibus magis magisque acceditur ad catholica principia, et inde etiam in dies firmatur illa pax inter Ecclesiam et Statum italicum, cui ab utraque potestate consultum esse voluit, cfr. v. gr. *Cairolì*, *Piola*, *Stocchiero*, infra ubi De Concordatis.

(173) Cfr. legem de constitutione civili cleri 12 Iul. 1790, condemnatam a Pio VI 13 Apr. 1791.

(174) *Nussi* l. c.; *Bargilliat* l. c. n. 163 sq. Cfr. de historia const. civ. cleri concord., artic. organic.; *Theiner*, Documents inédits relatifs aux affaires relig. de la France; *Crétineau-Joly*, L'église rom. en face de la révol.; *Sciout*, Histoire de la const. du clergé; *Haussonville*, L'église rom. et le premier empire 1800-1814; *Herbrard*, Les articles organiques; controvers. inter *Theiner* et *Crétineau-Joly*; *Constantin*, in Dict. de Théolog. cath. t. III, p. 1537 sq.

(175) Nova respublica gallicana tot edidit leges et decreta contra iura et libertatem Ecclesiae (cfr. v. g. decr. 29 Mart. 1880, leg. 28 Mart. 1882),

c) *Hispania* (176) post depulsam dominationem gallicam (a. 1808-1814) funestis controversiis politicis agitata est, e quibus etiam conflictus inter Ecclesiam et gubernium regis catholici orti sunt; factio enim liberalium pro suis principiis usque ad apertam persecutionem et spoliationem Ecclesiae processit. Tandem superatis multis difficultatibus post diuturnas negotiationes 16 Mart. 1851 inita est nova conventio inter Sedem Apostolicam et reginam Hispaniae. Quae conventio exceptis quibusdam additionibus (et etiam violationibus a gubernio postea factis) mansit norma, qua multiplices relationes inter utramque potestatem ordinarentur (177). At everso a manipulo facinorosorum hominum, sub ductu et protectione sectae massonicae, regimine monarchico, saecularibus innixo radicibus et catholica traditione firmato, a. 1931 nova respublica instaurata est, quae, non obstantibus catholicorum luctis, hodiernum statum praeparavit, in quo lucta contra Ecclesiam et persecutio in sacros ministros et fideles catholicos indicta est, qualis forte nulla similis fuit in historia christianismi in crudelitate et barbarie, fortiter et genereose resistentibus catholicis.

d) *Lusitania* (178) recuperata independentia a Gallorum imperio tristem hereditatem regalismi praecedenti saeculo do-

ut separatio inter Ecclesiam et Statum fuerit discussa. Cfr. contra huiusmodi consilium Leonis XIII Encycl. 16 Febr. 1892, ad omnes Galliae catholicos; *Bargilliat* l. c. n. 29 sq.; Convent. Leonis XIII p. 44 sq. 108 sq. Tandem gubernium Galliae novis legibus et actis manifeste iniustis eo pervenit, ut a. 1904 omnem cum Sede Apostolica abrumperet relationem. Cfr. de *Associationibus cultualibus*, quas Gubernium gallicum voluit substituere hierarchiae ecclesiasticae, post legem separationis 9 Dec. 1905, Pii X Allocut. « *Gravissimum* » 21 Febr. 1906; encyclica « *Gravissimo* » 10 Aug. 1906; encycl. « *Une fois encore* » 6 Ianuarii 1907; encycl. « *Iam dudum* » 24 Maii 1911. — Procella aliquantulum sedata est circa a. 1921, in quo gubernium relationes cum Sta. Sede restituit et tandem a. 1923 inductus est *modus vivendi*, et *consociationes dioecesanae*, prorsus diversae a damnatis civium consociationibus, approbationem obtinuerunt a Pio XI Litt. encycl. « *Maximum gravissimumque* » 18 Ian. 1924, quo pax quaedam non omnino stabilis firmata est.

(176) *Nussi* l. c. *Card. Hergenroether* in Arch. f. k. K. t. X-XV de historia negotiationum inter Hispaniam et Sedem Apost.; *Sentis* l. c.

(177) Cfr. convent. 25 Aug. 1859; art. 11 novae constit. civ. Hispan. 30 Iun. 1878, quo unitati fidei gravissimum vulnus illatum est per introductam et saepius male applicatam tolerantiam cultuum.

(178) *Nussi* l. c. Append. p. 1 sq; *Brueck* l. c. § 223.

minantis non respuit v. g. placitum regum etc. Cum iisdem fere perturbationibus politicis et ecclesiasticis vexata esset atque Hispania, similia quoque dissidia v. g. ob usurpationem bonorum ecclesiasticorum inter Sedem Apostolicam et regem fidelissimum inducta sunt. At ab Hispania exemplum non petiit, ut novum concordatum de ordinandis rebus ecclesiasticis regni cum Sede Apostolica iniret atque executioni mandaret. Singulari tantum cura studuit antiqua privilegia regibus Lusitaniae in India orientali concessa etiam novis concordatis initis sarta tectaue conservare (179). Everso regimine monarchico et instaurato regimine Ecclesiae hostili Ecclesia multa passa est atque bonis etiam fuit spoliata. Ultimis autem annis cum nova Constitutione (19 Martii 1933) sancita est separatio inter Ecclesiam et Statum, in praxim deducta valde benevolo animo erga Ecclesiam cath.

II. Apud populos germanicos et septentrionales:

a) *Anglia* (180) sive *Magna Britannia* post longum tempus crudelis persecutionis tandem per legem de emancipatione catholicorum 13 Apr. 1849 a rege Georgio IV approbatam, abrogatis saltem iniquissimis edictis, Ecclesiae catholicae modestam quandam libertatem indulsit. Quamvis in Anglia inter Ecclesiam catholicam et Statum ex officio non soleat intercedere mutua quaedam coniunctio, tamen ibidem et praesertim in coloniis (181) anglicis Ecclesia catholica paulatim maiorem conse-

(179) Cfr. convent. 20 Febr. 1857; convent. 23 Iunii 1886; *Nussi* l. c. Append. p. 31; *Conventiones Leonis XIII*, p. 46 sq. Post eversum antiquum regimen et proclamatum novam reipublicae formam, 6 Oct. 1910, novum gubernium multiplici ratione Ecclesiam vexavit, atque nefario operi fastigium imposuit. 20 Apr. 1911, promulgata pessima ac perniciosissima lege separationis Ecclesiae et Status, mox in praxi in veram Ecclesiae persecutionem conversae, quam Pius X sollemniter damnavit *Encycl. litt.* 24 Maii 1911. Recentius tamen ad pristinam traditionem catholicam redit Lusitania, conspirantibus in eam rem cum novo aequiori gubernio Episcopis, et restituta etiam publica tranquillitate et prosperitate, cum qua religiosus progressus in aliorum exemplum est factus. *Eloy Montero* l. c. p. 193 sq.

(180) *Conventiones Leonis XIII*, p. 95 sq.; *Brueck* l. c. § 288.

(181) *Missiones catholicae ritus lat. cara S. C. de Prop. Fid. descriptae* p. 1 sq. 172 sq. etc. — In *Canadensi* ditione, in *Australia* et reliquis maioribus coloniis anglicis, talis est habitudo Status erga Ecclesiam, ut

cuta est libertatem atque independentiam ab iniustis vexationibus guberniorum civilium quam in plerisque aliis civitatibus etiam catholicis. A. 1916 in pleno bello Europaeo legationem instituit apud S. Sedem.

b) *Belgium* (182) postquam Iosephi II gubernium in rebus politicis et ecclesiasticis iniustissimum excussit, mox sub iugum dominationis gallicae et hollandicae redactum in utroque foro avitam libertatem denuo amisit. Separatione facta a. 1830 inter Belgium et Hollandiam Ecclesia catholica in novo regno Belgii absque ullo concordato ex ipsa constitutione civili a. 1841 plenissimam obtinuit libertatem. Quae libertas aliqua separatione inter Ecclesiam et Statum et omnimoda cultuum libertate innixa solummodo a factione liberalium, qui in locum fanaticorum Calvinistarum Hollandiae videbantur successisse, pluries in dubium vocata est; at ipsorum tentamina saltem stabilem exitum non habuerunt (183).

c) *Hollandia* (184) tristi experientia amissi regni Belgii melius edocta quam iustitiae rationibus et amicorum consiliis post a. 1830 in dies aequius coepit tractare catholicos. Inde vero ab a. 1848 etiam ex nova regni constitutione civili catholici pleniorrem consecuti libertatem, sine novis conventionibus cum Sede Apostolica initis sub aequo gubernio generatim fruuntur libertate et pace religiosa.

d) In *Scandinavia* a. 1849 *Dania* in nova lege fundamentalis etiam catholicis plenam libertatem cultus, ipsis Iesuitis non exceptis, liberaliter permisit. *Norvegia* quoque sublatis vel saltem emollitis antiquis legibus catholicos praesertim ex iure nunc

theoria separationis in stricto huius theoriae sensu in praxim non sit deducta. Hibernia post obtentam a. 1869 libertatem, ex conventionem cum Anglia 6 Dec. 1921, 6 Dec. 1922, factus est Status liber cum proprio gubernio (*self - government - Irish Free State*) et cum libertate politica, militari, oeconomica etiam maiorem libertatem religiosam nacta est. Cfr. *Eloy Montero* l. c. p. 204 sq.

(182) *Brueck* l. c. § 226; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 19 p. 82 not. 29.

(183) *Eloy Montero* l. c. p. 128.

(184) *Conventio* a. 1827 cum Sede Apostolica inita executioni mandata non est; *Brueck* l. c.; *Missiones catholicae* p. 73 sq.; *Eloy Montero* l. c. n. 129.

FRATERNITAS SACRAMENTALIS SANCTI PETRI

vigente secundum aequitatem tractat. Quod exemplum saltem ex parte *Suecia* est secuta (185).

e) In *Helvetia* (186), si excipias maiorem numerum pagorum catholicorum, non obstantibus duobus concordatis a Sede Apostolica cum nonnullis pagis initis (187), condicio Ecclesiae catholicae usque ad nostra fere tempora fuit tristissima (188). Fuit enim quasi perpetuus conflictus utriusque potestatis propter vere tyrannicam suppressionem Ecclesiae catholicae in illa libera republica solummodo hisce ultimis annis paululum remissam (189).

f) In *Germania* (190), ubi per revolutionem gallicam et saecularizationem principatuum ecclesiasticorum (a. 1803) et interitum anitqui imperii (a. 1806) universa condicio Ecclesiae catholicae eiusque ad potestatem civilem habitudo fuit penitus immutata, post devictum Napoleonem I non nisi aegre per concordata (191) cum Sede Apostolica inita ordo ecclesiasticus restauratus est. Cum pleraque gubernia essent protestantica aut certe regalismi principiis imbuta, mirum non est, quod Ecclesia catholica etiam post congressum Viennensem a. 1815 potius duram subierit servitutem. Quae praepotentia principum saecularium vehementer concussa est, postquam Clemens Augustus, Archiepiscopus Coloniensis, ex a. 1837 in *Borussia* libertatem Ecclesiae coepit vindicare. Aucta est illa libertas, cum Fridericus Guil. IV

(185) *Missiones catholic.* p. 59 sq.; *Brueck* l. c. p. 870; *Arch. f. k. K.* t. 25 p. 161 sq. t. 33 p. 222 sq. (de *Suecia*), t. 72 p. 375 (de *Norvegia*). *Eloy Montero* l. c. n. 146 sq.

(186) *Nussi* l. c.; *Brueck* l. c. § 275; *Scherer* l. c. p. 64 sq.; *Vering* l. c. § 46.

(187) *Convent.* 26 Mart. 1828 de erigenda dioec. Basil.; *convent.* 7 Novem. 1845 de constituenda dioec. S. Galli.

(188) Cfr. articulos Badenses 20 Ian. 1844 a Gregorio XVI, 17 Maii 1835 proscriptos. Ipsa constitutio confoederationis helveticae a. 29 Maii 1874, denuo promulgata iam continet complures articulos Ecclesiae catholicae summopere iniuriosos. Quibus legibus iniustus *confoederationis* alia iniqua decreta in non paucis pagis accedunt. Cfr. *Vering* l. c.

(189) *Convent.* Leon. XIII. p. 30 sq.; *Arch. f. k. K.* t. 49 p. 461 sq. et passim t. 53, 56, 59.

(190) *Nussi* l. c.; *Brueck* l. c. § 216 et praesertim eiusdem auctoris historiam Ecclesiae cath. in *Germania* 1887 sq.; *Vering* l. c. §§ 38 sq.; *Scherer* l. c. § 16; *Friedberg-Ruffini* l. c. §§ 18, 19.

(191) V. g. a. 1817 cum *Bavaria*, a. 1821 cum *Borussia*. Cfr. *Nussi* l. c.

rerum potiretur, et imprimis post a. 1848 complures articuli independentiae Ecclesiae favorabiles novae legi fundamentali sive constitutioni *Borussiae* fuissent inserti. Inde factum est, ut toto illo tempore usque ad a. 1872, quamvis iustarum querelarum causae non deessent, pax inter utramque potestatem conservaretur, atque catholici *Borussiae* generatim maiore libertate gauderent quam in aliis principatibus *Germaniae*.

At a. 1871 vehementissimus conflictus inter Ecclesiam catholicam et gubernium *Borussiae* excitatus est, cui a. 1887 per *aditum ad pacem*, ut cum Leone XIII loquamur, non per veram perfectamque pacem aliqua ratione finis impositus est; illo enim modo vivendi catholicis pristina libertas ante a. 1872 iam acquisita plene non est restituta, multoque minus ea gaudent independentia, quam pro suo iure postulant, vel catholici in *Anglia* et *Hollandia* de facto iam pridem obtinent. Cfr. *Bachem* in *Staatslex. v. Culturkampf*.

De minoribus civitatibus *Germaniae* hoc loco ex professo agere non vacat (192); nunc autem etiam superfluum est agere pro praesenti rerum condicione.

A. 1918 rebus *Germaniae* denuo ex integro mutatis nova *Respublica Constitutionis Weimariensis* (11 Aug. 1919) articulis 135 usque 149 in causa religionis ad principia a. 1848 rediit eo modo, ut Ecclesiae ea fere independentia praestaretur, qua in *Statibus Unitis Americae Septentrionalis* gaudet, et necessitudo inter Ecclesiam et Statum condicioni *Germaniae* accommodata retineretur. Quae duo principia adhuc magis firmata, evoluta, in praxim deducta sunt Concordatis a Pio XI cum *Bavaria* (1924), *Borussia* (1929), *Baden* (1932) conclusis. Cum tunc a. 1933 *Respublica Weimariensis* revolutione socialistica nationali eversa esset, novum gubernium mox (20 Iul. 1933) pro toto *Reich Germanico* Concordatum cum S. Sede iniit, quod Concordata modo nominata includit eisque alias materias, praesertim de schola et organisationibus catholicis, addit. De novo Concordato vix concluso conflictus immanis exortus est, qui adhuc perdurat (cf. Encyclicam Pii XI « *Mit brennender Sorge* » 14 Mart. 1937).

(192) Cfr. *Vering* l. c. §§ 38, 40 sq.; *Scherer* l. c.; *Brueck* l. c. §§ 117 sq.

g) In *Austria* (193) usque ad a. 1818 vigeat Iosephinismus, qui paulatim modice fuerat emollitus. Immo licet Imperator Franciscus Iosephus duobus edictis 18 et 23 Apr. 1849 publicatis et praesertim per concordatum 18 Aug. 1855 cum Sede Apostolica initum, quod etiam vim legis civilis obtinuit, antiqua decreta ex Iosephinismi principiis condita omnino abrogasset, tamen Iosephinismus in animis multorum clericorum et magistratum civilium et in praxi nequaquam fuit exstinctus. Hinc facile explicatur, quare nova conventio a multis acriter impugnata sit. Post bellum a. 1866 infeliciter gestum factio liberalis ad gubernacula admissa concordatum novis legibus a. 1868 latis graviter iam violatum deinde a. 1870 omnino abrogavit atque iniustis legibus civilibus supplere studuit. Quodsi in praxi graviores conflictus (194) utriusque potestatis secuti non sunt, id praesertim ex eo repetendum est, quod non paucae leges pleno rigore executioni non mandarentur, aut quoad partem dispositivam cum articulis concordati a Sede apostolica non revocati convenirent. In nova Republica Austriaca post europeum bellum exorta concordatum a. 1855 habitum est ut « res inter alios acta » sed 5 Iunii 1933 cum hac nova Republica se catholicam professi in petra Ecclesiae fundatam, concordatum initum est, in quo praecipua et magis necessaria iura Ecclesiae agnoscuntur. *Restrepo*, Concordata Pii XI, p. 620 sq.

h) In *Hungaria* (195), ubi ius canonicum etiam ut ius civile catholicorum fuerat receptum et sollemni iuramento a rege confirmatum, quasi in compensationem rex apostolicus plurima obtinuit privilegia ecclesiastica. Concordatum a. 1855 initum etiam in Hungaria habuit vigorem, ubi multis ob disparatas tamen rationes omnino displicuit. Hinc post annum 1867 Episcopi Hungariae practice ad concordatum provocare non solebant, sed potissimum ad antiqua iura et independentiam Ecclesiae. Catholici Hungariae, ut illam independentiam melius defenderent contra iniurias plurimas gubernii, praesertim ex a. 1867 autono-

(193) *Nussi* l. c.; *Brueck* l. c. §§ 220, 221; *Vering* l. c. § 37; *Scherer* l. c. § 17.

(194) *Convent. Leon. XIII*, p. 23 sq., ubi reperitur conventio 8 Iunii 1881 de erectione hierarchiae in Bosnia. *Eloy Montero* l. c. n. 132 sq.

(195) Cfr. auctores allegatos in not. 190 h. tit.

miam quandam obtinere studuerunt in administratione bonorum ecclesiasticorum, in cura scholarum atque exercitio iurispatronatus (196). Cum gubernium hungaricum ab a. 1893 multas publicaret leges iuribus Ecclesiae summopere contrarias (197), denuo a. 1897 consilium captum est de introducenda autonomia catholicorum. Quosnam salubres effectus illa autonomia auspiciata produxerit, nondum exploratum est, si iudicium proferendum est non de externa forma relationum inter Ecclesiam et Statum, sed de interno statu religionis catholicae in Hungaria. Quando post magnum bellum Europeum, exstincta periodo revolutionis a. 1918, 1919, Hungaria sortita est pacem, libertatem et independentiam ab Imperio, duplici monarchia constante, bonae relationes Hungariae cum Sta. Sede conservatae sunt; sed ipsi imposita est plena libertas cultuum (*Tractatus Trianon* (198).

III. Apud populos slavicos et orientales:

a) *Russiae* (199) Imperator Alexander I pro suo studio promovendi principia christiana videbatur etiam promptus catholicis concedere libertatem sollemnibus pactis promissam. Quae spes penitus frustrata est, cum Nicolaus I fratri suo in imperio succederet. Is enim post devictam Polonorum rebellionem (a. 1830) ad immanem persecutionem Ecclesiae catholicae in Russia et *Polonia* progressus est. Neque ullius practici momenti vel pro ipsis catholicis latinis fuit concordatum 3 Aug. 1847 cum Sede Apostolica initum; catholici vero ritus graeci, in quorum favorem in laudato concordato nihil fuerat statutum (200), crudelissimae persecutioni vel verius excidio manserunt subiecti. Quae persecutio sub Alexandro II eiusque successore non cessavit vere negotiationibus longis, quae saepe omni effectu carebant, vel inter-

(196) *Vering* l. c. § 37 i. f.; *Arch. f. k. K. t.* 19 sq. t. 25 p. 218 sq. 254 sq.

(197) *Arch. f. k. K. t.* 71 p. 135 sq. t. 72 p. 277 sq. t. 73 p. 368.

(198) *Eloy Montero* l. c. n. 135. Post decisionem Generalis Parlamenti, qua decisum fuit memoratam periodum revolutionis (1918-1919) esse considerandam ut parenthesim in Historia Hungariae, valde singularis est condicio politica Hungariae, quae habetur ut monarchia sine rege, quem interim in plerisque substituit Regens.

(199) *Nussi* l. c. e append. p. 19 sq.; *Brueck* l. c. § 227; *Vering* l. c. § 52.

(200) *Nussi* l. c. in appendice.

rupta dici potuit. Spem ex novis (201) conventionibus a. 1882 cum Sede Apost. initis aliisque ex causis conceptam fore, ut inter Ecclesiam catholicam et Russiam ex aequitatis et iustitiae legibus pax stabiliretur, subsequentes eventus fefellerunt, saeviit enim iterum persecutio et oppressio Ecclesiae eo periculosior, quo magis subdola.

Post finitum bellum europeum, in quo magnam partem Russia habuit, hoc magnum imperium Europae Orientalis et partis Septemtrionalis Asiae (Siberia) in tractatu Brest-Litowsk (3 Maii 1918) divisum fuit in plures status fere independentes; sed orta magna revolutione gubernio potiti sunt Soviets (comitatus operariorum et agricolarum), qui imposuerunt regimen communisticum et a. 1922 erecta est Unio Statuum socialistarum, fere ad instar reipublicae foederalis. Inde catholicae Ecclesiae et catholicorum persecutio saevissima, quam cum revolutione communistica Soviets conantur per totum mundum excitare (202).

b) *Polonia*, recuperata independentia, se constituit in reipublicam, publicata Constitutione 17 Martii 1921, quae aliquas mutationes subiit 2 Augusti 1926 et 20 Iunii 1927, in qua Ecclesia cath. primum locum tenet respectu ad alias confessiones; relationes inter Ecclesiam et Statum debebant regi inito Concordato, quod reapse conclusum est 10 Febr. 1925.

c) In regionibus orientalibus Europae imperium *Turcarum* nostro saeculo ad angustiores limites redactum est, in quo christianis speciali edicto Imperatoris 3 Nov. 1839 libertas cultus *promissa* est. Quae *promissio* in lege 18 Febr. 1856 et in art. 62 congressus Beroliniensis a. 1878 fuit repetita. Illud in imperio *Turcarum* est ius singulare, quod usque ad nostram aetatem Patriarchae diversorum rituum in suos fideles etiam iurisdictionem quandam civilem consequantur (203).

d) Reliquae civitates peninsulae Balcanicae, i. e. *Rumania, Bulgaria, Serbia, Montenegro, Graecia* (204), quae praecedenti

(201) Conventiones Leonis XIII, p. 26 sq.; Scherer l. c. t. I p. 10 sq.

(202) Immutatio hoc anno 1937 facta in Constitutione a. 1918 non in bonum fidelium et Ecclesiae est facta quae in tota Russia obnoxia est saevissimae persecutioni, exorto bello etiam contra ipsum Deum ad introducendum ubique atheismum. Sed non praevalerunt!

(203) *Vering* l. c. §§ 63, 164, 166.

(204) *Scherer* l. c. p. 71 sq.

saeculo plenam independentiam a iugo *Turcarum* obtinuerant, paucos habent incolas catholicos. Cum illi catholici ex articulis congressus Beroliniensis a. 1878 aut etiam ex constitutione proprii principatus fruuntur libertate cultus, facile intelligitur, quae relatio inter Ecclesiam catholicam et potestatem civilem in singulis illis principatibus per se et theoretice (205) intercederet. Sed exortae ex bello europeo novae nationes, etiam gravia dissidia in re religiosa excitata sunt. Itaque:

1º) In republica *Cecoslovacha*, in statum independentem exorta ex unione antiquae Bohemiae cum provinciis septemtrionalibus antiquae Hungariae, initio eadem leges retentae sunt, quae in monarchia Austro-Hungarica viguerant. At in constitutione 20 Febr. 1920 omnes religiones habitae sunt ut iisdem iuribus praeditae; expresse permissa erat cadaverum crematio (1 Apr. 1919), matrimonium civile et divortium (22 Maii 1919); subsequuta est libertas data parentibus circa determinandam filiorum religionem (15 Apr. 1920). Post varias difficultates et laboriosas negotiationes inter utramque potestatem, tandem ventum est ad statuendum *Modum Vivendi* (1 Mart. 1928) ab utraque potestate approbatum, quo saltem provisoria pax et concordia sancita fuit. *Restrepo* l. c. p. 178 sq.

2º) In *Romania* relationes inter Ecclesiam et Statum reguntur conventionem inita cum S. Sede, 10 Maii 1927, quae solum 7 Iulii 1929 ratihabitionem obtinuit.

Hanc conventionem subsequuta est concordia inter S. Sedem et Statum, propter dissensiones exortas circa art. 9, praecedentis concordati relate ad institutum et naturam sic dicti «*Status Romano-Catholici Transylvaniensis*», cui nova statuta data et sollemniori concordiae forma promulgata sunt. *Restrepo* l. c. pag. 374 sq. 478 sq.

3º) In *Iugoslavia* ex Constitutione de die 27 Iun. 1921 admissa est libertas religionis et conscientiae. Laboriose actum est pro stabilienda concordia, mediante concordato, ad quem nostris diebus ventum est; sed promotis gravibus conflictibus schi-

(205) *Convent. Leon. XIII*, p. 71 sq., ubi legitur conventio Sedis Apostolicae cum Principe Montis nigri 18 Aug. 1886 inita, *Missiones cathol. ritus lat.* p. 89 sq.

FRATERNITAS SACERDOTALIS S. S. S. S. S.

smatici omnibus modis tentant impedire, ne talis modus concordiae civilem sanctionem obtineat.

4°) *Bulgaria* nondum relationes stabiles cum Sta. Sede iniit; ibi autem maxima pars populi schismati graecorum adhaeret.

5°) *Lithuania*, unus ex statibus post bellum europeum enatis, ob difficultates exortas propter concordatum S. Sedis cum Polonia initum relationes cum S. Sede abruptit (mense Maio 1925); quae difficultates inde exortae evanuerunt post Const. Pii XI « *Lithuanorum gente* » 4 Aprilis 1926 et 27 Sept. 1927 concordatum initum est. *Restrepo* l. c. p. 146 sq.

6°) Etiam *Lettonia* Respublica, post bellum europeum a Russia seiuncta, prima ex novis nationalitatibus fuit, quae aequum et stabile pactum cum Ecclesia ad rem catholicam rite ordinandam inire decrevit, quod praestitum est per Concordatum 30 Maii 1922. *Restrepo* l. c. p. 229.

40. In America: I. Ex constitutione 17 Sept. 1787 et 15 Dec. 1791 Statuum foederatorum *Americae septemtrionalis* (206) viget separatio Status a determinata societate religiosa, quae sese habeat ad instar religionis Status vel saltem religionis dominantis; praeterea plena libertas cultus est concessa. Quod systema relationis inter Ecclesiam catholicam et potestatem civilem, licet theoria absolute vera et perfecta non sit atque etiam in praxi non levia habeat incommoda, tamen hucusque non impedit, quominus Ecclesia catholica in Statibus illis foederatis mirum in modum cresceret atque propagaretur. Quare catholici Americani sua libertate viribusque propriis confisi atque tutela iuris communis contenti ad illam « *protectionem* » Status, quae in Europa haud raro est potius oppressio Ecclesiae, minime adspirant.

II. *Americae latinae* civitates (207) post excussam dominationem Hispaniae et Lusitaniae habitudinem ad Ecclesiam catholicam Sedemque Apostolicam ordinarunt partim ex legibus et moribus antiqui imperii hispanici et lusitani, cum omnibus

(206) *Missiones catholicae* p. 348 sq.; *Scherer* l. c. § 15 i f.; *Vering* l. c. § 53; *Kirchenlex v. America*.

(207) *Nussi* l. c. p. 1 sq.; *Convent. Leonis XIII*, p. 1 sq. 75 sq.; *Scherer* l. c.

suis abusibus, partim ex novis concordatis ut plurimum a guberniis non servatis. Sane pleraeque civitates Americae latinae in legibus fundamentalibus aut etiam in primo articulo concordatorum sollemniter declararunt Ecclesiam catholicam maiori minorque rigore religionem Status sive reipublicae, quae cum omnibus iuribus et praerogativis, quibus ex Dei ordinatione et sacris canonibus frui deberet, sarta tectaque esset servanda (208). Cui sollemni declarationi vel promissioni mirum in modum contradixerunt usurpationes bonorum ecclesiasticorum et violationes omnigenae libertatis et independentiae Ecclesiae atque adeo violentae et cruentae persecutiones (209).

In republica *Mexicana* vi legis civilis 14 Dec. 1874 vigeat aliqua separatio inter Ecclesiam et Statum. Nova constitutio 5 Febr. 1817, immutata a. 1920 et iterum a. 1928 est Ecclesiae maxime adversa: prohibiti ordines et instituta religiosa, actus cultus solum intra templa perfici possunt, reductus numerus sacerdotum; caret Ecclesia capacitate bonorum, templa pertinent ad nationem sicut alia omnia religioni inservientia, scholae impiae etc. adest vera persecutio in Ecclesiam in dies periculosior, quia nunc quaeritur obtegi et dissimulari. In *Brasilia* post destructam monarchiam idem systema separationis inter utramque potestatem a gubernatoribus novae reipublicae proclamatum est, et per const. 14 Febr. 1891 Ecclesia satis ampla libertate fruitur (210). Ex nova Status constitutione, hoc ipso a. 1937 proclamata, felicior religiosus status sperari posse videtur.

(208) *Nussi* l. c.; constit. reipubl. Mexicanae 4 Febr. 1857, reipublicae Argent. 6 Iun. 1880, Columbiae 8 Maii 1863, imperii Brasiliani 12 Maii 1840.

(209) *Arch. f. k. K. t.* 40 p. 321 Cfr. cit. *convent. Leon. XIII*, p. 75 sq., ubi respublica Columbiae per novas illas conventiones a. 1887 et 1892 dedit laudabile exemplum, a quo nunc imprudenter liberales discedere velle videntur.

(210) In ceteris civitatibus Americae latinae pariter relatio inter Ecclesiam et Statum varias subiit alternas vices. V. gr. in Republ. Argentina Constit. 25 Maii 1853, aliquantum mutata annis 1860, 1866, 1897 protegit religionem catholicam, tolerat alios cultus. In Aequatoriana Republica viguit Concordatum 26 Octobr. 1862, successerunt tamen persecutiones in Ecclesiam et Concordatum fuit suppressum; a. 1884 promulgata est constitutio christiana, quae non impedivit varias Ecclesiae oppressiones. De aliis civitatibus, ubi satis communiter viget cultuum libertas cfr. *Eloy Montero* l. c. p. 236 sq.

41. *Asiae* (211) vastissimae regiones magna ex parte subsunt dominationi guberniorum Europae, ideoque in istis coloniis dependentibus eadem viget relatio inter Ecclesiam et Statum atque in imperio principali v. g. in Siberia, India orientali, insulis Philippinis nunc subiectis dominationi Statuum foederatorum Americae septemtr.

I. In imperio *Iaponiae* cum extincto fere nomine christiano ex medio saeculo decimo septimo omnis aditus missionariis catholicis interclusus esset, a. 1868 antiqua regiminis forma sublata est, atque Mikado denuo verum imperium exercere coepit. Novum Iaponiae gubernium post brevem religionis christianae persecutionem (a. 1870-1873) tandem a. 1876 omnia edicta contra christianos abrogavit et concessit cultus libertatem. Immo Leo XIII a. 1886 per suum Delegatum ad Imperatorem Iaponiae litteras dedit, quibus ille respondit se christianis parem cum aliis subditis protectionem esse concessurum (212).

II. In imperium *Sinense* missionarii catholici inde a saeculo decimo sexto aegre penetrantes tantum inter multas vicissitudines et persecutiones religionem christianam propagarunt. Ultimo saeculo Imperatores Sinenses post clades inflictas iterum iterumque coacti sunt, ut sollemnibus pactis v. g. 1844, 1848, 1858, 1860, concederent missionariis libertatem. At in praxi illa promissa libertas praesertim in partibus interioribus imperii haud raro ad nihilum est reducta. Cum protectio illa ab una alterave natione missionariis christianis impertita non levia quoque detrimenta afferre videretur, quippe quae Sinensibus religionem christianam redderet odiosam, post mutuuum commercium litterarum inter Leonem XIII et imperatorem a. 1885 inchoatum tandem a. 1886 consilium discussum est in civitate principali imperii Sinensis stabilem erigendi Nuntiaturam Apostolicam. Cuius consilii executio ob difficultates ex protectoratu Galliae ortas in meliora tempora dilata est (213). Quam spem Ecclesiae offerat eversio antiqui regiminis, quae nostris diebus consummatur, incertum est. Nunc assiduam operam ac iuvamen et pro-

(211) Missiones cath. p. 145 sq.

(212) Staatlex. v. Japan t. III p. 355 sq.

(213) Staatslex. v. China t. I p. 1342.

tectionem missionariis praestat Delegatus S. Sedis, permanentem residentiam ibidem fovens.

III. Complures reges *Siam* nostra aetate christianis libertatem concesserunt et cum Vicariis Apostolicis ipsisque Romanis Pontificibus amice agere coeperunt (214).

42. *Africa* (215), cuius regiones a mari dissitae ultimo saeculo magis exploratae sunt, pauca habet regna independentia atque vix unam alteramve civitatem cultui et humanitati vere deditam. Quare condicio Ecclesiae catholicae in provinciis dominio directo vel protectioni Europaeorum subiectis eadem fere est atque in civitatibus dominantibus; valde precaria autem dicenda est apud tribus aliquo modo independentes, quae a crudelibus persecutionibus non refugiunt. *Abessinia*, nunc sub imperio Italiae et *Marocco* sub protectione Galliae et Hispaniae catholicis missionariis certam securitatem et libertatem concedunt. In « republica meridionalis Africae » sive *Transvaal* et in Statu libero *Orange* sive *Oranje*, cum nunc vigeat libertas cultuum et dominatio Angliae, etiam catholici ab iniustis vexationibus Calvinistarum liberati sunt.

43. *Australia* (216) fere universa i. e. Australia continens et insularis, quae etiam Oceania insularis vocatur, dominio *anglico* subiacet praeter paucas insulas gubernio Galliae vel Germaniae vel indigenarum subditas. Quare Ecclesia catholica generatim in istis regionibus post sublatas difficultates ex antiquo regimine anglico ortas eadem gaudet libertate, qua aliae quoque coloniae anglicae iam ex longo tempore fruuntur, aut catholici in Gallia etc. praediti sunt.

(214) Missiones cathol. p. 209 sq.

(215) Missiones cathol. p. 299 sq.

(216) Missiones catholicae p. 469 sq.

TITULUS II

PRAENOTIONES GENERALES IURIS ECCLESIASTICI

§ 1. DE IURE ECCLESIASTICO UNIVERSIM SPECTATO

I. De notione iuris ecclesiastici

44. Ordo iuridicus et ordo ethicus. In qualibet perfecta societate humana distinguendus est *ordo ethicus* et *ordo iuridicus* (1). Prior innititur ipsa lege naturali unicuique homini signans honesti et inhonesti limites, eique imponens determinata officia erga Deum, erga semet ipsum et erga alios homines. Ordo iuridicus respicit relationes sociales hominis in societate viventis, ad quam ab ipsa natura ducitur, et imponitur per leges humanas ordinatas ad obtinendum finem societati propositum. Qui ordo iuridicus est *pars universi ordinis moralis*, nec ulla dari potest vera obligatio iuridica, quae sit contraria ordini ethico seu ad rem intrinsece inhonestam. Ordo ethicus prospicit immediate internae rectitudini, quae non nisi per liberam voluntatis determi-

(1) Uberior de *iure et ordine iuridico* tractatio pertinet ad disciplinam iuris naturalis et philosophiae iuris. Sicut autem reiiciendus est *positivismus moralis* discrimen *intrinsicum* inter bonum et malum morale variis modis negans, ita respuendus *positivismus iuridicus ordinem iuridicum naturalem* repudiens, quem profitentur: a) omnes illi qui positivismo morali adhaerent; b) qui civitatem vel auctoritatem civilem omnium iurium fontem esse docent (Hobbes, Bentham, A. Lassou, E. de Hartmann et horum asseclae); c) qui ius omne ex aliquo tacito vel expresso hominum pacto derivant, ut Rousseau; d) asseclae *scholae historicae*, cuius fundator fuit C. F. de Savigny ad haec usque ultima tempora patronos nactae, quae omne proprie dictum ius positivum esse asserit, neque alium admittit iuris fontem nisi historicum, sc. publicam legem et consuetudinem populi, huic prae illa praecellentiam tribuens et dignitatis et auctoritatis, negata ratione stricti iuris rationis dictaminibus, quae olim nomine iuris naturalis comprehendi solerent.

nationem obtinetur; ordo iuridicus immediate respicit externam actionis humanae conformitatem cum lege, quae etiam per externam coactionem obtineri potest.

Hoc idem valet de Ecclesia positivae divinae institutionis, cui divinus Conditor Christus Dom. indidit naturam perfectae societatis, cum hoc tamen discrimine, quod, sicut potestatem socialem qua regeretur ipse divinus Conditor instituit ac determinavit, ita ad ipsum *ordinem iuridicum* talis sui regni voluit pertinere quaevis praecepta divina sive naturalia sive positiva ab Ecclesia sua auctoritate sociali proponenda, interpretanda et urgenda, collata insuper eidem vicaria fori divini potestate ad curandam internam et supernaturalem rectitudinem sine qua finis conducendi homines ad supernaturalem vitae aeternae beatitudinem obtineri non poterat. Ergo *ordo iuridicus* in Ecclesia continetur legibus divinis et humano-ecclesiasticis, quem potestate sociali tuetur et urget etiam coactive; sed insuper eadem Ecclesia alia potestate vicaria universum ordinem moralem sive ethicum supernaturalibus mediis promovet et urget.

45. Notio iuris ecclesiastici. Ius (2), quod graece vocatur *δίκη* vel *τὸ δίκαιον* vel melius *ὁ νόμος* vel *τὸ νόμιμον*, apud Romanos dicebatur id quod a populo *iussum* (3) fuerat. Ex com-

(2) De iure in genere agunt etiam legistae sive civilistae (Cfr. *Arndts-Serafini*, Lehrb. d. Pand. § 21; *Scherer* l. c. § 1), atque mirum est, quantum sese torqueant, saepe haud felici cum successu, in definitione iuris. Qui labor iuristis catholicis multum imminueretur, si derelictis acatholicis fontibus apud philosophos atque theologos catholicos genuinas haurirent iuris notiones. Cfr. *Lugo*, De iust. et iur. disp. 1 n. 5 sq.; *Cavagnis* l. c. P. I p. 1 sq.; *Costa-Rosetti*, Synopsis philosoph. moralis n. 255 sq. *Schiffini*, Disp. phil. moral. n. 181 sq. 309 sq.; *Cathrein*, Moralphilosophie t. I p. 446 sq.; optime *Chelodi*, De personis n. 2-4; fusius *Van Hove*, Prolegomena pag. 3 sq.; *Conte a Coronata*, Ius publ. eccl. n. 1 sq. 8 sq.

(3) Cfr. de etymologia verbi iuris: *Forcellini*, Lexicon tot. lat. v. Ius; *Georges*, Lat.-D. Handw. v. Ius et praesertim *Krieg* in Liter. Rundsch. (1887) p. 221; *Laemmer*, Inst. d. k. K. § 1 not. 1; *Chelodi*, De personis 2; *Bonfante*, Istituz. di dir. romano, p. 6 in nota; *Eichman*, Lehrbuch des Kirchenrechts § 1, n. 2 in nota. Veteres auctores in etymologiis huius vocis proponendis interdum minus felices exstiterunt. Cfr. *Suárez*, De leg. l. I cap. 2; *Schmalzgr.* Ius eccles., dissert. prooem. n. 1 sq.

pluribus autem significationibus, quas nomen latinum iuris nactum est, pro re nostra duae (4) tantum commemorandae sunt. Significat enim haec vox:

I. *Facultatem* moralem aliquid possidendi aut agendi vel exigendi vel omittendi inviolabilem (*ius dominativum*). Quam facultatem non pauci recentiores iuristae vocant *ius subiectivum* (5).

II. *Legem* (*ius praeceptivum*) vel potius integrum quendam complexum legum, quibus societas aliqua ordinatur v. g. ius Romanum. Huiusmodi complexus legum a iuristis saepe dicitur *ius obiectivum*, atque haec est principalis quaedam iuris (6) significatio. Nam lex est iusti regula normaue iustitiae et fons sive fundamentum illius facultatis sive iuris subiectivi in creaturis.

46. Utraque significatio iuris ad ius quoque ecclesiasticum (7) applicari potest. Hinc ius ecclesiasticum si *objective*

(4) Cap. 2 de const. l. 2 in Sext.; L. 1 pr. L. 11 D. de iust. et iur. I 1; *Schmalzgr.* Ius ecclesiast. univers., dissert. prooemial. n. 3 sq. 16 sq.; *Suárez*, De leg. l. II cap. 14 n. 16, 17 cap. 17 n. 2 l. IX cap. 1 n. 2. In linguis quoque vivis verba *diritto*, *droit*, *direito*, *derecho*, *Recht* eandem duplicem significationem habent atque nomen iuris in lingua latina. Quae duplex significatio apud recentiores quosdam canonistas fuit causa non levis confusionis, quoniam ex notione *iuris* nimis limitata argumenta deduxerunt ad perperam excludenda non pauca obiecta a scientia iuris canonici i. e. a scientia *canonum* sive *legum ecclesiasticarum*. Cfr. *Schulte*, Die Lehre v. d. Quellen etc. p. 10, 11, 12; *Scherer* l. c. § 4 not. 4. Quorum auctorum opinionem solido fundamento carere iam demonstravit *Suárez*, De leg. l. I c. 2 l. III, c. 12 l. IV, c. 11. Cfr. quoque *Haring*, Der Rechts-u. Gesetzesbegriff in d. k. Ethik u. modern. Jurisprud.

(5) *Schiffini* l. c. n. 182 sq.; *Cathrein* l. c. 454 sq.; *Cavagnis* l. c. P. I p. 1 sq.

(6) *S. Thom.*, Summa theol. II^a II^{ae} q. 57 a. 1; *Meyer*, Inst. iur. nat. t. I, p. 352 sq., ubi doctrinam *S. Thomae* bene exponit et contra modernos scriptores protestanticos solide defendit; *Cathrein* l. c. t. I, p. 332 sq. 406 sq. 452 sq.; *Schiffini* l. c. n. 105 sq. 181.

(7) *Tarquini*, Inst. iur. eccl. publ. p. I; *Aichner*, Compend. iur. eccl. §§ 1, 2, 3; *Scherer* l. c. p. 112 sq. At qui perperam docent Statum esse omnium iurium originem et fontem (cfr. Syllab. Pii IX, prop. 39) vel negant Ecclesiam esse societatem perfectam (cfr. cit. Syllab. prop. 19, 24), tandem etiam duplicem illam speciem iuris ecclesiastici a iure civili vere distincti et independentis negare debent, vel cum *Thudichum*,

spectatur, est *complexus legum sive a Deo sive ab ecclesiastica auctoritate latorum*, quibus *Ecclesia catholica ordinatur*; si vero subiective consideratur, est *complexus omnium facultatum moralium et inviolabilium Ecclesiae catholicae tam in Praelatis quam in subditis aliquid possidendi, agendi vel exigendi vel omittendi sive ex ordinatione divina sive ex lege ab auctoritate ecclesiastica lata* (8).

At cum ius subiectivum etiam Ecclesiae reducat ad ius obiectivum (9), et praeterea theologia *theoretica* non spectet ad

Deutsches Kirchenr. t. I, p. 6, coguntur reducere universum ius ecclesiasticum ad umbram i. e. ad mera placita (« *Beliebungen* »). Quod si *Sohm*, Kirchenr. t. I, p. 1 sq. unice admittit organizationem charismaticam vel caritativam, mirum non est, quod negata potestate legifera Ecclesiae etiam perveniat ad negationem veri iuris ecclesiastici, immo notionem stricti iuris ecclesiastici ipsi naturae Ecclesiae putet esse contrariam. Quae opiniones omnino absonae et falsae istorum canonistarum acatholicorum Germaniae alibi feliciter parum notae statim a viris doctis catholicis in Germania solide refutatae sunt. Cfr. *Bendix*, Kirche u. Kirchenr.; *Hollweck*, D. k. Strafg. p. IX sq.; *Saegmueller* l. c. p. 5 sq. et in Arch. f. k. K. t. 68, p. 445 sq. In Gallia quoque *Taine* religionem Statui subiectam esse docet, ideoque ex ipsius principiis verum ius ecclesiasticum existere nequit. Cfr. *Billot*, De Ecclesia Christi t. II, p. 124 sq.

(8) Huiusmodi iura subiectiva Praelatorum vel institutorum ecclesiasticorum interdum etiam originem ducunt ex legibus *civilibus*, v. g. si cum sede episcopali officium senatoris est coniunctum. Porro « *ius ecclesiasticum* » vel « *ius Ecclesiae* » ab antiquis Conciliis vocatur ius illud subiectivum Ecclesiae in *bona sua temporalia*. Cfr. c. 22 Conc. Aurel. III (a. 538); c. 26 Conc. Aurel. IV (a. 541); c. 1, 2 Conc. Hispal. (a. 590); *Schmalzgr.* l. c. n. 20 sq.

(9) *Cavagnis* l. c. p. 3 sq. Ius obiectivum sive canones vel leges Ecclesiae multiplici ratione distinguuntur. Alii distinguunt canones *dogmaticos* et *disciplinarios*, alii canones *fidei*, canones *morum*, canones *disciplinae*. Ex his divisionibus secunda facile ad primam reducit. Nam dogma, quod canone quodam enuntiatur, potest esse *theoreticum* aut *practicum*; lex autem disciplinaria continet non tantum ius ab Ecclesia propositum, sed etiam constitutum et conditum. Cfr. *Franzelin*, De Ecclesia Christi p. 54 not. 1.

Praeterea *canones dogmatici* in quattuor species dividi possunt scilicet 1) in *canones fidei*, qui continent veritates *theoreticas* et per eminentiam dicuntur dogmatici canones; 2) in *canones morum*, qui proponunt leges decalogi a Deo stabilitas sive veritates practicas vel morales; 3) in *canones liturgicos*, qui enuntiant leges a Christo latas de substan-

FRATERNITAS SACERDOTALIS SANCTI PETERI

ius ecclesiasticum, neque theologia practica (10), quatenus agit de actibus mere internis aut de actibus quidem externis, sed nulli legi disciplinari vel sanctioni ecclesiasticae in foro externo subiectis solique foro poenitentiali reservatis (11), universum ius

tialibus in cultu et sacramentis novi testamenti; 4) in *canones politicos* (hierarchicos), qui continent leges divinas de politia sive de constitutione (hierarchia) et regimine Ecclesiae conditas. Quae divisio analoga est illi, qua in vetere testamento distinguuntur leges fidei, leges morales decalogi, leges caerimoniales, leges iudiciales. Cfr. Suárez, De legib. l. IX, cap. 4, 5 l. X, cap. 2; Pesch, Praelect. dogm. t. V, n. 550 sq.; Kleutgen, Instit. theol. t. I, p. 22; at Kihn, Encyklop. p. 384 sq. divisionem theologiae theoreticae et practicae alio sensu explicat, qui apud doctores scholasticos non fuit receptus et merito etiam nunc antiquae significationi magis logicae et scientificae postponitur. Cfr. Pesch, Praelect. dogm. t. I, n. 20 sq.

Canones disciplinares sive iuris humani pariter refuruntur 1) ad *fidem*; quatenus illam promovent, conservant, tuentur v. g. per ordinationes de professione fidei vel de libris imprimendis; 2) ad *mores*, in quantum accuratius determinant, quod iure divino tantum generali quadam ratione est prohibitum vel praescriptum v. g. de sanctificatione diei dominicae, aut quatenus Ecclesia leges divinas prohibentes vel praescribentes sua quoque auctoritate et sanctione munit v. g. de simonia; 3) ad *liturgiam* Ecclesiae; nam Christus Dominus tantum in substantiis determinavit cultum divinum et ritus sacros sacramentorum; hinc legibus Ecclesiae disciplinaribus multa in sacra liturgia sunt ordinanda; 4) ad *politiam* sive hierarchiam et constitutionem et regimen Ecclesiae, de quibus iure divino non omnia sunt definita, ideoque multa canonibus disciplinaribus v. g. de Metropolitibus et Conciliis provincialibus, de ordine iudiciario, de usu potestatis coercitivae fuerunt determinanda. Cfr. Concil. Vatic. Sess. IV, Const. «*Pastor aeternus*» cap. 3; Card. Soglia, Inst. iur. publ. eccles. t. I, §§ 8 sq.; Zallinger, Instit. iur. eccl. vol. II, § 389, vol. III § 86.

(10) Clementis Papae VIII. Decretales ed. *Sentis* p. XII, XXVIII, sq. Qui auctor l. c. p. XVI scribit: «*In canonum... collectionibus non dogmata, sed iura desiderantur*» ideoque Pinelli consilium reprehendit indiscriminatim recipiendi canones dogmaticos in collectionem Clementis VIII. Id sane verum est atque fatente ipso Pinello l. c. p. XXVIII sq. praxi antiquarum collectionum comprobatur, si de canonibus agatur ad *theoreticam* theologiam spectantibus; at nequaquam a collectionibus et tractatibus *canonicis* omnia dogmata sunt arcenda; multa enim *iura* sunt *vera dogmata*.

(11) De Angelis, Praelect. iur. can. lib. V, tit. 1, p. 8 sq. de notione delicti; Vering, Lehrb. d. k. K. § 1; Scherer l. c. p. 19, rite explicatis minus accuratis exemplis et assertionibus de foro interno et externo.

ecclesiasticum ita definiri (12) potest: *Complexus legum sive a Deo sive ab ecclesiastica potestate latorum, quibus constitutio atque regimen et disciplina* (13) *Ecclesiae catholicae ordinatur.*

47. **Corollarium.** Ergo in sola Ecclesia catholica existit *verum* ius ecclesiasticum, atque ius obiectivum et subiectivum, quod in aliis societatibus religiosis sive infidelium sive hebraeorum sive haereticorum sive schismaticorum interdum vocatur «*ecclesiasticum*», est non nisi *putativum* (14). Hinc facile quoque deducitur nequaquam approbandam esse illam methodum (15) uno eodemque libro exhibendi *ius ecclesiasticum catholicorum*, schismaticorum orientalium (16), protestantium, nisi speciales circumstantiae talem commixtionem excusent.

48. **Scholion.** Communi usu loquendi atque adeo iure canonico et civili haud raro *ius* distinguitur *ab aequo*, et *iustitia* opponitur *aequitati*, tum si ius sumatur pro iusto sive iure subiectivo, tum pro lege sive iure obiectivo (17). Duplex enim distinguitur *iustum*; unum est *naturale*, quod est rectum secundum naturalem rationem et numquam deficit, si ratio non erret; alterum est *iustum legale*, quod lege humana constituitur et in particulari deficere potest, licet in universali iustum sit. Ne-

(12) Soglia l. c. § 2; Bouix, De principiis iur. canon. p. 61; Scherer l. c. 112; Bargilliat l. c. n. 5 sq.

(13) Concil. Vatican. l. c.; Cavagnis l. c. P. I, p. 12; Zallinger l. c. vol. III, §§ 49, 74 sq.

(14) L. 57 D. pro socio XVIII 2: «*Si maleficii societas coita sit, constat nullam esse societatem. Generaliter enim traditur, rerum inhonestarum nullam esse societatem*»; Meyer, Inst. iur. natur. t. I, p. 296 sq. Sicut sola doctrina *vera* de Deo sibi optimo iure vindicat nomen *theologiae* (cfr. S. August., De civit. Dei l. VI, cap. 5; Scheeben l. c. p. 1), ita solius verae Ecclesiae proprium est verum *ius ecclesiasticum*. Cfr. ad rem Scherer l. c. t. I, §§ 6, 18, 36, t. II p. 260, not. 12: «*Das des akatholischen Religionsgesellschaften eigenthuemliche Recht existirt fuer die Kirche nicht*»; Kihn l. c. p. 29.

(15) Schulte, Die Lehre etc. p. 32 sq.

(16) Apte Vering, Lehrb. d. k. Kirchenr. disputationi de iure Ecclesiae occidentalis coniungit tractatum de iure Ecclesiae orientalis cum Sede Apostolica unitae.

(17) Cap. 13, X de off. et pot. iud. del. I, 29; cap. 11, X, de transact. I, 36; Suárez, De leg. l. I, cap. 2, n. 9; Schulte l. c. p. 195.

que propterea lex dicitur iniusta; haec enim necessario debet esse universalis, defectus autem aliunde provenit.

Similiter duplex existit aequum sel. *aequum naturale* et *legale*. Aequum naturale idem plane est atque iustum naturale. Quo sensu vel ipsa iura civilia saepe loquuntur de aequitate naturali: « *Neque enim inaudita causa quemquam damnari aequitatis ratio patitur* » (18). Aequitas hoc modo intellecta non est emendatio iuris, sed potius regula ipsius iuxta L. 90 D. de R. I. I. 17: « *In omnibus quidem, maxime tamen in iure aequitas spectanda est* ».

Aequum vero *legale* dicitur prudens moderatio legis scriptae (19) praeter rigorem verborum illius atque ita opponitur *stricto iuri*. Huiusmodi emendatio iusti legalis sive aequitas exercetur *per epikeiam* (20). Ad virtutem enim epikeiae spectat contra verba legis *humanae* agere in particulari, quando illius observatio esset illicita et contra naturalem aequitatem *aut* saltem nimis gravis et difficilis (21). Quo in casu iudex dicitur agere non *iure* i. e. materialiter spectato, et ut *verba* sonant, sed *aequo* et *bono*, et ius ipsum iuxta *intentionem legislatoris* servatur, dum contrario agendi modo ius potius violatur iuxta R. I. 88 in Sext.: « *Certum est, quod is committit in legem, qui legis verba com- plectens contra legis nititur voluntatem* ».

II. De variis nominibus iuris ecclesiastici

49. Ius ecclesiasticum (22) dicitur: I. Ius *sacrum*, a *personis*, quae illud condunt, et a *materia*, de qua disponit, et a *fine*, ad quem ordinatur.

(18) L. 1 pr. D. de requir. XLVIII 17.

(19) L. 2, § 5, D. de aqua XXXIX, 3.

(20) Scherer l. c. t. I, § 40, communem sententiam, quae epikeiam admittit inefficacibus rationibus impugnat. Cfr. Suárez l. c. I, VI, cap. 6, 7, 8; Nilles in Act. theol. Oenipont. t. X, p. 273; aliter Saegmueller l. c. p. 97.

(21) Suárez l. c. cap. 7, n. 8 sq.; Cathrein in Act. theol. Oenip. t. XXV, p. 645 sq.; Pesch, Praelect. dogm. t. IX, n. 291.

(22) Cardin. Soglia l. c. § 1. Primis saeculis illud verbum *iuris ecclesiastici* ad designandum complexum legum ecclesiasticarum non occurrit, sed norma quaedam obiectiva, cui actio fuit conformanda, in foro

II. Ius *divinum* (23), et sensu stricto quidem, si ab ipso Deo immediate est *constitutum* aut ex institutione quadam divina *necessario deducitur*; sensu vero latiori, quatenus ab ecclesiastica potestate *divinitus* instituta ipso Spiritu Sancto cooperante conditur (24), praesertim secundum aliquam praeformationem vel *exemplum* quoddam veteris testamenti, vel ad perfectiorem determinationem alicuius iuris a Deo solummodo quoad *substantiam* et in genere, non quoad specialem quendam modum definiti v. g. lex de decimis.

III. Ius *pontificium* sive ius *Decretalium*, partim ut opponatur iuri *caesareo*, partim quia omnes leges Ecclesiae aut *ab ipso* Romano Pontifice conduntur aut saltem vi iurisdictionis ab ipso *derivatae* feruntur (25) aut non raro sine positiva quadam Romani Pontificis *approbatione* vel confirmatione vim obligandi non obtinent aut certe ipso *contradicente* omni valore destituuntur.

IV. Ius *canonicum*; nam ex usu antiquissimo iam saeculo quarto vigente κανών (regula) designat legem ecclesiasticam, ut vel ipso nomine differentia a lege *civili* atque suavior et modestior imperandi modus Ecclesiae insinuetur (26).

ecclesiastico dicebatur ὁρος c. 19, 23 (Conc. Ancy. a. 314) vel κανὼν ἐκκλησιαστικὸς, κανονικὸς νόμος (c. 24, Concil. Ancy. a. 314); c. 15, Concil. Neocaes. (a. 314-325); c. 1, 2, 5, 6, 10, 13, Conc. Nicaen. (a. 325). Prima vice a Siricio in ep. ad Himer. cap. 7, (a. 385) *leges publicae* et *iura ecclesiastica* distinguuntur et opponuntur. Cfr. quoque c. 10, Conc. Aurel. IV, (a. 541); c. 3, Conc. German. (a. 742); c. 4, Conc. Suess. (a. 744). Inde a saeculo 12, *ius canonicum* vel *ius ecclesiasticum* promiscue adhibentur ad designandum universum complexum legum ecclesiasticarum. Cfr. Scherer l. c. p. 111; Schulte, Geschichte d. Quell. u. L. d. c. R. t. I, p. 29 sq. 255.

(23) Cap. 10, X de testam. III, 26; cap. 2, de privil. V, 6 in Sext.; « *Ibidem* (i. e. apud Sed. Ap.) *de cetero regatur et vigeat studium iuris divini et humani, canonici videlicet et civilis* ». Immo iam Rufinus circa a. 1164, et Stephan. Tornac. († a. 1203) et Ioann. Faventinus († a. 1190) ius ecclesiasticum appellant *divinum*. Cfr. Schulte l. c. p. 30, 245, 252; Laynez, Disp. Trid. ed. Grisar. t. I, p. 2 sq.

(24) Act. Apost. XV, 28; c. 5 (S. Leo a. 446?) C. XXV, p. 2; Zallinger l. c. vol. II, p. 207.

(25) Laynez l. c. p. 9 sq.

(26) Cfr. c. 2, 5, 6, 9, 10, 13, 15, 16, 18, Conc. Nicaen. (a. 325); Novell. 137 praef.; D. 3 dict. Gratiani ante c. 1 et post c. 2. Cfr. de

V. Ius ecclesiasticum (27) tum ratione *originis*, quia infal-
libilibus Ecclesiae definitionibus est *declaratum* v. g. ius di-
vinum primatus Rom. Pontificis, aut ab Ecclesia est etiam *con-*
stitutum v. g. aetas ad suscipiendum ordinem sacrum, tum ra-
tione *materiae*, quoniam disponit de personis et rebus, quae
spectant ad solum ecclesiasticum forum.

III. De divisione iuris ecclesiastici

50. Ius ecclesiasticum dividitur: I. Ratione *originis* sive
fontis in ius *divinum* sive naturale sive positivum, quod Deum
habet auctorem (28) et in *humanum* ab auctoritate Ecclesiae
constitutum.

terminologia nunc vigente: *Benedict. XIV*, De Synod. dioec. l. I, cap. 2,
n. 3; *Schulte* l. c. p. 30, ex quo *canonis* nomine solae illae Constitutio-
nes denotantur, quae sive a R. Pontifice sive a Concilio oecumenico
(non ab inferiore Praelato) latae universam obstringunt Ecclesiam. Immo
Concilium Tridentinum regulariter (non semper, ut patet ex prooem. ad
primum cap. de reform. Sess. XIV, ubi *decreta disciplinaria* reformatio-
nis appellantur « *canones* ») *haeresum damnationes* per *canones* propo-
suit. Concilium Vaticanum secutum est eandem consuetudinem. At nihil
profecto obstat, quominus denuo sustineatur praxis antiqua, qua leges
quoque disciplinares Ecclesiae vocabantur *canones*. Qua ratione in Co-
dice iuris canonici singulae leges iterum insigniuntur nomine *canonum*,
ut distinguantur ab *articulis* vel *paragraphis* modernorum codicum *ci-*
vilium.

(27) In Concil. Nicaeno (a. 325) c. 18, *zanón* distinguitur a *συνήθεια*
(consuetudine). Ita etiam ius *canonicum* a iure *ecclesiastico*, quod latius
patet, distingui potest; at communiter haec verba promiscue adhibentur.
Cfr. *Phillips*, Kirchenrecht t. I, § 3. Denique *nunc* post promulgationem
novi Codicis iuris canonici multo minus inter ius canonicum et ius ec-
clesiasticum ea *differentia* est admittenda, quasi ius *canonicum restrin-*
gatur ad ius medii aevi cum suis dispositionibus iuris *privati* (etiam
nunc a iure *ecclesiastico* non alieni) aut *excludat* recentiores leges Eccle-
siae (pariter in iure canonico comprehensas). Aliter *Saegmueller* l. c.
p. 7 sq.

(28) *Laynez* l. c. in ed. cit. p. 2 sq. 7 sq. Quae *Schulte* l. c. p. 30,
contra interpretationem iuris divini a Gratiano datam profert, solidis ra-
tionibus non commendatur.

II. Ratione *materiae* sive *obiecti in publicum* (29) et *priva-*
tum (30). Quae verba diversas significationes habent.

(29) Cfr. c. 11 D. 1. « *Ius publicum est in sacris et sacerdotibus et
magistratibus* » ex L. 1 § 2, D. de iust. I, 1, ubi legitur: « *Huius studii
duae sunt positiones, publicum et privatum. Publicum ius est, quod
ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilita-
tem; sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim. Publicum ius
in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit. Privatum est tri-
partitum; collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium
aut civilibus* » (Ulpianus).

(30) *Phillips* l. c. t. I, § 3; *Scherer* l. c. t. I, p. 112 sq.; *Saegmueller*
l. c. p. 8, alique v. g. *Vering* hanc divisionem iuris ecclesiastici putant
non esse fundatam, immo eidem contrariam. Quae opinio nullo solido ar-
gumento nititur, si *genuinae* iuris publici et privati significationes at-
tendantur, nec solummodo *spuriae* quaedam acceptationes illorum voca-
bulorum impugnantur, ut non raro videtur esse laudabilis intentio alle-
gatorum scriptorum catholicorum. (Cfr. *Soglia* l. c. Praef. et § 6; *Ca-*
vagnis l. c. P. I, p. 4 sq. 10 sq.; *Tarquini*, Inst. iur. eccl. publ. p. 1, n. 2;
Mueller, De placito regio p. 127; *Nilles* in Act. theol. Oenip. t. I, p. 394 sq.)
Nam si adversarii inde arguunt, quod *universum* ius ecclesiasticum sit
publicum, aut proficiscuntur ab assertionem omnino falsa aut eam ado-
ptant significationem iuris publici, quae sane aliquid veri continet, sed
alias magisque fundatas interpretationes vocabuli *iuris* (i. e. legum) *pu-*
blici non excludit. Etenim in iure ecclesiastico quamplurimae reperiuntur
leges, quae evidenter referuntur ad ius *privatum* v. g. de matrimonio
contrahendo, de separatione a thoro et cohabitatione. Quod si iidem ad-
versarii ius ecclesiasticum appellant *publicum*, quatenus est ius *cogens*,
imprimis ipsi admittere debent nequaquam *universum* ius ecclesiasticum
esse *cogens* i. e. in sua applicatione arbitrio subditorum subductum; suis
enim assertionibus subiungunt *limitationem*, « *nisi leges ecclesiasticae
expresse tale arbitrium permittant* ». Cfr. *Saegmueller* l. c. iunct. *Nilles*
l. c. p. 396 sq.

Praeterea nemo profecto prohibetur, quominus ius ecclesiasticum
vero sensu dicat publicum, utpote non *pactis privatis*, sed *publica
auctoritate* Ecclesiae conditum, quod constituat proprium systema iuris
sacri perfectae societatis religiosae distinctum ab altero systemate iuris
civilis; cuius iuris *civitatis* seu Status nequit ius ecclesiasticum haberi ut
pars. At manifeste liquet ita totam controversiam reduci ad litem de voce;
nam istud verbum iuris publici Ecclesiae sumitur sensu *omnino lato*, ne-
que satis attenditur hoc loco agi de divisione *intra ipsum systema* iuris
ecclesiastici cum *propria strictaque* verborum significatione.

Porro patroni contrariae sententiae etiam sibi fingere videntur no-
tionem *iuris privati*, quae non est ad rem. Nam si hic etiam ius ecclesia-
sticum dividitur in *privatum*, proxime non intelliguntur *subiectiva* iura
privata, sed *obiectiva* i. e. ille complexus *legum* ecclesiasticarum, quibus

a) Dicitur enim ius publicum a *causa efficiente*, eo quod a *publica* auctoritate Ecclesiae constitutum est, eique opponitur ius privatum, quod a *pactis* sive conventionibus hominum *privatorum* originem ducit. Cfr. L. 38 D. de pact. II 14. « *Ius publicum privatorum pactis mutari non potest* ».

b) Praeterea ius publicum vocatur illud, quod est *commune* omnibus atque universos subditos fideles concernit. Quo sensu praesertim distinguitur a *privilegio*, quod non pertinet ad omnes; sed ad singulos atque lex *privata* dicitur. Cfr. R. I. 116 § 1, D. L. 17.

c) Deinde ius publicum sensu proprio et ordinario appellatur, quod ad bonum commune sive *utilitatem publicam* di-

mediate et principaliter bonum privatum singulorum fidelium promovetur. Huiusmodi leges ecclesiasticae indubitanter existunt. Insuper ista notio iuris privati ab adversariis allata sub alio quoque respectu est nimis limitata. Nequaquam enim *solummodo* ea iura subiectiva et privata dici possunt, de quibus quis pro *suo arbitrio* disponere valet; sunt enim *alia* quoque iura subiectiva et privata, quae *arbitrio* privato fidelium non sunt permissa.

Multo minus probant aliae rationes adversariorum. Nam exinde divisio quaedam nequit carpi, quod ex iure Romano sit deprompta; secus multae aliae divisiones in iure canonico essent delendae. Deinde ista *terminologia* iuris Romani in se est optima et in natura societatis perfectae sive civilis sive ecclesiasticae solidum habet fundamentum. Penitus seponenda est altera ratio, quod ius *privatum* sit subordinatum *potestati civili*. Id enim verissimum est de *privato iure civili*, non de *ecclesiastico*, quod subest soli potestati Ecclesiae tamquam verae societatis perfectae. Quare haec difficultas solummodo contra illos v. g. *Schulte* aliosque moveri potest, qui a *falsa* notione iuris privati Ecclesiae proficiscentes illam revera v. g. in bonis temporalibus acquirendis etiam *de iure* subiectam esse legibus civilibus existimant. Denique tertia difficultas exinde repetitur, quod ius publicum dicatur spectare ad generalem oeconomiam societatis perfectae ut societatis, privatum vero referri ad bonum singulorum. Quae explicatio si reprobetur, aut perperam reicitur divisio in se verissima supra ex Ulpiano relata (cfr. quoque *Cavagnis* l. c. p. 15; *Nilles* l. c. p. 394 sq.), aut non satis attenditur divisionem stricti iuris publici et privati ab *obiecto*, non a *subiecto* esse depromptam.

At concedendum est patronos huius divisionis in *definitionibus* iuris ecclesiastici publici et privati non leviter inter se discrepare multoque magis in diversas abire sententias, si hanc divisionem applicent *partitioni et tractationi systematicae* universi iuris canonici. Cfr. *Soglia* l. c.; *Cavagnis* l. c.; *Nilles* l. c.; *Schulte*, Syst. d. k. K. p. 89 sq.; *Laemmer*, Inst. d. k. K. p. 51 sq.; 339 sq.; *Lega*, De iudiciis eccl. t. I, p. 11, sq.

recte et principaliter ordinatur v. g. de constitutione Ecclesiae, de ordinatione tribunalium ecclesiasticorum, et tantum *remote* et indeterminate et consequenter ad bonum singulorum. Contra ius privatum, quod huic iuri publico opponitur, directe et principaliter *singulorum* respicit *utilitatem* v. g. de pactis privatorum hominum atque solummodo *remote* et consequenter bonum *commune*. Cfr. § 4 Inst. de iust. I, 1; L. 1, § 2, D. de iust. I, 1 (31).

d) Tandem sensu specifico ius publicum dicitur systema sive complexus legum *divinarum*, quibus *constitutio* (i. e. potestas eiusque subiectum) Ecclesiae ut societatis perfectae ordinatur; ius vero *privatum* audit systema vel complexus (omnium reliquarum) legum ab Ecclesia propositarum vel latarum, quibus *regimen* (directio, gubernatio, administratio per leges, iudicia, coercionem omnium membrorum) Ecclesiae ordinatur (32).

III. Ratione *ambitus* a) in *universale* (33), quod in universo orbe catholico viget; b) in *particulare*, quod tantum in aliquo territorio limitato vim habet; c) in *generale*, quo omnes fideles ligantur, et in *singulare*, cui certae tantum personae v. g. clerici, religiosi, pupilli subiiciuntur; d) in *commune* (34) quod regulam

(31) *Schmalzgr.* l. c. n. 149; *Cavagnis* l. c. p. sq.; *Cathrein*, Moralphil. t. I, p. 535.

(32) Si variae notiones publici iuris ecclesiastici praesertim sub c) datae inter se comparentur, facile patet ius publicum haud raro *latius* sumi quam sub d) definitum est, ubi ius publicum legibus quoque *humanis* constitutum non continetur. Cfr. *Cavagnis* l. c. p. 12, ubi publicum ius ecclesiasticum definitur: *Systema legum divinarum determinantium iura et officia Ecclesiae tamquam societatis perfectae*. Quae definitio adeo larga est, ut dempto vocabulo « *divinarum* » citra difficultatem etiam complectatur saltem maximam partem iuris privati sub d) descripti scilicet de regimine plebis christianae.

Hinc liquet cur vocabulum iuris privati ibidem definiti melius alio videatur esse commutandum, ut fatetur etiam *Cavagnis* l. c. p. 17. Nam *universa* materia illius partis nequit subsumi sub specie iuris *privati*, nisi ius privatum sumatur sensu valde lato atque adeo improprio. Neque multum proficitur, si loco iuris *privati* dicatur ius *canonicum*. Quod verbum est *genericum* et etiam comprehendit ius *publicum* neque clare designat materiam secundae parti assignatam. Quare claritati et perspicuitati videtur consultum, si simpliciter distinguatur *ius constitutionis* et *ius regiminis* Ecclesiae.

(33) *Vering*, Lehrb. d. k. K. § 10.

(34) Cap. 7, X. de procur. I, 38; cap. 51, X. de appell. II, 28.

ordinarie servandam constituit atque generale vel singulare esse potest v. g. ius commune regularium; e) in *speciale*, quod exceptionem a regula ordinaria continet sive *favorabilem* sive *odiosam*. Quod si exceptio illa v. g. sit favorabilis, dicitur *privilegium*.

IV. Ratione *formae* in *scriptum* et non *scriptum*. Illud ab ipso legislatore expresse conditum, tabulis consignatum, promulgatum est; alterum comprehendit tum *ius traditum* tum *ius consuetudinarium*, quod ab ipso legislatore saltem *scripto* datum et promulgatum non est.

V. Ratione *temporis* in *ius antiquum* inde a fundatione Ecclesiae usque ad Decretum Gratiani conditum; in *ius medii aevi*, quod a Decreto Gratiani usque ad Concilium Tridentinum constitutum est; in *ius novum*, quo inde a Concilio Tridentino usque ad promulgationem novi Codicis iuris canonici utebamur; et in *ius novissimum* quod novo Codice praesertim continetur.

VI. Ratione *effectus* in *favorabile* et *odiosum*, quatenus specialis quidam favor conceditur, aut speciale quoddam onus imponitur (35). Quod si effectus iuris attendantur, huc quoque revocari potest divisio a) in *ius cogens* et *dispositivum*; illud absolute obligat, hoc tantum *condicionate*, scl. si negotium pactis privatis non fuerit ordinatum; b) in *ius permissivum*, *praeceptivum*, *prohibitivum*, *irritans*, *poenale*; c) in *ius perfectum*, cui tamquam sanctio addita est *nullitas actus* in contrarium gesti (36); in *ius minus quam perfectum*, cuius transgressio actum non reddit nullum, sed alia quadam poena obnoxium; in

(35) Suárez, De leg. l. V, cap. 2.

(36) At in foro ecclesiastico non absolute recepta est R. I, 64 in Sext., prout sonat: «*Quae contra ius fiunt, debent utique pro infectis haberi*», sed potius attendendum est principium Innoc. III, cap. 16, X de regular. III, 31: «*Multa fieri prohibentur, quae si facta fuerint, obtinent roboris firmitatem*», scl. si desit expressa clausula irritans; et in novo Codice, can. 11 «*Irritantes aut inhabilitantes eae tantum leges habendae sunt, quibus aut actum esse nullum aut inhabilem esse personam expresse vel aequivalenter statuitur*». Cfr. L. 5, C. de leg. I, 14; Gregor. M. (a. 598), in c. 13, C. XXV, 2; c. 2, C. XXXV, q. 6, iunct. part. dec. cap. 3, X, qui matr. IV, 8, (Coelest. III, a. 1191-1198?) de rigidiore sententia; Gasparri, De matrim. n. 246; Scherer l. c. t. II, p. 250, not. 6.

ius plus quam perfectum, quod actum contra ius gestum irritat et praeterea speciali poenae subiicit; in *ius imperfectum*, cui sanctio specialis de executione expresse non est addita, sed poena infligenda prudenti arbitrio magistratus relinquitur (37).

VII. Ratione *relationis* ad *extraneas* societates vel personas religiosas et civiles ius ecclesiasticum dicitur *externum* ad instar iuris internationalis sive publici sive privati, cum *ius internum* vocetur, quo Ecclesia in se constituitur et regitur quoad proprios suos subditos (38).

VII. Ratione *rituum* distinguitur ius Ecclesiae *occidentalis* et ius Ecclesiae *orientalis* (39).

51. *Scholion*. Haud abs re etiam nostra aetate commemoratur ius ecclesiasticum *pseudonaturale* et *pseudohistoricum*. Et profecto quae v. g. Hinschius et Schulte post suam a fide catholica defectionem alique saepe sub specie quadam eruditionis historicae proferunt, non sunt solidae disquisitiones historicae, sed iura ecclesiastica pseudohistorica secundum praeiudicatas ipsorum opiniones ex monumentis historicis collecta (40).

IV. De relatione iuris ecclesiastici ad alia iuris systemata

52. *Ius ecclesiasticum* nequit esse pars iuris *privati* (41) in genere multoque minus iuris *civilis* privati. Nam Ecclesia est societas *religiosa* et *perfecta* (sovrana), non corporatio quaedam

(37) Arndts, Iurist. Encyklop. § 22; Vering, Gesch. u. Pandekt. § 11; Scherer l. c. t. I, p. 11.

(38) Mueller, De placito reg. p. 127; Phil. Hergenroether, Lehrb. d. k. K. p. 11 sq.

(39) Collect. Lac. t. II; Synod. Sciarf. Syror. (a. 1888).

(40) Vering, Lehrb. d. k. K. §§ 3, 4; Ph. Hergenroether, Lehrb. d. k. K. p. 6 sq.; Zallinger l. c. vol. II, pag. 352 sq. 362 sq.

(41) Ita revera existimavit Falk in enciclop. iurist. Cfr. Philips l. c. § 3, not. 11.

privata in Statu (42). Neque iuri *publico* adscribi potest, si ius publicum intelligatur, quod iuristae vulgo appellant ius *civitatis* sive *Status*. Etenim quamvis veteres Romani suo iuri publico ius quoque sacerdotum et sacrorum adnumeraverint (43), tamen id naturae Ecclesiae ut religiosae societatis universalis et perfectae manifeste repugnat (44).

Neque ius ecclesiasticum *coordinari* potest ut *tertia* quaedam species iuri publico vel *Status* et iuri *internationali* (45). Nam ius internationale, quo et lege naturae et pactis positivis determinantur relationes inter societates *aequales* eiusdem ordinis *civilis*, ut pars sive *species* sub universo *genere* iuris *saecularis* continetur. At ius Ecclesiae, cum haec sit societas *religiosa* plane *singularis*, perfecta et ab omnibus et singulis civitatibus independens illisque omnino superior, est ius quoddam sui *generis*, plane singulare et proprium et ab universo ordine civili independens; ergo iuri publico et internationali ut *tertia* species *coordinata* non accedit. Quod si ius publicum vocetur ius *cuiusvis societatis perfectae* proprium, sane ius ecclesiasticum sub hac generica notione ut species continetur, ideoque *duo* tantum systemata iuris distinguere possunt scilicet ius *ecclesiasticum* sive *sacrum* atque ius *saeculare* sive *civile*. Quae divisio *utriusque iuris* cum nitatur intrinseca rerum natura, non tantum *medio aevo* fuit propria, sed reiectis opinionibus modernis (46) etiam nostra aetate est unice vera.

(42) Pius IX in Syllab. prop. 19 sq.; Leo XIII in Encycl. « Immortale » 1 Nov. 1885. Hammertein, De Ecclesia et Statu p. 211 sq. contra falsam theoriam Hinschius; Bendix, Kirche u. Kirchenrecht; Cavagnis l. c. P. I, p. 115 sq., ubi falsas notiones Ecclesiae a Mamiani, Minghetti, Cadorna, Castagnola in Italia traditas solide refutat.

(43) L. 1 § 2 D. de iust. et iur. I, 1; c. 11 D. 1; Vering, Geschichte u. Pand. § 8.

(44) Zallinger l. c.; Arndts, Iurist. Encyklop. p. 33 sq.

(45) Cfr. contra huiusmodi theorias recentiorum Protestantium velut Richt, Savigny, Puchta, Stahl, Bluntschli aliorumque: Schulte, D. Lehre etc. p. 18 et Buss, Methodol. d. K. p. 80 et praesertim Bendix l. c.

(46) Hinschius in Encyklop. d. Rechtswissensch., quam ed. Holtzendorff P. I, p. 820, ubi *species* iuris publici hac serie enumerantur: Processus civilis, ius *ecclesiasticum*, ius poenale, processus poenalis, ius constitutionis germanicum, ius administrationis, ius internationale Europ.! Cfr. quoque Hammerstein l. c.; Kihn l. c. p. 513; Cathrein, Moralphilos. t. I, p. 535 sq.

§ 2. DE SCIENTIA IURIS ECCLESIASTICI.

I. De definitione et partitione scientiae iuris ecclesiastici

53. Ius ecclesiasticum, ut est pars scientiae theologicae (47), definiri potest: *Scientia legum sive a Deo sive ab ecclesiastica potestate latarum, quibus constitutio atque regimen et disciplina Ecclesiae catholicae ordinantur*. Cum autem scientia sit cognitio rerum per *causas* sive *systema conclusionum demonstratarum* in eadem facultate sive disciplina, facile innotescit, quae sit natura *scientiae* iuris ecclesiastici.

54. *Partitio* legitima universae materiae canonicae non levis est momenti. Requiritur enim a vera ratione scientiae, atque singula doctrinae canonicae capita melius intelliguntur, si apto ordine sunt colligata et suo loco convenienti in *systemate* collocata. At etiamsi quis plena utatur libertate in partitione iuris ecclesiastici nec certo ordini magis minusve sit adstrictus, is omne videtur tulisse punctum, qui non solum partitionem *vere logicam* et naturae scientiae canonicae *accommodatam* (48) proponat, sed etiam rationem habeat, quantum fieri potest, connexionis cum *ordine fontium* atque partitionis a *viris doctis* saltem quoad substantiam *communi* quodam consensu et stabili *traditione* retentae neque negligat *practicam* utilitatem et sana principia *paedagogica*.

(47) Quamvis ius ecclesiasticum *distinguendum* sit a theologia theoretica vel dogmatica aliisque particularibus disciplinis theologis, tamen nequaquam ut disciplina quaedam mere *iuridica* ab universo theologiae systemate est *seperanda* et disputationibus iuristarum tamquam scientia quaedam neutra relinquenda. Nam ius canonicum cum theologia morali constituit partem principalem *theologiae practicae*. Cfr. Scheeben l. c. p. 2 sq.; Wernz in Act. theol. Oenipont. t. XI, p. 333 sq.; Lehmkuhl, Theol. moral. vol. I, proleg. § 1; Kihn l. c. p. 6 sq. 20 sq. 512 sq.

(48) Quare nequaquam divisio quaedam ex iure *civili* repetita indiscriminatim est applicanda iuri *ecclesiastico*, quod, quamvis in non paucis cum iure civili conveniat, tamen indolem habet propriam et singularem et saepe a iure civili diversam.

55. Veteres auctores (49) in explicando iure ecclesiastico ordinem librorum et titulorum atque non raro etiam capitum collectionis Gregorii IX (50) secuti, universum ius ecclesiasticum in quinque libros dividerunt secundum vulgatum versiculum: Iudex, iudicium, clerus, sponsalia, crimen (51).

Inde a saeculo decimo sexto secundum *analogiam* Institutionum Imperatoris Iustiniani ius quoque canonicum dividi coeptum est in tres vel quattuor libros, in quibus agebatur de personis, de rebus, de iudiciis, de criminibus atque poenis (52). Cuius divisionis speciem referunt institutiones iuris canonici a Lancelotto (53) a. 1563 conscriptae, quae reperiuntur in appendici-

(49) *Goffredus de Trano* († a. 1245) unus ex primis canonistis fuit, qui ordine legali librorum et titulorum retento sub singulis rubricis universam doctrinam canonicam ordine quodam systematico in sua *Summa* exposuit. Cfr. *Scherer* l. c. p. 262; *Schulte*, *Geschichte* etc. t. II, p. 89 sq. Quem morem plerique commentatores iuris Decretalium a saeculo 13 v. g. *Hostiensis* († a. 1271) (*Schulte* l. c. p. 123 sq.) usque ad nostrum saeculum secuti sunt v. g. *De Angelis*, *Santi*, *Grandclaude*, *Théphany*.

(50) *Innocentius IV* († a. 125), *Commentaria* ... in quinque Decretalium libros. Cfr. *Schulte* l. c. p. 91 sq.

(51) Qui ordo minime, ut fit ab *Eybel* cum contemptu tamquam plane ineptus erat reiiciendus (cfr. *Nilles* in *Act. theol. Oenip.* t. I, p. 399), neque per incongruas hyperbolas, ut placet *Devoti*, Ius canonic. universum publ. et priv. praefat. t. II, p. VII, VIII, summis laudibus erat celebrandus; suos enim habuit defectus suasque lacunas. Neque omnes rationes ob quas *Zallinger*, *Instit. iur. eccles. maxime privati* vol. III, p. 2 ordinem Decretalium sibi rigore retinendum esse censuit, nostra aetate erant plane convincentes. Cfr. *Phillips* l. c. § 8; *Gasparri*, *De matrim.* proem. p. XI.

(52) Quae partitio saltem *libros* in meliorem redigit ordinem atque nequaquam *serviliter* imitata est ordinem iuris *privati* Romanorum, sed iuris quoque *publici* et personarum publicarum sufficientem habuit rationem, ut maxime patet ex *Devoti*, *Inst. canon.* quae usque ad nostram aetatem tum propter *ordinem* tum ob *soliditatem* et *elegantiam* disputationis canonicae recte magni aestimantur. Cfr. *Phillips* l. c.; *Schulte* l. c. t. III b, p. 315, 320 sq. 326 sq. de tempore, quo propria cathedra *Instit. canon.* paulatim etiam Romae aliisque in locis instituta est.

(53) Iam antea *Conradus Lagus* († a. 1546), professor protestantic. (cfr. *Schulte* l. c. t. III b, p. 319) in suo libro: *Iuris utriusque traditio methodica*, meliorem ordinem systematicum in tradendo iure canonico et civili introducere tentavit. Cfr. quoque *Schulte* t. II, 397, 403 sq. de aliis antiquis scriptoribus compendiorum iuris ecclesiastici vel *Instit. canon.*

bus multarum editionum corporis iuris canonici. At plurimi canonistae ordinem collectionis Gregorii IX etiam saeculis sequentibus praesertim in prolixioribus commentariis omnino retinebant.

Ultimis demum saeculis, *Neller* († a. 1783) (54) professor in academia Trevirensi, *Ickstatt* († a. 1776) (55), *Endres* († a. 1791) (56) ordinem *Decretalium* plane derelinquendum esse rati divisionem iuris ecclesiastici in *publicum* et *privatum* summopere commendarunt. Quae partitio nova nequaquam a suis patronis unanimi consensu explicata multoque minus aequali ratione in praxim deducta est, neque multum arrisit sectatoribus antiquae scholae catholicae (57). Nam praeter exceptiones canonicas, quibus fuit obnoxia, certe ab indole primorum patronorum (cfr. *Bathel* († a. 1771) apud *Schulte*, *Geschichte* etc. t. III a, p. 183 sq. et alios tres supra citatos auctores) viris catholicis non fuit probata (58). At ut non raro fit, ad melius impugnandos adversarios vel ab ipsis adversariis depromuntur arma.

Item mox post *Lancelottum* etiam *Cucchi*, prof. iur. canon. in univ. Papiensi, a. 1564 publicavit *Institutiones iuris canonici* meliori ordine digestas. Cfr. *Schulte* l. c. t. III a, p. 450.

(54) *Principia iur. publici eccl.* (relat. in *Indicem* 9 Septembris 1750). Cfr. *Schulte* l. c. p. 213 sq.

(55) De studio iuris ordine atque methodo scientifica instituendo, *Ingolstadt*. 1747. Cfr. *Schulte* l. c. p. 206; *Soglia*, *Instit. iur. publ. eccl.* t. I, praef.

(56) De necessario iurisprudentiae naturalis cum ecclesiastica nexu etc., *Virceburg*. 1761. Cfr. *Schulte* l. c. p. 244.

(57) *Zech* († a. 1772), *Praecognita iur. can.* § 47; *Nilles* in *Act. theol. Oenip.* t. I, p. 398.

(58) Primus, qui novis consiliis aures praebuisse videtur, fuit *Ph. Anton. Schmidt* († a. 1805) in suo opere: *Instit. iur. eccle.* a. 1771. Quod exemplum *Zallinger* († a. 1813) non nisi aegre et reluctans secutus est (a. 1784, 1791), ut patet ex ipsius *Instit. iur. eccl.* maxime privati ordine *Decretal.* vol. III, §§ 75 sq. Tandem vel ipse *Leo XII* Const. « *Quod divina sapientia* » 28 Aug. 1824 n. 209 proprias cathedras iuris ecclesiastici publici in Statu pontificio instituit. Idem factum est a *Leone XIII* in seminario Romano atque in nova universitate catholica Washingtonensi. Cfr. *Act. theol. Oenip.* t. XV, p. 566. Multae exinde prodierunt ultimo saeculo *Institutiones iuris publici ecclesiastici* (cfr. *Cavagnis* l. c. P. I, p. VIII sq.), quas, si quis attente examinet, facile in eam consentiet opinionem, causam fi-

Hinc paulatim etiam canonistae catholici hanc partitionem adoptarunt. Dubitari enim non potest, quin huic divisioni verus atque genuinus subsit sensus, et alias difficultates ex verbo parum apto iuris *privati* petitas patroni solvere solent per speciales explicationes aut mutatione nominis aut alia quadam distributione materiae (59).

56. Ultimo tempore magna partitionum exstitit diversitas, e quibus non paucae a consueto ordine multum recedentes, non semper acumine logico vel practica utilitate commendabantur (60). Cum Romae (61) duplex schola Institutionum canonicarum et textus canonici existeret, in priori systema Institutionum, in altera vero ordo legalis Decretalium Gregorii IX quoad substantiam adoptabatur (62). Nunc, sicut partitio Codicis in libros V optimum exhibet ordinem legalem, ita partitionem scientificae tractationis suppeditat.

nium regundorum inter professores philosophiae moralis, theologiae fundamentalis et dogmaticae, iuris publici ecclesiastici, iuris Decretalium, Institutionum canonicarum praesertim iuris privati nondum apta quadam ratione generaliter esse direptam.

(59) Seposita lite de vocibus aliis doctis viris ea partitio ceteris visa est melior, quae universum ius ecclesiasticum dividit in duas partes principales: I. *De constitutione Ecclesiae catholicae*. II. *De regimine Ecclesiae catholicae*. Cfr. Zech l. c.; Tarquini l. c. p. 1 sq.; Cavagnis l. c., p. 8 sq.; Aichner, Compend. iur. eccl. § 7; Scherer l. c. t. I. p. 114.

(60) Ita v. g. partitiones, quas derelicto ordine antiquo adoptarunt Walter, Vering alique, rigoroso ordine logico prae antiquioribus scriptoribus certe non excellunt. Immo partitio a Schulte proposita in cit. opere: *D. Lehre* etc. nititur falsis doctrinis de iure consuetudinario, de concordatis legibusque civilibus; divisio vero eiusdem auctoris in altero opere: *System* etc. pariter supponit plane falsam relationem Ecclesiae ad leges civiles. Felicius quoque non fuit Hinschius in illa partitione, quam exhibet apud Holtzendorff, Encyklop. d. Rechtsw. p. 819 sq.

(61) Leo XII Const. cit. l. c. Cfr. de praxi antiqua: Zech, Praecongnita iur. can. §§ 3 sq. atque de disciplina nova: Const. cit. universitatis Washingtonensis a Sede Apostolica approbatas, ubi haec leguntur: « Quoad ius canonicum erigentur cathedrae institutionum ac textus necnon iuris publici ecclesiastici; totum vero studium tribus saltem annis absolvetur ». Cfr. Arch. f. k. K. t. 65, p. 44, 45.

(62) Cfr. de ordine legali retinendo et convenienter adaptando: Biedlerlak in Act. theol. Oenip. t. IX, p. 353 sq. et eadem Act. t. XIII, p. 894 sq.

II. De relatione scientiae iuris ecclesiastici ad alias scientias

57. Scientia iuris ecclesiastici maxime cohaeret cum *philosophia* et *theologia* et *iure civili*. Philosophiam enim universam *supponit* ut condicionem necessariam, praesertim *logicam* atque *philosophiam moralem* (63).

Praeterea in scientia canonica merito tamquam fundamentum *etiam supponuntur theologia fundamentalis* sive institutiones propaedeuticae de vera religione, Ecclesia Christi, locis theologicis. Nam in iure ecclesiastico excolendo iam versamur *intra* Ecclesiam catholicam invicte demonstratam. Quare probato infallibili Ecclesiae magisterio *definitiones* dogmaticae canonistis sunt principia cognoscendi, unde constat, quid *de se ipsa* declaraverit *Ecclesia*.

Quod si ratio habeatur *fontium* i. e. revelationis et *obiecti materialis* i. e. legum divinarum et ecclesiasticarum de constitutione et regimine Ecclesiae, ius ecclesiasticum est *pars* theologiae scientiae, sed *practicae*, non *theoreticae* vel mere speculativae.

Denique ius canonicum *differt* a theologia *dogmatica* et *moralis* ratione obiecti *formalis*. Theologiae enim dogmaticae est inquirere in omne *verum* demonstrabile ex fontibus revelationis, quatenus est obiectum *credendorum*; ius autem canonicum non sistit in *veritate* cognoscenda, sed in eadem obiecta v. g. in constitutionem Ecclesiae inquit, quatenus sunt *leges* sive *regulae agendorum*, ut pax et recta gubernatio in Ecclesia habeatur.

Ab altera autem specie theologiae *practicae* i. e. theologia *moralis* ius canonicum distinguitur, quia agit de *actionibus fidelium*, quatenus referuntur ad ordinem *externum* et *socialem* Ec-

(63) Soglia l. c. t. I, §§ 3, 4; Zallinger, Instit. i. ecc. publ. et pr. liber subsidiar. vol. II, p. 208 sq.; Cavagnis l. c. p. 18 sq.; Kihn l. c. p. 6 sq. 20 sq. 30 sq. 84 sq.; ubi in opere suo egregio propter diversam a scholasticis acceptionem theologiae theoreticae et practicae tribuit *iuri ecclesiastico* aliam sedem in systemate theologico. Cfr. Schiffini, Disp. philosoph. mor. n. 1; Pesch, Prael. dogm. t. I, n. 6 sq. 20 sq.

clesiae, et quae idcirco etiam in foro externo legibus ecclesiasticis praescriptae vel prohibitaе sunt. Theologia vero *moralis* generatim inquirat in rectitudinem sive liceitatem vel illiceitatem *omnium* actionum humanarum in ordine ad finem ultimum atque internam sanctificationem hominum, etiamsi illae actiones ad ordinem *externum* et *socialem Ecclesiae* vel *civitatis* respectum non habeant et primario et directe in solo foro *interno* sint iudicandae neque in foro *externo legibus ecclesiasticis praescribantur* vel *prohibeantur* vel statuta quadam *sanctione puniantur*. Manifestum igitur est discrimen inter ius canonicum et theologiam moralem, sed aequae patet non paucas quaestiones iuris ecclesiastici a moralistis tractari posse v. g. de obligationibus parochorum, quae legibus ecclesiasticis nituntur. Hinc a practica quadam distributione materiarum pendet, in qua schola de certis quaestionibus theologiae practicae sit agendum (64).

Tandem ius canonicum non raro adoptavit sive, ut dicitur, *canonizabit* leges civiles. Praeterea in iure canonico excolendo multi canonistae ob similitudinem materiae usi sunt *methodo iuris civilis* praesertim Romani, sicuti theologi philosophiam Aristotelicam eiusque methodum in theologia scholastica applicarunt. Propter *fontem* quasi materialem istarum legum ecclesiasticarum canonizatarum, propter *similitudinem materiae* et *methodi* ius ecclesiasticum *iuridica* quoque appellatur disciplina, quae in multis universitatibus litterarum iuridicae facultati fuit incorporata (65). At sicuti theologia scholastica propter usum philosophiae Aristotelicae et methodum philosophicam non desinit esse pars theologiae neque fit disciplina quaedam *philosophica*, ita ius ecclesiasticum propter similes rationes ex albo disciplinarum theologiarum minime est expungendum neque soli scientiae iuridicae vindicandum (66).

(64) Suárez, de legib., praef., ubi praeclare exponit, qua *diversa* ratione *theologi, philosophi, iuristae, canonistae* de legibus disputent.

(65) *Benedict. XIV*, De Synod. dioces. l. IX, cap. 10 sq., l. XIII, cap. 10 n. 12.

(66) Hinc quae *Schulte*, Gesch. d. Quell. u. Lit. d. c. R. t. III b. p. 279 sq. scribit, non semper aequo nituntur iudicio; at v. g. p. 321 sq. 324 sq. 326 sq. utiles iustasque inserit animadversiones.

III. De scientiis auxiliaribus iuris ecclesiastici

58. Inter scientias auxiliares iuris ecclesiastici sine dubio primum locum occupant theologia dogmatica (67) tum positiva tum speculativa (68) atque theologia moralis et postoralis cuius hodie sunt innumera optima compendia (69). Quoniam sacra scriptura et traditio tum divina tum apostolica tum ecclesiastica sunt fontes, e quibus in iure quoque ecclesiastico argumenta depromi solent, ideo manifestum est exegesis sacrae scriptu-

(67) Quare illi iuristae, qui non nisi obiter studiis *philosophicis* et *theologicis* imbuti iuri canonico operam dant, facile periculo graviter errandi sunt expositi, ut ipse *Schulte* proprio suo exemplo probavit. Neque lacuna scientiae philosophicae et theologiae eruditione quadam iuridica suppleri potest. Scientiae igitur canonicae parum consultum est, si iuristae solida cognitione dogmatum catholicorum destituti principales partes in iure canonico occupant. Desiderandum igitur est, ut praesertim *theologi* subsidio scientiae iuris *civilis* muniti iuri canonico theoretice et practice excolendo strenuam dent operam. Cfr. Acta theol. Oenip. t. XI, p. 333 sq.; *Zallinger* l. c. vol. II p. 209 sq.

(68) *S. Thom.*, Summ. theolog. De aliis theol. praeclarioribus medii aevi et recentioris aetatis optime disserit *Scheeben* l. c. t. I, p. 419 sq. Ex iis, qui theologias dogmaticas completas nostra aetate conscripserunt, utiliter a canonistis consuluntur: *Hurter*, Compend. theol. dogm.; (propter insignem eruditionem patristicam); *Katschthaler*, Theol. dogm. cath. spec., qui bene exponit historiam haeresum. Praesertim de Ecclesia, Roman. Pont., Concil., locis theolog. atque similibus quaestionibus consulendi sunt: *Turrecremata*, Summa de Ecclesia (antiquissimus et solidus de hac re tractatus); *Canus*, De locis theologis; *Stapleton*, Principior. fidei doctrinal. demonstratio; *Bellarminus*, Disput. de controvers. christian. fidei; *Kilber*, De princ. theolog.; *Franzelin*, De trad. div., De Eccl.; *Murray*, De Ecclesia Christi; *Hettinger*, Fundamentaltheolog. alique supra iam laudati. Praeterea tractatus singulares utiliter adhibentur v. g. *Suárez* et *Lugo*, De fide; *Suárez*, De leg., De virt. et stat. relig., Defens. fidei cathol., De censuris; *Molina*, *Lessius*, *Lugo*, De iustit. et iure; *De Augustinis*, *Billot* alique, De re sacramentaria, praesertim, de sacramentis ordinis et matrimonii. Cfr. *Kihn* l. c. p. 384 sq. 373 sq.

(69) *S. Alphonsus*, Theolog. moral.; *Scavini*, *Gury*, *Ballerini*, *Ferres*, *Mueller*, *Lehmkuhl*, *Marc*, *Bucceroni*, *Cardin.* *D'Annibale*, *Benger*, *Noldini*, *Goepfert*, *Amberger*, *Schuech*, *Pruner*, *Cornelisse*, *Génicot*, *Simar*, *Bouquillon*, *Berardi*, *Schindler*. Cfr. *Kihn* l. c. p. 435 sq. 463 sq.

rae) (70), patrologiam (71), notitiam Conciliorum (72), historiam ecclesiasticam sensu latissimo acceptam (73) esse scientias auxiliares iuris ecclesiastici canonistae summopere utiles atque adeo necessarias.

Denique philosophia moralis sive ius naturae et philosophia iuris (74), ius hebraicum (75), Romanum (76), germanicum (77), ius internationale (78) ob multiplices connexiones cum iure ca-

(70) *Cornely*, *Cursus sacrae scripturae*; *Kinh* l. c. p. 103 sq. 218 sq.

(71) *Fessler-Jungmann*, *Instit. patrologiae*; *Bardenheuer*, *Patrolog.*, *Gesch. d. altk. Lit.*

(72) *Hefele*, *Conciliengeschichte nach den Quellen bearbeitet*-Freiburg 1855 sq. 7 vol. Octavum et nonum vol. addidit Card. Hergenroether Freiburg i. B. 1887-1890. Versio Gallica (Delarc et Goeschler) Paris 1869-1876. Versionem et revisionem operis perfecit Leclercq O. S. B. vol. 16 Paris 1907-1921.

(73) *Baronius* cum suis continuatoribus; *Rohrbacher* (*Darras*); Card. *Hergenroether-Kirsch*; *Brueck*; *Funk*; *Jungmann*; A. *Weiss*. — *Martigny*, *Dictionnaire des antiquités chrétiennes*; *Krauss*, *Realencyklopaedie d. christl. Alterthümer*; *Cabrol*, *Dictionn. d'archéolog. chrét. et de liturg.* Cfr. *Zallinger* l. c. vol. II, p. 371 sq. de historia et critica tanquam necessariis adminiculis iuris sacri; *Nirschil*, *Propaed. d. Kircheng.*

(74) *Ferretti*, *Inst. philosoph. moral.*; *Costa-Rossetti*, *Synopsis philosophiae moralis*; *Schiffini*, *Disput. philosoph. moral.*; *Cathrein*, *Moralphilosophie* vel eiusd. auctoris compendium: *Philosophia moralis*.

(75) *Schegg*, *Bibl. Archeolog.*; *Spencer*, *Selden*, *Michaelis*, *Saalschuetz*, *Keil*.

(76) *Alciatus* († a. 1550); *Connanus* († a. 1551); *Cuiacius* († a. 1590); *Donnellus* († a. 1591); *Brunnemann* († a. 1672); *Gothofredus* († a. 1652); *Vinnius* († a. 1657); *Voëtius* († a. 1713); *Pothier* († a. 1772). Ex recentioribus scriptoribus utiliter consuli possunt: *Arndts-Serafini*, *Vering*, *Accarias*, *Van Welter*, *Walter*, *Willems*, *Ortoian*, *Padelletti*, *Heumann*, *Handlex. zu d. Quellen d. roem. R.* *Voigt M. Röm. Rechtsgschte*, 1892, *Heilfron E. Röm. Rechtsgschte u. System d. röm. Rechts*, 1907 et plurimi alii.

(77) *Walter*, *Deutsche Rechtsgeschichte*; *Phillips*, *Deutsche Reichs u. Rechtsgesch.*; *Zoepfl*, *Deutsche Rechtsgesch.*; *Schulte*, *Lehrb. d. d. R. u. R.*; *Walter*, *System d. g. d. Privatrechts*; *Gerber*, *Grundzuege d. d. Staatsrechts et Syst. d. g. d. Privatrechts*; *Stobbe*, *Handb. d. d. Privatrechts*; *Schroeder*, *Lehrb. d. d. Rechtsg.*

(78) *Phillimore*, *Commentaries on international law*; *Casanova*, *Lezioni di diritto pubblico internazionale*; *Heffler*, *D. europ. Voelkerrecht*. Cfr. *Holtzendorff*, *Encyklopaedie d. Rechtswissensch P. I*, p. 1189 sq.

nonico, item historia profana (79), cognitio linguarum tum antiquarum (80) tum recentiorum (81) utilissima existunt subsidia scientiae canonicae.

IV. De methodo docendi atque discendi ius ecclesiasticum.

59. Cum finis scientiae iuris ecclesiastici sit *plena* atque *perfecta* cognitio canonum, quadruplex methodus adhibeatur necesse est.

I. Methodus *positiva* sive *exegetica*, quae imprimis in eo consistit, ut ipsae leges ecclesiasticae ex genuinis fontibus iuris canonici deductae, quibus ex *disciplina nunc vigenti* Ecclesia catholica regitur, per accuratam interpretationem perfecte et ordinate cognoscantur et exponantur. Quam methodum antiquissimi scriptores de iure canonico ita exclusive secuti sunt, ut omnia et singula *capita* secundum ordinem *chronologicum* et externum, quo in collectionibus iuris posita fuerunt, explicarent atque declararent. Methodus ista antiquorum Glossatorum (82) sua sane habet commoda, et postquam multa a viris doctis disputata fuerunt contra methodum exegeticam tandem etiam nostra aetate praxim interpretandi leges Romanas et capita iuris Decretalium Romae numquam intermissam, in seminariis iuridicis universitatum litterarum maiore fervore denuo adoptarunt (83).

(79) *Mabillon* († a. 1707), *De re diplomatica*; *Lupi*, *Manuale di paleografia delle carte*; *Leist*, *Urkundenlehre*; *Lersch*, *Einleitung in d. Chronol.*

(80) *Du Fresne*, *Du Cange*, *Glossar. ad scriptor. mediae et infim. graecitatis*, *Glossar. med. et inf. latinit.*; *Suicerus*, *Thesaurus ecclesiastic. e Patrib. graecis*; *Kihn* l. c. p. 80 sq. 302 sq. 334 sq.

(81) *Schulte* l. c. t. III b, p. 325; ubi morosum, at non semper iniustum agit censorem.

(82) *Schulte* l. c. t. I, p. 212 sq.; *Scherer* l. c. t. I, p. 254 sq. 258 sq.; *Bouix*, *De princ. iur. can.* p. 577 sq.

(83) *Esmarch*, *Pandekten-Exegeticum* p. III sq.; *Arch. f. k. K. t.* 61, p. 3 sq. t. 31, p. 225; *Paulsen*, *D. d. Universit.* p. 266 sq. At quamvis a methodo vere scholastica etiam in interpretatione capitum non sit refugendum (cfr. *Scherer* l. c. p. 118), tamen schemata antiqua et recentiora mul-
loque magis formae absonae et antiquatae non sunt serviliter adhibenda-

II. Cum methodo exegetica necessario coniungenda est methodus *systematica* vel potius *scholastica*, quam qui a verbo scholasticae methodi sine causa abhorrent (84), aliis verbis vocant *iuridico-dogmaticam*. Ratio enim scientiae imprimis requirit, ut leges vigentes omissis obsoletis et antiquatis statutis canonicis in ordinatum quoddam *systema* sive corpus doctrinae redigantur. Deinde proficiscendum est more scholastico a legitimis *definitionibus* et *divisionibus*. Mox *conclusionibus* ex legibus deductis aptae et solidae subiungendae sunt *rationes* extrinsecae et intrinsecae ex fine et motivis legum petitae. Vindicandae quoque sunt leges ecclesiasticae contra *difficultates* et exceptiones. Denique nexus ipsarum cum aliis statutis canonicis atque supremis principiis et doctrinis theologicis et philosophicis et civilis iuris est explicandus, et consectoria particularia ex principiis stabilitis deducantur necesse est (85). Hinc sicuti theologi scholastici primo loco ex *fontibus* positivis sua *dogmata* hauriunt et solide probant, deinde illa in ordinatum quoddam *systema* redigunt et profundiore *speculatione* explicare et defendere student, ita canonistarum est ex genuinis fontibus *sua iura* sive *dogmata* haurire, ordinare, probare, vindicare praecisione illa atque methodo vere *iuridica*, quae etiam in scientia iuris ecclesiastici merito requiritur (86).

III. Ad plenam perfectamque cognitionem iuris ecclesiastici habendam maxime nostra aetate accedat necesse est *methodus historica* (87). Nam disciplina vicens nequaquam perfecte intelligitur, nisi ipsius origo et occasio, vicissitudines et mutationes, cessatio et restauratio ob oculos habeantur (88). Praeterea nostra aetate canonistae acatholici (89) non iam obsoletis armis antiquorum theologorum protestantium utuntur, sed praesertim

(84) Scherer l. c. 113, 118.

(85) Suárez, De leg. l. cap. 20 l. III, cap. 4, 8.

(86) Methodus *philosophica*, quatenus genuinam habet significationem, iam sub vera methodo scholastica continetur neque specialem meretur tractationem. Cfr. Phillips l. c. § 4; Scherer l. c. p. 114.

(87) Phillips l. c.; Scherer l. c. p. 113; Schulte l. c. t. III b, p. 328 sq. p. 334 assertiones congerit contra viros catholicos solidis argumentis non probatas. Cfr. Act. A. S. v. IX, p. 439.

(88) Zech, Praecogn. iur. can. § 12; Zallinger l. c. vol. II, p. 373 sq.

(89) V. g. Hinschius, System d. k. Kirchenr.

ex historia pro suo modo intellecta et subsidiis modernis instructi doctrinam catholicam catholicorum impugnant. Quare catholici quoque canonistae, ut suo tempore iam monuit *Devoti* (90), non solis scutis et hastis *Panormitani* et *Anacleti* confidere atque neglecta eruditione historica ad iuris ecclesiastici explicationem accedere debent (91).

IV. Postquam quis scientia theoretica iuris ecclesiastici sufficienter imbutus est, *methodo practica*, qua generales leges ad causas particulares frequenter et rite applicantur, etiam *iurisprudentiam* acquirat necesse est, i. e. dexteritatem illam vel facilitatem, quae consistit in habitu quodam practico leges ecclesiasticas vere *interpretandi* et *facile* recteque ad *causas particulares* in praxi occurrentes *applicandi*. Id, quod fieri potest iam in ipsa schola textus canonici dum quis *finita parte systematica* (92) in studium causarum selectarum in SS. Congregationibus (93) et in S. Rota decisarum vel pendentium pro virili parte sese impendit. Multa tamen hac in re relinquenda sunt illi tempori, quo quis apud SS. CC. (94) vel apud S. Rotae Auditores ex professo causis practicis operam dare potest, aut opportunitatem nanciscitur in officio quodam ecclesiastico propria longaue experientia sibi dexteritatem illam comparandi. Denique ut oratio humilis et assidua in studio theoretico est efficacissimum medium acquirendae scientiae canonicae, ita etiam in difficiliorebus causis dirimendis lumen supernum firmissima spe est implorandum. Quod praeclarum medium quamvis a multis canonistis inter *subsidia litteraria* non recenseatur, tamen in schola

(90) Ius canonicum universum t. I p. V sq.

(91) Ex catholicis canonistis methodo illa historica sollerter usi sunt; Thomassinus, Benedictus XIV, Zaccaria, Muzzarelli, Devoti, Walter Phillips, Scherer, Saegmueller alique, item Schulte in operibus ante suam defectionem a fide catholica scriptis.

(92) Maschat, Institut. canon. vol. II proleg. n. 33 ad. 3.

(93) Act. S. Sed.; Thesaur. resolut. S. C. C.; Causae selectae S. C. C. ed. Lingen et Reuss.

(94) Bangen, Die Roemische Curie p. 170 sq., 449 sq., ubi refertur ordinatio pro clericis studii data 1 Ian. 1847; Lega, De iudic. eccle. t. II p. 187 sq. Illa schola practica *Studii* S. C. C. post novam ordinationem Curiae Rom. de facto fuit suppressa deinde vero restituta, addita deinde opportunitas per studium practicum apud S. Rotae Auditores, dexteritatem acquirendi in decisione causarum atque in earum patrocinio.

vere catholica et in cubiculo studiorum canonistae catholici principem occupabit locum. Cfr. praefationes vel proem. antiquor. scriptorum v. g. *Tancred.*, Ordo iudiciar. prooem.

60. Quod si quis inquirat in methodum magis determinatam docendi atque discendi ius ecclesiasticum, utilissimus sane est ille modus Romae usque ad nostram aetatem (95) retentus, quo universum studium iuris ecclesiastici duplici continetur et absolvitur schola scl. Institutionum canonicarum et textus Codicis. Quod studium iuris ecclesiastici eo maiore cum fructu peragetur, si simul quis secundum ordinem Leonis XII cum studio iuris canonici coniungat studium iuris civilis praesertim Romani, attentis tamen progressibus hoc saeculo factis et speciali ratione habita iuris propriae patriae. Denique ut vero et solido profectui in scientia canonica consulatur, atque decretis Leonis XIII debita praestetur obedientia, omnino requiritur accurata observatio temporis exclusive studio iuris canonici assignati.

61. *Scholion.* Quod Maldonatus († a. 1583), celeberrimus quondam in civitate Parisiensi professor sacrae theologiae, suis auditoribus traditur consuluisset ad studium theologicum recte ordinandum, id attenta diversitate materiae optimo consilio etiam studio iuris canonici applicantur. Quae consilia Maldonati hisce verbis breviter enuntiari possunt: *Audire professorem, repetere, disputare, legere, scribere.* Item vel ipse *Schulte*, *Gesch. d. Quell. u. Lit. d. c. R. t. III b. p. 323 sq., p. 325* eundem usum conficiendi proprium quendam commentarium auditoribus prae-

(95) Duplex illa schola praesertim ex saeculo 16 paulatim videtur fuisse introducta (cfr. *Schulte* l. c. t. III b, p. 320, 326 sq.), atque in archigymnasio Romano Alexander VII cathedram Institutionum canonicarum reliquis cathedris Decreti et Decretalium a. 1658 primus adiecit. Quam institutionem Benedictus XIV 23 Maii 1748 et Leo XII in cit. Const. « *Quod divina sapientia* » ratam habuerunt. Cfr. *Ios. Carafa*, De gymnasio Romano et de eius professoribus ab urbe condita (sic!) usque ad haec tempora (i. e. a. 1751) libri duo. Constitutio « *Deus scientiarum Dominus* » de Universitatibus et Facultatibus, Institutiones canonicas aut per solutas supponit aut aliqua ratione supplendas esse statuit. Eadem Const. cum adnexis « *Ordinationibus* » completam methodum tradit pro Facultatibus iuridicis ecclesiasticis.

lectionum consulit, quem iam *S. Ignatius*, *Const. P. IV*, cap. 6 n. 8 et declar. 1 et n. 16 et declar. O commendaverat (96).

V. De praestantia atque necessitate et utilitate scientiae iuris ecclesiastici.

62. Ius Ecclesiae *universalis* imprimis illa singulari instructum est praerogativa, quod sit *lex vera, iusta, sancta* (97). Quod si constitutiones civitatum et leges humanae a principibus saecularibus conditae non raro supremis principiis veritatis et iustitiae repugnant, *constitutio fundamentalis* Ecclesiae ipsum Deum habet auctorem, et Ecclesia pro sua infallibilitate etiam in ferendis *universalibus legibus disciplinaribus* nihil umquam statuit statuetque *fidei* atque *moribus contrarium* (98). Quare leges quoque disciplinares Ecclesiae universalis licet maiori *minorive* gradu *opportuna* esse possint, tamen mirum in modum cum doctrina revelata congruunt, ut non nisi corollaria ex principiis dogmaticis deducta videantur. Cuius conformitatis cognitio magnam animis ingeret aestimationem et reverentiam legum ecclesiasticarum, quae non solum ad vitae *sanctitatem* fideles informant, sed etiam *lumen* subministrant recte iudicandi.

Quantopere leges ecclesiasticae sapientia et prudentia praestent, etiam exinde efficitur, quod non solum a viris catholicis et acatholicis laudentur, sed non paucae ipsarum v. g. de processu civili in ipso foro *saeculari* fuerint receptae (99).

Quod si iam *cuiuslibet fidei* pro condicione sui status aliqua cognitio legum ecclesiasticarum est necessaria, perfectior quaedam cognitio iuris canonici requiritur *in magistratibus* politicis. Quae cognitio huiusmodi magistratibus non tantum convenit

(96) Cfr. quoque *Paulsen*, D. d. Universit. p. 203 sq., ubi sepositis suis erroneis principiis non raro de studiis universitariis pariter suggerit complura practica et sana consilia; *Kihn* l. c. p. 67, 91 sq. 512 sq.; *Card. Hergenroether-Kirsch* l. c. t. II p. 784, ubi refert reprehensiones a Ioanne XXII a. 1317 de methodo universitati Parisiensi datas.

(97) *Suárez*, De leg. l. IV cap. 8.

(98) *Mazzella*, De vera relig. et Eccles. n. 814; *Wilmers*, De Christi Ecclesia p. 472 sq.

(99) *Hinschius* in cit. Encyklop. d. Rechtsw. P. I, p. 182, demptis tamen compluribus falsis assertionibus.

propter intrinsecum valorem iuris canonici, quo unicuique viro erudito et praesertim iuristae commendatur, sed nostra aetate tot agitantur quaestiones in foro civili et in comitiis publicis cum iure canonico connexae, ut magistratus civilis vel iurisperitus scientia canonica destitutus iisdem rite solvendis prorsus impar existat. Praeterea si praesente aetate haud raro *a laicis* in foro saeculari *libertas Ecclesiae* est vindicanda, aut de factis historicis *a cultoribus scientiarum historicarum* iudicia sunt proferenda, id fiat necesse est secundum *genuina principia canonica* ab Ecclesia probata, non secundum conficta quaedam libertatis et iuris simulacra. At imprimis clericis incumbit *necessitas*, quae rectius vocatur obligatio, sibi pro suis gradibus *completam* quandam et *solidam* comparandi cognitionem sacrorum canonum. Nam si magistratus, qui communibus reipublicae muneribus funguntur, ad recte administrandam provinciam sibi commissam legum civilium cognitione instructi sint necesse est, sine dubio sacerdotes, quibus gravissima negotia curae animarum et regiminis ecclesiastici sunt commissa, competenti canonum scientia praediti esse debent. Hinc iam Coelestinus Papa monet: « *Nulli sacerdotum liceat canones ignorare* » (100), atque Concilium Toletanum IV (a. 633) c. 25 statuit: « *Sciant sacerdotes scripturas et canones* ». Nostra vero aetate Pius IX (101) et Leo XIII et Pius X atque Pius XI gravissimis verbis clero *solidam sacrorum canonum scientiam* commendarunt.

Neque ullum dubium existere potest, quin ex mente Ecclesiae et Rom. Pontificum summopere curandum sit, ut pro diversitate regionum semper existant *aliqui viri selecti*, qui profundioribus studiis in universitatibus litterarum peractis in *scientia etiam* utriusque iuris *vere emineant*.

VI. De bibliographia scientiae iuris ecclesiastici.

63. Quod si litterarum cognitio in omni scientia est utilissima atque adeo necessaria, maxime ad excitanda et promovenda

(100) Cfr. c. 4 D. 38 (a. 429); c. 1 (Gelasius a. 494), c. 2 (Zosimus a. 418) D. 36.

(101) Pii IX Encycl. « *Inter multiplices* » 21 Mart. 1853 ad Episc. Gall. Leon. XIII Encycl. v. g. ad Episc. Hungariae 22 August. 1886.

studia iuris ecclesiastici omnino requiritur, ut, qui scientiae canonicae dediti sunt, litterarum monumenta etiam recentiora plene cognoscant. Qua ratione fiet, ut legum ecclesiasticarum studiosi, quod publicae institutioni deest, eo maiori facilitate et utilitate privato studio supplere possint (102). At ne nimis longus atque inutilis contexatur catalogus librorum, omissis *obsoletis* atque *exiguae utilitatis* scriptoribus ut plurimum soli scriptores *catholici* iique principaliores atque probatae solidaeque doctrinae sunt allegandi. Scriptores quoque *acatholici*, quorum libri aliqua utilitate non carent et saltem placita et opiniones adversariorum insigniorum continent, non sunt omissi. — Qui post publicatum codicem scripserunt ultimo loco simul proponuntur.

1. Introductiones.

64. *Epo* († a. 1599), De iure sacro (vel principiorum iuris pontificii libri III), Duaci 1588; *Gibalinus S. I.* († a. 1671), Scientia canonica et hieropolitica, Lugdun. 1670; *Doujat* (Doviat) († a. 1688), Praenot. canonicar. libri quinque, Paris. 1687; *Plettenberg S. I.* († a. 1693?), Introductio ad ius canonic. Hildesh. 1692; *Zech S. I.* († a. 1772), Praecognita iuris canon., Ingolst. 1749; *Zallinger S. I.* († a. 1813), Instit. iur. eccles., ubi in ed. Roman. a. 1832 vol II habetur liber subsidiarius, qui est isagogicus cum appendice; *Bouix* († a. 1870), De principiis iur. can., Paris 1852; *Cardin. Gousset* († a. 1866) Exposition des principes du droit canonique, Paris 1859; *Schulte*, D. Lehre von den Quellen d. k. Kirchenrechts, Giessen 1860; *Romero P.* Prodomus ad ius canonic. universum, 1907.

2. Fontes

65. Corpus iuris canonici edit. Roman. 1582, ed. Petr. et Franc. *Pithou*, Paris. 1687, ed. *Boehmer*, Halae 1747, ed. *Freiesleben*,

(102) *Zech*, Praecognita iur. can. § 440; *Kihn* l. c. p. 520 sq.; *Paulsen* l. c. p. 403 sq. Ipso iam medio aevo fuit notissimum adagium: « *Haurit aquam cribro, qui discere vult sine libro* »; at recte monet *Arndts*, Iur. Encykl. p. 83, ut lectio librorum sit rationabilis, moderata, solida et praesertim sese extendat ad insignes monographias.

Colon. 1757, ed. *Richter*, Lipsiae 1839, ed. *Friedberg*, Lipsiae, 1879-1881 (103). Collectiones Conciliorum, quas curarunt; *Mansi C. M. D.* († a. 1769). Sacror. Concilior. nova et ampliss. collect., Florent. 1769-1798; *Harduin S. I.* († a. 1729), Collect. maxim. Concil. general. et provinc., Paris 1715; *Schneemann S. I.* († a. 1884), Act. et decr. Sacr. Concil. recentior. Collectio Lacensis, Friburg. Brisg. 1870-1890 (104) Decretales Romanor. Pontif. . . ab ann. Christi 67 ad ann. 440, Paris. 1721; *Thiel*, Epistol. Rom. Pont. . . (a. S. Hilario usque ad S. Hormisd. a. 461-523), Brunsbergae 1868; Monumenta Germaniae historica, Epistolarum tom. 1-7; Acta Gregorii XVI (Romae 1901, 1904); Acta Pii IX (Romae, 9 vol. 1854 sq.); Acta Leonis XIII (Romae vol. 23, 1881-1905); Acta Pii X (Romae 5 vol. 1905-1913); *Cherubini*, Bullarium (105) Roman. (106), Rom. 1586-1617; *Cocquelines*, Bullar. Rom. 1754-1758, Mechlin. 1826 sq.; *Barbéri*, Bullarii Rom. continuatio (Clem. XIII - Gregor. XVI) Rom. 1835-1857; *Tomassetti*, Bullarium (inde a Leone M. usque ad an. 1740), Aug. Taurin. 1857 sq. Desiderandum esset, ut continuatores vel novi editores Bullariorum severae, sed iustae censurae a *Grisar* (107) contra varias collectiones Decretalium Rom. Pontif. prolatae tandem aliquando rationem haberent. Concil. Trident., cuius edit. a *Richter* et *Schulte* curata praesertim canonistis est utilissima. Thesaurus resolution. S. C. C., Rom. 1718-1907 (108); Decreta authentica Congreg. s. rit. . . (col-

(103) *Laurin*, Introductio in corp. iur. can. p. 221 sq. p. 230 sq.; *Schulte* l. c. t. III a, p. 69 sq.

(104) *Salmon* († a. 1736), Traité de l'étude des conciles et de leurs collections. Paris 1724; *Hefele* († a. 1893), Conciliengesch. p. 74 sq.; *Schulte* l. c. p. 92 sq.

(105) Cfr. de Bullariis optimam dissertationem, quam in Act. theol. Bonnensibus (Theol. Lit. Bl.) a. 1870, p. 503 sq. publicavit *Sentis*; *Ortolan*, in Dict. de Théolog. vol. II, col. 1243 sq.; item *Schulte* l. c. p. 65 sq. omissis assertionibus ad rem non pertinentibus.

(106) Inter Bullaria particularia facile principem locum occupat Bullarium pontificium S. C. de Prop. F., Rom. 1839 sq., cuius nunc nova prodiit editio: Ius pontific. de Prop. F., Rom. 1888 sq. Cfr. quoque Collectanea S. C. de Prop. F., Rom. 1893, cuius collectionis nova editio prodiit a. 1907, ubi quamplurima decreta S. O. aliarumque Sacr. Congr. reperiuntur.

(107) *Grisar* in Act. theol. Oenip. t. XII p. 487 sq.

(108) Cfr. de privatis collect. decisionum huius S. C.: *Scherer* l. c. p. 291; *Schulte* l. c. p. 76 sq.

lecta cura *Gardellini* († a. 1826?), Romae 1808 sq. 1898 sq. (109) nova prodiit Collectio authentica vim legis habens «*Decreta auth. Congr. Sacr. Rit.*», Romae 1898 sq. cum duplici appendice (I, 1912; II, 1923). Decreta authentica S. C. Ind. et Rel. 1668-1882, Ratisbon. 1883. Authenticae collectiones decretorum aliarum Sacr. Cong. non existunt (110).

3. Historia fontium et bibliographiae canonicae

66. *Doujat* l. c.; *Phillips*, Kirchenrecht t. IV; *Schulte*, Geschichte d. Quellen u. Literatur d. canon. Rechts, Stuttgart 1875-1880, quem librum post suam defectionem a fide cath. publici iuris fecit ideoque errores non leves eidem inseruit. Idem auctor cum adhuc catholicus esset, brevior et vere utilem historiam litterariam iuris canonici publicavit in suis Instit. iur. eccl. (Lehrbuch d. k. Kirchenrecht §§ 4 sq. ed. sec., Giesen 1868); *Maassen*, Geschichte d. Quellen u. d. Literat. d. can. R. im Abendl. bis zum Ausgang d. Mittelalters, Graz 1870 tom. I (et ut videtur ultimus) usque ad Pseudo-Isidor; *Tardif*, Histoire des sources du droit canonique, Paris 1887; *Laurin*, Introductio in corp. iur. can., Friburg 1889; *Hurter S. I.*, Nomenclator litterarius recentioris theolog. cath., Oenipont. 1892-1895, Theologia catholica medii aevi ab a. 11009-1563 ibid. 1899, cuius egregii operis nova prodiit edit. locupletior (aetas prima, media, recens) a. 1903-1911 quinque vol. constans, cui sextus accedere debet; *Schneider Ph.* Die Lehre v. d. K. Rsquellen, 1892; *Bersani F.*, Le fonti del diritto canon. prima della codificazione, Roma 1918.

(109) *Bouix*, De Curia Rom. p. 355 sq.

(110) Multa documenta ecclesiastica utiliter collegerunt: *Roskoványi*, Episc. Nitrens. († a. 1892), Monumenta pro indep. potestatis eccl., Quinque eccl. 1847 sq., Pestin. 1850 sq., Nitriae 1875 sq. Qui auctor alias quoque collectiones publici iuris fecit; sed perfectior quaedam ars critica atque magis circumspecta selectio et editio in eo desideratur. — *Waller*, Fontes iur. ecclesiast. antiqui et hodierni, Bonnae 1861; *Schneider*, Fontes iur. eccl. noviss., Ratisbon. 1895. — Fontes iuris Ecclesiae orientalis collegit *Cardin. Pitra* († a. 1889), Iuris ecclesiastici Graecor. historia et monum., Rom. 1864-1868.

4. *Historia constitutionis et disciplinae Eccl. catholicae.*

67. *Thomassinus Or. Gall.* († a. 1695), *Vet. et nova Ecclesiae disciplina*, Paris 1688 (111) (gallice, Lyon 1678-1679); *Du Mesnil S. I.* († a. 1727) *Doctrina et disciplina Ecclesiae*, Colon. 1730; *Ruprecht S. B. M. V.* († a. 1763), *Notae historicae univers. iur. can.*, Pragae 1751-1753; *Pons S. I.* (a. 1816), *De antiquitatib. iur. canon. secund. titulos Decretal.*, Spolet. 1807. *Biner S. I.* († a. 1768), *Apparatus eruditionis ad iurisprudentiam praesertim ecclesiasticam*, Oenipont. 1745; *Binterim* († a. 1855), *D. Vorzuegl. Denkwuerd. d. christ.-kath. Kirche*, Mainz 1825-1841 et *Pelliccia* († a. 1822), *De christ. Ecclesiae primae, mediae, novissimae politica*, Neap. 1777; *Card. Hergenroether* († a. 1890) in sua historia ecclesiastica (*Handb. d. allgem. Kirchengesch.*, Freiburg 1876 sq. 1902 sq. ed. *Kirsch*) et *Kath. Kirche u. christl. Staat*, ibid. 1872; item *Phillips* († a. 1872) in opere maiore infra citando (*Kirchenrecht*) quaestiones historicas ad ius canonicum spectantes fusius exponunt (112). Inter acatolicos scriptores ultimo tempore hanc partem historicam iurisprudentiae canonicae magna cum eruditione et diligentia, at non sine multis praeiudicatis opinionibus et assertionibus solida probatione destitutis excoluit *Hinschius*, *System d. k. Kirchenrechts*, Berlin 1869 sq. (113); Cfr. quoque *Card. Segna Franc.* *De Ecclesiae Christi constitutione ac regi-*

(111) *De Marca* († a. 1662), *De concordia sacerdotii et imperii*, Paris 1641 (in *Indic. relat.*, 7 Apr. 1642), quod opus denuo ed. et complevit *Baluze* († a. 1718), Paris 1663 (in *Indic. rel.* 5 Nov. 1664); *Dupin* († a. 1719), *Dissert. hist. de antiq. Eccl. disciplina*, Paris 1686 (in *Ind. rel.* 22 Ian. 1688) secundum sua principia gallicana disputant de constitutione et disciplina Ecclesiae.

(112) *Probst*, *Kirchliche Disciplin in d. drei ersten christi. Iarhunden*, Tuebingen 1873. Qui liber quamvis theologiae pastorali proxime sit destinatus, tamen etiam canonistis est utilissimus.

(113) Sinistro modo agit de historia iuris ecclesiastici: *Castellari*, *Il diritto ecclesiastico nel suo svolgimento storico*, Torino 1888 sq. Cfr. *Arch. f. k. K.* t. 63, p. 281. *Castellari* opus quoad partem iuridicam completur a *Scaduto*, *Diritto ecclesiastico vigente in Italia*, Napoli 1889 sq., qui desiderio flagrabat etiam in Italiam introducendi leges in Borussia post a. 1870 contra Ecclesiam latas.

mine, Romae 1900 una cum suo « *Libellus retractionem* », Romae 1905. *Bianchi O. M.* († a. 1758), *Della potestà e della politica della chiesa*, Romae 1745-1751.

5. *Commentarii in fontes*

68. Praeter antiquos Glossatores (114) scripserunt commentarios:

In Decretum Gratiani: Dartis († a. 1651), *In universum iuris canonici corpus commentarii*; *Van Espen* († a. 1728 Iansenista et Gallicanus), *Brevis commentarius ad Decretum Gratiani*; *Guido de Baysio* (Archidiaconus) *Rosarium Decreti* pluries editum; *Barbosa* in *Collect. Doctorum* tom. V et tomo VI; *Turrecremata*, *Com. in D. Grat.* Lugd. 1519, 6 vol.

In Decretales Gregorii IX: González Téllez († a. 1649), *Commentaria perpetua in singul. textus quinque libror. Decretal. Greg. IX*, Lugd. 1673 et plurimi alii (Cfr. *Laurin* p. 116 sq.).

In Decretales Bonifacii VIII: Passerinus O. Pr. († a. 1677), *Commentaria* (in libr.) *Sext. Decretalium*, Rom. 1667. *Barbosa* in *Collect. Doctorum* tom. IV, VI alii plures apud *Laurin* p. 194 sq.

In Const. Clementis V: Altesserra (Hauteserre) († a. 1682), *In libros Clementinarum commentarii*, Paris 1680; *Baldassini* († a. 1761?), *Clementis V Constitutiones... notis locupletatae, auctae et illustratae*, Rom. 1769 alii plures apud *Laurin* p. 207 sq.

In Concil. Trid.: Barbosa († a. 1649), *Collectanea eorum doctorum, qui in suis operibus Concil. Tridentini loca referentes illorum materiam incidenter tractar.*, Lugd. 1642.

Insuper consuli possunt: *Barbosa*, *Collectanea doctorum tam veterum quam recentiorum in ius pontificium universum* (i. e. *Decret. Grat. et omnes collect. Decretal. in corp. iur. can.*), Lugd. 1647; *Wagnereck S. I.* († a. 1664), *Commentarius exegeticus ss.*

(114) Cfr. de Glossatoribus et commentatoribus medii aevi: *Scherer* l. c. p. 254 sq.; *Laurin* l. c. p. 53 sq., 149 sq., 181 sq., 204; *Zech*, *Praecognita iur. can.* § 440 sq., ubi § 443, auctoritatem Glossae ad iustos limites restringit; *Schulte* l. c. t. I et II.

canonum (i. e. omn. collect. Decretal. in corp. iur. can.), Dilingae 1672; *Giraldi O. Sch. P.* († a. 1775), *Expositio iur. pont.*, Rom. 1769 et *Maschat O. Sch. P.* († a. 1747), *Instit. canonicae*, ed. *Giraldi*, Ferrar. 1760, ubi ad meliorem cognitionem iuris Decretalium et disciplinae vigentis summaria cum aptis notis (115) et utiles elenchi exhibentur.

In *Bullarium* secundum edit. Angeli Cherubini scripsit *Card. Petra* († a. 1747), *Commentaria ad Rom. Pontif. Constitutiones*, Rom. 1726.

6. Scriptores de iure publico ecclesiastico

69. *Schmidt S. I.* († a. 1805), *Instit. iur. eccles.*, Heidelbergae 1871; *Ditterich* († a. 1811), *Primae lineae iur. publ. eccles.*, Argentini. 1778; *Zallinger S. I.* († a. 1813), *Instit. iur. nat. et eccles. publ. libri 5*, August. Vind. 1784, *Inst. iur. eccl. publ. et priv. l. I. subsid., qui est isagogicus.*, Aug. V. 1791; *Salzano O. Pr.* († a. 1890), *Lezioni di diritto canon. pubblico e priv.*, Napoli 1875 ed. XIII; *Card. Soglia* († a. 1856), *Inst. iur. publ. eccles.*, Laureti 1843; *Card. Tarquini S. I.* († a. 1874), *Iur. eccl. publ. Instit.*, Rom. 1860; *Concha*, *Derech. publ. eccles.*, Santiago de Chile 1872; *Cavagnis*, *Inst. iur. publ. eccl. Rom.* 188, ubi *P. I. p. VIII, sq.* alii scriptores hanc materiam tractantes allegantur; *Pérez*, *Inst. iur. publ. eccl.*, Tarrac. 1901; *Cappello S. I.* *Inst. iur. publ. eccl.*, Taurini 1907., 1908., ubi etiam de iur. publ. status italici in relat. ad Eccl.; postea, *Summa iuris publici ecclesiastici*, Romae 1923 sq.; *Roldán*, *Ius publicum eccl. Hispali* 1910.

7. Commentatores iuris Decretalium secundum ordinem legalem

70. *Bernard Papiens.* († a. 1213), *Summa Decretalium* (scripta 1191-1198) ed. *Laspeyres*, Ratisbon. 1860; *Goffredus de Tra-*

(115) Similia summaria et paratitla ad faciliorem fontium cognitionem alii quoque scriptores ediderunt, quorum catalogum composuit *Scherer* l. c. p. 123. Cfr. v. g. *Beker* († a. 1791), *Compend. iur. Decretal. ex ipsis Decretal. collet.*, Monaster 1772; *Vallensis* (Delvaux) († a. 1636), *Paratitla sive summaria et methodica explicatio Decretal. Gregorii P. IX.* Lovan. 1628.

no († a. 1245), *Summa super rubricis Decretalium* (scripta circiter inter 1241-1243) ed. *Leonard. a Lege*, Venet. 1570; *Hostiensis* († a. 1271), *Summa super titulis Decretalium* (scripta inter 1250-1261), Venet. 1574 (116); *Engel O.S.B.* († a. 1674), *Collegium universi iur. canon.*, Salisburg. 1671-1674; *Pirhing S. I.* († a. 1679), *Ius canonic.*, Diling. 1674-1678 (117); *Reiffenstuel O.S.Fr.* († a. 1703), *Ius canonic. univers.*, Frising. 1700; *Krimer S. I.* († a. 1703), *Quaestiones canonicae in V lib. Decretal.*, August. 1702-1709; *Wiestner S. I.* († a. 1709), *Instit. canonicae sive ius eccl. ad Decretal. etc.*, Monachii 1705-1706; *Schmalzgrueber S. I.* († a. 1735), *Ius ecclesiastic.*, Ingolst. (1712-1718), 1717-27; *Schmier O. S. B.* († a. 1728), *Iurisprudentia canonico-civilis*, Salisburg. 1716; *Leuren. S. I.* († a. 1723), *Forum ecclesiasticum*, Mogunt. 1717; 1729; *Pichler S. I.* († a. 1736), *Summa iurispr. sacr.*, August. 1723; *Boeckhn O. S. B.* († a. 1752), *Commentarius in ius canonicum universum*, Salisburg. 1735-1739; *Maschat* l. c. supra n. 33; *Zallinger S. I.* († a. 1813), *Instit. iuris eccl. maxime privati ordine Decretal.*, August. Vind. 1792-1793; *Devoti* († a. 1820), *Ius canonicum universum publicum et privatum*, Rom. 1803, 1804, 1815 (118). Quod opus tantum complectitur prolegomena (t. I) et comment. lib. I et II Decretal. (t. II III); *De Angelis*, *Praelectiones iur. can.*, Rom. 1877-1891; *Grandclaude*, *Ius canonicum*, Paris 1882, 1883; *Santi*, *Praelect. iur. canon.*, Ratisbon. 1886, ed. *Leitner* 1898 sq.; *Sebastianelli*, *Prael. iur. can.*, Rom. 1896 sq.; *Lega*, *Prael. de iudiciis eccl.*, Rom. 1896 sq.; *Téphany*, *Exposition du droit can.*, Paris 1898.

(116) *Schulte* l. c. t. I. p. 175 sq. t. II p. 88 sq., 123 sq., 477.

(117) Ex saeculo decimo septimo huc referri potest *Fagnanus* († a. 1678), *Commentaria in quinque libros Decretalium*, Rom. 1661, qui licet non nisi selecta capita interpretetur, tamen est scriptor magnae auctoritatis et utilitatis praesertim ad cognoscendam praxim et disciplinam post Concilium Trid. in Curia Romana probatam.

(118) Ex numero antiquorum illorum scriptorum assumuntur saepissime canonistae, quorum doctrina in Curia Romana magni habetur, velut *González*, *Barbosa*, *De Luca*, *Fagnanus*, *De Petra*, *Schmalzgrueber*, *Reiffenstuel*, *Pirhing*, *Giraldi*, *Benedictus XIV*, *Pignatellus*, *Pilonius*, *Sánchez*, *Coscius*, *Garcias* alique. Cfr. *Bangen* l. c. p. 171. Quae sit vis et auctoritas communis sententiae canonistarum, optime exponunt: *Benedictus XIV* in *Epist. « Redditae »* 5 Dec. 1744 § 8; *Melch. Canus*, *De locis theol. l. VIII*, cap. 7; *Zech*, *Praecognita* l. c. §§ 454 sq.

8. Institutiones canonicae.

71. *Lancellottus* († a. 1590), Institutiones iuris canonici, Perus. 1563; *Augustinus* († a. 1586), Epitome iuris pontificii veteris, Tarracon. 1587 et Rom. 1611; *Canisius* († a. 1610), Summa iur. canon., Ingolst. 1594 (119); *Strein S. I.* († a. 1663), Summa iuris canon., Colon. 1658-1659; *Febeo S. I.* († a. 1705), Institutionum iuris can. sive primor. totius sac. iurispr. element. libri quat., Rom. 1698; *Chiavetta S. I.*, Institutiones iur. can., Panorm. 1711-1713; *Clericatus* (Chiericato) Congr. Orat., Patav. († a. 1717), Via lact. s. Inst. iur. can. Venet. 1713 (?); *Zech S. I.* († a. 1772) inde ab a. 1749-1766 sex voluminib. sub propriis titulis optimas Institut. canonicas publicavit; *Gagliardi* († a. 1778), Instit. iur. can. com. et Neapol., Neap. 1766-1767; *Devoti* († a. 1820), Instit. canonicae, Rom. 1758; *Ferrante* († a. 1803), Elementa iur. canonic. (ed. ab ips. discipul.), Rom. 1854, 1880; *Card. Soglia* († a. 1856), Institut. iur. priv. et publ. eccles., Paris 1859; *Ferrari* († a. 1876), Summa instit. canonicar., Genuae 1847, Paris. 1866; *Sanguineti S. I.* († a. 1893), Iuris ecclesiastici (privati) Instit., Rom. 1884, 1890. *Mocchegiani*, Iurisprud. eccl. ad Claras Aquas 1904 sq. Quibus auctoribus Institutionum non pauci alii in Italia sunt addendi velut Scavini, Vecchiotti, De Camillis, Nardi, Luise, Cercià, Lombardi, Nasoni, De Luca aliique.

Ex Gallia (120) nostra aetate commemorandi sunt: *R. de M.*, Inst. iur. can. publ. et priv., Paris 1853; *Maupied* († a. 1878?), Iuris canonici... compendium, Paris 1861; *Craisson* († a. 1881), Manuale totius iur. can., Pictav. (1861) 1872, 1877; *Icard*, *Sulp.* († a. 1893), Praelect. iur. can., Paris 1859, 1875; *Bouix* († a. 1871), Institutiones iuris canonici in varios tractatus divisae v. g. De princip. iur. can., De Capitulis, Paris; *Bargilliat*, Praelect. iur. can., Paris 1895, 1903 sq.; *Duballet*, Cours complet de droit canonique, Paris 1895 sq.; *Huguenin*, Expos. method. iur. canon., Paris 1887.

(119) Ambitum Institutionum longe excedit: *Barbosa*, Iuris ecclesiast. universi libri tres, Lugd. 1633.

(120) Ad instar modernorum codicum civilium conscripserunt Institutiones canonicas: *Pillet*, Ius canonicum generale, Paris 1890; *Colomiatti*, Codex iuris pontificii, Taurin 1888 sq.; *Pezzani*, *Deshayes*, qui eandem methodum redigendi ius canonicum in *codicem* secuti sunt.

Ex Belgio: Brabandere, Iur. can., campend., Brug. 1881, 1898 sq.

Ex Germania: Walter († a. 1879), Lehrbuch d. Kirchenr. aller chr. Conf. Bonn (1822) 1825, ed. 14, 1871; *Phillips* († a. 1872), Kirchenrecht, Regensb. 1845 sq.; Lehrbuch d. Kirchenr. ibid. 1859-1862, 1871, Compend. iur. eccl. Ratisbon. 1875; *Schulte* (ante suam defectionem a fide cath.), System d. allg. kath. Kirchenrechts, Giessen 1856, D. Lehre v. d. Quellen d. k. K. ibid. 1860, Lehrb. d. k. K., ibid. 1863, 1868; *Vering*, Lehrbuch d. kath. orient. u. prot. Kirchenrechts, Freiburg 1874, 1893; *Phil. Hergenroether*, Lehrbuch d. k. K., Freiburg 1888, 2 ed. Hollweck 1905 (121); *Heiner*, Kath. Kirchenr., Paderborn 1905; *Laemmer*, Instit. d. k. K., Freiburg 1892; *Laurentius*, Inst. iur. eccl., Friburg. 1903; *Prümmer O. P.*, Manuale iur. can. Friburgi, 1920.

Ex Austria-Hungaria: Aichner, Compendium iur. eccl., Brixin. 1862, 1900; *Scherer*, Handbuch des Kirchenrechts, Graz 1885 sq. (incompl.); *Gross*, Lehrb. d. k. K., Wien 1896, 1900; *Demkó*, Ius ecclesiastic. pecul. resp. habit. ad Hungar., Agriae 1888; *Haring*, Grundzüge d. k. KR. Graz, 1906 sq. (122).

Ex Polonia: Slotwinski († a. 1863), Instit. iur. eccles., Cracov. 1839 sq.; *Krasicki* (Ep. Wiln. a. 1862 in exsil. puls.), Prawo kanoniczne krótko zebrane, Wiln. 1863, *Rittner*, Prawo koscielne katolickie, Leop. 1878-1879.

Ex Hispania: De la Fuente, Disciplinae ecclesiasticae lectiones, Matrit. 1894; *Manjón*, Derecho eclesiástico, Granada 1884; *Gómez Salazar* (Episcop. Legion.), Instituciones de derecho canónico, Matrit. 1877; *López Pelàez* Estudios canónicos; *Aguilar*, Scientiae iurid. compendium.

Ex America: Smith, Compend. iur. canon., Neo-Eboraci 1890 (123); *Villela de Castro-Taveres*, Compendio de direito ec-

(121) *Pro Helvetia* consuli potest: *Winkler*, Lehrbuch d. Kirchenr., Luzern 1862, 1878.

(122) Optimum compendium pro catholicis rituum orientalium praesertim in Austria et Hungaria publici iuris fecit *Papp-Szilágyi*, Enchiridion iuris Ecclesiae orient. cath., Magno-Varadini 1862, 1880. Cfr. *Card. Hergenroether* de hoc libro in Arch. f. k. K. t. 9, p. 160 atque de universo iure Eccl. orient. catholi. l. c. t. 7, 8, 9; *Vering*, Lehrb. d. k. K. § 10, VI, 5.

(123) *Zitelli*, Apparatus iuris ecclesiastici, Romae 1886, ex intentione auctoris maxime iis regionibus videtur inservire, quae S. C. de Prop. Fide subsunt.

clesiastico, Recife (in Brasil.) 1855; *Donoso-Silva*, Instituciones de derecho canon., Friburgo 1909.

9. *Collectiones dissertationum et tractatum*

72. Tractatus ex universis iuris interpretibus collecti, Lugduni 1549; Tractatus universi iuris, Venet. 1584-1585; *Roccaberti O. Pr.* († a. 1699), Bibliotheca maxima pontificia, Rom. 1695 sq.; *Schmidt S. I.* († a. 1905), Thesaur. iur. eccl., Heidelberg 1772-1779; *Card. De Luca* († a. 1683), Theatrum veritatis et iustitiae, Rom 1671 sq.

10. *Repertoria et lexica*

73. *Barbosa*, Repertorium iur. civ. et canon., Lugd. 1675; De appellativa verbor. utr. iur. signific., De diction. etc. (Tractatus varii 1651); *Begnudelli Basso* († a. 1713) Bibliotheca iuris canonico-civilis practica, Frising. 1712, Mutin. 1757-1758. *Ferraris O. M.* († a. 1760?), Prompta bibliotheca canonica. Bonon. 1746, Monte-Cassin. 1844-1855, Paris ed. Migne 1852-1857, Rom. 1883-1899; *Alberici de Rosate* († a. 1354), Dictionarium iuris tam civilis quam canonici, Venet. 1573; *Ioan. Calvini*, Magnum lexicon iuridicum, Colon. Allobr. 1725; *Philippi Vicat* († a. 1770), Vocabularium iuris utriusque, Neap. 1760; *Moroni* († a. 1883), Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica, Venezia 1840-1879. Similia lexica existunt etiam in aliis regionibus v. g. *André* Cours alphabétique et méthodique du droit canon., Paris 1852-53; *André*, Diccionario del derecho canónico, Madrid 1847-48; (*Card. Hergenroether*) *Kaulen*, Kirchenlexikon, Freiburg 1882 sq.; *Vacant-Mangenot*, Dictionn. de Théolog. cathol. 1903 sq.; *Herbermann etc.*, The Cath. Encyclop. 1907 sq.; *Ojetti*, Synopsis rerum moral. et iuris pontificii, Rom. 1909 sq.

11. *Libri casuistici et practici* (124)

74. *Pichler S. I.*, Ius canonic. practice explicatum etc., Ingolst. (1724) 1728, 1735, 1746, denuo ed. *Zaccaria*, Pisauri 1758;

(124) Inter libros *casuisticos* sane principem locum occupant collectiones causarum, quae authentice a supremis tribunalibus Ecclesiae scilicet a SS. Congr. Card. vel a S. Rota decisae sunt.

Holzmann O. M. († a. 1748), Ius canonicum... casibus... illustratum, Campid. 1749, 1762; *Pignatelli* († a. 1675?), Consultationes canonicae, Rom. 1675, Novissimae consultat. 1711; *Pitonius* († a. 1729), De controversiis patronorum et disceptationes ecclesiasticae, Romae 1716, 1723; *Schmalzgr.* Consilia seu responsa iuris, Ingolstadt. 1722; *Prosper Lambertini* sive Benedictus XIV († a. 1758) Institutiones ecclesiasticae (italice Bologn. 1731, latine Rom. 1747), Quaestiones canonicae sive relat., cum Secretar. S. C. C. esset, ab. ann. 1718-1728. Cfr. Thesaur. resol. S. C. C. vol. 1-4, Urbin. 1739, Rom. 1740, aut *Bened. XIV*, Opera omnia, De Synod. dioec. edit. 1 (8 libr.) Rom. 1748, ed. 2 (13 libr.) Rom. 1755, ubi de universa fere praxi et disciplina ecclesiastica cum insigni eruditione historica et canonica disseritur; *Monacelli* († a. 1714?), Formularium legale practicum fori ecclesiastici, Venet. 1706-1715, Rom. 1844 (125). *Card. Gennari*, Consultazioni morali, canon. liturg. Rom. 1902-04; Quistioni teologico-morali, Rom. 1907; Quistioni canon. Romae 1908; Quistioni liturg. Rom. 1908. Cfr. *Vering*, Lehrb. d. k. K. § 10 VIII.

Libris practicis etiam adnumerandae sunt illae lucubrationes, quibus colliguntur, ordinantur, explicantur leges a potestate civili de facto per fas et nefas de rebus ecclesiasticis latae (126). Cfr. *Scherer* l. c. § 62.

(125) Alios scriptores practicos et casuisticos recensent *Zech*, Praecog. § 452, et *Scherer* l. c. p. 128, e quibus canonistis quoque utiles sunt *Card. Lugo* (a. 1660), Responsor. moralium libri sex, Lugdun. 1651 et *Clericatus*, Discordiae forenses, Venet. 1708 sq., Decisiones sacramentales Venet. 1730.

(126) Cfr. v. g. *López Peláez*, El derecho español, Madrid 1902; *Pellicer*, Derecho civil, procesal, penal y administrativo, Zaragoza 1908. *Grasst*, Manuale della legislazione e giurisprudenza italiana, Firenze 1878 aliosque auctores apud *Cavagnis* l. c. P. 1 p. 16; *Campion*, Manuel pratique de droit civil ecclesiastique, Paris 1876; *Cappello*, Inst. iur. publ. eccl.; *Calchi-Novati*, Il diritto eccl. dello Stato Italiano, Milano 1903; *Geigel*, D. franz. u. reichslaend. Staatskirchenr., Strassburg 1884; idem auctor etiam singulari praedilectione et non minore diligentia atque acumine scripsit de iure regni Italiae in reb. ecclesiasticis; D. ital. Staatskirchenr., Mainz 1886, de quo longe aliter disserunt duo iuristae liberalium scholae additi scil. *Schiappoli*, Diritto ecclesiastico vigente in Francia, Torino 1892-1893 et *Scaduto*, Diritto ecclesiastico vigente in Italia, Firenze 1891, Torino 1894. Cfr. *Friedberg-Ruffini*, Trattato del diritto ecclesiastico cattolico ed evan., Torino 1893, p. 9 sq.; *Milas*, D. Kirchenr. d. Morgenlaend. Kirche, Czernovitz 1897.

12. *Folia periodica*

75. *Analecta iuris pontificii*, Recueil des dissertations de droit canonique, Romae 1853 sq., Paris 1869-1890; eiusdem folii quasi continuatio sunt *Analecta eccles. Rom.* 1893-1911, Act. S. Sed., Rom. 1865-1909; *Archiv f. k. Kirchenr.*, Innsbruck 1857 sq., Mainz 1861 sq.; *Le canoniste contemporain*, Paris 1878 sq.; *Journal du droit canon. et de la jurisprudence canonique*, Paris 1881 sq.; *Nuntius Romanus*, Romae 1882 sq.; *Consultore Giuridico civile ecclesiastico*, Firenze 1877 sq. Cfr. *Archiv. f. k. KR.* tom. 61, pag. 366 sq. Non pauca, quae studio iuris canonici utilia sunt adminicula et subsidia continentur in foliis periodicis theologiae, iurisprudentiae, historiae ecclesiasticae et profanae v. gr. in *Monitore ecclesiastico*, *Nouvelle Rev. Theologique*; *Razón y Fe*, *De Religiosis et Missionariis Periodica*; nunc *Periodica de re morali, canonica, liturgica*; *Ephemerides Lovanienses* etc. *Apollinaris*, *Commentarium pro religiosis*, *Ius Pontificium*.

76. R. P. Matthaeus Conte a Coronata in V vol. « *Institutionum iuris canonici* », in Appendice Bibliographica publicavit duplicem longum atque utilem catalogum: a) auctorum qui ante Codicis iuris canonici promulgationem scripserunt; b) alterum eorum, qui post publicatum Codicem scripserunt. Ex hoc altero scriptorum genere practicae utilitati consulitur, si praecipui quidam auctores indicentur, cum alii ut plurimum iam allegati fuerint in tractatione singulorum institutorum ecclesiasticorum, quae explanantur in aliis sex tomis huius operis.

Andreucci — Il trattato Lateranense commentato. Firenze 1929.
Augustine Chas. — A Commentary on the new Code of Canon Law, vol. 8, London 1919-1922.

Amor Ruibal, El derecho penal de la Iglesia católica. Compostela 1919 sq.

Badii. — Ius canonicum comparatum. Taurini 1925. — Institutiones iur. canon. 2 vol. Florentiae 1921.

Bruno. — Codicis iuris canon. interpretationes authenticae. Romae 1935.

Bidagor. — La Iglesia propia en España. Roma 1933.

Blat A. — Comment. Textus Codicis iur. canon. 5 vol. Romae 1921-1927.

Bondini. — De privilegio exemptionis. Romae 1918.

Boudinhon. — La nouvelle Législation de l'Index (2^a ed.) Paris 1925.

Brys. — De dispensatione in iure canonico, Brugis 1925.

Bueno Monreal. — Las relaciones entre la Iglesia y el Estado en los modernos concordatos. Madrid 1933.

Cairolì. — Il Concordato fra la S. Sede e l'Italia. Monza 1933.

Cappello S. I. — Tractatus canonico-moralis De Sacramentis. tom. 3 ab a. 1928. — Summa iuris canonici, Romae 1930-1936 — Summa iuris publici ecclesiastici, Romae 1932 sq. — Tractatus canonico-moralis De censuris, Romae 1933 sq. — De Iubilaeo anni 1929, Romae 1929.

Cerchiani E. — Cappellani Papae et Apost. Sed. — Auditores causarum Sacr. Palatii Apost. seu de S. R. Rota ab origine ad a. 1870, 4 vol. Romae 1919-1921.

Chelodi. — Ius de Personis — Ius matrimoniale — Ius poenale. Tridenti 1922, 1921, 1933.

Cicognani. — Ius canonicum — Prolegomena — Historia Fontium — Commentar. in l. I. Codicis, Romae 1925.

Clemens. — Personnalité morale et Personnalité juridique, Paris 1935.

Cocchi. — Commentar. in Codicem, 8 vol. Taurini 1920 sq.

Coronata P. Matth. Conte. — De locis et tempor. sacris. Taurini 1922 — Ius publicum eccl. 1934 — Institutiones iuris canonici vol. 5 — Il terz'ordine Francescano 1933.

Dabin J. — La philosophie de l'ordre iuridique pontif. spécialement dans les rapports du droit privé, Paris 1929 — Le technique de l'élaboration du droit pontif., spécialement du droit privé, Paris 1935.

D'Avak. — La base giuridica del nuovo diritto matrimoniale concordatario in Italia, Roma 1932.

De Meester A. — Iuris canonici et iuris canonici-civilis compendium, Brugis 1921-1928.

De Smet. — De sponsalibus et matrimonio, Brugis 1927 (4^a ed.).

Eichmann E. — Lehrbuch des Kirchenrecht (4^a ed.). Paderborn 1934 — Staat, Religion und Religionsgesellschaften nach der Reichsverfassung. Muenchen 1930 — Das Prozessrecht des

- Codex iuris canonici, Paderborn 1920 — Kirche und Staat, Paderborn 1925 (2^a ed.).
- Ferreres.* — Instituciones canónicas, Barcelona (5^a ed.) 1934 — Derecho sacramental ib. 1932 — Las Misas Manuales, Madrid 1924 — Los Esponsales y el Matrimonio, Madrid 1927 — Las Religiosas en la disciplina vigente, Madrid 1920 — Theologia Moralis, Barcinone 1932 — Epitome Theol. moralis ibid. 1933 — La muerte real y la muerte aparente ibid. 1930 — Casus conscientiae ibid. 1934.
- Haring J.* — Grundzuege des Katholischen Kirchenrechtes, Graz 1924 — Das Eherecht auf Grund des C. I. C. Linz 1918 — Den Kirchliche Eheprozess mit einen Anhang ueber der Weiheprozess, Graz 1932 — Der Kirchliche Strafprozess, Graz 1931 — Kommentar zum neuen oesterreich Konkordat, Innsbruck 1934.
- Lijdsman.* — Introductio in ius canon. cum uberiori fontium Studio, Hilversum.
- Maroto.* — Instit. iuris canonici (3 ed.) vol. 3. Matriti 1918 sq.
- Mercati.* — Raccolta di Concordati, Roma 1919.
- Michiels.* — Normae generales 2 vol. Lublin 1929 — De delictis et poenis, Lublin 1934.
- Muñiz.* — Procedimientos eclesiásticos 3 vol. Sevilla 1926 — Derecho parroquial, Sevilla 1923 — Derecho Capitular, Sevilla 1917.
- Noval.* — Commentar. libri IV Codicis, Taurini 1920, 1932.
- Olivi.* — Diritto internazionale pubbl. e privato, Milano 1933, 1934.
- Ottaviani A.* — Institutiones iuris publici ecclesiast. Romae 1925.
- Payen.* — De matrimonio in missionibus ac potissimum in Sinis 2 vol. Zi-ka-wei — Deontologia medica, Ibid. 1935.
- Perugini A.* — Concordata vigentia notis illustrata, Romae 1935.

77. Scholion. Quae A. R. P. Wernz in secunda et tertia parte primi voluminis operis « Ius Decretalium » fuse tractabat: a) de fontibus *cognoscendi* iuris ecclesiastici sive de collectoribus et collectionibus iuris ecclesiastici; b) de historia litteraria scientiae canonicae, dum de hac duplici re speciales scholae non haberentur, erant complementum pro iuris studiosis aliqua ratione necessarium, licet ut plurimum in praelectionibus textus cano-

nici non explanarentur; sed aut aliqua incidenter eruditionis causa breviter attingebantur, aut eorum compendiaria tractatio ad separatam scholam Institutionum amandabatur. — Postquam vero, publicato Codice, alia ratione ordinata est schola textus cattolici, cui suo opere iuvamen praestare voluit praeclarus Auctor, et quae in illis duabus partibus tomi I tractantur in Facultatibus iuris canonici specialibus cursibus et specialibus professoribus commissa sunt, videntur hoc tomo novi operis omittenda, remittendo lectorem ad speciales cursus specialesque tractatus, etiam ad mentem Constitutionis « Deus scientiarum Dominus » cum adnexis « Ordinationibus ».

Ipsa quoque historia Codificationis videtur hic omittenda, cum ea, plena quadam ratione, tradatur in « Praefatione » cum ipso Codice, ad modum historicae introductionis, publicata.

Fontes nunc vigentes (Atentis sex prioribus canonibus Codicis) sunt sequentes: 1°) *Ius divinum* sive naturale sive positivum — 2°) *Conventiones* ab Apost. Sede cum variis nationibus initae — 3°) *Libri liturgici* Eccl. Latinae, nisi in Codice expresse sint correcti — 4°) *Privilegia* a S. Sede concessa et ante Codicem vigentia nec in eo expresse revocata — 5°) *Consuetudines* Codici non contrariae, vel etiam contrariae, si centenariae vel immemorabiles non expresse reprobatae et per Episcopos conservatae — 6°) *Leges anteriores* implicite in Codice contentae — 7°) *Leges particulares* non contrariae Codici.

Ius anterius, cui Codex plerumque conformis est, quaerendum est in Collectionibus contentis in « Corpore iuris canonici »; in Pontificiis Constitutionibus, quatenus usui essent ab auctoribus iam citatae et in variis Bullariis privatis collectionibus publicatae et in decretis SS. CC. etiam ut plurimum privatim aut authentice collectis, et praesertim in decretis Concilii Tridentini — Collectiones anteriores Corpori iuris canonici momentum habent dumtaxat historico-iuridicum.

FRATERNITAS SACERDOTALIS SANCTI PETERI

LIBER PRIMUS CODICIS NORMAE GENERALIS

TITULUS III

CANONES PRAELIMINARES

78. *Normae Generales* intelliguntur principia omnibus materiis canonicis communia, quae proinde praesupponuntur in qualibet canonica materia circa quam versantur praescripta Codicis in reliquis quattuor libris contenta.

Normas ipsas praecedit introductio, in qua determinatur relatio inter ius Codicis et ius praecedens.

Normae ipsae generales comprehenduntur sex titulis sub propria rubrica: I. De legibus ecclesiasticis; II. De consuetudine; III. De temporis supputatione; IV. De rescriptis; V. De privilegiis; VI. De dispensationibus. *Duo priores* versantur circa fontes iuris, sc. scripti et non scripti; *tertius* definit modum quo tempus supputandum est, quando agitur de determinato temporis spatio eiusque initio et fine. Ceteri tituli continent principia quibus regulantur actus, qui derogationem continent a lege communiter et ordinarie servanda, quae derogatio fit per *rescripta*, *privilegia*, *dispensationes*, quibus ius singulare constituitur.

RELATIO INTER IUS CODICIS ET IUS PRAECEDENS

I. Praeservatur ius Orientalium

79. Codex unam respicit Latinam Ecclesiam, neque Orientalem per se obligat (can. 1). Ne autem Orientales priventur commodis ex codificatione provenienti, praesertim vero ut apud ipsos cesset iuris incertitudo, assidue paratur novus quo-

que Codex Ecclesiae Orientalis, quo, non penitus suppressis nonnullis rebus peculiaribus singulorum rituum, communis quaedam inducatur disciplina pro omnibus Orientalibus.

In genere sub nomine Ecclesiae Latinae intelligitur complexus omnium ecclesiarum quae a Patriarchatu Romano dependent; dum Ecclesia Orientalis complectitur omnes ecclesias quae iurisdictioni patriarchatum Orientalium subsunt aut subditae fuerunt, sc. illis patriarchis, qui suffecti sunt quattuor patriarchis Orientalibus saec. V, videlicet Constantinopolitano, Antiocheno, Alexandrino, Hierosolymitano (1). Quae orientales ecclesiae ut plurimum schismate a vera Christi Ecclesia defece- runt: quae vero ad unitatem redierunt et primatum R. Pontificis admiserunt *unitae* dicuntur, ceterae se vocant ecclesias *orthodoxas*.

Inter se et ab Ecclesia Latina praesertim differunt ritu seu modo liturgiam celebrandi; quamvis simul cum ritu plures habent peculiaritates in rebus disciplinaribus. Quae varietas iam ab antiquo tempore existens maximum incrementum coepit a magno schismate Orientali sub Michaelle Cerulario a. 1054 et Photio; primum enim fuit ut denegata obedientia R. Pontifici etiam legislatio Pontificia repudiaretur, et de pluribus disponent libere secundum privata criteria cuiusvis Patriarchae praesertim vero patriarchae Constantinopolitani; de cetero unice respicientes leges antiquorum conciliorum oeconomicorum atque leges Imperatorum Orientis. Ecclesia autem Romana seu Rom. Pontifices, ut Orientales ad unitatem redirent, voluerunt *mores* et *ritus* eorum, quantum liceret, revereri. Quae autem acta sunt ad unitatem constabiliendam recenset Benedictus XIV, const. *Allatae* 26 Iulii 1755.

80. Orientales, quos primus canon Codicis respicit, ratione ritus comprehenduntur sub quattuor familiis, quae in varias species subdividi possunt: I. *Ritus graecus*, cuius species sunt: *graecus* purus, graeco-melchiticus, rumenicus, slavicus. *Slavicus* vero subdividitur in graeco-russicum in graeco-ruthenicum et graeco-bulgaricum. II. *Ritus syriacus*, cuius species sunt: syrus

(1) Primitus quidem distinctio unius Ecclesiae Christi in occidentalem seu latinam et orientalem exorta est occasione divisionis Imperii romani in Occidentale et Orientale.

purus, syrus maroniticus et syrus chaldaeus. III. *Ritus coptus* seu copticus, qui dispescitur in coptum aegyptiacum et coptum abissinum seu aethiopicum. IV. *Ritus armenus*, cuius non sunt variae species. Hi quattuor ritus comprehenduntur sub nomine ecclesiae Orientalis; qua vero ratione ad determinatum ritum fidelis pertineat definitur canone 93.

81. Praescriptum Codicis praecessit decisio data ab Innocentio III in Conc. Lateranensi IV a. 1215 (cap. 6. X. *de baptismo* III, 42). Dubium autem omne sustulit in *praxi* decisio Congregationis theologorum apud Cardinalem Pamphili (qui postea fuit Innocentius X) anni 1631 in hunc modum data: « Subditi quattuor Patriarcharum Orientis non ligantur novis pontificiis constitutionibus, nisi in tribus casibus: primo in materia dogmatis fidei; secundo si Papa explicite in suis constitutionibus mentionem faciat et disponat de praedictis; tertio si implicite in iisdem constitutionibus de eis disponat, ut in casibus appellationum ad futurum Concilium ». (Cfr. *Albitius*, De Inconst. in fide cap. 30, n.º 317 sq.; Cit. Const. Benedicti XIV *Allatae* § 44). Inde enim coepit proponi ut doctrina tenenda atque etiam in documentis pontificiis allegari, licet RR. PP. eam expresse sua auctoritate nondum sanxissent (2).

Codex talem expressam sanctionem continet quoad Codicis praescripta, nihil dicens de futuris legibus post Codicem promulgandis. Codicis disciplina Orientalem ecclesiam non obligat, nisi de iis agatur quae ex ipsa rei natura etiam Orientalem afficiunt; insuper plura ad Orientales spectantia etiam in canonibus Codicis allegantur et firmanantur.

82. *Ex natura rei*: a) tenentur Orientales legibus circa doctrinam fidei et morum, quae plurimae habentur in Codice (3).

b) tenentur legibus, quae aut continent aut declarant ius divinum positivum et naturale; etiam huius generis plurimas continet Codex.

c) pariter tenentur legibus disciplinaribus iuris communis, quae expressam de Orientalibus mentionem faciunt; iuris

(2) Cfr. Benedicti XIV Const. *Etsi Pastoralis* 26 Maii 1742, § 8, n. 24; Card. Hergenr. in Arch. C. K. t. 7, pag. 200; *Pappszilágyi*, Enchirid. § 23 p. 43 sq. et § 55 p. 120.

(3) S. C. pro Eccl. Orient. 26 Maii 1928 in A. A. S. XX, 195.

communis, inquam, quare si lex Codicis refert praescriptum iuris communis praecedentis in quo de Orientalibus expressa mentio fiebat aut de tali praescripto communi fuerat data decisio quod Orientales quoque concerneret, etiam post Codicem illo iuris communis praescripto ligantur Orientales, tametsi Codex ipsos expresse non memoret (4); nam Codex disciplinam legitimam Orientalium non mutat, nisi expresse dicat. Hoc autem est discrimen inter canones statuantes aliquid de iure Orientalium, et praecepta iuris communis praecedentis in Codice mere relata, non facta mentione Orientalium, quod illa Orientales obligant *vi ipsius Codicis et iuxta eius tenorem*, non iuxta legem proprii ritus, si haec a iure Codicis sit diversa; alia vero ex vi legis praecedentis, sive communis sive peculiaris determinati ritus (5).

83. *Ius peculiare Orientalium*. Citra memoratas exceptiones, Orientales suam peculiarem retinent disciplinam ex vetere praxi conservatam et a S. Sede modo dicto recognitam. Cuius praecipui fontes sunt: I. Octo priora Concilia Oecumenica, in quibus pauca de re disciplinari statuuntur; II. Plures Constitutiones Pontificiae et Decreta S. C. P. F. v. gr. Const. *Etsi Pastoralis* Bened. XIV 26 Maii 1742 pro italo-graecis in Italia domicilium habentibus; eiusdem Const. *Allatae* 26 Jul. 1755 in Collect. n. 338, 395; Const. Leonis XIII *Orientalium dignitas* 30 Nov. 1894 (de disciplina Orientalium conservanda et tuenda) Collect. n. 1883; Const. *Ea semper* Pii X 14 Aug. 1907 (A. S. S. XLI, 3).

III. Synodi peculiares singulorum rituum, ubi a S. Sede non fuerint reprobatae: a) *Pro Ruthenis*: Synodus Provinc. Ruthenorum a. 1720. Item Acta et Decreta Syn. Prov. Ruthenorum a. 1891, Romae edita a. 1906. b) *Pro Maronitis*, Synodus Maronitarum in monte Libano a. 1836. c) *Pro Melchitis*: Act. et Decr. Synodi Prov. Melchitarum a. 1872. d) *Pro Coptis*: Synodus Alexandrina Coptorum, habita Cairi in Aegypto a. 1898. e) *Pro*

(4) Cfr. cap. 6 X de cler. coniug. III, 3; cap. 7 X de poenit. V, 38; Arch. f. k. K. t. 7, p. 198 sq. t. 10, p. 193; A. S. S. I, 408; S. C. P. F. 8 Nov. 1882 (collect. n. 113); *Papp-Szilágyi* l. c. p. 48.

(5) Cfr. *Van Hove*, De legibus n. 4.

Syris: Synod. Sciarfensis Syrorum, habita in monte Libano a. 1888.
f) Pro graecis Rumenis: Conc. I Provinc. Alba-Iuliense et Froga-riense... In quibus Synodis, praeter plures lacunas non levis momenti, alii quoque defectus reperiuntur; praesertim vero magna cernitur varietas disciplinae, quae non levem parit confusionem, cum in eadem regione atque adeo in eodem loco degant permixti fideles ad diversos ritus pertinentes ubi pariter adsunt schismatici fixam disciplinam non observantes. Unde patet ius Orientalium fere habere characterem iuris particularis pro singularibus ritibus omnino sui generis, cum non habeat relationem ad aliquod ius vere commune omnibus Orientalibus, id quod luculentius patet ex recenter post Codicem publicatis fontibus iuris cuiusvis ritus in praeparationem codificationis iuris Orientalium, quod vere *ipsis sit commune*, solis retentis paucis singularitatibus.

84. Plures iam sunt datae decisiones de iure communi *ante Codicem* Orientales quoque obligantes.

1. Decr. *Tametsi* Conc. Trid. de matrimoniis clandestinis, ubi tamen peculiaris promulgatio, ipso decreto imperata, facta fuisset, quae tamen apud plerosque Orientales non fuit facta.

Substitutum decr. *Ne temere* Orientales non comprehendebat (6): sed fuit extensum ad Ruthenos prov. Galicianae (decr. S. C. P. F. pro negotiis ritus Orientalis 5 Maii 1911), ad Ruthenos degentes in Canada (decr. 18 Aug. 1914), ad eosdem degentes in America septentrionali (decr. 17 Aug. 1914) et in America meridionali (decr. 27 Martii 1916) (7).

2. Constitutiones contra sollicitantes, ex Benedicti XIV Const. *Etsi pastoralis* et ex Decr. S. Offici 13 Iun. 1710 (Collect. n. 279). Est delictum quod de fide suspectum reddit.

3. Censurae ab Apostolica Sede latae « in materia dogmatum, et in Constitutionibus in quibus implicite de iis Orientalibus disponitur, nempe ubi materia ipsa demonstrat eos comprehendere, quatenus non de lege mere ecclesiastica agitur, sed ius naturale et divinum declaratur » (S. C. P. F. 6 Aug. 1885 in Collect. n. 1640). Huiusmodi poenae apud ipsos manent vi iuris praecedentis, quidquid de illis delictis statuatur novus Codex.

(6) S. C. C. 1 Febr. 1908 ad I in A. S. S. XLI, 108.

(7) A. A. S. V, 398, VI, 463, VIII, 107; Periodica t. 14 p. 99 sq.

In iure Codicis canones qui Orientales memorant apte distribui possunt: Alii solum *referunt* disciplinam Orientalium ad determinandas relativas obligationes Latinorum (98, 257, 542 n. 2, 622 § 4, 644 § 2, 733, 756, 782 § 4, 804, 823, § 1, 955 § 2, 1604, 1606 § 5, 2411); alii Orientalibus *imponunt obligationes* cum iure ipsorum proprio conformes (866 § 1, 3, 1009). Ita apte *Van Hove*, De legibus eccl. p. 8.

Quibus ex dictis addendi sunt: a) canones qui dogma proponunt velut 218 de primatu Rom. Pontificis etc.; b) qui declarant ius divinum v. gr. 228 de negata appellatione a Papa ad Concilium.

Quoad canones qui *favores* concedunt ritui Orientali non contrarios, declaratum est Orientales posse lucrari omnes indulgentias a R. Pontifice decreto universali concessas (8); at non fuit admissa facultas trium Missarum in Commemoratione omnium fidelium defunctorum (9). Pariter favorem canonis 866 pertinere etiam ad Orientales declaratum est a S. C. pro eccl. Orientali (26 Ian. 1925) cum tamen prius evulgatum fuisset responsum (31 Octobr. 1922) 14 Apr. 1924) quod iuxta Const. Pii X *Tradita ab antiquis* (14 Sept. 1912, n. IX) Orientales tenerentur ad recipiendam communionem pasqualem proprio ipsorum ritu. Inde autem videtur inferri non esse certum Orientales generatim gaudere favoribus spiritualibus in Codice concessis, et qui non sentiunt onera per Codicem imposita posse indiscriminatim gaudere concessis favoribus v. gr. mitigatione in ieiunio et abstinentia, in impedimentis matrimonialibus etc., nisi specialis fiat concessio (10).

(8) S. Poenitent. 7 Iul. 1919 in A. A. S. IX, 399; Periodica IX, 67 sq.

(9) S. C. P. F. pro negot. rit. orient. in A. A. S. VIII, 104, cuius responsa 22 Mart. 1916 approbationem Pontificiam obtinuerunt. Scitum autem est Orientales non habere in suo Calendario diem specialem pro commemoratione omnium fidelium defunctorum; ex antiqua consuetudine unum habere altare in quo tantum semel in die fit celebratio; et pluribus Missis applicandis solitum esse fieri satis per plurium sacerdotum in eadem Missa concelebrationem; quae tamen paulatim immutata videntur per parvas cappellas secundarias. Cfr. *Cicognani* in l. I Cod. p. 13, 338 sq.

(10) Decr. S. C. P. F. (17 Martii 1916) de Ruthenis in Americam meridionalem immigrantibus art. 14 « *Ad vitanda gravia incommoda*, quae inde Graeco-Ruthenis evenire possent, *facultas eis fit* dies festos et ieiun-

Post Codicem data est declaratio, quod Orientales sicut ceteri fideles, teneantur decretis quibus S. Officium damnat libros et diaria, quae damnatio ad materiam doctrinalem pertinet; quod videtur extendendum ad damnationem propositionum et theoriarum. S. C. pro E. O. 26 Maii 1928.

Orientales teneri ad ius Ecclesiae latinae, ubi deficit praescriptum proprii iuris, ita ut illud sit suppletorium pro Orientalibus ut nonnulli voluerunt (11) non admiserim; sed in defectu propriae normae succedit ius constituendum per respectivam auctoritatem legiferam cuiusque ritus, a qua congruum est ut respiciatur norma latina cum vi mere *directiva*, non *praeceptiva*, hoc ipso quod Orientales pertinent ad *unam* Christi Ecclesiam, quae unitas maxime ostenditur et fovetur uniformitate legislationis.

85. *Orientales extra proprium territorium residentes* teneri *iure suo proprio*, nisi a S. Sede in aliquo derogatum fuerit, indubium videtur, et hoc sensu videtur posse dici *personalis* eorum legislatio, sicut est *personalis* legislatio latina pro latinis (12); et sicut hi ita illi, ubicumque versentur subiciuntur ministris proprii ritus, salva facultate, in eorum defectu, recurrendi ad ministrum alieni ritus in sacramentis recipiendis (13). Illud autem est valde difficile definire, num adsit et quibus limitibus definiatur aliquod verum *ius commune* Orientalium; nam S. Sedes, cui omnes Orientales subduntur, ius commune, quo omnes Orientales teneantur, noluit hactenus constituere, sed eorum peculiariora statuta et consuetudines revereri; inter varios Patriarchas Orientales, nullus est qui supra omnes alios habeat potestatem eosque adigat ad certas communes leges in respectivo patriar-

nia observandi iuxta consuetudinem locorum in quibus degunt (A. A. S. VIII, 105 sq.). Cfr. quoque Decret. pro Graeco-Ruthenis in Foederatis Civitat. Amer. septentr. 1 Martii 1929 (A. A. S. XXI, 159) art. 39; Decr. de administratione ordinariatus Graeco-Rutheni in regione Canadensi, 24 Maii 1930, art. 45 (A. A. S. XXII, 352).

(11) Cfr. de ha re *Maroto*, Institutiones I, n. 173, 198; *Cappello*, Summa iur. canon. I, n. 61; *Van Hove*, De legibus p. 7.

(12) Cfr. can. 13 et quae suo tempore de hac re disputavit *Bonacina*, Opera omnia, t. II de legibus, disp. L, q. 1, punct. 6, n. 59 et *Sánchez*, De matrim. l. III, disp. 18.

(13) Const. Pii X *Tradita ab antiquis* 14 Sept. 1912.

chatu observandas; nisi quis velit dicere ius commune Orientalium complexum illorum praescriptorum, quae in ipso can. 1 dicuntur etiam pertinere ad Orientales, paucis adiectis praescriptis a Sede Apost. datis. Sperare licet in codificatione iuris Orientalium verum pro illis constitutum iri ius commune.

II. Praeservatio Iuris Liturgici

86. « *Codex plerumque nihil decernit de ritibus et caeremoniis quas liturgici libri, ab Ecclesia latina probati, servandas praecipunt in celebratione sacrosancti Missae sacrificii, in administratione Sacramentorum et Sacramentalium aliisque sacris peragendis. Quare omnes liturgicae leges vim suam retinent, nisi earum aliqua in Codice expresse corrigatur* » (can. 2).

Leges liturgicae illae dicuntur quae ordinant ritus et caerimonias in sacra liturgia adhibendas, i. e. preces et actiones quae verba comitantur. Earum complexus dicitur ius liturgicum, quod Codice praeservatur, nihil intendens in hac parte praescribere, salvo paucis exceptionibus.

De libris liturgicis ab Ecclesia probatis pro usu Ecclesiae Latinae cfr. Wernz-Vidal, tom. IV de rebus n. 330 sq. Manent iure Codicis, ubi non corrigantur omnes leges liturgicae in praedictis libris contentae aut alibi publicatae, praesertim vero contentae in Collectione authentica S. C. R. sub Leone XIII usque ad a. 1900 confecta et promulgata, cui deinde accessit appendix I referens nova decreta ad a. 1912, a Pio X promulgata, deinde appendix II decreta exhibens usque ad a. 1926 et sequentia decreta in A. A. S. publicata et promulgata.

Quae autem Codex in materia liturgica mutavit (cfr. v. gr. c. 947 de ritu extremae unctionis) in respectivis canonibus dicitur: secundum mutationes inductas iam nova editio Ritualis Romani (10 Iun. 1925) aptata est.

Addendum videtur generatim loquendo, normas generales libr. I Codicis, praesertim quae continent principia generalia iuris etiam in materiis liturgicis applicari, exceptis quae pertinent ad ipsos ritus et caerimonias; in hisce enim materiis multa habentur praecepta disciplinaria, quae sub *legibus liturgicis* (licet in materia liturgica) comprehendi non possunt; ipse autem

Codex can. 31 voluit ut salvae manerent leges liturgicae de temporis supputatione. Cfr. *Van Hove* l. c. pag. 13.

III. Praeservatur ius concordatarium

87. « *Codicis canones initas ab Apost. Sede cum variis nationibus conventiones nullatenus abrogant aut iis aliquid obrogant; eae idcirco perinde ac in praesens vigere pergent, contrariis huius Codicis praescriptis minime obstantibus* » (can. 3).

Post declaratum ambitum, intra quem intendit legislator constituere et promulgare novam universalem legislationem codificatam, declarat relationem novae legislationis cum iure particulari inducto per conventiones cum variis nationibus initis, quae declarantur permanere prout ante Codicem exsistebant sine ulla prorsus immutatione.

Conventiones, alias appellatione vulgari atque etiam iuridica (can. 1471) *concordata* vel etiam *pacta conventa*, ut ipsum nomen indicat, sunt varia pacta inita a S. Sede cum autoritate sociali diversarum nationum, quibus varii favores potestati civili in materiis ecclesiasticis et mixtis concedi solent, recepta ex parte Status recognitione iurium ad Ecclesiam spectantium (14).

Quidquid sit de originario et proprio sensu verborum *abrogare* et *abrogare* (15) sensus canonis est clarus propter adiectam

(14) Non est hic locus agendi de vera notione ac de propria vi Concordatorum circa res ecclesiasticas, qua de re alio huius tomi loco ex professo tractatur — Concordatorum textus ante Codicem initorum recenset *Nussi*, *Conventiones de rebus ecclesiasticis*, Romae 1869; modo magis completo usque ad a. 1914 recenset *Mercati*, *Raccolta dei Concordati su materie ecclesiastiche*, Romae 1919.

(15) Si attendatur ius Romanum, quod ante Codicem erat supplementum Ecclesiae, quodque adhuc habetur ut fundamentale in notionibus iuridicis, ex dicto *Ulpiani*: « *Lex aut rogatur i. e. fertur; ut abrogatur, i. e. prior tollitur; ut derogatur i. e. pars primae legis tollitur; aut subrogatur i. e. adicitur aliquid primae legi; aut obrogatur, i. e. mutatur aliquid ex prima lege* » (*Ulpiani*, Liber singularis Regularum Pr. § 3). Brevius *Modestinus*: « *Derogatur legi aut abrogatur: derogatur legi cui pars detrahitur; abrogatur legi cum prorsus tollitur* » (L. 102 D. de verbor. signific. 50, 16).

Ubi a canonistis facta est expressa distinctio inter illa quattuor vocabula iuridica *abrogatio*, *derogatio*, *subrogatio*, *obrogatio* satis commu-

declarationem « *pergent vigere perinde ac in praesens* », non obstante quovis contrario praescripto novi Codicis. Illae ergo conventiones integrae et immutatae manent, prout tempore promulgationis Codicis valebant, nec per promulgatum Codicem, quidquam sive explicitè sive implicitè eis detrahitur, additur vel immutatur. Illud autem operae pretium est animadvertere, quod Benedictus XV declaravit, nonnullas conventiones cum variis nationibus a S. Sede initas, *ob mutatam personam moralem*, quacum S. Sedes conventionem inierat (penitus immutata forma regiminis Status) iam omne vi destitui, cum sint *res inter alios acta*, quae neque emolumentum neque praeiudicium ceteris afferat (16). Unde ob mutatum regimen politicum novae post Codicem conventiones initae sunt.

IV. De iure quaesito, privilegio et indulto obtento ante Codicem in ordine ad ius Codicis

88. « *Iura aliis quaesita, itemque privilegia et indulta, quae, ab Apostolica Sede ad haec usque tempora personis sive physicis sive moralibus concessa, in usu adhuc sunt nec revocata, integra manent, nisi huius Codicis canonibus expresse revocentur* » (can. 4).

Iura quaevis factis humanis acquisita, nec ex iure naturali facta irrevocabilia, posse absolute per Rom. Pontificem, iuris communis auctorem, auferri, itemque privilegia et indulta ab

niter ita intellecta est, ut *abrogatio* dicebatur totalis legis revocatio directe et expresse facta a competente Superiore; *derogatio* revocatio partialis; *subrogatio* facta *additio* ad legem iam existentem; *obrogatio* vero ablatio legis per contrariam legem.

Quamvis frequenter doctores modum loquendi *Modestini* usurparunt, etiam ex hoc quod illa *Modestini* explicatio haberetur sub rubrica *de verborum significatione*, ut dicerent *abrogationem* esse totalem ablationem legis, *derogationem* vero partialem, quocumque modo illa fierent sive *expresse* sive *implicitè*. Cfr. *Wernz*, *Ius Decretalium* n. 118; *Schmalzgrueber* l. I, tit. 2 n. 47 Codex *obrogationem* et *derogationem* can. 22, videtur accipere in determinatum sensum, quem tamen non videtur constanter retinuisse, cfr. can. 2226.

(16) Benedicti XV Allocutio Consistor. 21 Nov. 1921 in A. A. S. XIII, 521. Confr. Ojetti in Codic. l. I. Excurs. 1 ad can. 3.

ipso concessa, indubium est modo adsit iusta et proportionata causa. A fortiori auferri per eandem potestatem possunt indulta et privilegia ab auctoritate inferiori v. gr. Episcoporum, de quibus in hoc canone non est sermo. Pronum autem est, ut Codex iam ab initio decernat de illis iuribus, indultis et privilegiis ante Codicem obtentis, et introductorio can. 4 decernit eadem manere, si ante Codicem adhuc vigeant et in usu erant, non obstantibus canonum praescriptis, nisi in ipsis canonibus expresse revocentur.

§ 1. DE IURIBUS QUAESITIS

89. Sunt nonnulli doctores, qui in Codice explicando coniungunt quaestionem de iuribus quaesitis non tollendis (can. 4) cum quaestione de neganda legibus praesentis Codicis vi retroactiva (can. 10). Cfr. *Van Hove* qui in tomo *De legibus* (Prooemio lib. I cap. 3) rem egregie tractat ac in omnem partem versat, adhibita in subsidium doctrina civilistarum (17). Meo iudicio duae quaestiones sunt quidem inter se conexas, non ita tamen ut independenter ac separatim tractari et explicari non possint, sed potius crediderim iuris nostri intelligentiae magis consuli si separatim sub respectivi canonis expositione tradantur.

Multum disputatum est de notione iuris quaesiti et variae datae sunt definitiones, quae tamen rem integre non videntur comprehendere et in aliquo casu non resultant verae. Porro *ius quaesitum* in canone refertur ad iura subiectiva et evidenter contraponitur iuri *acquirendo*; agitur autem in canone directe non de iure quaesito prout hoc in considerationem venit in iure publico, de quo Codex egit in canone praecedenti ubi per concordata, quae dicuntur manere, alterutri potestati in con-

(17) Ita pariter *Vermeersch*, Epitome I n. 92 sq. a quo tamen scite notatur, quod, admissa conexione utriusque quaestionis, legem non retrahit et praeservare iura quaesita, nec convertuntur, nec ubi unum verificatur semper et alterum verificari, et v. gr. lex applicans delicto anteriori mitiorem sanctionem, retrahitur quidem, sed nullum ius quaesitum aufert, seu dantur retractiones legis sine ulla ablatione iuris quaesiti, quamvis vice versa lex quae non retrahitur iura quaesita, si quae dentur, non aufert.

ventionem partem habenti advenire iura quaesita possunt, sed versatur canon in iure privato. Privatum autem ius hic intelligas velim illud ius quod oritur ex exercitio iurium privatorum in suis ad invicem relationibus per pacta, contractus aliosque actus iuridicos: cui contraponitur ius publicum hoc sensu intellectum ut complectatur relationes iuridicas inter personas privatas et publicam auctoritatem. Relationes iuridicas inter personas privatas hoc can. 4. directe respici, praeter rationem traditam ex can. praecedenti, ipsa formula videtur clare indicari cum sermo sit de iuribus *aliis* quaesitis; quae personae privatae ut tales possunt esse physicae vel morales, quamvis ipsae personae publicae etiam privatorum more et in iure privato agere possunt.

90. Ita circumscripta quaestione, ius quaesitum imprimis non est: 1º) *facultas generalis* aliquid agendi, quod lege non prohibeatur; quae facultas a quovis habetur independenter a mutatione legum, ideoque intelligi non potest ubi est quaestio, num iura quaesita maneat vel pereant per promulgationem novi Codicis. Si in hac facultate consisteret nulla nova lex prohibens, publicari posset, quae non auferret iura quaesita.

2º) Nec consistit in *facultate speciali* aliquid agendi quod a lege anteriori permittebatur, saltem quando quis ante legem novam prohibentem illa facultate non est usus. Nimis enim evidens est quod facultas orta ex negata exsistentia legis prohibentis, penitus cadat a momento subsecutae legis prohibentis. — Ante Codicem adulescens annorum quindecim poterat matrimonium contrahere (matrimonium ea aetate non erat prohibitum); Codice promulgato sexdecim requiruntur anni. Quare si Titius attigit decimum quintum aetatis annum decimo post promulgationem Codicis mense (Codex ut lex universalis vacavit per integrum annum), si in duobus remanentibus vacationis mensibus matrimonium non contraxit his elapsis contrahere non poterit, sed exspectare debet 16 aetatis annum expletum, quin tamen ex hoc privetur iure quaesito. Si autem in illa facultate speciali consisteret ius quaesitum, per Codicem hoc can. 4. praeservantem iura quaesita, non fuisset mutatum impedimentum aetatis pro matrimonio prout revera factum est.

3º) nec consistit ius quaesitum in exspectativa iuris obtinendi aut in spe fundata in facto determinato, v. gr. spes aut

expectativa aliquid obtinendi ex testamento amici vel propinqui, qui necdum testamentum fecit, etiamsi ostenderit voluntatem atque promissionem: inde nullum ius certum ex facto concreto determinatum oritur, sed mera spes, mera expectativa; non ergo esse potest quaestio de iure quaesito.

91. In his omnes debent convenire, sed non conveniunt doctores in notione *positiva* iuris quaesiti quae paucis verbis facile tradi non potest. Eius saltem descriptio ita videtur proponi posse: *Ius quaesitum est facultas moralis et inviolabilis ad aliquid agendum, acquirendum vel possidendum, acquisita a singulari persona physica vel morali idonea, propter factum proprium vel alienum rite et legitime positum vel quandoque omissum et cum iure efficaciter conexum sub imperio legis.*

a) Facultas moralis inviolabilis intelligenda est secundum genericum conceptum iuris subiectivi, quod ulteriore explanatione non eget.

a) Acquiri debuit ab aliqua singulari privata persona, eaque tamen sive physica sive morali; est quaestio de singulari privata persona « iura aliis quaesita », exclusis personis moraliibus publicis, velut Status, nisi forte non considerentur ut tales, sed ut privatae v. gr. ut subiectum dominii particularis rei in alieno Statu secundum principia iuris internationalis privati.

c) Porro subiectum debet esse *idoneum* seu iuridica capacitate praeditum; factum enim ab incapaci positum non est vere iuridicum, et actus nullus nullum ius inducere potest contra novam legem; quae capacitas in iure dominii dicitur capacitas acquirendi, possidendi, in iurisdictione capacitas agendi, regendi etc.

d) *Propter factum proprium aut alienum.* Supposita capacitate iuridica et facultate generali tale determinatum ius acquirendi, a lege vel naturali vel positiva data, requiritur praeterea aliquod determinatum factum, quod sit veluti actuatio illius facultatis, quae poterit vocari quasi *usucapio* iuris, v. gr. occupatio rei nullius.

e) Factum debet esse *rite positum* seu his omnibus conditionibus vestitum, quae a lege requiruntur, ut sit aptum ad capiendum ius v. gr. pro iure quaesito ex praescriptione, requiritur tranquilla seu pacifica rei possessio.

f) *Cum iure efficaciter conexum*, ad quod duo requiruntur: alterum *negative*, videlicet ut lex positive non resistat, secus iam non est rite et legitime positum nec verum factum iuridicum, ideoque ineptum ad sortienda seu gignenda iura; alterum *positive*, videlicet ut lex permittat, approbet seu ratum habeat tale factum ex quo oritur ius quaesitum. Erit v. gr. factum iuridicum cum lege efficaciter conexum testamentum ad normam legum conditum, lege non contradicente sed potius permittente, quod morte fuerit confirmatum ante novam legem, de cuius vi quoad iura quaesita agitur.

g) *Sub imperio legis*, videlicet *positivae*, cum non versemur in iure naturali et iura naturalia auferri non possint, sed versamur in relationibus socialibus privatorum, quae potestati sociali subduntur. Qui legis influxus sub duplici respectu considerari debet 1° in quantum factum ex lege obtinet vim iuridicam aut talem vim lex rati habeat; 2° in quantum significatur subiectio iuris quaesiti ad legem, a qua possit immutari et etiam aliquando revocari; nam etsi iura quaesita generatim immutabilia sint, non adeo tamen, ut ob exigentiam boni publici revocari non possint.

92. Res ipsa exemplis nostri iuris ulterius illustrari potest: I. Clericus legitime electus beneficiatus habet ius quaesitum accipiendi beneficium (ius ad rem, ius ad beneficium, non ipsam proprietatem seu dominium tituli beneficialis); confirmatio electionis facta a legitimo superiore, dat ius in re (titulum ipsum beneficii) non confundendum cum ipsa beneficii possessione. Est exemplum iuris quaesiti ex facto alieno *rite posito* (legitima electio, legitima electionis confirmatio, qui actus non ab ipso clerico promoto, sed ab aliis ponuntur. Subsequens lex abrogans electionem tamquam modum provisionis, ius quaesitum electo ante legem non aufert, nisi expresse dicat. — II. Patronus praesentare potest clericum, ad beneficium vacans, intra certum tamen tempus, quo inutiliter elapso, beneficium fit liberae collationis, et Ordinario obvenit ius quaesitum ad beneficium libere conferendum: en exemplum iuris quaesiti ex facto alieno *omisso*. — III. Plura iura quaesita oriri possunt ex lapsu termini fatalis in materia iudiciali. — IV. Idem pariter obtinet in praescriptione; factum positum a praescribente cum omnibus condicionibus

ad praescriptionem requisitis praescribenti dat ius quaesitum ex praescriptione, quod non tollitur per legem, novam ad praescriptionem condicionem requirentem, nisi expresse caveat. — V. Ex voto in favorem tertii facto (votum promissorium); quod votum fit Deo, sicut omnia vota, sed in favorem tertiae personae physicae vel moralis cui facta est rei promissio, haec persona habet ius quaesitum ex voto, et obligatio implendi promissa, quae antea erat ex iustitia, mediante voto fit etiam ex religione. Idem dicas de iuramento (cfr. can. 1313, 1320). — Ex voto religiosi professi exsurgit ius quaesitum tam pro vovente quam pro Religione; exsurgit ius quaesitum, quia tale votum non tenet sine professione seu quasi-contractu. — VI. Ecclesiae non paroeciali, potuit esse ius quaesitum, habere fontem baptismalem (cfr. can. 774). — VII. Contractus sunt uberrimus fons ex quo oriantur plura iura quaesita: generalis facultas ad contrahendum seu acquirendi ius per contractum coniungitur cum facto peculiari, quo illud ius quasi usucapitur, ius quaesitum ex contractu v. gr. ex promissione acceptata; tametsi facultas contrahendi habeatur ex positiva lege saeculari ius tamen quaesitum in Ecclesia exoritur, si condiciones ab Ecclesia requisitae fuerint servatae. — VIII. Clericus ab uno Episcopo legitime ordinatus, vel pro tali Episcopo ad clericatum promotus, habet ius quaesitum ut a tali Episcopo promoveatur (servatis servandis) ad ceteros ordines; et in tali Episcopo resultat ius quaesitum ut ulterius ab aliis non promoveatur sine propriis dimissoriis. — IX. Etiam in praecedentia inter personas morales aut inter membra alicuius capituli seu collegii, potest haberi exemplum iuris quaesiti. Ita iuxta praescriptum can. 370 § 1 Vicarius Generalis praecedentiam obtinet etiam in capitulo cathedrali; sed sub imperio legis praecedentis, potuit Decanus vel Praepositus Capituli habere praecedentiam cum ipsius possessione; Codex non videtur sustulisse hoc ius quaesitum praecedentiae cum quo ad novum ius Codicis subintrat; at praedicto Decano vel Praeposito mortuo nullus ex tali titulo ius quaesitum praecedentiae habet, et Vicarius Generalis praecedentiam occupat sine violatione cuiusvis iuris quaesiti ex novo Codicis iure (18).

(18) Nihilominus, non obstante iure quaesito quod videretur competere existenti decano (seu primae dignitati) momento publicati Codicis,

Plures alii adsunt fontes iuris quaesiti: 1) Generalis illa Regula XVIII Cancellariae Apostolicae «de iure quaesito non tollendo»; 2) Rescripta Pontificia; 3) Ipse Codex, sicut ius praecedens: v. gr. ex can. 642 religiosi saecularizati arcentur a beneficiis in ecclesiis cathedralibus, a magisterio exercendo in Seminariis etc. Sed si saecularizatus ante Codicem legitime obtinuit memoratum beneficium vel magisterium, per legitimam collationem seu nominationem obtinuit ius quaesitum, quod per Codicem non tollitur (19); 4) Testamenta sunt etiam fontes unde exoriantur iura quaesita. Testamentum morte testatoris firmatum ante novam legem, quae capacitatem recipiendi non mutat, tribuit heredi nominato ius quaesitum ad hereditatem testamentariam adeundam (20).

93. In allegatis exemplis ex diversa materia canonica desumptis manifeste patent omnia elementa supra requisita ad ius quaesitum; unde argumentum deduci potest ex inductione ad firmandam notionem traditam. Insuper habentur in notione data

S.C.C. statuit legem esse applicandam in omnibus Capitulis, saltem ob hanc rationem, quod si non immediate applicaretur, dispositio omni effectu careret. Cfr. caus. *Cuneen et Uticen* «Praecedentiae» 17 Maii 1919 in A.A.S. II, 349 sq.

(19) Si Commissio Codicis (24 Nov. 1920) resolvit prohibitiones can. 642 afflicere etiam religiosos ante Codicem saecularizatos, decisio valet de religiosis ante Codicem saecularizatis, qui ante Codicem memoratum beneficium vel magisterium non obtinuerant, qui proinde ius sibi quaesitum ad beneficium vel magisterium non habebant, sed solam capacitatem ut assumerentur per Codicem sublatam; non pertinent ad eos qui iam assumpti erant ad beneficium aut magisterium et ex tali legitima assumptione ius quaesitum habebant, quod can. 4 diserte statuit per Codicem non auferri. Cfr. votum Consultoris in causa diei 17 Maii 1919 apud l. c. in A. A. S. a. 1919 p. 351. Hanc can. 642 legem non esse novam sed iam fuisse introductam per Decr. «Cum minoris» 15 Iunii 1909 et additam Declarat. diei 5 Apr. 1910, contendit *Cicognani*, tom. I, p. 88. — Decisio data a Commiss. Codicis circa can. 423 (29 Ian. 1931, in A.A.S. p. 110) non habet adeo facilem explicationem, nisi agatur de iisdem religiosis saecularizatis.

(20) Si ante mortem testatoris, lex nova capacitatem hereditate accipiendi mutat, non videtur clarum quod heredi nominato non auferat efficaciter ius hereditarium subsequuta testatoris morte, cum testamentum morte non firmatum non sit factum completum, quod etiam sub imperio legis praecedentis iura tribuat.

FRATERNITAS SACERDOTALIS SANCTI PAULI

omnia elementa quae requiri possunt ad verum ius quaesitum: *ius, factum et ratio formalis* cur subsistere debeat tametsi adveniat lex contraria. Generalis ratio cur manere debeant iura quaesita, illa afferri potest, ipsum bonum commune postulare ne societatis membra in pacifica rerum et iurium legitimorum possessione turbentur et semper debeant timere ne iura legitima acquisita quovis memento amitti possint per legis novae promulgationem (21).

Alii modi explicandi ius quaesitum traditi a doctoribus, veram aliquam ideam continent, sed aut vagum et obscurum tradunt conceptum, aut non omnes casus complectuntur aut in nonnullis casibus applicationem non habent: ab illis tamen examinandis aut confutandis supersedendum videtur.

94. *Scholion.* Etiam in iure publico ius quaesitum considerari posse iam est insinuaturn, quamvis de illo non agit can. 4, sed potius can. 3, quod uberius considerabitur ubi quaestio erit de vi concordatorum. In hoc publico iure *ius quaesitum*, distinguitur: a) a *iure precario*, i. e. a concessione principis omnino gratuita et nullo intercedente pacto facta, quae ad nutum concedentis est revocabilis valide et licite etiam sine iusta causa, praesertim vero ex exigentia boni publici (22); b) a *iure stricto* quod exoritur ex tali concessione, unde in utraque parte (auctoritate publica concedente et persona privata accipiente) obligatio nascitur, quae est causa iuris in utraque parte v. gr. concessio in proprietatem alicuius domus ecclesiasticae a publica auctoritate alicui Instituto ecclesiastico absolute facta et ab Instituto acceptata, vel ex titulo oneroso alicuius cessionis Instituti. Tale ius strictum, nequit valide tolli invita altera parte. — *Ius ergo quaesitum*, quod aliquo modo de utroque praecedenti participat sed ab utroque specificè differt, est concessio facta a publica aucto-

(21) Cfr. de hac re, secundum principia exposita egregie disputantem Mostaza in suis praelectionibus ad libr. I Codicis.

(22) Nulla est specialis difficultas, ut etiam in iure publico possit admitti ius quoddam precarium ad imitationem precarii iuris privati, cuius notionem tradit *Ulpianus* (l. 1 pr. D. XLIII, 26) « precarium est quod precibus petenti utendum conceditur tamdiu quamdiu is qui concessit patitur ». Cfr. v. gr. immunitatem postalem, seu servitium postale gratuitum alicui concessum, si concessio non nitatur pacto.

ritate ex aliqua pactione, quae dat ius strictum iustitiae commutativae relate *ad tertias personas*; relate vero *ad concedentem* non producit obligationem iustitiae commutativae, licet illa concessio possit habere firmitatem ex fidelitate. Non est ergo rigore *ius strictum*, nec est ius mere *precarium* et prorsus gratuitum. Hoc ius quaesitum semper tolli valide potest a concedente, licite vere tolli non potest sine iusta causa boni publici. Tale est ius patroni praesentandi clericum ad beneficium, quod fuerit acquisitum ex fundatione. Cum sit evidens ius precarium auferri lege contraria, etiam in hoc iure publico; ius quaesitum regitur praescripto can. 3 et 4, cum fuerit obtentum ex Concordato vel ex privilegio.

§ 2. DE PRIVILEGIIS ET INDULTIS.

95. Inter ea, quae Codex praeservavit, praeter iura quaesita, reperiuntur *privilegia* atque *indulta*, quae ab *Apostolica Sede* personis sive physicis sive moralibus concessa fuerant, dummodo in usu adhuc essent et non fuissent antea revocata, semper cum eadem exceptione « nisi Codicis canonibus expresse revocentur » (can. 4).

Si hoc canone simul connumerantur iura quaesita, privilegia, indulta, haec tria tamen non sunt eiusdem rationis; nam iura quaesita plurima oriuntur ex privilegiis et indultis (sc. ex actibus vel factis positus in vim accepti privilegii vel indulti); quare abrogatio nunc facta privilegii vel indulti, non hoc ipso tollit ius iam quaesitum ex legitimo usu privilegii vel indulti; et independenter a privilegio vel indulto ius quaesitum haberi potest ex actu rite posito secundum legem vigentem. Porro cum canon non faciat distinctionem, non solum vi ipsius manent privilegia per varia indulta acquisita, sed ea etiam quae praescriptione acquisita erant, ex qua praescriptione etiam originem trahunt iura quaesita.

Iura quaesita praeservantur seu non tolluntur ex quadam iustitia, saltem legali; privilegia et indulta potius ex quadam fidelitate, iuxta iuris principium: « decet concessum a principe beneficium esse mansurum (Reg. 16 De Reg. Iuris in VI°). Quare

difficilius auferuntur iura quaesita quam privilegia et indulta, quae sunt magis gratiosa (23); et clausula revocans privilegia « revocato quolibet privilegio » ius quaesitum non tollit.

96. Canon agit de privilegiis et indultis concessis *ab Apostolica Sede*, non ab aliquo inferiori intra limites suae competentiae, haec si sint contra ius comune Codicis cessant; si contra ius particulare manent.

Privilegia ex consuetudine obtenta vices consuetudinis ex can. 5 sequuntur: valde tamen difficile est in multis casibus discernere, num privilegium sit ortum ex consuetudine vel ex praescriptione; qua in re praeprius erit considerandum subiectum privilegii, nam consuetudo supponit communitatem legis recipiendi capacem, sine qua capacitate nihilominus iura via praescriptionis acquiri possunt; sed iura ita acquisita vix honestari possunt nomine privilegii.

97. Quaestionem specialem excitavit Ojetti in Excursu ad can. 4 sui Commentarii ad libr. I p. 60, num praeservatio privilegiorum facta per can. 4 referatur ad privilegia tam *praeter* quam *contra* ius, an sola comprehendat privilegia *praeter* ius; hoc alterum ipse defendit, sed argumentis non probantibus. Nam primo arguit ex eo quod privilegium contra ius est *exemptio* a lege, qua sublata ex natura rei cessat exemptio. Sed hic est falsus conceptus privilegii contra ius, quod non est mera exemptio a lege, sed est ius determinato quodam modo operandi, non obstante quod lex aliud praescribat v. gr. privilegium ordini, capitulo etc. concessum lucrandi in propria ecclesia indulgentias, quae sint affixae visitationi alterius determinatae ecclesiae, non est mera exemptio a can. 925 § 2; sufficit legere catalogum privilegiorum, quae can. 239 largitur Cardinalibus ut falsus appareat ille conceptus, quo privilegium contra ius confunditur cum mera exemptione a lege; privilegium sive contra sive *praeter* ius constituit pro privilegiato ius singulare seu peculiare personae privilegiatae: merito autem can. 4 non distinguit inter

(23) Indulta sunt quasi-privilegia, a quibus inde discrepant quod *per se perpetua* non sunt, facultates potius sunt et gratiae ad *tempus* concessae *praeter* vel *contra* ius ex indulgentia legislatoris.

privilegia contra et praeter ius, nec licet privato doctori illam facere (24): ceterum in sensu maxime proprio et in communi et vulgari sermone iuridico praecipue privilegia intelliguntur ea quae sunt contra ius. Porro ipso momento quo cessabat ius praecedens per novum ius Codicis, huius auctor in ipso novo iure condendo reservavit omnia privilegia sine distinctione quae usque ad illum iuridicum momentum non fuissent revocata et adhuc essent in usu.

Porro ius Codicis manifeste adversatur illi singulari et prorsus rarae et arbitrariae interpretationi. Nam Codex retinet eandem doctrinam iuris praecedentis, quod per novam legem in futurum edendam contra ius Codicis, non perimuntur privilegia obtenta contra ius nisi expresse revocentur (can. 71 iunct. can. 60 § 2), idem videlicet principium quod ante Codicem viguit. — Nec satis intelligeretur clausula revocatoria privilegii contrarii frequenter in variis canonibus apposita « revocato quolibet contrario privilegio », quae esset prorsus inutilis, si generali modo per Codicem sine speciali mentione essent revocata quaelibet privilegia contra ius.

Quae autem laudatus Auctor addit de disciplina S. C. de Religiosis, parum sunt efficacia, nam Romanae Congregationes, nisi expresse de privilegio interrogentur, rescripta et responsa dant, nulla habita privilegii consideratione: iura novit Curia, facta non novit, nisi exprimantur, sunt autem privilegia *factum* allegandum et probandum.

§ 3. DE HABITUDINE CANONUM CODICIS AD PRAEEXISTENTES CONSUETUDINES.

98. De iure consuetudinario seu non scripto post Codicem inducendo, agetur inferius sub propria rubrica in Codice apposita (tit. II): hic solum quaestio est de consuetudinibus iam vigentibus ante Codicem seu ipso tempore quo Codex publicatus

(24) Si memoratus auctor insistit in hoc, quod identica lex Codicis nihilominus est ius *novum* excludens *vetus* (est ius novum *formaliter* tantum non *materialiter*), ex eodem principio sequeretur, quod cum iure praecedenti caderent etiam privilegia *praeter* ius, quae corruiere deberent simul cum iure corruiere.

fuit, circa quas Codex potius severius agit, quam circa privilegia et indulta.

99. Consuetudinum tres classes distinguuntur: a) consuetudines in Codice *reprobatae*, non tantum prohibita; b) consuetudines *non reprobatae* quae sint *immemorabiles* vel *centenariae*; c) non reprobatae, quae sint minoris durationis.

A) Quoad *priores* iubet Codex ut corrigantur nec renasci permittantur, nam per reprobationem significatur non agi de legitima consuetudine sed de abusu, aut saltem propter reprobationem redditae sunt irrationabiles, quae verum ius constituere saltem in posterum nequeant (Cfr. in Indice alphabetico sub v. *consuetudo* canones in quibus habetur illa reprobatio). Munus eas corrigendi, sicut pro secunda specie, committitur Ordinario, qui plerumque erit Ordinarius loci, quamvis si agatur de consuetudine Ordinis vel provinciae religiosae erit quoque Superior maior religionis clericalis exemptae.

B) Quoad secundas seu centenarias et immemorabiles non reprobatas, licet forte prohibitas, auferendae seu abrogandae erunt a respectivo Ordinario, nisi forte Ordinarius legitime existimaverit eas prudenter submoveri non posse ob peculiare locorum et personarum circumstantias v. gr. ob grave periculum ordinis publici. In hoc casu excepto, interim saltem, *tolerari* ab Ordinariis poterunt tamquam minus malum intuitu maioris boni obtinendi. Quod si post aliquod tempus, etiam post aliquot annos, iam removeri prudenter possint, Ordinarii uti poterunt sua potestate, quae potius est officium ipsis commissum sine ulla temporis limitatione.

Huiusmodi consuetudines videntur a Codice revocari, cum illa tamen limitatione de prudenti iudicio Ordinarii, quae limitatio merito fundatur in maiori intrinseca difficultate suppressionis iuris, cui communitas a tempore adeo diuturno assueta est. *Positivam* autem *approbationem* Ordinarius non videtur posse dare, sed *tacite* tantum exhibere illam tolerantiam quam ius eius prudentiae commissit, quamvis nihil prohibet, quominus propriam tolerantiam manifestet, ne iura in incerto maneat. In difficultate vero in qua versatur Ordinarius patet recursus ad S. Congregationem in respectiva materia competentem, quae auctoritatem Ordinarii roboravit declarando consuetudinem non

sustineri, vel in raro aliquo casu consuetudinem approbabit, si ad hoc habeantur efficaces rationes in hunc sensum ab Ordinario allegatae.

Etiamsi canon provocet ad Ordinarium, tam in prima quam in altera specie, est sermo non solum de consuetudine *particulari*, id quod magis erit frequens, sed etiam de consuetudine *universali*. Porro consuetudines *formaliter* universales, fiunt *materia-liter* particulares quando determinato loco applicantur; et difficultas quae in uno loco non verificatur pro consuetudine submovenda, potest verificari in alio, et has peculiarium locorum circumstantias legislator communis ignorare censetur. Leges autem communes pro suo territorio vel pro suis subditis Ordinarii tenentur applicare earumque observantiam urgere.

Attento canone 27 et 30 consuetudines immemorabiles et centenariae iuridice aequiparantur ideoque illa duo vocabula *disiunctive* sumenda sunt, non *copulative*, ideoque satis est ut constet unum verificari de determinata consuetudine, ut Codicis praescriptum urgeat.

C) Quoad tertiam speciem consuetudinum minoris durationis, eae per Codicem habendae sunt *suppressae*, nisi aliud expresse caveat.

Scholion. Cum de consuetudinibus praeter ius canon 5 nihil dicat; ideo servari poterunt et vim suam habebunt secundum generales normas de consuetudine.

§ 4. RELATIO CODICIS AD IUS SCRIPTUM PRAECEDENS.

100. De relatione inter ius scriptum novum et vetus principia ponuntur in canone 6, quae sunt maximi momenti.

Primum generale principium initio proponitur: « *Codex vigentem huc usque disciplinam plerumque retinet, licet opportunas mutationes afferat* ». Non est nova legislatio quae inducitur per Codicem, sed praecedentis legislationis systematio seu codificatio, quae ad tenorem praescripti Pii X (Motu proprio « *Arduum sane munus* » 19 Mart. 1904) eo debebat spectare ut « *universae Ecclesiae leges, ad haec usque tempora editae, lucido ordine digestae, in unum colligerentur* ». Quoniam autem

illae praecedentes leges, non simul eodem tempore viguerunt, sed haud raro subsequentes praecedentibus fuerunt oppositae, prout temporum circumstantiae exigebant; labor codificationis eo etiam respicere debuit, ut « *obsoletae leges* » amoverentur et aliae « *nostrorum temporum conditioni* » proprius aptarentur; quod fieri debuit per *convenientes mutationes* inductas. Indoles iuris, quo quaevis societas regitur, continuitatem quandam exigit et raro patitur totalem mutationem, quae in multis rebus ne fieri quidem potest, cum ordo iuridicus per legislationem inductus immutabilibus principiis iuris naturalis subordinari debeat, nec indoles societatis cuiusvis brevi lapsu temporis penitus ita mutatur ut prorsus novam legislationem exigit; quod a fortiori valet de Ecclesia ex positiva immutabili institutione Christi Domini originem ducente. In quantum novus Codex est codificatio iuris praecedentis, Codicis praescripta non obligant vi iuris praecedentis tametsi iuri praecedenti sint conformia; in quantum vero per ipsum intendebatur obtineri disciplinae ecclesiasticae *unificatio* debuerunt abrogari quae illi unificationi obstarent. — Quare debuerunt auferri consuetudines et leges particulares novae legislationi oppositae, idque quoad consuetudines praestitit canon 5, quoad leges oppositas praestat can. 6, omissis obligationibus quae provenirent ex antiquis legibus universalibus in Codice non relatis. Triplicem legum speciem can. 6 commemorat: a) Codici oppositas, quae *abrogantur* (n. 1); b) quae in toto vel in parte ex praecedenti legislatione referuntur, et hae retinentur (n. 2-4); c) illas de quibus silet, quibus *omnis vis ablata est*, exceptis legibus ritualibus et disciplinaribus, quae continentur in probatis libris liturgicis (can. 2) et, ut per se patet, legibus iuris divini sive positivi sive naturalis (n. 5-6) (25); d) *leges poenales*, quibus novae substituuntur.

101. Primum speciale principium: « *Leges quaelibet sive universales sive particulares, principiis Codicis oppositae, abrogantur* ». Abrogatio fit de solis legibus Codici oppositis, in quantum oppositae sint. Et quoad leges universales res est evidens; non possunt simul consistere procedentes ab eodem legislatore pro

(25) Quae hoc canone 6 sancita sunt, prius posita fuerunt in schemate Bullae publicationis Codicis; praevaluit deinde criterium ea recensendi inter primos canones praeliminares.

eodem tempore duae leges contrarium praescribentes vel prohibentes; ex natura autem rei praevalet ultima seu praesens voluntas legislatoris per Codicem manifestata. Quoad leges vero particulares nisi abrogarentur, unificatio legislationis non obtineretur et ipse Supremus legislator, licet iura a se constituta habeat in scrinio pectoris, non posset scire quo iure regatur aliqua dioecesis vel regio, si contra ius Codicis subsisteret lex ipsi opposita ab inferiore legislatore lata: fit exceptio de illis legibus particularibus, quae Codex expresse praeservat: non pauci sunt canones, in quibus fit praeservatio legis seu iuris particularis oppositi (26).

Vi huius principii non disparuit per Codicem ius particulare cuiusvis loci vel regionis legitime constitutum per leges inferiores R. Pontifice inferiores; amplius autem patet campus rerum circa quas hi possunt leges ferre in futurum Codici non contrarias, quae accedant his quae iam ante Codicem fuerunt latae, et huic non opponuntur: inde non est ablata utilitas Conciliorum provincialium, quae potius de novo urgentur in Codice.

Principium agit *de legibus*, sed, publicato Codice, a legislatore idem principium applicatum est aliis normis agendi obiectivis, praescindendo a quaestione num sint habendae necne ut verae leges. Ita in eodem Codice can. 489 sancitur: « *Regulae et particulares constitutiones singularum religionum, canonibus Codicis non contrariae, vim suam servant; quae vero eisdem opponuntur, abrogatae sunt* ». Atque huc spectat praescriptum S. C. de Religiosis factum religionibus iuris pontificii de emendandis ad cit. can. normam propriis Constitutionibus et de emendationibus factis iudicio S. Congregationis subiiciendis (26 Iunii 1918, 26 Oct. 1921, in A.A.S. t. X p. 230, t. XIII p. 538). Cfr. quoque eisdem S. C. praescriptum de libris continentibus consuetudines, usus, preces (31 Martii 1919 in A.A.S. t. XI p. 239). Huc quoque spectat mandatum S. C. C. (25 Iul. 1923) Capitulis datum, de conficiendis vel emendandis ad novi iuris normam statutis capitularibus (A.A.S. XV, 453).

De singularibus seu particularibus legibus post Codicem publicandis standum est praescripto can. 13 § 2; semper tamen manente principio subordinatonis hierarchicae, vi cuius nullus le-

(26) Cfr. v. gr. canones 101, 291, 408, 417, 418, 422, 431, 1182, 1236 etc.

gislator inferior quidquam statuere potest contra id quod legislator supremus constituit ideoque contra ius commune.

Post Codicem una est lex communis vim habens ex promulgatione Codicis; leges communes quae ex iure antiquo subsistunt formaliter ex Codice subsistunt, etiamsi plurimae in ipso retineantur quae *materialiter* seu *originarie* sint leges iuris praecedentis.

102. Alterum speciale principium (can. 6 n. 5) respicit *leges poenales* seu poenas iuris communis; illae quarum in Codice nulla fit mentio, cuiusvis naturae eae sint, abrogatae manent. Inde autem fit, ut interpretatio legum poenalium novi iuris facienda est attento tenore et vi verborum ipsius Codicis. Quod si lex poenalis Codicis referat etiam quoad verba ius vetus, hoc inservit quidem pro interpretatione veri sensus Codicis i. e. pro substantiali interpretatione doctrinae, non pro interpretatione iuridica, nisi solum in subsidium; sed iuridica interpretatio facienda est adhibitis principiis novi iuris poenalis. At non abrogantur leges poenales particulares, nisi sint Codici oppositae: quare sicut Regularibus, non est ablata potestas coactiva, quam habebant iure praecedenti, sed potius firmatur canone 2220, exercenda secundum ius proprium cuiusque Ordinis, ita speciales poenae iam ante Codicem per proprios Superiores constitutae manent, non autem eae quae in regulares iure communi erant constitutae, v. gr. silentio Codicis abrogatae manserunt poenae iure communi inflictae contra regulares extremam unctionem illegitime administrantes etc.

103. Tertium principium (can. 6 n. 6). Salvis principiis praecedentibus, « *ceterae disciplinares leges, quae usque adhuc vixerunt et nec explicitae nec implicite in Codice continentur, eae vim omnem amisisse dicendae sunt, nisi in probatis liturgicis libris reperiantur, aut sint leges iuris divini sive positivi sive naturalis* ».

I. Praescriptum intelligendum de legibus *universalibus*, non de *particularibus* Codici non oppositis, quod patet: 1°) ex oppositione inter n. 1 et 6, unde patet solas leges particulares Codici oppositas abrogari; 2°) ex ipsa *condicione* abrogationis, quod eas Codex, nec explicitae nec implicite referat aut retineat; atqui Codex, cum sit Codex universalis Ecclesiae, ex ipsa sua na-

tura solas leges universales continere debet, non *particulares*, quae a legislatore universali nequidem cognosci possunt, v. gr. omnes leges ab Episcopis, a Superioribus religiosis, a Conciliis particularibus latae. 3°) Ius particulare non intendit legislator uniformare et codificare; quod si vellet, et quidem efficaciter, practice saltem annullaret Episcoporum potestatem legiferam, qua remanente illa unificatio esset inutilis et inefficax, cum statim post Codicem Episcopi, ea utentes, possent ius proprium particulare Codici non oppositum uno simplici actu legifero restituere. 4°) Canon 22 Codicis id ipsum evincit, secundum quem deducendum est processisse legislatorem in promulgando novo iure *communi*. 5°) Ex ipsis canonibus Codicis idem infertur; nam licet generatim ius *omne* particulare ignorare merito censetur, aliqua tamen iura particularia sub generali ratione cognoscit, et de ipso ita cognito aliquid statuit v. gr. in can. 489 « Regulae et particulares constitutiones singularum religionum canonibus huius Codicis non contrariae vim *suam* servant; quae vero eisdem opponuntur abrogatae sunt ». Ius particulare religionum uniformat hoc pacto ut nullius religionis ius adversetur iuri Codicis nisi in hoc alicui competat privilegium can. 4 praeservatum, in ceteris noluit uniformare efficiendo ut omnes religiones sint veluti unius coloris, non obstante maxima peculiarium finium diversitate. Idem dicatur de variarum dioecesium et praesertim regionum maxima in pluribus diversitate (27).

II. Aliae optimae rationes habentur pro abrogatione legum universalium, quas legislator praesumitur praesentes habere (« *ius commune dicitur habere in scrinio pectoris sui* »); ipse autem declarat velle omnes in unam collectionem redigere. Cfr. Bullam promulgationis « *Providentissima Mater Ecclesia* » ubi « consi-

(27) Quare non sustinentur quae tradit *Falco*, Introduzione allo studio del C. i. c. p. 60 sq.; vel *Grentrup*, Ius missionum I. Steyl, 1925 p. 49 sq.; aut *Eppler*, Quelle und Fassung k. KR. p. 169. — Quibus vel ipsa iurisprudencia post Codicem aperte contradicit, cfr. S. C. Consist. responsum de legibus et decretis Conciliorum provincial. Westmonaster. 3 Aug. 1918 A.A.S. X, 365; Signaturam Apost. in caus. Romana *Iurium* de exigendis peculiaribus dotibus ad munus advocati in curia dioec. obeundum 23 Iunii 1923 in A.A.S. XVI, 105; S. C. C. in c. *Wratislavien.* de licentia gestandi barbam 10 Ian. 1920 in A.A.S. XII, 42 sq. etc. *Van Hove* l. c. p. 71.

lium iniit *universas* Ecclesiae leges, ad haec usque tempora editas, lucido ordine digestas *in unum colligendi*; *amotis* inde quae abrogatae iam essent aut obsoletae; aliis, ubi opus esset, ad nostros praesentes mores opportunius accommodatis » (Ex Motu proprio « *Arduum sane* »). Quod consilium executioni mandavit per hunc n. 6 canonis 6. Qua in re legislator id praestitit, quod pro futuro sancivit canone 22 et quod praeterito tempore ex fixo principio ex natura rei petito semper valuit.

104. Scholion. Remanet difficultas de illis legibus universalibus, quae ut *temporaneae* et *provisoriae* publicatae sunt. De his legibus Codex non curavit, cum voluerit promulgare legem communem de se perpetuam, illae vero provisiones ex ipsa ipsarum natura et eorum tenore sunt mutabiles cum ipsis adiunctis pro quibus datae sunt. Bis iam S. Sedes hanc ipsam rationem allegavit, cum declaravit adhuc vigere praescripta etiam *disciplinaria* de Modernismo (28) et decr. « *Inter reliquas* » S. C. de Rel. 1 Ian. 1911 de clericis militiae adscriptis (29). Nec Codex pro iis quibus suscipiendum est aliquod officium aliam praescribit *fidei professionem* nisi Tridentinam in ipso Codicis vestibulo positam (30); nec can. 572 facit mentionem de servitio militari aut de decr. « *Inter reliquas* » cum enumerat requisita ad professionem. Nihilominus et S. O. declaravit manere obligationem emitendi iuramenti antimodernisti, et S. C. de Rel. manere praescripta decr. « *Inter reliquas* », quia circumstantiae pro quibus illa praescripta facta sunt adhuc immutatae manebant.

De hac duplici declaratione cum *Claeys-Simeon* (31) cui consentit *Vermeersch* merito dixeris: « Ista responsa constituunt declarationes authenticas *restrictivas* iuris vigentis in c. 6 n. 6° contenti. Quare speciali indigent promulgatione et vim retroactivam non habent. Nec ad privatum interpretem pertinet easdem declarationes ad casus apparenter similes extendere, saltem cum effectu veram et universalem obligationem producendi ». Quare ex illis generalis regula deduci non potest, sed praevalet norma

(28) S. Officium 22 Mart. 1918 (A.A.S. X, 136); *Periodica* IV, 30.

(29) S. C. de Relig. a. 1911 et 1912 instr. 25 Iul. 1919 (A.A.S. XI, 329); *Periodica* X, 70.

(30) Cfr. v. gr. can. 332 § 2; can. 1406-1408.

(31) Manuale I, n. 150; *Vermeersch*, Epitome I, n. 78.

deducta ex can. 6 n. 6°, quae nullam exceptionem continet, et ratio ex fine Codicis quae normam firmat. Porro facile orientur molestae insolubiles ex Codice quaestiones (v. gr. verane est lex ea quae dicitur temporanea? et magis molesta quaestio facti sc. adiuncta temporaria adhuc perstant?) quae impedirent facilem cognitionem iuris *completi* ex Codice. — Leges temporarias ex Codice non prorsus exulare exemplo sit can. 459 § 4.

105. Principium quartum: « *Canones qui ius vetus ex integro referunt, ex veteris iuris auctoritate, atque ideo ex receptis apud probatos auctores interpretationibus, sunt aestimandi* ». « *Qui vero ex parte tantum cum veteri iure congruunt, qua congruunt ex veteri iure aestimandi sunt; qua discrepant, sunt ex sua ipsorum sententia diiudicandi* ». Quaedam quasi-praesumptio (i. e. praesumptio non sensu *iuridico* sed sensu vulgari) statuitur circa conservatum ius antiquum, plerumque dicitur can. 6; quae praesumptio eo est validior, quo maior adisit conformitas, in ipsis verbis, utriusque iuris antiqui et novi: quare in dubio de conformitate cum veteri iure, nisi alia iuris principia contrarium exigant, in interpretando a veteri iure non est recedendum: « In dubio num aliquod canonum praescriptum cum veteri iure discrepet, a veteri iure non est recedendum ». Valet principium quod *iuris correctio* est odiosa, et solum ob *evidentem utilitatem* convenienter adhibetur, ut iam voluit legislator Romanus: « In rebus novis (i. e. novo iure) constituendis evidens esse utilitas debet, ut non recedatur ab eo iure, quod diu aequum visum est » *Ulpianus* in L. 2 D. I, 4.

I. Hoc praescripto revocamur ad ius praecedens, non qualecumque, sed ad ius viciens ante Codicem, pro quo cognoscendo, ultra legitimum significatum verborum, attendenda est praepriis ipsa iurisprudencia, ea praesertim quae deducitur ex authenticis S. Sedis declarationibus. Quae praecedens iurisprudencia et doctorum doctrina, tunc maxime applicanda est, cum praescripta Codicis *integre* ex iure antiquo exscripta atque adeo ad litteram transcripta sunt; vis legalis venit ex Codice, contentum doctrinale ex vetere iure; atque idem dicatur de casu quo ius novum ad ius praecedens expressam relationem facit.

II. *Probat i auctores* quinam sint, ius non definit. Sed sunt plures scriptores qui in Curia Romana bene *audiunt* (Cfr. *Wernz*

FRATERNITAS SACERDOTUM SANCTI BELLE

Ius Decret. I n. 70 nota 120), quorum scripta in Romanis dicasteriis afferuntur ad quaestiones iuris solvendas sc. scriptores aevi moderni (32), additis illis recentioribus, quorum auctoritas ab iisdem dicasteriis invocatur; latius tamen illa vox patet et comprehendit omnes iurisperitos scientia canonica praestantes et catholicae doctrinae addictos.

Herum omnium communis et constans doctrina ex can. 20 est fons suppletorius iuris et optima regula interpretationis iuris praecedentis; eorum auctoritas, ut cum *Zallinger* loquar, est vis illa « quam hominum privatorum quidem, sed in arte sua peritorum sententiae ad persuadendum et similiter iudicandum habent ». Eorum auctoritas, ut idem *Zallinger* habet, pendet « ex ampla eruditione, profunda cogitandi vi et solertia iudicandi et acumine ingenii casus varios, qui similes apparent, accurate distinguuntis, aut dissimilium analogiam inspicientis, ex longa item rerum tractatione, maturitate aetatis, integritate animi et studio veritatis, variisque istarum laudum gradibus » (33).

III. *Expressa* provocatio ad ius praecedens ipsa canonum

(32) Inter hos *Van Hove* l. c. p. 69 merito dicit adnumerari: a) ex Italis: Prosper Fagnanus; Ioannes Baptista de Luca, Antonius Thesaurus, Ioannes B. Riganti, Vincentius Petra, Prosper Lambertini (Benedict. XIV), Lucius Ferraris, Devoti; inter Ibericos: Franciscus Suárez, Thomas Sánchez, Augustinus Barbosa, Emmanuel González-Téllez; inter Germanos: Enricus Pirhing, Ludovicus Engel, Iacobus Wiestner, Anacletus Reiffenstuel, Petrus Leurenus, Franciscus Schmalzgrueber, Franciscus et Benedictus Schmier, Iacobus Antonius Zallinger, et alii. Cfr. *Van Hove* l. c. p. 69-70; *De Becker*, De recta methodo interpretandi Codicem i. e. in *Ephem. Lovanien.* t. 2 p. 244 sq.

(33) *Zallinger*, Institutionum iuris natur. et eccles. libri V. — Liber subsidiarius qui est esagogicus cap. IX n. 137 sq. 143.

Apposite, de communi sententia doctorum, Benedict. XIV, Const. « *Redditae nobis* » 5 Dec. 1744 § 8: « Nobis enim persuasum manet opiniones doctorum, non ita facile parvipendendas esse; idque didicimus ex celeberrimo vestrate Melchiorre Cano, qui in suo tract. de locis theolog. l. VIII cap. 7 ita de communibus canonistarum sententiis in his quae pertinent ad doctrinam canonum loquitur: « In huiusmodi canonum interpretatione Ecclesiae iudices et administri concordem omnium iurisconsultorum sententiam amplectuntur. Qui enim in actionibus vel iudiciis ecclesiasticis, suo sensu et non communi iudicio iurisperitorum omnium duceretur, sine dubio suo illum iudicio Ecclesia coerceret ».

textu sistitur et difficultate caret (34); at non adeo facile est per principium generale definire quando canones Codicis *implicite* continent legem praecedentem in Codice non relatam — *Implicite* dicendae videntur in Codice contineri illae anteriores leges, quarum praescripta necessariae sint consequentiae ex canonum textu tamquam certae applicationes alicuius principii Codicis, vel sine quibus canon aliquis aut intelligi aut rite applicari non possit (35). — At ne quis excedat in reputando conservatas antiquas leges et in multiplicandis legibus extra ambitum Codicis vagantibus, in interpretando et aplicando canone 6 n. 6° attendat necesse est ad can. 22 de priori lege per novam abrogata seu derogata, si posterior « totam, de integro, ordinet legis prioris materiam ».

Multo magis *saltem implicite* contineri in Codice dicendae sunt leges, quae explicite allegantur, earum tamen praescripta expresse non proponuntur: cfr. v. gr. instructiones de stipe a religiosis quaeritanda, quas memorat can. 624.

(34) Cfr. v. gr. canones 106 n. 7 et 328, de legibus quibus regitur domus pontificia; can. 243 § 1 provocantem ad regulas generales et particulares SS. Congregationum, Tribunalium et Officiorum S. Sedis; can. 451 § 3 remittentem ad peculiare leges circa militum capellanos etc. *Creusen*, L'abrogation de l'ancien droit in *Nouv. Rev. de Théol.* t. 50 p. 199; *Ortscheid*, Essai concernant la nature de la codification n. 122 sq.; *Van Hove* l. c. De legibus n. 63 sq.

(35) *Vermeersch*, Epitome I, n. 77, ubi allegat exemplum can. 142 de prohibita clericis per se vel per alios negotiatione, qui sine pluribus decretis et declarationibus antea datis intelligi nequit — item implicite censet confineri decr. S. C. de Sacr. 7 Martii 1910, quo S. Sedi reservatur dispensatio matrimonialis pro personis regiae stirpis, cum can. 220 R. Pontifici causas maiores reservet, nulla facta taxativa earundem enumeratione.

DE FONTIBUS EXSISTENDI IURIS ECCLESIASTICI
SIVE
DE LEGISLATORIBUS ET LEGIBUS
IN ECCLESIA CATHOLICA (1).

Praenotiones

106. Postquam secundum methodum vere rationalem et apologeticam ex genuinis *fontibus historicis* demonstratum est Ecclesiam catholicam esse infallibilem magistram religionis christianae, eadem sancta Ecclesia nos infallibiliter docet in canone *librorum* divinitus *inspiratorum* atque in *traditionibus divinis* universam contineri doctrinam a Deo hominibus revelatam. Hinc theologi *post* (2) disputationes apologeticas de Ecclesia recte agunt (3) de sacra scriptura et traditione divina tamquam de duobus *fontibus* vel *principiis* vel *locis scientiae theologiae*.

107. Similiter canonistae circulum vitiosum non committunt (4), si demonstrata in theologia fundamentali ex fontibus *historicis* constitutione divina Ecclesiae catholicae ab eadem Ecclesia catholica, *infallibili magistra* et *rectrice* fidelium baptizatorum, edocentur, quid *ipsa de se doceat* atque *statuat* (5) et ad quosnam fontes sui iuris cultores sacrae iurisprudentiae remittat. Immo huiusmodi procedendi ratio canonistis summopere est propria. Illi enim optimo iure tractatum *apologeticum* de Ecclesia *supponunt* et iam *intra* Ecclesiam versantes non denuo

(1) Cfr. scriptores supra h. tom. I n. 64 sq. allegatos.

(2) Bellarmin., De controvers. christ. fidei t. I l. III cap. 3 (de iudice controvers.); Kilber (theol. Wirceburg.), De princip. theol. alique diversum videntur sequi ordinem.

(3) Pesch, Praelect. dogm. t. I n. 560 sq.

(4) Scherer l. c. § 21; Zallinger l. c. vol. II p. 263 sq., ubi recte circulum vitiosum negat; Palmieri, De Roman. Pont. p. 238 sq.

(5) Cfr. v. g. Syllab. Pii IX prop. 19 sq.; Leon. XIII Encyclic. cit. v. g. « Immortale Dei », « Sapientiae ».

per dubium methodicum Ecclesiam quaerunt, sed potius suas disquisitiones canonicas ad instar *partis practicae* tractatus de Ecclesia cum disputationibus theologicis coniungunt.

Ius autem ecclesiasticum cum formaliter sit scientia *legum* de constitutione et regimine atque disciplina Ecclesiae catholicae latarum, non *veritatum* mere *theoreticarum*, primo loco inquirat necesse est in *causas efficientes* (6), sive ut alii dicunt, in principia vel *fontes* exsistendi (7), unde *leges* in Ecclesia vigentes dimanant. Quae inquisitio canonistis eo magis est necessaria, quod *nova* quidem *dogmata* non iam *condantur*, sed tantum *definiantur*, *novae* autem *leges* in Ecclesia *condi* possint et de facto *condantur*. Quare imprimis ab Ecclesia catholica descendendum est, quaenam sint *verae causae efficientes legum*, quibus Ecclesia ordinatur et regitur. Porro cum causa efficiens legum sit *potestas legifera*, quae in aliquo *subiecto* exsistit, universa quaestio reducitur ad illam, quinam in Ecclesia catholica sint *competentes legislatores*. Nequaquam vero huic rei soli est insistendum, sed disquisitio ad *generalem theoriam* de legibus in Ecclesia constitutis est extendenda (8).

Qua quaestione principali resoluta altera iam est enucleanda, scilicet *ubinam* sive quibusnam in monumentis vel promptuariis vel *collectionibus* leges illae a competentibus legislatoribus in Ecclesia catholica latae reperiantur, unde tamquam ex *medio obiectivo* *cognoscantur*. Quae *collectiones* dicuntur *fontes cognoscendi iuris ecclesiastici*.

108. Quibus *notionibus* praemissis facile iam patet *divisio* fontium *exsistendi* iuris ecclesiastici:

I. In fontes iuris *divini* sive naturalis sive positivi et iuris *humani* (9). *Causa efficiens* iuris *divini* est *voluntas Dei legifera* sive necessario pro rerum natura per lumen rationis sive libere per positivam revelationem hominibus manifestata. Inde distinctio iuris *divini* in *naturale* et *positivum* originem ducit. Causae vero efficientes iuris *humani* in Ecclesia sunt omnia sub-

(6) Suárez, De leg. l. IV pr. cap. 11 n. 1, l. IX cap. 2, l. X cap. 1.

(7) Bouix, De princ. iur. can. p. 137 sq.; Zallinger l. c. vol. II p. 216 s.

(8) Suárez l. c. l. IV cap. 1 sq.

(9) Suárez l. c. l. I cap. 3.

FRATERNITAS SACERDOTALIS S. P. A.

iecta activa perfectae iurisdictionis ecclesiasticae, ex quibus diversae appellationes v. g. iuris pontificii vel iuris consuetudinarii ortae sunt.

II. In fontes *primarios* et *derivatos* (10). Fons primarius omnis iuris etiam in foro ecclesiastico sensu absoluto est *solus Deus*; omnes autem legislatores humani in Ecclesia derivatam habent potestatem legiferam, quae tandem aliquando nititur concessione Christi. At Romanus Pontifex *relative* potest dici fons primarius iuris ecclesiastici. Nam ipse in ordine suo est supremus legislator, qui solus a Deo, non ab ullo Superiore humano accipit potestatem legiferam. Reliqui legislatores ecclesiastici a Romano Pontifice tamquam ex fonte primario et proximo suam *derivant* iurisdictionem ad condendas leges ecclesiasticas (11) ideoque etiam in ordine ad Romanum Pontificem fontibus derivatis sunt adscribendi. Cfr. Pii VI Const. « *Auctorem fidei* » 28 Aug. 1794 prop. 6, 8.

III. In fontes iuris *scripti* et *non scripti*, iuris *universalis* et *particularis*, quatenus legislator divinus et humanus in legibus ferendis forma scripta utitur aut ab illa abstinet, vel omnibus suis subditis in toto orbe terrarum vel tantum parti subditorum in certo territorio leges condit. Et re vera vel ipse legislator divinus suas leges *positivas* ad populum particularem restringere potest, ut patet ex multis legibus soli populo Israelitico datis.

(10) Quae verba non ab omnibus eodem sensu accipiuntur. Cfr. *Scherer* l. c. §§ 4, 21; *Suárez*, De leg. l. IV cap. 6 n. 11 sq. Certe fons derivatus iuris non est confundendus cum *lege*, quae utique tamquam *effectus* productus a causa efficiente potestatis legiferae « *derivata* » dici potest, at sensu stricto fons existendi iuris non est.

(11) *Suárez* l. c. l. IV cap. 4, 5; *Nilles* in Act. theolog. Oenip. t. I p. 287 sq.

TITULUS IV

DE DEO LEGISLATORE ET LEGIBUS DIVINI

109. **Fontes:** Decret. Grat. Dist. 1-9 (1) — Compil. I l. I tit. 1 de const. (cap. 3, 5); cpl. IV l. I de fide cath. — Decretal. *Greg. IX*, *Bonif. VIII*, Constit. *Clem. V* l. I tit. 1 d. s. Trin. etc. — Concil. Trid. Sess. VI can. 18-21, Sess. XXIV can. 3 de sacram. matrim. — Syllab. *Pii IX* prop. 56 sq. prop. 67; *Leon. XIII* Encycl. « *Quod apostolici* » 28 Dec. 1878, « *Immortale Dei* » 1 Nov. 1885. (Fontes alii, qui potius de professione fidei quam de Deo legislatore et legib. div. agunt, hoc loco non videntur accurate enumerandi. Cfr. Conc. Trid. Sess. XXIV de ref. cap. 12, Sess. XXV de ref. cap. 2).

Scriptores: Commentatores iur. Decretal. in h. t. et potiss. in proleg. v. g. *Schmalzgrueber* l. c. Dissert. prooem. §§ 2, 3. — Auctores Instit. canon. v. g. *Zech*, Praecognit. §§ 57 sq. §§ 69 sq.; *Devoti*, Instit. canon. proleg. §§ 27 sq.; *Soglia*, Inst. iur. publ. eccl. §§ 14, 20 §§ 39, 40. — Auct. tractat. sing. sive monograph. v. g. *Suárez*, De leg. l. I, II, IX, X; *Bouix*, De principiis iur. can. p. 8 sq., 18 sq.; *Deville*, Le droit canon. et le droit naturel; Act. theol. Ooenip. t. I p. 281 sq., 404 sq., t. XI p. 378 sq.; *Hammerstein*, De Ecclesia et Statu p. 26 sq. — Commentatores Codicis in Prolegomenis.

110. Quemadmodum Imperator *Iustinianus* Codicem exorditur a rubrica: « *De summa Trinitate et fide catholica, et ut nemo de ea publice contendere audeat* », ita Gregorius IX suae compilationis libri I titulum 1 inscribebat: « *De Summa Trinitate et fide catholica* ». Cuius rei sane plures atque aptae possunt reddi rationes (2); at fatendum quoque videtur huius rubricae aptitudinem non raro ab antiquioribus canonistis exag-

(1) Cod. Iust. I, 1 de sum. Tr. etc.; Cod. *Theodos* XVI, 1 de fide catholica, 11 de religione.

(2) *Zech*, Praecogn. §§ 57 sq.; *Schmalzgr.* l. c. h. t. pr. Cfr. Regolamento penale Gregoriano artic. 73, ubi delicta contra *Deum* primo loco castigantur, non delicta contra *principem* vel Statum.

FRATERNITAS SACERDOTALIS SANCTI PII

gerari (3). Etenim in omnibus quinque compilationibus antiquis etiam *certo* authenticis (3, 5) iste primus titulus non reperitur, nisi excipias compilationem quartam, cui prima rubrica: «*De fide catholica*» est praefixa. Praeterea in his rubricis potissimum habetur imitatio quaedam partim Codicis Theodosiani partim Codicis Iustiniani (4). Denique disputatio de fidei catholicae professione tam parum spectat ad hunc titulum, ut antiquissimi commentatores velut *Goffredus de Trano*, *Hostiensis* alique sub hac rubrica nihil habeant de fidei catholicae professione. Quare haec materia, quae ex sese potius aliis locis in systemate iuris ecclesiastici est explicanda (5), non nisi extrinseca quadam ratione huic titulo est subiuncta (6). Multo minus canonistarum est mysterium SS. Trinitatis et articulos fidei catholicae (7) omnium symbolorum et definitionum dogmaticarum vere explicare, nisi quis evidenter provinciam theologis scholasticis propriam occupare velit aut mere compendiariam vel catechetica supeditare expositionem (8). Ad mentem illius rubricae merito hoc loco si conexio materiae attendatur, videtur esse agendum *de Deo legislatore et legibus divinis*. Nam ita legislatio etiam canonica a Deo uno et trino tamquam a supremo iuris principio proficiscitur atque ex Deo ultimo iuris fonte leges suas repetit (9).

(3) *Zallinger* l. c. vol. II p. 218 sq.

(4) Cod. Theod. XVI, 1 de fide catholica; Cod. (Iustiniani) l. c.

(5) *Wernz*, Ius Decret. tom. III tit. 1 sq. (de administratione *magisterii* ecclesiastici); *Scherer* l. c. t. II p. 28 sq.; *Aichner*, Compend. iur. eccles. §§ 148 sq. — Iure Codicis de fidei professione agitur sub rubrica De magisterio ecclesiastico (can. 1406 sq.) *Wernz-Vidal* tom. IV n. 629 sq. Merito tamen in ipso Codicis limine ponitur Formula professionis fidei catholicae, qua viva fide in studium sacrorum canonum est incumbendum.

(6) *Reiffenstuel* l. c. h. t. n. 151 sq. Cfr. quoque recentiora Concilia provincialia, quae non tantum a professione, sed non raro etiam ab expositione fidei catholicae inchoantur.

(7) Verba illius rubricae: «*Et fide catholica*» non denotant *actum* vel *habitum* subiectivum fidei, sed fidem catholicam *obiective* spectatam i. e. post enuntiatum disertis verbis: «*De Summa Trinitate*» supremum mysterium nostrae religionis, verba sequentia «*et fide cath.*» denotant *collectionem summariam omnium articulorum fidei*, qui in symbolis vel definitionibus ecclesiasticis continentur.

(8) Cfr. v. g. ieiunas expositiones *Goffredi di Trano*, *Hostiensis*, immo ipsius *Reiffenstuel* aliorumque h. t.

(9) Rom. XIII, 1. *Non est enim potestas, nisi a Deo*; *Matth.* XXVIII, 18, 19, 20; *Syllab. Pii IX* prop. 39, 56 sq.; *Suárez* l. c. l. II cap. 1 sq. l. X

§ 1. DE DEO LEGISLATORE ET LEGE NATURALI.

III. Cum philosophi atque theologi catholici ex professo probent Deum verae legis naturalis verique iuris naturalis esse auctorem (10), hoc loco unice inquirendum restat, utrum Deus ut auctor naturae et veri iuris naturalis *etiam inter fontes iuris canonici* sit recensendus, necne. Cfr. quoque *Catech. Rom. P. III* cap. 1 q. 3, 4, 11.

Non defuerunt canonistae etiam catholici, qui unice positivam voluntatem Christi atque potestatem legislativam Ecclesiae tamquam fontem iuris ecclesiastici admitterent, omisso aut etiam disertis verbis reprobato iure naturali ut fonte iuris praesertim canonici (11).

At perperam voluntas Dei legifera nobis per ius naturale manifestata ex numero fontium iuris canonici expungitur (12). Nam *Ecclesia universa* tum docens et regens, tum audiens et obediens vere et proprie *iuri naturali est subiecta*; v. g. *pacta non sunt violanda; salvus conductus haereticis promissus est servandus*. At complexus legum, cui universa quaedam societas est subiecta, certe fontibus iuris illius societatis est adnumerandus. Porro universum ius positivum etiam canonicum atque divinum omni solido fundamento vel praevia condicione necessaria caret, nisi admittatur ius naturae, quo Deus tamquam auctor naturae suam nobis promulgat voluntatem: *Deo revelanti atque legitima auctoritati praecipienti est obsecundandum*. Huiusmodi vo-

cap. 1; *Hammerstein* l. c. p. 26 sq.; *Bouix* l. c. p. 3 sq.; *Aichner* l. c. § 1; *Cathrein*, Moralphilosophie t. I p. 322 sq., 515 sq. Cfr. *Inst. Iustin. prooem.*: «*In nomine Domini Nostri Iesu Christi*»; L. 2 D. de leg I, 3: «*Omnis lex inventum et munus Dei est*»; L. 1 C. de vetere iure I, 17: «*Deo auctore nostrum gubernantes imperium, quod nobis a coelesti maiestate traditum est*».

(10) *Cathrein*, Moralphil. t. I p. 332 sq., p. 485 sq., *Philosoph. moral.* n. 156 sq., n. 237 sq.; *Ferretti*, *Instit. philosoph. mor.* t. I n. 100 sq.; *Suárez* l. c. l. I cap. 3, l. II cap. 5 sq.; *Schmalzgr.* l. c. *Dissert. prooem.* § 2.

(11) Cfr. v. g. *Schulte*, *D. Lehre v. d. Quell.* p. 43 sq.; *Scherer* l. c. p. 9, 10, 129, 130, atque eodem modo de iure naturae non recte philosophatur protestanticus canonista *Hinschius* l. c. t. III, p. 769 sq.

(12) *Act. theol. Oenip.* t. XI, p. 378, sq.; *Schiffini* l. c. n. 158; *Billot*, *De Eccl. Christi* t. II, p. 150 sq.

luntas sane a primariis fontibus iuris canonici non est excludenda.

Praeterea non paucae sunt materiae iuri canonico omnino *propriae* velut *impedimenta* quaedam *matrimonii*, quae directe iure naturae atque nequaquam solis positivis legibus Dei vel Ecclesiae sunt ordinatae (13). Quae res maximi momenti est cum de *dispensatione* super lege agitur; nam leges divinae dispensationi humanae non sunt obnoxiae. Denique supposita et *positive probata* existentia certarum institutionum ecclesiasticarum sanctiones iuris naturalis illico sunt applicandae, et non pauca ex natura rei deducuntur (14); v. g. *Papa dubius est Papa nullus*. Ita ex iure naturae sane probari non potest exsistere in Ecclesia potestatem iudicalem. At postquam illa potestas directe ex fontibus positivis vel per deductionem ex potestate legislativa iam probata solide est demonstrata, illico etiam in foro ecclesiastico *ex natura rei* valent sanctiones iuris naturalis; v. g. *reo accusato legitima defensio non est neganda; reus accusatus est legitime citandus*. Quare v. g. veteres canonistae inquirere solent, utrum citatio rei in iudicio nitatur iure naturali, an tantum humano: huiusmodi investigationes nullum haberent sensum, nisi ius naturale esset fons iuris canonici. Inde tamen nequaquam sequitur *spurium* quoddam ius naturale a Rousseau (15) aliisque pseudo-philosophis confictum inter fontes iuris positivi esse recensendum. Neque ex conficto quodam iure naturali iura Ecclesiae *positiva* concessione Christi data definiri vel potius impugnari possunt (16). Quare optimo consilio in universitate Lovaniensi publice propugnata est thesis: « *Omnino contradicendum est Hu-*

(13) Cap. 11, X, de consuet. l. 4; Syllab. Pii IX prop. 67; Leon. XIII. Encycl. « *Quod apostolici* » 29 Dec. 1878.

(14) Quam rem Lugo, De virt. fid. div. disp. 19, n. 43 iunct. Suárez, Defens. fid. cath. l. IV, cap. 4, n. 5, ita explicat dicendo v. g. *ius* Ecclesiae praedicandi evangelium sine molestatione principum saecularium in *radice* quidem esse *positivum*, *formaliter* tamen et proxime esse *naturale*. Cfr. quoque Syllab. prop. 32.

(15) Zallinger l. c. vol. II, p. 330, sq.; Cathrein, Moralphilos. t. I, p. 503 sq.

(16) Suárez, De leg. l. X, cap. 1, 2, praesertim n. 16; Act. theol. Genip. l. c. p. 383 et t. I, p. 281 sq., 399 sq.; Billot l. c. p. 150.

goni Grotio affirmanti principium, Ecclesiae constitutionem a iure naturae et gentium esse repetendam » (17).

Recte igitur scribit Card. Soglia l. c. § 40: « *Duo in usu iuris naturalis errores vitandi sunt: alter eorum, qui argumenta iuris naturalis ab ecclesiastica iurisprudencia ila remonent, ac si utraque disciplina sibi esset adversa; alter eorum, qui plus aequo rationi tribuunt, dum omnia indiscriminatim ex naturali iure definiunt* ».

§ 2. DE DEO LEGISLATORE ET LEGE VETERE.

112. Deus ante Moysem nequaquam factus est auctor legis cuiusdam *positivae*, *complexum* praeceptorum divinorum continentis, per quam universum genus humanum vel aliqua hominum congregatio in *unam* rempublicam religiosam coadunarentur (18), ut postea accidit in institutione Synagogae atque Ecclesiae Christi. Immo ne leges quidem speciales eo tempore a Deo positive datae absolute et in perpetuum universum genus humanum etiam *post* Christi adventum ligarunt, nisi quatenus nituntur iure naturali et iterum a Christo confirmatae sunt (19) veluti lex in paradiso data de unitate et indissolubilitate matrimonio (20).

113. Deus quamvis in universa lege Mosaica danda usus sit ministerio Angelorum atque Moyse tamquam suo *praecone* et proximo promulgatore, tamen *ipse* eiusdem legis est *principalis* et *proximus auctor* (21). Quare nequaquam cum Salmerone vel potius Lainez teneri potest Deum solius decalogi fuisse immediatum auctorem, legum vero caerimonialium et iudicialium Moysen vi potestatis divinitus acceptae vere fuisse auctorem, non tantum promulgatorem. Immo ne unius quidem

(17) Henry, De residentia benef. i. f. thes. 3.

(18) Suárez l. c. l. IX, cap. 1, iunct. l. IV, cap. 2; Franzelin, De Eccles. Christi p. 8, sq.; Wilmers, De relig. revel. p. 187 sq.

(19) Suárez l. c. l. IX cap. 1 n. 5 sq.; Zech, Praecog. §§ 82-sq.; Wilmers l. c. p. 191 sq.

(20) Wernz-Vidal tom. V n. 23.

(21) Suárez l. c. cap. 2; Wilmers l. c. p. 176 sq., 688 sq.; Pesch, Praelect. dogm. t. V n. 454 sq.

FRATERNITAS SACERDOTALIS SANCTI PII

praecepti particularis legis Mosaicae proprie dictae (22) Moyses fuit verus auctor, sed in omnibus et singulis praeceptis munus tantum ministri et promulgatoris sustinuit.

114. Universum ius veteris testamenti reducitur ad ius *credendorum* et ius *agendorum* sive ad *dogmata* et *praecepta*. Porro *dogmata* alia veteri testamento *communia* v. g. dogma de unitate Dei, alia ipsi soli sunt propria et *particularia* v. g. de exspectatione Messiae, cum dogmata de sacrificio eucharistico vel constitutione Ecclesiae unice spectent ad novum testamentum. Quae dogmata ut veritates revelatae sine dubio ab omnibus et singulis firmissima fide admittantur necesse est. Veruntamen theologia *dogmatica* veteris testamenti non spectat ad canonistas novae legis. Cfr. *Wilmers*, De Christi Eccl. p. 74 sq., 193 sq.

Praecepta vero veteris testamenti reducuntur ad praecepta *moralia*, *caerimonialia*, *iudicialia*. Neque supervacanea est inquisitio, qua ratione triplex illa species legum Mosaicarum etiam nunc *valeat* in Ecclesia Christi fontemque iuris ecclesiastici constituat (23). Et profecto leges *caerimoniales* et *iudiciales* veteris

(22) *Suárez* l. c. l. IV cap. 2 n. 6 sq. et *Palmieri*, Re R. P. p. 207 sq. et *Wilmers*, de Christi Eccl. p. 111, 137 sq. de potestate gubernandi et docendi in Summo Sacerdote veteris testamenti. Cfr. *Lainez*, Disput. Trident. et *Grisar* t. I p. 21 sq., 53 sq., ubi *Grisar* solide probat tractatum ab editore operibus *Salmeronis* insertum non esse nisi deformatam disputationem *Lainezii*.

(23) *Innocentius III* in responso dato a. 1198 Archiepiscopo Armachano et postea cap. unic. X de purif. post part. III, 47 debuit declarare mulieres post partum purificationi lege Mosaica praescriptae non esse subiectas. Praeterea propter errores Graecorum tum in Concilio Florentino (a. 1439-1445) tum postea in professione fidei Orientalibus ab Urbano VIII et Bened. XIV praescripta ex professo doctrina catholica fuit declaranda. Cfr. *Denzinger-Bannwart* l. c. n. 712 sq. Idem Concil. Trid. Sess. XXIV d. sacram. matrim. can. 3 contra pseudoreformatores male assertam obligationem legis Mosaicae reprobavit; Benedict. XIV Const. « *Ex quo* » 1 Mart. 1756 §§ 61 sq. fuse exponit Archiep., Episc. aliisque viris eccles. ritus graeci, qua ratione leges veteris testamenti sint abrogatae iunct. *Boecknhoff*, D. apostolische Speisegesetz; *Pesch* l. c. t. V n. 536 (de vi *transitoria* et *locali* legis apostolicae de abstinencia ab idololothyis, sanguine, suffocato). S. C. Inq. 20 Iun. 1866 provocans ad decretum oecumenici Concilii Florentini ritum circumcisionis apud Gallas usitatum de-

testamenti inde a momento mortis Christi, quo velum templi scissum est, cessarunt et *mortuae* sunt, immo paulatim *mortiferae* sunt effectae. Nam omnes illae leges ad Christum futurum erant ordinatae et uni populo Israelitico, non universo generi humano accommodatae et promulgatae.

Leges autem *morales* antiqui testamenti quamvis in *vim promulgationis Mosaicae* non iam ligent, tamen ut leges in ipsa hominis natura fundatae rationisque lumine promulgatae atque a Christo Domino sublatis dispensationibus veteris testamenti datae plenam vim etiam in novo testamento retinent (24). Quare si aliquae leges caerimoniales vel iudiciales inter canones ecclesiasticos receptae sunt, vim obligandi ex *potestate legifera Ecclesiae*, non immediate ex voluntate Dei obtinuerunt ideoque iuri *humano*, non divino nunc adscribendae sunt. Cfr. cap. 1, 3, X. de homic. V. 12; cap. 1, X. de furt. V. 18; cap. 1 sq., X. de iniur. V. 36; cap. 1, 2, X. de adult. V. 16.

§ 3. DE CHRISTO LEGISLATORE ET LEGE NOVA.

115. Christus Dominus, verus Deus et homo, non tantum a Deo hominibus datus fuit ut redemptor, cui fidant, sed etiam ut *legislator*, cui *obediant*. Cfr. Concil. Trid. Sess. VI can. 21 (25). Quae veritas a pseudoreformatoribus in dubium vocata nostra aetate eo maioris est momenti, cum sit fundamentum alterius veritatis, Ecclesiam Christi vera potestate legislativa esse instructam, qua fideles non tantum doceat et moneat ut praeco, sed veris praeceptis et legibus etiam invitos liget.

Et re vera Christus Dominus in scripturis verus perfectusque dicitur *rex spiritualis* (26); at verus et perfectus rex est necessario verus legislator. Porro qui absolute *supremus* est *iudex*,

nunc proscrispsit. Cfr. Collect. S. C. de Prop F. n. 1663; *Wilmers*, De relig. revel. p. 493 sq.; *Franzelin* l. c. p. 34 sq.; *Pesch* l. c. n. 489 sq., 506 sq.

(24) *Suárez* l. c. l. X cap. 2; *Zech*, Praecogn. iur. can. § 80; *Pesch* l. c. 511 sq.

(25) *Suárez* l. c. l. X cap. 1; *Schmalzgr.* l. c. Dissert. prooem. n. 99 sq.; *Phillips* l. c. t. I §§ 9, 10; *Wilmers*, De Christi Ecclesia p. 96 sq., 102 sq.; *Pesch* l. c. V n. 537 sq.

(26) Psalm. 2 v. 6; Luc. 30 sq.; Ioann. XVIII, 33 sq.

is etiam verus et supremus est legislator; sed Christus Iesus est absolute supremus iudex, qui etiam condonare potest; ergo etiam verus legislator (27). Denique Christus, qui suis miraculis et prophetiis verum infallibilemque legatum divinum luculenter sese probaverat, etiam de facto usus est potestate legislativa (28); ergo re vera illam potestatem habet, cum legatus divinus et infallibilis iura sibi concessa eorumque limites ignorare non possit.

116. Immo Christus Dominus non solum fuit verus legislator sive *auctor* vel conditor *legis*, sed etiam suam legem nequaquam tantum per angelos vel praecones humanos promulgavit, sed proprio ore *personaliter* et *per se* suae legis pro omnibus hominibus omnium temporum et locorum datae exstitit verus et primus *promulgator* (29). Nihilominus ipse Christus omnibus legem a se latam et promulgatam non annuntiavit. Nam personalis illius legatio quasi a latere Patris aeterni ad *solum territorium et populum Israeliticum* fuit limitata; quare Apostolos suos legem a se conditam omni creaturae praedicare iussit.

Quin immo neque ab Apostolis omnia et singula praecepta legis novae ipsius Christi ore accepta fuerunt, sed alia ab ipsis Apostolis Spiritu Sancto dictante primum visibiliter et sufficienter et vere promulgata sunt. Quo discrimine primi visibilis promulgatoris in legem novam non inducitur diversitas auctoritatis (universa enim lex nova est manetque divina), sed distinctio quaedam *accidentalis* oritur, unde repetendum est fundamentum divisionis traditionum in traditiones *dominicas* et traditiones *divino-apostolicas* (30).

117. Lex nova imprimis constat *lege fidei*, qua Christus plura mysteria supernaturalia quam in vetere testamento homi-

(27) Iacob. IV, 12.

(28) Matth. V s 1q. (sermo in monte) XXVIII, 18, 19, 20 « *Data est mihi om. potestas... euntes ergo* »; Luc. XXII, 19 « *Hoc facite in meam com.* »; Ioann. III, 3 « *Nisi quis renatus* », VI, 54 « *Nisi manducaveritis carn.* », XIII, 34 « *Mandatum nov. do vob.* », XX, 23 « *Quorum remiseritis peccata* »; I Corinth. VII, 10, 12 « *Praecipio non ego, sed Dom.* ».

(29) Suárez l. c. l. X cap. 8 n. 11; Pesch l. c. n. 542 sq.

(30) Conc. Trid. Sess. IV decret. de canon. script.; Franzelin, De div. tradit. p. 13.

nibus credenda proposuit. Accedunt leges *morales* (31). At quamvis Christus moralia praecepta, quae nituntur iure naturali, etiam positiva sua confirmatione munierit, tamen iisdem moralibus praeceptis legis naturalis nova praecepta moralia positiva non addidit (32), sed abrogatis dispensationibus veteris testamenti de pluralitate uxorum et libello repudii legem moralem in suo regno ad perfectam puritatem reduxit. Porro leges *caerimoniales* in nova lege a Christo datae sunt solummodo de substantia sacrificii et sacramentorum (33).

Denique Christus Dominus cum regnum vel iudicium temporale sibi non assumpserit, neque rempublicam temporalem, sed unice *Ecclesiam* tamquam regnum spirituale fundarit, etiam in nova lege divina leges *iudiciales* proprie dictas non condidit. Cfr. Bellarmin. De Roman. Pontif. l. V cap. 4; Pesch, Praelect. dogm. t. IV n. 559 sq., 566 sq.

Quod si ultra legem naturalem et caerimonialem ad promotionem disciplinae, cultus divini, ordinis et regiminis ecclesiastici aliae ordinationes sunt necessariae, Christus Ecclesiae sapienter providit per amplissimam iurisdictionem imprimis Vicario suo in terris concessam (34).

(31) Suárez l. c. cap. 2; Schmalzgr. l. c. n. 105 sq.; Zallinger l. c. vol. II p. 262 sq.; Pesch, Praelect. dogm. t. V n. 550 sq.; Schiffini l. c. n. 373 not. 1.

(32) At Christus in materia morali diversa addidit *consilia*. Cfr. Schmalzgrueber l. c. n. 106.

(33) In his legibus caerimonialibus *institutio, obligatio, initium* et *causa* obligationis sedulo sunt distinguenda. Cfr. Suárez l. c. cap. 2 n. 16, 17, cap. 4 n. 4.

(34) Suárez l. c. cap. 2 n. 2; Schmalzgr. l. c. n. 100; Billot, De Eccles. Chr. t. II p. 122 sq., 148 sq.

FRATERNITAS SACERDOTALIS SANCTI PETRI

TITULUS V

DE LEGIBUS ECCLESIAE CATHOLICAE

Praenotiones

118. **Fontes:** Decret. Grat. Dist. 1-21, 29, 38, 96. — Compil. I, II, III, V, l. I tit. 1 de const. — Decretal. Greg. IX et Bonif. VIII l. I tit. 2 de const. — Conc. Trid. Sess. XXV cap. 2, 18 de ref. — Decretal. Clem. VIII ed. cit. p. 2 sq. — Const. Pii X «*Promulgandi*» 3 Kal. Oct. 1908 (1).

Scriptores: Comm. iur. Decretal. in h. t. — Zech, Praecog. §§ 97 sq.; Ferrari, Summa inst. can. l. I tit. 4 de legib. ecclesiast.; Scherer l. c. t. I §§ 4, 21 sq.; Suárez, De legib. l. IV; Schulte, D. Lehre v. d. Quellen d. k. Kirchenr.; Haring I., Der Rechts. u. Gesetzesbegriff in d. Kath. Ethik. u. mod. Iurisprudenz, 1890. — Hinschius l. c. t. III p. 668 sq. pro suis principiis protestanticis disserit de historia et disciplina vigente legislationis ecclesiasticae. — Utiliter consuluntur disputationes iuristarum (2) et philosophorum et theologorum catholicorum de legib. hum. universim spectatis atque speciatim de legibus civilibus. Cfr. Suárez l. c. l. I et III; Cavagnis l. c. P. I p. 60 sq.; Cathrein, Moralphilosophie t. I p. 332 sq., 406 sq., 533 sq.; Ballerini-Palmieri, Opus theolog. t. I p. 258 sq.; D'Annibale, Summula theol. mor. P. I n. 160 sq., 198 sq. (3). — Comm. Cod. in h. tit. — Ferreres S. I., Instit. canon. vol. I n. 138 sq.; Vermeersch-Creusen S. I., Epitome iur. can. n. 80 sq.; Maroto, Instit. iur. can. n. 177 sq.; Chelodí, Ius de personis nn. 1-89; Van Hove, De legibus eccl. tit. I; Michiels, Normae general. I, p. 119 sq.; Ojetli, Comment. in Cod. I, can. 8-24.

Conexio materiae. Explicato primario fonte universi iuris ecclesiastici, qui est Deus legislator ut actor iuris divini in Ec-

(1) Instit. l. 1. de iust. et iur., 2. de iur. nat. gent. civ.; Dig. l. 1. de iust. et iur., 2. de orig. iur., 3. de leg. senatusq. cons., 4. de constit. principum; Cod. l. 14. de leg. et const. princip. et edict., 15. de mandatis princip., 16. de senatuscons., 17. de vetere iur. enucl. et de auct. iur. prudentium; Novell. 66 ut novae const. post al. duos menses, quam insinuae fuerint, valeant; cod. civ. Ital. art. 1 sq.

(2) Accarias, Précis de droit romain, t. I n. 8 sq.; Arndts-Serafini, Lehrb. d. Pandekt. §§ 2 sq.; Vering, Geschichte u. Pand. §§ 4 sq.

(3) Cod. iur. can. l. I tit. I can. 8-24.

clesia, recensendi sunt *fontes iuris humani* in Ecclesia catholica constituti. Codex de legibus principia generalia tradit tit. I, quem subsequitur tit. II De consuetudine sive alio fonte iuris humani.

CAPUT I

De natura legis et de legifera potestate

119. I. **Definitio.** Lex (4) in genere, cum sit ordinatio rationis ad bonum commune ab eo, qui communitalis perfectae curam (cum auctoritate publica) habet promulgata (S. Thomas), sive commune praeceptum iustum ac stabile sufficienter promulgatum (Suárez) (5), facile patet, quid sit canon sive lex ecclesiastica (6) scl. ordinatio rationis ad bonum commune ab eo, qui communitalis ecclesiasticae curam habet promulgata. Qua definitione facile patet *discrimen*, quod intercedit inter veram legem ecclesiasticam atque inter merum consilium vel praeceptum Superioris ecclesiastici (7). Similiter *leges* ecclesiasticae, quae tantum condi possunt a vero Superiore ecclesiastico i. e. persona physica vel morali perfecta *iurisdictione* spiritali instructa, distinguuntur a statutis *conventionibus* sociorum aut vi alicuius potestatis *dominativae*, non *iurisdictionis* spiritalis datis. Quare solutio quaestionis, utrum persona vel corporatio vel congregatio quae-

(4) Circa etymon vocis cfr. Van Hove n. 71.

(5) Suárez, De leg. l. I cap. 12, 1 sq. — S. Thomas, S. Th. I-II q. 9 a. 4. — O. Lottin, La définition classique de la loi, in Rev. neoscol. de philos. t. 25 p. 129 sq., 243 sq.

(6) Bened. XIV, De Synod. dioec. l. I cap. 3; Scherer t. I p. 111; Hinschius l. c. t. III p. 781. Legi quoque ecclesiasticae qualitates conveniant necesse est, quae omni legi positivae et humanae essentiales sunt. Cfr. Suárez l. c. l. I cap. 5 sq., 9 sq.; Cathrein l. c. t. I p. 332 sq. At universam istam materiam de *legibus humanis in genere*, utpote a canonistis supponendam, non fuse explicandam, philosophis et theologis relinquimus.

(7) L. 1, 8 D. de leg. I, 3; Suárez, De leg. l. I cap. 6 n. 1 sq., 16 sq., cap. 7 n. 1 sq., 6 sq., cap. 8 n. 1 sq., 8 sq.; Reiffenstuel h. t. n. 43 sq.; De Angelis h. t. n. 1; Lehmkuhl, Theolog. mor. t. I n. 72; D'Annibale, Summula n. 248 sq. — De praeceptis inferius sub propria rubrica erit agendum.

dam ecclesiastica veras leges ecclesiasticas condere possit, necne, ab illa quaestione praeiudiciali pendet, num praedita sit illa perfecta sive completa *iurisdictione* spirituali, quae etiam potestatem *legiferam* comprehendat (8). Qua norma rite applicata haud difficulter iustum verumque iudicium proferri poterit de moderna illa triplici divisione «*fontium derivatorum*» in consuetudinem, legislationem, autonomiam (9).

II. Quod si intimius ipsa legis notio est perscrutanda, illa intimior notio manifestatur ex actibus qui in ferenda lege interveniunt (id e. ex parte ferentis), deinde ex analysi condicionum seu qualitatum quibus ipsa lex pollere debet.

Iam vero in danda lege *in ipso legislatore* hi actus interveniunt: 1) generica intentio seu voluntas bene gubernandi pro communi societatis bono; 2) mediorum consultatio; 3) iudicium intellectus rem talem esse convenientem, quae communitati pro publico bono praecipiat, ad quod iudicium legislatori iuvamen praestat prudentia; 4) actus voluntatis eligentis quod prudens seu conveniens visum est — qui quattuor actus sunt praerequisiti, ex quibus tamen nondum habetur lex, sed consilium, voluntas, desiderium vel propositum legem ferendi. Requiritur insuper: 5) actus efficax voluntatis subditos obligandi seu producendi primum legis effectum (10).

Relate vero ad subditos seu communitatem requiritur: 1) Voluntas manifestandi illam internam voluntatem obligandi; 2) Ipsa externa manifestatio uno ex variis modis possibilibus et aptis v. gr. per praeconem, per affixionem ad valvas aedificii publici etc.

De determinato actu in quo formaliter consistit lex, eiusque sit veluti interna forma disputant Doctores:

a) D. Thomas formam legis videtur reponere in aliquo actu intellectus, sive sit electio sive imperium, ex illa ratione,

(8) Cfr. can. 501 § 1 et infra ubi de singularibus legislatoribus ecclesiasticis sermo erit. Cfr. quoque Wernz-Vidal, De religiosis n. 127, 125 sq.

(9) Suárez l. I cap. 7, 8; Scherer l. c. §§ 4, 21; Ballerini-Palmieri t. I p. 259 sq.

(10) Non desunt qui requirant praeterea *mentale imperium*, quo lex imponatur subditis, sed effectus ligandi seu obligandi obtinetur per solum voluntatis actum exterius manifestatum seu intimatum.

quod lex sit «*ordinatio rationis*», ordinare autem est intellectus (11);

b) S. Bonaventura, Scotus, Suárez, et alii eam reponunt formaliter in actu voluntatis, cum formalis effectus legis sit ligare voluntatem, quod a voluntate legislatoris unice pendet (12);

c) Nec deest tertia sententia, qua lex formaliter reponitur in actu utriusque facultatis (13).

Secunda sententia videtur praeferenda, licet actus intellectus etiam necessarius sit. Pro scopo iuridico, quae teneatur sententia non multum interest.

120. Divisio. Leges ecclesiasticae dividuntur:

a) Ratione *obiecti* in leges *affirmativas* et *negativas*;

b) Ratione *subiecti* in leges *Rom. Pontificum, Conciliorum, Episcoporum*, etc.;

c) Ratione *formae* in *scriptas* et *non scriptas*;

d) Ratione *effectus* in *praescribentes, prohibentes, permittentes, poenales, irritantes, odiosas, favorabiles* (cfr. Suárez l. I cap. 13 sq.).

Scholion. Cum divisione conexa est quaestio de vi *directiva* et *coactiva* legis: Vim legis declaravit hoc pacto *Modestinus* (l. 7 D. de legibus I, 3) «*Legis virtus haec est, imperare, vetare, permittere, punire*». Quod idem repetit *Gratianus* ex S. Isidoro in c. 4 D. III et S. Thomas explicat I, II q. 92 art. 2 in corp., quae clare pertinent ad *effectum* legis. In doctrina doctorum ad *vim directivam*, obligationem conscientiae ad legem servandam intelligentium, pertinent praeceptum, prohibitio et permissio; ad *vim coactivam* legis pertinet punitio ex qua subditus tenetur subire malum in lege comminatum ratione ipsius transgressionis. Ad *vim directivam* vel *coactivam* spectat irritatio, prout in poenam statuitur vel non. Porro haud raro lex simul vim *directivam* vel *coactivam* habet: in legislatore autem adest potestas vim *directivam* reddendi efficacem per additam vim *coactivam* seu poenae comminationem, qua addita lex dicitur *poenalis*.

(11) S. Thom., Summa I-II q. 90 a. 1 ad 3; q. 13 a. 1; q. 97 a. 3; Lotlin, La définit. classique de la loi, p. 273; Van Hove l. c. n. 77.

(12) Suárez, De leg. l. I cap. 4, 5.

(13) Cfr. Alexandr. Halensem Summa theol. p. III q. 26.

e) Ratione *ambitus* vel modi exercendi suam vim in *territoriales* et *personales*, in *universales* et *particulares*, in *generales* et *singulares* et *speciales* (14);

f) Ratione *sanctionis* in *imperfectas*, *perfectas*, *minus quam perfectas*, *plus quam perfectas* (15).

121. Notae historicae. Cum de legibus ecclesiasticis sit agendum, vel ipsa ratio temporis exigit, ut nequaquam primo loco tractetur de *consuetudine*. Nam ut in iure divino novi testamenti ius disertis et expressis verbis a Christo Domino datum et deinde traditione transmissum *tempore* prius est quam ius divinum scriptum in sacris libris (16), ita etiam ius humanum *expressis verbis* ab Apostolis constitutum *tempore* omnino praecedit vero iuri *consuetudinario*. Nam dubium exsistere non potest, quin Apostoli statim ab initio religionis christianae veras et expressas leges etiam ex parte scriptas tulerint, neque primis temporibus universam disciplinam ecclesiasticam mera quadam consuetudine atque observantia fundatam esse solide demonstratur (17).

(14) Universalis et generalis saepe confunduntur, nonnumquam distinguuntur: haud raro et universalis et generalis declaratur per meram oppositionem cum particulari et hoc sensu est illa lex quae ad universam Ecclesiam extenditur, sive omnes subditos comprehendat sive unum dumtaxat subditorum genus v. gr. solos clericos, solos religiosos, solos laicos etc. Proprie tamen *universalis* est quae vim obtinet in universo orbe; cui opponitur *particularis* vim habens in limitato territorio; *generalis* quae ad omnes fideles pertinet, *specialis* quae ad certam fidelium classem; *communis* designat iuris regulam ordinarie servandam, si opponitur *singulari* seu exceptioni a regula ordinaria sive favorabili sive odiosa; exceptio autem favorabilis dicitur privilegium. Attento can. 6 n. 1 et can. 13. Codex universalem et generalem opponit particulari.

(15) *Imperfecta* dicitur lex si non habet sanctionem adnexam; *minus quam perfecta*, cuius violatio aliqua quidem poenali sanctione plectitur, manet tamen validus actus contra ipsam positus; *perfecta* si actus contrarius nullitatis poena sancitur; *plus quam perfecta* cum actum contrarium irritat et plectit sanctione poenali. Cuius terminologiae usus hodie est parum frequens et a Codice alienus. *Ulpianus*, Liber singularis Regular. 1.

(16) *Franzelin* l. c. p. 221 sq.; *Devoti*, Ius canonic. univer. t. I cap. 13, 16; *Pesch*, Prael. dogm. t. V n. 555 sq.

(17) *Phillips* l. c. t. IV p. 3 sq. alique nimis urgent *consuetudinem* prima Ecclesiae aetate nec a *traditione* satis distinguunt.

Recentiores Protestantes aut textus *sacrae scripturae*, quibus catholici iam pro aetate apostolica potestatem legislativam probant, *silentio* premunt, aut *inefficacibus* argumentis impugnant, aut ex evolutione *historica* pro suo arbitrio sibi fingunt constitutionem quandam Ecclesiae primorum saeculorum. Ita v. g. *Hinschius* l. c. l. III p. 668, eique accensendi sunt *Harnack*, *Hatch*, *Sohm*, *Koestlin*, *Ritschl*. Cfr. *Hammerstein*, De Eccl. et Statu p. 33 sq., 64; *Pesch*, Praelect. dogm. t. I n. 310.

§ 1. DE POTESTATE LEGISLATIVA ECCLESIAE CATHOLICAE

122. Christus Dominus supremus et perfectus legislator novi testamenti etiam Ecclesiam suam (18) vera atque proprie dicta, spirituali et supernaturali potestate legislativa instruxit (19). Ipse enim Ecclesiam suam ita fundavit, ut esset verum quoddam regnum (20) spirituale et supernaturale; sed perfecta gubernatio communitatis vel regni fieri non potest, nisi per leges. Hinc Ecclesiae, cui Christus pro sua sapientia sane sufficienter providit, potestas legislativa fini et mediis proportionata est concessa (21). Praeterea sicut Christus missus est a Patre, ita ipse misit Apostolos (22). At divinus salvator non tantum fuit doctor, sed verus legislator; ergo etiam cum Apostolis potestatem legislativam communicavit. Et revera potestas legislativa in hoc consistit, quod quis obligatorio modo ea statuere possit, quae ad societatis finem assequendum sunt necessaria; sive aliis verbis potestas legislativa est potestas directiva et coactiva de se perpetua super aliquam communitatem perfectam. Iam vero Christus Dominus verbis illis: «*Pasce oves*» etc. (Ioan. XXI, 15, 16, 17) promissum primatum iurisdictionis (Matth. XVI, 19) S. Petro com-

(18) Cfr. de erroribus contra hanc doctrinam catholicam *de fide* tenendam: *Suárez* l. c. l. IV cap. 1 n. 1, 2, 9, 10, 11; *Tarquini* l. c. p. 86 sq.; *Vering*, Lehrb. d. k. K. §§ 67, 68, 69; *Wilmers*, De Christi Ecclesia p. 38 sq. iunct. p. 1 sq., 13 sq., 96 sq., 109 sq.; *Billot*, De Eccles. Christ. t. II p. 122 sq.

(19) *Suárez* l. c. n. 3 sq. 7, 8; *Devoti* l. c. cap. 2, 8, 11; *Wilmers* l. c. p. 96 sq.

(20) *Palmieri*, De R. Pont. p. 25 sq.

(21) Dist. 15, 96; cap. 3, 7, 10, X h. t.; cap. 6 X de maior. et ob. I, 33.

(22) Ioann. XX, 21.

misit atque Apostolis potestatem ligandi et solvendi absolute et indeterminate promissam (Matth. XVIII, 18) pariter suo tempore concessit (Matth. XXVIII, 19). Quibus verbis veram potestatem legislativam comprehensam esse manifestum est, nisi quis ex praeiudicatis opinionibus textus illos explicare velit.

Porro Apostoli, qui a Christo *infallibiles magistri* religionis christianae constituti fuerunt, mox post promulgatam legem evangelicam in Concilia congregati potestate legislativa usi sunt per promulgationem authenticam interpretationis legis divinae atque verae legis disciplinaris. Cfr. Act. Apost. IV, 21 sq. Neque alia desunt exempla, quibus Apostoli potestatem legiferam exercuerunt v. g. de bigamis non ordinandis, de neophytis non promovendis. Cfr. I Timoth. III, 2, 6. Quare potestas legislativa a Christo fuit vere concessa; secus Apostoli in gravissima quaestione de ambitu potestatis sibi datae turpiter errassent (23).

Quibus rationibus non solum definitiones dogmaticae et constans traditio Ecclesiae catholicae (24), sed ipse quoque consensus Ecclesiae orientalis schismatica (25) accedunt.

Corollarium. Ergo Christus Dominus Ecclesiae suae dedit potestatem legiferam a potestate civili plane distinctam et independentem (26).

§ 2. DE SUBIECTO ACTIVO POTESTATIS LEGISLATIVAE
IN ECCLESIA CATHOLICA
SIVE DE LEGISLATORIBUS ECCLESIASTICIS

123. Legislatores singulares, qui ius universale constituunt in Ecclesia sunt:

I. *S. Petrus* eiusque in Sede Romana legitimi successores i. e. *Romani Pontifices* (27). Quae potestas legislativa ipsis imme-

(23) Boeckenhoff, D. apostol. Speisegesetz; Pesch l. c. t. V n. 536.

(24) Conc. Trid. Sess. VII can. 8; Conc. Vatic. Sess. IV cap. 3; Petavius, De ecl. hierarchia l. III cap. 9 sq. Pesch, Praelect. dogm. t. I n. 272 sq., 296.

(25) Vering l. c.; Milas, D. Kirchenr. d. m. K. 42 sq.

(26) Syllab. Pii IX prop. 19, 20, 41, 42; Conc. Vatic. l. c. Cfr. infra § 4 h. tit. de placito regio; Wilmers l. c. p. 112 sq., 133 sq.

(27) Dist. 19, 20; cap. 3, X h. t.; cap. 1 h. t. in Sext.; cap. 1 de maior. ed. obed. I, 8 in extrav. com.; Syllab. prop. 23, 34; Conc. Vatic. l. c.

diat et singulari modo a Christo est concessa atque a consensu Synodi etiam oecumenicae vel collegii Cardinalium est omnino independens. Quin immo Romanus Pontifex vel ipsum consilium Cardinalium in legibus ecclesiasticis ferendis non ex stricta iuris necessitate, sed ex sola prudentia et aequitate ordinarie postulat.

II. *Apostoli* quoque etiam ut personae *singulares extraordinarie* tamquam Legati a latere Christi *immediate* a divino fundatore Ecclesiae potestatem *quandam* universalem condendi leges in tota Ecclesia obtinuerant, attamen *extensione* et *intensitate* minorem potestate legifera S. Petri eique omnino *subordinatam*.

Nam Christus Dominus omnibus Apostolis immediate contulit dignitatem et *munus Apostolatus*, ut praedicarent evangelium in *universo mundo*, fundarent et ordinarent ecclesias atque praeciperent omnia, quae essent necessaria; sed ad exercendum huiusmodi munus Apostolatus potestas *legifera* ipsis fuit omnino necessaria, non tantum *collective* sive per modum *collegii*, sed etiam *divisim* sive *personaliter*. Nam Apostoli *vi sui muneris* separandi erant et dispergendi per totum orbem; ergo etiam necessarium fuit, ut *singuli* irent cum potestate legifera ad fundandas et ordinandas ecclesias (28). At singulis Apostolis ex solo munere Apostolatus tanta potestas non est data, « *ut possent singuli universalem Ecclesiae ordinem praescribere aut leges condere, quae totam obligarent; namque si hoc possent singuli, magna confusio oriretur* » (29).

cap. 1 sq.; Suárez l. c. IV cap. 3; Devoti, Ius. can. univers. t. I cap. 3, 5; Phillips l. c. t. I §§ 11 sq., 21, t. III § 152; Schmalzgr. h. t. n. 8, 9; Cavagnis l. c. P. I p. 424 sq.; Pesch l. c. n. 285 sq.

(28) Ioann. XX, 21; Marc. XVI, 15 sq.; Matth. XXVIII, 18 sq.; Galat. I, 1; Suárez, De leg. l. IV cap. 3 n. 4-9, De fide disp. 10 sect. 1 n. 1, 3, 4, 11, 12, 25, 28; Devoti l. c. cap. 4, 6; Phillips l. c. t. I §§ 18, 19; Palmieri l. c. p. 307 sq., 194 sq.; Cavagnis l. c. p. 426 sq.; Wilmers, De Christi Eccl. p. 40 sq., 115 sq., 239 sq., 285 sq.; Pesch l. c. n. 435 sq., 272 sq.; aliter atque Suárez et Bellarminus de potestate Apostolorum disserit Billot l. c. t. II p. 72 sq.

(29) Suárez, De fide disp. 10 sect. 1 n. 25, De leg. l. IV cap. 3 n. 9, ubi tamen verba: « *Licet singuli Apostoli haberent potestatem ad ferendas leges obligantes universalem Ecclesiam* », ex contextu et munere Apostolatus accipiunt magis restrictivam interpretationem de iis provinciis, in quibus praedicabant, ita ut postea non nisi consentiente Petro ad totam Ecclesiam dimanarent; Cavagnis l. c. p. 426; Lugo, De sacram. eucharist.

III. Multo minus post aetatem apostolicam praeter successores S. Petri in Ecclesia ulla persona *singularis* umquam habuit aut habere potuit potestatem legiferam *absolute universalem*. Quare si lex inferioris cuiusdam legislatoris ecclesiastici v. g. Patriarchae etiam *oecumenici* in Ecclesia orientali, qui sibi *relativam*, non *absolutam* universalitatem vindicare poterant, vel Legati in universa Ecclesia obligaret, id inde effectum esset, quod Romanus Pontifex aut Concilium oecumenicum illam legem in forma *specificam* tacite vel expresse confirmasset et in universam *extendisset* Ecclesiam. Id, quod multo magis valet de lege ab aliquo principe civili in causis ecclesiasticis lata. Cfr. Friderici II Imper. Romanor. const. 22 Nov. 1220, quae ab Honorio III eodem die confirmata est, in compil. V cap. 2 de const. I, 1 et cap. unic. de haeret. V, 4.

124. *Personae morales* sive congregationes, quibus potestas condendi leges *universales* competit, sunt:

I. *Collegium Apostolorum* S. Petro coadunatum et subordinatum. Cfr. Act. Apost. XV, 6 sq.; Suárez, De leg. lib. IV cap. 3 n. 6; *Devoti*, l. c. t. I cap. 4, 6; *Phillips* l. c. t. I §§ 18, 19; *Palmieri*, De R. P. p. 314 sq.; *Cavagnis* l. c. P. I p. 427, 437.

II. *Concilia oecumenica* legitime convocata et celebrata et a Romano Pontifice confirmata. Cfr. can. 222-229; cap. 4, X de elect. I, 6; Conc. Trid. Sess. XV cap. 21 de ref.; Suárez l. c. I. IV cap. 6; De fide disp. 11; *Devoti* l. c. t. I cap. 6 § 11; *Phillips* l. c. t. II §§ 83, 85. At *Hinschius* l. c. t. III p. 764 sq. vera et falsa mi-

disp. XIV sect. 4 n. 74: « Si non Christi, sed Pauli praeceptum fuisset (i. e. praemittendi confessionem communioni), non satis apparet, quomodo ex illo obligatio universalis potuisset colligi, cum Paulus praeceptum illud ad solos Corinthios dirigeret, quos solos deberet obligare, non alios, ad quos nec Paulus scripsit nec legitime transmisit illud praeceptum. Omilto autem, quod licet Paulus apostolicam auctoritatem et potestatem haberet atque ideo in singulis provinciis posset praedicare, absolvere, excommunicare, Episcopos constituere et similia, non est tamen certum, quod posset universalem Ecclesiae ordinem praescribere aut leges condere, quae possent totam Ecclesiam obligare, imo id de Apostolis omnibus praeter unum Petrum negat Suárez disp. 10 de fide sect. 1 n. 25. Unde praeceptum illud Pauli non induceret obligationem in universa Ecclesia ». Cfr. *Boeckenhoff* l. c.; *Hefele* l. c. t. I p. 89, 93 sq., 320 sq. (de celebrando festo paschatis).

sect et praesertim non attendit Concilium oecumenicum et Romanum Pontificem etiam post Concilii Vaticani definitionem esse *duplex subiectum* supremae potestatis ecclesiasticae, non *adaequale*, sed *inadaequale* distinctum. Quae inadaequata distinctio sane illud efficit, ut nequaquam dici possit *unicum* esse subiectum supremae potestatis tum in Concilio oecumenico tum extra illud. Cfr. quoque *Nilles* in Act. theol. Oenip. t. I p. 287 sq.; *Pesch* l. c. t. I n. 459.

III. *Aliae congregationes* in Ecclesia vera et absoluta potestate legislativa in universam Ecclesiam carent, et si quae umquam conderent vel condidissent decreta, illa vim legum universalium non haberent, nisi aut praecederet aut sequeretur *confirmatio specialis* supremae auctoritatis ecclesiasticae cum extensione ad universam Ecclesiam.

Quare vel ipsum *collegium Cardinalium* tempore Sedis Apostolicae vacantis leges universales condere non valet, cum nihil potestatis vel iurisdictionis ad Romanum, dum vivit, Pontificem pertinentis, nisi quatenus in Const. Gregorii X (cap. 3 de elect. I, 6 in Sext.) permittitur, licite et valide exercere possit. Cfr. cap. 2 de elect. I, 3 in Clem.; Suárez l. c. I. IV cap. 6 n. 5, 6, 7; *Scherer* l. c. t. I p. 145. — Const. Pii X « Vacante Sede Apostl. » cap. I.

Similiter vel ipsum *Concilium oecumenicum sine Papa* v. g. tempore schismatis occidentalis leges universales et perpetuas in Ecclesia ferre nequit. Cfr. Suárez l. c. n. 34.

Item *Congregationibus Romanis absoluta* potestas legifera vere *universalis* pro *supremo* gradu et in *omnibus* materiis de facto non est concessa neque de iure delegari potest. Recte enim scribit Suárez l. c. I. IV cap. 6 n. 1, 22. « At vero quoad absolutam legislationem, per quam lex accipiat vim obligandi totam Ecclesiam absque speciali approbatione R. Pontificis, non videtur posse talis potestas delegari, imo nec ulli alteri committi; ratio est, quia leges canonicae obligantes totam Ecclesiam proficisci debent a potestate, quae in rebus ad mores pertinentibus errare non possit; haec autem potestas, cum pendeat a speciali directione Spiritus Sancti Pontifici promissa, delegabilis non est sicut nec potestas definiendi, ut ex propria materia suppono, et ideo nec potestas legislativa pro tota Ecclesia est illo modo delegabilis vel certe saltem non est illo modo deleganda, ne tota Ecclesia periculo alicuius erroris in re tam gravi exponatur ». Hinc

sicuti generalibus decretis *doctrinalibus* v. g. S. Congr. Inq. submissio debetur, at non eadem, quae sive Concilii oecumenici sive R. Pontificis definitionibus infallibilibus, sed inferior et earum auctoritati congrua, ita etiam generalia decreta *disciplinaria* quarundam Congregationum, si prodeunt absque confirmatione R. Pontificis data in forma *specifica* vel ad summum in forma *communi*, imo forte *absque* ulla confirmatione pontificia ex mera auctoritate *propria* v. g. S. R. C., profecto canonibus et decretis generalibus R. Pontificis vel Concilii oecumenici tanquam *tertia* quaedam species *aequiparari* vel *coordinari* nequeunt, licet etiam ipsis *obedientia* earum auctoritati congrua debeatur. Quibus in decretis condendis SS. CC. maxime attendant necesse est limites mandati sui, v. g. num apposita fuerit clausula: «*Nobis consultis*» vel non (30). Illud autem tenendum est *consultationem* R. Pontificis in forma *communi* ex sese decretum S. C. non transformat in decretum *pontificium*, uti fit per confirmationem in forma *specificam*. Cfr. Motu proprio Bened. XV «*Cum iur. can.*» 15 septembr. 1917; Franzelin l. c. p. 117 sq.; De Angelis l. c. l. I tit. 31 n. 10 i. f.; Billot l. c. t. II p. 151 sq.; Wilmers l. c. p. 469 sq., 442 sq., 449 sq.; Grisar, Galileistudien p. 152 sq., 171 sq., 357 sq. et Act. theol. Oenip. t. II p. 673 sq. (31).

(30) Cfr. const. «*Sapienti consilio*» ubi generatim statuitur: «*in omnibus autem et singulis, superius recensitis Congr. Tribun., Offic. hoc imprimis solemne sit, ut nihil grave et extraordinarium agatur, nisi a Moderatoribus eorundem Nobis Nostrisque pro tempore Successoribus fuerit ante significatum*». Cfr. etiam can. 244; lex autem nova, quae non sit mera norma executionis, est aliquid vere grave et extraordinarium. Ergo ex lege generali in citato canone relata novae leges a SS. CC. non nisi de speciali antecedente mandato R. Pontif. aut cum subsequente ipsius approbatione publicari possent; quam uno vel alio modo esse datam supponendum est. Quare Scherer l. c. t. I p. 145 non videtur accurate scribere, esse doctrinam maximae partis canonistarum, Romanum Pontificem posse hisce Congregationibus non tantum limitate, sed *plene* apostolicam suam potestatem et consequenter etiam *plenam* potestatem legislativam delegare. Quae doctrina, praesertim si usque ad infallibilitatis delegationem extenderetur, utique esset «*compluribus dubitationibus obnoxia atque merito derelinquenda*»; at ne Bouix quidem infallibilitatem a R. Pontifice delegari posse sustinet. Cfr. Bouix, De princ. iur. canon. p. 334 sq.; D'Annibale, Summula theol. mor. t. I n. 184 not. 5; Ballerini-Palmieri, Opus theol. mor. t. I p. 272 sq.; Lega, De iud. eccles. t. II p. 346 seq.

(31) Decret. S. R. C. 23 Maii 1846 a Pio IX eiusd. ann. confirm.; Lega, l. c. p. 359 sq., 372.

125. Ius *particulare* tamquam *legislatores singulares* condere possunt:

I. *Legati Romani Pontificis*, ex iure communi nunc vigente, nisi speciali facultate ad id donentur, leges condere non possunt in provinciis sibi commissis. Iure praecedenti condere poterant statuta, quae ex sese durarent tamquam perpetua, licet eadem provincias postmodum essent egressi, donec a R. Pontifice vel ab alio, qui eandem habet auctoritatem atque Legatus, legitime fuissent revocata. Cfr. can. 266-270; cap. 10, X de offic. legat. l. 30; cap. 2 eod. l. 15 in Sext.; Concil. Trid. Sess. XXIV cap. 20 de ref.; Schmalzgr. h. t. n. 10; Pirhing l. c. l. I tit. 30 n. 8, 9; Bouix, De Curia Rom. p. 580; Scherer l. c. t. I p. 233, 524 sq.; Hinschius l. c. t. III p. 829 sq.

II. *Patriarchae, Primates, Metropolitae* (32) per se solos et *sine consensu* Conciliorum provinciis ecclesiasticis, quibus praepositi sunt, leges dare saltem ordinarie non possunt. (Cfr. can. 271, 274). Quare si *Devoti* l. c. h. t. § 2 asseruit: «*Particulare ius a Patriarcha in suo Patriarchatu, a Metropolita in sua provincia, a Primate in natione, cui praeest..., constituitur*», sententiam tenuit minus accuratam parumque fundatam. Cfr. c. 1, 2 sq., C. IX q. 3; cap. 9, X de off. iud. ord. l. 31; cap. 25, X de accus. V, 1; Collect. Lac. t. II col. 334 de Patriarcha Maronitarum; Schmalzgr. h. t. n. 10; Bouix, De Episcopis t. I p. 451 sq.; Hinschius l. c. t. II p. 18, t. III p. 829.

III. *Episcopi* servatis condicionibus a iure communi requisitis pro suis dioecibus veras leges ecclesiasticas ferre valent. Cfr. can. 335; cap. 9, X de maior et obed. l. 33; cap. 2 h. t. in Sext.; Bened. XIV, De Synod. dioec. l. VI, VII, IX, X, XI, XII; Suárez l. c. l. IV cap. 4 n. 2 sq., cap. 5 n. 1 sq., 5; De relig. tract. VI l. 3 cap. 3 n. 12, (ubi putat «*forte generaliter verius*» esse, Episcopos non posse condere leges *irritantes*; at nec Suárez nec Scherer aliique hac de re *expressum* et *generalem* quendam canonem afferunt; immo Concil. Rothomag. (a. 1850) in Collect. Lac. t. IV col. 529 sq. hoc condidit decretum Romae non correctum: «*Nullius etiam* (poenitentis), *nisi de consensu Episcopi*, (confes-

(32) Quod si Metropolita dioecesim Episcopi suffraganei servatis condicionibus Concilii Tridentini (Sess. XXIV cap. 3 de ref.) visitat, tamquam Visitor sane habet ius «*ordinandi, moderandi, puniendi, exsequendi iuxta canonum sanctiones*». Cfr. can. 274, 5°; Conc. Trid. l. c. cap. 10; Scherer l. c. p. 150.

sarius) *votum sibi ipsi vel ad tempus obediendi recipiat. Huiusmodi promissiones omnino prohibent, et etiamsi iuramento firmatae fuerint, Patres irritas declarant*»; limitatio vero ista potestatis Episcoporum certe admittenda est in casibus a iure specialiter expressis v. g. de legibus irritantibus *matrimonii*; cfr. can. 1038; *Benedict. XIV*, De Synod. dioec. l. XII cap. 5 n. 7 sq.; *D'Annibale* l. c. P. I n. 199; *Scherer* l. c. t. I § 29; *Schulte*, D. Lehre v. d. Quellen. p. 112 sq.; *Hinschius* l. c. t. III p. 834 sq. *Praelati* vel *Abbat*es nullius cum territorio separato (33) atque *Vicarii* et *Praefecti Apostolici* (34), *Coadiutores Episcoporum* cum plena administratione Episcopis quoad potestatem legislativam aequiparantur (35), non alii *Praelati inferiores*; potestas enim legislativa nullibi legitur ipsis specialiter concessa vel cum alio quodam munere coniuncta; nam etiam in Ecclesia censetur potestas suprema, quae cum aliis *Praelatis ecclesiasticis* tantum

(33) Leges autem in Synodo dioecesis tantum condere poterant, si privilegio celebrandi Synodum fruerentur; nunc vero ex can. 323 § 1 idem possunt ac episcopi residentiales. Cfr. *Bened. XIV*, De Synod. dioec. lib. II cap. 11; *Scherer* l. c. § 76, IV, § 98.

(34) Cfr. can. 294; *Bened. XIV* l. c. cap. 10; *Scherer* l. c. p. 150; *Hinschius* l. c. t. II p. 244, 356, 357. Cfr. de *Vicariis capitularibus* infra h. tit. n. 94, II.

(35) Cfr. can. 351, 352. *Cardinales* in suis titulis et diaconiis licet iurisdictione sua quasi episcopali etiam nunc non absolute sint privati (cfr. Act. S. Sed. vol. XI p. 511 sq.), tamen ipsorum potestas legislativa, quam olim in clerum et populum exercuerunt (cfr. cap. 11, X de maior. et obed. I, 33) per Innoc. XII Const. «*Rom. Pontif.*» 17 Sept. 1692 reducta est ad potestatem quandam *oeconomicam* in clerum suum. Vel ipsa terminologia *iurisdictionis quasi-episcopalis* per Codicis silentium videtur esse abolita, quae nihil aliud significare poterat nisi iurisdictionem similem iurisdictioni, qua potiuntur Episcopi in gubernanda dioecesi. Cfr. can. 240 § 2. — *De Angelis* l. c. lib. I tit. 28 n. 15. *Hinschius* l. c. t. III p. 837 sine solido fundamento asserit Vicarium generalem absque mandato speciali posse leges condere de rebus sibi generali mandato commissis. Cfr. *Bened. XIV* l. c. l. II cap. 3 n. 7; Trid. ed. *Richter* p. 328 resp. S. C. C. 4 Dec. 1665. — Quae sit potestas aliorum *Praelatorum inferiorum* etiam exemptorum (v. g. regularium) in legibus perpetuis ferendis, id potius ex iure particulari est eruendum; nequaquam enim generaliter et indiscriminatim asseri potest illos habere ius condendi ordinationes perpetuas sive veras leges. Quare quae *Vering*, Lehrb. d. k. K. § 59, III; *Scherer* l. c. t. I p. 150 alique hac in re generaliter asserunt, non sunt satis accurata et fundata. Cfr. *Bouix*, De iur. regular. t. II p. 411 sq., ubi refert et approbat doctrinam *Suaresii*.

communicatur, quatenus illi habent superiorem quandam gubernationem.

126. *Congregationes personarum*, quibus iurisdictio spiritualis ad veras *leges ecclesiasticas particulares* condendas competit, hae sunt recensendae:

I. *Congregationes Romanae Cardinalium*, pro *diversitate mandati* in territoriis vel materiis suae curae concessis ad leges particulares sive decreta sunt competentes. *Ballerini-Palmieri* l. c. t. I p. 272 sq.; *Lega*, De iud. eccl. t. II p. 362 sq. Cum tamen ex can. 244 § 1 nihil grave aut extraordinarium agere possint nisi antea Rom. Pontifici fuerit significatum SS. CC. potestas legifera non est perfecte libera. Cfr. Const. «*Vacante Sede Apostolica*» n. 23, 25. — At ex Mp. *Benedicti XV* «*Cum iuris canonici*» (15 Sept. 1917) *Chelodi* l. c. 64 nimius restricte videtur loqui de potestate SS. CC., quae restrictio ipsa praxi non firmatur. Omnes autem *Congregationes* in hac parte, quoad ambitum propriae competentiae, sunt pares.

II. *Concilia particularia* (topica) Episcoporum sive totius Patriarchatus, Exarchatus, nationis (generalia, nationalia, plenaria) sive unius tantum provinciae ecclesiasticae (provincialia), quae servatis condicionibus a iure communi praescriptis leges ecclesiasticas in toto suo territorio obligantes condere possunt. Cfr. can. 281-292; c. 4 D. 10; cap. 9, X de maior. et ob. I, 33; cap. 25, X de accusat. V, 1; Concil. Trid. Sess. XXIV cap. 2 de ref.; *Suárez*, De leg. l. IV cap. 6 n. 8, 9, 10; *Bouix*, De Concil. provinc.; *Scherer* l. c. §§ 30, 101; *Schulte* l. c. p. 121 sq.; *Hinschius* l. c. t. III p. 473 sq.

III. *Capitulum ecclesiae cathedralis*, quamdiu sede episcopali vacante iurisdictionem ordinariam Episcopi tenet, per se non prohibetur a legibus dioecesanis condendis (36). Postquam Capitulum legitime deputavit Vicarium capitularem, is veras leges ferre potest (37) de iis tantum rebus, in quas ordinariam iurisdictionem Episcopi exercere valet. Quare si *Fagnanus* l. c. in

(36) Can. 435; cap. 11, 14, X de maior. et obed. I, 33; cap. unic. eod. l. 17 in Sext.; *Suárez* l. c. l. IV cap. 6 n. 14 sq.; *Shmalzgr.* h. t. n. 13; *Hermes*, De Capitulo sede vacante p. 64; *Bouix*, De Capitulis p. 562 sq. Attento cit. can. in normalibus circumstantiis est potestas parum practica.

(37) *Hermes* l. c. p. 57 sq., 143 sq.; *Bouix* l. c.; *Scherer* l. c. p. 150 sq.

cap. 11, X de mior. I. 33 n. 53 generaliter contendit ipsorum ordinationes finito munere cessare, rem asserit non satis fundatam, nisi forte in textum Fagnani mendum typographicum irrepsisse dicendum sit. At sede episcopali plena Capitulum ecclesiae cathedralis, etsi suo *consilio* ad legislationem Episcopi iuxta sanctiones iuris communis (38) concurrit, tamen propriam quandam potestatem condendi leges pro populo dioecetano non habet, sed tantum statuta, quibus ipsimet capitulares obligantur, condere potest (39). Quae statuta si forte sunt data *vi iurisdictionis ecclesiasticae* aut saltem ab Episcopo eam approbationem receperunt, quae ipsis tribuat vim *legis episcopalis*, sane verae leges ecclesiasticae dici possunt (40); at illa *iurisdictio* legifera Capitulum non est certo probata, neque quidquam obstat, quominus approbatio Episcopi cadat in statuta mere *conventionalia* Capituli, quae in sua natura non immutantur (41). Certe vero ex disciplina saltem nunc communiter vigente approbatio statutorum capitularium per Episcopum omnino requiritur (42).

IV. *Capitula* saltem *generalia ordinum religiosorum* viro-
rum, qui ab Ecclesia tamquam verae religiones exemptae cleri-
corum approbatae sunt, iurisdictionem spiritualem et potesta-
tem legiferam habent ad condenda decreta vel statuta, quibus vis

(38) Can. 391, 358, 362; cap. 5, X de his, quae fiunt a prael. III, 10; *Schneider*, D. bisch. Domkap. p. 351 sq.; *Bouix* l. c. p. 340 sq.; *Bened.* XIV, De Synod. dioec. l. XIII cap. 1 n. 9 sq.

(39) Can. 410. *Suárez* l. c. n. 11; *Schmalzgr.* l. c. cap. 6, 8 9, 12 X h. t.; *Bouix* l. c. p. 370 sq.

(40) Rota apud *Bouix* l. c. iunct. *Fagnano* l. c. cap. 6, X de const. I, 2 n. 37 sq.; *D'Annibale* l. c. n. 199 n. 5.

(41) *Suárez* l. c. n. 12; *Pirhing* l. I t. 33 n. 43.

(42) Can. 410 § 2. Veteres auctores v. g. *Schmalzgr.* l. c., *Reiffenstuel* alique negabant necessitatem approbationis statutorum capitularium per Episcopum; at attentis recentioribus concordatis et Conciliis provincialibus haec sententia in iure antiquo sane fundata (cfr. *Scherer* l. c. t. I p. 573 sq.) ex disciplina ante Codicem vigente non amplius universaliter erat recepta. Cfr. Concil. Neapol. (a. 1693); Conc. Neapol. (1699); Conc. Roman. (a. 1725) in Collect. Lac. t. I col. 26, 211, 351; Concil. Gall. in Collect. Lac. t. IV col. 593, 883, 980, 1040, 1179; Conc. Vienn. (a. 1858); Conc. Coloc. (a. 1863) in ead. Collect. t. V col. 154, 631; *Schneider* l. c. p. 285. Approbatio statutorum capitularium per Rom. Pontif. non est necessaria, nisi v. g. in iis reperiantur decreta contra ius commune. Cfr. *Schneider* l. c. cap. 8, 12, X h. t.

atque natura *verarum legum* ecclesiasticarum propria est (43). Huiusmodi potestas legifera *Consiliis* vel Capitulis generalibus *monialium* (44), non competit neque Capitulis *generalibus* congregationum religiosarum non exemptarum *virorum* est concessa; nam earum Superiores potestatem *dominativam* tantum habent (45). Quare multo minus *aliae universitates personarum* vel *confraternitates* etc. in Ecclesia fruuntur iure condendi *statuta*, quae ex sese *vim legum ecclesiasticarum* habeant; Ecclesia enim collegiis istis inferioribus et saepe laicis (46) *iurisdictionem ecclesiasticam* ad ferendas *leges* concedere non solet. Ideo statuta etiam poenalia ab istis communitatibus inferioribus condita explicanda sunt vel ex promissione vel ex conventionem forte iuramento quoque confirmata (47), nisi *aliunde* ex approbatione vel confirmatione competentis Superioris ecclesiastici vim *verarum legum ecclesiasticarum* obtinuerint. Cfr. *Fagn.* l. c. in cap. 6, X de const. I, 2 n. 31 sq.

(43) Can. 501; cap. 7, X de statu monach. III, 35; *Suárez*, De virt. et stat. relig. tract. VIII I, 2 cap. 8 n. 4, 5.

(44) Can. 501. *Bouix*, De iure regular. t. II p. 424 sq.

(45) Can. 501. *Bouix* l. c. p. 382 sq.; *Suárez*, De leg. l. IV cap. 6 n. 12, 18, 19; *Wernz-Vidal* to. III, n. 126.

(46) *Suárez*, Defensio fid. cath. l. IV cap. 2 n. 9.

(47) Cap. 11, X h. t. « *Licet a nobis* (i. e. magistr. univers. Paris.) *fide praestita fuerit constitutum* »; *Suárez*, De leg. l. IV cap. 6 n. 12, 18, 19, 20; *Schmalzgr.* h. t. n. 14. Quod si *Suárez* l. c. n. 18 i. f. de explicatione nonnullorum veterum iuristarum et canonistarum in hac materia notat: « *Tota resolutio confusa est et sine solido fundamento* », idem iudicium etiam de theoriis recentiorum quorundam iuristarum et canonistarum circa *autonomiam* nostra aetate proferri potest. Cfr. *Scherer* l. c. § 4, V, § 32. — *Autonomia* vocari solet *ius statuendi* de rebus internis alicuius imperfectae communitatis vel corporationis: at in defectu iurisdictionis, unde illa statuta interna proveniant, non potest ipsis agnosci vis legis; sed tantum statutorum conventionalium, quae obligent ex vi pacti, forte iuramento vel speciali promissione firmati, ex quo non solum qui statuta condiderunt, sed etiam successores teneantur; unde ex speciali iuris fonte, a iurisdictione distincto non proveniunt. Cfr. *Suárez*, De leg. IV cap. 6 n. 11, 12; *Reiffenstuel* (I, 2) n. 84 sq. 94. De illa *autonomia* loquuntur *Schulte*, Das kath. KR. I, p. 259 sq.; *Scherer*, Handb. des KR. I, p. 151; *Saegmueller*, Lehrb. des kath. KR. (n) § 28; *Van Hove*, Prolegomena n. 67.

CAPUT II

De obiecto sive materia legum Ecclesiasticarum

127. Potestas legislativa Ecclesiae sese extendit ad *omnia obiecta*, quae ad *finem Ecclesiae convenienter prosequendum necessaria* sunt. Controversia, quae forte oritur de ambitu ecclesiasticae potestatis legiferae relate ad Statum, non tantum *mutuo consensu* inter Ecclesiam et potestatem civilem, sed etiam *infallibili declaratione vel imperio solius supremæ auctoritatis ecclesiasticae* dirimi potest. Cfr. Syllab. Pii IX prop. 30, 19, 20, 23, 42; Suárez, De leg. l. IV cap. 10-13 praesertim cap. 11 n. 12. Defens. fid. cath. l. III cap. 22 n. 7; Phillips, Kirchenr. t. II §§ 100, 111, 112; Hammerstein l. c. p. 167; Hinschius l. c. t. III p. 764 sq., ubi, si complures exaggerationes seponas, non raro genuinam doctrinam catholicam contra sinistras minusque accuratas interpretationes etiam catholicorum scriptorum recte proponit.

128. Leges ecclesiasticae necessario versantur in materia *honestâ, iustâ, possibili, utili* et circa actus *bonos vel indifferentes praecipiendos* vel *malos et indifferentes prohibendos*; actus quoque *communes cuiuscumque virtutis* i. e., qui ordinariam facultatem moralem hominum non excedunt, praecipere possunt; verum ad *omnes actus omnium virtutum praecipiendos* aut ad *omnia peccata et delicta* stricte prohibenda sese neque de facto extendunt neque de iure extendere possunt. Ordo iuridicus per legem humanam in societate, etiam ecclesiastica, constitutus ordini morali debet esse subordinatus; ipsum tamen ordinem moralem sua amplitudine non adaequat. Praeclare *obiectum* et *qualitates* legis describit S. Isidorus Hispal. his verbis: « Erit lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco temporisque conveniens; necessaria utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta ». (Etymologiar. l. V n. 21 PL t. 82 p. 203, iunct. c. 2 D. IV). Ad inhonestum certe obligatio dari non potest. Iustitia *legalis* a legislatore servatur si legem ferat pro bono communi, quod est fundamentum publicae potestatis; *distributiva*

si favores et onera per legem distribuat secundum aequalitatem proportionis attenta exigentia boni communis; nec violari debet iustitia *commutativa* per violationem legitimorum iurium ipsorum subditorum. Quoad *possibilitatem*, debet respici possibilis physica et moralis non unius vel paucorum, sed communis possibilitas.

128.bis **Actus heroici.** *Actus heroici* i. e., qui cum arduitate sive maxima difficultate coniuncti sunt et promptitudinem exigunt, *ordinarie* et *per se* legibus ecclesiasticis absolute praescribi nequeunt; quod generatim convenit *aliis* quoque humanis legibus. Duplex solet fieri exceptio: 1º) quando boni publici necessitas illum actum arduum postulat (v. gr. actus necessarius ad conservandam ipsam societatem); exigentia namque boni communis est mensura potestatis legiferae in eo qui societati praeest. 2º) Quando legis obligatio potius initium capit ex electione vel promissione subditi sive expressa sive tacita. Talis profecto est lex coelibatus adnexa ordinibus sacris (si vis ad ordines sacros promoveri — qui promovetur, expresse vel tacite dicit *volo* — sponte legi antecedenti se subiicit); ita statuta Regularium de perpetua abstinence, de servitio praestando etiam morbo contagioso laborantibus (voluntario voto admissio, se subiicit). Sic parochus tempore pestis, ex contractu seu quasi-contractu, quem propria voluntate iniit dum voluntarie munus parochi suscepit, tenetur cum vitae periculo sacramenta paroecianis ministrare; alii, non parochi, ex lege naturali caritatis. Exceptionum etiam in foro civili exempla non desunt.

129. **Proprium autem et directum obiectum** legum ecclesiasticarum est *praescribere* ea, quae conducunt ad finem supernaturalem i. e. actus supernaturales in rebus *fidei* et *morum* et *disciplinae*, et quae cum his proxime cohaerent v. g. personae sacrae, ecclesiae etc., et *prohibere* illa delicta, quae hisce actibus supernaturalibus atque conexis sunt opposita. *Indirectum* obiectum legum ecclesiasticarum sunt etiam res temporales et mixtae sub respectu temporali, in quantum hoc a fine Ecclesiae exigatur (48).

(48) Suárez, De leg. l. IV cap. 11; D'Annibale l. c. n. 200.

130. De vi retroactiva. Potestas legislativa Ecclesiae, quatenus per authenticas interpretationes mere *declarat* ius iam *existens*, non tantum negotia *futura*, sed etiam *praeterita* et *pendentia* comprehendit (49); quatenus vero *constituit novum ius* per se et quasi natura sua in legibus *praecipientibus* vel *prohibentibus* vel *poenalibus* ad negotia *praeterita* et *pendentia* non extenditur, sed tantum ad futura. Nihilominus ex voluntate legislatoris constitutio ecclesiastica quoad *aliquos effectus* etiam ad *pendentia* vel *praeterita* negotia sese extendere potest, *modo nominatim* de negotiis *pendentibus* vel *praeteritis caveat* (50). Hinc actus *praeteriti* possunt esse obiectum: a) *legis poenalis*, qua violatoribus iuris antiqui iamdiu constituti aut naturalis et divini poena infligitur, vel b) *legis inhabilitantis*, vel c) *legis irritantis* sive rescindentis, nisi negotii rescissio iuri divino repugnet (51). Ita sane matrimonium valide iam initum per irritantem legem posteriorem rescindi non potest. Huiusmodi principium de naturali vi et obiecto legis expresse sancit Codex can. 10: « *leges respiciunt futura, non praeterita, nisi nominatim in eis de praeteritis caveatur* ».

Praecesserat Constit. relata in cap. 2 X. (I, 2) de constitut. (Gregorii M. a. 598): « *Quoties novum quid statuitur, ita solet futuris formam imponere, ut dispendiis praeterita non commendet* ». Et alia Gregorii IX (c. 13 eod.): « *Quoniam Const. Apostol. Sedis omnes adstringit et nihil debet obscurum aut ambiguum continere, declaramus constitutionem, quam super praefereendis maioribus et consuetis servitiis minoribus exigendis, edidimus, non ad praeterita sed ad futura tantum extendi, cum leges et constitutiones futuris certum sit dare formam negotiis, non ad praeterita facta trahi, nisi nominatim in eis de praeteritis caveatur* ». Quae decretalis a Gregorio IX data fuit ad Archipresbyter. Stae. Mae. Maioris in Urbe circa modum intelligendi alteram

(49) Cfr. c. 40 C. XXVII q. 1; cap. 8, X de divort. IV, 19; cap. 5, X de spons. duor. IV, 4; cap. 5, X de usur. V, 19.

(50) Can. 10; cap. 2, 13 X h. t.; cap. 4 § 1 de off. legat. I, 15 in Sext.; cap. 1 i. f. de sent. exc. V, 10 in Clem.; Suárez, De leg. l. III cap. 14; Schmalzgr. h. t. n. 22; D'Annibale l. c. n. 202.

(51) Cap. unic. de immunit. eccles. III, 17 in Clem.; cap. 7 § 2, X de elect. I, 6; cap. 5, X de usur. V, 14.

suam decretalem relata in c. 15 De maior. et obedientia (cap. 15, I, X, 33). Consonat ius Romanum (l. 7 C. I, 14; l. 65 C. X, 31).

Quod generale principium intelligendum de lege constituente *ius novum*, de lege sc. praecipiente et prohibente necnon de lege poenali: atque in hoc sensu, ut dictum est, principium valet ex natura rei, nam leges praecipientes et prohibentes dantur per modum regulae, actus humanos dirigentis, in quo conceptu includitur profecto ut ipsa actibus quos dirigere debet sit anterior, non posterior. Porro obiectum legis debet esse possibile; ad praeteritum autem qua tale potentia non datur, « *quod factum est infectum fieri nequit* », nec alio modo fieri potest quam factum est. Idemque principium applicandum est legi poenali, modo per legem poenalem non castigetur actus, qui iam anteriori aliqua lege fuisset prohibitus; quae circumstantia si non intercessit, valet principium « *rem quae culpa vacat in damnum vocare non convenit* », ut habetur cap. 2, h. t. quod etiam est Gregorii IX, et punitio supponit malitiam quam puniat, quam non habet, qui futurae inscius legis pristinam et innocuam sequitur agendi rationem. Quod si agitur de actu iam ante novam legem malo et prohibito, certe *iure Codicis expresse* fuit requisitum, ultra elementum morale actus, etiam elementum legale praecedentis legis poenalis vel praecepti poenalis vel monitionis cum poenae comminatione (can. 2195, 2222), quod ultimum elementum non *ita clare* erat requisitum iure praecedenti.

131. Atque hactenus exposita erat doctrina communis, ex fontibus iuris praecedentis deprompta (52), quae communibus casibus occurrentibus aptam praebebat iuridicam solutionem (53). Quae tamen compendiosa doctrina omnes difficultates non extricat; praecise non raro erit difficultas, num aliquid sit habendum ut praeteritum vel ut futurum respectu novae legis promul-

(52) De exceptionibus cavent: Innocentius III (cap. 20, X de praescript. II, 26); Alexander III (c. 5, X de usuris V, 19); Bonifacius VIII (cap. 4 de offic. Legati, I, 15 in VI°); Clemens V in c. 1 de probat. II, 7 in Clem.; cap. 2 de iudiciis II, 1 in Clem.; cap. de sequestrat. II, 6 in Clem.; cap. 1 de sent. excomm. in Clem.

(53) Hostiensis, Glossa ad cap. 3, X (I, 2); Summa aur. tit. De Const. Felinus Sandens, Comm. in V libr. Decretal. ad tit. de Constit. cap. 13; Suárez, De legibus l. III c. 110; Schmalzgrueber l. I tit. 2 n. 22 etc.

gatae, et principum in se clarum redditur obscurum in applicatione. Principium quidem est clarum si agitur de factis praeteritis iam completis et quoad suum effectum plene transactis, qui certe non possunt esse obiectum novae legis; at vero in facto praeterito cuius sunt effectus actu pendentes, non ita facile est decidere quid sit praeteritum, quid futurum respectu talis facti. Ita v. gr. factum certum pone, peracto matrimonio, uxorem viro subiici in administratione propriorum bonorum; supervenit lex alio modo ac antea regulans administrationem bonorum uxoris; dices ne praeteritum, quod a nova lege non tangatur, vel potius debetis admittere illud esse factum non clausum sed tractum habens successivum et in actibus administrationis novam legem subsequentibus huic novae legi obnoxium? En quaestionem: Quod si in aliqua legislatione in singulis materiis lex nova rem definit nulla est difficultas (54), difficultas est ubi haec peculiaris dispositio non habetur.

132. In nostro iure haec criteria inservire possunt:

1) Ut factum praeteritum completum habenda sunt iura quaesita, secundum notionem antea datam.

2) Relate ad novam legem non sunt habenda ut praeterita facultates (multo minus *spectativae*) concessae a lege, si nullum intercessit factum iuridicum: sunt iura in abstracto, quasi in actu primo, fiunt iura in concreto per positionem actus iuridici quasi per modum exercitii facultatis. Parochus a momento possessionis paroeciae habet facultatem percipiendi emolumenta ex funere peracto ad normam can. 1234 (ius parochiale ad modum facultatis); quae facultas cessat accedente lege nova contraria, quae facultatem praeteritam non auferret sed praesentem, i. e. facultatem ex lege praeterita acceptam sed adhuc perdurantem tempore contrariae novae legis, quae proinde non respiceret praeterita sed futura. Si vero adveniente nova lege iam posuisset actum funeris, hunc actum quo iam habetur ius quaesitum, pro illa vice nova lex non respiceret.

3) In materia de professione religiosa facta, sunt praeterita, ideoque non respiciuntur a lege nova, ea quae spectant ad

(54) Cfr. de hac re *Mostaza* egregie disputantem in suis praelectionibus ad l. I Codicis, modo vere practico praescindendo ab abstractis theoriis.

professionis validitatem, quae per novam legem invalidari nequit, nisi praeterita respiciat. At obligationes ex professione oratae, cum habeant esse permanens seu ut dicitur tractum successivum, per novam legem immutari possunt, quin haec praeterita respiciat.

4) In materia contractuum, certe valor contractus initi dependet ex lege sub qua initum est; quare si emptio venditio facta est sub lege quae non requirit rei traditionem sed contractum habet ut perfectum solo partium consensu, ante traditionem contractus iam perfectus est, est actus iuridicus completus, partibus contrahentibus dat ius quaesitum stricto sensu. Nova lex superveniens exigens traditionem non nisi respiciendo praeterita potest contractum invalidare aut dare parti facultatem revocandi quamdiu non fuerit sequuta rei traditio.

5) In testamentis maior est difficultas. Supponamus testamentum fieri sub lege, quae ad capacitatem hereditariae testamentariae successionis sex annos requirat, et in dicto testamento puerulus annorum sex nominatus est heres; sed antequam testamentum morte testatoris fuerit confirmatum succedit nova lex, quae ad hereditariam capacitatem sexdecim annos requirat, qua promulgata et vigente mortuus est testator testamento non mutato. Numquid testamentum valet in favorem pueruli factum? Alii dicent testamentum valere non observata nova lege. Alii dicent non valere vel saltem dubii esse valoris, eo quod testamentum morte testatoris non firmatum non videatur esse factum iuridicum plenum, quia est revocabile ex libera voluntate testatoris, quae ante ipsius mortem dicitur esse voluntas ambulatoria. Videtur potius dicendum actum testandi sub lege anteriori positum esse actum iuridicum plenum quamvis continere implicitam condicionem quod morte testatoris firmetur seu fiat irrevocabile, et novam legem illum non infirmare nisi *respi-ciendo praeterita* (*).

(*) De variis theoriis cfr. *Van Hove*, De legibus n. 21 sq. ubi recensentur theoriae hodiernorum civilistarum; *Vermeersch*, Epitome I, n. 93 sq. — Qua de re multum a canonistis et civilistis disputatum est. Cfr. inter canonistas: *S. D'Angelo*, Il ius quaesitum nel diritto canonico in « Diritto ecclesiast. t. 33, p. 3 sq. et Eiusdem, « Saggi su questioni giuridiche » p. 40 sq.; *Falco*, Introduzione allo studio del Codex i. c. p. 66 sq.; *Eppler*, Quelle und Fassung Kat. Kirchenr. Zurich 1928, p. 133 sq. — Historiam

Hoc ergo criterium videtur esse valde practicum ad iudicandum num aliqua nova lex, cui a legislatore expresse data non est vis retroactiva, hanc vim haberet si applicarentur facto concreto, inspicere sc. an illud factum respectu novae legis sit dicendum praeteritum vel futurum: quare ab adducendis et examinandis pluribus hac de re propositis abstractis theoriis videtur abstinendum (55).

133. Ex exposito criterio practico possunt tamen deduci nonnullae regulae:

Regula I^a in iure privato. Si factum est completum, lex ad facta ita completa non retrotrahitur; illud factum, si iuridicum sit, dedit ortum iuri quaesito quod lege nova non aufertur, nec auferri potest quin praeterita respiciat. At si factum habet plures effectus divisibiles, lex potest dici retroactiva quoad illos, qui accedente nova lege nondum positi sunt, lex de illis *prospicit* non illos respicit quia nondum positi sunt. Quare a) iuridici effectus actus validi, quatenus sunt legales aestimantur ex lege vigente cum producuntur; si sint contractuales, ex momento quo ipse actus effectus est.

b) Status et capacitas personarum aestimantur ex lege vigente. Actus sub praecedenti lege positi validi manent, tametsi deinde mutetur status vel capacitas personae. Quare nominatio facta personae, quae tempore nominationis capacitates habebat seu qualitates requisitas, manet sub nova lege, tametsi haec severiores condiciones requirat.

c) Sponsalia et matrimonium, quod ad validitatem reguntur iure vigenti cum contracta sunt. Quod attinet ad effectus reguntur iure novo (cfr. exemplum de administratione bonorum uxoris supra allegatum) — Suppressio impedimentorum per Codicem facta, non convalidat matrimonia antea propter tale impedimentum nulla, quamvis convalidatio fieri poterit sine petita dispensatione ab impedimento sublato (Commissio Codic. 23 Iunii 1918 ad 6 et 7 in A.A.S. X, 346).

et varia systemata exponit: *Affoller*, Geschichte des intertemporalen Privatrechts, Leipzig 1903. — *Ojetli* in l. I. can. 4. Quoad civilistas cfr. *Gabba*, La retroattività delle leggi; *Lasalle*, Théorie des droits acquis; *Simoncelli*, Sui limiti della legge nel tempo.

(55) V. notam praecedentem.

Regula II^a. Pacta seu acta inter personam privatam et personam publicam, quibus acquiruntur iura *per modum facultatis*, non censentur praeterita relate ad novam legem; sunt facultates permanentes, vel si mavis sunt iura quaesita iuris publici vel quasi publici, quae semper manent obnoxia publicae auctoritati, unde derivata sunt. Illa iura quae personis privatis ex interventu publicae auctoritatis obveniunt, quaeque dicuntur pertinere ad ius publicum et fundare iura sed per modum facultatum, non sunt facta praeterita relate ad novam legem, nisi iam devenerint iura quaesita per modum actus (non tantum per modum facultatis in abstracto) i. e. nisi per facultatis exercitium positum fuerit factum concretum, quod utique devenit strictum ius quaesitum. Cfr. exemplum supra allatum de iure parochi ad percipienda emolumenta funeris peracti (ius quaesitum) et de ipsa facultate in abstracto (ius minus stricte quaesitum obnoxium Superiori). Exempla possent multiplicari. Cfr. exemplum de praecedentia Vicarii Generalis etiam in Capitulis ex canone 370 (l. c. c. in causa Cuneen. et Uticen. *Praecedentiae*. A.A.S. a. 1915 p. 349 sq.; *Sartori*, Enchiridion canonicum (4) p. 58).

134. *Scholion*. Quoad ea quae dicuntur facta pendentia, negotia pendentia, cum videlicet eadem facta seu negotia tempore quo lex nova vim suam obtinet, nondum quidem perfecta sunt sed in via sunt ut ex illis iura exsurgant, nulla definita regula dari potest; nam licet videantur futura respectu novae legis, quoad aliquam sui partem sunt praeterita. Cfr. v. gr. praescriptionem sub iure veteri inceptam, sed tempore nondum impleto non completam. De his aequum est ut caveat nova lex, et ut plurimum solent novae leges cavere. De se viderentur nova lege regi. Cfr. ex una parte *Vermeersch* in Epitom. I n. 94, ex alia parte *Cappello*, De praescriptione in « Ius pontificium » IV, 21 sq.

135. *Exceptiones*. Primam generalem inducit ipse can. 10 «nisi nominatim in eis de praeteritis caveatur».

Supra iam ex iure praecedenti indicatum est id fieri posse in lege *poenali*, in inhabilitante et in *irritante*.

1°) In lege poenali habemus in Codice can. 2222 § 1, in casu gravis damni aut scandali, ille canon cavet de praeterito. Iudex punit semper delicta praeterita; nihil est cur non possit

facere legislator: illi duo casus important obligationem in futurum quae urgeri potest per praeceptum poenale, et sub hoc respectu, nequidem videtur proprie retrahi ipsa lex.

2° Quoad irritationem actuum praeteritorum, ubi irritabilia sunt, nulla pariter est difficultas; nam etiam iudex ex iusta causa irritare potest actus praeteritos validos sed illicitos v. gr. per rescissionem, per restitutionem in integrum, per remedium metum passi, actus minoris etc. A fortiori hoc potest legislator, cuius potestas certe maior est, et quod potest facere iudex in casu particulari, poterit facere legislator, per legem seu normam generalem. Raro tamen id faciet, idque fere in poenam actus illiciti seu contra legem ideoque non omnino firmi, relate ad Superiorem.

3° Quoad inhabilitates et impedimenta, quae ex factis praeteritis sub lege veteri non oriebantur, sed oriuntur ex lege nova, ratio iuridica esse potest quaedam necessitas boni publici. Cfr. materiam de irregularitatibus.

4° Huc quoque pertinet praescriptum can. 17 § 2. Cfr. Suárez, De legibus l. III cap. 14.

5° In materia iudiciali nova lex respicit facta praeterita, dum praescribit novum modum procedendi, quatenus causae ex praeteritis factis ortae, non secundum antiquam procedendi formam iudicandi sunt. Cum fuit publicata a Leone XIII const. « *Consensus mutuus* » 15 Febr. 1892, qua abolevit ius antiquum circa matrimonia praesumpta (praesumptione iuris et de iure) per copulam habitam post sponsalia de futuro, illa constitutio pertinebat ad materiam iudicalem; nam praesumptio iuris obiectivam rerum naturam non mutat, ideoque praesumptiones iuris in praxi ad iudices spectant. Illa constitutio statim fuit applicanda et secundum illam erant iudicandae causae praeteritae et pendentes, et iudices obligabat ad non amplius habendam rationem illius praesumptionis. Constitutio Benedictina « *Dei miseratione* » illico applicanda fuit et secundum eam iudicandae causae matrimoniales, etiam illae quae orirentur ex matrimoniis multis ante annis initis.

136. Quaestio de actibus internis. Alia quaestio circa obiectum legis ecclesiasticae, illa est, « *num actus mere interni praecipiantur a potestate ecclesiastica humana et legifera directe*

et de facto ». Exactae notiones sunt praemittendae ne quaestio in aequivoco versetur, de actibus internis, externis et mixtis.

Actus mere interni. Hi dicuntur *actus interni*, qui intellectu vel voluntate perficiuntur. Sunt autem *mere interni* si nullam habent connexionem cum actibus externis; dicuntur vero *mixti*, si perfecti in intellectu vel voluntate connexionem habent cum actibus externis. *Externi* actus notio est manifesta.

Illam connexionem actus interni cum externo potest haberi *per se* vel *per accidens* seu concomitanter. Per se autem coniecti possunt aut ex *natura rei* aut ex *lege morali* aut *praecepto positivo*.

Actus *mere interni* sunt v. gr. meditatio, actus amoris Dei. Est actus *internus per se* et ex *natura rei* cum *externo* conexus quivis contractus qui necessario complectitur et internam intentionem et eius externam manifestationem. Actus *internus per se* conexus sed ex *lege morali*, est dolor internus in confessione praeepta, quae sine interno vero dolore potius esset confessio sacrilega. *Per accidens* actus internus cum externo coniungitur, quando tales actus non ordinantur ad invicem nec ex natura rei nec ex aliquo praeecepto, sed se habent concomitanter vel unus exoritur occasione alterius v. gr. vana gloria in danda eleemosyna, intentio lucri in Missa celebranda, intentio suffragandi animis in purgatorio detentis in recitatione rosarii, in exercitio alicuius operis caritatis etc. Hi duo actus qui per accidens coniunguntur non efficiunt proprie actum mixtum, quia unus ab altero est prorsus independens, atque internus manet *mere internus* et *externus* pure *externus*.

Cum est quaestio de potestate *legifera ecclesiastica*, manet exclusa lex divina et lex civilis; primam indubium est posse praecipere actus *mere internos* quos de facto praecipit lex divina-positiva sive Dei sive Christi Dei-Hominis; alteram certo constat praecipere non posse, quia est extra finem ipsius, pro quo fine est inutilis.

Agitur autem de potestate *humana*, quae est potestas legifera *propria* societatis ecclesiasticae, secundum eius naturam societatis externae et visibilis. Quae humana potestas Ecclesiae utique procedit a Deo et quidem modo speciali; sed non idcirco est divina, sicut non est divina potestas societatis civilis, quae utique procedit a Deo: diversus modus originis non facit ad rem. Cui potestati humanae Ecclesiae contraponitur potestas vicaria

seu ministerialis, quae profecto divina est, a Deo Ecclesiae delegata, eamque habet plurimis in rebus: in determinandis ritibus accidentalibus sacramentorum a Christo non determinatis; in dispensatione et commutatione votorum; in proponendis, magisterio infallibili, veritatibus ut a Deo revelatis. Potestas haec vicaria a Deo concessa potest continere potestatem vicariam ad praecipiendos actus internos, qualis de facto datur v. gr. confessorio (Dei ministro) ad imponendam meditationem in poenitentiam seu satisfactionem sacramentalem. De hac potestate vicaria, quae divina est hic non agitur. Nec agitur de potestate *in foro interno*, ubi causa non agitur inter fidelem et Ecclesiam, sed inter fidelem et Deum; sed de potestate in foro externo in quo directe prospicitur bono societatis.

Agitur praeterea de potestate *legifera*, non de potestate *dominativa* quae in subditum habetur mediante voto et professione religiosa, ex qua profecto praecipi possent actus interni. Potest quis voto se adstringere ad obedientiam etiam quoad actus internos sive absolute sive saltem praecipiente Superiore; tunc autem Superior praecipit ex potestate dominativa, cuius mensura desumitur ex traditione voventis.

Directe legem ferre de actu interno nihil aliud significat, nisi actum praecipi independentem a conexione quam habeat cum actu externo quod directe praecipitur, ideoque quaestionem esse de actu *mere interno*: aliis verbis quaestio est, num Ecclesia possit ferre legem, quae impleatur *solo* actu interno.

Quaestio demum procedit *de facto*; nihil autem repugnat, quod Deus possit dare Ecclesiae suae potestatem humanam praecipendi actus internos, tametsi de his iudicium in foro externo et humano exercere non possit; sed *possibilitas* non arguit factum, ideoque apodictica argumenta in intrinseca rerum natura aut absurditate fundata non sunt exspectanda nec exigenda (56).

Sententia *negans* est profecto antiquorum valde communis, cui videtur adhaerendum; *affirmativa* paucorum praesertim recentiorum (57).

(56) Cfr. quaestionis circumscriptionem optime factam a Mostaza in suis praelectionibus ad libr. I Codicis; Van Hove l. c. n. 111 sq.

(57) Cfr. pro sententia negante praeter S. Thomam, Suárez, De legibus l. IV, cap. 12; S. Alphons. De legib. n. 100; Billot, De Eccl. I pag. 456 sq.; Vermeersch, Theol. mor. I, n. 184; D'Annibale I, n. 200.

137. Fatendum tamen est hac in quaestione haud raro adhiberi verborum captiones; quare ut vitentur haec sunt antecedenter notanda:

I. Iure divino praecepti sunt actus, fidei, spei, caritatis, dilectionis item erga proximum: haec praecepta saepe impleri possunt *solo actu interno*: Ecclesia autem hoc ius divinum authentice declarare potest, cui declarationi magisterii authentici iure divino debetur obedientia et externa et interna.

II. Dum Ecclesia praecipit actum externum, eo ipso praescribit internum cum eo coniunctum. Nam: 1°) cum actu externo *per se* coniuncta est voluntas eum obeundi; 2°) ut actus externus suam naturam aut substantiam moralem habeat, requiritur internus, v. gr. intentio in sacramento, applicatio sacrificii pro parochianis, attentio in oratione. In his actus internus *concomitanter* vel ut alii dicunt indirecte praecipitur; Ecclesia praecipit actum externum utique *moralem, honestum*: praecipto illo actu externo, sola deliberata voluntas eam legem violandi, non est contra illam legem nisi *consecutive* ex alio morali generali principio, quod existit et permanentem vim habet antecederet et independentem a tali legi Ecclesiae.

III. Quando Ecclesia authentice declarat doctrinam fidei, eius definitioni praestandus est assensus *internus*, nec satisfit per obedientiam externam quae contradictionem externam vetat, nec per silentium obsequiosum. Quod de fide et doctrina ab Apostolis annuntiata dictum est (Rom. X, 10): « Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem », id, eodem prorsus modo eademque ratione, pertinet ad fidem et doctrinam, ab Ecclesia fidelibus annuntiatam: manet enim apostolica missio; manet apostolica praedicatio; manet assistentia Spiritus Sancti. Non est haec lex arbitraria Ecclesiae: est lex divina et naturalis, quae annuntianti divinam doctrinam, nomine et auctoritate Dei, iubet praestari assensum cordis et oris, eumque conspirantem. Falsae sectariorum hypotheses, quae nullum agnoscunt iudicem infallibilem controversiarum fidei, per se et na-

Pro affirmante Ballerini-Palmieri I, n. 308 sq. quibus accedunt Bouquillon, Lehmkuhl, Noldin. Cfr. quoque Cappello, Summa iur. publ. n. 173 sq.; Michiels, Normae general. I, p. 217 sq. Optime quaestionem tractat Van Hove l. c., n. 159 sq.

tura sua faciunt hypocritas, quibus aliud interius sentire et credere, aliud exterius profiteri licet.

IV. Quaevis lex, non ecclesiastica tantum, sed civilis quoque, *effectum* habet *internum* seu pro foro interno, imponendo obligationem, concedendo ius: sic etiam administratio sacramentorum, absolutiones, dispensationes etc. intus in animo operantur aliquid; sed ob id dici non potest, ab Ecclesia praecipi actus mere internos, aut ferri leges, quae impleri possint *solo actu interno*. Cfr. Zallinger I, 2 § 140 sq.

138. In hac quaestione. — Nulla est controversia, Ecclesiam suis legibus posse *directe* praescribere vel prohibere actus *externos* etiam *occultos*, et *indirecte* actus *internos*, qui cum actibus externis *necessario cohaerent* (58).

I. At actus *mere interni*, vi *soli* iurisdictionis ecclesiasticae *directe* in foro *externo* legibus humanis praecipi vel prohiberi iuxta communem sententiam theologorum et canonistarum non possunt. Nam ut dicit *Innocentius III* in cap. 34 X. de simon. V, 3: «*Nobis datum est de manifestis tantummodo iudicare*». Porro potestas legislativa et iudicialis Ecclesiae in eadem sese extendunt obiecta et in eodem versantur ordine (cfr. S. Thom. I, II q. 91 art. 4): ergo cum potestas iudicialis Ecclesiae ex natura rei et positivis declarationibus nequaquam in actus mere internos exerceri possit, etiam potestas legislativa *humano* et *efficaci* modo in eosdem actus sese non extendit. Potestas enim legislativa plane *inutilis* Ecclesiae a Christo non est concessa. Quae pro singulari illa et exorbitante potestate Ecclesiae in actus

(58) Cfr. cap. 9 X de celebr. missar. III, 41; cap. 1 § 4 de haereticis V, 3 in Clem.; prop. 14 damn. ab Alex. VII, 24 Sept. 1665; prop. damn. ab Innocent. XI 2 Mart. 1679; Suárez, De leg. I, IV, cap. 13, De censur. disp. IV, sec. 2, n. 23; Lugo, De virt. fid. div. disp. 23 sec. 1 n. 6, 10, De sacr. poenit. disp. 15 sec. 6, n. 140 sq. — Hac porro in quaestione praesupponendum est, talem potestatem legiferam ad actus mere internos, qui non pertinent ad ordinem externum et sociale, ad quem procurandum et tuendum ille ordinatur, esset potestas vere exorbitans et extraordinaria, quam nullus umquam ausus est tribuere potestati civili respectu suorum subditorum; quare ut asseratur Ecclesiae, debet *positivae* et in specie probari, eam a Christo D. Ecclesiae fuisse concessam et in generali potestate legifera comprehensam, non neglecta traditione ecclesiastica.

mere internos etiam a recentioribus quibusdam canonistis et theologis (59) allata sunt, nequaquam tantum pondus habent, ut a sententia antiqua et communi recedatur (60), atque insuper facilem et solidam admittunt solutionem et non raro versantur plane extra statum quaestionis. V. g. sane Ecclesia in suis definitionibus infallibilibus non ponit actus nudi magisterii, sed verae iurisdictionis, ita ut fideles respuentes R. Pontificis definitiones vere recteque dicantur «*transgressores Apostolicarum Constitutionum*». Nam magisterium ecclesiasticum est una ex duabus *speciebus* (a *regimine* ecclesiastico distincta) communis generis *iurisdictionis* ecclesiasticae. At illae definitiones infallibiles dantur ab Ecclesia vi suae iurisdictionis *vicariae* tanquam *interpretationes iuris divini* veluti in foro *divino*, non ad instar legum *disciplinarium* in suo proprio foro externo.

Praecedens argumentum est argumentum deductum ex *maxima convenientia*, quod cum potestas legifera perficiatur a iudiciali et coactiva, triplicis potestatis integrantis iurisdictionem plenam seu publicam potestatem regendi idem sit obiectum circa quod exerceri possit; licet absoluta repugnantia in contrario non haberetur (61).

II. Textus Matth. (XVI, 19; XVIII, 18) *quodcumque ligaveris quodcumque solveris*, sicut procul dubio comprehendit potestatem *vicariam* ad forum internum et ad internos etiam actus pertinentem, ita, quoad *publicam potestatem regendi societatem humanam* divinitus institutam, universam comprehendit potestatem legiferam ad omnia sese extendentem, quae natura Ecclesiae eiusque finis exigit; at quoad hanc alteram potestatis partem coarctatur illis limitibus, quae ex natura rei limitant

(59) *Devoti* l. c. t. § 3, (ubi etiam sine fundamento docet *plerosque* suam sententiam tenere); *Gary-Ballerini*, Theol. mor. t. I, n. 89; *Lehmkuhl*, Theol. mor. t. I, n. 131, 132, aliisque v. g. *Tepe*, *Sebastianelli*.

(60) *S. Thomas*, Summa theol. II.^a II.^{ae} q. 91, art. 4, q. 100, art. 9; *Suárez*, De leg. I, III, cap. 20, I, IV, cap. 12, 13, De censur. disp. 4, sect. 2; *Lugo* l. c.; *Zech*, Praecognita §§ 115, 116; *Santi* h. t. n. 13 sq.; *Koher*, D. Kirchenbann p. 130 sq.; *D'Annibale*, n. 200; *Billot*, De Eccles. Christi I, II, p. 142 sq.; *Pesch*, t. I, n. 523.

(61) Merito dicit *Van Hove*, De legibus n. 175 vocem *iurdictio* non univoce dici de iurisdictione *fori externi* i. e. socialis et de iurisdictione *fori interni*, licet utraque habeatur in Ecclesia, in qua fideles in utroque foro regi debent sed per distinctam potestatem et distincta media.

quamlibet potestatem *propriam* regendi homines in foro *humano* exercendam. Duplicem illam potestatis partem et internam et externam respicit allegatus textus; sed *interna* non directe respiciuntur ab altera potestatis parte, divinitus quidem concessa, sed *humana*; ad interna pertinet prior potestatis pars (vicaria) vice Dei exercenda ideoque etiam ad interna sese extendens (62).

III. Si finis potestatis ecclesiasticae est spirituale animarum bonum et assecutio vitae aeternae ipsis procurandae, hic finis ab Ecclesia est attingendus per externa media socialia propria Ecclesiae ut societatis perfectae externae, qualia non sunt actus mere interni, non excluso exercitio potestatis ministerialis et vicariae, ad interna, fori divini propria, sese ut dictum est extendente (63) et personas singulas non societatem ut talem respiciente.

IV. Ecclesiae non est asserenda ea potestas publica, quae sociali eius indoli non congruit; porro actus interni non pertinent ad socialem membrorum conspiracy ad communem finem, quem auctoritas publica Ecclesiae prosequitur per media socialia externi regiminis, qualia sunt leges *ad bonum commune* ordinatae. Bonum singulorum aliis mediis divinitus sibi concessis promovet. Cfr. *Zech*, Praecognita iuris canonici § 124. Aliter de bono communi, ad quod ordinatur lex contra communem doctrinam loquitur *Michiels*, Normae generales I p. 143 sq. (64).

V. Porro interna, quae sunt necessaria ad salutem, divinis praeceptis sunt imposita, quorum adimpletio vel neglectus auctoritati Ecclesiae in respectivo foro interno vel externo non sunt subducta. Sua potestate magisterii Ecclesia docet quae sunt necessaria ad salutem: dum praeterea plurimos actus externos directe praecipit, indirecte seu per legem divinam efficit, ut actibus externis fideles coniungant requisitos lege divina actus internos ad propriam sanctificationem pertinentes. Praecipit assistentiam Missae, annuam confessionem, paschalem communio-

(62) *Billot*, De Eccl. Chr. p. 459 sq.; *Van Hove*, l. c. n. 179. Non intelligitur potestas homini concessa a Deo, nisi quae modo naturae hominis accommodato exerceri potest.

(63) *Van Hove*, l. c., n. 179; *S. Thomas* I, II, q. 90, art. 1, 2, 3; q. 92, art. 1; q. 58, art. 7 ad 2.

(64) Cfr. *Van Hove* l. c., n. 81 sq. 181.

nem, Missae celebrationem eiusque applicationem pro populo, breviarii recitationem, quae sine interna intentione, sine debita interna dispositione, sine orandi intentione honeste peragi non possunt. Fideles autem de externo actu, qui legi humanae Ecclesiae subest in foro externo et humano Ecclesiae respondere debent; de defectu elementi interni ex lege divina necessarii etiam Ecclesiae respondere debent, sed non in eius foro humano, sed in foro interno divino « apud strictum iudicem (ait Innocentius III de interna simonia), qui scrutator est cordium et cognitor secretorum culpabiles iudicantur »: antea autem praemiserat « quia nobis datum est de manifestis tantummodo iudicare ». *Tribunal districti iudicis* (vicaria ratione) est etiam tribunal Ecclesiae fori interni (cap. 33, 34 X. de simonia V, 3). — In memoratis actibus mixtis a lege Ecclesiae actus interni non attinguntur ratione sui (ex directo praecepto Ecclesiae), sed ratione actus externi, cui coniungi debent *ex debito honestatis*. Sicut quando Status praecipit iuramentum; huius externae prolationi intentio iurandi coniungi debet ex debito honestatis (65). — Applicatio Missae pro populo est in genere de iure divino; quod autem fiat his vel illis diebus, hoc utique est de iure ecclesiastico determinante ius divinum sua potestate vicaria: quamvis ex quasi-contractu parochi, qui ad hoc se obligat in gratiam officii ab Ecclesia accepti, etiam ex potestate dominativa illa applicatio praecipui potest (66).

VI. Demum ab Ecclesia debemus scire ambitum suae potestatis legiferae; Ecclesiae enim est determinare seu definire limites competentiae et auctoritatis sibi a Deo concessae, sive per expressam declarationem, sive per ipsam praxim seu exercitium. Expressa formalis declaratio de hoc argumento saltem satis aperta, ut fateri lubet, non habetur; at praxis Ecclesiae po-

(65) Dum Ecclesia praecipit actum externum, praecipit actum moraliter bonum, qua sola ratione conducit ad finem Ecclesiae; nec praecepto Ecclesiae de confessione aut communionem fit satis per confessionem invalidam aut communionem sacrilegam (Propos. 14 damnata ab Alexandro VII et 55 damnata ab Innocentio XI apud *Denzinger-Bannwart*, n. 1114, 1205).

(66) De hac Ecclesiae potestate praecipendi illam applicationem Missae non potest proinde dubitari, nec dubitatur ab iis, qui in praesenti quaestione sententiam negantem tenent. Cfr. *S. C. De Relig. in c. Saessionien. et aliarum* in A. A. S. VI, 231.

tius est argumentum excludens potestatem praecipiendi actus mere internos in exercitio suae publicae potestatis regendi, cum defectus legum quae circa actus mere internos versantur argueret in Ecclesia gravem negligentiam in prosequendo suo fine, ad quem assequendum, ex ipso adversariorum argumento, potioris rationis sunt actus interni quam externi (67). Porro in hac quaestione non habemus tantum *merum non usum* talis potestatis, sed non usus coniungitur cum satis apertis declarationibus supraeae potestatis (68).

Nullum autem argumentum deduci potest ex can. 125, 595, 1367 in quibus non praescribuntur directe interna pietatis exercitia clericis, religiosis, alumnis Seminarii, sed eorum Superioribus *ut curent* ea fieri, urgendo curam ipsorum pastorem et declarando materiam in qua non debent esse negligentes (current), ad quae de cetero ipsi se implicite obligant hoc ipso quod libere volunt in clericatum, religionem, Seminarium admitti. Qua ad hoc uti debeant potestate, canones illi non definiunt, et certe inutiliter ad hoc adhiberetur moralis coactio v. gr. per poenas, si quae in illis materiis externa sunt adimpleantur.

A ceteris argumentis abstractis, contrariae sententiae allegandis et confutandis videtur abstinendum; quae facile solvi possunt si quae in definiendo quaestione dicta sunt accurate retineantur, et prae oculis habeatur triplex potestas legifera, dominativa, vicaria unde praecepta provenire possunt (69).

(67) Cfr. *Ballerini-Palmieri*, Opus morale I, de legibus n. 310.

(68) Praeter cit. textum Innocentii III; idem (a. 1191) edidit etiam celebre effatum, Ecclesia «*non iudicat de occultis*» qualia natura sua sunt interna, adiditque solum excessum Ecclesiae manifestum poena canonica esse plectendum; simoniam, quae tantum interna est et in sola intentione consistit, reservari Dei iudicio: «*apud districtum iudicem, qui scrutator est cordium, et cognitor secretorum, culpabiles iudicantur*» (c. 33, 34 X. De simon. V; 3). Urbanus II (c. 11 D. 32), postquam statuerat, clericos maiorum ordinum, si incontinentem vivam esse a suis gradibus dimovendos, addit: «*De manifestis quidem loquitur, secretorum autem et cognitor Deus et iudex est*», secreta autem RR. PP. intelligunt *natura sua*, qualia sunt interna, non de iis quae natura sua, utpote externa, sunt in humano iudicio cognoscibilia et solum *per accidens sunt occulta* ex defectu medii probationis, in quae externa procedit Ecclesia etiam per poenas latae sententiae quibus externa licet actu occulta subiciuntur (cfr. can. 2197, 4° *delictum* occultum; can. 2232; can. 2237 § 2, can. 2251 etc.).

(69) Illa argumenta colligit *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 310 sq.

CAPUT III

De forma et promulgatione et vacatione et receptione legum ecclesiasticarum (c. 7)

139. Quae de *forma* legis humanae generatim valent ea in specie legi quoquae ecclesiasticae sunt applicanda. Quare:

I. *Forma intrinseca* legis ecclesiasticae est *intentio* sive *voluntas legislatoris* competentis obligandi subditos circa materiam tum quoad substantiam tum quoad modum et circumstantias accurate determinatam; deficiente enim huiusmodi intentione habetur actus mere fictus, qui iuris effectum producere nequit, atque deest actus, qui ad omnem legem humanam ferendam saltem ex parte omnino essentialis est. At *ratio, ob quam* legislator ecclesiasticus ad legem condendam movetur, forma interna legis canonicae dici nequit, sed est potius mensura extrinseca sive regula directiva voluntatis legislatoris quoad iustitiam et honestatem legis ecclesiasticae. Hinc *ratio legis* vel mens legislatoris, cum multum conferant ad meliorem cognitionem legis, potissimum in interpretatione sunt attendendae (70).

II. *Forma vero extrinseca* legum ecclesiasticarum pariter consistit in *signo* quodam *sensibili*, atque *verba* vel *facta* requirit, quae sufficienter voluntatem legislatoris ecclesiastici expliant (71).

Ex iure divino positivo aut ex iure canonico *ultra formam ex ipsa natura* rei necessariam magis determinata et sollemnior forma *supremo* legislatori in Ecclesia non est praescripta. Immo quamvis inferiores Praelati Ecclesiae ad certam sollemnitatem in legibus ferendis v. g. ad scripturam adigi *possint*, tamen id *de facto* et universaliter ex iure communi absolute non est praescriptum, et si quae videantur esse praescripta, non pauca po-

(70) *Suárez*, De leg. l. IV, cap. 3. Nihil autem prohibet, quominus etiam in lege ecclesiastica nonnumquam ratio allegata possit esse falsa v. gr. si cap. 3 *de consanguinitate* dicitur matrimonium usque ad 4 gradum prohiberi, quia «*quatuor sunt humores in corpore, qui quatuor constant elementis*», vel si *in dubio de impotentia*, muliere asserente, viro negante, huic dicitur credendum *quia* vir caput est mulieris.

(71) *S. Thom.*, Summa theol. I.^a II.^{ae} q. 97, art. 3; *Suárez* l. c. l. III, cap. 15 sq.

tius ad *limitationem* potestatis legiferae inferiorum Praelatorum quam ad perfectiorem *sollemnitatem* (72) referuntur (73).

140. De *promulgatione* legum ecclesiasticarum haec principia sunt tenenda.

I. Promulgatio i. e. *legis publicatio communitati* facta *auctoritate* illius, qui *curam* habet *communitatis*, tum ex natura rei (74), tum ex sapienti institutione (75) Ecclesiae est saltem

(72) Suárez, De leg. l. IV, cap. 14, n. 2.

(73) Cum hac quaestione Suárez l. c. n. 3 sq. et Schmalzgr. h. t. n. 25, coniungunt disceptationem illam, utrum *responsa* sive *rescripta* Romani Pontificis ad consultationem privatorum de iuris interpretatione ac *sententiae iudiciales* a Rom. Pontifice in casu particulari prolatae habeant *vim legum universalium*, necne. Haec controversia a novo Codice est dirempta cum in can. 17, § 3 asserat « Interpretatio authentica... data... per modum sententiae iudicialis aut rescripti in re peculiari, vim legis non habet et ligat tantum personas atque afficit res pro quibus data est ». Suaresius utrumque videbatur affirmare; at nimis rigida videbatur esse utraque affirmatio. Nam sane Rom. Pontifex in responsione ad consultationem (cfr. Palmieri, De Rom. Pont. p. 715 sq.) aut per sententiam iudicalem (cfr. cap. 19, X, de sent. et re iud. II, 27) legem universalem dare *potest*, si *intentionem* condendi legem universalem habeat et sufficienter Ecclesiae suam intentionem *promulget*; at haec intentio et promulgatio non *necessario* cum unaquaque responsione vel sententia iudiciali *debet* esse coniuncta. Cfr. Zech, l. c. § 208. Nam sicut Rom. Pontifex *magisterium* suum nequaquam semper *supremo* gradu perfectionis exercet (cfr. Palmieri l. c. p. 718 sq.), ita etiam *iurisdictio* suam non per *legem* universalem, sed etiam *inferiori* quodam *gradu* exercere potest. Denique si vera esset haec sententia, *omnis* responsio et sententia iudicialis Romani Pontificis, utpote lex universalis, *immunis* esset ab *omni* errore quoad *fidem* et *bonos mores*, sed ipse Suaresius l. c. n. 12, allegat responsionem Coelestini Papae, cui vim legis universalis et immunitatem ab errore recte non tribuit. Cfr. quoque Scherer l. c. t. II, p. 588, not. 43. Verum si omnibus et singulis responsis vel sententiis R. Pontif. vim *supremam* legum universalium necessario inesse negamus, minime nullam auctoritatem, sed tantum *minorem* ipsis competere asserimus. Cfr. Zech l. c. §§ 208, 209, 210; Ballerini-Palmieri l. c. t. I, p. 265 sq. 272 sq.

(74) Suárez, De leg. l. I, cap. 11, n. 1, 3, l. III, cap. 16, ubi n. 3 sq. optime iam explicat distinctionem inter *promulgationem* et *divulgationem* legis; Schmalzgr. h. t. n. 26; Reiffenstuel h. t. n. 105 sq.; Lega, De iud. eccl. t. I, p. 366, sq.; Sentis, D. Monarchia Sicula p. 292: « *Iubemus has Nostras Apostolicas Litteras publicari die 10 Oct. a. 1867, Pius Papa IX* ». Cfr. quoque Hinschius l. c. t. III, p. 777 sq. 786, sq. 788.

(75) Grat. ad c. 3, D. 4; cap. 1, X, de postul. I, 5: *Bened. XIV*, De Synod. dioec. lib. XIII, cap. 4, n. 1.

condicio adeo *essentialiter* ad legem ecclesiasticam requisita, ut statutum canonicum absque promulgatione destituatur valore neque ullam obligationem inducat. Quae publicatio etiam ad ipsam legis *irritantis* existentiam est omnino necessaria (76). Ita etiam praescribitur in novo Codice can. 8, § 1 « *Leges instituuntur cum promulgantur* ». Quod canonis principium promulgationem requirit ut aliquid *essentiale*, lex enim non instituta seu *non condita* non est lex, et incipit esse seu existere cum promulgatur. Si Bouix, De Curia Rom. p. 308 putavit quaestionem de necessitate promulgationis esse saltem controversam, immo sententiam, quae *negat* promulgationem esse essentialiter requisitam ad legem, tamquam veram et certam esse praeferendam, cum sententiae affirmanti omnis probabilitas adempta sit; hac in re clariss. canonista opinionem tuetur « *fere ab omnibus doctoribus* » (Suárez, De leg. lib. I, cap. 11, n. 1) duce S. Thoma reiectam atque solidis rationibus minime comprobata.

Nam etiam lex ecclesiastica est regula pro actibus subditorum; at huiusmodi regula, ut sit efficax, *sciri* debet a subditis; id, quod sine promulgatione fieri omnino nequit; ergo promulgatio legis ex natura rei est prorsus necessaria. Porro promulgatio, cum non *sit* norma actuum pro subditis, sed illam tantum *manifestet*, est potius *essentiale*, sed extrinsecum, requisitum, non pars constitutiva legis ecclesiasticae. Quae Bouix pro singulari sententia profert, nituntur insufficienti consideratione distinctionis inter actum *publicum* et *privatum*, promulgationem *sollemnem* et *simplicem*, praesertim vero Regulis Canc. Apost. non satis intellectis. Nam omissa ista animadversione, quod allegatae Regulae sensu stricto non sint leges (cfr. Suárez, De leg. l. I, cap. 10, n. 1 sq. 16) et potius considerandae fuerunt velut regulamentum pro officialibus quoad vim directivam: iuvat legere solum textum, ut evidenter constet illas Regulas quoad *culpam* et *poenam* ante promulgationem non obligare. Praeterea quoad *vim irritandi actus* in contrarium gestos iam pridem in Ecclesia *publicatus* est iste effectus, sicut in *translatione* Episcoporum quoad liberam collationem beneficiorum. Insuper Rom. Pontifex *manus apposuit* et valet etiam *condere* leges cum vi *retroactiva* (77). Saltem haec debent ab omnibus admitti.

(76) Suárez l. c. l. V, cap. 33.

(77) Morte Pontificis expirabant, ita ut sede vacante applicationem non habebant, sed statim per confirmationem successoris reviviscebant.

II. Quod si dictum est promulgationem saltem esse essentiali-lem tamquam *extrinsecum requisitum*; non desunt tamen rationes ob quas *aliis* non sine fundamento videtur promulgationem non solum requiri ex parte subditi ut possit obligari, sed etiam ex parte legis. Videtur enim ipsis promulgationem requiri ex ipsa condicione legis quatenus est *regula publica totius communitatis* (Cfr. Suárez, De leg. l. I cap. 11 n. 6). Quaecumque enim detur legis definitio, haec in suo conceptu est *regula publica communitatis*, in quo conceptu, ideoque in essentia legis in actu secundo seu realiter existentis, includi videtur promulgatio seu authentica intimatio publice communitati facta: non promulgatur lex iam in suo esse plene constituta; sed tunc fit lex seu publica communis regula obligatoria voluntas legislatoris, cum communitati promulgatur. Unde videtur inferri, promulgationem non esse meram condicionem (etiam essentiali-lem) *ex parte subditi* ut obligetur, sed necessitatem (quam omnes admittunt) se tenere *etiam ex parte ipsius legis*, quatenus est regula *publica* communitatis, eamque proinde ut elementum legis constitutivum habendam esse; sicut videtur essentiali-lem in singulari praecepto Superioris, intimatio voluntatis Superioris subdito facta. Cui modo sentiendi videtur etiam favere formula can. 8 «Leges instituuntur cum promulgantur», quamvis videatur asserendum, canonem cit. 8, desumptum ex c. 3 D. IV non intendisse existentem quaestionem dirimere. Cfr. Van Hove l. c. n. 104.

141. Porro: a) non obstante praemissa animadversione circa canonem 8 Codicis, promulgationem ad essentiam legis pertinere videtur inferri ex illo canone 8, ubi principium ponitur «leges instituuntur, cum promulgantur»; unde infertur promulgationem pertinere ad legis *constitutionem*, ideoque eius esse elementum essentiali-lem, nec ex mente legislatoris veram legem existere donec publica evadat per promulgationem, quae proinde

Plures ex illis regulis aliquatenus immutatae in novum Codicem transierunt, et quae remanent multo magis quam antea solos respiciunt Cancellariae officiales; sunt potius actus administrationis quam exercitium potestatis, sicut plures regulae statutae pro aliis Congregationibus, Tribunalibus et Officiis Curiae Romanae, eorum Officiales seu administratores respicientes.

primum tribuit esse *legis*. Qua in re confundi non debet promulgatio, quae dici potest *activa* cum *passiva*; prima est actus quo fertur et subditis publicatur lex, qui ipsam legem non constituit, altera vero est ipsum *esse publicum*; quod praedicatum essentiali-lem legi non advenit ex aliis omnibus actibus legislatoris, sicut non habetur praeceptum subditum ligans in sola voluntate Superioris etiam externe manifestata, nisi cum illa voluntas fuerit subdito intimata. b) Deinde lex ex sua essentia est allocutio ad communitatem, quam intendit obligare et regula publica ipsi communitati proposita; haec autem concipi non possunt sine promulgatione. c) Lex ut sit plene constituta in suo esse debet habere efficaciam obligandi, quam certe non habet donec promulgetur; ergo sine promulgatione lex non est plene constituta in suo esse, et illud quod ad hoc requiritur sine dubio est ipsi essentiali-lem. Ponamus quod legislator apud se firmiter decernat quod velit certam legem publicare seu communitati imponere: vel nondum inde habentur omnia essentialia legis vel habentur: si non habentur, quid ei deficit? profecto nihil aliud nisi promulgatio, ideoque haec est illi essentiali-lem, legis essentiam ingreditur: si autem dicantur haberi, tunc iam dabitur lex quoad totam suam essentiam, quod nullus admiserit, cum voluntas illa legislatoris sit nudum propositum, fortasse mere interne conceptum et retentum; externa manifestatio propositi, huius naturam non mutat; d) Si promulgatio non esset de essentia legis, haec obligaret, quacumque demum via legislatoris voluntas innotesceret communitati; nam iuxta contrariam opinionem promulgatio esset tantum condicio sine qua non ad meram applicationem legis; alia autem notitia certo modo habita citra legis promulgationem, esset talis applicatio cum per totam communitatem fuisset divulgata; quod adversarii non admittunt. Quare praesens animus legislatoris legem ferendi non facit legem praesentem; sed est adhuc lex solum futura, cum promulgabitur: mutatio illius animi non est revocatio legis existentis, sed mera mutatio animi seu propositi.

142. Quae in contrarium afferuntur vim probandi habere non videntur. V. gr. si dicitur, legem *aeternam* exstitisse ante promulgationem: nam lex naturalis, quae ab aeterno in divina mente subsistit, legis *veram* rationem non habuit, quamdiu non-

dum fuit promulgata; dicitur ergo lex *aeterna* fundamentaliter, quatenus in Deo ratio huius legis ab aeterno fuit, non tamen sub formali conceptu legis, qui respectu Dei se habet extrinsece. Nec promulgatio *passiva* est res transiens, sed permanens, qua verificatur *voluntas intimata communitati*: sicut actus (voluntas) legislatoris iam transiit; manet tamen donec fuerit revocatum, quod datus est actus legitimi Superioris communitati intimatus per verum imperium; *actus* morali modo permanet sicut ipsa *intimatio*. Vere quidem dicitur quod voces, scriptura, nuntus, mera signa, quae internos conceptus aut voluntatem manifestant, nec tamen ad negotii essentiam pertinent v. gr. ad essentiam contractus, alias omnes contractus essent verbales vel litterales: inde autem poterit inferri promulgationem *activam* non esse de essentia legis; sed sicut pro humano commercio ad essentiam contractuum spectat consensus *externe manifestatus*, ita ad essentiam legis pertinet voluntas legislatoris publice manifestata et promulgata: nempe ipsum esse *manifestum* seu *publicum*, in his essenziale quid est, non vero voces vel litterae per quas manifesta fit voluntas. Suárez *De legib.* l. I, cap. 11.

143. III. Cum de modo promulgationis omnium legum ecclesiasticarum in genere, ultra condiciones ex natura rei requisitas (78), positiva (79) et determinata sollemnitas neque ex iure positivo neque ex iure canonico sit praescripta, (cfr. v. gr. can. 395, § 2, ex quo liberae determinationi episcoporum relinquitur modus promulgandi proprias leges; similiter can. 291, § 1 de legibus Concilii plenarii aut provincialis), haec per expressam voluntatem legislatoris *ecclesiastici*, non *civilis* (80), aut per *observantiam* vel *consuetudinem* (81) est determinanda.

(78) Suárez l. c. lib. I, cap. 11, n. 4, 5, 6.

(79) Cap. 1, X, de postul. l. 5, ubi Innocentius III, a. 1200, negat interdicti sententiam sollemniter et publice promulgatam « *singularum autibus per speciale mandatum vel litteras* » esse inculcandam.

(80) Quare placitum regium neque ad *licitam* neque ad *validam* promulgationem legum ecclesiasticarum est attendendum (cfr. Pii IX, Encycl. « *Quanta cura* » prop. dam. 8; Syllab. pr. 19, 20, 28, 29, 41, 49; Conc. Vatic. Sess. IV, cap. 3; Palmieri l. c. p. 567 sq.; Tarquini, De regio placet in Inst. iur. eccl. publ. p. 133 sq.; Bouix, De princ. iur. can. p. 209 sq.; Cavagnis l. c. P. II, p. 6 sq.; praesertim Mueller, De placito regio; Papius, Geschichte d. Placet in Arch. f. k. K. t. 18, p. 161 sq.;

Hinc nihil obstat, quominus lex ecclesiastica semel *uno in loco* sufficienter promulgata *statim* vim obligandi exserere incipiat (82), nisi a legislatore ecclesiastico perfectior sollemnitas promulgationis (83) requiratur. Iterata (84) et statuto quoque tempore (85) facienda *repetitio* promulgationis interdum praescribebatur, ut legis *notitia* et observantia *conservaretur*.

Quod vero attinet ad leges *pontificias*, tum Pius X const. *Promulgandi* 23 sept. 1908, tum Benedictus XV novo Codice can. 9, decreverunt modum ordinarium eas promulgandi, scilicet: « Leges ab Apostolica Sede (86) latae promulantur per editionem in *Actorum Apostolicae Sedis commentarius officialis*, nisi in casibus particularibus alius promulgandi modus fuerit praescriptus » (87).

Galante, Il diritto di placitazione e l'economato dei benefici vacanti in Lombardia; Hinschius l. c. t. III, p. 749, sq. 838 sq., nisi quatenus Ecclesia hac in re aliquid indulserit. Cfr. Nussi l. c. p. 151 sq., 173 sq., de concordato Sardiniae a. 1727.

(81) V. g. si decretum Romae ad valvas Basil. Princ. Apost. etc. solebat affigi vel « ex aedibus S. C. » divulgabatur. Cfr. Lega l. c. p. 355, 365; S. C. Inq. 15. Iun. 1870, in Act. S. Sed. vol. VI, p. 433 sq. de obligatione universali Const. « *Apost. Sed.* » in Urbe promulgatae.

(82) Cfr. can. 291, § 1, 335, § 2. Suárez l. c. l. IV, cap. 15; Scherer l. c. t. I, p. 164 sq.; Hinschius l. c. p. 780 sq. Cfr. const. Pii X, « *Promulgandi* » 23 Sept. 1908, de legibus pontificiis, *per insertionem in Commentarium officiale promulgandis*.

(83) Conc. Trid. Sess. XXIV, cap. 1, *Tametsi* de ref. matr.; Clem. XIV, Breve « *Domin. ac redemptor* » 21 Iul. 1773, et Act. theol. Oenip. t. I, p. 284; decr. « *Ne temere* » 2 Aug. 1907, *per transmissionem* ad locorum Ordinarios promulgatum.

(84) Cap. *Tametsi*; cap. 12, X, de poenit. V, 38.

(85) Cap. 40, X, de simonia V, 3; cap. 17, X, de Iud. et Sarracen. V, 6; Decret. S. C. C. 23 Nov. 1697, confirmat. 23 Dec. eod. ann. a Rom. Pont.; Decret. S. C. 21 Sept. 1624. Cfr. Conc. Trid. ed. *Richt*, p. 148, 434.

(86) Habeatur prae oculis praescriptum can. 7: « *Nomine Sedis Apostolicae vel Sanctae Sedis in hoc Codice veniunt non solum Romanus Pontifex, sed etiam, nisi ex rei natura vel sermonis contextu aliud appareat, Congregationes, Tribunalia, Officia, per quae idem Romanus Pontifex negotia Ecclesiae universae expedire solet* ».

(87) *Sollemnis* modus promulgandi saltem sollemniores leges pontificias iamdiu usitatus ante Const. Pii X « *Promulgandi* » erat per affixionem in certis Urbis locis, videlicet ad valvas Basilicae Vaticanae et Lateranensis et in acie campi Flore i. e. ad ingressum palatii Cancellariae. — Praescindendo ab illa sollemni forma in certis casibus electa, de se

144. IV. Promulgatio *necessaria* est, non solum ut *extensiva* vel *restrictiva interpretatio* legis ecclesiasticae (quae vera et stricta interpretatio non est), vim legis habeat, sed etiam interpretatio *simpliciter* et *strictè* dicta i. e. declaratio legis *dubiae* et *obscurae*, non vero *comprehensiva* specificè accepta i. e. declaratio legis *clarae*, indiget vera et proprie dicta promulgatione (88). Nam ex notissima iuris regula: « *Verba clara non*

sufficit pro lege communi Ecclesiae, ut fiat unica promulgatio in uno loco v. gr. Romae, nec necessaria est promulgatio in singulis dioecibus seu provinciis, sicut pro lege dioecesana sufficit promulgatio in loco sedis episcopalis, nec requiritur promulgatio in singulis parocciis aut aliis minoribus ecclesiis (Suárez, De legibus l. VII, cap. 15). Peculiaris insinuatio et promulgatio in singulis dioecibus neque requiritur ex natura rei, neque ex dispositione iuris: nam ex natura rei satis est promulgari legem in loco celebri, unde humano modo in universorum notitiam pervenire possit (cfr. cap. X. de postul. Praelat. I, 5). Dispositio iuris et praxis Sedis Romanae hoc ipsum confirmat: plurima enim decreta, omni tempore Romae publicata sunt, quae, tum ex ratione ob quam edebantur, tum ex materia de qua ferebantur, tum ex verbis quibus concepta erant, omnes fideles respiciebant, et tamen constanti praxi non mittebantur speciatim ad singulas dioeceses, nec demandabatur promulgatio ubique facienda, sed fiebat Romae v. gr. cum inscriptione, *Decretum Urbis et Orbis*; unde fiebat manifestum Pontificem velle omnes obligare, cum ex verbis illa voluntas fieret manifesta, et non nisi cum gravi incommodo ob christiani orbis amplitudinem, esset coniunctum, ut pro singulis dioecibus et episcopatibus singula decreta deberent expediri. Quam postremam rationem agnovit et adduxit Gregorius XV in sua Bulla « *Inscrutabili* » (nonis Februarii 1622) in cuius fine sic statuit: « ceterum quia difficile foret, praesentes litteras ad singula loca deferri, ut ea tamen omnibus innotescant, mandamus illas ad valvas Lateranensis et Principis Apostolorum de Urbe Basilicarum, atque Cancellariae Apostolicae, et in acie campi Florae publicari et inibi affigi et per aliquod temporis spatium dimitti etc. », quibus ultimis verbis sistitur antiqua praxis Sedis Apostolicae. Ut autem notitia vere *authentica* haberetur, ut passim videre est in Bullariis, in omnibus fere Bullis addita est clausula, debere fidem adhiberi exemplaribus *Notarii* auctoritate munitis, tam in iudiciis quam extra, quamvis ad obligationem inducendam satis sit certa notitia aliis mediis recepta, supposita promulgatione in uno loco facta.

(88) In definienda interpretatione *vere comprehensiva* auctores non omnino conveniunt. Alii enim dicunt interpretationem *comprehensivam* esse illam, quae id tantum denuo edicit, quod *clare* iam continetur in lege; ab aliis vero interpretatio mere *comprehensiva* dicitur illa, qua sensus legis declaratus a verborum propria et usu recepta significatione

admittunt interpretationem nec voluntatis coniecturam: multoque minus igitur aliqua interpretatio legis clarae forte data indiget promulgatione. Quare si quis Praelatus legis universalis vereque *clarae* postulet et obtineat interpretationem, sane *universae Ecclesiae*, cui per *claram* legem iam abundanter provisum est, illa *nova* interpretatio non est promulganda, sed sufficit insinuatio oratori facta. Inde liquet, cur S. R. C. d. 6 Maii 1826, sapienti consilio ad 1 responderit: « *Caeremoniale Episcoporum NON INDIGET INTERPRETATIONE et sub respectivis capitibus* (i. e. de quibus interpretatio petita fuerat) *APERTE declarat* etc. At sine solido fundamento *Fagnanus* l. c. in cap. 13, X, de const. I, 2, n. 43, videtur asserere interpretationem ne tum quidem esse promulgandam, « *etiamsi lex declarata sit prorsus obscura et dubia* »; nam lex *clara* et lex *dubia* et *obscura* perperam equiparantur. Cfr. *S. Alphons.*, Theolog. moral. lib. III, tr. 6, n. 1027; *Tepe*, Inst. theol. mor. gener. t. I, n. 442 (89).

Nunc vero quaestio aperte soluta est vel potius clara praescriptione confirmata praxis antiqua, si quidem can. 17, § 2 asseritur: « Interpretatio authentica, per modum legis exhibita, eandem vim habet ac lex ipsa; et si verba legis in se certa declaret tantum, promulgatione non eget et valet retrorsum; si legem coarctet vel extendat aut dubiam explicet, non retrahitur et debet promulgari » (90).

non recedit, cum *extensiva* illam egrediatur. Quae duplex definitio non videtur eandem suppeditare notionem. Cfr. *S. Alphons.*, Theologia moral. lib. III, tract. 6, n. 1027, cum *Tepe*, Inst. theol. mor. gener. t. I, n. 442, ubi distinguitur *declaratio pure talis*, quae *clare* a principio inest in lege, et *declaratio non pure talis*, cuius sensus non *clare* est in lege imbibitus, sed ex argumento infertur; *Schmalzgr.* l. c. Dissert. prooem. n. 373; *Reiffenstuel* l. c. Prooem. n. 129 sq. h. t. n. 109; *Lehmkuhl*, Theologia moral. vol. I, n. 149, 204; *D'Annibale* l. c. n. 184, not. 2, qui interpretationem *comprehensivam* vocat *declarativam* et cum grammaticali recentiorum iuristarum confundit: *Putzer*, Commentarius in facult. apost. n. 3 sq.

(89) Cfr. infra dicenda circa interpretationem legis.

(90) Recte igitur iam scripsit Suárez l. c. l. VI, cap. 1, n. 3. « *Ut ergo authentica sit interpretatio, oportet, ut habeat omnes legis humanae conditiones, atque ut sit iusta, procedens a legitima potestate, sufficienter promulgata etc.* ». Cfr. quoque *D'Annibale* l. c. n. 184, not. 5; *Hinschius* l. c. t. III, p. 788, not. 11. Aliter *Lega*, De iud. eccl. t. II, p. 354, cum

§ 3. DE LEGIS VACATIONE ET RECEPTIONE

145. *Vacatio legis*, quae in hoc consistit, ut promulgatione facta *initium* obligationis vel etiam irritationis non nisi post certum tempus v. g. quindecim dierum vel duorum mensium in subditis oriatur, in legibus *inferiorum Praelatorum* ecclesiasticorum ex iuris communis sanctionibus necessario locum non habet, sed ian ante Codicem ex certa et communi sententia (91) leges illae per se statim post promulgationem unumquemque subditum afficiunt, nisi aliud ipsemet legislator decernat (92). In nova disciplina id ipsum valet iuxta praescriptum can. 335, § 2, qui sic se habet: «Leges episcopales statim a promulgatione obligare incipiunt, nisi aliud in ipsis caveantur».

Quin immo ut ipsae leges universales Romanorum Pontificum vel Conciliorum oecumenicorum etiam irritantes ligare inciperent, ex communi iure scripto vel consuetudinario vacatio *duorum mensium* iuxta magis communem sententiam canonistarum (93) non requirebatur, sed statim post promulgationem debito modo factam vim ligandi per se habebant, nisi expresse in lege de longiore vel breviori vacatione caveretur (94).

aliis, qui Suaresii sententiam impugnant, sed forte ex *dispari* suppositione.

(91) Cap. 1, X, de postul. l. 5. Cfr. quoque cap. 1, de conc. praeb. III, 7, in Sext.; *D'Annibale* l. c. n. 202; *Bened. XIV*, De Synodo dioec. l. XIII, cap. 4, n. 2; *Suárez* l. c. l. IV, cap. 15, n. 15.

(92) Concilia provincialia v. g. Conc. Vallisoletan. (a. 1887) tit. ultim. interdum sapienter statuunt sua decreta non nisi duobus mensibus *post* promulgationem obligare; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. moral. t. I, p. 678 sq.

(93) *Suárez* l. c. n. 9 sq. iunct. l. V, cap. 33; *Benedictus XIV* l. c.; *Gury-Ballerini* l. c. t. I, n. 97; *Reiffenstuel* h. t. n. 115, 116; *Scherer* l. c. t. I, p. 178 sq. 171; *D'Annibale* l. c. n. 202.

(94) Cfr. cit. caput *Tametsi*, quo non nisi mense elapso post publicationem in parochia impedim. clandestinitatis inducitur; pariter decret. Clementis X, 30 aug. 1670 (de statu libero) obligare coepit *post duos* menses a die publicationis in Urbe elapsos. Pariter decret. «Ne temere» 2 Aug. 1902, publicatum, vim obligandi non habuit usque ad diem Paschae (19 Apr.) anni sequentis; et const. «Divino afflatu» 1 Nov. 1911, obligationem novi Psalterii adhibendi usque ad diem 1 Ian. 1913, non imposuit. — At cum publicatum est lex irritans decret. *Perpensis* 3 Maii

Haec vero disciplina in Codice est immutata prout fert can. 9 his verbis: «Leges ab apostolica Sede latae...; vim suam exercent tantum expletis tribus mensibus a die qui *Actorum* numero appositus est, nisi ex natura rei illico ligent aut in ipsa lege brevior vel longior vacatio specialiter et expresse fuerit statuta». A iure igitur legibus pontificiis vacatio *trium mensium* conceditur, qui computari debent a die quo in lucem prodiit *Actorum* numerus, in quo lex inserta est, non a die quo lex a legislatore subscripta fuit. Additur exceptio de casu in quo ex natura rei illico obliget, quod profecto accidit si lex aliquid praescribat ad quod ipso iure divino tenemur.

At quamvis in controversia antiqua distinctiones illae inter obligationem ad *culpam* et obligationem ad *poenam*, obligationem in foro *interno* vel *externo* ante vel post duos menses elapsos in hac re solido fundamento non niterentur (95), tamen illud concedi poterat et potest in *poenis* infligendis propter laesionem *legis* sive universalis sive particularis sine vacatione promulgatae a iudice ecclesiastico tempus esse taxandum, intra quod in subditis *praesumi* possit probabilis *ignorantia* legis recenter promulgatae. Cfr. cap. 1, de conc. praeb. III, 7, in Sext. (96).

146. *Receptio* sive *acceptatio* legis ecclesiasticae per populum vel subditos non est necessaria, ut statutum canonicum vim et valorem obtineat. Nam huiusmodi acceptationis necessitas repetenda est aut ex *defectu potestatis* in legislatore, qui sine consensu populi leges condere non potest, aut ex *benignitate* legislatoris, qui non obstante sua potestate aliter subditos suos

1902, declaratum est ab illa ipsa die, sine regionum distinctione vota sollemnia aliter facta omni valore carere, cum tamen evidens esset eius notitiam ad regiones longinquas non nisi multo serius pervenire posse et de facto multo serius pervenerat ad plurima monialium monasteria per totum orbem sparsa: nondum autem edita erat Const. «*Promulgandi*» Pii X, 29 sept. 1908.

(95) *Suárez* l. c. l. IV, cap. 15, n. 12.

(96) S. Poenitent. 8 Nov. 1821; S. C. Inq. 15 Iun. 1870; *D'Annibale* l. c. n. 202; *Bargilliat* l. c. n. 72; *Reiffenstuel* h. t. n. 123; *Hinschius* l. c. t. III, p. 777 sq., 780 sq. Cfr. speciatim de legibus irritantibus: *Suárez* l. c. l. V, cap. 33; *Reiffenstuel* l. c. n. 124; *D'Annibale* l. c. n. 202, not. 23, n. 216; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. I, p. 678 sq.; *Hinschius* l. c. p. 781, not. 3.

obligare non vult, nisi lex saltem a maiore parte acceptetur. At in priore hypothese de legislatoribus ecclesiasticis falsum supponeretur *iuris principium*, in altera *factum* plane falsum sumeretur. Cfr. Suárez l. c. l. I, cap. 11, n. 7, l. III, cap. 19, l. IV, cap. 16; Schmalzgr. h. t. n. 29. Quare quicumque legem canonicam debitis qualitatibus ornatam et sufficienter promulgatam non acceptant (97), constitutionum ecclesiasticarum transgressores existunt et puniri possunt. Cfr. Suárez l. c. cap. 16, n. 4. Cui principio non obstat, quominus Episcopi sive singulares sive coadunati in Synodo vel conferentia quadam contra universalem legem disciplinarem Rom. Pontificis ex rationabili causa supplicationem sive remonstrationem Rom. Pontifici cum debita reverentia offerant et interim legis executionem suspendant (98). Quod si Rom. Pontifex auditis rationibus iudicium suum protulerit neque putaverit remonstrationi esse deferendum, eius iussa promptae executioni demandentur necesse est. Cui sententiae Hinschius l. c. tom. III, p. 785 sq., non satis fundatam censuram opponit.

(97) Quod si lex canonica etiam culpabiliter a subditis non acceptetur, paulatim tamen consuetudine effici potest, ut abrogetur. Cfr. cap. 11, X, de const. I, 4; Suárez l. c. l. IV, cap. 16, n. 9, et l. VII, cap. 9, n. 5, cap. 19, n. 17. Quae vis abrogativa consuetudinis provenit ab ipso legislatore. Quare etiam in foro ecclesiastico valet illud effatum Gratiani (c. 3 D. IV): «leges instituuntur cum promulgantur; *firmanur cum moribus utentium comprobantur*», modo rite intelligatur; non ibi est sermo de firmitate *auctoritatis*, sed de firmitate *stabilitatis*, quia sc. usus et observantia impediunt ne lex in desuetudinem et contemptum abeat et sic firmiter consistat.

(98) Arg. cap. 5, X, de rescript. I, 3, cum parte decisa; arg. cap. 1, h. t. in Sext.; Suárez l. c. l. IV, cap. 16, n. 5, 6, 7, 8, qui hanc sententiam defendit sine illis multis limitationibus, quibus *Bened. XIV*, De Synod. dioec. l. IX, cap. 8, n. 3, facultatem supplicandi circumscribit. Et sane duplex ratio, quam *Benedictus XIV*, l. c. suis limitationibus addit, videtur esse adeo rigida, ut omnem supplicandi facultatem excludere adeoque nimium probare videatur. Denique ipse *Bened. XIV*, l. c. l. XII, cap. 7, n. 7, videtur admittere principia et afferre exempla, quae cum ipsius limitationibus difficulter conciliantur. Cfr. quoque Scherer l. c. p. 177; Bouix, De princ. iur. can. p. 219 sq. et p. 226 sq.

CAPUT IV

De subiecto passivo sive de subditis legum ecclesiasticarum
(can. 12, 13, 14 - can. 8 § 2)

147. Subiectum legis eccl. in genere. Quinam *subiecti* (99) sint legibus *ecclesiasticis*, partim ex iure *divino* partim ex ordinatione *Ecclesiae* est eruendum. Ex iure *divino* omnes et soli va-

(99) *Membrum* alicuius societatis generatim quis constituitur per aliquam *unionem*, qua mediante etiam *subicitur* auctoritati illius societatis. Quae unio et subiectio multiplice ratione fit pro diversitate societatum. Profecto in societate *civili* ordinarie quis efficitur *membrum* per *originem naturalem* a parentibus iure civitatis illius societatis civilis praeditis; at alii quoque modi extraordinarii v. g. naturalizatio, legitimatio, nuptiae, servitium civile vel militare, domicilium longum a codicibus civilibus admittuntur, simulque statuuntur casus, in quibus ius civitatis denuo *amittatur* v. g. privatio, renuntiatio, emigratio. Cfr. L. 1 D. ad municipal. L. 1; L. 7 C. de incolis, et ubi quis domicil. X, 39; L. 16, de captiv. XLIX, 15; Mot. propr. Leon. XII, 30 Ian. 1828; cod. civ. Ital. art. 1 sq. 11 sq., *Galliae* art. 8 sq. 17 sq.; Deutsche Reichsverf., art. 3; *Arndts-Serafini*, Lehrb. d. Pand. § 28; *Allègre*, Le code civ. t. I, p. 8 sq.; *Holtzendorff*, Rechtslex. v. v. Reichs- u. Staatsangehörigk. Gemeindebuergerrecht; *Gerber*, Deutsch. Staatsr. § 19, *Folleville*, Traité... de la naturalisation; *Corgodan*, La nationalité; Suárez, De leg. l. III, cap. 31, n. 7; *D'Annibale*, Summula theol. mor. P. I., n. 82 sq. Quae condiciones iure *saeculari* requisitae ad obtinendum ius civitatis determinati regni nequaquam arbitrarie transferri possunt ad incorporationem in Ecclesiam Christi, quae est societas *sui generis* atque *supernaturalis*.

In *Ecclesia* vero *universali* membra constituuntur per originem spiritualem sive *per baptismum*, qui *vere*, non tantum *putative* characterem baptismalem imprimit et quoad suam efficaciam (quae certe non pendet a lege civili!) aliquem *corpori* Ecclesiae catholicae uniendi non impeditur in *adultis* baptizatis per haeresim, schisma, excommunicationem servatis necessariis condicionibus. Cfr. Act. Apost. II, 41; I, Corinth. XII, 13; Eugen. IV, in decr. pro Armen: «*Per ipsum enim (baptisma)... de corpore efficimur Ecclesiae*»; Conc. Trid. Sess. XIV, cap. 2, doctr. de poenit.; *Bellarmin.*, De Conciliis et Eccles. l. III, cap. 1, i. f. cap. 2 sq.; Suárez, De fide disp. 9, sect. 1, disp. 10, sect. 6, n. 3 sq. disp. 21, sect. 5, n. 12 sq.; ubi tamen *verbis* et *re* minus feliciter et accurate disputat de membris Ecclesiae et praesertim l. c. disp. 10 et 21, non satis videtur *distinguere* effectus haeresis *mentalis* vel *occultae* atque haeresis *publicae*, porro ef-

lide baptizati sive catholici fideles sive excommunicati sive schismatici sive haeretici etiam inviti et sine eorum acceptatione legibus ecclesiasticis obstringuntur, modo *habitualiter* usum ra-

fectus ex natura rei cum haeresi notoria, sed non cum haeresi mentali vel occulta coniunctos, denique effectus iure divino in natura haeresis publicae fundatos, et iure mere humano per sententiam excommunicationis additos; Franzelin, De Ecclesia p. 11, 20, 377 sq. 402 sq. iunct. Palmieri l. c. n. 44; Billot, De Eccles. t. 1, p. 283 sq.; Wilmers, De Christi Eccl. p. 619 sq.; Friedberg-Ruffini l. c. §§ 29, s. 134 (de absurdis et iniustis legibus civilibus); Hinschius l. c. t. IV, p. 43 sq. Inde homo baptizatus non amplius simpliciter est membrum corporis Ecclesiae, si fiat manifestus sive notorius haereticus, schismaticus, excommunicatus sive vitandus sive toleratus. Cfr. Suárez, De censur. disp. 11, sect. 4, n. 9, disp. 14, sect. 1, n. 1 sq. 4 sq. 8 sq.; Schmalzgr. l. V, t. 39, n. 163, sq.; Alterius, De excom. l. I, disp. 5, c. 10; Hollweck, D. k. Strafg. p. 114 sq. not. 4, i. f.; paulo aliter excommunicatos toleratos etiam publicos membrum corporis Ecclesiae adnumerare videntur: Billot l. c. p. 320; Wilmers l. c. p. 643 sq. alique. At etiam excommunicatus toleratus vere et proprie est excommunicatus sive abscissus, cui Ecclesia speciales favores non reliquit; sed vere et proprie abscissum ab Ecclesia dicere membrum corporis Ecclesiae videtur esse aperte contrarium notioni excommunicationis. Porro etiam excommunicatus toleratus vere est privatus suffragiis communibus Ecclesiae. Cfr. Suárez l. c. disp. 9, sect. 2, n. 16 sq.; Hollweck l. c. p. 118; Kober, D. Kirchenb. p. 267 sq. Denique excommunicati tolerati nequaquam simpliciter retinent iurisdictionem ordinariam, ita ut a fortiori possint dici membra, cum maneant capita. Nam non quilibet usus iurisdictionis alicui clerico baptizato permissus probat ipsum esse membrum corporis Ecclesiae; secus ipse sacerdos publice haereticus vel schismaticus, qui in articulo mortis concedere potest sacramentalem absolutionem, esset adnumerandus membrum corporis Ecclesiae. Id, quod plane falsum est. Ex altera parte iurisdictionis clerico excommunicato relicta nequit dici ordinaria. Etenim excommunicatus toleratus ab exercitio iurisdictionis ecclesiasticae graviter prohibetur, nisi a fidelibus in casibus necessitatis vel utilitatis requiratur. Immo ipsi fideles per exceptionem omnes actus excommunicati tolerati v. g. praecepta, sententias etc. elidere possunt. At huiusmodi potestas sunt rudera quaedam iurisdictionis ordinariae, non vera potestas ordinaria Praelatis ecclesiasticis propria. Hinc perperam exinde deducitur praerogativa capitis et membri corporis Ecclesiae. Cfr. Suárez l. c. disp. 13, sect. 2, n. 11 sq., ubi n. 14, i. f. scite addit: «Quia raro accidit, ut publicus notorius excommunicatus permittatur exercere publicum officium et iurisdictionem ecclesiasticam fori contentiosi, quin a Superioribus coerceatur vel publice denuntietur, ideo etiam raro veniet in usum et in praxim casus hic, de quo disputamus» (i. e. de retenta iurisdictione a notorio excommunicato tolerato); Schmalzgr. l. c. n. 163 sq.; Kober l. c.; Hollweck l. c. iunct. Gasparri,

tionis habeant (100) et insuper, ex lege humana Ecclesiae, septimum aetatis annum expleverint, nisi aliud iure expresse caveatur. Ita per can. 12: «Legibus mere ecclesiasticis non tenentur

De matrim. n. 921, not. 2, ubi doctrinam Suaresii, De fide disp. 21, sect. 5, veriore et communiorem habet scilicet etiam publicum (?) crimen haeresis vel schismatis non ex iure divino secum ferre amissionem ecclesiasticae iurisdictionis (ordinariae?) atque cum Albitio contra Fagnanum putat Episcopos schismaticos (?) orientales gaudere iurisdictione (?) ideoque valide instituere parochos (?).

Tandem cum homo baptizatus ratione characteris indelebilis vero vinculo cum Ecclesia aliqua ex parte sit coniunctus, etiam potestati legiferae, iudiciariae, coactivae Ecclesia manet subiectus. Quare notio subditi Ecclesiae latius patet, quam membri corporis Ecclesiae; multi enim sunt vere subditi Ecclesiae velut haeretici, schismatici, excommunicati, qui membra Ecclesiae simpliciter non iam existunt. Cfr. Suárez, De leg. l. IV, cap. 19, n. 2, De fide disp. 9, sect. 1, n. 22; Wilmers l. c. p. 633 sq.; Franzelin l. c. p. 402 sq. At infideles nondum baptizati cum absolute et omni ex parte sint extra Ecclesiam, nec membra nec subditi Ecclesiae universalis dici possunt. Cfr. I, Cor. V, 12; cap. X, de divort. 19; Bellarmin. l. c. l. III, cap. 3.

Particularibus societatibus intra Ecclesiam institutis fideles uniuntur et subiciuntur per simplicem receptionem sive admissionem, per iuramentum, conventionem, professionem similesque modos; in dioecesibus vero et parochiis et provinciis incorporatio et subiectio, si non locum habet ratione originis naturalis a parentibus christianis in determinata parochia domiciliatis, regulariter fit per domicilium legitime acquisitum. Cfr. D'Annibale, Summula P. I, n. 82 sq.; Laurin in Arch. f. k. K. t. 26 p. 165 sq.; Hinschius l. c. t. IV, p. 52 sq.

Extraordinarius plane modus adscribendi infidelem baptizatum loco sive civitati baptismatis stabiliebatur in Pauli III, Const. «Cupientes», 21 Martii 1542 et Clementis XI, Const. «Propagandae» 11 Martii 1704. Qui modus vix iam erat practicus in foro ecclesiastico saltem in ordine ad sacras ordinationes, cum ab Innocentio XII, in Const. «Speculatores» 4 Novembris 1694 omnino non commemoraretur; aliter videbantur opinari: D'Annibale l. c. n. 82; Gasparri, De sacr. ordin. n. 807, cum Honorante aliisque. At nunc iam, attentis can. 6, 6º et 956, haec quaestio sensu negativo est soluta.

(100) Cap. 1, X, h. t.: «Canonum statuta custodiantur ab omnibus, et nemo in actionibus vel iudiciis ecclesiasticis suo sensu, sed eorum auctoritate ducatur»; cap. 1, «Unam sanctam» de maior. et ob. I, 8, in Extrav. com.; Conc. Trid. Sess. VII, de bapt. can. 7, 8, 13, 14, Sess. XIV, cap. 2, doctr. de poenit., Sess. XXV, cap. 18, de ref.: «Quapropter sciant universi sacratissimos canones exacte ab omnibus, et quoad eius fieri poterit, indistincte observandos»; Catech. Rom. P. I, cap. 10, q. 8, 9; Be-

qui baptismum non receperunt, nec baptizati qui sufficienti rationis usu non gaudent, nec qui licet rationis usum assecuti, septimum aetatis annum nondum expleverunt, nisi aliud iure expresse caveatur » (101). Aliud expresse cavetur in can. 859, § 1 et 906 relate ad praeceptum annuae communionis et confessionis, quo adstringuntur etiam ante septennium omnes baptizati usum rationis habentes; in can. 1099 relate ad formam in celebratione matrimonii servandam, a qua eximuntur acatholici sub quibusdam condicionibus et relate ad impedimentum disparitatis cultus

nedicti XIV, Epist. « *Singulari* » 9 Febr. 1749, §§ 14, 16, ad Card. Eborac.; Pii VII, Epist. « *Etsi fraternitatis* » 8 Oct. 1803, ad Arch. Mogunt.

(101) Benedicti XIV, Declaratio « *Matrimonia* » 4 Nov. 1741, (de haereticis in Hollandia exceptis a forma Trid. servanda in celebratione matrimoniorum); Tarquini l. c. p. 69 sq.

Recentiores quidam theologi et canonistae v. g. *De Angelis* l. I, t. 2, n. 13; *Cavagnis* l. c. P. I, p. 347 sq. alique v. g. *Marc, Pillet* (cfr. *Putzer* l. c. p. 320) secundum novam quandam distinctionem putarunt haereticos vel schismaticos non obligari iis legibus ecclesiasticis, quae velut leges de ieiunio et abstinence, de celebratione festorum, de sacramentis recipiendis etc. directe pertinent ad sanctificationem animarum, cum merito praesumatur Ecclesiam illos nolle obligare, quos constanti experientia cognovit esse contumaces (?). At iidem auctores concedunt haereticos et schismaticos obligari saltem illis legibus ecclesiasticis, quae ad bonum publicum et honestam conversationem in societate christiana tuendam spectant v. g. leges irritantes de matrimonio. At haec distinctio cum partiali et generali quadam immunitate acatholicorum hucusque in fontibus iuris, qui generatim et indiscriminatim loquuntur (cfr. Conc. Trid. Sess. VII, de bapt. can. 8), nullum habet fundamentum. Quae immunitas etiam excluditur per can. 87, ubi ex baptismo repetitur subiectio ad omnia Christianorum officia, licet iura amittantur per abruptam communionem vel incursum censuram. Ratio autem a patronis istius sententiae ex praesumptione petita nititur coniectura cum textibus iuris vix conciliabili et in aliquo argumento, quod, cum de omnibus legibus ecclesiasticis valeat, nimium probat, et insuper non attendit, quod lex quaedam iusta et prudens debeat esse utilis *toti communitati*, non solis personis, quae illam probabiliter sint observaturae. Quare mirum non est, quod *Lugo*, De sacram. poenit. disp. 15, sect. 7, n. 144; *Tepe* l. c. n. 401 sq. alique huiusmodi argumentationem penitus reiciant. At cum sine dubio multi haeretici et schismatici propter ignorantiam sint in bona fide, ideo per transgressionem legum ecclesiasticarum saltem non peccant et a delicto excusantur, nec maior ipsis vindicanda est immunitas sufficienter non probata. Adsunt tamen casus de quibus expresse cavetur v. gr. impedimentum disparitatis cultus et matrimonii forma.

certi quidam acatholici ex can. 1070. Ratio canonis est clara: nam imprimis, quoad necessitatem et sufficientiam baptismi, Deus vi characteris baptismalis omnes et solos baptizatos homines iurisdictioni Ecclesiae vere subiecit; ipsa vero Ecclesia non potest sibi reddere subditos, quos Christus ipsi non subiecit (102). Quare non solum infideles, sed ipsi quoque catechumeni legibus ecclesiasticis directe non subiciuntur (103); ex baptizatis autem minime excipiendi acatholici aut principes saeculares baptizati qui de regula statutis canonicis soluti non sunt (104); Cf. *Suárez*, De leg. l. IV, cap. 19, 20; *Palmieri* l. c. p. 40 sq. 261 sq.; *Reiffenstuel* h. t. n. 274 sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 35 sq.; *Phillips* l. c. t. II

(102) Conc. Trid. Sess. VII, XIV, l. c.; *Lehmkuhl*, Casus consc. t. II, n. 289 sq. iunct. *Billot*, De Eccles. t. II, p. 295, ubi recte tenet non sufficere baptismum existimatum, sed validum requiri, ut quis sit de corpore Ecclesiae. Nam unio in societatem debet fieri per actum validum; etenim actus invalidus nullum producit iuris effectum, nec in casu verificatur limitans clausula, « nisi expresse et speciali iure de contrario caveatur ». Nullibi enim Deus expressa et speciali lege etiam baptismo putativo eundem effectum tribuit atque baptismo valido; Ecclesia vero huiusmodi effectum supplere plane nequit; quoniam ad ipsam non spectat condicionem iure divino re vera necessariam, qua quis sit membrum et subditus Ecclesiae, actu quodam putativo supplere. Neque quidquam pro contraria sententia efficitur ex cap. 2, X, de presbyt. non bapt. III, 43, ubi Innocentius II, a. 1130-1143, (non Innoc. III, ut legitur in vulg. ed. corp. iur. can.) Episcopo Cremonensi nequaquam declarat presbyterum, qui « sine unda baptismalis extremum diem clausisse » repertus fuerat, ad corpus Ecclesiae revera pertinuisse, sed eundem propter baptismum flaminis merito admissum « a peccato originali solutum et coelestis patriae gaudium esse adeptum » incunctanter asserit. Aliter opinari videntur: *Palmieri*, De R. Pont. p. 45; *Pesch* l. c. t. I, n. 329. — De baptismo dubio cfr. infra in Scholio.

(103) I Corinth. V, 12; cap. 8, X, de divort. IV, 9; cap. 3, X, de presbyt. non bapt. III, 43; decret. pro Armen.; Conc. Trid. Sess. XIV, cap. 2, doctr. de poenit.; *Bellarmin.* l. c. l. III, cap. 3; *Franzelin* l. c. p. 444 sq.; paulo aliter *Suárez*, De fide disp. 9, sect. 1, n. 18: « Mihi tamen magis placet fidelem catechumenum inter Ecclesiae membra numerare ». Qua in assertionem *Suárez* proficiscitur a notione quadam abstracta et generica Ecclesiae; at in rerum natura nunc praeter Ecclesiam a Christo fundatam alia vera Ecclesia non existit; hinc si quis huic Ecclesiae non incorporatur, nulli Ecclesiae verae est unitus; incorporatio autem in Ecclesiam Christi essentialiter requirit baptismum.

(104) Syllab. pro. 54; *Reiffenstuel* h. t. n. 57, 58; *Cavagnis* l. c. P. I, p. 129 sq.

§§ 97 sq.; *D'Annibale* l. c. n. 204 sq.; *Scherer* l. c. t. I, p. 170 sq.; *Hinschius* l. c. t. III, p. 784 sq.

Infideles ultra ius naturale et divinum, possunt *indirecte* obligari legibus *ecclesiasticis*, non quidem quoad vim *directivam*, sed quoad vim irritativam actuum. Nam si aliquis actus legitimus constat consensu duarum personarum *habiliu*m, fidelem Ecclesia ad illum actum reddere inhabilem potest et actum reddere nullum et irritum etsi ponatur cum altera parte infideli; talis est casus impedimentorum matrimonii quae valori matrimonii obstant ex parte fidelis — Declarationes quoque iuris divini ab Ecclesia datae, obiective infideles obligant, qui *vero* iuri divino subiiciuntur (105).

Pariter catechumeni *ex ipso iure divino* tenentur observare leges Ecclesiae de praeparatione ad baptismum: qui enim divina lege obligatur ad baptismum petendum et suscipiendum, eodem iure obligatur ad servandas condiciones ab Ecclesia impositas.

Exceptionem can. 12 continet duplicem: primam de iis qui sufficientem rationis usum non habent; alteram de his qui septennium nondum expleverunt, tametsi usum rationis iam sint assecuti. Utraque classis personarum declaratur de iure exempta a legibus *mere ecclesiasticis*. Cfr. can. 88, § 3, ubi praesumptio *iuris* statuitur post septennium. De iure *divino* cfr. cc. 859, 906, 940.

148. Leges ecclesiasticae vere *universales* et ubique vigentes de se obligant omnes christianos *ubique* terrarum degentes, ad quos spectant pro *materiae* exigentia ex supremi legislatoris voluntate (106).

Graeci catholici vero quamvis definitionibus doctrinae catholicae de fide et moribus procul dubio sint adstricti, tamen legibus *disciplinaribus* etiam universalibus non ligantur, nisi quid de ipsis statuatur, aut expressa eorum mentio fiat, aut im-

(105) Quod si non est sermo de potestate legifera in specie sed de publica potestate gubernandi, alia etiam iura habet Ecclesia supra infideles. Cfr. dicta supra n. 8.

(106) Cap. 1, X, h. t.; Conc. Trid. Sess. XXV, l. c.; *Reiffenstuel* h. t. n. 263; *D'Annibale* l. c. n. 204, not. 41. — Can. 13 § 1 ubi adhibetur vox *generales*.

plicite pro subiecta materia ad illos quoque lex extendatur (107). Immo Constitutiones Romanorum Pontificum *uni* ex diversis ritibus orientalibus datae *alios* ritus non obligant sine expressa extensione per Sedem Apostolicam facta (108).

149. Constitutionibus Ecclesiae *particularibus* tenentur, qui sunt *de territorio* i. e. vere subditi existunt *et in territorio* versantur (can. 13, § 2). Nam subditi, qui tam physice quam moraliter a suo territorio sunt remoti, legibus particularibus sui territorii ordinarie non ligantur; est enim axioma iuris: «*Extra territorium ius dicenti impune non paretur*» Cfr. cap. 2, de const. I, 2, in Sext. (109). Nihilominus personae ecclesiasticae *exemptae*, v. g. regulares, quae non sunt *de territorio*, praeter casus in iure expressos (110) saepe non directe et stricto iure (111), tamen *indirecte* propter bonum commune et scandalum vitandum tenentur ad observandas leges Episcoporum vel Synodorum particularium (112). Leges autem latae pro communitatibus personalibus, quae nullum habent peculiare territorium, subditos ubique terrarum obligant, v. gr. leges, vel regulae Ordinum et Congregationum religiosarum, nisi de determinato territorio expresse caveant vel implicite. — Laici in domo regularium ut hospites vel occasionaliter versantes exemptione a lege particulari loci non fruuntur. Cfr. *Suárez*, De censuris disp. V, sect. 4, n. 6; *Vermeersch*, Epitome n. 112; *Ojetti*, Comm. Cod. I, p. 121 sq.; *Van Hove* l. c. n. 211; *Wernz-Vidal*, De religiosis. n. 398, 399.

(107) Cap. 6, X, de cler. coniug. III, 3; cap. 7, X, de poenit. V, 38; Arch. f. k. K. t. 10, p. 93; Act. S. Sed. vol. I, p. 408; S. C. de Prop. F. 8 Novemb. 1882, in Collect. S. C. de Prop. F. n. 113; *Card. Hergenroether* in Arch. f. k. K. t. 7, p. 198 sq.; *Papp-Szilágyi* l. c. p. 46. Cfr. dicta supra n. 81 sq.

(108) Benedict XIV, Const. «*Etsi Pastoralis*» 26 Maii 1742 § 8, n. 24; *Card. Hergenr.* l. c. p. 200; *Papp-Szilágyi* l. c. § 23, p. 43 sq. et § 55, p. 120; *Arndt*, De rituum relat. iurid. ad invicem.

(109) *Zech*, Praecog. §§ 137, 138; *Reiffenstuel* h. t. n. 264, 265. Axioma iuris a canonistis fuit applicatum etiam potestati legiferae.

(110) Cfr. can. 615. Conc. Trid. Sess. XXV, cap. 12, 13, de regul.

(111) Cap. 16, 17, X, de excess. prael. V, 31; cap. 1, de privil. V, 4, in Sext.

(112) *Suárez*, De leg. l. IV, cap. 20; *Bened. XIV*, De Synod. dioec. l. IX, cap. 15, 16, 17.

150. *Legislator quoad suas leges.* Si potestas legislativa Ecclesiae exercetur a collegio quodam, *singuli socii*, utpote vere subditi integro collegio, legibus ab ipso latis obligantur, dummodo in Concilio oecumenico excipiat Romanus Pontifex; is enim cum sit supra Concilium oecumenicum, legibus conciliariis non est subiectus (113). Quod si Romanus Pontifex aliique singulares legislatores ecclesiastici v. g. Episcopi leges promulgant, certe *coactive* atque directe ut *subditi suis* legibus non tenentur; immo ne vi quidem *directiva* obligantur ad servandas leges a se vel a suis praedecessoribus latas, quae ipsorum *dignitati* vel *personae* non sunt accommodatae. At aliis legibus suis suorumque praedecessorum vi *directiva* saltem ex levi obligatione tenetur (114). Quae obligatio directe, non ex ipsa legislatoris humani voluntate, sed ex *divina* ordinatione est derivanda. Nam Deus vult, ut legislator humanus non alio modo ferat leges, nisi cum universali obligatione capitis et membrorum. Ubi enim nulla est ratio necessitatis vel utilitatis lex non est mutanda, sed servanda; at si ipse legislator non servat legem v. g. abstinentiae vel ieiunii vel annuae confessionis, facile alii quoque eius exemplo ducti legis fiunt praevaricatores (115). Cfr. Conc. Trid. Sess. XXIV, cap. 1, pr. de ref.

(113) Conc. Trid. Sess. XXV, cap. 21, de ref.; *Palmieri*, De Rom. Pont. p. 462 sq.

(114) Cap. 1, 6, X, h. t.; *Lehmkuhl*, Theol. mor. t. I, n. 145.

(115) *Suárez* l. c. I, III, cap. 35; *Reiffenstuel* h. t. n. 266 sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 36; *Zech* l. c. §§ 141 sq. At *Scherer* l. c. §§ 25, 40, cum *Schulte* aliter de hac re disserit. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 61; *Hinschius* vero l. c. t. III, p. 786 sq. in eadem quaestione partim assertiones profert solide non probatas partim nihil tradit, quod ab antiquioribus scriptoribus non iam aequali atque adeo maiore perfectione fuisset dictum. *Isidorus* ita in c. 2 D. IX obligationem legislatoribus enuntiaverat: «Iustum est principem legibus obtemperare suis. Tunc enim iura sua ab omnibus custodienda existimet, quando et ipse illis reverentiam praebet. Iusta est enim vocis eorum auctoritas, si quod populis prohibent, sibi licere non patiantur». *Gratianus* autem suam sententiam expressit in Dicto ad c. 16, C. 25, q. 1: «Sacrosancta et Romana Ecclesia ius et auctoritatem sacris canonibus impertitur sed non eis alligatur. Habet enim ius condendi canones utpote quae caput est et cardo omnium ecclesiarum a cuius regula nemini dissentire licet. Ita ergo canonibus auctoritatem praestat, ut seipsam non subiiciat eis... Sic et summae sedis Pontifices canonibus sive a se, sive ab aliis sua auctoritate conditis reverentiam exhibent, et eis se humiliando

151. Ex principiis stabilitis de legibus ecclesiasticis universalibus et particularibus, facile deducitur, quid iuris sit de subiectione *peregrinorum* et *vagorum* (116).

Etenim peregrini et vagi ubicumque existant, legibus vere *universalibus* Ecclesiae ibidem vigentibus semper manent subiecti (can. 14, § 1, 3°). Attamen peregrinus legibus *particularibus* sui territorii ecclesiastici, e quo ad tempus discessit, certe non tenetur, modo physice et moraliter vere absit, atque lex particularis subditum ecclesiasticum non ratione *personae immediate* liget. Omnis enim lex ecclesiastica *per se* et *ordinarie* est *territorialis* et non nisi *mediante territorio* incolas afficit. Cfr. cit. cap. 2, h. t. in Sext. (117). Hinc multo minus *vagus* ligatur legibus particularibus mereque localibus alicuius territorii, quod absolute *derehquit* (can. cit. § 2).

Peregrini legibus *favorabilibus* et *dispensationibus localibus* illius territorii, in quo actu versantur, legitime frui possunt; at

ipsum custodiunt et aliis observandos exhibent». Cfr. *Van Hove*, De leg. n. 202 sq.; *Ojetti* in 1, I Cod. p. 106 sq.; *Ballerini-Palmieri*, Opus mor. I, n. 330 sq.

(116) *Schmalzgr.* h. t. n. 41, 42, 43; *Suárez*, De leg. l. III, cap. 32, 33, De virt. et stat. relig. tract. II, l. 2, cap. 14; *Putzer* l. c. p. 66 sq. 241 sq.; *Tepe* l. c. n. 410 sq.

(117) *D'Annibale* l. c. n. 119, not. 9, n. 204; *Lugo*, De iust. et iur. disp. 24, n. 8; *Gasparri*, De matrimon. n. 902, 983 sq. Cfr. *Pacelli*, La personalità e la territorialità delle leggi; ubi erudite disserit de vi personali et territoriali legum ac de iure constituendo votum promittit ut principio territorialitatis legum succedat maior quaedam extensio principii personalitatis. Cui voto implendo, in quantum tendit ad consulendum meliori dioecesium regimini (p. 18, 19, 33) in iure vigenti media non desunt, cum in iurisdictione episcopali, ut ibidem A. admittit, contineatur potestas dandi personale praeceptum etiam generale, v. gr. pro clericis, cui vis personalis etiam extra territorium praecipientis subditum ligans non potest negari. Ceterum vis illa personalis *omnibus statutis particularibus* non sine gravibus incommodis tribueretur v. gr. legi determinanti formam habitus clericalis. Cfr. not. 225, h. t., ubi ostenditur non dari iuridicam incongruentiam, si unus actus iurisdictionis (ferendi legem) non potest exerceri eo modo quo potest alius (dandi praeceptum), ut evidenter constat ex simili exemplo exercitii iurisdictionis voluntariae et contentiosae. At propter eandem rationem A. est assentiendum, si p. 11 sq. contendit vim mere territorialem non ex natura rei esse propriam legis, sed auctores allegati contrarium non videntur tenere, qui potius assignant congruam rationem positivae voluntatis legislatoris.

lege exemptionis vel legitima consuetudine vel dispensatione, quibus solummodo in sua patria *ratione territorii* ab observantia iuris communis et universalis fuerunt liberati, extra illud territorium uti non possunt, nisi *personaliter* quoque cum eisdem fuerit dispensatum (118).

Denique peregrini et vagi legibus *particularibus* illius territorii ecclesiastici, per quod *transeunt*, non sunt subiecti, nisi sint leges speciatim de peregrinis et vagis latae, aut neglectus iustitiae vel periculum scandali adsit, aut transgressio legis per peregrinum vel vagum aequale damnum communitati inferat atque per proprium subditum (can. cit. § 1, 1°). Insuper peregrini et vagi tenentur ad latas leges de *rebus immobilibus* in aliquo territorio sitis et ad formas et sollemnitates contractuum, iudiciorum aliorumque actuum *legitimorum* iure territorii in quo versantur, praescriptas (119).

152. Ex modo facta expositione de subiecto passivo legis ecclesiasticae et citatione fontium praecedentium, doctrinae praecedentium canonistarum et canonum Codicis satis patet ab hoc quoad substantiam in hac materia retentum fuisse ius praecedens. In hoc est discrimen quod formaliter in iure Codicis in ipso primo canone *De legibus* (can. 8 § 2), sancitum est principium circa leges *territoriales* et *personales*, cuius deinde mera fit applicatio relate ad subiectum passivum legis: « *lex non praesumitur personalis, sed territorialis, nisi aliud constet* ». Ex applicatione, quae deinde fit de subiecto passivo legum eccl. apparet divisionem legum in *personales* et *territoriales*, ita intelligi ut: *personales* dicantur illae leges, quae personam subditi directe

(118) Quod dictum est de *lege favorabili* et de *dispensatione locali*, non facile applicari potest *usui facultatum*, quae Episcopis tribuuntur; potius iure Codicis manet res dubia ex hoc, quod Codex illas facultates tribuit nonnumquam exercendas erga subditos et peregrinos, dum in aliis de peregrinis sermo non est.

Intra locum exemptum, nisi fuerit plene exemptus ita ut evadat locus *nullius* (i. e. dioecesis), non censetur persona non exempta versari extra dioecesim, in qua locus exemptus reperitur. Cfr. *Ojetti* in libr. I, pag. 119 sq. ubi rem controversam accurate versat et resolvit; *Van Hove* l. c. n. 211; *Ramos*, De exempl. saecul. in domibus relig. in Comment. pro Relig. tom. 6.

(119) *Zech* l. c. § 139, 140; *D'Annibale* l. c. n. 204.

afficiunt, eum proinde ligant ubique, etiam extra territorium; *territoriales* vero mediante territorio pro quo sunt promulgatae, ideoque subditum obligant solum intra limites territorii legem ferentis.

Consequenter ad talem notionem infertur, quod quoties legem ferens non habet determinatum territorium in quo iurisdictionem exercere debeat, leges per talem potestatem latae *ex natura rei* sunt personales; atque idem dicatur de lege data pro aliqua communitate non alligata alicui territorio. Tales sunt leges, quas Capitulum Generale alicuius Ordinis, fert pro religiosis eiusdem Ordinis, vel lex particularis quam Rom. Pontifex imponat alicui Ordini religioso (120).

153. Sepositis legibus natura sua personalibus, quae dicuntur de subiecto passivo legum ecclesiasticarum, non sunt nisi applicatio principii can. 8 § 2. Sane:

a) Legibus universalibus seu generalibus tenentur fideles ubique (sunt personales); sed ubique tenentur hi soli pro quibus latae sunt; si pro clericis, clerici; si pro religiosis, religiosi; si pro laicis, laici; si pro omnibus omnes (cum exceptione de aetate et usu rationis, quae sunt exceptiones generales).

b) Legibus conditis, *pro peculiari territorio*, tenentur hi pro quibus latae sunt, ut dictum est de universali seu generali, sed insuper requiritur ut in illo territorio habeant *tum* domicilium vel quasi-domicilium *tum* actuale commorationem (lex striete territorialis).

Supposito duplici principio, cuius exceptio habetur in legibus quae dictae sunt *ex natura rei* personales:

c) *Peregrini* non tenentur legibus particularibus sui ter-

(120) Illud Codicis principium cum indefinite agat *de lege* videretur esse applicandum etiam legi *universali* seu *generali* (ita promiscue hae duae voces usurpantur in Codice); cum autem a territorio totius orbis exiri non possit, ad quem orbem extenditur lex sive universalis sive generalis, huiusmodi leges potius videntur esse personales, quae ut scite monet *Ojetti* l. c. pag. 82, n. 8, baptizatum per se tenent tametsi solus inter non baptizatos versetur, ideoque locus non dici potest catholicus, nisi destinatione et exigentia iuridica. Aliunde etiam leges *Codicis* universales dici possunt personales, quia Latini, pro quibus datus est Codex, iure suo proprio ubique reguntur, sicut Orientales suo.

ritorii, quando ab ipso absunt (obligatio legis *territoralis* non urget extra territorium), *cum duplici exceptione*.

d) *Peregrini* non tenentur legibus territorii in quo versantur, quia non sunt affixi territorio pro quo datae sunt, (deficit fundamentum ut ipsos comprehendat *lex territorialis*) *pariter cum duplici exceptione*.

e) *Peregrini* iidem, ibi ubi versantur, tenentur legibus generalibus, tametsi in suo territorio non vigeant (leges generales habent vim *personalem*, quam exserunt ubique, excepto loco ubi ipsis derogatum fuit) — Videlicet peregrini ad legem generalem (quae *personalis* est), tenentur vel non tenentur, prout illa lex vigeat aut secus in loco in quo ut peregrini versantur.

f) *Vagi* legibus tam generalibus quam particularibus tenentur ibi vigentibus ubi actualement habent commorationem. Fiunt momentanee seu transitorie subditi Ordinarii loci, in cuius territorio versantur. Huius lex sive *territoralis* sive *personalis* vago non tenet nisi transitorie.

154. *Iure praecedenti* ad easdem fere conclusiones ventum est ex principio quod deductum fuit ex Decretali « *Ut animarum* » Bonifacii VIII relata in cap. 2 de Constitutionibus (I, 6) in VI: « Statuto Episcopi, quo in omnes qui furtum commiserint, excommunicationis sententia promulgatur, subditi eius, furtum extra ipsius dioecesim committentes, minime ligari noscuntur, quia extra territorium ius dicenti non paretur impune ». Ponit exemplum de furto, sed valet de quavis re prohibita et consequenter de quavis re per legem praeepta; nec restringitur ad legem poenalem, cui mera fit applicatio, quae *deducitur* ex generali principio ibidem sancito « extra territorium ius dicenti non paretur impune ». A canonistis semper intellecta est in tota sua universalitate de qualibet lege (inferiorum Praelatorum) et transiit in principium, leges per se et directe respicere territorium et ideo ipsas subditorum personas non ligari, nisi ut exsistentes intra territorium (121).

(121) Nihil refert quod principium a Bonifacio VIII adductum, iisdem verbis habeatur in iure Romano sive classico sive ecclesiastico, et in utroque sensum restrictum habeat de exercitio potestatis iudicialis et administrativae (Paulus I. 20 D. de iurisdictione II, 1); illud enim

155. *Iure Codicis*. Principium de territorialitate legum ponitur ad modum *praesumptionis* « lex praesumitur territorialis », qua praesumptione statuitur *regula*, cuius admittitur exceptio, « nisi aliud constet » i. e. aut ex ipsa natura legis aut ex voluntate legislatoris, cui ipse canon tribuit facultatem aliquam legem personalem condendi, per modum *exceptionis* a *generali* et *ordinaria* regula. Ad bonum commune ordinarie et per se sufficit, ut lex particularis vigeat et observetur in territorio, ubi degit communitas in cuius commune bonum ferri debet. Quare quod lex sit territorialis non est *ex natura rei* sed ex positivo iuris praeepto, in quo adhuc fit exceptio; nam lex ligat personas utique subditorum, at discessio a loco, si ibidem quis retinet domicilium aut quasi-domicilium, non mutat conditionem subditi, in quem Superior-Legislator retinet *iurisdictionem*, quam tamen ius retinet (iure obiectivo ad hoc constituto) de regula non exerceri per usum potestatis legiferae ad absentem sese protendentis, nisi verificetur exceptio. Sunt praeterea communitates personales legis recipiendae capaces, quae magis in personis quam in locis considerantur, plane distinctae a communitatibus realibus seu localibus certis terminis realibus seu localibus clausae (Suárez I. I, cap. 6, n. 11): talis est aliqua religio, ut dictum est, cui ex natura rei non convenit lex territorialis.

Exceptio « *nisi aliud constet* » verificatur ergo: 1) si lex natura sua aut ratione legem ferentis aut ratione communitatis cui imponitur est independens a territorio et immediate afficit personas.

2) Si particularis legislator id expresse declaret; praesumptio cedit, si constat de contraria voluntate legislatoris, qui etiam absentes sibi adhuc subditos velit obligare. — Posse autem Ordinarios locorum, contra id quod Superiori iure communissime negabatur (122), est manifestum in iure Codicis, nam: a) nullibi ita limitatur potestas legifera Ordinariorum; b) contra ex cap. 201 § 3 potestas iurisdictionis voluntarie (ad quam reducitur le-

aptavit Bonifacius ad materiam diversam potestatis legiferae, ut ipsa rubrica libri sexti demonstrat.

(122) Cfr. Pacelli, La personalità e la territorialità delle leggi, p. 7, 11 sq.; D'Annibale I, 205 et not. 42; Suárez, De leg. cap. 32, n. 3; Reifensuel I, tit. 2, n. 265. Paulatim vero multae exceptiones seu restrictiones factae sunt, unde ipsum principium corruebat. Cfr. Wernz I, n. 107.

gifera) exerceri potest «*in subditum e territorio absentem*»; c) ipse can. 8 § 2 aperte supponit, cum sine distinctione loquatur; d) ex can. 14 § 1 idem evidenter inferitur; e) Constitutio Bonifatiana, unde deducebant, non manet abrogata.

156. Exceptiones circa peregrinos. I. Quoad leges *territorii a quo abest*: exceptio de lege personali patet, quoad transgressionem extra proprium territorium factam, si territorio nocet; tunc enim moraliter existere censetur in territorio, ubi iniuria et damnum irrogatur; quod damnum sequitur ex negligentia officii derelicti, ideoque urgent leges et statuta quae circa ipsa officia versantur in territorio adimplendae (123).

II. Quoad leges *territorii ubi ut peregrinus versatur*: a) prima exceptio de legibus quae actuum sollemnia determinant, pro quibus valet principium *locus regit actum*, si sollemnitas determinatur lege loci; b) quoad alteram exceptionem de legibus «*quae ordini publico consulunt*» maior est difficultas; nam haec vox *ordo publicus* semel hoc loco adhibetur in Codice, nec haberi debet ut synonyma cum voce *bonum publicum*, cum ad bonum publicum ex ipsa notione ordinetur quaelibet lex. Ex defectu declarationis et specificationis debet recurri ad doctrinam iuris superioris. 1) Imprimis manet prohibita omnis violatio scandalosa (idque iam potius iure naturali) seu quae sit occasio ut etiam incolae legem praevaricentur; 2) debent observari leges speciatim statutae pro peregrinis et advenis, quae praesumendae sunt datae praecise in tutelam ordinis publici; nimis enim evidens est exceptionem non ita intelligi debere, quod ipsius peregrini seu advenae iudicio relinquatur: huic legi teneor, quia ordini publico consulit, huic alteri non teneor quia non consulit; sed sicut loci Ordinarius pro necessario bono et ordine publico tuendo praeceptum poenale potest advenae comminari; ita ex causa peculiari loci, idem per generalem legem

(123) Cfr. *D'Annibale* I, n. 312, 316 not. 2; *Lega*, De delictis et poenis n. 116; *Vermeersch*, Periodica t. 15 (1927) pag. 115, 116, De litter. S. C. C. I. Ann. 1926; Sic Vetita aditio cinematographorum in Urbe ex Decr. Vicariatus 25 Maii 1918 (in A. A. S. tom. X, p. 300). Cfr. *Van Hove* in Ephemer. Lovan. I (1924) p. 153 sq.; Quoad vagos Codex diremit controversiam ante Codicem existentem, quam breviter refert *Ojetti* l. c. p. 118 et *Van Hove* l. c. p. 223 sq.

statuere de advenis et peregrinis. 3) Optimum etiam criterium, quod multa complectitur illud est, quod tradit *Vermeersch* (*Epitome* I, n. 110) «*ordini publico consuli per eas leges, quae ad commune damnum avertendum potius quam ad promovendum bonum commune latae sunt. Peregrini enim communi alieni territorii bono cooperari per se non debent; damnosi tamen esse vetantur*». 4) Sicut pro foro saeculari ordini publico censetur consuli per leges quae respiciunt publicam securitatem, hygienem, honestatem seu decus; ita pro foro ecclesiastico simile criterium applicari debet *de externo ordine ecclesiastico* (124).

157. Scholion. I. Si dubium oriatur de *valore* baptismi vere recepti, quivis sive catholicus sive haereticus tenetur dubium solvere, dubio autem permanente, baptismum certum sibi procurare. Interim factum baptismi recepti, talem dubie baptizatum subicit Ecclesiae, cum sit professio sollemnis talis subiectionis, a qua quis non se liberat per allegata dubia tametsi fundata in argumento vere *probabili*; contra quod praevalet praesumptio *factum praesumitur rite factum* donec contrarium probetur, saltem eo sensu quod *in foro externo* Ecclesia potest erga tale dubie baptizatum urgere suas inhabilitantes vel irritantes leges, quidquid sit de interna moralitate actus contra tales leges positi. Pro *foro interno* controvertitur; verius videtur neganda subiectio; attamen raro admodum dabitur lex eccl. cuius praeceptum solum forum internum spectet, unde praesumptio subiectionis in utroque foro tenebit sensu explicato. Aliter dicendum de dubio *facti* recepti baptismi, cum facta non praesumantur, sed probari debeant. Cfr. *Mannaioli*, De obligationibus christian.; *Van Hove* l. c. n. 190.

158. Scholion. II. Ex communi et certa sententia (125) *clerici* aliaeque personae ecclesiasticae exemptae *omnino* obligantur (126) ad eas leges civiles observandas, quae ob publicam uti-

(124) *Le Picard*, La notion d'ordre public en droit canon in N. R. Th. LV, 352 sq.

(125) Unice *Navarrus* cum paucis scriptoribus contrariam sententiam sequitur. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 37; *Reiffenstuel* h. t. n. 301.

(126) Cap. 1, X, de nov. op. V, 32; cap. 12, X, de arbitr. I, 43; *Reiffenstuel* h. t. n. 301 sq.

litatem reipublicae in materia clericis et laicis communi latae sunt atque sacris canonibus et statui clericali eiusque dignitati et officiis non adversantur (127).

Quod si de *origine* et *vera causa efficiente* huius obligationis quaeratur, ex tribus explicationibus, quae circumferebantur (128), *saltem nostra aetate* (129) sententia *Molinae* (130) aliorumque repetentium illam obligationem directe *etiam* ex ipsa efficacia legum *civilium*, non ex *sola* lege naturali (131) vel ex *sola* approbatione Ecclesiae (132) ceteris sententiis est praefenda.

CAPUT V

De effectibus legum ecclesiasticarum

159. I. *Lex praeceptiva et prohibitiva*. Legum ecclesiasticarum effectus (133) generatim possunt esse *prohibitio*, *praescriptio* (*irritatio*), *permissio*, *poena*; at *proximus* et *essentialis* effectus omnis legis ecclesiasticae est *obligatio* sive ad *culpam* sive saltem ad *poenam* (134). Nam omnis lex etiam ecclesiastica est vincu-

(127) Cap. 7, 10, X, h. t.; Syllab. prop. 30; *Reiffenstuel* h. t. n. 290 sq.

(128) *Suárez*, De leg. III, cap. 34.

(129) Nostra enim aetate in omnibus fere regionibus principalis illa ratio de foro privilegiato sive exempto cleri in huiusmodi rebus temporalibus et mere civilibus non iam urgeri potest; ergo cum potestas civilis suam *propriam* potestatem *iudicalem* et *coactivam* in clericos exercere possit, etiam *vi directiva legum suarum* in hac materia eosdem clericos ligare valet. Cfr. *Palmieri*, De Rom. Pont. p. 567.

(130) *Molina*, De iust. tract. II, disp. 31, n. 15.

(131) Sane haec ratio multa explicat, at non videtur sufficere ad explicandam *generalem* atque adeo *gravem* obligationem clericorum.

(132) Etiam nostra aetate procul dubio est mens Ecclesiae, ut clerici huiusmodi leges civiles observent, cum v. g. saeculis elapsis, quibus forum privilegiatum cleri in praxi fuisset receptum, optimi Praesules v. g. S. Carolus etiam ex auctoritate S. C. Ep. et Reg. ad vitandas difficultates et salvanda principia *easdem ordinationes* publicarent pro clero atque magistratus civilis pro laicis. Cfr. *Reiffenstuel* h. t. n. 310.

(133) *Suárez* l. c. I, V, cap. 1, 2, I, I, cap. 14, 15, 16, 17, I, I, cap. 17, n. 9, 10.

(134) *Suárez* l. c. I, I, cap. 14, n. 7, I, IV, cap. 17, 18, I, V, cap. 3 sq.; *Reiffenstuel* h. t. n. 152 sq.

lum quoddam ordinis moralis, quod sine ulla obligatione vera in conscientia exsistere nequit (135). Porro obligatio illa non semper *directe* oritur, sed saepe tantum *indirecte* et consequenter v. g. in lege favorabili vel irritante. Quod si obligatio tantum ad poenam subeundam imponitur, fieri potest, ut non nisi post sententiam iudicis ecclesiastici obligatio oriatur (136).

Immo leges ecclesiasticae, quae fundantur in *praesumptione communis periculi*, subditos fideles vere obligant, neque obligatio cessat, si forte praesumptio illius periculi *in casu particulari* cesset v. g. in prohibitione libri per S. C. Inquisit. facta (137). Doctrinam firmat canon 21: «Leges latae ad praecavendum periculum generale, urgent etiamsi in casu peculiari non adsit». Tunc autem in tali praesumptione fundatur cum ex circumstantiis communiter occurrentibus lex exsistere praesumit periculum peccati vel fraudis v. gr. lex vetans pravorum librorum lectionem, lex iubens praemitti banna ante matrimonii celebrationem. Nam periculum commune non arceretur nisi lex omnes afficeret, cum unusquisque facile sibi persuadere posset pro se periculum non exsistere. Quod si in casu particulari finis legis cessaret contrarie, pro non habente periculum lex non urgeret, atque ita homo doctus et probus carens debita licentia legendi librum prohibitum nec facilem habens recursum ad Ordinarium pro illa licentia obtinenda, posset illum legere ad confutandum prompte et utiliter haereticum in paroecia gravia mala inducentem sua perversa doctrina. At licet in multis casibus, impedimenta matrimonialia certo modo absint, banna non sunt omittenda nisi detur dispensatio. Plura exempla suppeditat *Suárez*, De legibus, l. III, cap. 23; n. 2, 3. Cfr. v. gr. can. 1020, 1022, 1060, 1398 § 1.

Similiter sacri canones, qui nituntur praesumptione *facti* aut *fictione iuris*, suos producant effectus non tantum pro foro

(135) Cap. 1, X, h. t.; cap. 2, X, de M. et O. I. 33; *Suárez* l. c. I, IV, cap. 17, 18.

(136) De implenda obligatione legis ecclesiasticae eadem valent principia, quae de lege implenda generatim statuuntur. Cfr. *S. Alphons.*, Theol. mor. l. I, n. 162 sq.; Concinne de hac re *Van Hove* l. c. n. 139 sq.

(137) *S. Alphons.* l. c. n. 100; *Schmalzgr.* h. t. n. 34; *Suárez* l. c. I, V, cap. 24.

externo, sed etiam pro foro interno (138), diverso tamen modo. Etenim fundata in praesumptione *facti*, supponit factum, quod communiter fieri solet, ut inde statuatur iura et obligationes. Quare huiusmodi lex tantum obligat, quando factum adest, nam praesumptio cedit veritati, et casus non comprehenditur sub lege. Haec praesumptio, ut ipsum nomen dicit, versatur circa *factum*, quod lex praesumit etsi forte probari non possit, et inde aliquid statuit. Matrimonium rite initum praesumitur consummatum, si intercessit cohabitatio; item praesumitur validum. Ubi constat praesumptionem non verificari *in foro interno* valet; idem dicendum *de foro externo*, sed in foro externo probari debet; probatio autem esse potest *directe* in simplici praesumptione *iuris*, *indirecta* tantum in praesumptione *iuris et de iure*, sc. qua evincatur falsum factum in quo praesumptio nititur. Per accidens conflictus inter forum internum et externum oriri potest, si in foro interno *certo modo* constat de falsitate praesumptionis, quae in foro externo probari non possit, in casu quo actus poni vel omitti in conscientia non potest. Is cui plane certa est sui matrimonii nullitas, ipsa perdurante, abstinere debet ab usu matrimonii qui copula fornicaria esset, *non obstante praesumptione* fori externi in can. 1014 sancita, tametsi in hoc foro per poenas urgerentur obligationes ex matrimonio ortae, ut habetur in cap. 44 (Innocentii III) X. de sent. excomm. V, 39 (139).

Fictio iuris intelligitur legis adversus veritatem, in re possibili, ex iusta causa dispositio. Assumitur ut vera (ex aequitate canonica) res indubie falsa, quae tamen vera esse potuit, et perinde ac si esset vera lex statuatur; v. gr. filius legitimatus per subsequens parentum matrimonium fingitur in matrimonio natus et per legem aequiparatur filiis legitimis; matrimonium in radice sanatum ex lege per fictionem aequiparatur legitime inito etc. Quae fictio non habet locum nisi in casibus in iure expressis; idem non plus operatur in casu ficto quam veritas in

(138) Cap. 3. X. de presbyt. non bapt. III, 43; cap. 3, § 1, X. de clandest. IV, 4; cap. 1, X. de cleric. aegr. III, 6; Concil. Trid. Sess. XXIV. cap. 8, de reform.; *Reiffenstuel* h. t. n. 176 sq.; *D'Annibale* l. c. n. 208.

(139) Cfr. *Maroto* l. c. n. 211 sq.; *Van Hove* l. c. n. 334; *Suárez* l. III cap. 23 n. 5, 7; *Reiffenstuel* l. 2 n. 168 sq.

vero, nec trahi potest ad illa quae secundum naturam sunt impossibilia (140).

160. II. Lex irritans et inhabilitans. Leges ecclesiasticae actus irritare possunt (141) sive ipso facto sive per sententiam iudicis condemnatoriam vel declaratoriam, similiter lex inhabilitans. Qua ratione irritatio actus sit statuta sive ipso iure sive per rescissionem, sive absolute sive condicionate, ex verbis legis est eruendum.

Incertitudo iuris praecedentis hac in re inde proveniebat, quod vel ipsi fontes iuris canonici allegabant leges Romanas et tamen eodem tempore principia habebant iuri Romano non conformia. Ita Gratianus in suum Decretum inseruit decretal. Gregorii I (a. 598) in quo invocatur iuris Romani principium (142) de nullitate actus contra legem positi (c. 13 C. 25 q. 2), cui, sono tenus, cohaeret celebris Regula iuris 64 in VI° « Quae contra ius fiunt debent utique pro infectis haberi ». At Innocentius III (c. 16 X de regul. III, 31) aliud potius posuit firmavitque principium: « Multa fieri prohibentur, quae si facta fuerint obtinent roboris firmitatem », quem de cetero canonistae sequuti sunt, valde solliciti in quaerenda concordia utriusque principii atque tandem requirentes ut legislator suam voluntatem actum

(140) *Maroto* n. 213 sq.; *Van Hove* n. 335 sq.; *D'Annibale* I, n. 208, not. 68; *Reiffenstuel* I, 2, n. 177 sq.

(141) Cap. 42, X. de elect. I, 6; cap. 1 sq. X. qui clerici IV, 6; Conc. Trident. sess. XXV, cap. 1 de reform.; *D'Annibale* I, n. 209 sq.; *Reiffenstuel* I, 2 n. 239 sq. *Suárez* l. V, cap. 19 sq.; *Maroto* I, n. 222 sq.; *Van Hove* l. c. n. 153 sq.; *Hilling*, Die fehlerhaften Rechtsandlungen u. ihre Heilung in Arch. f. k. KR. tom. 107 p. 3 sq.

(142) Respexit ad textum Codicis (l. 5 C. I, 14 *de legibus* et const. princ. et edict.): « Ut ea quae lege fieri prohibentur, si fuerint facta, non solum inutilia, sed pro infectis habeantur ». Quod iure civili *antiquo* rigidius urgebatur, negata existentia iuridica actui, cui iuris requisitum deesset: qui rigor *iure Praetorio* temperatus est inducto *actu rescindibili*, cui ipse Praetor dabat actionem vel exceptionem, postea raro etiam restitutionem in integrum. Manebat adhuc principium, praedicto modo ex iure Praetorio temperatum, quod lex *prohibens* substantiam actus, non accessoriam quandam circumstantiam, esset eo ipso simul *irritans*; et pro diverso casu iudex aut declarabat nullitatem aut decernebat rescissionem. Cfr. *Vidal* Instit. iuris Rom. n. 130.

irritandi sufficienter manifestaret, admissio quoque duplici modo manifestationis, *explicito* seu disertis verbis et *implicito*.

161. Ius Codicis. Ex dictis patet a praecedenti doctrina sumptam esse formulam can. 11 de lege irritante aut inhabilitante: «*Irritantes aut inhabilitantes eae tantum leges habendae sunt, quibus aut actum esse nullum aut inhabilem esse personam expresse vel aequivalenter statuitur*».

162. Notio. a) Lex irritans ea est, quae actui denegat iuridicam efficaciam, quam hic natura sua natus est habere, nisi obstaret positivae talis legis dispositio (143) et afficit immediate ipsum actum. Quae irritatio potest esse *directa* et *indirecta*; *directe* fit per clausulam nullitatis adiectam; *indirecte* cum ad valorem actus requiritur formalitas inseparabilis ab ipso actu (intrinsicam irritatio seu actus carens sua forma) v. gr. in sponsalibus et matrimonio ex can. 1017, 1094; vel saltem formalitas *extrinseca* qua actus completur et integratur v. gr. extrinsecum beneplacitum legitimi Superioris v. gr. in alienatione honorum ecclesiasticorum (can. 1530).

b) *Inhabilitans* illa lex dicitur quae aufert a persona capacitatem iuridicam ad determinatum actum vel seriem actuum, quam iure naturae, praecisa lege positiva, habet. Afficit immediate *personam* et mediante persona actum quem consequenter irritat, v. gr. impedimenta matrimonium irritantia, quae inducuntur per inhabilitatem partium contrahentium. Nec repugnat lex quae sit simul inhabilitans et irritans, qualis fuit lex cap. *Tametsi* de forma celebrationis matrimonii. De utraque simul agit can. 11 «*Irritantes aut inhabilitantes*» (144).

Potestas. Supposita iam alibi probata potestate legifera Ecclesiae, eius extensio ad leges irritantes et inhabilitantes non

(143) Iure etiam divino sive naturali sive positivo, adsunt leges irritantes, sed hae hoc loco in considerationem non veniunt.

(144) Proprie non est lex *irritans* vel *inhabilitans* ea, quae concedit iura vel capacitatem certis limitibus seu condicionibus circumscripta. Qui agit ultra illos limites vel ultra capacitatem acceptam, invalide agit, sed ex alio generali iuris principio, quod sine capacitate agendi valide non agitur, itemque si agitur sine iure. Lex concedens vocem activam vel passivam in electione, non est lex irritans vel inhabilitans propterea quod ius suffragii activi vel passivi limitatum concedat seu certis condicionibus adstrictum.

habet peculiarem difficultatem, si rite intelligantur. Nam ex una parte ad bonum commune pertinet atque adeo saepe necessarium est, ut nonnulli actus contra legem positi irritentur sive in poenam gravis delicti v. gr. simoniae, sive quia bono communi nocent ut matrimonia clandestina, sive etiam intuitu certarum personarum ut in contractibus minorum. Per has autem leges iura naturalia subditorum attinguntur in quantum per subditi voluntatem acquiruntur, amittuntur vel transferuntur, quae ex ipso iure naturae debet esse obnoxia auctoritati sociali in commune bonum societatis. Quae potestas utrique auctoritati sociali, ecclesiasticae et civili, intra proprios limites exercenda, communis est.

163. Codex inter canones generales de legibus solum ponit pauca principia:

1º) Quenam leges habendae sunt irritantes vel inhabilitantes. Quam quaestionem resolvit sanciendo eas solas tales esse habendas, quibus statuatur actum esse nullum aut inhabilem esse personam, idque aut *expresse* aut *aequivalenter*. *Expresse* habetur statuta, si lex dicat irritari actum *ipso facto* vel *ipso iure*, vel actum *non valere* aut *carere valore* aut esse *nullum*. *Aequivalenter* statuitur, si lex inducat impedimentum dirimens; si absolute sanciat hoc vel illud *fieri nequit*; e contra si de persona dicitur aliquid *facere non posse* de se est lex mere prohibens non irritans; si de actu dicatur effectus suos non sortiatur, vel nullum habet aut parit iuridicum effectum: qui modi loquendi habentur in variis locis Codicis, in quibus ex communi doctrina habetur lex irritans vel inhabilitans (145).

(145) In praecedenti doctrina passim dicebatur irritationem in lege contineri aut *explicite* aut *implicite*, quem modum loquendi adhuc retinent nonnulli Codicis Commentatores, quamvis hic modus loquendi non videatur perfecte respondere Codicis terminis aut *expresse* aut *aequivalenter*, quae vox *aequivalenter* videtur significare verborum formulam eiusdem significationis (verba acquipollentia), non implicitum statutum in alio statuto. Ita *Reiffenstuel* (I, 2, n. 243) implicitam irritationem agnoscebat, si lex certam formam praescribat actui (etiamne accidentalem?) vel quempiam inhabilem reddat ad agendum. *Suárez* vero (I, V, cap. 27, n. 8) generalius «quando ratio legis prohibentis magis aut aequae respicit effectum actus quam ipsum actum, quia nimirum actus

2º) **Modi irrationis** triplex apte distingui potest: a) quae dicitur lat. sent. *plenissima*, si ipso facto ipsoque iure actum ita irritat seu valore iuridico destituat, ut hic effectus habeatur antecedenter et independenter a qualibet iudicis sententia. Quae sententia si deinde accedat, erit mere declaratoria iuris iam existentis, forte ad auferendam controversiam exortam, vel ut ad alios actus procedi possit, quae nullitatem supponunt velut ad contrahendum novum matrimonium.

b) altera quae simpliciter dicitur *latae sententiae* si in iure quidem fuit statuta, ita tamen ut requiratur sententia *declaratoria*: quo casu lex quidem ipsa actum irritat, ita ut tamquam validus neque sustineri neque ut fons emolumentorum et iurium haberi possit; declaratoria autem sententia, ut ipsum nomen dicit, mere declarat effectum, quem retrahit, ut dicitur, ad momentum quo actus positus fuit cuius efficaciam quoad praeteritum etiam aufert quantum fieri potest.

c) tertius modus est nullitas *ferendae sententiae*, quae sententiam *condemnatoriam* consequitur et effectum retroactivum non habet — Quae nullitas ferendae sententiae non est confundenda cum *rescindibilitate* et subsequuta *rescissione* (146), quae minorem dumtaxat significat actus firmitatem et solet statui ob vitia ipsi actui extrinseca.

3º) *Obligatio legis irritantis*, siquidem lex actum prohibet et irritat, profecto inducit obligationem moralem omittendi

prohibetur solum propter vitandum talem effectum; nam tunc signum est magis prohiberi ipsum effectum, iuxta illud: propter quod unumquodque tale et illud magis; sed quodnam criterium ad hoc dignoscendum? — Cfr. can. 1680 § 1. Profecto irritans est illa lex, quae determinat formam seu sollemnitatem actus, si tamen est forma, seu *sollemnitatis substantialis*; unde passim non bene arguitur ad nullitatem ex neglecta actus sollemnitate nisi probetur substantialis.

(146) Lex irritans ferendae sententiae, irrationem decernit, effectum autem non producit nisi tunc demum cum a iudice applicatur; lex vero decernens actum rescindibilem (cfr. can. 103, 104) positive sustinet actus valorem permittens eius rescissionem a iudice decretam ad instantiam partis interesse habentis vel in favorem eius pro quo statuta est. Plerumque ordinantur immediate ad bonum privatum, ideoque generatim iudex non procedit ex officio sed ad instantiam partis (cfr. cit. can. 103 et can. 1684 sq.); lex vero irritans etiam ferendae sententiae ordinarie respicit immediate ad bonum publicum, unde ex officio per iudicem applicanda est.

actum; stricta autem obligatio ad omittendum actum ipso iure nullum per se non existit, nisi actus invalide gestus turpis vel quavis de causa illicitus evadat (147).

4º) In foro ecclesiastico irrationis quae fit ipso iure generatim loquendo ab actu aufert non valorem dumtaxat iuridicum sed etiam naturalem (v. gr. in sponsalibus sine forma initis), nec facile admittenda est in foro canonico vera obligatio conscientiae, quae sit absoluta, sine valore civili seu sine actione, cum agitur de actu habente interesse publicum seu sociale momentum. — Ita vicissim non facile admitti potest pro foro ecclesiastico irrationis, quae merum externum effectum habeat, et in conscientia non urgeat. De foro civili sunt multae controversiae et de hac re potius adeundi sunt moralistae, a quibus, pro tradendis in hac re criteriis conscientiae, attendendae erunt doctrinae gravium civilistarum (148).

5º) Lex irritans in foro ecclesiastico *de se et essentialiter* non est *poenalis*; potest tamen habere rationem *verae poenae*.

a) sane poenalis non est lex actum irritans indirecte ob neglectam formam ad valorem praescriptam. Nam neglectus formae potuit dari ex ignorantia ac proinde etiam sine ulla culpa, et nihilominus suum integrum effectum habebit reddendi actum nullum, seclusa omni poena: nam ex can. 16 § 1 « Nulla ignorantia legum irritantium aut inhabilitantium ab eisdem excusat, nisi aliud expresse caveatur ».

b) Neque de se sunt poenales leges directe et immediate irritantes v. gr. matrimonium, cuius prohibitio immediatum habet scopum, bonum commune, cui de se sufficienter providetur per irrationem.

c) Neque ipsae leges irritantes quae coniunguntur cum poena: quia poena accedit irrationi, quae, ut ex can. 16 § 1 dictum est, independenter ab illis elementis statuitur quae requiruntur ad delictum et poenam, et non obstante v. gr. qualibet ignorantia suum effectum irritandi producit. V. gr. alienatio sine debita licentia facta, quae deinde canone 2347 per specialem poenalem legem punitur.

(147) *Reiffenstuel* l. c. n. 251 sq.; *Zech* l. c. § 129; *D'Annibale* l. n. 215 cum not. 14, 16; *Suárez* l. V, cap. 200.

(148) Cfr. *Van Hove* l. c. n. 166 sq. et allegatas doctrinas civilistarum et moralistarum; *Suárez* l. V, cap. 24.

d) Solo ergo illo in casu, in quo lex nullitatem statuatur in poenam delicti, lex erit simul irritans et poenalis. Quod si quis consideret irritationem actus in catalogo *poenarum* in Codice relato non contineri, facile admittet nullam in Codice dari legem actum irritantem in poenam; quamvis dentur quae videantur habere characterem poenalem v. gr. impedimentum criminis pro matrimonio.

In hoc quarto casu, cum irritatio *unice* in poenam delicti est statuta, quod facile non est praesumendum, cessante culpa propter *ignorantiam* lex irritans caret suo effectu (149). At si ignorantia solummodo versetur de illa *poena* irritationis atque culpam non excludat, saltem in foro externo *validitas* actus *generaliter* et ordinarie non est asserenda (150). Epikeia quoque in legibus irritantibus Ecclesiae saltem ordinarie non potest adhiberi. Cfr. Suárez l. V., cap. 23; D'Annibale I, n. 216.

164. III. De lege permittente. Quamvis in iure canonico existant *leges permittentes rem licitam vel indifferentem*, tamen leges permittentes disertis verbis *rem turpem* vel inhonestam in collectione canonum et praxi Ecclesiae universalis non reperiuntur neque fini iuris canonici videntur esse consentaneae. Est autem lex permissiva ea, qua conceditur vel asseritur iuridica libertas vel iuridica capacitas aliquid faciendi; vel etiam facultas agendi contra aut praeter legem communem (Cfr. Suárez l. I, cap. 16, n. 5 sq.). Legibus permittentibus maxime adnumerari possunt *privilegia* contra sanctiones iuris communis concessa, quibus, quod illicitum fuisset, licitum efficitur. Quae permissio si est *positiva* verum ius obiectivum constituit seu, ut aiunt, normativum, quo beneficiariis legis speciale ius conceditur, aliis imposita obligatione illud ius reverendi et non impediendi legitimum eius exercitium. Differt ergo ab illa facultate quae habetur *ex facto*, quod circa determinatum actum non existat lex praecipiens aut prohibens.

Scholion. A lege permittente prorsus differt actus Superioris seu legislatoris, quo erga actum malum sive ex naturali sive

(149) Suárez l. V, cap. 19 n. 3; Lehmkuhl, Theol. mor. I, n. 214.

(150) Schmalzgrueber h. t. (I, 2) n. 30; Suárez l. V, cap. 12, n. 10, cap. 19, n. 10, cap. 22, n. 4 sq.; D'Annibale I, n. 214 not. 13.

ex positiva lege humana exercetur *tolerantia* vel *dissimulatio*. Cfr. Di Pauli in Arch. f. k. KR. t. 92 (1912) p. 25 sq.; Nilles, De iuridico valore decr. tolerantiae in Zeitschrift. f. k. Th. XVII, 245 sq.

165. IV. De lege poenali. Ecclesia, licet ius habeat ferendi leges *mere* (151) poenales (152), tamen de facto saltem ordinarie isto iure uti non solet, nisi excipias regulas religiosorum or-

(151) Procul dubio Ecclesia de iure potest et de facto saepe vult condere leges, quae ad actum ponendum vel omittendum sub reatu cul-pae obligant in conscientia et *simul* transgressoribus infligunt poenam sive spirituales sive temporales, at pariter potest ferre (imperfectas) leges, quae vere in conscientia obligant *sine expressa* adiectione alicuius poenae *canonicae*, ut accidit v. g. in lege de audienda Missa diebus dominicis et festis de praecepto. Quo in casu, ne crimina maneant impunita, poena *prudenti arbitrio* iudicis ecclesiastici transgressoribus legis est imponenda. Cfr. Suárez l. c. l. V, cap. 3, 4, n. 3; Wernz h. tom. I, n. 50, 89 (de iure perfecto, plus quam perfecto, minus quam perfecto, imperfecto).

(152) Communiter philosophi, theologi, canonistae catholici tenent *posse dari* in foro tum civili tum ecclesiastico leges mere poenales, atque *de facto* quoque huiusmodi leges existere in utroque foro, scilicet quae actum quendam praecipiant vel prohibent tantum *ea disiunctione*, ut id, quod in lege statuitur, fiat vel omittatur, *aut* in casu transgressionis certa poena subeatur. Quare huiusmodi leges mere poenales sive obligantes sub sola comminatione poenae, licet non obligent in conscientia ad actum ponendum vel omittendum, tamen in casu transgressionis *obligant* ad poenam. Cfr. S. Tom., Summa theol. II.^{ae} II.^{ae} q. 108, a. 4, i. c. q. 186, a. 9, ad 1; Suárez l. c. l. V, cap. 4; Schmalzgr. h. t. n. 32. «Certa est affirmativa sententia»; Reiffenstuel h. t. n. 197 sq.; Biederlack in Act. theol. Oenip. t. XXIII, p. 155 sq.; Saegmueller l. c. p. 94 sq.; Tepe l. c. n. 365 sq.; Cathrein l. c. t. I, p. 338, quibus alii multi accedunt; aliter opinati sunt antiquiores quidam scriptores v. g. Bellarminus, De membris Eccles. milit. l. III, cap. 11, arg. sext.; nostra aetate praesertim Koch in Act. theol. Tubing, t. 82, p. 204 sq. magno cum apparatu positivo, sed inefficaci argumentatione iuridica theoriam legum mere poenaliū impugnavit. Nam de essentia legis sine dubio est, ut imponat *aliquam* obligationem; at essentia legis non requirit, ut *determinate* obliget in conscientia *ad actum*, quem legislator intendit, sed sufficit obligatio ad subeundam poenam in casu transgressionis legis. Porro nulla poena profecto infligi potest *sine iusta causa*, sed nequaquam *unaquaeque poena* sensu quoque latiore accepta, quatenus comprehendit etiam damnum vel incommodum, necessario supponit *culpam theologicam*, sed sufficit sola *culpa iuridica* ad infligendas poenas minores. Profecto poenae *gra-*

dinum. Quare regulae cum saltem *communiter* a Superioribus regularibus condantur vi *iurisdictionis ecclesiasticae* vereque *legiferae* a R. Pontificibus concessae et imponant necessitatem determinato modo operandi, verae quoque sunt leges ecclesiasticae, non *semper tantum* consilia vel monita, pacta vel statuta conventionalia ex potestate quadam mere dominativa data; nam licet regulae illae supponant professionem religiosam, tamen postea obligatio oritur ex iurisdictione. Nihilominus eadem regulae, ne nimis multiplicentur culpaе morales, saltem saepe proxime non ad culpam, sed ad solam poenam abligant (153). Alia exempla rara sunt. Ita v. g. in Concilio Toletano (a. 1355) c. 1, haec leguntur: « *Ne onerentur culpaе pondere ex transgressione constitutionum provincialium fideles..., sacro approbante Concilio ordinamus, quod constitutiones provinciales praedecessorum nostrorum, et quae in futurum condentur, nisi aliter in condendis expresse fuerit ordinatum, non ad culpam, sed ad poenam tantum earundem obligent transgressores* » (154). At ex disciplina vigente minime cum *Cardinali Petra* (cfr. *De Luca*, Praelect. iur. canon. t. II, n. 347), *generale principium* statui

vissimae corporales (v. g. capitis vel mutilationis) atque etiam spirituales v. g. excommunicatio maior nequeunt infligi, nisi propter culpam theologicam; at Ecclesia in suo foro non infligit poenam capitis vel mutilationis, potius alias praesto habet poenas *temporales* minoris momenti v. g. multas, poenitentias, quae praevis non exigunt gravem culpam theologicam. Cfr. *Suárez* l. c. l. IV, cap. 18, iunct. l. V, cap. 4, n. 10; *Schmalzgr.* l. c.

(153) *S. Thom.* l. c.; *Suárez*, De virt. et stat. relig. tract. VIII, l. 1, cap. 1, 2, 3, De leg. l. V, cap. 4, n. 4: « *Gratis dicitur* » scilicet regulas non esse leges, sed consilia vel conventiones quasdam, ut voluit *Bellarminus* l. c. — Passim dicitur orta esse doctrina de lege mere poenali occasione Prologi Reg. Fr. Ordinis Praedicatorum in quo (text. IV) dicitur: « Ut unitati et paci totius Ordinis provideamus, volumus et declaramus ut Regula nostra et constitutiones nostrae non obligent nos ad culpam sed ad poenam nisi propter praeceptum vel contemptum ».

(154) Quare *Phil. Hergenroether* in suis Instit. iur. eccl. p. 313 et *Santi* l. c. l. I, t. 2, n. 29, t. 4, n. 19, nimis generaliter asserunt leges *ecclesiasticas* mere poenales non existere atque *generali* suae assertioni rationem inefficacem subiungunt. Nam non *omnes* poenae ecclesiasticae sunt *censurae* vel mere spirituales sed etiam *temporales* poenae in foro ecclesiastico reperiuntur. Cfr. *Suárez* l. c. l. IV, cap. 18, n. 19, l. V, cap. 4, n. 10 et l. VII, cap. 19, n. 12; *Schmalzgr.* h. t. n. 32; Act. theol. Oenip. t. XIII, p. 157.

potest, scilicet decreta Conciliorum provincialium obligare omnes provinciae subditos tantum ad poenam, non ad culpam, nisi Concilium ipsum secus declaraverit. Nam huiusmodi principium generali quadam lege scripta vel consuetudine non probatur, et praeterea verbis Conciliorum provincialium ultimo saeculo usque ad nostram aetatem celebratorum est manifeste contrarium.

De aliis quaestionibus, quae spectant ad leges poenales vel potius criminales, consuli possunt: *Suárez* l. c. l. V, cap. 5 sq.; *Reiffenstuel* h. t. n. 221 sq.

CAPUT VI

De effectibus legis quatenus confirmatae (155)

166. Confirmatio universim spectata est iuris prius habiti sive quaesiti per legitimum Superiorem facta corroboratio. Quare confirmatio *supponit aliquod ius* sive *vere* sive saltem *de facto* quaesitum; porro est actus *superioris auctoritatis publicae*, non tantum *ratihabitio hominum privatorum*, (cfr. R. I. 9, 10, in Sext.), *observatio actus gesti* v. g. excommunicationis ab Episcopo inflictae, quae fit ab *aequalibus* vel *inferioribus Praelatis* (cfr. cap. 1, § 1, X, de treug. I, 34), *plena convalidatio* actus, quae pendet ex alio *facto* vel *eventu*, v. g. si testamentum morte « *confirmatur* »; deinde *per se* accedit ad actum *validum*, quoniam actus vim per se tantum auget atque corroborat, non valorem *efficit*, nisi Superior illum effectum expresse intendat; denique in actum gestum *novum* quendam inducit *iuris effectum*, secus confirmatio verbo, non re differt a corroborazione (156).

(155) L. II, tit. 30 de confirm. util. vel inutili X; commentatores in h. t. 30; cap. 8, 9, X, tit. de constit.; *Suárez*, De leg. l. VI, cap. 26, n. 14 sq. l. VIII, cap. 18, n. 2; *Beend.* XIV, De Syn. dioec. l. XIII, cap. 3. Hoc loco ex professo unice disputatur de confirmatione *legum ecclesiasticarum*; at sub citata rubrica l. II, t. 30, generaliter disserebatur non tantum de confirmatione sententiae iudicialis, sed etiam possessionis, privilegiorum, instrumentorum, officiorum, pactorum, transactionum atque cuiuscumque dispositionis vel actus v. g. testamenti.

(156) *Reiffenstuel* l. c. l. II, tit. 30 n. 2 sq.; *Zallinger* cod. t. 30. §§ 456 sq.

Cfr. cap. 1, 2, X, de conf. II, 30; cap. 6, X, de renunt. I, 9; cap. 2, X, de pact. I, 35; cap. 3, X, de instit. III, 7. — Quare pro hac materia definiri potest: « Corroboratio legis facta a superiore ».

167. Dividitur confirmatio: I. In *essentialem* (157) et in *accidentalem*.

Essentialis quidem confirmatio *duobus* modis fieri potest. Etenim aut a) *totam essentiam* legis ecclesiasticae alicui statuto tribuit, v. g. si statuta monialium, quae iurisdictione ecclesiastica carent atque veras leges ecclesiasticas condere nequeunt, ita confirmantur a Superiore ecclesiastico competente, ut vim obtineant legum ecclesiasticarum; aut b) saltem quasi *formam substantialem* sive *essentiale complementum* dat statuto iam ab aliqua publica auctoritate in Ecclesia condito, sed ita imperfecta, quae ex sese tanquam causa efficiens completa vim veram et plenam suis decretis tribuere non potest. Huc spectat v. g. confirmatio canonum vel decretorum Concilii oecumenici per R. Pontificem (158). Cfr. quoque confirmationem electionis Episcopi in alia materia.

Accidentalis confirmatio dicitur illa, quae *accedens* ad *legem in se* et ex propria auctoritate legislatoris vim iam habentem, illam solummodo *auget* atque *corroborat*. Ita v. g. decreta Concilii provincialis alias legitime condita *ex sese* habent vim obligandi, neque recognitione vel approbatione vel confirmatione Romae facta vim *obtinent*, sed tantum magis corroborantur, non transmutantur in leges pontificias, nisi confirmatio data fuerit a R. Pontifice in forma *specificam*.

Quare *recognitio* Conciliorum provincialium v. g. in S. C. Concilii imprimis sese habet ad instar *condicionis* sine qua non, ut decreta a Metropolitano *valide promulgari* possint, quemadmodum Episcopus constitutiones synodales valide promulgare nequit, nisi antea saltem requisiverit consilium Capituli suae ecclesiae cathedralis (159).

II. Praeterea distinguitur confirmatio in *forma specifica* et confirmatio in *forma communi*. Illa in hoc consistit, ut statuta

(157) Suárez l. c. I, VI, cap. 26, n. 16; Pirhing l. II, t. 30, n. 1.

(158) Cfr. can. 222, § 2, 320, 332; Conc. Trid. Sess. XVI, i. f. decreti suspens.; Phillips l. c. t. IV, § 197, p. 465, 474 sq.

(159) Cfr. can. 105; Scherer l. c. t. I, p. 149.

post diligens et accuratum examen absolute et nulla adiecta *condicione* cum clausula « *motu proprio alque ex certa scientia* » vel aequivalenti formula (auctoritate apostolica) confirmantur. In confirmatione, quam vocant in *forma communi*, non omnia statuta adeo rigido examini subiiciuntur neque approbantur ex *certa scientia* vel cum simili clausula, sed *condicionate*: « *Si iuste, canonice aut provide facta sint, et dummodo sacris canonibus, ... non adversantur* » (160). Quae confirmatio in forma communi sive *condicionata* a Sede Apostolica etiam *antecedenter* futuris decretis ab inferioribus legislatoribus condendis dari potest et de facto data est.

III. Denique distingui potest confirmatio *antecedens* et *consequens*, *absoluta* et *condicionata*, *generalis* et *specialis*, *tacita* et *expressa*, *valida* et *invalida* atque *utilis* et *inutilis*, quae effectum intentum non producit, *necessaria* et *voluntaria*, *iudicialis* et *extraiudicialis*. Cfr. Pirhing l. II, t. 30, n. 11 sq.; Zallinger eod. tit. 30, §§ 457, 458, 460.

168. Variarum confirmationis *species* etiam *diversos* producant *effectus*.

I. Confirmatio in *forma communi* non *mutat naturam statuti* confirmati, sed in propria sua specie v. g. statutorum Capituli vel Synodi dioecesanae, decretorum Concilii provincialis, decisionum SS. Congregationum relinquit. *Neque valorem statutis tribuit*, si illa forte sint *invalida*, sed *extrinsecus ipsis* conciliat maiorem auctoritatem, quatenus removet dubia et oblocutiones et faciliorem efficit executionem; v. g. producit aliquam *praesumptionem* actus rite gesti, vel maiorem *securitatem partium*, inter quas actus gestus est, vel maiorem *fiduciam* Praelati, qui ius suum exercet. Immo confirmatio in forma communi alias valide et legitime data, etiamsi cadat in decretum *invalidum* v. g. Concilii provincialis non plane *inutilis* est dicenda. Nam Prelati ecclesiastici obtenta illa confirmatione Concilii provincialis ius suum saltem de facto quaesitum maiore fiducia et sine formidine reprehensionis exercent. Porro si lis oriatur

(160) Act. S. Sed. vol. XII, p. 165; Concil. West monast. I, (a. 1852) in Collect. Lacens. t. III, col. 935; Conc. Remens. I, (a. 1849) in Collect. Lac. t. IV, col. 135, 102; Vering, Lehrb. d. k. K. § 142, not. 24.

de illo iure quaesito ex confirmatione illius decreti conciliaris, certe Sedes Apostolica pro iudicio est adeunda; at praevia *apertio oris* a R. Pontifice non est impetranda, ut disceptatio de *valore* talis decreti tantum in forma *communi* confirmati *inchoetur*; secus si in forma specifica data fuisset confirmatio (161). E contra confirmatio *in forma specifica transmutat* decretum inferioris legislatoris v. g. Concilii prov. vel S. Congreg. *in legem Superioris* v. g. Romani Pontificis. Insuper si lex inferioris legislatoris *ex sese* non est *valida*, per confirmationem in forma specifica vim atque *valorem* obtinet, nisi in nonnullis casibus, necessario excipiendis (162).

II. Lex *inferioris* legislatoris a Romano Pontifice in forma specifica confirmata *non potest* ab illo inferiore legislatore *mutari* vel abrogari, nisi Romanus Pontifex hanc singularem facultatem expresse vel tacite (163) concedat. Quod si confirmatio a Rom. Pontifice *tantum* in forma communi data sit, inferior legislator *statutum* confirmatum *mutare* atque adeo abrogare *non prohibetur*; at iudicium de ipsa confirmatione data a R. Pontifice *in forma communi secundum se*, scl. num sit v. g. vera vel falsa, legitima vel illegitima, non spectat ad inferiorem Praelatum, sed ad R. Pontificem. Cfr. Conc. plenar. Baltimor. III, (a. 1884) n. 317 sq.; *Pirhing* l. c. n. 15.

III. Lex *particularis* confirmata a Romano Pontifice etiam *in forma specifica*, non extenditur ad universam Ecclesiam, sed afficit solummodo territorium vel personas, pro quibus lata est, nisi expresse ab ipso Romano Pontifice vel tacite per generalem consuetudinem ad universam Ecclesiam extendatur (164).

IV. *Privilegiorum confirmatio* si fit in forma communi, *iuri exsistenti* robur quoddam *addit*, at *ius* sive privilegium *ablatum* *non* restituit; si vero datur *in forma specifica* tantam habet efficaciam, ut *aequivalet* *primae* concessioni et privilegia quoque amissa restituat. Ab huiusmodi confirmatione iuridica distin-

(161) *Reiffenstuel* l. c. n. 6; Conc. *Westmonast.* I, et Conc. *Rem.* I, l. c. iunct. *Vering* l. c. et *Nilles*, *Comment.* in Conc. plenar. Baltimor. tert. P. I, p. 36 sq. 41 sq.; *Zallinger* l. c. §§ 463 sq.

(162) *Schmalzgr.* l. c. t. II, tit. 30, n. 70.

(163) Cap. 8, 9, X, h. t.; *Schmalzgr.* l. c. n. 54; *Bened.* XIV l. c. cap. 5, n. 9, 10, 11; *Zallinger* l. c. § 466.

(164) *Suárez* l. c. IV, cap. 6, n. 10.

guenda est mera *innovatio physica* documentorum, in quibus scripta erant privilegia. Nam tali innovatione etiam in forma legitima facta ius non acquiritur neque restituitur.

169. **Scholion.** Principia de confirmatione exposita utiliter ob oculos habentur in tractatu de infallibili magisterio Rom. Pontificis, cum confirmat Concilium oecumenicum vel provinciale vel decreta S. Congregationis (cfr. *Bened.* XIV, De Synod. dioec. l. XIII, cap. 3, n. 1, 2; *De Angelis* l. c. l. I, tit. 31, n. 10, 11, 12), in quaestione de valore decretorum disciplinarium Conc. provinc., quae aut solo rescripto S. C. recognoscuntur vel approbantur aut litteris apostolicis sive in forma communi sive in forma specifica. Cfr. *Bened.* XIV l. c. n. 3 et cap. 5; *Collect. Lac.* t. I-VI incl.

CAPUT VII

De interpretatione legum ecclesiasticarum

170. **Notio.** Interpretatio (165) generatim est *explicatio* (manifestatio, significatio) *sensus in lege lata ab initio iam contenti sive comprehensi* (166). Qua ratione omnis interpretatio vera potest dici *comprehensiva*; manifestat enim sensum ab initio verbis legis comprehensum, nec *extenditur* ultra verba legis ad casus a legislatore in lege ferenda *non* comprehensos. Sensu autem stricto interpretatio simpliciter dicitur explicatio sensus *dubii* et *obscuri* legis latae. Denique sensu latiori appellatur interpretatio etiam omnis explicatio sensus *verborum* legis latae in se

(165) *Fagnan.* in cap. 12, X, de iudiciis II, 1, cap. 13, X, de const. l. 2; *Reiffenstuel* h. t. n. 351 sq.; *Suárez* l. c. VI, cap. 1; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 6 sq.; *Scherer* l. c. t. t. p. 12 sq.; *D'Annibale* l. c. n. 184 sq.; supra h. tit. not. 66.

(166) Pius V, Const. « *Sanctissimus* » 20 Aug. 1566 *declaravit* Conc. Trid. Sess. XXIV, cap. 4, de ref. Cfr. *Decret.* Clem. P. VIII, p. 158 sq.; Sixt. V, Const. « *Cum frequenter* » 23 Iun. 1587; *Sebastianelli*, *Praelect.* iur. can. t. I, p. 41: « *Declarativa interpretatio*, (quam distinguit ab *extensiva* tum *pure extensiva* tum *mere comprehensiva*) *est simplex explicatio verborum legis, quae aliquam obscuritatem vel ambiguitatem continent* ».

clarae per alias *voces* vel *sententias clariores*. Quae interpretatio sensu latiori accepta apud antiquiores scriptores audit *declaratio*, ut distinguatur ab *interpretatione* i. e. simpliciter et sensu stricto intellecta, immo quandoque specificè « *comprehensiva* » appellatur (167). Quare interpretatio, quae per se nihil novi statuit, sed tantum manifestat, quod ab initio fuit in lege, retento nomine *declarationis*, non solebat appellari interpretatio, prout nunc fit in textu canonis 17, § 2 (168).

171. Divisio. Interpretatio *dividitur*: I. Ratione *causae efficientis* in *authenticam* sive necessariam et in *directivam* sive non necessariam. Interpretatio *authentica* est illa, quae *obligatorio* modo ab auctoritate *publica* proponitur, atque *generalis* est, si omnibus subditis *generali lege* scripta vel vero iure consuetudinario praescribitur; *particularis* vero dicitur, si tantum inter partes v. g. per sententiam *iudicalem* ius facit. *Directiva* vocatur illa interpretatio, quae ex *sese* vim obligantem non habet, atque aut *doctrinalis* est, si fit a viris doctis iuxta leges iurisprudentiae, eamque habet vim, quam rationum pondus postulat, aut *usualis*, si moribus populi est introducta actuale tantum constituens *observantiam*, non ius consuetudinarium; quod si usualis transiit in iuridicam consuetudinem ad instar *authenticae* est.

II. Quod si interpretatio ratione *modi* et *effectuum* dividitur in *translativam* (cfr. cap. 8, X, de verb. sig. V, 40), *declarativam* sive *comprehensivam*, *correctivam*, *restrictivam* (169), *extensivam* (170), sola interpretatio *comprehensiva* sive *declarativa*, quae est explicatio legis dubiae et obscurae secundum proprium verborum sensum, revera est interpretatio. At per modestiam quandam etiam illa explicatio legis vocatur interpretatio, quae secundum proprietatem verborum data non est, sed aliquam *mutionem* legis habet admixtam (declaramus et statuimus), sive per *extensionem ultra proprium sensum* verborum ab initio

(167) Cfr. in Const. in not. 176, praecedenti.

(168) Suárez l. c. l. VI, cap. 1, n. 3; S. Alphons. l. c. l. I, n. 106, 200; D'Annibale l. c. not. 5.

(169) Cap. unic. de cleric. coniug. III, 2 in Sext.

(170) Cap. 1, X, de iuram. calum. II, 7; cap. 6, 61, X, de sent. excom. V, 30.

in lege non contentam sive *per restrictionem* infra verborum sensum. Melius nunc ad normam can. 17 § 2 dicetur *comprehensiva* quae verum legis sensum reddit, *extensiva* quae legem extendit ad casum prius non comprehensum; *restrictiva*, quae a lege eximit, quos rationabilis intellectus legis comprehendebat (171).

III. Denique si apud recentiores scriptores interpretatio dividitur in *grammaticalem*, *logicam*, *historicam*, *systematicam*, non fit vera divisio interpretationis, sed potius indicantur media, quibus ad perfectam interpretationem pervenitur. Cfr. D'Annibale l. c. n. 184².

172. Cum interpretationis fundamentum sit *textus* authenticus sive *genuinus*, *integer* sive purus, explanationi textus praecedat necesse est *critica* textus inquisitio. Quae si versetur circa auctorem, aetatem, authenticam, integritatem legis, vocatur *critica realis*; si sola verba textus expendat atque errata variis adminiculis adhibitis corrigat, dicitur *critica verbalis* (172).

(171) Suárez l. c. n. 3, et n. 9, 11, de propriet. multipl. verbor.; Wernz h. tom. I, n. 144, not. 52. Cfr. v. g. S. C. C. declarat. 13 Mart. 1879 et 17 Mart. eiusd. anni a Leon. XIII confirmatam de inefficacia matrimonii civilis producendi impedimentum publicae honestatis.

(172) Ius praecedens, in quantum maxima ex parte desumebatur ex libris *Decretalium*, valde limitatum campum praebebat usui criticae in illis libris explicandis, sive ageretur de critica *reali*, quia unumquodque caput vi insertionis in collectionem authenticam pariter factum erat authenticum, sive relate ad criticam *verbalem*, praesertim quoad partem dispositivam, quae propter textum a Gregorio XIII constitutum non nisi moderate adhiberi potuit. Potuit quidem critica adhiberi quoad inscriptiones et chronologiam capitum, quae non raro mirum in modum sunt corruptae. Cfr. edit. Friedberg corp. iur. can. P. II Proleg. p. 35. In aliis ob rationes allegatas non nisi moderate adhiberi potest v. gr. Cap. 1, X, de sacram. l. 16, et Innocent. IV, Apparatus in hoc cap. 1, et Glossam v. Subdiaconatus (diaconatus?) et Gasparri, De sacr. ordin. n. 1037; cap. 1, X, de plus pet. II, 11, « *qui repetunt amplius sine causa* » (qui repetunt amplius sive causa?); cap. 10, X, de testib. II, 22, « *publicatis instrumentis* » (publicis instrumentis?); cap. 19, X, de usur. V, 19, « *usurarius (non?) est censendus* » iunct. Schmalzgr. in cit. tit. 19 de usur. n. 135 et Zech, De iure rer. eccl. sect. 4, § 363 et S. Raymund., Summa l. II, t. 7, § 5; Concil. Trid. Sess. VII, cap. 13 « *nominati a quibusvis* » (nominati quibusvis?), cfr. ed. Romam. Conc. Trid. a. 1564 et Giraldis l. c. P. II, sect. 27; cap. 15, § 1, X, de haeret. V, 7 « *voluerint* » loco « *no-*

Postquam secundum solida principia artis criticae textus est definitus, explicationi locus esse potest secundum regulas scientiae, quarum summa vocatur hermeneutica iuris canonici.

173. I. Legem ecclesiasticam *authentice* interpretari potest aut *ipse legislator* aut eius *successor* vel *Superior* competente *iurisdictione* praeditus, aut is, cui *potestas* interpretandi facta est a legislatore vel illius competente Superiore etiam quoad potestatem legiferam. Ita edicitur in can. 17, § 1: «Leges authentice interpretatur legislator eiusve successor et is cui potestas interpretandi fuerit ab eisdem commissa». Cfr. cap. 31, X, de sent. excom. V, 39. Quare imprimis *Romanus Pontifex* ex praerogativa infallibilitatis sibi divinitus concessae et pro plenitudine suae iurisdictionis non solum iuris canonici sive humani, sed etiam divini in Ecclesia est authenticus interpres. Congregationes quoque Cardinalium amplis facultatibus a Sede Apostolica instructae fuerunt *leges ecclesiasticas* interpretandi et exsequendi. Cfr. Sixti V, Const. «*Immensa*» 22 Ian. 1588, in hac re non immutatam per const. «*Sapienti consilio*» Pii X, A canonibus autem Codicis authentice et generali modo interpretandis exclusae manent, re delata ad specialem Commissionem Cardinalium cum propriis Consultoribus, *Motu proprio* Benedicti XV. Porro nequaquam omnes interpretationes Congregationum Romanarum *ea ratione* dicendae sunt *authenticae*, quasi omnes *indiscriminatim* vim legum *universalium* habeant. Cfr. D'Annibale l. c. P. I, n. 184, not. 5.

luerint» (?); Hinschius l. c. t. V, p. 385, not. 1, p. 680, not. 10; cap. 5, X, de reb. III, 13, ubi pro «*conditionem*» alii legunt «*venditionem*»; cap. 2, X, de cler. pug. V, 14, legitur «*defensione*», cum in textu originali, c. 8, D. 50 legatur «*assensione*»; Riganli in Reg. C. Ap. 1, § 2, n. 4 et Hinschius l. c. t. III, p. 145, not. 4 loco «*suspensionem*» legunt «*susceptionem*». — Quoad ipsam interpretationem *realem* plura subsidia suppeditabant ipsae Decretales, cum, ut plurimum, ante partem dispositivam late exponeretur factum seu negotium cum omnibus circumstantiis et saepe adhibita varia hypothesi, unde tandem ad modum conclusionis addebatur *pars dispositiva* ubi continebatur lex; qui modus est alienus a canonibus Codicis et generali hodierna disciplina etiam civili. Antiquus tamen modus non est alienus a legibus, quae extra Codicem versantur et in dies eduntur.

Patriarchae vel *Primates* vel *Metropolitae* iurisdictione ad interpretandas leges Episcoporum suarum provinciarum per se non gaudent. Cfr. Suárez l. c. l. VI, cap. 1, n. 2. Interdum vero in *Conciliis Provincialibus* datur facultas interpretandi conciliaria decreta aut soli Metropolitano aut cum consilio vel consensu Suffraganeorum (173), salva semper auctoritate Sedis Apostolicae (174). Denique *iudicibus* quoque ecclesiasticis inest potestas declarandi ius ad decidendas causas particulares interpretatione, ut patet, *comprehensiva*, ipsorum enim est, non legem facere, sed applicare et exsequi.

Doctrinalis interpretatio iuris canonici per se cuilibet privato est permissa iuxta regulas sanae iurisprudentiae, *nisi specialis* adsit *prohibitio*. Huiusmodi specialis prohibitio existebat de publicandis *commentariis* in decreta *Concilii Tridentini* iuxta tenorem et ambitum Pii IV, Constit. «*Benedictus Deus*» 26 Ianuar. 1564 (175)

II. **Vis authenticae interpretationis.** a) Si datur *per modum legis* obligat ut lex. Quae authentica interpretatio, si est *restrictiva* vel *extensiva* aut *comprehensiva*, quae legis sensum vere obiective dubium explicet, *non retrahitur et promulgari debet* (can. 17 § 2). Si vero est *mere declarativa* verba legis in se certa declarans, *promulgatione* non eget et valet *retrosum* (can. cit.). Cuius principii ratio est quod per priores interpretationes vere constituitur ius *novum*, cum etiam lex *obiective* dubia non obliget; e contra autem evenit in interpretatione mere declarativa.

(173) Quae facultas ab ipso Concilio (potestate superiori) data nihil continet absurdi, praesertim si datur cuique ex Episcopis pro suis respective subditis, illas enim leges, *quae interpretatione indigeant*, potuit Concilium firmare ita ut non ligent nisi secundum interpretationem *necessariam* datam, a quolibet membro Concilii pro propriis subditis; facultas autem data hoc de facto significat; et in hoc sensu est interpretatio *authentica* utpote facta auctoritate ipsius Concilii, licet non ab ipso Concilio.

(174) Cfr. Collect. Lacens. v. g. t. VI, col. 212, Concil. (Ravennat. a. 1855); col. 473, (Concil. Neogranat. a. 1868); t. V, col. 152, (Conc. Vienn. a. 1858); col. 335, (Conc. Coloc. a. 1860); col. 401, (Conc. Prag. a. 1860); col. 784, (Conc. Ultraiect. a. 1865); t. IV, col. 258, (Conc. Turonen. a. 1849); col. 533, 581.

(175) Suárez l. c. l. VI, cap. 1, n. 2 sq.

b) Si datur per modum *sententiae* vel *rescripti* illas solas ligat personas sive físicas sive morales pro quibus data est et ad solum illud negotium pertinet, de quo agit sententia vel rescriptum (can. 17 § 3). Quod valet quoque de illis interpretationibus, quae inseruntur in Actis A. S. ubi leges promulgantur, quae insertio fit ad publicam notitiam, nec mutat naturam ipsius rescripti vel sententiae in re peculiari datae, licet ipsa publicatio efficiat ut ceteri quoque fideles securam normam inde capiant (Cfr. *Periodica* de re mor. et can. IX, p. (3)).

174. Normae interpretationis. Cum de legis ecclesiasticae interpretatione agitur, adsunt certae regulae pro interpretatione *doctrinali*, quibus privatus doctor adstringitur;

I. *Verba* secundum *propriam* significationem sive ex usu communi *iuris* receptam una cum contextu primo loco considerata sunt (176). Quae si sensum *clarum* et *perfectum* habent, illis standum est; eo enim in casu verba voluntatem legislatoris manifestant, ideoque scopus interpretationis legis est obtentus. Hinc orta sunt illa axiomata: « *Verba clara non admittunt interpretationem nec voluntatis coniecturam; verba generalia generaliter sunt intelligenda; ubi lex non distinguit, neque nos debemus distinguere; indefinita locutio aequipollet universali* » (177) (can. 18).

II. Quod si verba legis ecclesiasticae *dubia* sint et *obscura* aut *plus* aut *minus* videantur dicere quam legislator voluit, sensum legis sive voluntatem legislatoris certe sufficienter non manifestant. Quare *ex dispositione iuris* ad locos *Codicis parallelos*, si qui sint, *ad legis finem ac circumstantias* et ad *intentionem* sive voluntatem sive mentem *legislatoris alio modo* vere manifestam recurrendum est prout edicit can. 18. Hinc R. I. 88, in Sext.: « *Certum est, quod is committit in legem, qui legis verba*

(176) Can. 18; Suárez l. c. n. 7 sq.; Scherer l. c. t. I, p. 13 sq.; D'Annibale l. c. n. 184².

(177) S. R. C. 6, (10) Mail 1826, ad 1, respondit: « *Caeremoniale Episcoporum interpretatione non indiget et sub respectivis capitibus aperte declarat, a quo et qua veste induto deferenda sit crux; nimirum etc.* ». « *Verbum hoc* » si quis, « *tam masculos quam feminas complectitur* » = L. 1, D. d. V, S. L. 16. — Cfr. infra n. 175 ubi de verborum significatione.

complectens contra legis nititur voluntatem »; cap. 6, X, d. V. S. V. 40: « *Intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi, quia non sermoni res, sed rei est sermo subiectus* », atque in sumario huius capituli dicitur: « *Verba sunt intelligenda, non secundum quod sonant, sed secundum mentem proferentis* » (cit. can. 18).

Quo recursum ad mentem legislatoris aliis modis manifestam, ubi finis et circumstantiae legis non sufficiant, fiet, ut *verba* dubia et obscura simplicem accipiant interpretationem *declarativam* aut fortasse *restrictivam* vel *ampliativam*.

III. Voluntas autem sive intentio legislatoris ex *triplici* fonte cognosci potest:

1. Ex *materia* sive *obiecto* (178) legis. Unde regulae illae ortae sunt in materia favorabili: « *Odia restringi et favores convenit ampliari* » = R. I. 15, in Sext.; « *In poenis benignior est interpretatio facienda* » — R. I. 49, in Sext.: « *In obscuris minimum est sequendum* » = R. I. 300, in Sext.: « *In contractibus plena, in testamentis plenior, in beneficiis plenissima interpretatio facienda est* » = cap. 16, X, d. V. S. V. 40.

2. Ex *ratione* legis (179), si de ea *certo* constet v. g. ex ipso legis tenore, si apta et *adaequata* sit et *unica*, *specialis* et *positiva*,

178) Suárez l. c. n. 17; D'Annibale l. c. 184³ sq.

(179) Reiffenstuel h. t. n. 505 sq.; Schulte, D. Lehre v. d. Quellen. p. 186; D'Annibale l. c. n. 188, ubi recte monet caute ex *ratione* legis interpretationem legis esse petendam; Arndts-Serafini, Lehrb. d. Pandekt. §§ 5 sq.; Suárez l. VI, cap. 7, n. 20 de ratione legis investigata et excogitata a commentatoribus scite admonet: « *licet aliquid conferat ad assequendam legislatoris mentem, non est tamen certum iudicium, sed probabilis tantum coniectura; tum quia saepe ratio non est certa, sed in opinione doctorum posita est, tum etiam quia multo minus certum est, illam fuisse rationem, quae movit ipsum legislatorem, cum possint esse aliae a quibus moveri potuerit, et consequenter est incertum ad quam rationem magis accommodandus sit sensus legis. At vero quando ratio legis in ipsa lege continetur magnum indicium esse potest mentis legislatoris, et post verba ipsa videtur secundum certitudinis locum obtinere, quia tunc ratio legis est aliquo modo pars eius, nam in ea continetur et supponitur* ». Attamen scite quoque animadvertit, etiam in hoc altero casu non esse medium ita infallibile « *quin aliae etiam circumstantiae ponderandae sint, quia etiam ipsius rationis sensus potest esse ambiguus et ex aliis circumstantiis certior redditur. Et contingere etiam*

non tantum *generalis* et *negativa*. Quo principio innituntur regulae: « *Ubi eadem est ratio, ibi eadem debet esse iuris dispositio* »; « *De similibus idem est iudicium* ». At *ratio legis non est lex*. Omnes allegatae condiciones sunt attendendae.

3. Ex *comparatione* et *conexione* totius legislationis canonicae (cfr. Conc. Trid. Sess. XXIV, cap. 6, de ref.), praesertim si ipsae leges ecclesiasticae insinuant priores canones esse consulendos. Cfr. Concil. Trid. Sess. V, cap. 1, 2, de ref., Sess. VI, cap. 1, de ref., Sess. VII cap. 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, de ref., Sess. XIV, cap. 6, de ref. Sess. XXIII, cap. 16, de ref.: « *Vestigiis sexti canonis Concilii Chalcedonensis inhaerendo* ». Huc spectant regulae: « *Exceptio a regula firmat regulam in aliis* »; « *In omnibus causis potior esse debet ratio aequitatis quam stricti iuris* ». Cfr. Suárez l. c. n. 18.

175. De verborum significatione. (180). Pro interpretatione *verbali* canonum, quae primo loco respicienda est, inserviunt etiamnunc regulae iuris praecedentis ubi per Codicem non est aliquid mutatum. — Porro ut singulae scientiae sua habent artis vocabula, ita etiam in iure ecclesiastico reperiuntur formae loquendi et scribendi a *communi usu* alienae solisque iuris peri-

potest, ut ex eadem ratione voluntas variis modis, et ad diversa moveatur, et ideo ad plene cognoscendam legislatoris voluntatem, quae est propria mens eius, non sufficit sola ratio, etiam in lege expressa, sed omnia expendenda sunt et attente consideranda ».

Ex principio de *identitate* rationis satis communiter, lex disponens de uno casu applicatur ceteris non expressis, quae aequae eandem rationem participant; quod tenent verificari: 1º *in correlativis* (pater et filius, uxor et maritus, servus et dominus, alienatio rer. eccl. et emptio); 2º *in aequiparatis* (minor et persona moralis in certis materiis, electio et postulatio); 3º *in conexis* ita, ut unum alteri subordinetur et sine altero stare non possit; 4º *in exemplativis*, cum casuum occurrentium unum aut alterum datur exemplum, non in *limitativis* seu *taxativis*. Cfr. D'Annibale I, n. 200, not. 36; Michiels, Normae general. I, p. 428; Van Hove l. c. n. 260 sq.

(180) Decretal. Gregor. IX, lib. V, tit. 40, de verb. signif.; Decretal. Bonif. VIII, eod. lib. t. 12, d. V, S.; Clement. eod. lib. t. II, d. V, S.; Extravg. Ioann. XXII, tit. 14, d. V, S.; Schmalzgr. l. c. l. V, tit. 40, ubi recte duo ultimi tituli libri quinti dicuntur: « *Appendix pro toto iure canonico* », cum libro quinto non sint proprii, sed omnibus libris *communes*.

tis cognitae. Quae artis vocabula (181) cum frequenter in fontibus atque disputationibus canonicis occurrant, ad meliorem legum interpretationem sunt cognoscenda. Atque hoc loco referenda, potius quam, secundum ordinem legalem iuris praecedentis, ad imitationem quandam iuris Romani (182), in appendice libri quinti Decretalium (l. V, tit. 40).

Verbum sumitur pro omni dictione significativa, quaecumque pars orationis sit, sive nomen, pronomen, adverbium etc., atque potest esse affirmativum vel negativum, singulare et particulare, indefinitum vel generale. Ipsa vero *significatio* verborum alia est *propria* (183), alia vero *impropria* et *abusiva*. Porro *propria* dicitur illa, quae correspondet primitivae institutioni ideoque etiam *naturalis* vocatur; quod si successu temporis communi usu et consuetudine primitiva significatio mutatur, haec ipsa nova significatio usu recepta fit *propria* et *naturalis* significatio (184). Denique civilis vel *iuridica* verbi significatio dicitur, quam verbum habet speciali acceptione vel fictione legum

(181) Cfr. De postulatione, de postulando, de iurisdictione privativa et cumulativa, censura, novale. Cfr. Dig. L. 16 de verbor. signif. et quae in eam rem disserit Zech, Praecognita iur. canon. § 416 sq.

(182) Schmalzgr. l. c. n. 2, 3; Zech l. c.; D'Annibale, Summula P. I, n. 20 sq.

(183) Quod si verba etiam in legibus ecclesiasticis maxime sunt attendenda (cfr. González Téllez l. IV, tit. 20, ad cap. 6, n. 12), imprimis ratio habenda est *proprietas* verborum (cfr. cit. cap. 6, i. f.); attamen in iure canonico ab argutiis iuridicis est abstinendum. In eam rem utiliter quidem consuluntur Lexica, non solum litteraria, velut *Forcellini*; Lexicon totius latinitatis, sed maxime Lexica iuridica velut illud *Calvini* (Kahl) *Ioann.* Magnum lexicum iuridicum iuris caesar. simul et canonici, Colon. Allobrog. 1725, 2 vol. — *Alberici de Rosate*, Dictionar. iuris tam civil. quam canonici Venet. 1573, 1601; Lexicon iuridicum i. e. iuris civil. et canon. in schola et in foro usitatarum vocum. Excudebat Stoer 1599; *Simonis Schardii*, Lexicon iuridicum etc. Colon. Agripp. 1600; *Philippi Vical*, Vocabularium iuris utriusque, Neapoli 1760, vol. 4. — *Barnabae Brissonii*, De verborum, quae ad ius pertinent, signific. Lugd. 1599, Halae Sax. 1743, Hamburg 1778, Kiliae 1813. — *Dirksen*, Manuale latinit. fontium iuris civil. Romanor., Berolin. 1837; *Heuman*, Handlexicon zu den Quellen des roemischen Rechts (ed. VI) Ienae 1884.

(184) Qua ratione non pauca verba significationem mutarunt, v. g. ex usu nunc recepto verbum « *parochiae* » non amplius denotat *dioecesis*. Cfr. Scherer l. c. t. I, p. 13; Suárez l. c. l. VI, cap. 1, n. 7 sq.

vel canonum, v. g. si ii, qui statum mutaverant, dicebantur improprie «capite minuti».

Praeter principia generalia de significatione verborum tenenda, hoc capite magna ex parte exposita, alia vel ex iure Romano (D. 50, 16) vel capitibus iuris Decretalium h. t. et sequenti de R. I. accurata lectione facile cognosci possunt (185) et utiliter consuluntur.

Item singularia verba, quae in iure canonico propriam quandam significationem stricte iuridicam habent, h. t. iuris Decretal. non completa quadam ratione, sed potius exempli causa enumerantur. Quare significatio quamplurimorum vocabulorum canonicorum ex propria sede materiae est eruenda aut ex lexicis iuridicis et canonicis petenda (186). — Praecipuas regulas de vi verborum iuvabit afferre:

I. Verba accipienda sunt secundum mentem et intentionem proferentis; item secundum subiectam materiam et naturam actus vel contractus: cum non intentio et res verbis, sed verba intentioni et rei servire debeant (187). — II. Verba praecedentia declarantur per subsequencia et vicissim (188). Unde *incivile esse dicitur, nisi tota lege perspecta, una aliqua particula eius proposita iudicare vel respondere* (189). — III. Verba eo sunt interpretanda modo, ut res magis valeant quam pereant (190), ut excludatur delictum (191) ut evitetur correctio et contradictio (192), superfluitas (193) et praeiudicium iuris tertio quae-

(185) Cfr. quoque *Schmalzgr.* l. c. n. 6 sq., ubi 24 huiusmodi regulas enumerat; *Zech*, §§ 420 sq.; *Scherer* l. c. p. 13 sq.

(186) *Laurin*, Introductio in corp. iur. can. p. 234, 277.

(187) C. 11 C. XXII, q. 5. «*Non sermoni res, sed rei est sermo subiectus*»; cap. 6 h. t. cap. 6 h. t. (V, 40) «*Non debet aliquis considerare verba, sed voluntatem*»; cap. 5 eod. iunct. cap. 41 de appellat. (II, 28); l. 15, § 4 D. locati (19, 2).

(188) *Item earum, quae praecedunt, vel quae sequuntur, summarum scripta sunt spectanda*, l. 50 § 3 D. de legat. et fidei c. XXX.

(189) L. 24 D. de legib. et SC. I, 3.

(190) Cap. 25, X, h. t.; cap. 6 de fide instr. X, (II, 22).

(191) Cap. 2 de Reg. Iur. (V, 41).

(192) *Cum expediat concordare iura iuribus, et eorum correctiones evitari*, cap. 29 de elect. in VI°.

(193) *Cum igitur verba accipienda sint cum effectum*, cap. 4 de cleric. non resid. X, (III, 4).

siti (194). — IV. *Pluralis locutio duorum numero est contenta* (195). — V. *Quod de uno negatur, consequens intellectus patet, quia de quibusdam conceditur* (196). — V. In conexis quod de uno dicitur necesse est ut de altero intelligatur (197). VII. In contractibus si verba sint ambigua, *interpretatio fit contra eum, qui legem potuit apertius dicere* (198), ita tamen, ut quantum fieri potest, servetur aequalitas inter contrahentes (199). — VIII. Verba specialia plus operantur quam generalia, et in omni dispositione magis id, quod specialiter, quam quod generaliter expressum est, inspicere debet (200). — IX. Verba geminata plus operantur quam simplicia, cum significant maturiorem deliberationem ac voluntatem magis enixam (201). — X. Verba statuti particularis debent intelligi secundum ius commune, ubi aliter intellecta inducerent obscuritatem vel aliquid contra aequitatem (202); nam melius est, operari nihil, quam absurde. Cfr. *Zech* Praecognita iuris § 420. Quae et in legibus et in rescriptis et in pluribus actis iuridicis valent.

176. De clausulis. Inter vocabula artis in iure canonico speciali quadam commemoratione dignae sunt *clausulae* (203) quae legibus ecclesiasticis, rescriptis atque actibus legitimis apponi solent.

Et clausula quidem, ut ipsum nomen iam insinuat, dicitur appendix legis vel rescripti vel actus legitimi, qua de ipsius firmitate vel extensione vel modo aliquid statuitur.

(194) Cap. 10 C. XIV q. 5; cap. 15 de offic. deleg. X, (I, 29).

(195) Cap. 40, de Reg. Iur. in VI°.

(196) Can. 4 D. 25.

(197) Cap. 3 de Constitut. X, (I, 2).

(198) Cap. 57 de Reg. Iur. in VI°.

(199) L. 4 C. de communi divid.

(200) *Placuit in omnibus rebus praecipuam esse iustitiae aequitatis, quam stricti iuris rationem*, l. 8 C. de iudiciis III, 1, iunct. l. 7 i. f. D. de rescind. vendit. (18, 5).

(201) L. 15 § 26 de iniuriis (47, 10). *Nec ambigitur in cetero omni iure speciem generi derogare*, l. 41 D. de poen. (28, 19).

(202) L. 32 D. ad SC. Trebell. (26, 1) auth. sive a me C. ad SC. Velleian. 4, 29.

(203) *Barbosa*, Tract. de clausulis usu frequentioribus; *Ferraris*, Biblioth. v. Clausulae Apostolicae; *Putzer* l. c. p. 101 sq.

Hoc loco sane non est agendum de clausulis in variis actibus legitimis v. g. in testamentis vel contractibus neque de clausulis rescriptorum (204) et dispensationum. Maxime vero in legibus Rom. Pontificum huiusmodi clausulae sunt attendendae. Quae clausulae secundum *positionem*, quam in lege occupant, sunt aut *narrativae* aut *dispositivae* aut *executoriae*. Secundum rem *contentam* modo sunt *salvatoriae* (205), modo *abrogatoriae*, modo *damnatoriae* (206). Referuntur quoque ad modum *publicationis* (207) vel *fidem* copiarum (208) vel *vacationem* (209) aliaque similia. Denique secundum *effectus* dicuntur suppletoriae, irritantes, absolutoriae, restrictivae, extensivae, dispensatoriae, accessoriae.

Cum nihil *inutile* in legibus sit habendum, idcirco *clausulae* nequaquam ut flosculi rhetorici, sed ut *verae leges* praecedenti legi sunt adiectae. Quare si de *authenticis* clausularum constat, quae facile cognosci potest, cum clausulae in legibus pontificiis soleant esse stabiles, atque novae et insolitae sint suspectae, unice de *extensione* clausularum quaestio potest moveri. Quae quaestio, praesertim si lex complectatur plures partes vel paragraphos, non ex sola *positione* clausularum, sed ex universo tenore legis inspecto est resolvenda (210).

De singulis clausulis ex professo disputare non vacat, sed potius adeundi sunt scriptores supra allegati; solummodo paucae clausulae in legibus pontificiis speciali modo sunt commemorandae: I. - De plenitudine potestatis ». - II. « Ex certa scientia ». - III. « Motu proprio ». - IV. « Non obstantibus Constit. et Ordinationib. Apost. vel aliis contrariis quibuscumque » vel « Non obstantibus statutis » talis Ecclesiae etc. - V. « Decernen-

(204) Cfr. infra tit. de rescript.; Putzer l. c. p. 101 sq.

(205) Cap. un. i. f. de censib. III, 10, in Extrav. com.

(206) Cap. 3, de elect. I, 3, in Extrav. com.

(207) Cap. unic. de furtis V, 5, in Extrav. com.

(208) Cap. 2, de reliq. III, 12, Extrav. com.

(209) Concil. Trid. Sess. XXIV, cap. 1, de ref. matr.

(210) Quod cap. 41, pr. X, de appellat. II, 28, de *rescriptis* iustit. statuitur, merito etiam ad *leges* extenditur. Cfr. exemplum practicum in Act. theol. Oenip. t. VI, p. 610 sq., ubi explicantur clausulae Constitutionum, quibus Pius IV, Concil. Trid. confirmavit.

tes irritum et inane etc. ». - VI. « Sublata cuilibet aliter iudicandi atque interpretandi facultate » (211).

177. Scholion. In Codice non habetur, ad instar iuris Decretalium, titulus vel caput de *verborum significatione*, in quo simul declaretur significatio iuridica certorum verborum technicorum, sed sparsim aliquae declarationes verborum ponuntur v. gr. in c. 198 etc. vel datur cum in diversis materiis traduntur praeviae notiones, quod alterum in collectionibus iuris praecedentibus ut plurimum non est factum. Attento autem canone 6º n.º 2, 3 etiam nunc utilitatem praebent generalia principia circa vim et usum verborum ex testibus iuris sive canonici sive romani in canonicum translatis diligenter et ordinate collecti a magnis doctoribus, qui ad fontes rite intelligendos et sapientiam iuris comparandam conferunt, quae in legum verbis continetur.

178. Regula specialis de stricta et lata interpretatione. Haec traditur canone 19: « *Leges quae poenam statuunt, aut liberum iurium exercitium coarctant, aut exceptionem a lege continent, strictae subsunt interpretationi* ». Unde videtur inferri ceteras potius latam interpretationem admittere.

Qua in re, ne a privatis doctoribus erretur, in huius canonis regula *stricta* et *lata* interpretatio non ita accipienda est, ut verba legis ultra sensum naturalem et iuridicum extendantur aut strictius quam fert iustitia legis aut verborum proprietates et legis ratio accipiantur; sed hoc sensu, quod dum verba, retenta eorum proprietate, duplici sensu, restrictiori et ampliori, sumi possint, priori sensu sumantur in stricta, posteriori in lata interpretatione.

Formula legis in hac parte est diversa ab ea quae obtinebat in praecedenti iure ex Regula iuris 15 in VIº: « *Odia restringi et favores convenit ampliari* » secundum quam explanabant

(211) Bened. XIV, Inst. eccl. 60, alique auctores duas ultimas clausulas nimis rigide videntur explicare, praesertim quatenus ex illis clausulis argumenta petunt contra Concilium Tridentinum consuetudines non posse introduci. Cfr. S. C. C. in caus. Alban. 18 Sept. 1824, 3 Sept. 1825 funct. Zitelli, De Disp. matrim. p. 12 sq.; Suárez, De leg. I, VII, cap. 19, n. 18 sq.; praesertim Biederlack in Act. theol. Oenip. t. VI, p. 438 sq. 608 sq. et speciatim p. 615 sq.

doctores suam doctrinam; est formula *nova*; quare praecipue ex ipsius regulae tenore est expendenda, non neglecta praecedente doctrina.

I. De lege poenali res est manifesta, nec discrepat a praecedenti iure: et quamvis non videtur admittenda exceptio a *Reiffenstuel* proposita de casu « criminis atrocioris » (in Reg. 49 iuris in VI°, in l. I, tit. 2, n. 47 sq.), generalis ratio quod lex in determinato casu evaderet inutilis vel illusoria aut continens absurditatem intolerabilem, etiam hic esset ratio recedendi a stricta interpretatione (*Suárez* l. VI, cap. 4, n. 2 sq.; *Michiels* Normae general. I, p. 245 sq.).

II. Liberum exercitium iurium coarctant: 1°) leges irritantes et inhabilitantes, ut per se patet.

2°) Leges quae facultatem agendi omnibus *positive* concessam restringunt, sive ex divina sive ex humana lege illa libera facultas habeatur. Non agitur de libertate *negativa* et *generica* procedens ex mera absentia legis divinae prohibentis aut praecipientis, secus quaelibet lex hoc praestaret: haec autem libertas negativa non est proprie dictum ius, nec habetur nisi precarie (212).

3°) Multo magis comprehenduntur leges, quae vere tollerent iura quaesita, quae a nulla lege auferuntur ex can. 4 nisi expresse caveant.

III. Minus perspicua est vis et sensus illius clausulae de lege « quae exceptionem a lege continent », vel ipsa formula *de lege* quae exceptionem a lege contineat videri potest insolita. Certe in ipso Codice non videntur inveniri; nam sicut nulla lex Codicis est alteri anterior vel posterior, ita nulla est alterius proprie dicta exceptio, sed utraque directe et primario intenta; poterit una esse limitatio alterius, non eius exceptio.

Quare principium potius videtur esse intelligendum de lege *particulari* quae iuri communi aut praecedenti legi generali deroget. Leges ergo quae Codici derogent stricte erunt interpre-

(212) Cfr. v. gr. ius libere contrahendi matrimonium, ius impetrandi particulari rescripto sive Sedis Apostolicae sive aliorum Ordinariorum ex can. 36 § 1. Cfr. quoque Codicem civilem Italicum art. 4. « Le leggi penali e quelle che restringono il libero esercizio dei diritti o formano eccezione alle regole generali o ad altre leggi, non si estendono oltre i casi e tempi in essi espressi ».

landae, nisi ex alio principio stricta intelligentia sit deserenda. Unde non est exclusum quod determinata lex ex una parte odiosa sit, ex alia favorabilis, v. gr. privilegium canonis quoad personas quae illo privilegio proteguntur est favorabilis, quoad poenam quae pro protecto datur, odiosa.

Manet adhuc aliud generale principium, quo amplae interpretationi datur locus (de qua lata *interpretatione* non agit canon 19), quando legislator sive per legem sive alia ratione *praeter legem* beneficia seu *favores ex liberalitate* concedit, quam quammaxime deceat Principem benigne erga subditos exercere; qui favores non solent per legem sed per specialia rescripta concedi; et inde etiam non erat locus de ipsis statuendi in can. 19; sed speciali ratione cautum est canone 50, quemadmodum iam directe statutum fuerat iure praecedenti « in beneficiis plenissima est interpretatio adhibenda » (cap. 6, X, III, 24).

CAPUT VIII

De iure suppletorio post Codicem

179. Nullus est Codex adeo diligenter elaboratus, ut omnia quae in vita iuridica societatis occurrere possunt sint expresse praevisa (213); insuper lapsu temporis novae exoriuntur relationes iuridicae cui ius positivum normam dare debet nec potuerunt a legislatore provideri et tamen quivis casus particularis in vita iuridica occurrens debet per iudices, ubi ad ipsos re-

(213) Pulchre S. Thom. I, II q. 96 art. 6 ad 3: « Nullius hominis sapientia tanta est, ut possit omnes singulares casus excogitare: et ideo non potest sufficienter per verba sua exprimere quae conveniunt ad finem intentum; et si posset legislator omnes casus considerare, non deberet ut omnes exprimeret propter confusionem vitandam; sed legem ferre debet secundum ea quae in pluribus accidunt ». Cui doctrinae consonat ius Romanum L. 3, 4, 5, 10 D. *de leg. senatusque consultis et longa consuet.* I, 3. Similiter L. 12 C. *de legibus et const.* I, 14; L. 2, § 21 C. *de veteri iure enucl.* I, 17. Cfr. *Schulte* Das Kathol. KR. p. 255 sq.; *Michiels*, Normae gener. I, p. 457; *Van Hove* l. c. p. 318 sq.; *Vermeersch* in *Epit.*, n. 127 sq.; *D'Angelo*, Le lacune nel vigente ordinamento giuridico-canonico in « Saggi su questioni giuridiche » p. 60 sq.

curritur decidi non arbitraria ratione sed secundum iuridica principia, quae dum silentio Codicis non suppeditentur, opus est ut saltem ab ipso tradatur modus legitimus explendi necessarias et inevitabiles lacunas (214).

Hoc praestitit Codex can. 20, hoc pacto: «*Si certa de re desit expressum praescriptum legis sive generalis sive particularis, norma sumenda est, nisi agatur de poenis applicandis, a legibus latis in similibus; a generalibus iuris principiis cum aequitate canonica servatis; a stylo et praxi Curiae Romanae; a communi constantique sententia doctorum*».

180. Notio. Ius ergo suppletorium, est ius applicandum in peculiaribus casibus (215), cum circa illud non habeatur in Codice praescriptum quod peculiari illi casui sit applicandum: distinguitur autem a nova lege post Codicem promulgata, quae non constituit ius suppletorium, sed additamentum factum.

Vis iuris suppletorii non est praestare subsidium pro doctrinali interpretatione Codicis, licet ad hoc etiam quammaxime inserviat, sed suppeditare normam iuridicam obligantem, ubi ea deficit in Codice.

Obiectum circa quod versatur ius suppletorium, aliud est *negativum*, aliud *positivum*. Negativum exprimit can. 20 per exclusionem factam illa clausula: «*nisi de poenis applicandis*», qua excluditur supplementum extra Codicem quaerendum in materia poenali cui iam providet can. 19 et can. 2219; quae exclusio est ex natura rei ad alias materias extendenda ubi ipsa lex Codicis id praestat v. gr. de irregularitatibus can. 983. Positivum obiectum habetur in reliquis.

181. Fontes iuris suppletorii assignantur quattuor: I. *Leges latae in similibus*; unde inducitur *analogia* legalis, per quam iuris dispositio pro aliis casibus applicatur in casu simili de quo lex non disponit, et fundatur in exigentia ipsius iuris eiusque aequalitate, quae postulat ut, deficiente regula positiva, res quae

(214) Etiam Codices civiles moderni solent de hac re cavere: v. gr. Codex civ. Ital. art. 3.

(215) Generalem ordinationem condere evidens est ad solum legislatorem pertinere.

eiusdem sunt rationis eodem iure regantur. «*In similibus idem est iudicium*». «*Ubi eadem est ratio, ibi idem ius*». — Requiritur, ut applicetur, similitudo casus et paritas rationis. Lex applicanda, est lex *ecclesiastica* applicata in similibus. Non est quaestio de interpretatione iuris constituti, sed de supplendo eius defectu; quod principium valet etiam in Philosophia iuris, quo debet duci legislator in lege condenda.

Quoniam autem est Regula approbata a legislatore, etiam lucem praebet pro interpretanda lege constituta ut patet ex praecedentibus, ubi idem principium applicatur in favorabilibus, non in odiosis, neque in exorbitantibus etiamsi sint favorabilia; ergo principium interpretationis «*ubi eadem est ratio eadem est legis dispositio*», de lege iam data valet in materia favorabili, quando ratio quae dicitur eadem est adaequata, identica et unica, et favor qui ex hoc principio intelligitur concessus non est exorbitans.

II. Alter fons iuris suppletorii sunt: «*generalia iuris principia cum aequitate canonica servata*» (216). Inde ea, quae merito potest dici *analogia iuris*. Analogia *legalis* solum ex aliis legibus canonicis desumi potest, non ab extraneis; at altera *analogia iuris* ex solis principiis canonicis petenda est, si agitur de materia stricte ecclesiastica; at etiam ex aliis generalibus et communibus iuris principiis peti potest in materiis communibus, praesertim vero ex principiis generalibus iuris Romani, quae hactenus fuerunt quasi commune omnium gentium iuridicum patrimonium, ex quo plurima omni tempore hausit ius ecclesiasticum (217).

(216) De regulis seu principiis iuris in *genere breviter* et solide disputat Zech, Praecognita iuris, § 427 sq.; accurate singulas regulas iuris exponunt: Canisius, Summa iur. canonici in append.; Reiffenstuel post libr. V in propr. comment.; Maschat Inst. iur. can. i. f. l. V; Phoebeus S. I., De Reg. iur. can. liber unicus. Venet. 1725. Cfr. quoque Suárez, De virt. et stat. relig. tract. VIII, 11, cap. 1, n. 1 sq. — In iure Romano, D. 50, 17 de diversis regul. iur. antiqui.

(217) Cfr. iuris Romani praestans elogium contentum in Bulla «*Providentissima*» Benedicti XV: «*Romanorum ius, iurisque veteris sapientiae monumentum, quod ratio scripta est merito nuncupatum*», quod per plura saecula fuit in Ecclesia ius subsidiarium ad quod ecclesiastici iudices recurrere debuerunt in decidendis causis in defectu canonicae legis.

182. Huc faciunt *Regulae iuris*, quae apte vocari etiam possunt *Principia iuris generalia*, ad quae evidenter alludit canon 20, dum ab his dicitur petendum esse supplementum, cum lex deficit (218). Sicut unaquaeque ars sua habet artis vocabula, ita scientia iuris *regulas* quasdam fundamentales sive axiomata sequitur. Ius canonicum ab ista praxi non fuit alienum atque suas adoptavit *regulas* sive *paroemias* seu *principia iuris generalia*.

Regula iuris universim spectata *definiri* potest: Sententia generalis quae plures canones agentes de diversis rebus eandem rationem habentibus brevi ac claro compendio complectitur atque proponit.

Si huiusmodi *regulae* ipsa auctoritate legislatoris sunt constitutae, uti factum erat in compilationibus authenticis Gregorii IX et Bonifacii VIII, *vim legum* habent et vocantur *authenticae*; aliae, quae a doctoribus et scriptoribus communi quodam consensu traduntur, sunt mere *doctrinales* (219) atque ex sese vi iuridica carent. — *Priores* in Codice collectae in unum locum non habentur, perinde ac in iure praecedenti, sed plures habentur sparsae; et quoniam, ut plurimum, erant deductae ex Constitutionibus pontificiis, constituebant veluti substratum seu summarium iuris. Tamen duplici modo considerari poterant (220), aut ut *principia iuris*, quibus decisiones vel constitutiones firman- tur, aut ut *consequentiae iuris*, quae ex decisionibus vel constitutionibus deductae et collectae fuerunt. Sub utroque

(218) In Decretal. Gregorii IX i. f. (V 41) habentur n° 11, in VP i. f. n° 88. De regulis iuris in *genere* breviter et solide disputat Zech, Praecognita § 427 sq. Accurate singulas *regulas* exponunt: *Canisius*, Summa iur. can. in append. « Commentar in regul. iur. libr. VI; *Pirhing*, Synopsis i. f. l. V, tit. 41; *Reiffenstuel*, post libr. V in propr. comment.; *Maschat*, Inst. can. i. f. libr. V; *Phoebeus*, Tract. special. De Regulis iuris etc. Cfr. quoque *Suárez*, De virt. et stat. relig. tract. VIII, l. I. cap. 1; n. 1 sq.

(219) V. g. Lex posterior generalis non derogat priori speciali, nisi expresse illi derogetur: quod principium alia ratione transiit in can. 22. Huc spectant *Brocarda* seu *regulae iuris*, quas a textu iuridico, quem explanabant, iuris professores post explicatam legis litteram depromebant. Nomen autem desumptum est a Burchardo Wormatiensi, qui scripsit *Librum Decretorum*, adiutoriam operam praestante Waltero episcopo Spirensi et monacho Lobbeniensi. Cfr. *Fournier*, Le Décret de Bouchard de Worms in Rev. hist. ecclés. XII p. 45 s. 670 sq. — PL. t. 140 col. 537 sq.

(220) Zech l. c. § 429; *Reiffenstuel* l. c. De reg. iur. prooem. n. 2 sq.

respectu pertinent ad hunc locum circa « Normas generales iuris ».

Ut *consequentiae iuris* spectantur *regulae iuris* in collectionibus authenticis Gregorii IX et Bonifacii VIII ideoque praeeunte Imperatore Iustiniano ultimo titulo fuerunt reservatae. Nam ut Paulus dicit in L. 1, Dig. d. R. I. L. 17: « *Non ex regula ius sumatur, sed ex iure, quod est, regula fiat* ». At licet *regulae iuris* ex anteriore iure sint deductae, tamen ab ipsis quoque legislatoribus canonicis ut *normae* sive *principia* sive rationes decisionum passim in collectionibus authenticis applicandae fuerunt (221). Quare sub hoc respectu, qui videtur esse *potior*, *regulae iuris* ab initio in tractatione de fontibus sive principiis iuris canonici inter subsidia interpretationis convenienter recensentur (222); et ob similem rationem supplent iuris lacunas.

Quod si canon sextus Codicis reservat per principium generale quicquid potest ex veteri iure, etiam has leges servare dicendus est, additis forte aliis principiis per Codicem sparsis: abrogantur *leges* praecedentes, et earum loco citandus est canon Codicis; sed *principia* manent et possunt allegari, citari et adhiberi sicut antea: attinguntur per Codicem leges seu *principiorum applicationes*, non ipsa *principia* saltem generatim.

183. Pro ipsorum recto usu aliquid addendum, quod generale exhibeat doctrinam circa illas *Regulas*.

Dividuntur *regulae iuris*;

I. Ratione *originis* et auctoritatis in *authenticas* et *doctrinales*.

II. Ratione autem *materiae* distinguuntur in *communes* (223), quae ad quamvis iuris canonici materiam sese extendunt, et in *particulares*, quae ad determinatam tantum materiam referuntur. Quae *regulae particulares* denuo subdividuntur.

(221) Cfr. R. I. 18 in Sext. et cap. 29, X, de elect. I, 6.

(222) Hinc recte iam Zech agit in Praecogn. l. c. de regulis iuris.

(223) R. I. 18 in Sext.: « *Non firmatur tractu temporis, quod de iure ab initio non subsistit* ». Cfr. cap. 29, X, de elect. I, 6; R. I. 68, 72, in Sext.: « *Qui facit per alium, est perinde, ac si faciat per seipsum* ». Cfr. cap. 30, X, de elect.; R. I. 29 in Sext.: « *Quod omnes tangit, debet ab omnibus approbari* ». Cfr. cap. 7, § 6, X, de off. archid. I, 23; cap. 35 de elect. I, 6, in Sext.: « *Tempus non currit legitime impedito* ».

tur in *iudiciales* (224), *beneficiales* (225), *morales* (226). Denique regulae *morales* (?) iterum distinguuntur in *praeceptorias* (227) et *permissorias* (228) et *prohibitorias* (229).

In *usu regularum iuris* unaquaeque iuxta genuinum ipsarum sensum est applicanda neque umquam extendenda ad casus, qui in iure iam speciatim sunt decisi, et in quibus ratio aperta est in contrarium. Perversa igitur est regulae applicatio, si quod de certa et determinata materia est statutum, id ad quamlibet aliam materiam trahatur, aut si circumstantiae personarum, loci, temporis non attendantur. At recte quoque iam *Canisius* l. c. p. 408 sq. *Iacobi Cuiacii* sententiam reiecit, secundum quam ex regula iuris non nisi levia et pernicioosa argumenta deduci possunt. Neque *Cuiacius* exemplis a se allatis rem intentam probavit; etenim non attendit in casibus allegatis (v. g. regula est, inquit, invito beneficium non datur; at libertas beneficium est, et tamen invito datur) contra regulas militare *ius expressum* aut *apertam rationem* in contrarium.

Atque haec interim de regulis iuris sufficiant; quamvis enim singularum regularum cognitio et memoria sit utilissima tamen accuratior explanatio dari non potest, nisi specialis conscribatur tractatus. Cfr. *Schmalzgr.* in prooem. ante lib. V, tit. 40. Quare consulendi sunt *Reiffenstuel*, *Pirhing*, *Canisius*, *Phoebeus* l. c. in not. 208 h. t.

184. Nec sunt alienae a iure canonico regulae iuris civilis Romani antiqui (D. 50, 17) sive Romani communis sive civilis

(224) Cap. 5, 8, X, de for. comp. II, 2: non: « *Actor forum rei sequi debet* ».

(225) R. I. 1, in Sext.: « *Beneficium ecclesiasticum non potest licite sine institutione canonica obtineri* ». Cfr. quoque R. I. 87, in Sext. cum cap. 11, X, de excessib. praelat. V, 31; cap. 5, X, de instit. III, 7; cap. 15, X, de decim. III, 30.

(226) Quae vox, licet a compluribus scriptoribus v. gr. a *Zech* adoptetur, minus videtur apta, quemadmodum etiam subsequens divisio, quae potius est divisio generalis, regularum iuris ratione *effectus*, non subdivisio tantum certae speciei regularum iuris.

(227) Cap. 12, X, de homicidio V, 12.

(228) Cap. 3, X, de sent. excom. V, 39.

(229) R. I. 58, 59 in VI°; cap. 15, 16 X, de rescript. I, 3. Cfr. *Zech* l. c. 430 sq.

hodierni, modo sumantur cum *aequitate canonica*, et canon 20 agit de generalibus *iuris* principiis.

Codex autem non remittit amplius ad ius Romanum nec ad ius civile ante Codicem vicens, quae proinde nullo modo possunt dici supplere aliquam Codicis lacunam. — Quoad ius civile hodiernum seu patrium iniungit servanda eius praescripta v. gr. de forma testamenti, de supputatione temporis in contractibus, de cognatione legali, de contractibus et solutionibus (can. 1529) salvo semper contrario iuris divini vel canonici praescripto. Etiam in his non est proprie ius suppletorium sed potius ius admissum seu, ut aiebant, canonizatum; sed extra casus exceptos, ad hoc ius non licet recurrere tamquam ad ius suppletorium pro quo standum can. 20.

Aequitas canonica, de qua in cit. canone est sermo, significat illam legislatoris ecclesiastici humanitatem, qua benigne temperari vult nimium rigorem et severitatem textus legalis, illum prudenter aptando cum moderatione ad casus concretos, quos generalia principia brevissime enuntiata non respiciunt, et possunt ob diversas conexas circumstantias esse valde varios (230).

(230) *D'Annibale* I, 184 (22) dicit leges non esse intelligendas ex rigore iuris « quippe hoc, ait, durum est semper, et interdum iniustum » intellige in casu particulari: aequitatem nonnulli dicebant esse « iustitiam cum dulcore misericordiae » *Panormitanus* in cap. ult. de transact. n. 6, itemque *Duranti Guliel.* Speculator et Ioannes Andreae; vel « quaedam factorum convenientia et rectitudo iudicii naturalem sequens rationem » dicitur a *Reiffenstuel* in tit. 2 de constit. X, n. 148; vel ab Aristotele (*Ethic.* V, cap. 10) dicitur « *iusti emendatio* ». In genere est, moderatio legis scriptae praeter rigorem verborum eius. — Aequitatem Ecclesia maxime iubet servari in casibus in iure non expressis; ita iam Honorius III in cap. 11 X, de transact. (I, 36): « In his vero semper quibus ius non videtur expressum, procedas aequitate servata, semper in humaniorem partem declinando, secundum quod personas et causas, loca et tempora videris postulare ».

Amplior tractatio de *Epikeia* et *Aequitate* excederet limites nostrae tractationis et est provincia specialis monographiae. Cfr. *Suárez*, De legibus l. VI, cap. 7; *D'Angelo* in *Periodica* tom. 16 pag. 210 sq. et in *Apolinaris* tom. I, pag. 363 sq.; *Hugon*, in *Angelicum* tom. V, p. 359 sq. Fuse et pulchre *Van Hove*, De leg. n. 267 sq. Cfr. supra n. 48 dicta de distinctione inter *iustum* et *aequum*, *iustitiam* et *aequitatem*. Interpretamur legem *secundum bonum et aequum*, cum propter circumstantias censemur mentem legislatoris ad aliquem casum particularem non esse extendendum (arg. l. *placuit* 8 C. de iudic. et l. in *omnibus* 90 D. De Reg.

185. III. Tertius fons iuris suppletorii sunt « *Stylus et praxis Curiae Romanae* ». Negotia, in quibus cernitur Stylus et praxis Curiae Romanae sunt actus administrationis et sententiae iudiciales sive administrativo sive stricto ordine prolatae: qui actus administrationis vel iudicialis ordinis evidens est, non posse generale ius novum constituere nisi per specialem approbationem pontificiam debito modo datam in ius generale convertantur. At possunt esse subsidium pro decidendis casibus particularibus, ubi deficit ius quo decidi debeant; inde enim resultat *usus forensis* vel *auctoritas rerum similiter iudicatarum* quae constituunt iurisprudentiam directivam. Quare inserviunt: 1°) pro negotiis extra Urbem Episcopis commendatis tamquam delegatis Stae. Sedis per sic dictas « Facultates Pontificias »; cum delegatus procedere debet iuxta Stylum delegantis, qui certe servatur in Curia Romana; 2°) in materia iudiciali, in qua maior datur necessitas iuris suppletorii, cum iudex non debeat abstinere a sententia proferenda ob putatum defectum iuris in quo ininitatur.

186. IV. Quartus fons iuris suppletorii est *communis et constantis sententia* doctorum. Cuius auctoritati multum delatum est in foro ecclesiastico, tum in condendis legibus, tum in eisdem iam conditis interpretandis, numquam tamen eodem modo processit Ecclesia quo in iure Romano, ubi responsa prudentum silentium iuris supplebant (231).

iur. 50, 41). Cum legislator nequeat omnes eventus et difficultates in casibus particularibus oriturus prospicere, licebit ob singularem eiusmodi circumstantiam, quae verosimiliter ei in mentem non venit, aliquando casum pro excepto habere. Equidem si dubium id sit, et res moram patiatur, ab ipso legislatore declaratio petenda erit. Si autem manifesta ratio similem restrictionem poscat, nequidem id necessarium videtur; uti etiam si periculum esset in mora, et ratio restringendi saltem admodum probabilis. Cfr. *Noldin*, De principiis n. 160.

(231) Cfr. Scriptores iuris Romani in introductionibus ad ipsum ius Romanum. Notum est Ecclesiam, sicut saepe provocasse ad dicta Patrum, ita postea haud raro multum detulisse doctoribus Universitatum. Pro decretis Tridentinis a Pio IV creata est Commissio 8 Cardinalium postea in S. C. Concilii a Pio V conversam cum facultate decreta Tridentina interpretandi (*Wernz-Vidal* II, 24, 493). Pro interpretando Co-

Post Codicem habemus in hac materia: 1°) canonem 20; 2°) can. 6, n. 2. Dirrefentia inter canonem 20 et can. 6, n. 2 ea est, quod in hoc altero canone agitur de doctorum auctoritate doctrinali *quando ius loquitur*; in can. 20 agitur de auctoritate legali, *quando ius silet* relate tamen ad casum peculiarem, non constituendo ius obiectivum permanens, nisi quod doctores sentiunt transierit in ius consuetudinarium.

Auctoritas iuris suppletorii habetur in moraliter *communi et constanti* sententia doctorum, qui ex canonibus generalibus ducunt peculiares applicationes. Ubi variae sunt doctorum sententiae non suppeditant verum ius nequidem pro casu peculiari, sed expendendae sunt secundum pondus rationum quibus ininituntur.

CAPUT IX

De cessatione legis (232)

187. Nimis evidens est de legibus humanis, quod, sicut non necessario fuerunt positae, ita rursum tolli valeant, et aliis etiam modis cessare possint.

Cessat lex humana: a) quoad totam communitatem: 1°) cessante fine legis intrinseco et adaequato; 2°) abrogatione et derogatione — b) relate ad unam personam vel unum statum subditorum lex cessat dispensatione et exemptione seu privilegio contra ius — Canon 22, 23 contemplatur cessationem legis per actum ipsius Superioris ipsam constituentis (ab extrinseco), at etiam illa cessatio quae dicitur *ab intrinseco* refunditur in voluntatem legislatoris, qui legem a se latam in certis casibus non sustinet, in futurum.

dice simul cum ipso Codice publicatus est Motus proprius Benedicti XV, quo creabatur Commissio ad Codicem interpretandum.

Ut exponunt Romanistae (Cfr. *Larin*, Introductio in Corpus iuris civilis pag. 239) per legem « Citationum » Constantini magni sufficiens erat sententia unius iurisconsulti inter electos; quod postea mutatum est.

(232) Cfr. *Suárez*, De legibus l. VI cap. 9 25, 26, 27; *Ballerini-Palmieri*, Opus morale I, n. 461 sq.; *Van Hove* l. c. n. 332 sq.; *D'Angelo* in *Apolinaris* t. I, p. 238 sq.

Notio. *Cessat* lex, quando desinit obligare in communi. Distinguitur cessatio *ab intrinseco* cum lex corrumpitur sine speciali actu legislatoris et *ab extrinseco* quando a legislatore tollitur.

a) *Ab intrinseco* lex cessat deficiente *adaequata* eius fine pro tota communitate (233), nam lex (ordinatio rationis ad bonum commune) debet esse *utilis* communitati seu bonum commune promovens, non *noxia*. Ubi finis *adaequata* cessat *privative* evadit inutilis, ubi cessat *contrarie* evadit *noxia*. Opus autem est ut finis cesset *adaequata* ita ut finis nullus supersit; nam si plures habeat fines, quorum quivis ad eandem sufficiat, non satis est, unum cessare, quippe lex ex aliis finibus adhuc utilis manet. Porro si lex diversos complectatur articulos, at ratio deficiat circa unum, manebit lex saltem quoad alterum. Quoad *communitatem* debet cessare, huic enim datur lex: quare singuli non inde eximuntur, quod eis inutilis sit; unde etiam lex fundata in praesumptione periculi generalis (234) pergit obligare tametsi in casu particulari pro determinata persona periculum non adsit (can. 21) (235).

b) *ab extrinseco* per actum legislatoris tollitur lex, vel simplici revocatione sufficienter tamen manifestata, vel per legem aut consuetudinem oppositam. Interim si ex parte solum tollatur *derogari* potius legi, quam *abrogari dicitur*, legis autem contrariae introductio dicitur *obrogatio*. Legem autem revocare

(233) Suárez l. c. cap. 6, n. 1, cap. 9, Act. theol. Oenip. t. XI, p. 335.

(234) Cfr. can. 1020, 1022, 1060, 1378 § 1.

(235) *Contrarie* dicitur cessare finis legis, quando eius observatio esset aut nociva aut nimis difficilis aut per eam contrarius legis effectus obtineatur; *privative* seu, ut alii loquuntur *negative* si finis legis per eius observantiam non obtinetur. Prohibitio v. gr. librum legendi pravum si observari non potest sine detrimento fidei, quae defendi non possit sine libri lectione, finis talis legis *contrarie* cessat; si legentibus nullum damnum affert, *negative* cessat.

Si in *singulari* tantum *subdito* finis legis cessat, manente fine quoad ceteros, *per se* ne iste quidem subditus a legis *obligatione* eximitur, nisi agatur de casu, quo a legis observantia *excusatur*. Quo in casu excusationis *lex* proprie non *cessat*, sed potius huiusmodi *casus in lege ecclesiastica non est comprehensus*. Suárez l. c. cap. 6, n. 3 sq. cap. 7, 8; Reiffenstuel h. t. (I, 2) n. 379 sq.; Schmalzgr. eod. n. 44; D'Annibale l. n. 177 sq. Si Scherer asseruit *Epikēiam ius non agnoscere*, huius asserptionis contra communem sententiam, ut ipse fatetur, prolatae, positivum solidumque argumentum non attulit.

vel abrogare potest ipse legislator, eius successor vel superior; non vero inferior quamvis forsam alias condere possit statuta praeter ius commune.

188. De mutatione quae fit per legem (obrogatio), has regulas tradit can. 21, I. Lex posterior priorem ex toto vel pro parte tollit aut *expresse*, aut *tacite*. *Expresse* id praestat cum id aperte aut saltem aequivalenter statuit per clausulas derogatorias v. gr. per cl. contrariis quibuscumque non obstantibus; *tacite* cum lex posterior priori directe est contraria *vel* saltem cum totam eius materiam *de novo ordinat*, hoc enim praestans legislator satis clare licet *tacite* ostendit se praecedentem legem nolle sustineri (can. 22). Illud autem praesertim de tacita obrogatione tenendum est, *correctionem iuris* esse *odiosam*, lex enim communi bono utilis praesumitur (pro quo praecise lata est); unde correctio non est *sine necessitate* asserenda, et in dubio non praesumitur esse facta, sed potius iura iuribus, quantum fieri potest, sunt concordanda, et leges posteriores, attenta tamen verborum proprietate et mente legislatoris, ad priores trahuntur (236), ut edicit can. 23. Ubi tamen utriusque contradictio manifesta evadat, praevalet posterior.

II. Ex contrarietate lex generalis posterior praevalet generali priori, particularis particulari, etsi prioris mentionem non faciat. Sed ex generali iuris principio « generi per speciem derogatur » (R. I. 34 in VI°): salva abrogatione iuris praecedentis facta per can. 6, n. 1 Codicis, lex generalis non derogat iuribus particularibus, sive haec sint *territorialia*, sive *specialia* corporum moralium, sive singularia (velut privilegia), quae sive per legem sive per consuetudinem fuerint inducta, nisi aliud expresse caveatur (can. 22 iunct. can. 30, 60 § 2, 71). Huc pertinet ius speciale in aliquo concordato sancito, quod non solum non aufertur per legem generalem posteriorem, sed etiam per novum Codicem non fuit immutatum ex can. 3. Illud idem principium « generi per speciem derogatur » (237) infert *legem specialem posteriorem* derogare legi generali priori (238).

(236) Cfr. can. 6, n. 4, can. 18; Reiffenstuel prooem. n. 201 sq. h. t. (I, 2) n. 402 sq.

(237) Cap. 1. h. t. in VI°; Reg. Iur. 34 in VI°.

(238) Cap. 1, X, de rescriptis I, 3.

III. Abrogatio legis ecclesiasticae, quae fit *nova lege contraria*, sane requirit promulgationem, sine qua nova obligatio imponi nequit. Quod si abrogatio in simplici consistit revocatione legis prioris, ad avertenda scandala et incommoda, ea publica huius revocationis propositio et divulgatio est necessaria, quae promulgationi omnino aequivalenter aequiparetur (239). Legem revocari etiam posse contraria consuetudine ex dicendis de consuetudine fiet manifestum.

IV. Principium, can. 22 firmatum, constanter retentum est in disciplina canonica et fundamentum iuridicum « obtinuit in Decretali relata in cap. 1, I, 2 in VI°, ubi edicitur licet Romanus Pontifex qui iura omnia *in scrinio pectoris sui censetur habere*, constitutionem condendo posteriorem, priorem, quamvis de ipsa mentionem non faciat, revocare noscatur: quia tamen locorum specialium et personarum singularum consuetudines et statuta, *cum sint facti et in facto consistent, potest probabiliter ignorare*: ipsis, dum tamen sint rationabilia, per constitutionem a se noviter editam, *nisi expresse caveatur in ipsa*, non intelligitur in aliquo derogare » (240). Accedit intrinseca ratio, vix prudenter exigi posse, ut omnia particularia loca quoad omnia reducantur ad uniformem communem disciplinam, cum tanta sit territorii amplitudo et gentium varietas, quae in pluribus exigant ius particulare, non auferendum nisi prius inspecta et ponderanda peculiari loci necessitate.

189. Scholion. De lege dubia. Cum cessatione legis est conexa circumstantia, in qua lex obligationem non imponit, non solum uni vel alteri personae, sed universim toti communitati. Lex potuit vim quam habebat obligandi amittere, vel potuit eam numquam exserere. Hoc alterum accidit *in casu dubii*; leges enim non sunt urgendae nisi quae *certae* sunt, nec vinculum quo libertas coercetur est imponendum nisi certa sit voluntas legislatoris, a quo unice vi suae publicae potestatis imponi potest, non a persona privata sibi neque ab alio publica potestate legifera carente. Inde principium can. 15 sancitum: « *Leges etiam irri-*

(239) Suárez l. c. 1, VI, cap. 27, n. 14; Schmalzgr. h. t. n. 51.

(240) Iam ante illam Decretalem et postea constanter retentum est illud ius, ut optime ostendit Gillman in Archiv. für k. KR. tom. XCII, pag. 3 sq.

tantes et inhabilitantes, in dubio iuris non urgent; in dubio autem facti, potest Ordinarius in eis dispensare, dummodo agatur de legibus in quibus Rom. Pontifex dispensare solet » (241).

Certitudo legis deficere potest aut quoad ipsam legis existentiam aut quoad eius sensum et extensionem. In utroque casu habetur *dubium iuris* i. e. num ius existat vel num hoc sensu et secundum hanc extensionem existat; erit lex incerta vel dubia quae ex natura rei obligationem inducere nequit. Id accidit cum scientificis argumentis re explorata, inter canonistas non convenit an lex exstet aut quaenam sit legis sententia. Lex incerta aut dubia est lex nulla (242).

Dubium facti intervenit *circa legem*, cum dubitatur num aliqua actio vel negotium sub certa et clara lege comprehendatur necne, seu versatur circa facta vel condiciones particulares, a quibus applicatio legis pendet.

Qui dubiam legem non observat innoxie et sine periculo agit. Qui vero factum ponit de quo dubitat num sub lege certa comprehendatur suo periculo id facit, quamvis non peccet; nam lex non obstante subiectivo dubio, pro sua obiectiva veritate suam vim exserit (243). Aequitas tamen canonica postulat ut in

(241) Per can. 15 nullo modo intendit Codex definire aut dirimere generalem quaestionem de probabilismo in re morali; qua de re consulendi sunt doctores theologiae moralis, antiqui et moderni. Cfr. v. gr. Noldin, De principiis libr. IV, q. 1, art. 5, q. 2 de systemate morali p. 221 sq.; Lehmkühl, I, n. 74 sq.; Ferreres, Theol. mor. I, n. 108 sq.; Ballerini-Palmieri, Opus morale tom. I, p. 167 sq.

(242) Pariter versatur circa legis existentiam, ideoque est *dubium iuris*, si *dubium* versatur circa *cessationem* legis, ubi sc. certa erat legis existentia et dubitatur, num cessaverit vel eo quod abrogata sit, vel eo quod aliquis ab eius observantia excusatus sit aut dispensatus, vel legem iam impleverit etc. *dubium* de cessatione legis reddit existentiam legis dubiam: cessatio tamen aut derogatio legis non est praesumenda. (can. 23).

(243) Factum incertum nec per ignorantiam nec per opinionis probabilitatem certum fieri potest. *Dubium* de impedimento consanguinitatis matrimonii valorem non impedit (est lex dubia, est iuris *dubium*); *dubium* de facto consanguinitatis, quae sit certum impedimentum, matrimonium relinquit *dubium*, nisi dispensationem ad celebrandum matrimonium obtinueris quae ab Ordinario dari potest.

Exemplum *dubii facti* circa legem habes, si dubitas num feceris votum vel promissionem, num a sacerdote absolutionem obtinueris, num iurisdictio tibi ad certum diem fuerit concessa etc.

tali casu facilius dispensatio concedatur, quae ad cautelam semper petenda est et ab Ordinario dari potest. Quare cum agitur *de lege irritante* qui contra legem agit in dubio iuris, actum validum ponit, qui validus manet, tametsi deinde accedat authentica declaratio qua illum actum sub lege comprehendi edicatur; in dubio vero *facti*, seclusa dispensatione, qui actum obiective *contra legem* ponit *invalide* agit, licet manente dubio in suo valore sustineatur, ob iuridicum principium « omne factum praesumitur recte factum ». Si vero ab Ordinario vel a Superiore altiore obtenta est dispensatio ad cautelam, actus valor in quocumque eventu sustinetur. Cfr. can. 17, § 2, in quo respicitur dubium iuris. Atque haec est aequitas quam ius nostrum sequitur: dubio facti consulit per facultatem Ordinariis factam dispensandi, quo securitati et conscientiae fidelium consulitur. Quam facultatem Ordinariis ius non concedit in illis casibus, in quibus Rom. Pontifex non solet dispensare. Consulit etiam nonnumquam per suppletionem defectus probabilis ad normam can. 209, ubi Ecclesia supplere potest.

190. De excusatione et dispensatione in legibus ecclesiasticis.

Ut universa lex ecclesiastica sive per cessationem ab intrinseco sive per abrogationem ab extrinseco i. e. a legislatore tolli potest, ita pariter, *manente generatim lege ecclesiastica*, in casibus *particularibus* maiori minorive ambitu *obligatio* vel efficacia legis *aufferri* vel *suspendi* potest. Quod si fit ab intrinseco ex natura rei et ipsa voluntate legislatoris *ab initio* iam manifestata, habetur *excusatio* a lege ecclesiastica; at si quis non iam ex natura rei ex primitiva voluntate legislatoris a lege ecclesiastica eximitur, sed propter *causam quandam sufficientem*, ad quam *accedat* necesse est *nova voluntas* legislatoris relaxantis vinculum legis, *per dispensationem* vel *privilegium* contra ius concessum a legis observantia etiam permanentemente eximi potest.

Passim distingui solent causae *eximentes* et causae *excusantes* seu impediennes, quae duplex species comprehenditur sub generico vocabulo causae *deobligantis*: in qua divisione *eximentes* dicuntur causae, per quas aliquis desinit esse subiectum legis v. gr. relictio et mutatio domicilii quoad legem particularem, mutatio in aetate vel statu, in quem novum statum vel aetatem lex non cadat. *Excusantes* vero dicuntur illae, propter quas ali-

quis, *etsi maneat subiectum legis*, eam tamen observare non tenetur v. gr. infirmus quoad ieiunium.

Inter principia generalia Codex non ponit causas excusantes a lege; quae excusatio cum dependeat ex multis causis peculiaribus respicientibus peculiare personarum condiciones aliasque temporis circumstantias, ex quibus excluditur peccatum in facto a lege difformi, potius in doctrina moralistarum est enucleanda, ubi etiam ponunt quaestionem, num et qua ratione liceat apponere causas a lege deobligantes.

191. Codex unam ponit quaestionem de ignorantia quoad legem inhabilitantem et irritantem, et de ignorantiae praesumptione; speciales circumstantias, quae imputabilitatem excludunt, considerat in canonibus libri V circa delicta et poenas.

Iam vero: I. Omnis lex natura sua obligationem imponit eam cognoscendi; unde unusquisque morali diligentia adhibita tenetur illas saltem leges cognoscere, quae ipsum concernunt. Quare ab obligatione quam lex natura sua imponit, de se ignorantia non excusat atque pro regula haberi debet « *ignorantia facti non iuris excusat* » (R. I. 13 in VI°). Circa ipsam ignorantiam facti hoc est tenendum praesumptionis principium: « *ignorantia vel error circa legem aut poenam* (ignorantia iuris) *aut circa factum proprium aut circa factum alienum notorium* (aliqua ignorantia facti) *non praesumitur; circa factum alienum non notorium praesumitur, donec contrarium probetur* » can. 16 § 2.

II. Insuper: « *Nulla ignorantia legum irritantium aut inhabilitantium ab eisdem excludat, nisi aliud expresse dicatur* ». Quidquid sit de iure praecedenti, ubi plures aderant leges irritantes vel inhabilitantes in poenam, iure novo (irritatio actus, nequidem ponitur in catalogo poenarum), leges inhabilitantes et irritantes feruntur intuitu boni communis, cui, quidquid sit de morali culpa, ob ignorantiam determinati fidelis non derogatur, nisi in determinato casu aliter lex statuatur. Intentio agentis in hac re nihil refert, sed sola rei veritas: porro capacitas personarum et vis actus per legem adempta, non nisi per leges restitui potest. Cfr. etiam can. 988. In legibus autem poenalibus aliud valet principium: nam ibi ignorantia *inculpabilis* semper prodest; simpliciter culpabilis plerumque, crassa et supina interdum, affectata numquam. In ceteris legibus ignorantia inculpabilis excusat.

III. Qui ignorantiam allegat illam probare debet si agitur de ignorantia facti proprii aut alieni notorii, quia ex communiter contingentibus nemo haec ignorare censetur; ideoque merito statuitur praesumptio scientiae; at ex eadem ratione praesumitur ignorantia facti alieni non notorii, cuius notitiam probare, si opus fuerit, adversarius cogetur. Cfr. R. I. 47 in VI°.

CAPUT X

De praeceptis

192. **Scriptores:** Suárez, De legibus l. I cap. 8, 10; l. III cap. 32; Idem, De censuris disp. III sect. 4, disp. IV sect. 6, disp. V sect. 5; D'Annibale, Summ. I, n. 248 sq.; Lega, De iudic. eccl. l. II vol. 3 n. 64 sq.; Idem, De delictis et poenis n. 78 sq.; Maroto, Inst. I, n. 261 sq.; — Moderni Codicis commentatores, velut Matth. a Coronata I, n. 31 sq.; Ojetti I, p. 162, praesertim vero Van Hove, II, p. 360 sq. valde completa ratione. Brevius sed solide Wernz, Ius Decretal. I n. 135.

Quoniam praeceptum in multis legi affinis est, cum omnis lex sit praeceptum licet non viceversa, et in effectum lex et praeceptum in multis convenient, non incongruenter Codex praecepta respexit ultimo can. 24 tituli *De legibus*, licet in eo unicam resolvat quaestionem *de praeceptis singulis datis* (244). Res ipsa ampliorem videtur postulare tractationem, cum in foro ecclesiastico frequentem habeat applicationem; nam v. gr. poenae imponi possunt per praeceptum (cfr. can. 2220 iunct. can. 2195 § 2) (245).

193. **Notio.** Praeceptum generatim definiri potest: Iussum ad tempus vel in perpetuum singularibus personis aut absque perpetuitate toti communitati publicatum. Ita Wernz, Ius Decretal. t. I, n. 135. — Quae notio supponit legem essentialiter dif-

(244) Cfr. de foro civili: L. 1 sq. D. quod iussu XV; L. 1 C. quod cum eo IV, 26; L. un. C. X ne sine iussu principis IX, 48; Holtzendorff, Rechtslex. v. v. Berehl, Mandat.

(245) D'Annibale, Summula P. I n. 248 sq.; Lehmkuhl, Theol. mor. t. I n. 72; Lega, De iudiciis eccl. t. III p. 96 sq.

ferre a praecepto, quod illa sit permanens (perpetua perpetuitate relativa), hoc sit transiens i. e. temporaneum. Quod suppositum fuit satis communiter admissum, et inde secundum illud bona habenda est notio tradita.

In idem fere recidit notio tradita v. gr. a Maroto l. c. n. 261, si dicitur praeceptum esse « iussum vel mandatum legitimi Superioris datum subdito in casu particulari », si casus particularis dicatur intelligi *dupliciter*, vel quia praeceptum datur *personis singularibus*, uni vel pluribus, vel quia datur toti communitati sed in casu particulari i. e. non stabiliter sed transeunter; quae explicatio idem suppositum notionis praecedentis continet.

Quae *perpetuitas* legis, etiam relativa (illa relativitas in dies est maior, cum adeo frequenter mutantur leges), quae non solet in ipsa legis definitione exprimi (cfr. notam definitionem Sti. Thomae) non ab omnibus admittitur ut essentialis legi (246) nisi solum in sensu iussi *stabilis* seu *permanentis*. Quare praeceptum stabile communitati datum ad definitum seu limitatum tempus v. gr. ad annum, pro tempore belli, pestis aliisque publicae calamitatis vel necessitatis, a multis dicitur praeceptum datum *ad modum legis*, a qua nullum habet discrimen praeter definitam durationem, si datur *ab habente potestatem legiferam*. Solet autem in communi doctrina lex distingui a praecepto, tametsi non raro ipsa lex definiatur per praeceptum; atque ut plurimum dantur discrimina: a) ratione *subiecti passivi*, quia praeceptum datur particularibus personis; lex datur communitati perfectae; b) ratione *subiecti activi*, quia praeceptum dari potest ex potestate dominativa, familiari, oeconomica, conventionali, dum lex non nisi a potestate iurisdictionis pleno sensu intellecta; c) ratione *durationis*, quia lex est *perpetua* (?); praeceptum vero dari potest etiam ad unum diem et certe caret perpetuitate propria legis.

Alii evitando loqui de legis perpetuitate, quasi haec sit essentialis legis proprietas, *duplicem* designant qualitatem qua lex distinguitur a praecepto: a) quia *lex est stabilis, permanens* (attendendo legis durationem) et quia ordinat aliquid ad *permanentem necessitatem* communitatis: duae rationes, quarum

(246) Cfr. Van Hove, De legibus n. 88-101.

altera est fundamentum prioris: at *praeceptum* est *transitorium*, quae condicio transitorii magis explicatur ex eo quod corruat cum ipso Superiore, qui illud dedit; quod magis explicant dicendo, quod ad hoc ut *praeceptum* ultra mortem praecipientis valeat, necessaria est renovatio subsequentis Superioris vel potestas legifera quae ipsi tribuat maiorem firmitatem — b) quia *lex* fertur *pro communitate*, quamvis agatur solum *de parte* communitatis seu de singularibus personibus ipsius v. gr. *de clericis*, *de Episcopis*: has personas non ut singulares, sed ut partem communitatis considerat. — *Praeceptum* vero per se non requirit communitatem, sed potest ferri pro singularibus personis vel pro communitate imperfecta. — Additur autem quod deficiente *stabilitate*, quae est potior qualitas legis, si communitas respicitur, *lex* non dicitur, sed *praeceptum commune* vel *statutum*: unde tamen, *lex* quae definitur per *praeceptum commune* ex duplici qualitate non satis distinguitur a *praecepto*, nisi nomine tenus, quando communitati datur, cui *lex* dari potest.

Maioris momenti est distinctio, quae petitur a potestate, si dicitur *ad legem* condendam requiri auctoritatem publicam et potestatem iurisdictionis; dum ad *praeceptum* sufficit etiam auctoritas privata et potestas dominativa; at nova difficultas nascitur ex hoc quod qui in Ecclesia habent iurisdictionem ecclesiasticam plenam, sub qua continetur potestas legifera, in vim eiusdem iurisdictionis possunt imponere *praecepta iurisdictionalia*, quae si communitati dantur, in quo a lege differunt?

194. *Divisio*: I. Praecipue attendenda divisio in *praeceptum particulare* et *generale*; primum imponitur singulis personis, alterum communitati vel etiam societati legis recipiendae capaci. II. Altera divisio desumitur ex potestate *praeceptum* ferentis: nam vel fertur ex potestate *publica*, quae sit vera iurisdictio ecclesiastica, vel fertur ex potestate *privata* quae variis nominibus designatur velut domestica, oeconomica, quasi-domestica, dominativa, conventionalis seu ex quasi-pacto. Unde etiam *praecepta* dici possunt *iurisdictionalia* et *non iurisdictionalia* prout ferantur a Superiore iurisdictionem habente vel carente. Superiorem posse praecipere *subtito* intra limites subiectionis, deducitur ex natura rei, et si habet subditam communitatem cum pote-

state eam gubernandi etiam commune *praeceptum* ex natura rei dare potest, non solis singularibus subditis (247).

195. Doctrina de *praeceptis* in iure praecedenti erat parum praecisa et pluribus controversiis obnoxia. Dubia et controversias non solvit Codex, cum de *praeceptis generalibus* sileat in quibus plures erant controversiae, et unicum posuerit canonem 24, in fine tituli De legibus, in quo de solo *praecepto peculiari, singulis dato*, duplici dumtaxat questioni dat solutionem scilicet *urgere extra territorium*, et *non necessario* cessare resoluta potestate praecipientis: de quibus non erat concors sententia.

196. Doctrina generalis de *praeceptis* sic breviter circumscribi potest.

Potestas praecipendi. *Praeceptum* cum sit iussum, tantum ab iis dari potest, qui in alterum tamquam *subditum* habeat veram auctoritatem iubendi, *aut privatam* ex potestate *dominativa* sive naturali v. g. maritali, parentali, herili sive religiosa v. g. Abbatissa ex professione religiosa monialium, *aut publicam* vi

(247) Canonem 24 non respicere *expressis verbis* *praecepta* data *ex potestate dominativa*, fatendum est; at eodem modo fateri debet *expresse* non respicere sola *praecepta* data ex potestate iurisdictionis; cum autem negari non possit Codicem agnoscere utramque potestatem ferendi *praecepta*, potius inferendum est, in libro in quo agitur de normis generalibus iuris, utrumque genus *praeceptorum* complecti cum generali modo et sine distinctione loquatur. Ex loco ubi canon positus est, censent aliqui parum efficax argumentum deduci posse, cum evidenter appareat ex ipsa singulari quaestione quam resolvit, ibi poni ad modum appendicis; nec argumentum ex loco nimis urgeri potest, ut inferatur, Codicem essenziale discrimen inter *legem* et *praeceptum* non agnoscere. Quod si id inferatur ex hoc, quod, *praecepta* ex potestate dominativa lata « numquam iudicialiter urgeri possunt », id absolute verum non videtur; nam si urgeri iudicialiter non possunt a Superiore religioso iurisdictione carente, urgeri possunt a Superiore *externo* in casibus in quibus id necessarium sit, atque idem dicatur de aliis Superioribus, qui profecto subduntur Superioribus iurisdictione praeditis. Quod aliis locis Codicis effectus canonici adnectantur *expresse* iussionibus datis ex potestate dominativa (cfr. v. gr. can. 649), etiam debile pro contraria sententia suppeditat argumentum, cum versemur in norma generali, quae deinde per alias dispositiones *legis humanae* debeat ulterius ordinari, applicari et limitari, ut fatetur Van Howe l. c. n. 357, qui contrariae sententiae n. 356 adhaeret cum moderatione.

potestatis *iurisdictionis* sive ecclesiasticae sive civilis. Ambitus vero potestatis ita circumscribitur, ut: 1°) praeceptum detur necesse est de *obiecto iusto, honesto, possibili* etc., atque ei, cui imponitur, est *publicandum* seu *intimandum* sicuti supra de legibus ecclesiasticis explicatum est. 2°) ut feratur in eos, qui actu subditi sint, at sicuti lex etiam *invito* imponi potest. Qua re differt a *mandato*, quod *subordinationem* in mandatario necessario non supponit, sed *liberam* acceptionem mandati, ex qua oritur obligatio.

Discrimen a lege. At pariter liquet inter legem et praeceptum in foro quoque ecclesiastico multiplicem esse *differentiam*.

Etenim lex ecclesiastica necessario ferenda est vi potestatis *iurisdictionis* (248); at praeceptum licet a Praelato debita iurisdictione ecclesiastica munito dari *possit*, tamen etiam a Superiore vi solius potestatis *dominativae* potest imponi. Porro unaquaeque lex essentialiter requirit, ut condatur propter *bonum commune* neque umquam ordinari valet ad solum commodum privatum legislatoris; vicissim natura rei non obstat, quominus saltem praecepta *quaedam* imponantur propter commodum *privatum* personae iubentis v. g. heri, patris, mariti (249). Deinde natura legis exigit, ut detur *communitati* *et in perpetuum*, sed praeceptum imponi potest *singularibus personis* sive ad particularem quendam actum perficiendum sive ad certum tempus v. g. ad sex menses vel annum vel ad vitam personae praecipientis; immo etiamsi iniungatur ad bonum commune toti communitati ad actum quendam transeuntem vel ad certum tempus, naturam verae legis non induit (250). Praeterea lex directe afficit *territorium* illoque mediante personas; at praeceptum directe ligat *personas*. Hoc autem, quod iure praecedenti in controversia erat (251), can. 24 definitive sanxit quoad praecepta *singulis* data;

(248) Suárez, De leg. l. I cap. 8, l. IV cap. 6 n. 12; supra h. tit. n. 94.

(249) Suárez l. c. l. I cap. 7; Schmalzgr. l. I tit. 31 n. 33 sq.

(250) Suárez l. c. l. I cap. 7, 10 n. 6 sq.; Pacelli l. c. p. 15.

(251) Cap. 2 de const. l. 2 « *Statuto Episcopi, quo in omnes, qui furtum commiserint, excommunicationis sententia promulgatur, subditi eius furtum extra ipsius dioecesim committentes minime ligari noscuntur, cum extra territorium ius dicenti non pareatur impune* ». Quo ex principio evidenter consequitur legem *localem* pro limitato territorio latam propter defectum potestatis in Superiore non obligare subditos extra illud territorium actu et absque fraude versantes. Cfr. Benedict. XIV, De Synod.

quod praeceptum *ubique urget*, et merito dici potest subditum sequi *velut umbra corpus* et subditi *ossibus* haerere (cfr. etiam can. 2226, § 4).

III. Character praecepti: Quod si agatur de praecepto generali communitati dato ad actum particularem seu transeuntem,

dioec. l. XIII cap. 4 n. 9, 10; Suárez, De leg. l. III cap. 32; Pirhing h. t. n. 55. Controvertitur autem, num praeceptum impositum ita personis inhaereat, ut obliget subditum extra territorium etiam quoad effectum incurrendi censuram praecepto adnexam. Quae obligatio a nemine negari potuit, si praeceptum *singulis* imponatur per potestatem certo territorio non alligatam v. g. a R. Pontifice, Superiore regulari, patrefamilias, aut detur in vim pacti vel promissionis v. g. obedientiae canonicae vel religiosae pariter independentis a territorio. Cfr. D'Annibale l. c. n. 249; Suárez, De virt. et stat. relig. tract. VIII l. 2 cap. 8. At non est in dubium vocanda, licet praeceptum ab illo Praelato ecclesiastico daretur cuius iurisdictione *legifera* ipso territorio finiatur, ut cum communiore et probabiliore sententia recte tenuit: Suárez, De censuris disp. V sect. 5 n. 18; S. Alphons. l. c. l. VII n. 23; Pirhing h. tit. n. 59 sq. aliique v. g. Laymann; aliter D'Annibale l. c. n. 249; Lega l. c. p. 101 not. 1 cum aliis. Nam solummodo statutum sive *lex* afficit subditum ratione *territorii*, *praeceptum* vero cum directe liget *personam*, eam sequitur, quocumque discedat; hinc subditus cum extra territorium ligetur praecepto, etiam ligatur censura forte praecepto apposita. Nec efficax est duplex ratio a D'Annibale l. c. et Lega l. c. opposita. Non prior, qua quasi per argumentum ad hominem ex *Suaresio* l. c. hanc assumunt probationem: « *Ratio autem generalis vel particularis non variat iurisdictionem* »; nam si absque insertione minus accurata verbi legis (post vocabulum « *generalis* ») sumatur sensu a *Suaresio* intento et ad scopum ab ipso praefixum i. e. quod valet de *particulari praecepto*, merito etiam extenditur ad *generale praeceptum*, fundatam non suppeditat probationem, quia ex ratione *generalis* legis perperam arguitur ad *particulare praeceptum*; nam lex est *territorialis*, praeceptum autem *personale*. Hinc etiam claudicat altera ratio philosophica: Quod non continetur in toto, id est in potestate *ferendi leges*, in parte contineri absurdum videtur. Nihil enim absurdi habetur, quod certae species facultatum in *genere* iurisdictionis episcopalis contentae eo modo adhiberi possint, qui in alia quadam *specie* non est permissus; v. g. extra territorium suum episcopus proprio subdito potest concedere *absolutionem a censura*, *remissionem* poenae vindicativae (can. 2239), nequit autem ibidem exercere iurisdictionem *contentiosam* (can. 201). Porro quod expresse in iure *prohibitum* est (cfr. cit. cap. 2 h. in Sext.) quoad exercitium potestatis *legiferae* in se *perfectioris*, sed *territorialis*, id perperam transfertur ad potestatem mere *praeceptivam* in se *minus perfectam*, sed *personalem* atque expresse quodam iure hac in re potestati legiferae non aequiparatam.

hoc praeceptum de facto aequivalet praecepto dato singulis, per formulam generalem singula i. e. omnia communitalis membra comprehendentem: quare de huiusmodi praecepto idem iudicium est proferendum, nisi legitimus Superior restringere declaret praeceptum ad subditos dum in territorio versantur: potestas non deest ad obligationem *personalem*, quae ubique urgeat imponendam, sed potest deesse voluntas; cuius voluntatis defectus nonnunquam poterit colligi ex ipsa natura rei praeceptae.

IV. Multo facilius poterit praesumi *character territorialis* in illis praeceptis temporaneis, quae communitati imposita fuerint per praeceptum generale *ad modum legis* latum et ad bonum aliquod commune obtinendum, cuius discrimen *a lege*, vix ullum assignari poterit nisi ipsius praecepti definita duratio. Cum qua cohaeret vera quaedam stabilitas circumscripta iuxta limites temporis praefiniti. Si de facto perpetuitas legis nihil aliud significat nisi stabilitatem oppositam actui singulari seu transeunti, tale commune praeceptum essentialiter a lege non differt, modo sit datum ab habente legiferam potestatem et communitati legis recipiendae capaci. — Idem autem dicendum est de praecepto communitati imperfectae a Superiore vi potestatis dominativae dato; quod, si *immediate* datum est ad bonum commune ipsius communitalis v. gr. a Superiore religionis non exemptae vel laicalis, vi potestatis quasi-socialis communitatem gubernandi, facile obligatio restringetur ad subditum in communitate praesentem, non quidem ex defectu potestatis sed voluntatis; itemque manebunt resolutio iure Superioris, nam magis quam a persona dantur ab auctoritate quae communitati praest, formalitas ad durationem can. 24 requisita servatur, sine iteratione intelliguntur implicite renovata a succedente Superiore, qui ordinem consuetum inductum per ordinationes anterioris Superioris ratum habere praesumendus est, donec ex iusta causa revocetur.

197. **Duratio praecepti** seu eius obligationis. I. Fuerunt multi doctores, qui loquendo de praeceptis sine distinctione inter varias eius species communiter inter legem et praeceptum etiam illam statuerent differentiam, quod sublata potestate iurisdictionis in legislatore per mortem vel alium modum legitimum nihilominus *lex permaneat*, sed resoluta (vel suspensa) iurisdictione

et multo magis potestate dominativa in persona, iubente *praeceptum* penitus expiret (252) (vel suspendatur). Quae sententia ab aliis (v. gr. Wernz l. c.) dicebatur facile admitti posse *de facto* in communibus casibus propter *defectum voluntatis* in Praelato iubente (253) sustinendi obligationem praecepti etiam post resolutam propriam potestatem, v. g. si praecepto apponatur clausula: « *Ad beneplacitum nostrum* », quod certe morte Praelati exspirat, illa etiam addita ratione quod Praelatus in suo regimine merito dicitur sese conformare communi praxi et doctrinae, nisi aliud expresse significet; et si in praeciipiendo *forma legis* non utatur, quae *natura sua* est perpetua, sed simplici *praecepto* sine speciali clausula, recte censi merito potest tantum aliquid statuere pro tempore sui regiminis, non absolute pro futuris temporibus. At ista theoria ipsis videtur fundamento solido carere, si *absolute* et *generaliter* propugnetur propter defectum *potestatis ex natura rei* petitem, etiamsi Superior gaudeat potestate *praeciipiendi* in vim verae potestatis *iurisdictionis* ecclesiasticae. Sunt autem Superiores etiam in foro ecclesiastico, qui ex *sola* potestate *dominativa* dare possunt *praecepta* v. g. Abbatissae monialium vel Praepositi institutorum laicorum; alii autem Superiores regulares licet suis subditis *etiam vi iurisdictionis ecclesiasticae praecipere* possint, tamen *ordinarie* id facere nequeunt per modum *legis* a se latae. Cf. Suárez, De virt. et stat. relig. tract. VIII l. 2 cap. 1 n. 15, cap. 8 n. 2 sq. 4 sq., De leg. l. I cap. 10 n. 12, ubi tenet praeceptum Praelati, qui careat potestate *legifera*, pariter cum morte ipsius exstingui; sed aliquantulum haesitat in illa assertione, quod cessatio praecepti talis Praelati non solum ex *voluntate*, sed etiam *ex defectu potestatis proveniat*.

Iam vero ex *natura rei* Superior ecclesiasticus v. g. Episcopus *perfecta iurisdictione* in foro externo praeditus ita singularibus personis saltem potest imponere praeceptum, ut etiam post mortem suam perduret, donec a successore vocetur. Nam si

(252) Suárez l. c. l. I cap. 10 n. 9 sq. 12, De cens. disp. V cap. 5 n. 18; D'Annibale l. c. n. 249; Lehmkühl l. c. n. 72: « *Praeceptum vero natura sua (?) transitorium est et corrui saltem cum Superiore ac propterea, ut perduret, per se innovatione opus est* ».

(253) Cfr. Suárez, De leg. l. c. n. 12, De cens. disp. III sect. 4 n. 11, 12; Lega, De iudiciis eccl. t. III p. 100 sq.

Superior universae *communitati* valet condere *legem* post mortem suam duraturam, a fortiori *singulis subditis* poterit (254) imponere *praeceptum* morte ipsius non exstinguendum. Porro ex altera parte Superiores etiam ecclesiastici quandoque sufficienter videntur significare suam voluntatem sese *de facto* velle subditum suo praecepto obligare absolute ad tempus *certum* vel *indeterminatum* ultra resolutionem propriae potestatis per mortem vel alium modum legitimum factam, v. g. si apponatur clausula: « *Ad beneplacitum Sedis Apostolicae* » (255). Praeterea rationes quoque intrinsecae ex vigore *disciplinae* ecclesiasticae petitaee et ipsa *forma* et *scopus* praeceptorum ad *externum* (256) regimen dioecesis ordinatum independenter a resolutione vel suspensione potestatis in Praelato iubente, idem omnino videntur suadere. Nam huiusmodi praecepta omnibus attentis merito equiparantur sententiae iudiciali absolute latae, sed sententia iudicialis vim habere non desinit nec suspenditur, si in iudice, qui illam tulit, potestas resolvatur vel suspendatur (257). Praeterea si ex *natura* rei ista praecepta cessarent, etiam R. Pontifex suo *praecepto* non posset apponere clausulam, ut valeat etiam post ipsius mortem. Id, quod plane falsum est, cum plures R. Ponti-

(254) Suárez, De leg. l. I cap. 10 n. 11; D'Annibale l. c. n. 249 not. 9 illam possibilitatem omnino concedunt.

(255) Bizzarri, Collect. p. 210 sq. ex Secretaria pro negot. interiorib. Status pontif. 21 Febr. 1838 et 5 Sept. 1839. « *Li precetti ingiunti dai Tribunali ordinarii non possono durare oltre il termine stabilito nelle sentenze di condanna o nell'atto dell'ingiunzione del precetto medesimo. Nei casi di contravvenzione durano per quel tempo che sono gli stessi precetti rinnovati. Qualora poi non siasi prefisso il termine per la durata dei precetti, essi si considerano cessati dopo il decorso di un anno* ». In nota vero l. c. apud Bizzarri p. 211 additur: « *Quamvis suprascripta declaratio facta a Secretaria super negotiis interioribus Status (pontificii) respiciat Tribunalia laicalia, tamen ex ea etiam Tribunalia ecclesiastica normam desumere poterunt* ». Ad eandem sententiam accedit Lega l. c. p. 100, praesertim quia S. C. Ep. et Reg. in Instr. 11 Iun. 1880 art. 7 de *praeceptis* eodem sensu videtur ius constituisse atque in allegatis re-scriptis laudatae Secretariae, ubi quoad durationem vel cessationem praeceptorum nulla habetur ratio durationis vel cessationis auctoritatis in Superiore praecipiente.

(256) Quid iuris sit de praeceptis in foro *interno*, moralistis relinquimus examinandum.

(257) D'Annibale l. c. n. 301 iunct. Lega l. c. p. 98 not. 1.

fices clausulam istam apposuerint (258). Tandem saltem certa praecepta sunt adeo evidenter ordinata ad conveniens regimen in foro externo, ad scandala vitanda, ad promovendum bonum ipsius subditi, cui data sunt, ut nulla appareat ratio, ob quam dependeant a sublata potestate Superioris praecipientis (259), v. g. si clerico prohibeatur frequentare certam domum vel cauponom etiam extra dioecesim (260).

II. *Codex* quaestionem resolvit in praeceptis *singulis* datis. Haec cessant resolutio iure praecipientis, et nulla est ratio cur fiat distinctio inter praecepta data ex potestate iurisdictionis et data ex potestate dominativa. Fit tamen exceptio pro casu quod fuerint data per *legitimum documentum* aut *coram duobus testibus*; quae formalitas etiam requiritur ut possint *iudicialiter* urgeri. Sola ergo *particularia* praecepta *privatim* data, sine documento quod fidem facere possit in iudicio aut non adhibitis saltem duobus testibus, qui de praecepto imposito fidem facere possint, ex *iuris communis* dispositione cessant resolutio iure Superioris qui ea imposuit, nec possunt iudicialiter urgeri quamvis suum habeant valorem non in solo foro interno sed etiam in foro externo. Ut non cessent debet adhiberi forma praescripta sive agatur de praecepto iurisdictionali sive agatur de praecepto dato ex simplici potestate dominativa, cum lex non distinguat. Salva tamen manet permanentia praecepti in Ordine vel Instituto religioso, si id per decretum Capituli Generalis fuerit constitutum, ut dictum est in nota praecedenti. Porro quando praecep-

(258) Suárez, De censur. disp. III sect. 4 n. 11, 12, ubi fatetur doctrinam « *communem* » etiam *expresso quodam iure positivo* non posse probari.

(259) Lega l. c. p. 98 sq. 100 sq.; Droste, Kirchl. Disc. u. Crim. Vefahr. p. 101 sq.

(260) Suárez, De cens. disp. V sect. 5 n. 18, De leg. l. I cap. 10 n. 12; Lehmkuhl l. c. t. I n. 72. Cum non leves sint difficultates *practicae*, si praecepta data a Superiore vita vel officio functo statim expirent, quandoque in ordinibus religiosis per decreta Capitulorum generalium contrarium statuitur, scilicet huiusmodi praecepta manere in vigore, donec a successore revocentur. Quo in casu etiam difficultas *theoretica* vitatur; nam praecepta imposita ita prorogantur, non a Superiore mortuo vel officio functo, sed ab ipso ordine religioso, qui, utpote persona moralis, non moritur. Praeterea Capitula generalia religionum clericalium habent *potestatem legiferam* ideoque suis *decretis* indubitanter possunt prorogare praecepta Superiorum.

tum datur non a persona singulari Superioris, sed a persona morali (Capitulo) haec non moritur nec eius potestas alia ratione resolvitur ideoque perseverat.

III. Quoad praecepta *communia* communitati seu societati imperfectae imposita et respicientia bonum privatum singulorum membrorum, idem videtur esse dicendum, quamvis vix fiet ut imponantur sine legitimo documento. Quoad illa vero praecepta communia, quae imponantur ad tempus sed *ad modum legis* seu statuti et pro communi utilitate, potius ad modum legis dicenda sunt perdurare donec tempus finiatur aut fuerint legitime revocata, nisi ipsa praecepti materia aut expressa praecipientis declaratio aliud ostendat. Ut enim scite animadvertit *Van Hove* l. c. n. 370, ipsa natura communitatis de se perpetuae, postulat ut ipsi dentur ordinationes, quae habeant *stabilitatem* et vim habeant pro membris praesentibus et futuris, ideoque independenter a persona, quae actu illam gubernat; quod a fortiori valet de praecepto iurisdictionali dato ab habente iurisdictionem communitati imperfectae ad commune bonum ipsius (261). *Silentium Codicis* huic doctrinae non abstat.

198. *Scholion*. I. De praeceptis poenalibus standum est praescriptis canonum 2217, 2225, 2245. Cfr. *Wernz-Vidal*, Ius poenale n.

Scholion II. a) Inter proprietates legis, solet assignari *perpetuitas*, non utique *absoluta*, cum legi derogari possit, sed *relativa*, quatenus lex per se durat, donec per actum Superioris in ipsam legem potestatem habentis auferatur (262). Quae proprietas si

(261) Cfr. quoque *Cicognani* l. c. p. 149 sq.; *Maroto* Inst. I, n. 268, ubi censet stabilitatem habere independentem a duratione praecipientis in suo munere, etiam illa praecepta singularia, quae personae singulari dantur, non intuitu ipsius personae sed muneris vel officii ipsi commissi, v. gr. si Episcopus in dioecesis visitatione ordinationem parochi tradat in bonum paroeciae servandam, quae non solum parochum obligat post mortem Praelati praecipientis, sed etiam parochos successores: cui omnino videtur assentiendum, nec tamen videtur exceptio circa praescriptum canonis 24, prudenter enim talis duratura ordinatio non dabitur *sine legitimo documento*, sine quo vix certo constabit sive Praelato sive successoribus subditi in munere.

(262) Cfr. quae scite disputat *Maroto* Inst. I n. 271 de Statutis ecclesiasticis sive ordinationibus communitatum seu societatum quae non

dicatur *essentialis*, certe lex essentialiter differret a praecepto, cui illa perpetuitas negatur. Atque hoc de facto erat *praecipuum* discrimen quod solebat assignari inter legem et praeceptum (263). At numquid ad essentiam legis, requiritur eius perpetuitas, illa videlicet *relativa*, de qua supra? Qua in re imprimis mirum est, in classicis definitionibus legis perpetuitatem non adici; non dicitur *ordinatio perpetua*, *praeceptum perpetuum*: adicitur quidem haud raro vox *stabile* (praeceptum *stabile*); quae vox stabile non excludit definitam durationem saltem satis longam. Quam stabilem durationem, cum illo sensu exclusivo intellectam, satis communiter requirebant doctores, allegantes cap. ult. X *de officio legati* I, 30 (argumentum non concludens), et L. 2 C. de divers. rescript. I, 23 et L. 3 C. de edendo I, 1 (argum. multo minus concludens); addita etiam illa ratione, quia si incerto semper iure uteremur, societatem assidue fluctuare necesse esset.

b) Ad essentiam autem legis pertinere eam stabilitatem quae perpetuitatis nomine donari possit, multis non videtur probari, non modo si agatur de perpetuitate *positiva*, ob quam lex humana numquam revocari posset (quod nullus docuit) sed neque de perpetuitate *negativa*, ita intellecta, quod lex initio ferenda sit indefinite sine adiectione temporis pro quo valere debeat. Ad quam sententiam firmandam allegant Extrav. *ad regimen* 13 *de praebendis, inter communes* (III, 2), quam Const. Benedictus XII ad dies vitae suae restrinxit. Hoc idem fecerunt singuli RR. PP. in Regul. Cancell. Apost. sub regiminis initio promulgandis, quae est causa, cur perpetuitatem defendentes negarent esse veras leges. Addunt exemplo esse Edicta Praetoria, quae solum erant annalia (Pr. Inst. de perpetuis et tempor.

pollent auctoritate ferendi sibi leges, sed illas ordinationes ferunt ex potestate sociali, oeconomica, dominativa et citatum ibidem art. Normarum S. C. Episc. et Regul. circa ordinationes generales Capituli Generalis Instituti religiosi, quo edicitur ordinationes illas non durare nisi usque ad novum Capitulum Generale, a quo possunt innovari; quam normam merito dicit non obligare nisi illa instituta religiosa, in quorum Constitutionibus ea regula ex Normis recepta fuit.

Idem praeclarus Auctor, ibidem n. 272 sq. fuse loquitur de *decretis* et *edictis* secundum antiquam et novi iuris significationem. Brevius *Van Hove*, De legibus n. 371.

(263) Cfr. *Suárez*, De leg. I cap. 10; *Lehmkuhl*, I n. 72 etc.

act. IV, 12; *Gaius* ibid. IV § 710), quae tamen *species iuris* habebantur (§ 7 Inst. de iure natur. et gent. I, 2; l. 7 D. de inst. et iure I, 1). Subiungunt quoque illam rationem, quod lex accommodari debeat circumstantiis temporum et locorum (arg. c. 13 Dist. 29), et haec aliquando ita immutentur ut lex minus utilis deinde sit futura vel mox sub primordiis tales appareant, ob quas non nisi temporanea constitutio profutura sit (sane *per accidens*); ideoque non videatur contra naturam legis, si solum ad tempus feratur.

c) Adiiciunt quoque exemplum; si Pontifex ad bellum contra infideles sustinendum ecclesiasticis personis tributa Imperatori solvenda generali lege iubet. — Cui exemplo alia bene multa adiungi possent v. gr. si Episcopus edicto generali aliquid praecipiat pro causa omnino temporanea v. gr. pro tempore pestis, belli aliisque publicae calamitatis (264). Quae rationes videntur esse efficaciores.

d) Porro quod legi aliqua perpetuitas sit agnoscenda admitti potest: 1º ex parte *ferentis*, quia non amovetur illo amoto, nec illo mortuo moritur; 2º ex parte *subditorum* ad quos fertur, quia non tantum obligat praesentes, qui vel nati sunt vel territorium actu incolunt, sed etiam eorum successores postea natos vel denuo ibi habitantes; 3º unica quaestio esse potuit de perpetuitate ex parte ipsius legis; quam illi qui asserunt, (v. gr. Suárez l. I cap. X n. 16), tandem admittunt hoc *pendere a voluntate legislatoris*, quamvis temporanea non *stricto sensu* dici debeat lex, sed *analogice* dumtaxat; unde tandem res reducitur ad quaestionem de nomine, cum tria elementa ex voluntate legislatoris verificari possint in communi praecepto temporaneo praesertim diuturno. — Hodie autem, cum toties etiam brevi temporis spatio mutentur leges, videri possit quaestio otiosa. — Optima ratione a censu proprietatum essentialium legis perpetuitatem excludit *Van Hove*, De legibus n. 88 sq. 96 sq. Illud certe admittendum est praeceptum ad bonum commune, ad unum actum non restrictum toti communitati legis recipiendae capaci intimatum ab habente legiferam potestatem, tametsi pro definita duratione sal-

(264) Cfr. *Boeckher*, Ius Canonicum l. I (I, 2) n. 83; *Suárez* l. c. I, 10, n. 5, 77, 15 sq.

tem diuturna, esse praeceptum commune *ad modum legis datum*, cui *proprietates* et effectus legum sint applicandae (265).

199. **Scholion III.** Colligendo doctrinam ante Codicem traditam et can. 24 praescripta, tota doctrina de praeceptis sic breviter colligi potest.

I. Praeceptum dici potest: « iussum ad tempus vel in perpetuum singularibus personis aut sine perpetuitate toti communitati intimatum ».

II. Distingui debet praeceptum *iurisdictionale* vi potestatis *iurisdictionis* datum, et praeceptum datum vi potestatis *dominativae* quod *dominativum* poteris appellare. — Hoc loco Codicis videtur agi de solis praeceptis iurisdictionalibus, tum ex loco ubi can. 24 positus est, sub rubrica *De legibus*, tum etiam ex eo quod consideratur casus in quo praeceptum iudicialiter exerceri possit; quod *ex parte illius qui praeceptum dat* non videtur pertinere ad praecepta data ex potestate dominativa (266).

III. Distinguitur praeceptum *pro foro interno* et *pro foro externo*: hoc alterum pertinet ad hunc locum; prius, cum agatur de sola conscientiae obligatione, ad moralistarum provinciam spectat. Sola autem praecepta pro foro externo data, in hoc foro urgeri possunt et iuridicas consequentias habent.

IV. *Fori externi* praeceptum potest esse *iudiciale* et *extra-iudiciale*, prout eius observantia *in iudicio* aut mediis extraiudicialibus urgeri possit. Generatim quae in ipso iudicio, a iudice partibus aut praesumpto reo praecipiuntur v. gr. si praesumpto reo iniungitur ut a tali loco durante processu non discedat, potius decreta dicuntur quam praecepta (Cfr. can. 1623, § 3, 1640 etc.).

(265) *Lehmkuhl*, I, n. 72, ubi, quoad effectum obligationis, addit, parum interesse, quando praeceptum urget, utrum praecepti an legis propriae obligatio adsit, saltem ubi agitur de praecepto vi iurisdictionis ecclesiasticae imposito.

Si autem praeceptum commune toti alicui communitati intimatur, quae legis recipiendae non est capax, satis intelligitur illud praeceptum a lege differre ratione subiecti.

(266) *Vermeesch*, Epitome I, n. 136; *Van Hove*, De leg. n. 356; *Conte a Coronata* I, n. 32. Cfr. quoque *Wernz-Vidal*, De religiosis n. 362 circa praesumptionem quod Superior *regularis* in rebus ordinariis et non necessariis utatur potius potestate dominativa quam iurisdictionali.

V. *Extraiudiciale* potest esse *sollemne* vel *simplex* prout datum fuerit sollemnitate de qua can. 24, vel sine ipsa. Quae divisio pertinet ad praecepta singulis data; nam communitati imposita sine publica forma alicuius promulgationis non intelliguntur.

200. A. Ex potestate iurisdictionis dari possunt: a) Praecepta *singularia* seu *singulis personis*: atque de his valent praescripta can. 24: ubique *urgent* et cessant resolutio iure Superioris, si sunt *simplicia* seu *sine sollemnitate*. Superior qui simplex praeceptum dat a sollemnitate abstinens censetur sese accommodare communi praxi, ex qua praecepta huiusmodi singulis data ad tempus regiminis limitantur. Simul tamen asseritur potestas extendendi vim praecepti ultra tempus regiminis, quam iure praecedenti nonnulli negabant, quasi cessatio cum iure praecipientis pertineret ad praecepti *naturam*. Sed ut hanc extensionem tribuat debet uti sollemnitate can. 24 praescripta i. e. aut duobus testibus in actu praecipiendo praesentibus aut documento legitimo, quale iam est scriptum authenticum nomen praecipientis ferens et sigillum appositum, nec necessarium est ut sit documentum *publicum*. Cfr. can. 1813 sq.

Eadem sollemnitas requiritur ut iudicialiter urgeri queant. *Iudicialiter urgeri posse* videtur significare impositionem obedientiae per constrictionem iudicalem. At quodlibet praeceptum fori externi, mediis extraiudicialibus urgeri potest; insuper *consequentiae iuridicae* inobedientiae praecepto iurisdictionali externi fori, etiam per sententiam iudicalem agnosci et decerni poterunt, si et praeceptum datum et inobservantia legitimis probationibus in iudicio constabunt.

Etiam praecepta *poenalia* intimantur forma legali, sive ad comminandam sive ad irrogandam vel declarandam poenam (267).

b) Dari potest praeceptum toti communitati intimatum, sed ad unum determinatum actum semel ponendum. Posset videri aequiparandum praecepto singulis quos concernit datis. At potius quam *praeceptum*, dicendum est decretum (generice) vel specificè *edictum*, cui theoria de vi personali non est applican-

(267) Cfr. can. 2309, § 2; 2310; 2225.

da; quoad cessationem etiam hic locum non habet quod dicitur can. 24; tale edictum ex natura rei cessat re praecepta expleta. Tale est edictum de devotione novendiali, vel de festivitate religiosa peragenda, de processione ad determinatum finem duenda, de colligendo obolo S. Petri etc.; re expleta cessat et infra territorii limites coercetur. Cfr. *Van Hove* l. c. n. 371.

c) Dari potest praeceptum communitati ad bonum publicum: si datur communitati legis recipiendae incapaci, ex ipsa incapacitate subiecti est praeceptum et non lex in sensu stricto; si datur communitati capaci legis, solebat dici praeceptum ex temporanea definita duratione. Sed distinctio non videtur petenda ex stricta perpetuitate legis propria; diuturnitas determinata non videtur esse nota specifica legis, ut dictum est; sed potius per praecepta succurritur accidentali et momentanae necessitati; per leges necessitati permanenti, quamvis possint esse temporanae leges. Ceterum talia praecepta communitati ad publicum bonum seu necessitatem data, dicenda sunt praecepta *ad modum legis* data. Cfr. *Suárez* l. I, cap. 10, n. 9, ubi distinguit « Praeceptum ab homine latum per modum *personalis praecepti* et latum *per modum constitutionis* ». Facilius dabitur vis personalis praeceptis quam legibus, si id sufficienter declarat Superior, cum ex dictis in Superiore non desit potestas ligandi subditos absentes; at vicissim non cessabit praeceptum communitati datum resolutio iure praecipientis nisi praecipiens sufficienter id declaret.

d) Cum in iure praecedenti (cfr. cap. 2 de constit. in VI° l. 2) et in doctorum doctrina est sermo de censura vel poena lata *per sententiam generalem*, est quaestio de lege *particulari* vel *de praecepto generali ad modum legis*, quae si continet poenam *latae sententiae* potest dici *sententia generalis*, quia continens implicitam sententiam in transgressorem quemcumque legis vel praecepti generalis.

201. B. De praecepto ex potestate dominativa. Agitur de praecepto ecclesiastico, non de praecepto v. gr. patris in filium, quae est potestas naturalis, non ecclesiastica, neque de praecepto ex potestate mere conventionali data, quae legem accipit ex conventionione non reprobata. Agitur de potestate dominativa religiosa, i. e. in institutis religiosis exercenda, in quibus ius agnoscit

et firmat veros Superiores cum potestate gubernandi veros subditos, quae vere potest dici potestas characteris ecclesiastici quamvis non agnoscat iurisdictionem nisi in instituto clericali exempto (can. 501) (268). Qui Superiores religiosi habent potestatem magis personalem in subditos.

Ex hac potestate possunt dari: a) praecepta singulis personis. Quae praecepta, cum Superioris religiosi potestas directe habeatur in ipsas personas, de se directe ubique subditos, dum subditi manent, urgere dicenda sunt; pariter praesumendum est illa praecepta non urgere resolutio iure Superioris, cum Superior censeatur nolle illa urgere nisi pro tempore sui regiminis: excipe semper casum, quo generale statutum Ordinis vel Congregationis maiorem durationem tribuat. Cum can. 24 ex dictis videatur intelligendus de praecepto iurisdictionali, per quamdam tamen analogiam convenit applicari praeceptis ex potestate dominativa singulis religiosis datis, salva exceptione memorata.

Quandocumque vero praeceptum datur a persona morali, quae non moritur nec cessat et eadem manet mutatis personis physicis, praeceptum manet donec revocetur aut tempus exspiraverit pro quo datum est.

b) Potest dari praeceptum communitati ad singularem actum, quo expleto, cesset. Num in hoc praecepto includantur absentes a communitate, pendet a materia seu obiecto praecepti, et a voluntate praecipientis, quae hoc ipso videtur exclusa si absenti praeceptum notificatum seu intimatum non fuerit.

c) Potest dari praeceptum communitati de determinata re, sive pro definito tempore sive indefinito. Eius duratio, resolutio iure praecipientis, atque eius extensio ad subditos a communitate absentes, pendet a materia seu obiecto praecepti, a voluntate Superioris satis aperte manifestata et a Constitutionibus Ordinis vel Congregationis religiosae. Certe ad praecepta data communitati ad bonum commune ad modum legis vel statuti non pertinet can. 24 Codicis.

(268) Cfr. Wernz-Vidal tom. III. De religiosis n. 93, 125 sq. 141.

TITULUS VI

DE CONSTITUTIONIBUS ROMANORUM PONTIFICUM EARUMQUE VARIA FORMA ET VIS

Praenotiones

202. Fontes: Cfr. Decret. Grat. Dist. 19, 20, aliosque fontes iur. Rom. et can. allegatos in titulo praeced.; Bened. XIV, Const. « *Gravissimum Ecclesiae* » 26 Nov. 1745; Leon. XIII, Motus proprius « *Universae Ecclesiae* » 29 Dec. 1878; Sixti V, Const. « *Immensa* » 22 Ianuar. 1588, cum Declarationib. Sixti V, datis 11 Maii 1588; Pii X, Const. « *Sapienti consilio* » 29 Iun 1908.

Scriptores: Commentatores in tit. de const. vel in prolegom. v. g. Schmalzgr. l. c. Dissertat. prooem. n. 387 sq. n. 361 sq.; Stephan Tornac, l. c. p. 2, sq. 29 sq.; Paucapalea l. c. p. 9, sq. 20; Zech, Praecognita §§ 95 sq. 103; Phillips l. c. t. III, §§ 152 sq. t. VI, §§ 319 sq.; Schulte, Die Lehre v. d. Quell. p. 60 sq.; Scherer l. c. t. 1, p. 137, sq. 505 sq.; Hinschius l. c. t. III, p. 639, sq. 764 sq.; Suárez, De leg. l. III, cap. 6, l. IV, cap. 3, 10; Bouix, De principiis iur. can. p. 162 sq. p. 73 sq. 334 sq., De Curia Rom. p. 295 sq.; Grisar in Kirchenlex. t. II, p. 1482 sq. v. v. Bullen u. Breven; Bresslau, Handb. d. Urkundenlehre; Hilgers in Stim. a. M. Laach, t. 57, p. 398 sq. — Lingen et Reuss, Causae selectae S. C. G. proleg.; Bangen, D. Roemische Curie p. 74, sq. 426 sq.; Analect. iur. pont. t. II, col. 2330 sq.; Stremler, Traité des... congreg. rom. p. 477 sq.; Ferreres, La Curia Romana, p. 523 sq. 535 sq.; Ojetti, De Rom. Curia, p. 10 sq.; Monin, De Curia Romana, p. 197 sq. 215 sq.; Simor in Arch. f. k. K. t. 11, n. 410 sq.; Lega De iudiciis eccl. t. II, p. 96 sq. 346 sq.

203. I. **Conexio materiae.** Absoluta disputatione de legislatoribus et legibus ecclesiasticis *universim* spectatis ex natura rei convenienter fit transitus ad legislatores legesque Ecclesiae *in specie*. Qua in disputatione merito exordium sumitur a legibus *scriptis* et speciatim a Constitutionibus *Romanorum Pontificum*; etenim Sedes Apostolica non solum est inconcussum *fundamentum* universae legislationis ecclesiasticae, sed etiam

fons (1), unde in Ecclesia *ordinarie* et *perenniter* praesertim leges *universales* dimanant (2).

II. **Definitio.** Constitutio (3) cum sensu stricto denotet legem a supremo principe latam, in foro ecclesiastico est vera *lex* a Rom. Pontifice vi suae iurisdictionis spiritualis scripto lata. At quemadmodum idem nomen constitutionum sensu lato aliis quoque legibus ecclesiasticis applicatur, ita *Constitutiones Sedis Apostolicae* (4) comprehendunt etiam decreta et responsa a *Congregationibus* Curiae Romanae data.

III. **Divisio.** Constitutiones Romanorum Pontificum dividuntur:

a) ratione *vis* et *ambitus* in *universales* et *particulares*; *generales* et *singulares* et *speciales*;

b) ratione *occasionis*, qua latae sunt, in *Decreta* sive *Motus proprios* atque in *Decretales* i. e. epistolas sive responsa (5),

(1) Quae Bouix, De princip. p. 162 sq. de Rom. Pontifice ut unico fonte iuris canonici asserit, explicatione indigent et distinctione inter potestatem legislativam eiusque subiectum et inter duo suprema subiecta potestatis legislativae non adaequate, sed inadaequate distincta. Item Scherer l. c. t. I, p. 138, non satis distinguit iura *subiectiva* a *potestate iurisdictionis*, quae utique a solo Rom. Pontifice ceteris Praelatis ecclesiasticis conceditur; neque recte docet secundum « *theoriam curialisticam* » Romanum Pontificem indiscriminatim *omnis iuris in Ecclesia* esse fontem. Cfr. Act. theol. Oenip. t. XI, p. 342 sq.; Passerini l. c. in cap. 1, h. t. I, 2, in Sext.; Nilles in cit. Act. Oenip. t. XIX, p. 1 sq. de « *scrinio pectoris* » Rom. Pontif. iunct. Gillmann, de eadem re, in A. f. k. K. t. 92 p. s. sq.

(2) Phillips l. c. t. I, p. 65 sq.

(3) Reiffenstuel h. t. n. 1 sq. Alia nomina legum pontificiarum sunt: Statuta Sedis Apostolicae, decretalia constituta, decreta, decretalis epistola, edictum, sanctio. Cfr. v. g. ep. Siric. Papae ad Himer. Tarrac. cap. 1, 15, a. 385; decret. Gelas. I, de libr. recip. cap. 3, a. 495, v. 496; cap. 34 de praeb. III, 4, in Sext.; cap. 8, de conc. praeb. III, 7, in Sext.; Hinschius l. c. t. III, p. 683 sq.

(4) Conc. Vatic. Sess. III, i. f. post canones.

(5) Constitutionibus Rom. Pontificum, quae continere solent ordinationes pontificias aliqua ratione *generales* et *stabiles*, opponuntur *rescripta* Romanorum Pontificum, quibus gratiae et dispensationes conceduntur vel causae particulares definiuntur. At vel ipsis rescriptis auctoritas decretorum generalium inesse potest (cfr. cap. 19, X, de sent. II, 27), sicut forte in *Bulla* tantum concessio dispensationis particularis continetur.

prout sine aliorum relatione aut non nisi post relationem quandam factam datae fuerunt; at non raro haec nomina v. g. *Decreta*, *Decretales* promiscue adhibentur (6);

c) ratione *formae* in *Bullas* et *Brevia*, in *Encyclicas* i. e. litteras, in *Chirographa*, in (simplices) *Litteras Apostolicas* (7).

IV. **Notae historicae.** Potestas legislativa, quam Christus Dominus S. Petro concesserat, a Romanis Pontificibus, legitimis S. Petri successoribus, inde iam a primis saeculis etiam exercitata est. Cuius potestatis Romanorum Pontificum primum vestigium habetur in epistola S. Clementis (3) ad Corinthios et multo magis in modo procedendi Victoris (9) Papae contra Polycratem, Ephesinum Episcopum. Maxime vero ex tempore Siricii (10) suprema illa potestas Romanis Pontificis fit manifesta, ut patet ex ipsius epistola ad Himerium Tarraconensem (a. 385). Item Innocentius I (a. 416) (11) in epistola ad Decentium Eugubinum edicit « *ab omnibus debere servari* », « *quod a principe Apostolorum Petro Romanae Ecclesiae traditum est ac nunc usque custoditur* ». Non minore vi Zosimus (12) atque praesertim Leo M. (13) et Gelasius (14) suorum *decretorum* observantiam urgent. Hinc mirum non est, quod saltem a saeculo sexto *Decretales* Romanorum Pontificum collectionibus canonum inserebantur atque in Conciliis reciperentur (15) tamquam « *auctoritas* », contra quam agere esset praesumptio (16). Quare in Syn-

(6) Stephan Tornac. l. c. p. 2 sq.; Bouix, De principiis p. 272 sq.; Scherer l. c. § 27, not. 1 sq.

(7) Bouix l. c. p. 275 sq.; Grisar l. c.; Bangen l. c. p. 430 sq.

(8) Palmieri, De R. Pont., p. 296 sq.; Hinschius l. c. t. III, p. 669 sq. pro suis theoriis protestanticis solido fundamento destitutis de constitutione Ecclesiae Christi neglecta sacra scriptura sibi construit « *historiam* » legislationis ecclesiasticae et pontificiae.

(9) Cap. 7, n. 1, cap. 47, n. 6, cap. 59, n. 1; Act. theolog. Tubing. (a. 1876) p. 458.

(10) Euseb., Hist. eccl. l. V, cap. 24.

(11) Cfr. c. 11, D. 11.

(12) Epist. ad Hesych. (a. 418).

(13) Epist. ad Episc. per Camp. (a. 443).

(14) Cfr. c. 3, § 16, Dist. 15.

(15) Cfr. c. 9, Concil. Agath. (a. 509); c. 2, Conc. Hispal. II, (a. 619); c. 2, C. XVI, q. 3; Saegmueller l. c. p. 109, 70.

(16) Cfr. c. 20, Conc. Turon. (a. 567); c. 1, Conc. Tolet. III, (a. 589); c. 17, Conc. Tolet. IV (a. 633).

odo Romana (a. 863) c. 5 generaliter statutum est (17): « Si quis dogmata, mandata, interdicta sanctiones vel decreta pro catholica fide vel ecclesiastica disciplina... a Sedis Apostolicae Praesule salubriter promulgata contempserit, anathema sit ». Quam doctrinam approbavit Concilium oecumenicum octavum a. 869 Constantinopoli celebratum (18), neque umquam in dubium vocarunt sequentes canonum collectiones usque ad Decretum Gratiani (19) et deinceps.

§ 1. DE DECRETIS VEL DECRETALIBUS ROMANORUM PONTIFICUM

204. Romani Pontifices vi primatus iurisdictionis habent veram potestatem legislativam supremam et plenam sive stricte monarchicam in universam Ecclesiam; idcirco nulla ratione pendent ad instar regum constitutionalium a consensu vel consilio alicuius collegii aristocratici v. g. Cardinalium vel Episcoporum aut coetus democratici aut principum saecularium placito in legibus ecclesiasticis universalibus valide et licite condendis. Cf. can. 218, 219; Dist. 19, 20; cap. 23, X, de privileg. V, 33; cap. 5, Concilii Lateran. IV, a. 1215; Concil. Lugdun. II, a. 1274, in confess. fid. Michaelis Palaeologi; cap. 1, h. t. in Sext.; cap. 1, de maior. et obed. I, 8, in Extravag. com.; Bonif. VIII, Const. « *Unam Sanctam* »; Innoc. VI, Const. « *Sollicitudo* », 6 Iul. 1353; Concil. Florent. a. 1439; Decret. unionis Graecor.; Concil. Trid. a. 1545-1563, Sess. XIV, cap. 7, doctrin. Sess. XXV, cap. 21, de reform.; Pii VI, Const. « *Super soliditate* » 28 Nov. 1786; Pii VI, Const. « *Auctorem fidei* » 28 Aug. 1794, propos. 2, 3, 6; Pii IX, Encycl. « *Quanta cura* » 8 Dec. 1864 i. f.; Syllab. Pii IX, prop. 20, 34; Concil. Vatican. Sess. IV, cap. 3; Suárez, De leg. I. IV, cap. 3; Bouix, De princip. p. 168 sq.; Scherer l. c. t. I, p. 137 sq. p. 187 sq.; Wilmers, De Christi Eccl. p. 16, sq. 148 sq. 260 sq.

(17) Cfr. c. 18, C. XXV, q. 2.

(18) Pius VI, in cit. Brevi « *Super solid.* »; Bouix, De princip. p. 184.

(19) Scherer l. c. p. 187 sq. praesertim not. 7, 8, ubi ex ipso modo loquendi Rom. Pontif. recte concludit Decretales pontificias fuisse veras et universales leges.

205. Ut infallibilitas Romani Pontificis tam late patet quam infallibilitas *Ecclesiae*, ita etiam ipsius potestas *legislativa* in omnia obiecta sese extendit, de quibus Ecclesia leges disciplinares condere potest (20). Potestas igitur legislativa R. Pontificis nequaquam est illimitata atque arbitraria; limitatur enim iure *divino naturali* atque *positivo*. Hinc Rom. Pontifex contra ius divinum neque veras dispensationes concedere neque leges condere potest. Porro cum potestas legifera Romano Pontifici data sit in aedificationem, non in destructionem Ecclesiae (21), ipse in legibus condendis imprimis rationem habeat necesse est finis Ecclesiae, mansuetudinis Christi, supremi legislatoris Ecclesiae (22), item singularis indolis atque naturae Ecclesiae eiusque constitutionis fundamentalis, denique difficultatum temporum atque nationum indigentiarum. Cfr. Aichner, Compend. iur. eccl. § 103.

At minime Romani Pontifices impediuntur, quominus leges ferant contra suorum *praedecessorum* statuta disciplinaria, (cum non habeat imperium par in parem) (23), aut contra ius *commune* antiquitate venerandum et a Conciliis *oecumenicis* vel ab ipsis Apostolis constitutum aut contra ius nationale etiam galli-

(20) Conc. Vatican. Sess. IV, cap. 3, 4; Granderath, Constitutiones dogmaticae Conc. Vatic. p. 220 sq.

(21) Quare Romanus Pontifex leges mere civiles extra Statum pontificium ferre nequit, quoniam extra territorium sui principatus civilis potestate politica mereque temporali caret, atque ipsius iurisdictio spiritalis ad leges civiles condendas sese non extendit. Cfr. cap. 13, X, de iudic. II, 1; cap. 13, X, qui filii IV, 17; Suárez l. c. I, III, cap. 6; Schmalzgr, h. t. n. 16. Inde tamen nequaquam sequitur Rom. Pontificem non posse declarare nullas atque irritas leges civiles iuri divino vel canonico contrarias. Cfr. cap. 7, 10, X, h. t. I, 2; cap. 2, 10 X, de consuetud. I, 4; Bened. XIV, De Synod. dioec. I, IX, cap. 10 sq.; Syllab. prop. 42; Hinschius l. c. t. II, p. 765 sq., ubi affert vera mixta falsis.

(22) Cui indoli legislationis pontificiae sane adscribendum est, quod in foro ecclesiastico iura quaesita, quae nituntur iure communi aut privilegiis vel legitimis consuetudinibus, licet per se a Romano Pontifice pro plenitudine suae potestatis tolli possint, tamen de facto non tollantur, nisi expressa clausula de contrario caveatur. Cfr. supra de clausulis; Regul. Canc. Apost. 18, et Riganti, Comment. in Reg. Canc. Apost. in hac Reg. 18.

(23) Cap. 20, X, de elect. I, 6; cap. 4, X, de concess. praeb. III, 8; Bened. XIV, Const. « *Magnae* » 29 Iun. 1748.

canum (24). Quod si sese appellant custodes fidei, vindices canonum, eorum observantiam promittunt atque adeo se contra canones agere posse negant, huiusmodi dicta illud optime probant etiam Romanos Pontifices *sine iusta causa* non nisi temere et *illicite contra* disciplinam probatam Ecclesiae *nova condere* statuta (25). At quamvis fieri possit, ut Romani Pontifices leges forte *minus opportunas* brevi tempore a se vel a suis successoribus corrigendas et retractandas (26) condant, tamen numquam accidit neque umquam fiet, ut lex disciplinaris *rectae fidei* et *bonis moribus* opposita a Romano Pontifice universae Ecclesiae promulgetur. Nam etiamsi supremus gradus *prudentialis* Romanis Pontificibus in legibus disciplinaribus condendis nullibi est promissus, tamen certe ea gaudent infallibilitate (27), qua gaudet Ecclesia in legibus universalibus de disciplina (28).

Denique si nequaquam quidquid Romani Pontifices vel oraculo vivae vocis proferunt vel scripto (29) promulgant, tamquam *definitiones ex cathedra* vel *leges* (30) ecclesiasticae sint habendae, atque in ipsis definitionibus ex cathedra pars *argumenta-*

(24) Bouix, De princip. l. c. p. 82 sq.

(25) Cfr. c. 7, 8, D. 19 cum dict. Gratiani; Palmieri, De Rom. Pont. p. 462 sq.

(26) Cfr. retractationes concordatorum factas a Paschali II, a. 1112 et a Pio VII a. 1813.

(27) Concil. Vatic. Sess. IV, cap. 4; Granderath l. c. p. 190 sq.

(28) Decreta Conc. Constant. a Martino V, (a. 1418) confirmata apud Denzinger-Bannwart, Enchir. n. 581 sq.; Conc. Trid. Sess. XXI, doctr. de com. cap. 2; Pii VI, Const. « *Auctorem fidei* » 28 Aug. 1794; Wilmsers, De Christi Eccles. p. 472 sq.; Billot, De Eccles. t. II, p. 148 sq.; Suárez, De fide disp. V, sect. 8, n. 7: « *Hoc intelligendum quantum ad substantiam seu quantum ad honestatem morum; nam quoad circumstantias vel multiplicandi praecepta vel rigorem aut nimias poenas, non est inconveniens aliquando committere aliquem humanum defectum, quia hoc non est contra Ecclesiae sanctitatem, approbare autem turpia pro honestis vel e converso damnare honesta tamquam iniqua repugnat veritati et sanctitati Ecclesiae, et ideo etiam in his non potest errare Pontifex* ».

(29) Extrav. Ioann. XXII, tit. 14, d. V. S. cap. 5; Benedict. XIV, Epist. ad Arch. S. Dom. « *Redditae* » 5 Dec. 1744, § 41, De Synod. dioec. praef.; Zech l. c., § 207.

(30) Quare *sententia iudicialis* Romani Pontif. in litibus mere privatis prolata *ordinarie vim legis universalis* non habet, nisi R. Pontifex *intentionem* habeat legem condendi eamque sufficienter *promulget*. Cfr. Zech l. c. § 208; Sánchez, De s. matrim. sacram. l. II, disp. 14, n. 4.

tiva a doctrina proprie *definita* sit distinguenda, similiter in Constitutionibus Romanorum Pontificum sola pars *dispositiva*, non *historica* vim legis pontificiae habet.

206. Romani Pontifices pro more Apostolorum atque ipsius Christi Domini viva voce et sine scriptura leges dare et tradere nullo iure prohibentur neque certae formae sunt adstricti. Hinc ex iure divino naturali et positivo plenam habent libertatem seligendi formam legislationis quam pro diversitate temporum meliorem existimant, dummodo ea semper servantur, quae saltem ex natura rei requiruntur. Cfr. c. 17. C. IX q. 3; Suárez, De leg. l. IV cap. 14. Ex praxi vero recepta ad vitandam iuris incertitudinem ordinarie in forma *scripta*, leges suas promulgant. Ex forma quam Pontificiae Constitutiones induunt habentur *Bullae*, *Brevia*, *Chirographa*, *Allocutiones*, et *Oracula vivae vocis*.

Bullae sunt litterae pontificiae apertae sive patentes, scribuntur in forma sollemni cum multis clausulis, de rebus gravioribus, ordinarie lingua latina, in magna et crassa membrana, nunc (31) communibus characteribus latinis et datis pro more calendarii antiquorum Romanorum appositis, sed post cit. Mot. propr. Leonis XIII non amplius appenduntur plumbea numismata, (a quibus Bullae nomen acceperant), nisi pro certis negotiis maioris momenti. Bullae incipiunt cum nomine Romani Pontificis cui numerus non additur, sed illico subiunguntur verba (Pius) « *Episcopus servus servorum Dei* »; variis in dicasteriis praeparari et registrari possunt, at semper per Cancellariam Apostolicam expediuntur a Cardinali Cancellario et a Card. Secretar. Status vel a Card. Praef. illius Congregat. ad quam pertinet negotium de quo in Bulla agitur. Sollemniores v. gr. canonizationis subscribuntur ab ipso R. P. et a Cardinalibus (32).

(31) Benedict. XIV cit. Const. « *Gravissimum* » (in font.) disponebat, quae negotia per Secretariam Brevium, quae per Datar. Apost. sint expedienda. Ferreres l. c., n. 1159 sq.

(32) Leo XIII, in cit. Motu propr. 29 Dec. 1878, antiquas litteras teutonicas aliasque sollemnitates abrogavit. Ballandier, Annuaire Pontif. a. 1906, n. 457 sq., a. 1899, p. 499; Ferreres l. c. p. 465 sq. 470 sq., Constitutio Pii X de Curia Romana, ex qua data ponenda est more vulgato, secundum annum cuius initium est prima dies Ianuarii, cum antea data poneretur anni Incarnationis, cuius initium est 25 Martii et dies referebantur ad Kalendas, nonas et idus more romano.

Brevia sunt litterae apostolicae, quae ex mandato generali vel speciali Romani Pontificis in oblonga et tenui membrana, characteribus ordinariis, lingua plerumque latina exarantur. Praemittitur nomen Pontificis cum numero v. g. Leo PP. XIII; stilus est simplex, desunt multiplices clausulae Bullarum, data scribuntur secundum calendarium nunc receptum, deest subscriptio Romani Pontificis, sed eius loco *Brevia* subscribuntur a Cardinali Secretario Status vel, si minoris momenti sint pro hoc, a cancellario Brevium (33) atque expediuntur « *sub annulo piscatoris* » etiam clausa cum directione adscripta.

Motu proprio decreta illa acta vel litterae apostolicae dicuntur, quae illa verba inscripta habent, ad neminem in particulari diriguntur et a solo Romano Pontifice subsignantur. Etiam res valde graves Ecclesiae interdum hac forma ordinantur et publicantur. Exempla in A.A.S. plurima.

Litterae Apostolicae imprimis sunt ipsae Bullae et *Brevia* (Constit. *Sapienti consilii* A.A.S. I., p. 17), quod si non habent formam Bullae aut Brevis, servantur tamen circa res gravioris momenti.

Litterae Encyclicae dicuntur ipsae litterae apostolicae ad catholicum Orbem vel ad Episcopos alicuius regionis directae, quae praesertim doctrinam atque graves exhortationes et monita tradunt atque non raro etiam disciplinaria praescripta continent.

Epistolae Apostolicae simpliciore sub forma dantur et Pontificis nomine in fine subsignantur: quod si de re maximi momenti agatur et ad universam Ecclesiam vel ad Episcopos alicuius regionis diriguntur nonnumquam dicuntur *epistolae encyclicae* (Cfr. A.A.S. XVI, 5).

Chirographa dicuntur litterae ipsa manu Pontificis scriptae aut saltem signatae (cfr. v. gr. A.A.S. XIX, 5).

Litterae Decretales nunc (ab a. 1920) vocantur Bullae quae canonizationem decernunt.

In A.A.S. acta Pontificia hoc ordine ponuntur: *Litterae Encyclicae*; - *Litterae Decretales*; - *Epistolae Apostolicae*; - *Motu*

(33) Cfr. Motum proprium Pii X « *In Romanae Curiae* » de reformandis formulis bullarum 8 Dec. 1910 in A. A. S. II, 939. Ferreres l. c. n. 1151 sq.

proprio; - *Chirographa*; - *Constitutiones Apostolicae*; - *Litterae Apostolicae*; - *Epistolae*; - *Sermones*; - *Sacrum Consistorium*; *Conventiones*; *Notificationes* sine ulla subscriptione.

207. Legibus Romanorum Pontificum legitime promulgatis omnes homines baptizati, quibus datae sunt, obedire tenentur; nam iurisdictio Rom. Pontificis in omnes homines baptizatos sese extendit (34). At quemadmodum supra iam expositum est, Episcopi in certis casibus non prohibentur, quominus leges disciplinares Romani Pontificis non illico executioni mandent atque interim per legitimam remonstrationem suas rationes SS. Domino exponant (35).

Quae exceptio vel limitatio nequaquam eousque est extendenda, quasi Romanus Pontifex suis legibus omnes suos subditos obligare non possit aut de facto non velit, nisi accedat receptio vel acceptatio legum pontificiarum per populum fidelem vel per Episcopos vel per principes christianos (36).

Romani Pontifices licet impedire nequeant (cfr. n. 104), quominus ipsorum successores leges praedecessorum aut abrogent aut dispensationibus datis relaxent, tamen compluribus adiunctis clausulis efficere possunt, ut Constitutiones a se latae maiorem firmitatem consequantur atque difficilius mutentur (37). Quare si Romani Pontifices videntur nulla et irrita declarare (38), quae a successoribus contra statuta praedecessorum decernuntur, id intelligendum est de iis casibus, quibus successores non sufficienter suam manifestarunt intentionem pro suprema et plena potestate etiam leges huiusmodi firmissimis clausulis munitas abrogandi vel mutandi. Ita v. g. Romani Pontifices non derogabunt Concordatis, nisi de derogatione fiat expressa et specialis mentio (39).

(34) Const. Bonif. VIII « *Unam sanctam* »; Suárez l. c. cap. 19.

(35) Bouix, De princip. p. 227.

(36) Suárez l. c. cap. 16; Bouix l. c. p. 191 sq.

(37) Cap. 20. (Innoc. III) X de elect. I, 6; Scherer l. c. § 25, not. 3, 4, § 26, not. 3, § 37, not. 25; Hinschius l. c. t. III, p. 746, 770, 793.

(38) Bened. XIV, in concord. Hisp. a. 1753. Cfr. Nussí, Conventiones p. 273.

(39) Bouix l. c. p. 77 sq.; Zech l. c. §§ 320 sq.

§ 2. DE DECRETIS SS. CONGREGATIONUM

208. Sacrae Romanae Congregationes *resolutiones* dant, quae aut *decreta* dicuntur aut *instructiones*; nonnumquam, etiam nunc, dant decisiones *iudiciales* quamvis stricta forma iudicialia non servata; porro sive ex *mandato* sive saltem ex speciali Rom. Pontificis approbatione veras leges promulgant (40). Ipse veniunt nomine S. Sedis vel Sedis Apostolicae ut sancitur can. 7.

Si de vi et efficacia decretorum Sacrarum Congregationum quaeratur, imprimis distinguenda sunt decreta, quae spectant ad doctrinam, a decretis disciplinariis. Relicta theologis disputatione de valore decretorum doctrinalium (41) v. g. S. Congr. Inquisitionis, canonistae propriam provinciam non egrediuntur, si potissimum inquirunt in valorem iuridicum decretorum disci-

(40) Cfr. Motu proprio Benedicti XV, 15 Sept. 1917 initio editionum Codicis.

(41) Qua in re accedendum omnino est ad sententiam illorum theologorum et canonistarum, qui tenent responsa doctrinalia pontificiarum Congregationum etiam a R. Pontifice in forma mere communi confirmata v. g. S. C. Inq. ex sese non esse infallibilia, sed sane magnae esse auctoritatis et non nisi cum temeritate posse contemni atque denegata legitima obedientia non admitti. Cfr. Pii IX, Epist. ad Arch. Frising. «Tuas libenter» 21 Dec. 1863; decr. «Lamentabili» S. C. Inq. 3, Iulii 1907, prop. 7, et 8. Profecto illa responsa ex sese definitiones ex cathedra de facto non sunt neque per delegationem pontificiam fieri possunt. Nam Romanus Pontifex praerogativam infallibilitatis per delegationem neque cum Congregationibus Cardinalium neque cum ullo homine communicare valet; ergo nisi decisiones doctrinales Sacr. Congr. a Romano Pontifice *confirmantur in forma specifica* (confirmatio enim in forma communi non sufficit) atque transmutentur in veras et peremptorias decisiones pontificias universae Ecclesiae obligatorio modo propositas et promulgatas, definitiones irreformabiles non existunt. Ita De Angelis l. c. lib. I, tit. 31, n. 10; Santi l. c. eod. l. et t. n. 70 alique v. g. Cardinalis Franzelin, Cfr. quoque Grisar in Act. theol. Oenip. t. II, p. 673 sq.; Granderath ibid. t. XIX, p. 623 sq.; Lega, De iudic. eccl. t. II, p. 347 sq.; Scherer l. c. t. I, p. 145; Choupin, Valeur des décisions doctrinales et disciplinaires du Saint-Siège p. 19 sq. et praesertim Wilmers, De Christi Ecclesia p. 441 sq. Quare Bouix, De Curia Rom. p. 481 sq., non satis distinguens varias confirmationis pontificiae species parum accurate deserit. Hinschius quoque l. c. t. III, p. 787 sq. easdem distinctiones non satis attendit.

plinarium Sacrarum Congregationum. Qua in re quoad praeteritum disputatio fere reducit ad decreta paucarum Congregationum atque praesertim ad resolutiones S. Officii, S. C. Concilii et S. R. C. (42); at post novam Curiae Rom. ordinationem maiori vel minori ambitu pertinet ad omnes SS. CC. in materia respectivae competentiae exclusivae.

Decreta Sacr. Congregationum variis *nominibus* insigniuntur atque modo declarationes modo resolutiones vel decisiones modo responsa vel decreta dicuntur. Quae vocabula licet non raro promiscue adhibeantur, tamen sensu stricto *declarationes* sunt interpretationes iuris iam constituti; *resolutiones* vero vel decisiones potius appellantur responsiones vel sententiae iudiciales in causis particularibus; denique *decreta* sensu stricto videntur esse novae plane leges, ubi accedit specialis Pontificia approbatio. Quae approbatio hodie requiritur in quavis re gravi vel extraordinarii momenti, salvis iis, ad quae speciales facultates tributae sint (can. 244).

209. *Divisiones* decretorum hisce nominibus magna ex parte insinuantur. Etenim decreta SS. CC. distingui possunt.

I. ratione *diversae potestatis* scil. legislativae, interpretatoriae, iudicialis, exsecutoriae vel administrativae (43), qua SS. CC.

(42) Bouix l. c. p. 295 sq.; D'Annibale l. c. P. I, n. 184, nto. 5; Acta S. Sed. vol. III, p. 563 sq. (de decr. S. R. C.).

(43) Sixti V, Const. «Immensa»; De Angelis l. c. n. 12; Gury-Ballerini, Theologia mor. t. I, n. 130, not. a. «Atqui S. Congregatio C. ex sui institutione (saltem primitiva) potestatem utique interpretandi, non autem leges condendi habet»; Gasparri, De matrim. n. 738: «S. C. (C.) potestate legislativa caret»; D'Annibale l. c.; longe aliter Lega l. c. t. II, p. 362 sq., ubi saltem nonnullis SS. CC. et praesertim S. C. C., S. R. C., S. C. de Prop. F. vindicabat potestatem legiferam etiam ad interpretationes *extensivas*. Profecto cum relatum esset in insulis Philippinis «esse aliquos religiosos, qui parvipendentes decreta S. Congregationis de Propaganda Fide cum maximo animarum praeiudicio spargunt per illas parvas resolutiones et decreta praefatae S. C. facere tantum opinionem probabilem, uti puram et simplicem Cardinalium declarationem, unde posse etiam contrarium defendi, SS. mus D. N. (Innocentius X) confirmavit (30 Iul. 1652) decretum S. M. Urbani VIII, videlicet quod Decreta S. Congregationis Generalis de Prop. F., quotiescumque sint a Praefecto eiusdem firmata, a Secretario subscripta et sigillo munita vim et valorem habeant Constitutionis Apostolicae ac ab omnibus et singulis inviolabiliter serventur» i. e. in territoriis missionum, pro quibus data fuerunt. Quod decre-

aut iure ordinario aut saltem ex *speciali* concessione Romani Pontificis instructae sunt, in *decreta* (novas leges), *interpretationes* sive declarationes, sententias *iudiciales*, *privilegia* vel *dispensationes* vel alias *ordinationes* exsecutorias vel administrativas;

II. ratione *ambitus* in decreta *formaliter generalia* (44) vel universalia et in *formaliter particularia*, quatenus ipsa materia, promulgatione, forma v. g. Urbi et Orbi evidenter ad totam Ecclesiam aut solummodo ad materias vel personas particulares referuntur;

III. ratione *authentiae* in *genuina* et *spuria*. Illis adnumerantur omnia illa decreta, de quorum conformitate cum textu originali in forma legitima v. g. regulariter per subscriptionem Praefecti et Secretarii S. C. Sigillo munitam (45) aut in S. C. Inq.

tum a S. C. de Prop. F. 15 Maii 1779 denuo approbatum est. Cfr. Collectan. S. C. de Prop. F. n. 10, 11. Quibus decretis secundum sensum obivium examinatis de vera quadam potestate legifera S. C. de P. F. non poterat dubitari. Idem eruitur de S. R. C. ex declaratione eiusdem S. C. 23 Maii 1846 d. 17 Iul. eiusd. an. a Pio IX confirmata. Legifera quoque potestas S. C. C. compluribus decretis v. g. 20 Iul. 1898 practice demonstrata erat. Cum praesumptio militet pro SS. CC., omnia requisita in condendo decreto fuisse rite servata, immo saepissime etiam expresse commoretur *relatio* facta in audientia SS.mi, et ubi de iure *mutando* vel *extendendo* agatur, adiiciatur clausula: *Facto verbo cum SS.mo*, insuper nunc, postquam SS. CC. acta unica ratione legitime promulgari possint per insertionem in Commentario officiali de A. A. S., multo facilius constet de *authentia* et *publicatione* decretorum, ipsa vero forma et *tenor* decretorum haud difficulter edoceant fideles de valore *particulari* vel *universali*, observantia decretorum SS. CC. a compluribus dubiis et controversiis videtur esse liberata et in tuto posita. Praesumendum omnino est, quae ex Codice requiruntur, attento etiam supra citato Motu proprio Benedicti XV, a respectiva S. Congregatione esse servata.

(44) Bouix, De Curia Rom. p. 357; Hinschius l. c. t. III p. 787 not. 9 i. f. 789 not. 2, 3. Cfr. infra de decretis vel potius interpretationibus aequivalenter generalibus.

(45) Decretum Urbani VIII 2 Aug. 1631 (cfr. Barbosa, Ius eccl. l. I cap. 4 n. 83), vi cuius tantum declarationes sigillo et subscriptione Praefecti et Secretarii munitae tamquam *authenticae* erant habendae, expresse et directe ad solam S. Congregationem Concilii referebatur, sed postea etiam expresse ad decreta S. C. de Prop. F. fuit extensum. Cfr. S. C. de Prop. F. 30 Iul. 1652 et 15 Maii 1779 in Collect. S. C. de Prop. F. n. 10, 11. Quae conditiones si servantur, sane etiam declarationes *aliarum* Congregationum *authenticae* reputantur. At praxis est mitior. Cfr. Santi l. c. l. I tit. 31 n. 45, 46; Scherer l. c. p. 135; Hinschius l. c. t. III p. 789.

per solam subscriptionem Notarii sine ulla subscriptione Cardinalis Secretarii vel Assessoris aut per relationem scriptorum fide dignorum constat. Omnia reliqua habentur spuria aut saltem merito suspecta ideoque non solum ius non faciunt: sed etiam ex mandato Gregorii XV proscripta erant. Nunc authenticae multo melius consultum est per insertionem in commentario officiali ad normam Const. «*Promulgandi*» Pii X Acta A. Sed. vol. I p. 5 et can. 9;

IV. denique speciali quadam ratione declarationes SS. CC. a multis scriptoribus dividi solent (46) in *extensivas*, quae *ultra* id, quod proprio et communiter usitato sensu verborum attento in lege continetur, *novi* aliquid statuunt, et in *comprehensivas*, quae a proprio et communiter usitato sensu verborum legis non recedunt. Cfr. Caus. select. S. C. C. l. c. p. 20.

210. In his declarationibus sive decretis interpretativis speciatim commemorandae sunt declarationes quae *formaliter* sunt *particulares*, sed *aequivalenter* videntur esse *universales*. Nam ratio decreti valet aequaliter pro omnibus, quia decisio pendet v. gr. ab interpretatione decreti Tridentini vel rubricae, quibus ex sese vis legis universalis competit. At sensus videtur esse *dubius* et *obscurus*, non clarus atque manifestus; insuper ista dubia non censentur oriri ex *subjectiva* ignorantia legis *objective* et in se *clarae*, sed fundari in ipsa *obscuritate objective* verborum, ita ut ipsi viri docti magno numero in diversas abeant in-

(46) Ut alias iam observatum est, scriptores in definienda interpretatione *comprehensiva* non omnino conveniunt. Cum definitione supra allata, quae etiam quoad rem adoptatur a Ballerini l. c., Bucceroni, Inst. theol. moral. vol. I p. 74 post. Schmalzgr. l. c. Dissert. prooem. n. 373 aliosque, non concordat definitio Lehmkühl, Theologia moralis vol. I n. 149. «*Talis interpretatio... ea, quae satis clare in lege iam continebantur, vere contenta esse denuo edicit, mere comprehensiva dicitur*». Sebastianelli, Praelect. iur. eccl. t. I p. 41 distinguens interpretationem declarativam et extensivam denuo subdividit extensivam i. e. ultra verba legis factam in *pure extensivam* et *comprehensivam*; illa fit, cum ob solam paritatem vel similitudinem rationis lex extenditur ab uno casu ad alium neque in verbis legis expressum neque in mente legislatoris comprehensum; altera (comprehensiva) habetur, «*quando ob identitatem rationis ex uno casu ad alium porrigitur verbis (?) legis non expressum, in mente (?) tamen legislatoris comprehensum*». Neque Bouix l. c. p. 362 aliis scriptoribus plane consentit, si docet: «*Comprehensivae illae (declaratione) dicuntur, quae declarant dumtaxat legis sensum, ita ut, quod declaratur, non sit*

lumentum afferre his, qui iudicio non interfuerunt, neque praeiudicium solent irrogare», (cfr. L. 2 Cod. quibus res iudicata non nocet VII, 56) etiam in foro ecclesiastico est receptum. Cfr. cap. 25, X de sent. II, 27: «*Quamvis regulariter aliis non noceat res inter alios iudicata*». Praeterea sententia iudicialis non tantum pendet ab *interpretatione legum*, sed etiam a *particularibus facti circumstantiis*, quibus Cardinales saepe moventur ad dandam decisionem; ergo manifestum est illas decisiones iudiciales ad facta forte diversa nec posse nec debere applicari (54). Cfr. S. C. Ep. et Reg. 11 Sept. 1891 in Act. S. Sed vol. XXIV p. 372. Immo iudices inferiores etiam in casibus similibus licet sententiam iudicalem Cardinalium ob magnam ipsorum prudentiam et doctrinam optimo iure magni faciant atque tuto sequi possint, tamen ut id in omnibus et singulis causis faciant, stricto iure universali *non obligantur* (55). At illud facile concedi potest ex repetitis decisionibus iudicialibus SS. CC. posse oriri usum forensem in tribunalibus superioribus et inferioribus atque stilum Curiae, qui vim legis habeat (cfr. can. 20). Quam legem etiam inferiores iudices observare *tenentur*.

III. *Instructiones* quoque SS. CC. nequaquam per se et indiscriminatim vim legum universalium et definitionum habent. Nam 19 Sept. 1671: «*De mandato Sanctissimi* (Clementis X) in-

(54) D'Annibale l. c. P. I, n. 89; Benedictus XIV, in Declarat. «*Matrimonia*» 4 Nov. 1741: «*Licet Sanctitas Sua non ignoret, alias in casibus quibusdam particularibus et attentis tunc expositis circumstantiis S. Cong. Conc. pro eorum (matrimoniorum) invaliditate respondisse, aequae tamen compertum habens, nihil adhuc generatim et universe super eiusmodi matrimoniis fuisse ab Apost. Sede definitum... declaravit statuitque... matrimonia... pro validis habenda esse*»; Bened. XIV, Const. «*Eo quamvis*» 4 Maii 1745, § 38 et Const. «*Anno vertente*» 19 Iun. 1750, § 13, concedit SS. Urbis Congregationes adhaerere *opinion*i matrimonia orientalium *post* susceptum sacr. ordinem contracta esse *invalida*; nihilominus addit hanc controversiam pro omnibus ritibus orientalibus nondum Decreto Apostolico esse definitam. Nihilominus etiam una sententia S. C. de nullitate matrimonii maiorem habet vim quam sententia, qua declaratur *constare de valore aut non constare de nullitate*. Nam in priore casu S. C. debet habere *certitudinem iuris et facti*, in altero casu potest intervenire aliqua *sanatio*, et iudicium: *Non constare*, est ferendum, si vel sola *probabilitas* militat contra nullitatem matrimonii.

(55) Santi l. c.; cit.; Causae selectae S. C. C. p. 20.

iunctum fuit, quotiescumque missionariis ceterisque S. C. de Prop. Fide ministris mittuntur resolutiones dubiorum factae a S. C. S. Off. et Propag. Fidei, non mittantur tamquam DEFINITIONES, sed tamquam simplices INSTRUCTIONES, quibus in occurrentibus dubiis gubernari valeant et debeant». Cfr. Collectan. (Paris.) Const. S. Sed n. 5. — Earum scopum et vim optime declarat Benedictus XV Motu proprio (15 Sept. 1917): «*Ordinarium igitur earum (SS. CC.) munus in hoc genere (decretorum generalium) erit tum curare ut Codicis praescripta religiose serventur, tum Instructiones, si res ferat, edere, quae iisdem Codicis praecceptis maiorem et lucem afferant et efficientiam pariant*. Eiusmodi vero documenta sic conficiantur, ut non modo sint, sed appareant etiam quasi quaedam *explanationes et complementa* canonum, qui idcirco in documentorum contextu peropportune efferentur» (56).

IV. Decreta particularia (57) SS. CC., quae interpretationem iuris communis dubii et obscuri, non meram declarationem legis *clarae* continent (58), sane magnam habent auctoritatem et

(56) Sunt ex hoc documento *interpretativae* iuris clari, non dubii; *executivae* insuper et *completivae* iuris constituti; unde legem quam *complent* et executioni mandant derogare non possunt; unde si cum lege componi nequeunt, huic insistendum tametsi sit anterior instructioni.

(57) Decreta SS. CC. formaliter generalia, quae aut vi praecedentis mandati *specialis* aut subsequenter *specialis et specificae confirmationis* Romani Pontificis universae Ecclesiae vere promulgantur, citra omnem controversiam vim *legum generalium* habent, sive authentico modo ius commune tantum interpretantur, sive per interpretationem extensivam simpliciter novum ius constituunt. Cfr. v. g. decreta S. C. C. ex speciali mandato Pauli V, emanata anno 1615 aut eiusdem S. C. decreta d. 10 Maii 1631, data et 6 Iunii eodem anno ab Urbano VIII, expresse confirmata; decretum S. C. C. 13 Mart. 1879, d. 17 Mart. eiusd. anni a Leone XIII, confirmatum; decreta S. R. C. 10 Dec. 1703, quae 12 Iunii 1704 a Clement. XI, fuerunt confirmata; decreta Pii IX, per S. C. super statu regular. publicata apud Bizzarri, Collectanea p. 882 sq.; «*Sanctitas Sua omnibus, ad quos spectat, etiam in virtute sanctae obedientiae praecipit*»; decret. S. C. C. 17 Sept. 1902 de choralis disciplina in Urbe, ubi iuxta totum tenorem decreti tandem *Leo XIII statuit atque decrevit*; Bouix l. c. p. 301, 357 sq.; Santi l. c. n. 46, 47; Aichner l. c.; Scherer l. c. p. 512 alique communiter theologi et canonistae. Cfr. Bucceroni l. c. p. 74.

(58) Bouix l. c. p. 305 sq., ubi minus recte in suum sensum suamque theoriam detorquet verba S. Alphonsi. Cfr. D'Annibale l. c. P. I, n. 185, not. 5.

non solum ut interpretationes doctrinales (59), sed etiam tamquam vere (60) authenticae personas obligant, quibus data sunt; attamen *supremum* gradum auctoritatis i. e. *legum universalium* non attingunt, nisi universae Ecclesiae legitime (61) promulgentur (can. 17, § 2), aut iteratis declarationibus transeant in stilum Curiae aut in praxim et disciplinam communiter vigentem (62). — Post Codicem, attenta Commissione pro canonibus Codicis interpretandis erecta, non semper clare apparere potest, cur certae interpretationes ab aliqua S. Congregatione prodeant.

Quae sententia ex tribus illis sententiis inter doctores de valore decretorum SS. CC. agitatae excessivae opinioni a *Fagnano* (63) principaliter propugnatae est *directe* opposita et partim *concordat* cum illa opinione, quam S. Alphonsus (64) Sanchezio aliisque tribuit et probabilem habet; denique non insistit opinioni illi mediae, quam defendunt *Schmalzgrueber* (65) alique,

(59) *Bened. XIV*, Inst. eccl. 107, n. 6.

(60) Quare quaestionis status non recte definitur, si *Bouix*, dicat l. c. p. 303 controversiam in hoc versari, utrum *decreta* illa particularia habeant tantum vim interpretationis mere *doctrinalis*, an *authenticae*, sed potius quaeritur de *diverso gradu* auctoritatis sive *authenticae* interpretationis.

(61) *Lehmkuhl* l. c. n. 206.

(62) *Bened. XIV*, Const. «*Paucis*» 19 Mart. 1758 § *Expositas*; S. R. C. 3. Aug. 1839; S. Alphons. l. c. n. 105, iunct. *Bouix* l. c. p. 306, ubi ex additionibus S. Alphonsi nimium deducit. Cfr. *D'Annibale* l. c.

(63) *Fagnan.* l. c. in cap. 13, X, de constit. I, 2; *Bouix*, De Cur. Rom. p. 302 sq.; 353 sq.; *Lega*, De iudiciis eccl. t. II, p. 353 sq. 362, sq. 373, ubi vel ipsis responsis S. Poenit. tantam tribuit vim, ut non secus ac leges (?) observentur.

(64) S. Alphons. l. c. n. 105; *Scherer* l. c. p. 512; Act. S. Sed. vol. III, p. 563 sq.; *Lehmkuhl* l. c. n. 204 sq.

(65) *Schmalzgr.* l. c. Dissert. prooem. n. 370 sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 274 sq. At *Lega* l. c. t. II, p. 360, 366, 373 recte huic distinctioni pariter non insistit. Difficulter enim intelligitur, quomodo ex ista distinctione *practica* quaedam et *universalis* norma repeti possit ad cognoscendam obligationem in casibus particularibus. Nam non raro praecise dubium est, utrum interpretatio quaedam S. C. sit mere *comprehensiva*, an forte *extensiva* vel *restrictiva*. Praeterea in decretis pontificiis, quibus observantia decretorum SS. CC. urgetur, haec distinctio non occurrit. V. g. in compluribus decretis S. C. Inq. alii invenerunt interpretationes *comprehensivas*, alii *extensivas*. Cfr. *Pennacchi*, Comment. in Const. Ap. Sed. t. II, p. 19 sq. 22, not. 1; *Lehmkuhl*, Theol. mor. t. II, n. 969.

qui ex illa distinctione interpretationis *extensivae* et *comprehensivae* solutionem huius controversiae reputant.

Quamvis negari non possit patronos ita propositae sententiae uno alterove argumento parum solido usos esse ad comprobendam propriam opinionem (66), tamen optimo iure videntur provocare ad sana principia generalia de necessitate *promulgationis* saltem simplicis, non sollemnis etiam *in vera interpretatione* legum (67). Porro haec sententia videtur omnino convenire cum illa, quam Concilium Remense a. 1857 adoptavit, atque S. C. C. post revisionem factam non solum non reprobavit, sed potius disertis verbis laudavit. Denique vel ipsius S. R. C. decretum datum 8 Aprilis 1854 huic sententiae favet (68).

212. Scholion. Non raro praeterito tempore accidit, ut rigidoris sententiae patroni in praxi suas theorias oblivioni darent. Id vel ipsi *Bouix*, De Concilio provinciali p. 103 sq. accidisse vi-

(66) *Schmalzgr.* l. c. n. 377.

(67) *Suárez*, De leg. l. VI, cap. 1, n. 3; S. Alphons. l. c.; *D'Annibale* l. c., ubi in n. 5, legendum videtur «egere *promulgatione*» non «egere interpretatione» scl. declarationes «si verba *obscura* sint et inter DD. *controversa*», atque haec sententia dicitur «communis». Quod si *Lega*. De iud. eccl. t. II, p. 354, putat contrariam sententiam, quae necessitatem publicationis negat, hodie esse *certam*, id videtur esse indubitatum, si de *lege clara* explicanda agatur; at nulla certa ratio hucusque allata est ad probandam superfluitatem publicationis interpretationis legis *dubiae* et *obscurae*; nam quod est *dubium* et *obscurum*, id absque *publicatione* saltem practice nequit dici communitati sufficienter *significatum*. Cfr. *Pennacchi* l. c. t. II, p. 22 not. 1. Nunc ex can. 17 id evincitur et controversiae non amplius est obnoxium.

(68) Act. S. Sed. vol. III, p. 567; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 272 sq. ubi recte docet ex declar. S. C. 23 Maii 1846 a Pio IX 17 Iul. 1846 confirmata non sequi *quaelibet* decreta S. R. C. etiam absque promulgatione universae Ecclesiae facta habere vim *legum universalium*. Ipsa quoque S. R. C. in novissima suorum decretorum collectione diserte distinguit inter decreta generalia et particularia atque pro futuro tempore hanc statuit normam: «I novi decreti generali avranno il titolo *Decretum o Decretum generale* secondo l'importanza della materia. I particolari poi saranno denominati *Dubii, Dubiorum, Romana*». Cfr. *Analecta eccles.* t. V, p. 231. At decretum cum *inscriptione particulari*, quae relinquitur, ut patet *origo*, nihilominus attenta *re et forma* et *comprehensione* complurium responsorum alias datorum potest in nova collectione (cfr. prooem.) esse *generale*.

detur, ubi non obstante duplici responsione S. C. C. in *Pitonio* tempore Concilii Romani a. 1725 nihil habet reprehendendum. Cfr. *Benedict. XIV*, De Synod. dioec. l. II cap. 4 n. 4 sq. Porro *De Angelis* l. c. l. I tit. 11 n. 2, ut sese extricaret ex difficultate, quam ipse putavit in duabus declarationibus S. C. C. esse contentam (cfr. *Santi* l. c. eod. l. et t. n. 27 et *Gasparri*, de sacr. ordin. n. 950), non respondit legem priorem lege posteriore esse sublatam, sed potius: « *Concludimus proinde in hac re nondum adhuc revelatum esse sensum S. Congregationis eamque in hac difficili controversia haerere in diversis sensibus* ». Cfr. quoque *Bened. XIV*, De Synod. dioec. l. II cap. 4, l. IV cap. 8 n. 10 (n. 6, 7), Inst. eccl. 10 n. 4.

§ 3. IUS PARTICULARE PONTIFICIUM

213. Cum Rom. Pontificis potestas non solum sit universalis et suprema sed etiam immediata et ordinaria in omnes et singulos fideles et pastores, non solum edere potest leges universales sive generales sive speciales, sed etiam *particulares* quae respiciant determinata loca et determinatos fideles. Hanc potestatem constituendi ius particulare hodie praesertim exercet in ineundis concordatis cum diversis nationibus, de quorum vi et natura in sequenti titulo, ob rei momentum, separata tractatione est agendum.

214. *Scholion*. Quem locum teneant in regimine Ecclesiae ideoque in iuris constitutione Concilia sive Oecumenica, sive Plenaria vel Regionalia, Provincialia ac Synodi dioecesanae in Codice proponitur in sect. II Libri secundi, ubi describitur universa hierarchia regiminis ecclesiastici, non omissis gradibus supra et infra episcopalibus. Quare ipsa generalia principia melius ibidem sub propriis rubricis proponuntur secundum ordinem Codicis.

TITULUS VII

DE CONCORDATIS

215. Fontes: *Mercati*, Raccolta di Concordati su materie ecclesiastiche, Romae 1919; *Restrepo*, Concordata regn. Pio XI inita, Romae 1934, cum accurato eorundem examine et doctrinali expositione; *Nussi*, Conventiones de reb. eccles., Rom. 1869. Quae collectio a Brueck in breviorum et magis practicam formam redacta est: *Conventiones etc.*, Mogunt. 1870. — Syllab. prop. 43. — Act. S. Sed. vol. XXI, p. 7 sq.; *Conventiones.....* initae sub Pontificat..... Leon. PP. XIII, Rom. 1893.

Scriptores: Commentatores (1) i. D. in l. III, tit. 5, v. g. *Schmalzgr.* l. c.; *De Angelis* l. I, tit. 4. Appendix de concordatis; *Zech*, Praecognita iur. can. §§ 313 sq. tit. 15, *de concordatis*; *Phillips* t. III, § 158; *Tarquini*, Instit. iur. eccl. publ. p. 71 sq.; *Schulte*, D. Lehre v. d. Quellen p. 435 sq.; *Cavagnis*, Instit. iur. publ. eccl. P. I, p. 380 sq.; *Vering*, Lehrb. d. k. Kirchenr. § 62; *Scherer* § 33; *Aichner* § 11; *Moulart*, L'église et l'état l. IV, c. 2, *Hammerstein*, De Eccles. et Statu p. 210 sq. — Tractatus singulares de concordatis publicarunt: *Rebufus*, Tractatus concordatorum (inter Leon. X, et Francisc. I, reg. Franc.), Paris 1538; *Canisius*, Commentarius in concordata nat. germ.; *Branden*, Super concordatis inter S. Sed. Apost. et inclyt. nat. Germ., Colon. 1600; *Nicolarts*, Compendiosa praxis beneficiar. ex concordatis etc., Colon. 1658; (*Cardinal. Cagiano de Azevedo*), Natura e carattere essenziale dei concordati, Parigi 1850, Roma 1872; *Bonald*, Deux questions sur le concordat de 1801; *Baldi*, De nativa et peculiari indole concordatorum apud scholasticos interpretes, Romae 1883; *Fink*, De concordatis, Lovan. 1879; *Billot*, De habitud. Eccl. ad civil. societ. p. 126 sq.; *Balve*, Kirche u. Staat in Vereinbarungen auf d. Grunde d. Kirchenr.; *Card. Hergenroether*, K. Kirche u. christl. Staat. p. 793 sq. (2); *Phil. Hergenroether* in Kirchenlex. t. III, p. 816 sq.; *Card. Her-*

(1) Ex philosophis et theologis de concordatis scripserunt: *Liberatore*, La Chiesa e lo stato p. 356 sq.; *Audisio*, Iuris naturae et gentium... fundamenta p. 280 sq.; *Cathrein*, Moralphilosophie t. II, p. 705 sq.; *Satolli*, Prima principia iuris publici ecclesiastici p. 45 sq. 166 sq.; *Palmieri*, De Rom. Pontif. ed. I, p. 480 sq. et ed. II, p. 557 sq.; *Billot*, De habitud. Eccl. ad civ. societ. p. 126 sq.

(2) Non pauci iuristae protestantici pro suis principiis de concordatis scripserunt velut *Sarwey*, *Hinschius*, *Herrmann*, *Huebler*, *Friedberg*.

genroether in Arch. f. k. K. t. X, p. 1, sq. t. XI, p. 252 sq. t. XII, p. 46 sq. de concordatis hispanicis; *Sentis* in cit. Arch. t. XII, p. 225 sq. de concord. Americae centralis; *Giobbio*, I concordati; *Turinaz*, Les concordats; *Radini-Tedeschi*, Chiesa e Stato in ordine ai concordati; *Dudon*, in Diction. Apologét. t. I, p. 268 sq.; *Renard*, in Diction. de Theolog. Cath. p. 727 sq.; *Constantin*, ibid. p. 744 sq.; *Wagnon*, Concordat et droit international. Cfr. novos tractatus de iure publico ubi haec quaestio examinatur v. gr. *Conte a Coronata*, Ius publ. pag. 138 sq.; *Van Hove*, Comment. Lovanien. vol. I, Prolegomena n. 68 sq.; *Giannini*, I Concordati postbellici, Milano 1929; *Hilling*, Die Konkordate, Düsseldorf Schwann. 1932; *Regatillo*, Concordatos, Santander 1934; *Monreal*, Las relaciones entre la Iglesia y el Estado en los modernos Concordatos, Madrid 1931; *Montero Eloy*, Derecho canonico comparado v. I, Madrid 1934 — De ultimo Concordato Italico: Studium accuratum in « *Apollinaris* » 1929 (n. 4, 5) pag. 488; *Cairolì*, Il Concordato fra la Santa Sede e Italia, Monza 1932; *Cappello*, Summa iuris publici 1932 et in « *Civiltà Cattolica* » 1934 vol. L p. 250 sq. etc.

216. I. **Conexio materiae.** De concordatis inter *fontes* iuris ecclesiastici ex professo est agendum (3). Nam propter proprietates *secundarias* et *accidentales* (4) aut propter *principia*, quae genuina theoria de natura iuridica concordatorum *supponit* (5), ratio *principalis* fontis iuris ecclesiastici in concordatis non est negligenda, neque ad alios titulos illorum explicatio amandanda (6). Etenim concordata principaliter constituunt *ius particulare* sive complexum quendam iuris, quo pro determinata quadam republica negotia ecclesiastica ordinantur (7). Quod ius par-

Cf. *Friedberg*, Lehrb. d. k. u. ev. Kirchenr. p. 100 sq. et *Friedberg-Ruffini*, p. 222 sq.

(3) *Hammerstein*, De Ecclesia et Statu p. 210; *Zech*, Praecognita iur. can. tit. 15, de concordatis; multi scriptores recentiores.

(4) Quaestio de pacto ad legem pontificiam et civilem forte accedente est *secundaria*, neque ex natura concordatorum sequitur, quod illa sint solummodo fons iuris ad *conflictus* componendos, cum etiam nullo praecedente dissidio iniri possint. Leo XIII, Encycl. « *Immortale* » 1 Novembris 1885; *Hammerstein* l. c.; *Scherer* p. 232 not. 21; *Schiffini* l. c. n. 560, II.

(5) *Palmieri*, De R. Pont. ed. I p. 387 sq., 480 sq.

(6) Quare propria sedes huius materiae neque erat titulus antiquatus « *de tregua et pace* » (l. I tit. 34 X) neque titulus « *de pactis* » (l. c. tit. 35), neque pro more antiquorum canonistarum titulus « *de praebendis* » (l. III, t. 5 X) ob *incidentem* quandam quaestionem particularem. Cf. *Schmalzgr.* cit. tit. 5 n. 265 sq.

(7) *Scherer* l. c. p. 152.

ticulare cum in concordatis inter Rom. Pontifices et multa gubernia civilia ultimo saeculo initis, re et verbis idem saepe existat, proxime *ad ius commune* accedit exhibetque magna ex parte disciplinam nunc in Ecclesia vigentem (8). Denique cum negari non possit saltem quamplurimos articulos illorum concordatorum habere *vim legum pontificiarum* (9), atque adeo *privilegiorum* Sedis Apostolicae, optimo iure cum disputatione de legibus et privilegiis pontificiis etiam tractatio de concordatis coniungitur, neque per modum appendicis (10), sed pro gravitate materiae sub *competenti rubrica* atque proprio titulo proponitur. — Hoc loco ponitur tractatio sub principali respectu iuris particularis.

II. **Nomen et definitio.** Concordata variis temporibus varia consecuta sunt nomina. Cum ordinarie (11) inita fuissent post dissidium inter potestatem ecclesiasticam et civilem, iam concordatum sive pactum Callixtinum (12) (a. 1122) dictum est *concordia* (13) vel etiam *pax* sive *tractatus*. Idem nomen concordia-

(8) *Nussi*, Conventiones v. g. p. 69 sq., 193 sq.

(9) *Tarquini*, Inst. iur. eccl. publ. p. 73 concordatum simpliciter definit « *Lex particularis ecclesiastica pro aliquo regno Summi Pontificis auctoritate edita ad instantiam Principis eius loci speciali eiusdem Principis obligatione confirmata, se eam perpetuo servaturum* ». Qua in definitione obligatio R. Pontificis expressis verbis non enuntiatur. Quae omissio minus fortunata cfr. h. tit. not. 27 n. 222) forte effecit, ut *Tarquinius* plane falso diceretur habere R. Pontificem in concordatis immunem ab omni obligatione. Cfr. h. tit. n. 171 not. 104 sq. Obligatio autem a *Tarquino* « *Principi* » imposita, si ad meram *legem* ecclesiasticam referretur, esset obligatio tantum *obedientiae* (cfr. h. tit. not. 139); at cum in iure obligatio simpliciter intelligatur obligatio *iustitiae*, quae etiam verbis contextus (*confirmato... servaturum*) insinuat, *Tarquinius* a defendenda obligatione iustitiae in « *Principe* » non videtur esse alienus. Id, quod potissimum obtinet de « *Principe* » infideli, in quo directa obligatio obedientiae canonicae ne fingi quidem potest.

(10) *De Angelis* l. c., ubi post l. I tit. 4 inseritur: « *Appendix de concordatis* »; *Baldi* l. c. p. 77, not. 100.

(11) *Pactis amicitiae* adnumeranda sunt v. g. pactum Carisiacum (Chiersy), a. 574, inter Stephanum III et Pippinum, porro pacta inter Hadrianum I et Carol. M. a. 774 et alia c. 30 sq. D. 63 relata. Cfr. *Scherer* p. 232; *Hefele* Conciliengesch. t. III p. 577 sq.

(12) *Hefele* l. c. tom. V p. 370 sq.

(13) Simili concordia iam ann. 1106 et 1107 dissidium de investituris in Anglia fuit extinctum. Cfr. *Hefele* l. c. p. 276 sq.

rum sortita sunt concordata Constantiensia (14), atque res in iisdem contentae vocabantur *capitula concordata*. Eadem vel similia nomina occurrunt in subsequentibus concordatis (15). Postquam vero pro more alias iam recepto (16) in concordato gallico anno 1801, adhibitum fuit vocabulum *conventionis*, idem nomen postea in aliis quoque concordatis, quae *formam contractus* habent, pariter retentum vim stabilis cuiusdam termini canonici obtinuit (17).

Cum de natura concordatorum non una sit sententia, facile intelligitur etiam multiplices exsistere *definitiones*, quae quamvis *verbis* interdum convenient, tamen propter diversas verborum significationes *re* inter sese discrepant (18).

Quare nihil praesumentes, quod probatum nondum est, concordatum secundum obviam verbi significationem est *consensio sive conventio* (*arrangement, accordi, commune intelligenza*) (19) *auctoritatis ecclesiasticae* (*Ecclesiae*) *et auctoritatis civilis* (*Status*), qua ordinantur relationes inter Ecclesiam et Statum circa materiam aliqua ratione utramque potestatem concernentem (20).

Quae consensio vel conventio ut sit efficax *pro subditis*, in utroque foro tamquam *lex* est promulganda. Quare concordata habent praeterea vim atque auctoritatem *legis ecclesiasticae et civilis* (21). Denique conventio illa sive consensio non est « *unio voluntatum* » qualiscumque v. g. *propositi* vel « *amicitiae* » sed *vinculi* cuiusdam *vere obligatorii* utrique parti secundum ambitum et tenorem singulorum articulorum impositi, nisi ludere velimus verbis clausulae finalis (22) multorum concordatorum. Ve-

(14) Hefele t. VII p. 351 sq.

(15) Nussi p. V sq.

(16) Nussi p. VI.

(17) Syllab. prop. 43. « *Solemnes conventiones vulgo concordata* ».

(18) Satolli p. 46 sq.

(19) Convent. Leon. XIII p. 26, 44, 108, 74.

(20) Scherer p. 153 not. 2; Giobbio p. 3.

(21) « *Privilegium Callixti Papae II* », « *Praeceptum Henrici IV* (V) Imperatoris »; Hefele t. V p. 370 sq.; Scherer p. 153 not. 6.

(22) Nussi p. 271 sq. Cfr. praesertim Leon. XIII Encycl. « *Ad extremas Orientis* » 24 Iun. 1893, ubi haec leguntur verba: « *Cum fidelissimo Portugalliae et Algarbiorum rege data acceptaque fide rite pacti sumus* ». In ep. ad Ep. Gall. 16 Febr. 1892 concordatum dicitur « *un pacte solennel et bilateral toujours fidèlement observé de la part du Saint Siège* ».

ra igitur *obligatio* (23) *utriusque partis* in ipsa *definitione* est exprimenda, ut suus veritati sit locus, neve ansa detur exceptionibus saltem specietenus fundatis. Omne igitur punctum videtur tulisse *Schmalzgrueber* (24), qui antiqua concordata Germaniae rationem *legis pontificiae et imperialis* habere omnino tenet, at simul *aliquam vim pacti etiam publici utrimque obligantis* concordatis inesse non negat. Nihil igitur videtur ob stare, quominus concordatum inter Sedem Apostolicam et potestatem civilem initum definiri possit, si utriusque partis constitutivae ratio habeatur:

Lex pontificia et civilis lata pro particulari quadam republica ad ordinandas relationes inter Ecclesiam et Statum circa materiam aliqua ratione utramque potestatem sive societatem concernentem, quae adiunctam habet vim (25) *pacti publici* (26) *inter sedem Apostolicam et illam rempublicam initi et utramque partem vere obligantis* (27).

Pii IX P. M. Acta P. I vol 2 p. 482, haec habent de concordato austriaco: « *Supradictas concessionem, pacta, concordata tenore praesentium approbamus... quousque conditiones et pacta in tractatu expressa serventur* ». Cfr. quoque *Schneider*, D. particulaeren *Rechtsquellen* p. 152 sq. 164 sq.

(23) *Satolli* p. 47, p. 187 sq.; *Hammerstein* p. 214.

(24) Cfr. l. III 5 n. 268, 271, 273.

(25) *Baldi* p. 55, not. 87, p. 86, not. 109, ubi terminologia optime explicatur.

(26) Quare concordata inter pacta *internationalia proprie dicta* non continentur. Etenim Ecclesia et Status qualiscumque sese non habent ad invicem ut *duae nationes* sive *civitates* aequales in eodem ordine, sed sunt *duae societates perfectae* in *diverso ordine supremae*, e quibus societas civilis Ecclesiae indirecte est subordinata. Hinc conventiones inter istas societates initae sunt plane *sui generis singularis*. Sane Ecclesia catholica societates initae sunt plane *sui generis singularis*. Sane Ecclesia catholica non est *civitas*, si hoc nomine intelligatur Status, respublica, perfecta (sovrana) societas civilis. Quod si Ecclesia hoc sensu non est civitas, nequit inferri Ecclesiam non esse *perfectam* (sovrana) *societatem religiosam*, sed solummodo *corporationem* quandam *in Statu*. Quare *Friedberg-Ruffini* l. c. per usum ancipitis verbi « *civitalis* » (Status? societatis perfectae?) inducunt confusionem. Cfr. supra h. tom. I n. 16; *Baldi* p. 34; *Hammerstein* p. 210 sq.; *Zech*, Praecognita iur. canon. § 321; *Schmalzgr.*, in *Decretal.* (III, 5) n. 270 et 273; *Suárez*, Defensio fidei cath. l. IV cap. 34 n. 20 sq.; *Cavagnis* P. I p. 396.

(27) Pius VII in concordato anno 1817, cum Ludovico XVIII inito statuit: « *Haec concordata habent vim veri contractus utrimque obligantis* ».

III. Divisio. Concordata dividi possunt:

a) ratione *subiecti* in concordata inita ab *Episcopis* aut a *Romanis Pontificibus* cum *gubernio catholico* aut cum *gubernio acatholico* sive *schismatico* sive *haeretico* sive *infideli* (28);

b) ratione *formae* in conventiones *expressas* sive *formales* et in conventiones *virtuales* sive *aequivalentes* (29);

c) ratione *materiae* et *ambitus* in concordata de *particulari* quodam (30) negotio aut de *complexu* quodam *materia-*rum (31), sive *cum agnitione* expressa certorum principiorum ex parte Status vel Ecclesiae (32), sive *abstractione* facta a principiis per meram ordinationem practicam introducitur « *modus quidam vivendi* » (33);

Quare cum hae similesque formae loquendi atque adeo fortiores « *bilateralis pacti* » usque ad ultimas Enc. Leonis XIII in ipsis documentis authenticis frequentissime occurrant (cfr. *Card. Hergenroether* l. c. p. 794 sq.; *Baldi* p. 73 sq. 91) nulla existit ratio ab illa terminologia recedendi, ne simus magis catholici quam Romani Pontifices, sed terminologiae receptae vis genuina est exponenda, demonstranda atque vindicanda contra sinistras interpretationes ut plurimum ex confusis et perversis notionibus de primatu iurisdictionis Romani Pontificis et de relatione inter Ecclesiam et Statum repetitas. Cfr. *Kreutzwald*, *Staatslexikon* t. I p. 1502 sq.; *Cavagnis* p. 398 sq.; *Palmieri* p. 560 sq., ubi recte monet etiam in sententia patronorum theoriae privilegiorum illam obligationem R. Pontificis esse *veram obligationem*, cuius violatio est actus malus et *peccatum coram Deo*; *Giobbio* p. 26, 30 sq.

(28) Cfr. de concordatis ab Episcopis initis: *Zech*, §§ 324 sq; *Vering*, l. c.; *Scherer*, §§ 16, 33 not. 3; *Giobbio* p. 10 sq.; *Nussi* l. c. append. p. 1 sq.

(29) *Moulart* n. 3; *Scherer* p. 153 sq.

(30) Cfr. v. g. conventionem Ferdinandi II de bonis ecclesiasticis a. 1630, cum Sede Apostolica initam apud *Nussi* in append. p. 17 sq.; Concordatum cum Lusitania a. 1928 et a. 1929 cum Gallia.

(31) Id fit passim in recentioribus concordatis. Cfr. v. g. concordatum hispanicum a. 1851 in *Arch. f. k. K.* t. VII p. 377 sq.

(32) Qui modus ordinarie servatur in concordatis cum guberniis catholicis. Cfr. v. g. concordatum hispanicum (a. 1851) art. 1; concordatum austriacum (a. 1855) art. 1, 2, 10; concordata Pii XI, apud *Restrepo*.

(33) Profecto sperari non potuit, ut a principe schismatico vel haeretico, qui « *Summi Episcopi* » munere in suo regno fungebatur, art. 1 cit. concord. hisp. vel art. 1, 2, cit. conc. austr. acceptarentur de primatu iurisdictionis R. Pontificis « *iure divino* » in universam Ecclesiam obtento. Cfr. *Modum vivendi* cum Republ. Cecoslovacha 2 Febr. 1928 apud *Restrepo* p. 177.

d) ratione *temporis* in *temporanea* et *perpetua* (34);

e) ratione *finis* in *amicitiae* foedera et *pacis* denuo stabilitae pacta (35).

IV. *Notae historicae*. Post finitas persecutiones cruentas, a quibus foedera amicitiae et pacis inter Ecclesiam et Statum longe aliena fuerunt, christiani Imperatores Romanorum quamvis proprium atque expressum pactum cum Ecclesia non inirent, tamen non paucis exceptionibus admissis Ecclesiae patrocinium susceperunt (36). Quod disertis quoque pactis factum est, cum Pippinus, Carolus M. alique in imperio Francorum rerum potirentur (37). Orta celeberrima controversia de investituris post longum dissidium per concordias in Italia, Germania, Anglia pax inter Ecclesiam et potestatem civilem est restabilita. Quare si concordata sumuntur secundum significationem illam restrictam concordiae, cui longum dissidium inter Ecclesiam et Statum praecessit, sane concordia Londinensis (a. 1107) et concordia Wormatiensis (a. 1122) tamquam prima quaedam concordata recenseri possunt. Errant igitur *De Angelis* l. c. n. 3., si existimat pactum Callixtinum sive Wormatiense concordatis non esse adnumerandum. Etenim *factum*, quod ibidem asserit scl. a Callixto II in illo concordato nullam *veram concessionem* factam esse imperio, est omnino falsum; asserta vero *necessitas concessionis* ad veram notionem concordati solido argumento non demonstratur (38).

(34) V. g. concordata Constantiensia excepto anglico a. 1418 fuerunt temporanea scl. ad quinquennium inita. Cfr. *Hefele* t. VII p. 365; etiam Concordatum Lettonicum per tres annos durare debebat, sed per *tacitam* annuam renovationem iterum firmum fieri debuit, nisi sex mensibus ante finem anni denuntiaretur. Cfr. art. 20; *Schiffini* l. c. n. 560, ubi divisionem foederis internationalis in *realia* et *personalia* reprobatur eique potius substituit divisionem in pacta *perpetua* et *temporanea*, quod in pactis *stricto* internationalibus principes gerant *personam totius reipublicae*, cui praesunt.

(35) *Moulart* n. 2 ex fine concordatorum magis ingeniosam quam accuratam repetit divisionem concordatorum. Cfr. *Hammerstein* p. 210.

(36) *Satolli* p. 50 sq.; *Phil. Hergenroether* l. c. p. 825 sq.

(37) *Supra* h. t. not. 11.

(38) Cfr. *supra* h. tit. not. 4, 6; *Acta theolog. Oenip.* t. IV p. 530 aliter *Giobbio* p. 6, 8, ubi rationibus haud efficacibus pariter sententiam *De Angelis* sustinere conatur. Nam Callixtus Papa in concordato Wormatiensi tria Imperatori « *concedit* »: 1) ut electiones Episcoporum regni teu-

Post concordiam inter Sedem Apostolicam et imperium restauratam Callixtus II alique Romani Pontifices in conciliandis regibus utriusque Siciliae adversa fortuna usi sunt atque post

tonici in praesentia Imperatoris fiant, sed absque simonia et aliqua violentia; 2) ut si qua inter partes discordia emergerit, Metropolitani et Episcoporum comprovincialium consilio vel iudicio, saniori parti assensum et auxilium praebet; 3) ut Episcopi *electi* i. e. ante consecrationem in eodem regno teutonico, ex aliis vero imperii partibus i. e. in Burgundia et Italia non nisi Episcopi iam *consecrati* infra sex menses regalia per sceptrum ab Imperatore recipiant. Quae hisce verbis Imperatori permittuntur, non tantum expresse *vocantur*, sed etiam quoad *rem sunt* concessionem R. Pontificis.

Etenim si Capitulis cathedralibus imponitur *obligatio*, ut non nisi praesente Imperatore (vel eius Commissario) celebrent electiones Episcoporum, libera electio accipit gravem *limitationem* neque in natura rei neque ullo iuris textu fundatam, scilicet saltem congruo quodam tempore *exspectanda*. Praeterea ex intentione utriusque partis illa praesentia Imperatoris profecto debuit esse immunis a violentia et simonia, sed nequaquam ab omni licita interventione per preces vel consilia positiva et negativa vel commendationes. Similiter altera concessio, etsi apposita fuerit condicio de consilio et iudicio Episcoporum comprovincialium, tamen de novo admittit veram quandam interventionem Imperatoris in electionibus controversis per se valde onerosam atque adeo periculosam.

Tandem R. Pontifex tertio loco permisit, ut Episcopi pro feudis imperii iuramentum *vasallorum*, non simplicis tantum *fidelitatis* praestarent. Quod si quis perpendat, quantopere Ecclesia grave istud homagium vasallorum a suis Episcopis voluerit remove, facile intelliget non levem Imperatori factam esse concessionem. Nihil igitur mirum, Conrado, Archiepiscopo Salisburgensi, viro pro libertate Ecclesiae zelantissimo, summo pere displicuisse, quod in concordato Wormatiensi Episcopi ab homagio vasallorum praestando non fuerint liberati. Cfr. *Cavagnis*, Inst. iur. publ. eccles. P. II p. 27 sq. Cui oneri homagii in se iam gravi accessit illa circumstantia, quod homagium fuerit praestandum saltem in regno teutonico ab Episcopis tantum *electis*, nondum confirmatis et consecratis. At quicumque attendat, quam aegre Ecclesia semper tulerit, si Episcopi tantum electi iura sedi suae adnexa exercuerint, is haud difficulter sibi persuadebit gravem fuisse concessionem, si R. Pontifex in concordato permisit, ut Episcopi teutonici *tantum electi investirentur* feudis imperii suis sedibus unitis. Quae argumentatio ex ipso textu petita imprimis plene confirmatur ex testimonio virorum doctorum in Germania, qui nostra aetate ex professo de concordato Wormatiensi scripserunt et communiter docent Callixtum Papam Imperatori Henrico V veras nec leves fecisse concessionem. Deinde accedit alterum gravissimum factum.

Cum Imperator Lotharius III, optimus successor Henrici V, gubernacula imperii teneret, viri ecclesiastici in Germania, quibus summa cura

varias clades et nefastas pacis stipulationes tandem Hadrianus IV a. 1156 eas concordiae condiciones cum Guilelmo I acceptare coactus est, quas non nisi iniquissimus Ecclesiae hostis Romano Pontifici imponere potuit. Mirum igitur non est, quod in istis regionibus paulatim orta sit famosa illa « *Monarchia Sicula* », quae, si cum concordatis aliarum nationum comparetur, vere tyrannica oppressio Ecclesiae in Sicilia est dicenda (39).

Exstinctis dissidiis in Germania, Italia, Anglia de investituris maiorum Praelatorum (40) per concordiam Wormatiensem (a. 1122) et Londinensem (1107) potissimum Alexander III

fuit promovendi libertatem Ecclesiae, Imperatori persuadere studuerunt, ut non solum concordatum Wormatiense fideliter servaret, sed etiam renuntiaret suae personali praesentiae in electionibus Episcoporum, loco homagii vasallorum contentus esset simplice iuramento fidelitatis atque etiam in regno teutonico investituram feudalem solummodo praestaret Episcopis iam consecratis. Cui desiderio Lotharius per expressam quandam promissionem non annuit, immo a R. Pontifice studuit potius ultiores obtinere favores. Quae facta denuo evidenter probant coetaneos concordati Wormatiensis firmiter existimasse, Imperatori speciales factas esse concessionem. Cfr. *Hefele* t. V. p. 371 sq. 388; *Card. Hergenroether-Kirsch* t. II p. 300 sq., 438 sq. Porro si concessionem R. Pontificis dicuntur necessarium elementum genuinae notionis concordati, confunduntur ea, quae de facto communiter fiunt, cum natura rei; praeterea huiusmodi opinio refutatur ex natura iuridica *constituti*, quo per verum pactum iura recognoscuntur iam aliunde debita (cfr. *Schiffini* h. tit. not. 139) et ex facto complurium concordatorum *sine* concessionibus pontificiis initorum. Cfr. h. tit. not. 50.

(39) *Sentis*, Die Monarchia Sicula p. 76 sq., p. 48 sq. Cui scriptori omnino adstipulandum est, *authentiam* historicam concessionis Urbani II (a. 1098), *non posse solidis argumentis impugnari*, cum Paschalis II concessionem sui praedecessoris expresse commemoret atque confirmet. Pariter autem certum est regalistas atque perversam praxim illi privilegio Urbani II eam dedisse *extensionem*, quae in verbis *genuinis* privilegii nullum habet *fundamentum*. Cfr. *Sentis* p. 37 sq., p. 53 sq.; *Card. Hergenroether-Kirsch* t. II p. 378, 449. Quare recentiores quoque scriptores arbitrariam illam extensionem recte impugnant (cfr. *Cavagnis* P. II, p. 45 sq.; *Palmieri* p. 592 sq.); at si etiam omnimodam authentiam historicam illius privilegii Urbani II negant, id forte exinde repeti potest, quod ipsis Decretalis Paschalis II aut saltem novae disquisitiones *Sentis* penitus manserint ignotae.

(40) Cfr. c. 2 Conc. Remens. (a. 1119); *Hefele* t. V p. 355 sq., 349 sq.; *Card. Hergenroether-Kirsch* t. II p. 446, 450 de pacto Eugenii III et Frederici I (a. 1153) inito.

(a. 1159-1181) prudenti temperamento adhibito etiam controversias de inferioribus beneficiis per concessionem *iuris patronatus* definivit (41). Quare si quis contendat in iure Decretalium nihil de concordatis reperiri atque magnos illos Romanos Pontifices velut Alexandrum III et Innocentium III pro sua plena et expedita potestate *leges* condidisse, non *concordata* iniisse, id non nisi ex parte verum est. Nam universus titulus 38 de iure patronatus libri III Decretalium est tacitum quoddam concordatum atque non levium iurium in favorem laicorum facta concessio et futurorum privilegiorum principibus saecularibus datorum vera praeformatio. At illud sane ex principiis iuris Decretalium deducitur, *concordata necessaria non esse*, sed ad summum pro diversa condicione temporum *utilia* vel *convenientia*. Cum vel ipsi Cardinales ex fine saeculi 13 et potissimum ex medio saeculo 14 etiam per capitulationes in conclavi et multo magis tempore magni schismatis occidentalis auctoritatem Romanorum Pontificum deprimere satagerent, facile intelligitur, quod etiam alii principes saeculares et ecclesiastici easdem semitas alacriter secuti sint. Quibus incommodis iam in ipso Concilio Constantiensi Martinus V per concordata prudentibus concessionibus haud vacua remedium afferre tentavit (42). Deinde Nicolaus V ad superandas difficultates ex schismate Basileensi ortas exemplum Martini V secutus in concordatis Vindobonensibus iuris rigorem temperavit atque favores indulsit. Tandem Leo X ut in Gallia abrogationem plenam pragmaticae sanctionis obtineret, Franciscum I in concordato a. 1516 inito praeclaris privilegiis cumulavit. Post hanc aetatem rariora sunt concordata (43).

At saeculo decimo octavo cum crescerent mirum in modum controversiae inter Ecclesiam et varias civitates, frequentior fit usus concordatorum (44). Praesertim Benedictus XIV tum in minoribus constitutus tum ad cathedram S. Petri evectus per concessionem principibus saecularibus factas et media leniora, haud semper felici cum successu, extrema pericula ab Ecclesia aver-

(41) Phillips t. VII §§ 412 sq.

(42) Hefele t. VII p. 351.

(43) Nussi p. VI, ubi refert tantum conventionem initam cum Ferdinando II (a. 1630).

(44) Nussi p. VI sq.

tere studuit (45). Destructo aut perturbato statu Ecclesiae in universa fere Europa per revolutionem gallicam, Napoleon I a. 1801 ad restaurandam pacem religiosam in Gallia cum Pio VII sollemnem iniit conventionem (46). Quod exemplum non pauca gubernia postea secuta sunt (47), atque imprimis Pius IX complura concordata iniit (48), quibus post longam moram sub Leone XIII inde ab a. 1881 novae accesserunt conventiones vel stipulationes v. g. propria et formalis conventio cum republica Columbiae a. 1887, pacta adstipulata cum gubernio Magnae Britanniae (49); nec minor activitas ecclesiastica adhibita a Pio XI in celebrandis Concordatis cum variis nationibus post extinctum ultimum bellum europaeum (*Restrepo*, Opere citato).

§ 1. DE SUBIECTO CONCORDATORUM

217. I. *Ex parte Ecclesiae* concordata inire possunt:

a) *Episcopi* ut principes ecclesiastici intra ambitum suae iurisdictionis de rebus mere ecclesiasticis. Et revera saeculis elapsis non raro Episcopi (50) v. g. cum gubernio austriaco vel bavario (51) concordata inierunt. Quoniam autem Episcopi nihil contra ius commune aut de causis maioribus statuere valent, nostra aetate haec potestas Episcoporum summopere est restricta et vix ullius practici momenti. Immo huiusmodi pacta inter Episcopum et gubernium civile inita a Romanis Pontificibus fuerunt expresse reiecta aut saltem non probata (52).

(45) *Sentis*, D. Monarchia Sicula p. 162 sq.

(46) *Crétineau-Joly*, Bonaparte, le concordat de 1801, et le Card. Consalvi (contra Theiner); *Bonald*, Deux questions sur le concordat de 1801; *Scherer* l. c. p. 58 sq.

(47) *Nussi* p. VIII sq.; *Scherer* p. 60 sq.; *Vering* §§ 38 sq.

(48) *Nussi* p. IX sq.

(49) Act. S. Sed. vol. XXI p. 7 sq.; Convent. Leon. XIII.

(50) *Nussi* l. c. append. p. 1 sq., ubi refertur concordia inita a. 1288, inter regni Portugalliae Praelatos et regem Dionysium, quae a. 1289 a Nicolao IV est confirmata; etiam inter Episcopum Leodiensem et Carolum V a. 1542 conventio inita fuit; *Nussi* p. 11 sq.; Arch. f. k. K. t. XXIV p. 223.

(51) *Zech* § 324; *Scherer* p. 153 not. 3; *Cavagnis* p. 390.

(52) *Vering* § 89 not. 21 § 44 not. 31. Cfr. can. 220, 255.

b) *Romanus Pontifex* tamquam *supremus rector* et pastor *Ecclesiae universalis* (53) *suprema* et *plena* potestate instructus est ad ineunda concordata de rebus ecclesiasticis cum guberniis quibuscunque etiam infidelibus. Quin immo ius ineundi conventiones, quae nostro saeculo vulgo vocantur concordata, Romanis Pontificibus simpliciter est reservatum neque ulla ratione Episcopis proprium. Nam saepe in istis concordatis *ius commune* aliquo modo *immutatur*, cum v. g. laicis aliquid indulgetur, quod solis clericis est permissum, aut ipsis acatholicis conceduntur favores, quos Ecclesia solis fidelibus catholicis impertiri solet (54). At ius commune a solo Rom. Pontifice, non ab Episcopis immutari potest (55). Praeterea concordata, ut ex textu illorum patet, de gravissimis et plurimis rebus ecclesiasticis universae cuiusdam rei-publicae decernunt (56). Quae rerum ecclesiasticarum ordinatio optimo iure *causis maioribus* adnumeratur; sed causae maiores in Ecclesia Romani Pontificibus sunt reservatae (57). Tandem negari non potest gubernia civilia ideo expetere concordata, ut habeatur norma determinata et stabilis ad negotia ecclesiastica in universo regno expedienda, ad quam servandam vel *ipsi Episcopi* et *Concilia provincialia* adstringantur; manifestum vero est huiusmodi normam sine interventione Romani Pontifices non posse constitui.

II. *Ex parte reipublicae* sive *Status* subiectum, quod inire potest concordata est is, qui secundum constitutionem reipublicae iure conventiones publicas et internationales ineundi et leges ferendi praeditus est (58). Quo iure reges vel praesides guberniorum civilium ordinarie uti solent per suos delegatos sive plenipotentarios sibi solummodo reservant potestatem pacta

(53) Quare Romanus Pontifex concordata, de quibus agitur, non init ut princeps civilis Status pontificii. Cfr. de conventionibus a R. Pontifice ut principe civili initis: Atti del Pontefice Pio IX P. II vol. 2 p. 21 sq., 79 sq., 101 sq., 180 sq., 212 sq.

(54) Nussi p. 105.

(55) Cap. 4 X de concess. praeb. III 8.

(56) Cfr. cit. concord. hisp. (a. 1851) h. tit. not. 31.

(57) Quod a fortiori valet, si non paucae causae velut nova dioecesium circumscriptio iam ex sese Romano Pontifici sint reservatae.

(58) Arch. f. k. K. t. VI, p. 141 sq. (responsio Card. Antonelli ad gubern. Badense); Scherer p. 153; Vering § 44, X; Arch. f. k. K. t. VII, p. 318 sq. (resp. Card. Antonelli ad gubern. Wuerttemberg.).

conventa in forma legitima ratificandi. Quod si reges vel praesides plenam et absolutam, ut dici solet, habent potestatem iurisdictionis, sine consensu comitiorum publicorum non solum ratificationem conventionis factae dare, sed etiam concordatum ratificatum tamquam legem Status etiam fundamentalem (59) in omne futurum tempus valituram promulgare valent (60). At non raro constitutiones civitatum ad omnia *pacta* publica multoque magis ad omnem *legem* Status praesertim fundamentalem requirunt consensum comitiorum publicorum datum in forma legitima pro diversitate actuum approbandorum. Quo in casu absque consensu comitiorum publicorum ratificatio concordati per solum principem vel praesidem facta absolutam firmitatem non obtinet, neque concordatum tamquam lex Status promulgari potest (61). Hinc Sedes Apostolica ne evidenti ludibrio exponatur, conventiones in forma sollemni inire non solet, nisi gubernium civile necessitati petendi consensus comitiorum publicorum non sit adstrictum, aut de consensu illo certo praestando rationabile quoddam dubium exsistere non possit (62).

218. *Scholion.* In concordatis nunc ex longo iam tempore initis subiectum ex parte Ecclesiae est *sola Sedes Apostolica* et ex altera parte *solus Status* sive gubernium civile (63). At concordata Constantiensia a Romano Pontifice cum « *natione germanica* » conclusa nequaquam ex altera parte tamquam proximum et unicum subiectum paciscens habuerunt regem Germaniae vel Imperatorem, sed congregationem Praelatorum ecclesiasticorum (64) ex *Germania, Polonia, Hungaria, Dania, Suecia, Nor-*

(59) Cfr. concordatum bavaricum (a. 1817) art. 18, et Vering § 38.

(60) Cfr. concord. austriac. (a. 1855) art. 35; Vering l. c. § 37.

(61) Concord. inter S. Sed. et rempubl. Columbiae (a. 1887) art. 31, 32; Act. S. Sed. vol. XXI, p. 12.

(62) Cfr. Card. Antonelli l. c. Quae agnitio legis ecclesiasticae quamvis aliunde iam sit Ecclesiae *de iure* etiam in foro civili debita, tamen ut ea certius *de facto* et *efficaciter* obtineatur ab Ecclesia, per *specialem* promissionem in *forma sollemni* dandam exigitur. Cfr. Zallinger vol. II, p. 348; Biederlack in Act. theol. Oenip. t. XXVI, p. 161.

(63) Nussi p. V, sq.; Baldi l. c. p. 114.

(64) Hefele t. VII, p. 358 sq.; ubi etiam agit de concordatis initis cum « *natione gallica* » vel verius cum nationibus latinis sive romanis, item de concordato perpetuo cum natione anglica. Cfr. de concordato cum Hispania inito: Giell in Lit. Handw. a. 1893, p. 215.

vegia. Quare Romanus Pontifex huiusmodi concordata potius iniit tamquam rector Ecclesiae universalis cum coetu pastorum ecclesiarum particularium (65). Ipsa quoque concordata Vindobonensia Nicolaus V iniit cum Imperatore Friderico III et cum aliis principibus *saecularibus* et *ecclesiasticis Germaniae* i. e. cum gubernio civili et hierarchia ecclesiastica Germaniae (66). Verum inde a tempore, quo Franciscus I, rex Galliae, concordatum iniit cum Leone X (a. 1516) solum gubernium civile ex altera parte est subiectum paciscens obligationis. Quin immo ultimo saeculo Romani Pontifices cum *guberniis schismaticis* et *haereticis* concordata inierunt, atque iam in eo videtur fuisse (67), ut inter Pium IX et Imperatorem Turcarum sollemnis fieret conventio (68). Ex his quoque animadversionibus denuo patet inter concordata *antiqua* et *nova* haud levia esse discrimina; minime vero omnes illae differentiae sunt admittendae, quas recensuit Schulte l. c., cum adhuc catholicus esset. Ipsi enim protestantes, quamvis intentionem Schulte laudarunt, tamen singularem illam opinionem in fontibus iuris canonici catholicorum fundamentum non habere recte eidem obiecerunt (69).

§ 2. DE FORMA CONCORDATORUM

219. *Forma* concordatorum diversa fuit pro diversitate temporum; attamen generatim *tres formae* principales recenseri possunt.

I. Concordatum Callixtinum sive Wormatiense constat duabus declarationibus sive legibus, de quibus inter partes contra-

(65) Cum hisce concordatis magnam similitudinem habent pacta et capitulationes Cardinalium vel canonicorum in electionibus Rom. Pontificum vel Episcoporum.

(66) Nicolai V. Const. « *Ad sacram Petri Sedem* » 19 Mart. 1448; *Schmalzgr.* l. c. n. 265; *Scherer* p. 289.

(67) *Nussi* p. V sq.

(68) *Tarquini* p. 79 sq.; *Verling* § 62 p. 365; *Baldi* l. c. p. 96.

(69) *Richter*, *Lehrb. d. k. u. pr. K.* p. 260. *Herrmann* quoque vocabulum concordati nimium restringit, ut recte observat *Scherer* p. 152, not. 1; nequaquam enim concordata tantum eae dicuntur *conventiones*, in quibus relationes inter Ecclesiam et Statum ordinantur *secundum iuris principia*, non abstractione facta a principiis iuris ad stabiliendum modum quendam vivendi. Cfr. not. 33, h. tit.

hentes antea conventum fuerat, atque una inscribitur: « *Privilegium Callixti Papae II* », altera vero: « *Praeceptum Henrici IV (V) Imperatoris* ». Quae Henrici declaratio insuper hanc habet subscriptionem: « *Haec omnia acta sunt consensu et consilio principum, quorum nomina subscripta sunt* » (70).

Concordata Constantiensia formam habent *Bullarum pontificiarum*, quae post concordiam de tenore stabilitam publicatae fuerunt (71).

II. Propriam quandam *formam pactorum bilateralium* referunt concordata Vindobonensia Nicolai V et Friderici III et conventio inita inter Leonem X et Franciscum I. Praesertim saeculo nostro in quamplurimis conventionibus eadem omnino forma externa servata est atque in pactis internationalibus, v. g. « *Conventio inter Sanctitatem suam Pium IX, Summum Pontificem, et Maiestatem Suam... Franciscum Iosephum I, Imperatorem Austriae. In nomine sanctissimae et individuae Trinitatis. Sanctitas Sua... et Maiestas Sua... concordibus effecturi studiis, ut fides, pietas et omnis recti honestique vigor conservetur et augeat, de Ecclesiae catholicae statu in eodem imperio solemnem inire conventionem decreverunt* ». Deinde plenipotentarii ab unaquaque parte contrahente nominati postquam sibi mutuo instrumenta plenipotentiae tradiderunt, de certis articulis conveniunt. Tenor illorum articulorum in formalem quandam conventionem redigitur, ubi in fine determinatur tempus, intra quod ratificationum mutua traditio fiat necesse est; denique conventio a plenipotentariis subscribitur sigilloque munitur. Quibus tractatibus praemissis Romanus Pontifex conventionem initam in consistorio publico et per propriam Bullam (saepe non satis a scriptoribus examinatam) ratificare et tamquam legem ecclesiasticam pro illa regione promulgare solet. Principes civiles vero consuetis formis ratificationem conventioni impertiuntur eamque suis edictis vel alio legitimo modo ut leges Status promulgant (72).

(70) Cfr. quoque conventionem inter Benedictum XIII et Victorem Amadeum, regem Sardiniae, (a. 1727) in forma *Brevis et Instructionis R. Pontificis atque notificationis regiae*; *Scherer* p. 153; *Giobbio* p. 17 sq.

(71) *Hefele* t. VII, p. 358.

(72) Exemplum talis conventionis est conventio Columbiae cum S. Sede (a. 1887) et ad ipsius normam inita sunt, ut plurimum, cetera recentiora concordata. Cfr. *Act. S. Sed.* vol. XXI, p. 7 sq. vel *Conventiones*

III. Cum principes quidam acatholici (73) de sua maiestate multum solliciti ineunte ultimo saeculo nollent Romano Pontifici vel in ipsa inscriptione conventionis concedere praecedentiam, singuli articuli, de quibus inter Romanum Pontificem et principem acatholicum v. g. per diplomaticas notas signatas sive per litteras reversales (note reversali) i. e. per mutuam acceptationem promissionum ab utraque parte datarum vere, sed minus sollemniter conventum fuerat, speciali Constitutione Romani Pontificis promulgabantur, atque deinde iidem articuli edicto regiō rati habiti sunt (74).

§ 3. DE OBIECTO CONCORDATORUM

220. *Obiectum* sive materia concordatorum possunt esse et de facto sunt:

I. *Res temporales* (75), i. e. bona temporalia. Qua ratione Romanus Pontifex v. g. propter maius bonum spirituale *renuntiat* dominio bonorum ecclesiasticorum forte tempore religiosae vel civilis revolutionis dilapidatorum atque ad summum modicam quandam exigit compensationem; porro *indulget*, ut Ecclesiae proprietates possint publicis *vectigalibus* subici (76). Gu-

Leon. XIII, p. 75 sq.; *Vering* §§ 37 sq., de conventionē austriaca aliisque concordatis.

(73) *Scherer* p. 154; *Vering* §§ 39, 40, 44.

(74) Cfr. Conventiones Leon. XIII, p. 21 sq. 57 sq., 96 sq.; *Giobbio* p. 17 sq., interdum articulis publicatis concordati adiunguntur aliae *secretae* declarationes et instructiones, de quibus pariter inter R. Pontificem et gubernium civile concordia inita fuit. Cfr. v. gr. Protocolum additionale Concordatui Austriaco a. 1934 apud Restrepo l. c. p. 666 sq.; *Scherer* p. 153; *Vering* §§ 37, 44; *Collect. Lac. t. V*, col. 1321 sq.

(75) Cfr. conventionem Ferdinandi II, cum Sede Apostol. a. 1630, initam (apud *Nussi* l. c. in append. p. 17 sq.), quae exclusive agit de bonis temporalibus; convent. Columb. (a. 1887) l. c. in Act. S. Sed. art. 22-29 incl.; *Nussi* tit. 22, p. 213 sq.; *Tarquini* p. 74; *Cavagnis* p. 389 sq. iunct. p. 387 sq.

(76) Convent. cit. Columb. art. 6, 29, quibus consentiunt articuli aliorum Concordat. — Haud abs re est illa animadversio, inter varias concessionēs Sedis Apostolicae etiam circa bona temporalia factas *non leviter esse discrimina*. Nam si Rom. Pontifex certis bonis temporalibus renuntiat (cfr. cit. convent. Columb. art. 29), illa bona non amplius ma-

bernium civile vero pro sua parte sese obstringit, ut loco compensationis pro bonis Ecclesiae sublati *vi publici debiti* a Statu suscepti Episcopis aliisque clericis constituat dotem, aut etiam promittit se futuro tempore ad novas dioeceses erigendas sufficientes redditus vel ad alios scopos ecclesiasticos subsidium pecuniarium esse subministraturum (77).

II. *Res mixtae*, quibus sensu stricto eae tantum causae adnumerari possunt, de quibus sub *diverso* respectu utraque potestas *per se iure proprio* et nativo aliquid statuere potest velut regiae universitates, scholae municipales (78), matrimonium (79). At latiori sensu eae quoque res vocantur mixtae, quae *per se uni* tantum potestati ex iure proprio et nativo subsunt, sed a) ob *difficultatem* suam exigunt cooperationem alterius potestatis v. g. haeresis (cfr. artic. 1 concord. hisp. a. 1851), vel b) per *concessionem* sive delegationem unius potestatis in alteram sunt aliquo modo translatae, v. g. si civitas Episcopo concederet magistratum civilem v. g. senatoris, iudicis (80), aut vicissim si Romanus Pon-

nent in dominio *proprietatis* Ecclesiae constituta neque *iurisdictioni* ecclesiasticae tamquam vera bona Ecclesiae exclusive et directe sunt subiecta. Quod si Ecclesia v. g. in cit. convent. Columb. art. 6, *permittit*, ut bona ecclesiastica *legibus tributariis* Status sive publicis vectigalibus subici possint, nequaquam Rom. Pontifex dominio *proprietatis* Ecclesiae in illa bona renuntiavit neque Statui *ius* quoddam *proprium* et nativum *iurisdictionis* inesse agnovit ad condendas *leges* tributarias de bonis temporalibus Ecclesiae, sed ex *concessione* Ecclesiae absolute revocabili atque limitata ius illud Status repetendum esse sufficienter insinuavit. Cfr. *Nussi* p. 200 et de *decimis* p. 261 sq. et append. p. 11 sq., ubi refertur concordatum *de decimis* inter Praelatos et regem Lusitaniae initum et a Leone X, 1516, confirmatum, et p. 222 art. 8, concordati a. 1753, cum Hispania initi *de compensationibus* solvendis v. g. 310.000 scutorum Romanorum pro *annatis* a Sede Apostolica in provisione *beneficiorum* perceptis.

(77) Convent. Columb. art. 22, 25; *Nussi* p. 222 sq.

(78) Convent. Columb. art. 12, 13, 14; l. c. p. 69 sq.

(79) Convent. Columb. art. 17, 18, 19; *Nussi* p. 197 sq.; *Vering* § 37, p. 153 sq. de praxi hungarica; *Vering* §§ 63, 157 de iurisdictione civili Episcoporum in imperio Turcarum.

(80) Cap. 4, X, de raptor. V, 17. Profecto nequaquam omnes praerogativae et facultates, quae tempore medii aevi clero competebant, ex iure divino vel canonico possunt derivari, sed non paucae ex concessione potestatis civilis iure mere historico fuerunt acquisitae. Cfr. *Nussi* p. 29;

tifex principi civili indulget ius (81) nominandi Episcopus sui regni, c) generatim eae res, in quibus civilis gubernii et Ecclesiae *utilitas* intervenit, vel facilius inter utramque potestatem dissidia oriuntur vel orta sunt (82).

III. *Res spirituales*, quae per se *soli* potestati ecclesiasticae ex iure proprio et nativo sunt subiectae v. g. liturgia, indulgentiae (83). At ex data notione rei mixtae patet non pauca obiecta concordatorum non nisi *lato sensu* rebus *mixtis* esse adnumeranda, et *per se optimo iure inter causas spirituales* recenseri, velut *privilegium nominandi Episcopos*. Quod si potestas civilis iura divina et canonica Ecclesiae *agnoscit* seque inviolabiliter illa observaturam esse *promittit* (84), et vicissim Ecclesia propria iura Status sollemniter agnoscit (85), sane utraque pars *in se novum ius* non acquirit, sed *ex novo titulo* iura sua propria contra alte-

Hefele t. VI, p. 131, ubi refertur transactio regis et Episcoporum Norvegiae de iure eligendi regem a. 1273, facta et a Gregorio X, in Concil. Lugdun. II, a. 1274, confirmata. Cum rex in compensationem *iuris* certe *temporalis* ab Episcopis dimissi promitteret singularem protectionem Ecclesiae, profecto ista protectio regia nequit haberi res in se spiritualis, secus non potuisset tamquam *aequivalens* permutari cum re *temporali*. Porro cum pro protectione Ecclesiae possit accipi praemium *temporale*, denuo efficitur illam rebus spiritualibus non posse adnumerari. Quibus praerogativis mere politicis Ecclesia mutata temporum condicione potuit *renuntiare*. Cfr. c. 35, C. XI, q. 1; *Schmalzgr.* l. c. lib. V, t. 33, n. 75; *Vering* § 37, p. 153, de praerogativis antiquis cleri hungarici, attenta tamen distinctione inter privilegia, quae per se iure canonico nituntur, et privilegia ex solo iure civili repetenda. Quare nequaquam omnia iura a *Vering* recensita indiscriminatim possunt dici «*iura mere politica*». Cfr. quoque Arch. f. k. K. t. XXIII, p. 413 sq. Item in singulis casibus accurate inquirendum est, qualis fuerit *natura iuridica* illarum concessionum Status. Cfr. *Hammerstein* l. c. p. 211.

(81) Quod ius etiam disertis verbis in concordatis vocatur *privilegium* vel *indultum*. Cfr. *Nussi* p. 34 sq.

(82) V. g. de parochiarum et dioecesium erectione, de immunitate eccl. Cfr. *Nussi* p. 19 sq., 95, 151 sq.; convent. Columb. art. 16.

(83) *Nussi* p. 109 sq.; convent. Columb. art. 23; *Giobbio* p. 13 sq.

(84) V. g. cit. concord. Praelatorum Portugalliae (a. 1288) apud *Nussi* l. c. p. 281 sq.; concord. austr. (a. 1855) art. 1, 2; concord. hispan. (a. 1851) artic. 1; *Nussi* l. c. p. 1 sq.

(85) Concord. Wormat. (a. 1122) in praecepto Henrici Imp. apud *Nussi* p. 29; concord. Columbiae artic. 19, de effectibus civilibus matrimonii. Cfr. quoque *Nussi* p. 197 sq.

ram possidet (86) secundum analogiam *constituti* (87) vel obligationis aliunde iam debitae, sed *promissione* vel *iuramento* confirmatae.

IV. Practice vero et *de facto* obiecta concordatorum *ordinarie* ad *duplicem speciem* reducuntur. Continent enim concordata regulariter 1) *sollemnes sponsiones guberniorum civilium* pro suo *officio* aliunde iam certo servandi et tuendi *iura* Ecclesiae in concordatis expressa, 2) *leges et concessioniones speciales* Rom. Pontificis *fide publica Sedis Apostolicae* corroboratas. Quare gubernia civilia non nisi *extraordinarie* in concordatis aliquid Ecclesiae promittunt, ad quod aliunde non iam obligantur, aut vicissim aliquid de proprio concedunt Ecclesiae.

§ 4. DE NECESSITATE ET CONVENIENTIA CONCORDATORUM

221. I. *Necessitas* quaedam absoluta et ordinaria concordatorum ad ordinandas relationes inter Ecclesiam et Statum admittenda non est. Nam huiusmodi necessitas ex logica consequentia solummodo esset asserenda, si inter Ecclesiam et societatem civilem existeret *perfecta aequalitas* sive *coordinatio*. Quae cum ob finium utriusque societatis subordinationem contineat manifestam absurditatem et errorem dogmaticum, nullo modo sustineri potest (88). Quod si potestas civilis potius potestati ecclesiae indirecte subordinata est (89), sane Ecclesiae competit limites inter utramque potestatem partim pro suo *infallibili magisterio authentice declarare*, partim, ubi agitur de personis et rebus cum bono Ecclesiae conexis, pro sua *iurisdictione decretorio imperio figere* (90). Cui infallibili declarationi

(86) Acta theologica Oenip. t. IV, p. 530; *Scherer* p. 154, not. 9; *De Angelis* n. 5, «*Nisi (?) eadem obligatio naturalis aucta vi pacti*»; *Costa-Rossetti*, Synopsis philosoph. mor. p. 684 sq.

(87) *Arndts-Serafini* l. c. § 240; *Schiffini* l. c. n. 560, II.

(88) *Tarquini*, Instit. p. 48 sq., p. 74, III; Act. theol. Oenip. t. XI, p. 385 sq.; *Kreutzwald* l. c. p. 1502 sq., 1506 sq.; *Hammerstein* p. 111 sq., p. 144 sq.; *Giobbio* p. 20 sq.; *Billot* p. 126.

(89) Leon. XIII, Encycl. «*Immortale*» 1 Nov. 1885; Syllab. prop. 24, 30; scriptores all. in nota praeced.

(90) Syllab. prop. 30; *Suárez*, De leg. l. IV, cap. 11, n. 12; *Hammerstein* p. 166 sq.

atque imperio potestas inferior necessario obedire debet (91). Hinc liquet concordata secundum certam et indubitam theoriā de indirecta Ecclesiae superioritate *absolute* non esse necessaria (92). Quare Hinschius aliique patroni Status moderni, qui Ecclesiam Statui subordinatam esse defendunt (93), per legitimam consequentiam pariter ad negandam necessitatem concordatorum recte adducuntur, sed legitima illa consequentia non potest efficere, ut *principia falsa* illorum virorum fiant vera. Cfr. Pii IX Encycl. « *Quanta cura* » 8 Dec. 1864; Leon. XIII Encycl. « *Immortale* » 1 Nov. 1885; Syllab. prop. 19 sq.; Hammerstein, p. 131 sq.

Quin immo etiamsi agatur de rebus mere ecclesiasticis vel mere civilibus, ad quas obtinendas concessio unius potestatis et acceptatio alterius necessaria est, tamen strictum *pactum bilaterale* vel *praevium concordatum* non requiritur. Nam Ecclesia Statui certos favores per modum *meri privilegii* sine ulla forma pacti vel concordiae dare potest, atque similiter Status Ecclesiae res suae iurisdictioni subiectas citra pactum tradere valet (94).

II. Quod si concordata absolute necessaria non sunt, tamen ea possunt incidere tempora, ut tum *Ecclesiae* tum *Statui* sint *utilia* atque *convenientia*. Cuius assertionis luculentum argumentum est ipsa longa series concordatorum, quae si neque Ecclesiae neque Statui essent utilia, a tot guberniis non fuissent expetita neque a tot Rom. Pontificibus inita. Porro summopere Ecclesiae interest, ut *pax* vigeat et *concordia* inter utramque potestatem, atque iura ipsi propria a potestate civili sint agnita et

(91) Suárez, De leg. l. IV, cap. 9, n. 2. « *Conclusio haec certa et communis apud catholicos* ».

(92) Leo XIII, l. c. § « *Sed quia utriusque imperium* », ubi pervenit ad ordinandas res mixtas, de quibus potissimum conventiones fiunt, concordatis non vim medii primarii et ordinarii, sed subsidiarii et extraordinarii tribuit. Cfr. quoque Cavagnis p. 387 sq.

(93) Hinschius, Staat. u. Kirche p. 269.

(94) Suárez l. c. lib. VIII, cap. 37, n. 3; Hammerstein p. 211; Tarquini p. 71, ubi pariter admittit fieri posse, ut conventionibus sive concordatis « *Ecclesiasticae potestatis fines vel dilatentur vel contrahuntur* ». Cfr. supra h. tit. § 3 de compluribus privilegiis cleri. Quare quae Tarquini p. 78 sq. asserit, secundum principia a Suaressio et Hammerstein l. c. propugnata sunt intelligenda vel limitanda.

protecta. Quem scopum si Ecclesia obtinere non potest per usum suae plenae et perfectae potestatis legislativae, sapienter ex novo titulo sollemnis conventionis tranquillum usum suorum iurium praesertim *ab iis principibus* sibi procurare studet, qui iurisdictionem ecclesiasticam ex iure quodam divino constitutam *non admittunt*, aut privilegiis concessis favorem principum saecularium tum catholicorum tum acatholicorum satagit obtinere (95).

Quod si concordata etiam ex parte Status aequi iustique studio ineantur et servantur, relatio inter Ecclesiam et potestatem civilem quamvis a suprema sua perfectione deficiat, tamen saltem intra limites *verae amicitiae* duarum potestatum independentium manet constituta. Quae relatio *perfectae separationi* inter Ecclesiam et Statum est praeferenda (96).

Bono quoque *communi* ipsius Status per concordata consulitur. Vix enim ulla re pax et tranquillitas civitatum magis turbatur, quam discordis atque dissidiis religiosis (97). Quae discordiae conventionibus sopiuntur, civibusque catholicis securitas datur. Ipsa enim iura religiosa non iam pendent ab arbitrio guberniorum, sed a iustis *legibus publica fide* firmatis. Neque civitas per concordata inita suam amittit dignitatem atque auctoritatem. Nam Ecclesia non nisi ex parte recipere solet, quod pro suo iure postulare potest, atque non raro vix ea recuperat iura, quae omni societati honestae vel societatibus religiosis acatholicorum a legibus civilibus conceduntur. At profecto non iam vivimus temporibus Imperatorum Romanorum, quibus Ecclesia catholica collegiis *illicitis* adnumerata est. Quare si Hinschius aliique acatholici iuristae vel ipsi Statui concordata utilia et convenientia esse negant, id non nisi ex principiis manifeste falsis et studio suppressendi Ecclesiam catholicam est repetendum (98).

(95) Tarquini p. 75; Kreutzwald l. c. p. 1503 sq.

(96) Syllab. prop. 35; De Angelis n. 13 sq.

(97) Ivo Carnut. in epistol. (238) ad Paschal. II Cfr. Migne, P. L. CLXII, 245 sq.; Leon. XIII, Encycl. « *Immortale* »: « *Illud enim perpetuae legis instar habendum est, quod Ivo Carnutensis ad Paschalem II, Pontificem Maximum perscripsit: Cum regnum et sacerdotium inter se conveniunt, bene regitur mundus, floret et fructificat Ecclesia. Cum vero inter se discordant, non tantum parvae res non crescunt, sed etiam magnae res miserabiliter dilabuntur* ».

(98) Kreutzwald l. c. p. 1504 sq. Cfr. quoque Friedberg-Ruffini l. c.

§ 5. DE VI ET OBLIGATIONE CONCORDATORUM

222. Cum de vi sive natura iuridica concordatorum agitur, universae quaestionis solutio inde pendet, quae et qualis obligatio ex concordatis oriatur in subditis atque in supremis rectoribus Ecclesiae et civitatis.

I. Et subditi quidem vi concordati, quatenus istud est consensus quidam duorum in idem placitum (99), directe et immediate (100) non obligantur. Nam subditi ex neutra parte sunt subiectum concordatorum, sed proxime et directe auctoritas publica Ecclesiae et civitatis. Praeterea concordatum, ut est conventio quaedam, saepe iam est perfectum, nondum autem publicatum; at subditis ex actu occulto neque legitime insinuato vel promulgato obligatio imponi non potest. Ergo ex sola illa conventionem subditis obligatio directe non imponitur, sed tum demum incipit, cum concordatum rite publicatur et etiam ut lex promulgatur. Qua publicatione facta partim ex naturali consecutione partim ex obedientia legi ecclesiasticae et civili debita subditi ad observandum concordatum tenentur (101).

(99) Leon. XIII, Encycl. «Immortale» 1 Nov. 1885. «Si qui principes rerum publicarum et Pontifex Romanus de re aliqua separata in idem placitum consenserint». Quibus ex verbis nequit deduci concordata esse stricta pacta bilateralia. Nam omne pactum bilaterale est sane duorum consensus in idem placitum, at non vicissim omnis consensus duorum in idem placitum est strictum pactum bilaterale; secus confunderetur notio quaedam generica conventionis cum notione specifica stricti pacti bilateralis. Cfr. supra h. tit. n. 216, II; paulo aliter Cathrein, Moralphil. t. II, p. 707 sq.

(100) Sine dubio etiam ex ipsa natura rei consequenter ad talem concordiam in subditis sine expresso praecepto positivo possunt oriri obligationes, v. g. si Rom. Pontifex renuntiet dominio proprietatis in certa bona temporalia Ecclesiae. Cfr. Suárez, De leg. l. VIII, cap. 24, n. 7, 8.

(101) Suárez l. c.; Baldi p. 120 sq. p. 96, not. 120, ubi addendum est, quod princeps civilis infidelis in concordatis ineundis cum Romano Pontifice non agit personam catholicorum subditorum. Isti enim subditi catholici sunt subiectum, in cuius utilitatem concordatum initur, sed non sunt subiectum, quod init conventionem. Nam subiectum, quod ex parte Status paciscitur, est princeps civilis ut princeps civilis legitimus, non ut «Summus Episcopus» aut «Chalifa».

II. Quod si sententia sit proferenda de imposita obligatione utrique parti conventionem ineunti, scil. Romano Pontifici et principi civili, vix ab ullo viro docto etiam acatholico negatur aliquam obligationem vi concordati utrique parti contrahenti esse impositam (102). Quare quicumque omnem obligationem vel in uno solo ex contrahentibus etiam in ipso Romano Pontifice reicit, aperte errat in iure (103) sibi contrariam habet vere communem sententiam doctorum. Neque ab errore facti immunis est is, qui asserere audeat Cardinalem Tarquinium aliosque antiquos et novos patronos doctrinae a modo laudato Cardinali propugnatae Romanum Pontificem absolvere ab omni obligatione servandi concordata atque tantum admittere aliquam decentiam vel meram congruentiam (104).

Cui errori facti alter error iuris affinis esset, si quis existimaret omne negotium esse confectum, conclamatum de theoria privilegiorum, stabilitam theoriam stricti pacti bilateralis, eo quod vera obligatio etiam in Romano Pontifice esset admitenda (105).

Etenim vera existit obligatio in ipso legislatore proprias suas leges servandi neque temere vel arbitrarie ab eis recedendi.

(102) Hammerstein p. 214; Satolli p. 187 sq.; Tarquini Inst. p. 74, 78, sq.; immo vel ipse Hinschius in Rechtslex. v. Konkordat p. 505, quamvis neget Ecclesiam et Statum ex stricta iuris obligatione ad servanda concordata teneri, tamen fidem publicam (Treu und Glauben) existimat sibi obici non posse patrociniū violationis pactorum, cum practice eandem tribuat concordatis firmitatem atque defensores theoriae pactorum. Quae responsio a patronis theoriae privilegiorum in simili conditione non est oblivioni danda.

(103) Cfr. clausulas finales concordatorum apud Nussi p. 271 sq.; cit. Leon. XIII, Encycl. «Ad extremas Orientis» 24 Iun. 1893; Palmieri p. 560 sq.

(104) A quo errore non omnino alienus est De Angelis l. c. in app. n. 7, cuius refutationem habes in Act. theol. Oenip. t. IV, p. 531 et apud Baldi p. 77 sq. et Palmieri p. 560 sq. et praesertim p. 565. Cfr. quoque Cavagnis p. 391 sq., cuius expositioni non omnes patroni theoriae privilegiorum consentient.

(105) Vering, Lehrbuch d. k. K. § 62, in sua disquisitione polemica contra Tarquinium diversitatem illam causarum, ex qua obligatio oriri potest, non satis videtur attendisse, atque patroni theoriae privilegiorum recte monent inter cessationem obligationis ex pacto et derogationem concordati per Roman. Pontificem omnino esse distinguendum. Cfr. Baldi, p. 81, sq. 93.

Id, quod etiam de legibus favorabilibus valet, cum in foro quoque ecclesiastico recepta sit regula iuris 16 in Sext.: «*Decet concessum a principe beneficium esse mansurum*».

Praeterea Callixtus III ad Fridericum III Imperatorem scripsit: «*Quamvis liberrima sit Apostolicae Sedis auctoritas nullisque debeat pactionum vinculis coerceri..., ex zelo, quem gerimus ad pacem, et caritate, qua te tuamque nationem prosequimur, concordatis locum esse volumus nec patiemur ea temere violari, dum Romanae Sedis gubernacula retinebimus*» (106). Sane in his atque similibus verbis Rom. Pontificum saltem obligatio fidelitatis ex promissione orta et officium legislatoris proprias leges non temere violandi enuntiantur. Quae obligationes essentialiter differunt ab obligatione iustitiae commutativae. Neque dubium quoddam exsistere potest, quin strictum pactum bilaterale solummodo habeatur, cum utrique parti paciscenti imponatur mutua obligatio ex iustitia commutativa ita inter se conexa, ut una ordinetur ad alteram tamquam ad causam sive titulum stricti iuris. Hinc manifestum est, nisi probetur et in principe civili et in Romano Pontifice ex concordatis veram oriri obligationem iustitiae commutativae, non merae gratitudinis vel caritatis vel iustitiae cuiusdam legalis vel obedientiae vel religionis vel fidelitatis, ne prima quidem elementa pacti bilateralis haberi. Cfr. Lugo, De iust. et iure disp. 22, n. 2 disp. 23, n. 14, disp. 24, n. 312, ubi ultimo loco disputans de commutatione ultimarum voluntatum omnino negat et falsam habet illam sententiam, quae tenet Rom. Pontificem absque iusta causa posse valide derogare pactis cum Ecclesia initis.

Inde quoque efficitur, quantopere necessaria sit ad hanc controversiam dirimendam, ut accuratae supponantur notiones tum stricti iuris sive iustitiae commutativae (107), tum stricti

(106) Satolli p. 195, iunct. Suárez, De virt. et stat. rel. tract. V. I, 6, cap. 9, n. 13, (de voto): «*Non potest ipse pro suo arbitrio auferre a se obligationem, quam semel contraxit, quia hoc repugnat cum vera ratione et obligatione promissionis etiam inter homines*»; Schiffini l. c. n. 359, de promissione eiusque obligatione ex fidelitate vel iustitia.

(107) Sane inter se differt a) ius mere precarium (cfr. Schmalzgr. l. III, tit. 14, de precariis), quod consistit in facultate vero pacto non concessa et ad arbitrium concedentis licite et valide revocabili; cfr. Suárez, De virt. et stat. relig. tract. VII, l. 8, cap. 5, n. 29, ubi bene distin-

pacti bilateralis. Neque confundenda est notio contractus bilateralis sensu lato et sensu stricto cum notione generica et specifica (108) contractus bilateralis sensu stricto accepti. Quae notiones, cum versemur in examinanda controversia canonica intime cum doctrina dogmatica colligata, sane non principaliter

guit meram licentiam a stricto iure, quod vocat illud, quod homini inest ut proprium, quo suo nomine operari potest, quod est obiectum iustitiae commutativae et sine iniustitia involuntarie ab illo auferri non potest; b) ius quaesitum (cfr. Reg. Canc. Apost. 18 de non tollendo ius quaesitum et Riganti l. c. in hanc Regul. 18 et Scherer l. c. p. 138 not. 7), quod in tertias personas est ius omnino stricte iustitiae commutativae, at in ipsum concedentem Romanum Pontificem, quamvis praesertim in laicis principibus et patronis et propter concordata vel promissiones maiorem habeat firmitatem quam ius mere precarium, tamen strictum ius ex iustitia commutativa non est, et sine causa per Romanum Pontificem saltem valide tolli potest (cfr. Hammerstein p. 219 sq.); c) ius strictum ex vera iustitia commutativa debitum ita firmiter domino inhaeret, ut ipsi invito i. e. absque ipsius consensu ordinarie valide auferri non possit, immo interdum simpliciter sit inalienabile. Cfr. Lugo l. c. disp. 1, n. 2, sq., disp. 23, n. 14; Suárez l. c.; Ballerini-Palmieri, Opus theol. mor. t. III, p. 548; Cathrein l. c. t. I, p. 454 sq.; D'Annibale, Summul. theol. mor. P. II, n. 127, quod nostrum ius dominii in rem nobis invitis regulariter a nobis discedere non possit.

(108) Si duae personae inter se duo pacta unilateralia ineunt extrinseca quadam ratione inter se conexa, v. g. Franciscus hodie Tito promittit ex iustitia Missam celebrandam, Titus vero gratitudine motus Franciscum promittit donum quoddam pariter ex iustitia dandum, in Tito et Franciscum exsistit obligatio iustitiae commutativae; at neutra ordinatur ad alteram tamquam ad suam causam vel titulum; ergo sensu stricto verum pactum bilaterale non oritur. Similiter in concordatis, quae saepe non uno actu legitimo absolvuntur, sed sub distinctis articulis complexum quendam negotiorum comprehendunt, forte accidit, ut in uno alterove articulo strictum pactum bilaterale contineatur, in aliis forte tantum pacta unilateralia modo hanc modo illam partem obligantia. Cfr. v. g. art. 11, conc. Columb. Quo in casu propter obligationem iustitiae certo quodam ambitu in utraque parte productam, modo sensu stricto modo sensu lato pactum quoddam bilaterale habetur. Profecto omne pactum commutationis, venditionis, emptionis est bilaterale, sed non omne pactum bilaterale generice sumptum est pactum merae commutationis vel venditionis vel emptionis. V. g. in stipendiis Missae potest oriri obligatio iustitiae ex utraque parte; commutatio autem simoniaca non habet locum. Similiter quandoque in erectione dioecesium vel concessione iuris patronatus vel provisione canonica solvuntur certae summae pecuniae v. g. pro fundatione, annatis, taxis pallii; at tantum occasione illorum actuum legi-

ex libris modernorum iuristarum (109) sunt hauriendae, sed ad sanam doctrinam philosophorum christianorum, quam theologi et canonistae et iuristae catholici ratam habent, omnino est recurrendum. Cfr. *Lugo*, De iustit. et iure disp. 1, 22, 23; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. moral. t. III, p. 459 sq. 544 sq.; *Costa-Rossetti*, Synopsis philosoph. mor. p. 280 sq., 362 sq., 684 sq.; *Calthrein*, Philosoph. mor. n. 404 sq.; *Cavagnis*, p. 395 sq.; *Audisio*, lus. nat. l. 3, tit. 12, n. 17.

223. Tres sunt virorum doctorum sententiae de natura iuridica concordatorum, quae a parte *principali* (110) et a *nota singulari* unicuique propria nomina sortitae sunt:

I. Prima sententia dicitur theoria *legalis* et regalistis est propria (111). Quae sententia in eo consistit, quod imprimis supponat *Ecclesiam* catholicam *Statui* sive potestati civili *vere* esse *subordinatam* et subiectam. Consequenter omne concordatum si esset verum et bilaterale pactum, esset contractus bilateralis inter Statum superiorem et Ecclesiam ipsi subiectam; sed ex ista opinione inter statum et societatem sibi subordinatam verum pactum bilaterale iniri non potest; ergo illi viri docti concordatis omnino negant naturam iuridicam veri pacti bilateralis et multo magis rationem privilegii sive legis particularis Romani Pontificis iuxta definitionem Cardinalis Tarquini.

timorum, non ad instar aequivalentis pretii temporalis pro favore spirituali concesso. Cfr. *Costa-Rossetti* l. c.; *Palmieri* l. c. p. 567.

(109) Quare *Vering* l. c. non apte in hac materia provocat ad definitiones *Savigny*, *Arndts*, *Windscheid*.

(110) Quare nec patroni theoriae privilegiorum necessario omne pactum bilaterale a concordatis, excludunt (cfr. *Tarquini*, Inst. p. 74; *Hammerstein* p. 214), nec theoriae pactorum defensores concordatis privilegia inesse in dubium vocare possunt. Fatendum vero est huiusmodi concessionem de privilegiis in concordatis existentibus iis limitari et circumscribi assertionibus, quibus concessio facta revera denuo negatur. Id, quod fit v. g. a *Grandclaude*, Ius canonicum, t. I, p. 102, 104 et a *Scherer* p. 156. Cfr. *Hammerstein* p. 218 sq.

(111) Minister Electoris Bavariae a. 1770, prima vice sollemniter illam theoriam defendit concordata esse *mera privilegia principis civilis* ad ipsius nutum revocabilia. Quam doctrinam nostro saeculo non raro gubernia atque comitia publica secuta sunt, neque viri docti defuerunt, qui illam maiori minorive rigore defenderent v. g. *Hinschius*, *Sarwey*, *Gareis* aliique. Cfr. *Hinschius* in *Rechtslex. v. Konkordat*; *Friedberg-Ruffini* l. c. p. 223, not. 2.

Quare concordatis *tantum* (112) eatenus tribuunt vim iuridicam, quatenus illa sunt *leges ab ipsa potestate civili illius rei-publicae* latae, quacum Ecclesia concordatum iniit. Cui argumentationi ad impugnandam theoriam pactorum illas addere solent (113) rationes: 1) *quod* Ecclesia et Status inter se non sint iuris aequalis societates; 2) *quod* potestas legislativa (Status) per pacta cum subditis (Ecclesia) inita neque ligari neque per alienationem (114) imminui possit; 3) *quod* Ecclesia concordata vi coactiva contra Statum executioni mandare non possit, cum Ecclesia, quae solummodo tamquam Ecclesia territorialis cum Statu paciscatur, neque de iure neque de facto Statum cogere valeat (115). Cfr. Arch. f. k. K. t. X, p. VI, t. XI, p. 452 sq., t. XII, p. 60 sq.

Profecto paucis istis sententiis magna quaedam reperitur errorum collectio (116). Nam Ecclesia, quae est societas perfecta atque indirecta potestate in Statum instructa, minime dici potest Statui subiecta (117). A facta quoque ista falsa hypothesi plane falsa est ulterior assertio omnino generalis inter Superiorem et subditum nullum posse existere pactum (118). Quae ex-

(112) Concordata *etiam* habere vim legum civilium non est ambigendum. Cfr. artic. convent. apud *Nussi* l. c. p. 277 sq.; *Scherer* p. 155, iunctum cum *Kreutzwald* l. c. p. 1510; Convent. Leon. XIII, p. 12.

(113) Ita praesertim *Sarwey*. Cfr. *Scherer* p. 155, not. 13.

(114) Etiam *Hinschius* l. c. p. 505, huic argumento ex impossibilitate imminutionis potestatis civilis petito vim probandi negat.

(115) Etiam exinde petebantur argumenta, quod a tempore Concilii Vaticani Ecclesia catholica ob *definitionem infallibilitatis* Romani Pontificis *essentialiter* esset mutata, aut propter monarchiam absolutam in monarchiam constitutionalem transformatam Status quoque non iam esset idem subiectum. Quorum argumentorum mentio ad refutationem sufficit. Cfr. *Hammerstein* p. 212 sq.

(116) *Hammerstein* p. 211 sq.; *Saegmueller* l. c. p. 89, 90.

(117) Syllab. prop. 19 sq. 24, 34; *Tarquini* p. 30 sq.; *Hammerstein* p. 117 sq.; *Cavagnis* P. I. p. 116 sq. 413 sq., ubi theoriam regalistarum de concordatis solide refutat.

(118) *Suárez*, De leg. l. VIII, cap. 37, n. 5; *Reiffenstuel* l. I, t. 25, n. 35; *Lugo*, De iustit. et iure disp. 21, n. 280; *Hammerstein* p. 218, sq. *Friedberg-Ruffini* p. 223 sq. Quare ad strictum pactum bilaterale perfecta aequalitas inter subiecta contrahentia non requiritur. Quod si de iuribus iurisdictionis spiritualis Ecclesiae strictum pactum bilaterale cum Statu iniri non potest, id ex *speciali natura potestatis ecclesiasticae* i. e. ex eius *inalienabilitate*, non ex *generali* quodam principio philosophico gra-

ceptio regalistarum eo minorem habet vim, quod ex natura rei nihil obstat, quominus principis civilis potestas *vere limitetur* atque *saltem ex parte vere alienetur*. Cfr. Hinschius l. c. p. 505, iunct. Friedberg-Ruffini p. 223, not. 3. Qua in re inter potesta-

tis asserto de absoluta impossibilitate pacti bilateralis inter Superiorem et subditum est derivandum. Cfr. quoque Giobbio p. 48 sq.; ubi tamen parum accurate provocat ad « *fictionem iuris* », quae rerum naturam non mutat, multoque minus fundata est assertio etiam patronos theoriae privilegiorum in concordatis cum haereticis et infidelibus recurrere ad aliquam iuris fictionem; haeretici enim veri sunt subditi Ecclesiae, nequaquam vero infideles, nihil igitur est *figendum*. Denique nemo profecto negat R. Pontificem posse concedere principi civili privilegium nominandi Episcopos; at quaestioni a cl. auctore propositae respondeamus alia quaestione. Numquid R. Pontifex huiusmodi privilegium ita per pactum concedere valet, ut illud absque consensu principis civilis propter defectum potestatis saltem sine causa *valide* revocare non possit? Si affirmativum detur responsum, inciditur in errorem Gallicanorum infra h. tit. not. 126, notatum; si negative respondeatur, non iam in principe civili existit *strictum ius* iustitiae commutativae, et consequenter non habetur strictum pactum bilaterale. Cfr. h. tit. not. 107. Tertium etiam hac in re non datur. Nec iuvat cum eodem auctore p. 38 sq. approbare illa argumenta, quibus ex *fine honesto* promovendi bonum Ecclesiae concluditur etiam ad possibilitatem et liceitatem ineundi concordatum per modum stricti pacti bilateralis. Quae conclusio non est legitima. Nam imprimis id, quod probandum esset, simpliciter sumitur. Profecto ius ad finem honestum dat etiam ius ad mediaabilia et honesta vel saltem indifferentia. At contractus bilateralis, quo R. Pontifex in concordato de causis spiritualibus (de temporalibus non agitur) ita ligatur, ut *sine consensu* alterius partis *valide* etiam absque iusta causa non amplius disponere possit, nequaquam est medium *possibile* et *honestum*, ut patet ex argumentis supra allatis. Propterea cl. auctor p. 42 minus accurate contendit Hammerstein l. c. p. 217 asserere principium, quod sustineri non possit. Is enim minime in dubium vocat distinctionem inter *iura primatus in se spectata* eorumque *exercitium*, quod pro diversitate temporum v. g. quoad poenitentiam publicam admittit magnam variationes et concessionem. At optimo iure reprobatur *errorem* illum *dogmaticum*, quod R. Pontifex in *exercitio valido* suae iurisdictionis circa concessionem a se in concordatis factas possit dependere a *consensu* alterius partis. Quod si denuo respondeatur (cfr. Giobbio p. 60 sq.) nullitatem illam provenire a defectu *voluntatis*, non *potestatis* in R. Pontifice, denuo quoque concedatur necesse est ius illud principis civilis esse ius mere *quaesitum*, non strictae iustitiae commutativae, quod in vero contractu essentialiter requiritur.

tem ecclesiasticam Romani Pontificis et potestatem politicam principis civilis *essentiale* intercedit *discrimen*.

Hinc quoque efficitur positiva argumenta regalistarum etiam contra patronos catholicos theoriae pactorum non esse efficacia. Illi enim facile probare possunt Ecclesiam catholicam *saltem* esse *societatem perfectam* planeque independentem. Corruit igitur *prima* et *secunda* exceptio patronorum theoriae legalis supra allata. In *tertia* vero exceptione imprimis evidenter falsa supponuntur *principia philosophica* de vi coactiva iuris (119). Deinde sustinetur *error dogmaticus*; nam Ecclesiae neque *potestas coercitiva* etiam poenis temporalibus (120) deest neque ius *defensionis* societati perfectae proprium. Tandem plane absurda hypothesis in subsidium vocatur. Nam concordata non ineuntur a *Statu* cum Ecclesia quadam *territoriali* (121), sed cum *Romano Pontifice* tamquam *supremo pastore* (sovrano) *Ecclesiae* catholicae i. e. perfectae societatis religiosae (sovrana) (122). Cfr. Syllab. prop. 19.

II. Secunda sententia vocatur theoria *pactorum*, eo quod concordato *vim legis pontificiae et civilis* inesse non neget, sed *principaliter* (123) *vim pacti bilateralis* propriam esse contendant. Quae opinio profecto maxime conformis est placitis illorum virorum, qui absolutam coordinationem inter Ecclesiam et Statum aperte propugnant (124) aut tacite supponunt aut veram

(119) Cathrein l. c. t. I, p. 376 sq.

(120) Syllab. prop. 24; Pii IX, Encycl. « *Quanta cura* » 8 Dec. 1864; Nilles in Act. theol. Oenip. t. VII, p. 170, ubi contra similem erroneam doctrinam optimo iure provocatur iam ad Constitutionem dogmaticam « *Licet iuxta* » Ioannis XXII. Aliter Scherer t. I, § 33, not. 10, 20.

(121) Dove quoque istud figmentum Ecclesiae catholicae territorialis reicit. Cfr. Scherer p. 155, not. 13.

(122) Hinschius l. c. p. 505 genuinam naturam huius potestatis supremae R. Pontificis nullo solido argumento impugnat. Cfr. Pinchetti, Guida diplomatica ecclesiastica p. 104 sq., (della sovranità spirituale spettante al R. Pontefice).

(123) Kreutzwald l. c. p. 1509.

(124) Schulte l. c. summo rigore theoriam pactorum defendit, quem non pauci tamquam antesignanum et suasorem secuti sunt. Qui scriptor eo progressus est, ut indiscriminatim assereret potestatem legislativam etiam Romani Pontificis in *obiecta* concordatorum *ligatam* esse atque *invita altera parte valide non posse exerceri*. Certum vero est talem *ligationem* potestatis Romani Pontificis esse contrariam doctrinae catholicae et

doctrinam de relatione inter Ecclesiam et Statum plene perspectam non habentes etiam de natura concordatorum oscitanter disserunt (125).

At negari non potest non deesse viros etiam catholicos, qui ab illa theoria *coordinationis* omnino alieni sunt, et nihilominus concordatis vim pactorum bilateralium vindicant. Quibus scriptoribus praesertim adnumerandi sunt De Angelis, Cavagnis, Fink l. c. aliique v. g. *Palmieri*, De R. Pont. in secund. ed l. c. *Billot* p. 132 (126). Quin immo non raro isti viri vim pacti bilate-

huiusmodi theoriam concordatorum a theoria *Gallicanorum* de ligata potestate Romani Pontificis per antiquos canones *re omnino non differre*. Cfr. *Satolli* p. 174 sq.; *Palmieri*, De Rom. Pont. p. 387 sq. ed. I, p. 462 sq., iunct. p. 566, ed. II; Arch. f. k. K. tom. XI, p. 454, ubi theoria pactorum tamquam *absoluto* valore praedita defenditur, cum Huebler ipsi tantum *relativum* valorem concedit scilicet pro tempore vigentis coordinationis inter Ecclesiam et Statum. Qui scriptor tempore medii aevi, quo vigerit maioritas et superioritas Ecclesiae, sane theoriam privilegiorum praefendam esse putat; at si vigeat superioritas Status, theoriam legalem probat. Sub multiplici sane respectu Huebler in suis assertionibus errat (cfr. Arch. l. c. p. 452 sq. et tom. XII, p. 60 sq. demptis minus accuratis propositionibus a Moy prolatis), tamen aliquid veri assecutus est. Cfr. *Baldi* p. 114 sq.

(125) *Scherer* § 33; *Vering* § 62. Summa quoque vi «*coordinationi*» utriusque potestatis in hac re insistit *Saegmueller* l. c. p. 89, 90. At coordinatio ista asserta aut est terminologia non accurata, et ita versamur in lite de voce, aut stricto sensu obvio implicat errorem philosophicum et dogmaticum; tertium salva reverentia non datur. Cfr. supra h. tom. I, n. 9 sq.; *Giobbio* p. 20 sq.

(126) Etiam Cardin. Soglia in suis Inst. iur. publ. eccl. illam distinctionem Barthelii, perversorum principiorum patroni, inter *ligationem* ipsius potestatis et usus potestatis in R. Pontifice adoptavit. Quae asserta ligatio usus potestatis pontificiae manentibus et nondum rescissis concordatis, si ad usum *validum* extenderetur, alia via induceret spuriam doctrinam Gallicanorum de vi *coactiva* antiquorum canonum. Qui Gallicani certe suam theoriam tantum defenderunt, quamdiu illi antiqui canones suum valorem retinebant; nequaquam vero etiam in illo casu, quo forte canones illi antiqui legitime fuissent abrogati. Nemo autem negabit Romanum Pontificem quoad usum *licitum* suae potestatis posse ligari. Cfr. *Mazzella*, De Relig. et Eccles. p. 771; *Palmieri* l. c. p. 462 sq. 566, et. II; *Baldi* p. 56 sq.; *Hammerstein* p. 217. Nec solido fundamento nititur alia distinctio a viris quibusdam catholicis ad solvendam hanc controversiam excogitata (cfr. *Grandclaude* l. c. p. 102 sq.), scilicet quod concordata quoad *materiam* sint privilegia, quoad *intentionem* contrahentium et *formam instrumenti* pacta *bilateralia*. Nam profecto Romanus Pontifex cum

ralis adeo limitant atque in pactum «*sensu lato*» transformant, ut a tertia sententia rite explicata vix iam multum differant (127).

init concordata *aliud* non intendit quam pro *obiecto* et qualitate contrahentium intendere potest. Item *concessionibus* Romani Pontificis factae in concordatis non sunt confundendae cum *modis* concessionum; etenim concessionibus fieri possunt per *pacta* v. g. donationis, at etiam per *privilegia*; ergo inquirendum est, utrum *materia* illa *concessionum* privilegio nitatur, an pacto *bilateralis*. Cfr. *Hammerstein* p. 218 sq.; *Cavagnis* p. 412 sq.; *Giobbio* p. 51 sq., ubi pariter concedit saltem *formulam De Angelis*: «*Concordata sunt concessionibus ratione materiae, contractus ratione formae*» non fuisse feliciter inventam; at etiam *ipsa res* per illam formulam minus accurate exprimitur. Quare *Giobbio* p. 53 sq., praefert formulam: *Concordata sunt privilegia conventionalia* atque hanc doctrinam potissimum confirmat ex notionibus traditis a *Suárez*, De leg. l. VIII, cap. 1 sq. 4. Quae formula *generalis* non caret difficultate, et vix omnia concordata et *singuli* eorum articuli sub illa comprehendi possunt.

Profecto privilegium conventionale est lex privata specialem concedens favorem contra vel praeter ius, non tamen omnino gratiose, sed cum aliqua obligatione iustitiae seu recompensatione recipientis, cui similiter correspondet obligatio iustitiae in concedente. Cfr. *Suárez* l. c. cap. 4, n. 9 sq. cap. 37, n. 13. At sunt concordata v. g. conventio Urbani VIII, et Ferdinandi II, a. 1630, inita et ab ipso *Giobbio* p. 62 sq. allegata, aliique non pauci articuli particularium concordatorum, in quibus reperiuntur *stricta pacta bilateralia*, immo commutatoria, non privilegia conventionalia, nisi quis favorem in genere confundat cum privilegio in specie. Nam scite notat *Suárez* l. c. l. VIII, cap. 8, n. 6: «(Privilegium) *per se requirit potestatem iurisdictionis, non solum quando derogat iuri communi, sed etiam quando concedit aliquid praeter ius; nam illud postea respectu privilegiarii tamquam ius servandum est. Quando ergo illae concessionibus, quae per dominia privata fiunt, privilegia dicuntur, lato modo sumitur privilegium pro quolibet honore, favore vel utilitate liberaliter concesso in propriis bonis, tamen illud non dicitur proprie privilegium, sed per quandam imitationem seu analogiam*». Qui auctor l. c. cap. 8, n. 10, pariter optimo iure observat privilegia, quae episcopalia vocantur, ordinarie in iure esse *donationes* liberaliter ab eis factas, non *propria privilegia*. Deinde alii articuli concordatorum v. g. art. 8, concord. Hispan. (a. 1753) (cfr. not. 76, h. tit.) sub privilegio conventionali certe subsumi possunt. Nam ibidem tribuitur immunitas a lege tributaria simul imposito onere ex iustitia a rege Hispaniae solvendo. Quae pecunia a R. Pontifice *sine titulo* et contra *iustitiam commutativam* fuisset retenta, si is non obstante solutione regis Hispaniae perrexisset etiam in exigendis taxis consuetis. Cfr. *Tarquini* p. 77 sq. At nemo non videt in istis privilegiis conventionalibus agi de rebus *mere temporalibus*, in quibus obligatio strictae iustitiae ex utraque parte vi pacti

Argumenta pro hac sententia imprimis repetuntur *ex forma et sollemnitatibus* concordatorum, ex necessitate *mutui consensus* ab ipsis articulis conventionum requisiti, ut pacta *mutari*

bilateralis non excluditur. Longe aliter res se habet, si concordatum initur de *exercitio iurisdictionis pontificiae* in rebus *spiritualibus* et mixtis (non de dominio proprietatis rerum temporalium) v. g. de nominatione Episcoporum, immunitate cleri, in quibus principes civiles vi pacti bilateralis strictum ius acquirere nequeunt in ordine ad R. Pontificem. Eadem enim reddit argumentatio supra proposita. Nam aut inciditur in errorem Gallicanum de *ligata potestate* R. Pontificis, aut si cum *Giobbo* p. 60 sq. nullitas actus in contrarium gesti repetitur ex *defectu voluntatis*, non *potestatis* R. Pontificis, certe *ius strictum* in principe civili *non existit*, quippe quod independentem ab ipsius consensu etiam sine causa *valide*, sed non licite per R. Pontificem auferri *potest*. Quod si admittatur, disputatio magis reducit ad litem de modo loquendi. Eo enim in casu non amplius habetur pactum bilaterale sensu stricto, sed tantum sensu quodam *lato*. Porro si *Giobbo* locis citatis multum insistit doctrinae *Suaresii* de privilegiis conventionalibus in opere «*De legibus*» traditae, forte non videtur satis attendisse ibidem principaliter explicari theoriam genericam privilegiorum conventionalium et in materia *temporali*, quae dominium proprietatis et compensationem permittit; at *Suarez*, Defensio fidei cath. l. IV cap. 34 n. 14 sq., ubi *ex professo* agit de concordis sive pactis vel concordatis in materia *spirituali* immunitatis clericorum, non allegatur; iam vero ibidem doctor *eximius* n. 17 docet: «*Intercedente ergo simili causa* (concordatum de immunitate a R. Pontifice) *poterit revocari, sine illa vero non poterit saltem licite; si tamen fiat, existimo factum tenere propter supremam potestatem Papae, quae in se minui non potest, ut de privilegio statim dicam*». Quod factum R. Pontificis si *tenet*, denuo probatur principem civilem ex concordatis illis non acquisivisse *ius strictum iustitiae commutativae*.

Nec satisfat difficultati per illam distinctionem inter *ius ad rem* et *ius in re*, inter actionem *iniustam* et *iuridice invalidam*, cui praesertim fidei *Straub* «*De Eccl. Christi*» v. II n. 1120 sq. secutus *Palmieri* «*De Rom. Pontif.*» ed. altera, p. 564 sq. Nam si R. Pontifex manente concordato non potest valide revocare ius ad rem per ipsum Principi concessum relate ad exercitium iurisdictionis spiritualis in Primatu contentae, potestas Pontificis vere et proprie manet ligata et diminuta, sicut si non potest revocare ius in re. Nam si ius nominandi (quod dicitur *ius ad rem*) est in Principe strictum ius iustitiae commutativae, illud ius nominandi non posset R. P. *valide* concedere alteri, v. gr. Metropolitae, Capitulo cathedrali, sicut Titius ligatus vinculo sponsalicio cum Caia, unde in Caia oritur ius ad matrimonium, non posset *nequidem valide* inire sponsalia cum Bertha eique *ius ad* matrimonium secum contrahendum concedere. Ergo libera Titii potestas ad matrimonium contrahendum vere mansit ligata et diminuta per

vel *explicari* possint, ex solemnibus *promissionibus* et sponsionibus ab utraque parte datis, ex *declarationibus* complurium Romanorum Pontificum concordata revera vim pactorum bilateralium habere, ex diversis responsis et notis diplomaticis Cardinalis Secretarii Status et Nuntiorum Apostolicorum et ex decretis Conciliorum provincialium. Quibus rationibus addunt pondus saltem communioris sententiae canonistarum huic theoriae faventium aliaque iuris adminicula ex communi persuasione vel ex difficultate defensionis iurium Ecclesiae petita. Cfr. *Aichner*, Compendium iur. eccles. § 11 et *Vering* § 62; *Phil. Hergenroether* l. c.; *Saegmueller* l. c. p. 89 sq.

Quamvis patroni huius sententiae a nonnullis argumentis suorum adversariorum sese expedire possint (128), tamen rigiores asseclae huius theoriae v. g. *Schulte* alique contra principalia tela sese tueri non possunt. Cf. supra h. tit. not. 124,

concessionem *iuris ad rem* quod stante contractu non potest valide revocari sine alterius partis consensu.

Certe illi iuri Principis esset contraria lex Pontificia generaliter revocatoria cuiuscumque iuris nominandi ad Episcopatus, quae lex non potest dici actus *iniustus* sed *iuridice validus*; lex enim statuens aliquid iniustum et inhonestum non est valida lex. Ergo in rem spiritualement per concordatum concessam vere non retinisset R. P. plenitudinem potestatis.

Insuper illa distinctio est minus feliciter excogitata; nam ius nominandi est ius *in re* non *ad rem*, non enim in concordatis *promittitur*, sed *datur* seu *traditur*. (Cfr. v. g. concord. Guatimalense art. 7. «*R. P. concedit praesidi reipubl. Guatimalen. eiusque in munere successoribus, ius proponendi ad sedem Archiepiscopalem vacantem*»; art. 8 «*S. P. praesidi indultum concedit nominandi in quolibet capitulo ad sex praebendas*»). Ergo ex ipsa doctrina horum auctorum, si illud est ius strictum in stricto pacto concessum, nequidem valide a R. P. tolli potest, sicque vere et proprie manet ligata et diminuta potestas Primatus.

(127) *Cavagnis* p. 395 sq.; *Giobbo* p. 50 sq. 35 sq., ubi puriter contra *Soglia* et *Turinaz* tenet concordata non posse *absque limitatione et sensu stricto* appellari contractus (bilaterales); Cfr. quoque *Billot* p. 141, qui supposita concessione nominationis episcoporum in concordato facta, tenet R. P. posse valide instituere episcopos extra formam concordaticiam, sicque ius strictum ex stricto pacto bilaterali ortum principi non concedit.

(128) *Kreutzwald* l. c. p. 1505; *Scherer* p. 154 not. 9 i. f.; *Cavagnis* p. 403 sq.; *Palmieri* p. 556 sq.; *Giobbo* p. 29 sq. 44 sq., ubi difficultati ex simonia petita dat responsa.

126. Praeterea *positivis* suis rationibus (129) *universam* suam atque nimis *generalem* intentionem quoad *stricta* pacta bilateralia probare nequeunt. Praesertim vero « *communior* » illa sen-

(129) *Cavagnis* p. 399, 407, ubi recte monet rigidas clausulas Leon. X et Benedicti XIV (cfr. *Nussi* p. 271 sq.) non ita esse intelligendas, quasi Romano Pontifici per illas omnis adempta sit *potestas valide* agendi contra articulos concordatorum. Quae potestas R. Pontificis non solum asserenda est, quando ad *rescisionem* concordatorum legitime procedere potest, sed etiam *pro illo tempore*, quo vis concordatorum subsistit; secus saltem tunc R. Pontifex in *valido* usu suae potestatis monarchicae iure *divino* constitutae penderet a consensu suorum subditorum. Hinc nullitas illorum actuum in contrarium gestorum ex *defectu voluntatis*, non *potestatis* Romani Pontificis est eruenda. Cfr. Leon. XIII decret. per S. C. C. 17 Sept. 1902 datum de choralis disciplina in Urbe, ubi statuitur S. C. C. exclusive esse competentem ad concedendas dispensationes, et in antecessum dispensationes etiam vivae vocis oraculo obtentae declarantur *nullae et suprepticiae*. At numquid Leo XIII suo decreto *voluit* et *potuit* ligare manus suorum successorum? Nequaquam, sed clausulae decreto adiectae efficiunt, ut re vera illae dispensationes sint *invalidae*, nisi de facto successor Leonis XIII huic decreto specialiter et expresse *derogare* velit; id, quod indubitanter *potest*, quia praedecessor successor legem imponere *non valet*. Cfr. cap. 20 X de elect. l. 6; *Schmalzgr.* l. III t. 5 n. 271 sq.

Porro patroni theoriae pactorum nimis confidenter insistunt *formae* concordatorum. Nam si ex sola forma res esset conficienda, non pauca concordata simpliciter *legibus* pontificiis et civilibus essent adnumeranda, quippe quae *formam* contractus bilateralis omnino non habent. Cfr. *Giobbio* p. 18. Deinde non forma, sed etiam *materia* est attendenda, quae saltem in non paucis articulis stricti pacti bilateralis incapax est. Nec iuvat provocare ad *finem bonum* et utilitatem Ecclesiae; etenim finis bonus non permittit media impossibilia atque adeo inhonesta; impossibile autem et inhonestum est R. Pontificem in causis *spiritualibus* ita suam potestatem ligare per concordata, ut stante concordato actum in contrarium *valide* ponere non *possit*, nisi eae verificentur circumstantiae, quibus R. Pontifex ad dissolvendum concordatum licite et valide procedere valeat. Multo minus dici potest theoriam pactorum *clare* contineri in documentis authenticis; *Billot* p. 133 sq. Profecto lex *clara* non indiget interpretatione, atque *unicus* sensus obviis simpliciter est retinendus Verum inter patronos theoriae pactorum alii v. g. *Turinaz*, *Soglia* alique concordata putant esse *stricta pacta bilateralia*, alii v. g. *Giobbio* p. 35 sq., 50 sq. cum *Cavagnis* aliisque id negant atque iisdem solummodo tribuunt vim contractuum bilateralium *sensu latiori*. At sane inter contractum bilateralem sensu stricto et sensu latiori est essenziale discrimen; unicus igitur ille sensus clarus et obviis non existit. Cfr. *Giobbio* p. 72 sq. Accedit, quod complures ex patronis huius theoriae non satis distinguant

tentia doctorum in favorem rigidae theoriae pactorum vel ipsa nostra aetate non subsistit; multo minus inter veteres canonistas probatae doctrinae reperitur, quorum dicta et asserta patroni rigidae theoriae pactorum saepe in suum favorem allegare solent (130) propter terminologiam sibi non satis perspectam. Cfr. *Baldi* l. c. p. 86 sq., ubi solida exhibetur disquisitio et refutatio.

III. Tertia sententia audit theoria *privilegiorum* i. e. pontificiorum. Quae theoria in eo consistit quod patroni illius, reprobata *perfecta coordinatione* Ecclesiae et Status, subordinationem *indirectam* potestatis civilis sub potestate ecclesiastica lamquam doctrinam certam et indubitam supponant (131).

contractum bilateralem *generice* spectatum a contractu bilaterali *sensu latiori* sive a consensu duorum in idem placitum. Quae « *claritas* » rei multum imminuitur, si quis praeterea perpendat antiquos doctores, ut optime exponit P. Baldi, saltem communiter in concordatis theoriam pactorum strictorum non admisisse.

Mirum autem esset, si tot viri docti non intellexissent rem iam satis claram. Tandem Pius IX Bonald laudat, quod oculis subiecerit nativam et peculiarem indolem huiusmodi pactorum seu indultorum. Similiter Leo XIII, ut probe mihi constat, enixe commendavit, ut quaestio de concordatis serio examinaretur. Quae laus et commendatio plane mira esset, si theoria pactorum bilateralium *simpliciter clareque* a Sede Apostolica fuisset adoptata. Quod si urgetur, « *coordinatio* » Ecclesiae et Status (cfr. *Saegmueller* l. c. p. 89), tota theoria pactorum superaedificatur super errore dogmatico aut mera fictione, quae obiectiva realitate caret. Cfr. *Giobbio* p. 48 sq. Neque multum proficitur, si quis ex notione parum accurata *causae mixtae* argumenta depromit. Cfr. *Saegmueller* l. c. p. 89, 35 sq. iunct. supra h. tit. n. 220; *Prümmer*, Manuale iur. eccl. q. 25, ubi doctrinam h. t. propugnatam complete non proponit, nec congruam solutionem suppeditat praecipuae difficultati contra nimis generalem theoriam pactorum; nam diminutio libertatis Ecclesiae in causis *spiritualibus* non satis defenditur per hoc quod *non teneatur* facere concessionem, quas facit, cum R. Pontifex nec per obligationem *libere* susceptam possit minuire iura Primatus. Minus quoque accurate theoriam privilegiorum vocat *utopiam*, ex eo quod concordata explicet « non prout hodie sunt, sed prouti deberent esse si relatio inter Eccl. et Stat. esset perfectissima »; nam R. P. sine dubio etiam hodie concordata init secundum veram et dogmaticam doctrinam de relatione inter Eccl. et Stat.

(130) Id fit a *Moulart* l. c.

(131) Quare nequaquam haec theoria nititur iure quodam mere historico medii aevi aut superioritate quadam Ecclesiae in rebus plane politicis pro eodem tempore conficta. Cfr. cap. 13 X de iud. II 1; cap. 7 X de appell. II 28; cap. 13 X qui fil. IV 17; *Nilles* in Arch. f. k. K. t. XI p. 452 sq. contra *Huebler*.

Porro eadem sententia *maxime* innititur doctrinae catholicae de *immutabili* plenitudine potestatis Romani Pontificis iure divino constituta, quae nullis alienationibus vel pactionibus etiam in *valido* ipsius *usu* potest ligari vel coartari. Quibus principiis subiungitur illud, quod spirituale citra crimen *simoniae* non possit cum temporali per *verum* pactum bilaterale *commutari*. Inde deducitur concordata in *certis* articulis habere naturam *veri* pacti bilateralis sensu stricto, at in plerisque *potius vim privilegiorum pontificiorum* (132). Quae privilegia licet ob citatam regulam iuris 16 in Sext. et sollemnes *promissiones* concordatis adiectas ordinarie non sint *temere* sive arbitrarie, violanda, tamen extraordinarie et pro plenitudine potestatis Romani Pontificis, cui numquam sunt subducta, *valide* per derogationem vel abrogationem mutari possunt; immo etiam *licite*, si causa legitima subsit. Id, quod obtinet non solum iis in casibus, in quibus *ex natura* rei et antecederet ad sententiam quandam *declaratoriam* concordatum vi obligandi destituitur (v. g. si princeps catholicus in concordato accepit indultum nominandi Episcopos, postea deficiat a fide catholica vel illo privilegio evidenter abutatur) (133), sive obligatio *cessat* et *excusatio* est admittenda, sed etiam quotiescumque ex causa proportionata, quae ad *rescisionem pacti non sufficeret*, manente concordato ad instar *dispensationis* derogatio concordati a Rom. Pontifice decernitur. Qua distinctione attentata denuo patet defensores quosdam theoriae privilegiorum non efficaciter impugnare patronos theoriae pactorum, si ipsis videntur imputare opinionem eo quoque in casu Rom. Pontificem concordatis ligari, quo non solum potest, sed pro suo officio ad avertenda gravissima pericula animarum etiam *debet* a concordatis recedere; at pariter defensores theoriae pactorum modum excedunt, si tenent R. Pontificem tunc solum a concordatis saltem valide posse recedere, cum contra-

(132) Schmalzgr. l. III t. 5 n. 271. «Haec concordata licet habeant aliquam vim pacti, ut fatetur Iulius III, tamen magis sunt privilegium papale»; n. 268. «Concordata haec non tantum pactionis qualiscumque, sed etiam ordinationis et legis tum imperialis tum apostolicae rationem habent».

(133) Tarquini, Inst. p. 71 sq.; Satolli p. 166 sq.; Baldi p. 65 sq.; Kreutzwald l. c. p. 1508 sq.; Palmieri p. 560 sq.

etus bilateralis alicuius concordati ex natura rei obligare cessat vel rescissioni fit obnoxius.

Huius sententiae nostra aetate acerrimus vindex fuit *Cardinalis Tarquini*. Sepositis nonnullis secundariis assertionibus huius auctoris, quibus speciale quoddam pondus non est tribuendum (134), et attenta mere *accidentali* differentia terminologiae inter Tarquinium et Schmalzgrueber et Wiestner, in qua *modus loquendi Schmalzgrueberi* (cfr. h. tit. not. 132) eiusque magistri videtur esse *praeferendus* (135), dubium existere non potest, quin Cardinalis Tarquinius de natura iuridica concordatorum quoad *substantiam* non nisi *doctrinam communem veterum canonistarum* defenderit. Quam rem magna cum eruditione demonstrasse, est singulare meritum citati commentarii P. Baldi.

224. Expositis fundamentis triplicis sententiae *positive* videntur hae *conclusiones* tenendae:

I. Concordata Statui sive principibus civilibus in *multis* articulis saltem ex *novo* titulo imponunt obligationem *etiam* (136) ex *iustitia commutativa* sive ex *fide publica* data et acceptata ad observandos articulos concordati, nisi ex speciali *forma* et

(134) V. g. terminologia p. 72 sq. proposita neque in se est universaliter recepta neque magnam habet vim probandi, neque ex illa solide deduci potest *generale principium* inter Superiorem et subditum non posse existere verum pactum. Cfr. Cavagnis p. 403; Schiffini n. 177 not. 1 cum Molina, Suárez aliisque. Item pro magno numero articulorum in concordatis, qui privilegia R. Pontificis non continent, sed potius *sollemnes sensiones Status* implendi officia quaedam erga Ecclesiam et tuendi ipsius iura (cfr. v. g. art. 1-5, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 18, 19, concord. Columbiae cum 33 artic. a. 1887) non adeo ad amissum urgenda sunt verba p. 73 sel. concordata «ordinarie et regulariter» esse *privilegia pontificia*, etiam abstractione facta a pactis bilateralibus de bonis temporalibus, nisi comparatio restringatur ad ea, quae unaquaeque potestas ex *propriis* bonis alteri *liberaliter* concesserit. Qua in hypothesi utique *regulariter* potius *Ecclesia* aliquid liberaliter concedere solet. Cfr. cit. concord. Columb. art. 22-29 incl.; convent. Ducis Mutinensis a. 1857 in Arch. f. k. K. t. II p. 490. Item assertio apud Tarq. p. 78 n. 81 genuina indiget explicatione. Cfr. Hammerstein p. 211; Arch. f. k. K. t. XII p. 241 de epistolis gratis mittend.; Scherer § 33 not. 20 (de dignitate senatoria Episc.).

(135) Palmieri p. 564, ubi saltem certam *formam* proponendi veterum doctrinam recte non approbat.

(136) Nussi p. 272.

materia articuli atque ex *intentione* contrahentium probetur exceptio. Hinc Ecclesiae in multis articulis *etiam ex novo titulo* accrescit *ius strictum*, nisi ex speciali indole alicuius articuli eruatur ipsi tantum *ius quoddam precarium vel quaesitum*, non *strictum* et absolutum (137) a Statu esse concessum. Quare rei-cienda est theoria legalis.

Nam pactum *publicum* est *consensus* a personis *publicis* datus de aliquo praestando in publicam utilitatem *ex iustitia*; iam vero in concordato certe intervenit consensus verus datus a personis publicis propter publicam utilitatem de aliqua re praestanda *ex iustitia* saltem a Statu. Etenim Status non raro in sese suscipit *onus* alicuius partialis *restitutionis* vel etiam liberalis *donationis* bonorum temporalium. Cfr. conc. Columb. art. 22 sq. 31; Nussi p. 245 sq. Porro in non paucis articulis *sollemniter promittit* interposita fide publica se complura iura Ecclesiae religiose servaturum esse. Quae *donationes* et *sponsiones* evidenter habent naturam obligationum ex iustitia, et quamvis iura illa Ecclesiae saltem ordinarie aliis titulis iam nitantur, tamen vi huius novae donationis vel promissionis ex *novo titulo* a Statu Ecclesiae debentur. Ergo indubitata est *multiplex Status obligatio* (138) ex iustitia, et idcirco Ecclesia tenet saltem ex *novo titulo* sua *iura*, qui etiam a Statu infideli et haeretico vel schismatico omnino est admittendus (139). Quae res patet exemplis n. prae-

(137) Cfr. de ista limitatione: Hammerstein p. 211; Vering. Lehrb. § 63 p. 375 §§ 158 sq. 202.

(138) Tarquini p. 73 n. 73.

(139) Cavagnis p. 394; Tarquini p. 79 sq. n. 84. Immo Leo X «in virtute sanctae obedientiae» mandat (Francisco I), ut is Litteras Apostolicas de concordato et omnia et singula in eis contenta inviolabiliter observari faciat. Cfr. Nussi p. 272; Schiffini n. 560, II recte docet de pactis internationalibus, quae facile etiam concordatis applicari possunt: «Foedera alia constituunt seu potius confirmant tantum *ius naturale*, alie vero ei aliquid adiciunt. Priora duplicem vim obligandi habent ex naturali iure, scilicet immediate, ratione materiae, circa quam versantur, quae antecederent ad ipsam pactionem naturaliter praecepta vel prohibita; et mediate, ratione scilicet mutuae conventionis, quae accedit, quaeque servanda est vi generalis praecepti legis naturae pacta legitime inita servari iubentis. Non sunt propterea inutilia, ut vult Puffendorf, quemadmodum neque inutiles censentur complures leges positivae sive divinae sive humanae, quae versantur circa materiam naturali iure praeceptam vel prohibitam. Quin immo proficua valde sunt eiusmodi foedera et quan-

cedente ex concordato Columbiae allatis et quamplurimis aliis concordatis confirmatur. Cfr. ex 36 artic. concord. austr. art. 1-11 incl. 15, 18, 26, 28, 29, 30, 33; Nussi p. 1 sq.; Leon. XIII Encycl. «Nobilissima Gallorum» 8 Febr. 1884.

II. Concordata, prout saepe de facto inita fuerunt, in compluribus articulis Sedi Apostolicae sive *Romanis Pontificibus* strictam imponunt *obligationem iustitiae commutativae* et *Statui strictum* concedunt *ius* saltem ex *novo* quodam titulo obtentum. Ergo theoria privilegiorum *generaliter* et sine *limitationibus* non est asserenda (140). Etenim Sedes Apostolica saepe renuntiat in concordatis dominio *proprietas* in certa *bona ecclesiastica* (141). Item interdum dimisit *iura iurisdictionis*, quae certe indiscriminatim ex iure divino vel canonico non fuerunt repetenda (142). Denique disertis verbis agnoscit *iura iurisdictionis in Statu* tamquam propria et nativa v. g. in effectus mere temporales (143) matrimonii ordinandos et diiudicandos, saltem si non sint causae incidentes. Atqui in omnibus istis causis ex natura rei

doque etiam necessaria. Sunt proficua. Nam multa naturali quidem iure praecipuntur vel prohibentur, sed cum indeterminatione quadam... Porro quae sunt eiusmodi... valde utiliter per diversa foedera... declarantur et determinantur. Sunt praeterea necessaria quandoque saltem apud illas gentes, quae nulla officia imaginantur se habere, nisi erga suos... Quare cum eiusmodi gentibus oportet ipsa naturalia officia stricta iustitiae, quibus erga alias ipsae adstringuntur, in pactum deducere ».

(140) Ita recte Hammerstein p. 210 sq.

(141) Cfr. cit. concord. Columbiae art. 29; Nussi p. 213 sq. 241 sq.; Cavagnis p. 409. Quae ratio sola adeo gravis est, ut propter correspondentem obligationem iustitiae in Statu iam ex sese sufficiat, ob quam a generali negatione concordatorum tamquam pactorum sit abstinendum, nisi quis optimum et legitimum medium defendendi iura sua Ecclesiae eripere velit. Verum haud abs re est illa animadversio *nequaquam omnes articulos concordatorum de bonis temporalibus*, quibus Ecclesia aliquid concedit, *veris renuntiationibus* et *pactis alienationis* esse adnumerandos, ut patet legenti art. 6 cit. concord. Columb. aliosque apud Nussi l. c.

(142) Cfr. renuntiationes factas a Paschali II quoad bona et regalia in concordato Sutrin. (a. 1111), quibus ex parte potestatis Roman. Pontif. et obiecti nihil obstabat. Cfr. Hefele t. V p. 298 sq.; Vering, Lehrb. § 37, p. 183. Cfr. quoque salvum conductum a Concilio Tridentino Protestantibus datum i. e. *sollemniter promissum* Sess. XIII i. f. et praesertim Sess. XV post decret. prorog.

(143) Cfr. art. 19 cit. conc. Columbiae, art. 11 eiusd. conc.; Nussi p. 151 sq.

nihil obstat, quominus *Ecclesia* veram contrahat *obligationem iustitiae* et *Status* verum et *strictum* acquirat *ius* saltem ex *novo* titulo. Quare Romanus Pontifex si post concordatum initum v. g. sibi indiscriminatim vindicaret in aliquo regno iudicium de omnibus effectibus mere civilibus matrimonii, et naturale *ius Status* et positivum ex concordato quaesitum violaret et *nullam irritamque* conderet *ordinationem*. Bona quoque ecclesiastica, quae *absolute* in favorem *Status alienata* fuerunt, ab *Ecclesia* arbitrarie repeti nequeunt (144).

III. Dubium existere non potest, quin *multi articuli plurimorum* concordatorum *vera* atque *proprie* dicta contineant *privilegia apostolica Statui* sive principibus civilibus concessa. Hinc rigida theoria pactorum ob nimiam suam amplitudinem et generalitatem est reprobanda (145). Quae *privilegia* (146) etsi *Statui* non tantum *ius* quoddam mere precarium, sed potius *ius quaesitum* ad instar iurispatronatus tribuunt, tamen *strictum ius* solummodo in ordine ad *tertias* personas, non in ordine ad *Romanum Pontificem* concedunt. Quare concordata quoad istos articulos *sensu stricto* neque bilateralia, immo neque unilateralia pacta

(144) *Cavagnis* p. 409. Cfr. de revocatione donationis factae: *Lugo*, De iust. et iure disp. 23 n. 167 sq.

(145) *Cavagnis* quoque p. 391, 396 sententiam, quae tenet « concordata in omnibus esse veros contractus bilaterales et conventiones internationales », pariter reiecit.

(146) Cfr. v. g. concord. austr. art. 19. « *Maestas Sua Caesarea in seligendis Episcopis, quos vigore privilegii apostolici... ad Ipsam devoluti a Sancta Sede canonice instituendos praesentat seu nominat, in posterum quoque Antistitem imprimis comprovincialium consilio utetur* ». Alia exempla quamplurima habes apud *Nussi* l. c. p. 29 sq., 151 sq., 271 sq. Probe autem notandum est illam concessionem *Statui* factam, quod *R. Pontifex* nolit in certis negotiis procedere nisi « *collatis consiliis* » vel cum consensu gubernii, esse *privilegium apostolicum*, utique vi promissionis factae sanctius servandum, sicuti est *favor* concessus patronis vel Capitulis, si *Romanus Pontifex* dependenter ab illorum consensu in praesentatione vel electione manifestato procedit ad provisionem canonicam Episcoporum. Similiter si regularibus interdum concessa fuerunt privilegia, quae solummodo cum ipsorum consensu essent revocanda, aut *Sixtus IV* Cardinalibus dedit indultum postea revocatum, quod vel ipsi *Rom. Pontifices* in ecclesiis titularibus Cardinalium absque ipsorum consensu beneficia non conferrent, huiusmodi concessionem *Romani Pontificis* tantum cum consensu privilegiatorum revocandi privilegia etiam sunt *privilegia*, quae a Romano Pontifice revocari possunt.

existunt, quia vel ipsum unilaterale pactum produceret in *Statu ius strictum* in ipsam rem privilegio *Romani Pontificis* concessam. Id. quod omnino falsum est. Nam *Romanus Pontifex* huiusmodi *indulta* vel *privilegia* concedere non potest, quin ipse in rem concessam retineat *iurisdictionem* eamque *perfectiorem* quam ipse privilegiatus, ita ut *valide* illud privilegium etiam *sine causa* proportionata auferre possit (147). At facultas in rem, quae invito privilegiato etiam *sine causa* proportionata *valide* subduci potest, non est *ius strictum in rem*, nisi plane vagam et arbitriam substituamus iuris stricti notionem. Ergo cum *ius strictum* non existat, etiam *pactum strictum* non oritur. Nam vel ipsum pactum unilaterale supponit necessario in una parte contrahente *strictum ius*, quod sine eius consensu usurpari nequit, in altera strictam *obligationem iustitiae commutativae*. Cfr. *Costa-Rossetti* l. c. p. 282 sq.; *Lugo*, De iust. et iure disp. 23, n. 14, 98 sq. Inde denuo efficitur concordata *simpliciter* et in *omnibus* articulis non posse vocari privilegia conventionalia sensu stricto, ut supra h. tit. not. 126 demonstratum est.

Verum inde minime efficitur etiam in illis *privilegiis* servandis nullam existere *obligationem* in *Romanis Pontificibus*.

Nam legislator *proprias* leges pro arbitrio suo et absque causa iusta *licite* non potest revocare. Porro principis beneficia decet esse mansura. Quae « *decentia* » nequaquam est mera quaedam congruentia, quae salva conscientia et absque culpa pro luitu violari potest. Etenim princeps, qui sine iusta causa beneficia concessa revocat, praesertim illa, quibus forte post dissidia et longas tractationes pax restituta est, evidenter illicite agit.

Deinde *Romanus Pontifex*, quod *licite* facere, permittere vel omittere potest, id etiam *promittere* valet, se facturum, vel permissurum vel ommissurum, sive se et successores suos *sancte servaturos* esse omnia, de quibus in articulis concordati conventum est, atque vicissim, quod ipsi *illicitum* est, id etiam se *non* facturum esse promittere potest (148). At nemo profecto in dubium vocabit in concordatis multa *licite* fuisse concessa, quae *absque iusta causa* a nullo *Rom. Pontifice* mutari vel abrogari *licite* pos-

(147) *Suárez*, Defensio fid. cathol. l. IV cap. 34 n. 23, 24; *Schmalzgr.* l. c. n. 271; *Hammerstein* p. 214 sq.; *Cavagnis* p. 407.

(148) *Tanner*, Theol. schol. t. III disp. 1 q. 9; *Lugo* l. c. disp. 23, n. 127.

sent; ergo Romanus Pontifex non prohibetur, quominus pro se et suis successoribus illarum concessionum *licitam* observationem promittat, atque spondeat se usum certorum iurium *non arbitrarie* principibus civilibus esse denegaturum. Quae promissio etiam *de facto* in concordatis a Romanis Pontificibus data est atque eo maiorem habet vim, quod certe « *verbum pontificium* » non sit *temere* violandum (149). Quae autem sit natura illarum promissionum ipsi Romani Pontifices apertissime manifestarunt. Etenim in ipsis concordatis ea adhibentur verba, quae complures articulos continere *privilegia* vel *indulta* evidenter indicant (150). Ipso quoque tempore transactionum Romani Pontifices sua principia non occultarunt, sed disertis verbis vindicarunt (151). Speciatim vero sollemnibus Constitutionibus declararunt supremam potestatem Romani Pontificis his privilegiis concedendis saltem quoad *validum usum non posse pactionibus* ligari (152). Nam si Rom. Pontifex in *valido* usu suae potestatis pendet a *consensu* principum civilium, quibuscum conventionem iniit, ipsius po-

(149) Cfr. clausulas finales apud Nussi p. 271 sq.; supra h. tit. not. 102, 103 et 157.

(150) Cfr. cit. art. 19 concord. austr. et alios art. apud. Nussi p. 29 sq., 95 sq.; Hammerstein p. 216. Quod si Saegmueller l. c. p. 90 opinatur sine ratione asseri in concordatis pro diversitate materiae vel articulorum reperiri privilegia vel stricta pacta, imprimis non videtur satis attendisse ipsum tenorem complurium articulorum, ubi R. Pontifices expressis vel aequivalentibus verbis declarant in concordatis se concedere privilegia vel indulta; at fundamentalis est lex interpretationis, ut stet expresso et obvio verborum sensui; hinc privilegio vel indulto non substituendum est strictum pactum bilaterale. Porro quamvis in non paucis articulis concordatorum reperiantur *verae pactiones*, inde nequaquam in aliis excluduntur privilegia. Nam generi per speciem derogatur, ideoque si in *specialibus* articulis evidenter et expresse conceduntur privilegia, frustra quis in huiusmodi *negotio composito* concordatorum provocat ad nomina *generalia* aliosque articulos. Tandem maxime attendenda est *materia spiritalis* quamplurimorum articulorum v. g. nominatio Episcoporum, quae ipsa natura sua non admittit strictum pactum bilaterale, atque *forma accidentalit* et *extrinseca* concordatorum effici nequit, ut illa materia induat naturam iuridicam sibi repugnantem.

(151) Consalvi, Esposizione dei sentimenti di Sua Santità (a. 1819). Cfr. Vering § 44.

(152) Cfr. declarationem Callixti III supra h. t. n. 171 II allegatam; Innoc. V Const. « *Sollicitudo* » 6 Iul. 1353; Bened. XIV, De Synod. dioec. l. XIII cap. 13 n. 19 sq.

testas non amplius est vere *monarchica*, sed sese habet ad instar potestatis in monarchia temperata, in qua rex absque *consensu* comitiorum *valide* leges ferre non potest. Quare Romani Pontifices sollemnibus suis promissionibus pro se suisque successoribus eam tantum in se suscipiunt obligationem, quam unusquisque illorum iam aliunde habet atque Callixtus III apte enuntiavit illis verbis: « *Nec patiemur ea temere violari* » (153). Quae obligatio *corroborata* et *aucta* per interpositionem *fidei publicae* a Romanis Pontificibus datae tantam habet auctoritatem et firmitatem, ut *privilegia quoque concordatorum* quamvis strictum ius pacticium non constituent, tamen « *vim pactorum* » habeant, quemadmodum ipsi Romani Pontifices optimo iure affirmarunt (154).

§ 6. DE INTERPRETATIONE CONCORDATORUM

225. I. Si quid dubii oriatur de vi et ambitu concordatorum, ex natura rei desiderandum est, ut orta controversia per amicabilem compositionem sopiatur. Nam ex natura rei, unde ius ortum est, inde etiam accipit interpretationem (155); iam vero concordata remote ex *mutua* quadam *conventione* Ecclesiae et Status orta sunt; ergo ipsorum indoli convenit, ut etiam collatis consiliis utriusque partis interpretationem et conservationem accipiant. Cfr. Tarquini p. 79 n. 84. Porro ex natura rei requiritur, ut inter Ecclesiam et Statum saltem vera vigeat *amicitia*; sed mutuae amicitiae congruit, ut orta controversia per amicabilem compositionem tollatur (156).

(153) Quod si Hammerstein p. 218 talem explicationem promissionis videtur habere « *nugatoriam* », eo quod illa supponat timendum esse, ne Summus Pontifex ex levitate quadam et sine causa revocet, quae concessit, huiusmodi exceptio non habet solidum fundamentum. Nam ipsi obstat *factum* Callixti III, qui certe nihil nugatorii fecit; praeterea ex eadem ratione etiam *iuramenta* quaedam Rom. Pontificum possent dici nugatoria, eo quod non timenda esset ipsorum levitas in alienandis bonis ecclesiasticis v. g. in favorem consanguineorum.

(154) Schmalzgr. l. c. n. 271, 272; Baldi p. 73 sq. Cfr. quoque Lugo, De iustitia et iure disp. 23, n. 14, 98 sq.

(155) Cfr. quoque R. I. 1 X, V, 41; Arch. f. k. Kirchenr. t. 78, p. 234 sq.; Giobbio p. 82 sq.

(156) Leon. XIII Encycl. « *Immortale* » 1 Nov. 1885.

II. Standum est *tenori* concordatorum; at saepe in fine concordatorum reperitur haec fere clausula inserta: *Si qua vero in posterum supervenerit difficultas, Sanctitus Sua et Praeses (Aequatoris) (vel Regia Maiestas) invicem conferent ad rem amice componendam* » (157). Quae clausula licet sit *privilegium* et signum specialis benevolentiae Ecclesiae abstinentis ab exercitio *supremi* gradus suae potestatis, tamen in suavi quodam agendi modo Ecclesiae suum habet naturale fundamentum, et tamquam lex sub interpositione *fidei pontificiae* (158) data etiam ab ipso Romano Pontifice non *temere* est violanda (159).

III. Cum non raro fieri possit, ut frustra tentata mutua compositione controversia non cesset, *Ecclesiae* competit potestas *authenticam* proferendi *interpretationem*. Cui iudicio etiam societas civilis stare debet (160). Nam is, qui retinet supremam potestatem legislativam in aliquam materiam, is retinet de eadem materia etiam supremam potestatem interpretandi (161). At *Ecclesia* in res spirituales et mixtas, quae ordinarie constituunt obiectum concordatorum essentialiter retinet supremam potestatem legislativam. Sicut enim *Ecclesia* non potest mutare *formam* suae constitutionis, ita etiam non potest limitare vel alienare ius in res spirituales vel mixtas, quatenus est ipsi divinitus concessum; ergo supremam quoque retinet potestatem interpretandi (162).

(157) *Nussi* p. 278 sq.

(158) Bened. XIV in concord. hisp. a. 1753: « *La Santità Sua in fede di Sommo Pontefice e Sua Maestà in parola di Re Cattolico promettono mutuamente per se medesimi ed in nome dei loro successori la fermezza inalterabile etc.* ».

(159) At inde non sequitur *tantum* mutuo consensu fieri posse interpretationem concordatorum, ut contendere videtur *Moulart* l. c. Cfr. n. III hoc §.

(160) *Tarquini* p. 77 sq.; *Cavagnis* p. 394 sq. 404.

(161) Aliter Scherer p. 156. Cfr. quoque Hammerstein p. 117 sq.

(162) Cum supra propugnata sit sententia, concordata quoad omnes et singulos articulos neque indiscriminatim pacta neque exclusive privilegia dici posse, illico sequitur in singulis concordatis iuxta sana principia interpretationis canonicae examinandum esse, quid pactis, quid privilegiis et legibus specialibus sit adscribendum. Qua distributione facta normae generales de interpretatione pactorum et privilegiorum legumque specialium sunt applicandae. Cfr. *Hammerstein* p. 214 sq.; *Nussi* p. 238 sq.; concord. Hispan. (a. 1859).

§ 7. DE DEROGATIONE ET ABROGATIONE ET DE CESSATIONE CONCORDATORUM

226. *Ex parte Ecclesiae*: I. Omnes (163) in eo conveniunt abrogationem vel derogationem concordati iis in casibus Ecclesiae esse permissam, quibus quis legitime *potest* (164) vel etiam *debet* a contractu recedere, v. g. si altera pars non staret pactis vel promissis (165); si res plane mutarentur (166); si necessitas Ecclesiae et salus animarum aliud omnino postularet (167). Nam certe concordatum saltem iisdem tacitis condicionibus subiacet, quibus reliquae conventiones sunt obnoxiae, atque imprimis eam habet condicionem haud difficulter ex scopo concordatorum eruendam, « *nisi bonum publicum Ecclesiae aliud exigat* ». Nisi haec saltem condicio admittatur, vere concordatum non iam esset aptum medium ad finem bonum promovendum, sed potius vinculum iniquitatis.

II. Si Ecclesia *dominium* (168) *bonorum temporalium* vi spontaneae cessionis in concordatis factae in civitatem vel homi-

(163) *Tarquini* p. 79; *Baldi* p. 93; *Scherer* p. 156 sq.; *Vering* § 62.

(164) *Scherer* p. 157 sq.; *Cavagnis* p. 421 sq., 408.

(165) Quod de facto non solum saepe accidit, sed etiam legibus contrariis nova iniuria non raro addita est.

(166) Cfr. artic. 17 concord. gallici a. 1801; et recentem allocut. Benedicti XV in Consistorio die 21 novembris 1921: « Etenim nemo est qui ignoret, post recens immane bellum, vel novas natas esse Respublicas vel Respublicas veteres, provinciis sibi adiunctis, crevisse. Iam vero, ut alia omittamus quae huc possumus afferre, patet quae privilegia pridem haec Apostolica Sedes, per pactiones sollemnes conventionesque, aliis concesserat, eadem nullo iure posse hasce Respublicas sibi vindicare, cum res inter alios acta neque emolumentum neque praeiudicium ceteris afferat. Item civitates nonnullas videmus ex hac tanta conversione rerum funditus novatas exstitisse, adeo ut quae nunc est, non illa ipsa possit haberi moralis, ut aiunt, persona, quacum Apostolica Sedes olim convenerat. Ex quo illud natura consequitur, ut etiam pacta et conventa, quae inter Apostolicam Sedem et eas Civitates antehac intercesserant, vim iam suam omnem amiserint ». (A. A. S. vol. XIII, p. 521).

(167) *Si lupi nominant pastores ovium, male consultum est gregi.*
Cfr. Hammerstein p. 200.

(168) Cfr. cit. concord. Columb. (a. 1887) art. 29 iunctum artic. 6, ubi conceditur *privilegium* imponendi proprietatibus Ecclesiae vectigalia. Alia exempla refert *Nussi* 241 sq.

nes privatos transtulit, sane huiusmodi stipulationem pro suo arbitrio abrogare vel immutare nequit, nisi eae verificentur condiciones, quibus quis vel ipsam donationem liberalem revocare potest (169). Nemo enim re sua per Ecclesiam spoliari potest, sed per cessionem Ecclesiae in concordatis bona illa ecclesiastica vera facta sunt bona civitatis vel illorum hominum privatorum propria.

III. *Privilegia* et indulta quae a Romanis Pontificibus in concordatis conceduntur, *ex rationabili, iusta et proportionata* causa sive per simplicem *derogationem* sive per *absolutam* abrogationem ex plenitudine potestatis pontificiae et *valide* et *licite* tolli possunt, immo etiam sine causa valide, sed illicite (170). Etenim Rom. Pontifex in ea obiecta, quae in concordatis concessit per modum *privilegii*, semper supremam atque maiorem iurisdictionem retinet (171). Praeterea Romani Pontifices sibi etiam disertis verbis vindicarunt ius ex causa rationabili et evidenti derogandi concordatis (172). Quae clausula ex *natura sua* neque ad unum tantum privilegium *restringitur* neque adeo rigore est limitanda, ut solummodo locum habeat, cum vel ipse contractus obligare desinit (173). Nihil igitur obstat, quominus illa privilegia valide etiam sine causa revocentur, sicuti valida esset revocatio iurisdictionis in Episcopo per Romanum Pontificem, etiamsi absque *iusta* causa omnino esset *illicita*.

At concedendum est Romanos Pontifices etiam in casibus licitis non facile usuros esse sua potestate, nisi gravissima causa

(169) Lugo, De iust. et iure disp. 23 n. 167 sq.; Suárez h. tit. not. 181.

(170) Schmalzgr. n. 271 sq.; Zech § 322; Riganti l. c. in ind. v. v. Galliarum concordata, Germaniae concordata, pacta conclavis et praesertim Reg. 1 § 7 n. 126, 135, 136 et Reg. 42 n. 78 sq. et Reg. 9 § 3, n. 163 sq., 232, 264; Baldi l. c. p. 65 sq.; Suárez l. c. Quare Prümmer, p. 45, ex defectu distinctionis factae in materia nimium restringit potestatem R. P.

(171) Cap. 20 X de elect. I 6; cap. 4 X de conc. praeb. III, 8; cap. 14 de praeb. III 4 in Sext.

(172) Nicolaus V in cit. concord. Germaniae; Riganti, Reg. 2 Canc. Apost. § 1, 132, 133; Bangen, Die roem. Curie p. 497, ubi refert facultates Secretario S. C. C. concessas dispensandi super levioribus quibusdam sanctionibus concordatorum v. g. cum regno Neapolitano vel Sardiniae initorum.

(173) Baldi p. 81 sq., 93 seq.

id exigente et servatis sollemnitatibus ex stilo Curiae Romanae requisitis, ut constat ex iteratis declarationibus Romanorum Pontificum praxi quoque confirmatis (174).

Cui sententiae non obstat, quoniam concordatis etiam per *consuetudinem vel praescriptionem* immemoriam derogari possit (175).

IV. Multo magis Romani Pontifices *cassare* valent *concessionem* (176), quae ipsis in concordatis non nisi per *errorem* substantialem, per *dolum et fraudes*, per *vim* et *metum* fuerunt *extortae* (177). Item ex rei natura reprobanda esset omnis concessio, quae fieret de materia illicita velut de iuribus et officiis inalienabilibus Rom. Pontificis, de privilegiis periculosos et nervum ecclesiasticae disciplinae corrumpentibus (178).

227. *Ex parte Status*: I. Si agitur de *bonis temporalibus*, quorum *dominium plenum et absolutum* (179) respublica transtulit in *Ecclesiam*, v. g. si Status fundavit dioeceses, seminaria etc. (180), illa bona nullatenus a Statu repeti possunt. Donatio enim etiam liberalis, quae insuper non subdito facta est, ordinarie revocari non potest; iam vero in hypothesi facta bona illa data sunt per verum *pactum* donationis Ecclesiae, quae certe Statui non est subdita (181). Quae assertio multo magis est tenenda, si elargitiones illae, ut de facto ordinarie obtinet, nihil

(174) Riganti l. c.; Schmalzgr. l. c. n. 272; Scherer p. 156 not. 15; Cavagnis p. 394.

(175) Ita recte tenent Schmalzgr. n. 275; Scherer p. 156 not. 16; Moulart l. c. alique contra alios veteres et recentiores canonistas.

(176) Tarquini p. 76 sq.

(177) Huc spectant v. g. concordatum Sutrin. Paschalis II a. 1111 cum Henrico V initum (cfr. Hefele t. V p. 307 sq.), concord. Napoleonis I cum Pio VII a. 1813, neque multum aliena est restauratio « Monarchiae Siculae » sub Benedicto XIII Cfr. Sentis, D. Monarchia Sicula p. 157 sq.; cfr. quoque de concord. germanicis: Arch. f. k. K. l. c. p. 236 sq., 277 sq.

(178) Cfr. de Concil. Lateranensi (a. 1112), contra « privilegium » concordati Sutrin.: Hefele, l. c. p. 318; Suárez, De leg. l. VIII cap. 8 n. 8.

(179) Quod si donatio quaedam facta est condicione, sine dubio condicione ab Ecclesia acceptae standum est. Cfr. convent. Ducis Mutinens. (a. 1857) in Arch. f. k. K. t. II p. 490 sq.; Nussi p. 222 sq.

(180) Concord. Columbiae (a. 1887) art. 25, 31; Nussi p. 261.

(181) Suárez, De leg. lib. VIII cap. 37 iunct. Def. fid. cath. l. IV. cap. 34, n. 23, 24.

aliud sunt, quam partiales *restitutiones* bonorum ecclesiasticorum *iniuste* ablatorum; at nemo profecto pro suo arbitrio sese eximere potest ab onere restitutionis iure divino praescriptae et a debitis solvendis, ad quorum solutionem etiam ex *speciali* pacto est obligatus (182).

II. Potestas civilis *si se iura divina* Ecclesiae v. g. liberum exercitium magisterii ecclesiastici, potestatis iudicialis in causis matrimonialibus agnoscere, et non solum non impedire, sed pro viribus tueri et sarta tectaue servaturam esse in concordatis promittit, sane numquam accidere potest casus, quo illa iura Ecclesiae negari et impediri tuta conscientia possint. Ipsa enim divina lege citra omne pactum huiusmodi negatio vel impeditio est absolute prohibita.

Quod si quandoque ea incidant tempora, ut *positiva* et *exclusiva* tutela Ecclesiae a Statu sine maximo discrimine rerum publicarum non amplius concedi possit, sane ex natura rei illa obligatio concordati cessante obligatione ipsius legis divinae pariter cessat (183). At utrum revera eae circumstantiae adsint, non fingendum, sed probandum et *authentico iudicio Ecclesiae* confirmandum est. Hinc si v. g. contra primum articulum concordati hispanici, quo cavetur: *Religio catholica, apostolica, romana, quae excluso quocumque alio cultu esse pergit sola religio hispanicae nationis, conservabitur semper... cum omnibus iuribus ac praerogativis, quibus potiri debet iuxta Dei legem et canonicas sanctiones*, absoluta libertas cultuum ob sola falsa principia liberalismi et absque ulla necessitate concederetur, non solum gravis haberetur violatio legis divinae (184), sed etiam sollemnis promissionis in concordato datae (185).

III. Quod si agatur etiam de iis rebus, quae *ex lege divina* Ecclesiae iure proprio et nativo *non* sunt reservatae, sed iure proprio et naturali competentiae potestatis civilis subesse pos-

(182) Concord. Columb. art. 22 sq.; Nussi p. 240 sq., 245 sq.

(183) Lugo, De iust. et iur. disp. 23, n. 127; Tanner. Theol. schol. t. III disp. 1 q. 9; Tarquini p. 67.

(184) Syllab. prop. 77 sq.; Scherer p. 152 sq. not. 2, ubi recte limitat arbitrarias assertiones Schulte.

(185) Cfr. Arch. f. k. K. t. VII p. 318, ubi Card. Antonelli in speciali nota diplomatica rationes gubernii Wuerttembergici recedendi a concordato egregie refellit.

sunt, nisi Ecclesia propter connexionem cum bono religionis illas sibi *positive* pro sua potestate reservavit (v. g. *nonnullas*, at non *omnes immunitates* clericorum), potestas civilis sine consensu Romani Pontificis neque licite neque valide quicquam contra concordatorum tenorem immutare potest (186). Omnis enim immutatio esset immutatio facta a legislatore civili ex *duplici* titulo potestate destituto. Nam potestas civilis nequit validam condere legem civilem, qua ordinatio *lege canonica* constituta abrogetur (187), atque lex *contra pactum* concordati a potestate civili lata pariter est nulla et irrita.

IV. Denique in istis favoribus, qui ex *mera liberalitate* Status Ecclesiae fuerunt concessi (nostra aetate rarus casus), natura actus et intentio contrahentium sunt attendendae (188).

228. Scholion. De historia et statutis singulorum concordatorum agere non vacat. Quare consulendi sunt auctores, qui ex professo quaestiones istas particulares explicarunt (189).

(186) Syllab. prop. 43; Baldi p. 94; Friedberg-Ruffini p. 224.

(187) Syllab. prop. 30, 31, 42 « *In conflictu legum utriusque potestatis ius civile praevalet* ».

(188) Nussi p. 213 (concord. Wormatiense); Hammerstein p. 211, 215; supra de privileg. et favorib. a Statu concessis. Cfr. quoque Tarquini p. 78; Palmieri p. 565, ubi notanda est *differentia* inter potestatem ecclesiasticam et civilem; haec enim, non illa vere alienari atque imminui potest. Cfr. quoque Palmieri, De R. Pontif. (ed. 3.) p. 561 not. a. de vi stricti pacti bilateralis in eodem ordine.

(189) De antiquis concordatis consuli potest Hefele t. V p. 363 sq., 379; de concord. hispanicis fuse disserit Card. Hergenroether in Arch. f. k. K. inde a t. X usque ad t. XV incl.; de concord. Americae meridion. agit Sentis in cit. Arch. t. XII p. 225 sq.; de concordatis germanicis cfr. Vering 32 sq.; de concordato gallico (a. 1801) cfr. Crétineau-Joly l. c.; Vering § 45 aliosque v. g. in Civiltà cattolica (a. 1899) ser. XVII t. V, p. 654 sq.

TITULUS VIII

DE CONSUETUDINE

Praenotiones

229. Fontes: Decret. Grat. c. 2, 4, 5, 6, D. 1; c. 3, 5, 6, D. 4; D. 8, 9, 11, 12 (1). — Compil. I, III, V, lib. I tit. 3 de cons. — Decretal. Greg. IX et Bonif. VIII lib. I tit. 4 de cons.; Extravg. com. l. I tit. 1 de cons. — Conc. Trident. Sess. XXII cap. 3 de ref. Sess. XXIII cap. 1 de ref. Sess. XXIV, cap. 12 de ref. — Act. S. Sed. in indic. general. v. Consuetudo.

Scriptores: Commentator. iur. Decretal. in h. t.; *Paucapalea* l. c. p. 16 sq.; *Stephan. Tornac.* l. c. p. 20 sq. — *Zech*, Praecognita §§ 360 sq. tit. 18 de iure non scripto; *Zallinger* l. c. vol. II p. 310 sq.; *Schulte*, Die Lehre v. d. Q. p. 199 sq.; *Scherer* l. c. t. I, p. 310; *Phillips* l. c. t. III §§ 159 sq. — *Suárez*, De leg. l. VII; *Bouix*, De princip. iur. can. p. 349 sq.; *Hammerstein* in Stimmen aus Maria-Laach t. I (a. 1871), p. 319 sp., ubi refutat falsam theoriam de iure consuet.; *Kreutzwald*, De canonica iuris consuetudinarii praescriptione (dissert. Berol. a. 1873); *Bauduin*, De consuetudine in iure canonico, Lovan. 1888; *Lingen* in Arch. f. k. K. t. 73, p. 131 sq.; *Mostaza*, El derecho consuetudinario in Cuestiones canónicas, Santander 1927, I. pag. 49 sq. — *Ponsius*, De antiquit. iur. can. p. 14 sq. h. t.; *Dalhagaray* in Dict. d. Theol. cath. t. III, col. 1931 sq. — *Maroto*, l. c. n. 248 sq.; *Blat*, Normae generales, n. 83 sq.; *Ferreres*, Institut. canon., t. 1, n. 169 sq.; *Vermeersch*, Epitome iur. can., t. 1, n. 85 sq.; *Cocchi*, Normae generales, n. 84 sq.; *Bravandere-Meester*, Compend. iur. can., t. 1, n. 281 sq.; *Van Hove*, Comment. Lovanien. V, I, tom. III fuse et praeclare. — Ceteri Codicis Commentatores.

230. **Conexio materiae.** Post finitam disputationem de legibus scriptis Ecclesiae ex natura rei (2) de iure non scripto est

(1) D. I. 3 de legib. senatusque consultis et longa consuetudine; C. VIII 53 quae sit longa consuetudo. Cfr. *Vering*, Gesch. u. Pand. §§ 20, 21. — Cod. civ. Ital. art. 580; cod. civ. Gall. art. 671. — *S. Thom.*, Summa theol. I, q. 97 art. 3 ad 3; *D'Annibale*, Summula theol. mor. P. I, n. 245 sq.; *Cathrein*, Philos. mor. n. 245, Moralphilosophie t. I, p. 536 sq.

(2) *Suárez* l. c. prooem. l. VII; *Zech* l. c. § 360.

disserendum. Quod verbum iuris non scripti (3) evidenter latius patet quam consuetudo, cum ius non scriptum sit *genus*, quod ius *traditum atque ius consuetudinarium* tamquam *duas species* complectitur. Complementum autem doctrinae videtur requirere, ut sub titulo de consuetudine, *praeter* strictum ius *consuetudinarium, etiam ius traditum* explicetur, breviter.

§ I. DE IURE TRADITO

I. De notione et divisione et historia iuris traditi

231. **I. Notio.** Dimissa disputatione de *traditionibus divinis* ad theologos, qui de ea fuse et ex professo agere solent, pauca hoc loco insinuanda sunt de *traditionibus humanis* ad disciplinam ecclesiasticam spectantibus. Huiusmodi traditio humana in Ecclesia catholica intelligitur ius legale immediate imperio ipsius competentis legislatoris ecclesiastici expressis verbis, sed *sine scriptura* antiquitus constitutum et promulgatum et per *testimonium* fidelium testium et *mores* populi christiani praximque Ecclesiae transmissum.

At quamvis traditio sensu stricto designet *legem*, non est negandum exsistere traditiones sive potius *institutiones* (4), antiquissimas in Ecclesia quae saltem ab initio *vim verarum legum* ecclesiasticarum non habuerunt aut non nisi postea ex *consuetudine* consecutae sunt, immo forte numquam obtinuerunt. Insuper traditio sane etiam intelligi potest illud *testimonium de antiquo iure* iam constituto, quod sese habet in iure tradito ad instar *scripturae* in iure scripto; attamen ordinarie potius sumitur *pro ipso iure* antiquo per illud testimonium ad nos transmissum (*Traditio formalis et traditio materialis*) (5). Praeterea facile ex de-

(3) Inst. § 3 de iur. nat. I, 2. « *Constat autem ius nostrum aut ex scripto aut ex non scripto, ut apud Graecos τῶν νόμων οἱ μὲν ἐγγράφοι, οἱ δὲ ἀγράφοι, legum aliae scriptae, aliae non scriptae* »; L. 2 § 1, D. de orig. iur. I, 2. « *Initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaque manu a regibus gubernabantur* ».

Ius quoque *naturale* est ius *non scriptum*, sed cum sit ius divinum neque a consuetudine pendeat, certe sub iure consuetudinario, utpote humano subsumi nequit.

(4) *Suárez* l. c. cap. 4, n. 11.

(5) *Zech* l. c. § 361; *Pesch*, Praelect. dogm. t. I, n. 564 sq.

initione allata intelligitur *discrimen* inter *ius traditum* et *consuetudinarium*. Etenim consuetudo, quae ius legale constituit, nunquam quoad *materiam* determinatur proprio et expresse legislatoris ecclesiastici *imperio* per scripturam aut verba formaliter *promulgata*, sed *usu*, qui in factis, non in *scriptura* aut *verbis* consistit, materia sive obiectum definitur et consensu legislatoris mere *legali* aut ad summum *tacito*, non *expresse* firmatur (6) atque vim legis obtinet.

II. *Divisio*. Traditiones humanae in *duplicem speciem* distinguuntur; sunt enim aut *apostolicae*, quae legi vel saltem institutioni ab Apostolis sine scriptura conditae debent originem, aut dicuntur *ecclesiasticae*, quatenus ab immediatis Apostolorum successoribus vel antiquissimis Ecclesiae pastoribus fuerunt introductae neque *per scripturam* promulgatae (7).

III. *Notae historicae*. Ad *antiquas traditiones* et ad ipsas ordinationes *Apostolorum* provocatum est, cum saeculo secundo de tempore celebrandi *festum paschale* i. e. de re mere disciplinari vehemens controversia orta esset. Item ex traditionibus petebatur decisio in controversia de *baptismo* haereticorum, in quorum reditu ad Ecclesiam, si rite erant baptizati, nihil dicitur renovandum, nisi quod *traditum* fuerat. Similiter in disputatione de coelibatu, quae in Concilio Nicaeno dicitur fuisse exorta, iam S. Paphnutius praxim servandi coelibatum ab iis, qui coelibes ordines sacros susceperunt, vocat *antiquam traditionem* (8).

Quamvis paulatim non pauca negotia ecclesiastica expressis et scriptis canonibus ordinarentur, tamen antiqua traditio a SS. Patribus et scriptoribus ecclesiasticis in scripturam relata vim suam nequaquam amisit (9). Quare ut etiam in rebus disciplinaribus traditiones vere antiquae distinguerentur ab innovationibus, regula a S. Augustino (10) proposita communi approbatione est recepta: « *Quod universa tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum est, non nisi auctoritate apostolica traditum rectissime creditur* ».

(6) Suárez l. c. cap. 2, n. 2; Baudin l. c. p. 4 sq.

(7) Bauduin l. c. p. 5.

(8) Hefele l. c. t. I, p. 86 sq., 431 sq.

(9) Suárez l. c. cap. 4, n. 3, 4.

(10) De baptismo contra Donatist. l. II, cap. 7 et l. IV cap. 24 (Migne, P. L. XLIII, 130, 170).

II. De testibus iuris traditi eorumque auctoritate

232. I. Testimonium sane fidelissimum de traditionibus etiam humanis in Ecclesia dare potest ipsum magisterium ecclesiasticum sive sacra *Ecclesiae auctoritas*. Nihilominus Ecclesia nos potissimum remittit ad SS. Patres, qui non solum propter honestatem vitae et scientiam sunt testes fide dignissimi, sed propter *antiquitatem, doctrinae praestantiam, vitae sanctitatem* tamquam testes authentici ab Ecclesia publica fide muniti et approbati sunt (11).

Quibus praeclaris testibus accensendi sunt ii viri, qui propter *eminentem doctrinam et insignem vitae sanctitatem* per sollemnem declarationem Romani Pontificis vel Concilii oecumenici legitime renuntiantur *Doctores Ecclesiae* (12).

Hinc in numero SS. Patrum vel Doctorum Ecclesiae habendi non sunt, quibus omnes illae praerogativae singulis propriae ex Ecclesiae iudicio non competunt, licet forte fama sanctitatis aut scientiae laude floruerint. Multo minus inter SS. Patres vel Doctores computari merentur, quorum vita vel doctrina ab Ecclesia reprobata est. Quare v. g. Origenes et Tertullianus quamvis sibi magnum nomen compararint, tamen SS. Patres vel Doctores Ecclesiae non reputantur.

Cum primis saeculis Ecclesiae nondum existeret ea, quae nunc obtinet sacrarum disciplinarum divisio, SS. Patres non solum habendi sunt fidei praedicatores, traditionis custodes et testes, scripturarum interpretes, praeceptores morum, sed etiam *canonum magistri* atque *iurium Ecclesiae defensores*. Quod si iam Severus Sulpitius S. Athanasium appellavit iurisconsultum, huiusmodi elogium saltem de canonum notitia est intelligendum et ad alios SS. Patres merito extendendum (13).

(11) Leo IV (a. 849) in c. 1 D. 20; Zallinger l. c. p. 310 sq., Pesch l. c. n. 572 sq.; Bardenhewer, Patrologie §§ 1 sq.

(12) Cap. unic. de reliq. III, 22 in Sext.; Bened. XIV Const. « *Militanti Ecclesiae* » 15 Octob. 1754, De beatific. et canoniz. l. IV P. II, cap. 11, 12; Bainvel, de magist. vivo et tradit. p. 73; Valton, in Dict. d. Theolog. cath. t. IV col. 1509.

(13) Zallinger l. c. p. 314; Bardenhewer, Gesch. d. altkirchl. Literat. t. II, p. 3, 19, 609.

Hinc SS. Patrum scripta in iure quoque canonico suum habent usum, ut patet ex Decreto Gratiani aliisque collectionibus iuris canonici (14), quibus non pauca capitula ex scriptis SS. Patrum deprompta pro more Triboniani fuerunt inserta. Sententiae enim SS. Patrum ex sese canones non sunt, quoniam ad leges ecclesiasticas condendas nec doctrina eminens nec sanctitas sufficit, sed *potestas legifera* requiritur (15). At sententiae illae vim sacrorum canonum consecutae sunt, si a SS. Patribus pro sua potestate tamquam *pastoribus* Ecclesiae *ex alio titulo* proprio in vim legum fuerunt conceptae aut a Conciliis vel Romanis Pontificibus approbatae (16). Quae approbatio Ecclesiae certe non deest, si unanimis sit SS. Patrum consensus (17). Auctoritas vero paucorum SS. Patrum forte a reliquis dissentientium atque adeo unius v. g. S. Augustini pro more haereticorum Iansenistarum non est exaggeranda, et praesertim Iansenistae ipsum S. Augustinum suis perversis doctrinis habent contrarium (18).

II. *Doctores et interpretes iuris sacri* potestate legifera in Ecclesia catholica non sunt instructi. Neque secundum analogiam iuris Romani existunt responsa prudentum sive canonistarum classicorum, quorum placita a maiore parte probata vim legum habeant (19).

Nihilominus cum non vilis sit auctoritas hominum etiam privatorum qui in arte sua sunt periti, in iuris quoque quaestionibus dilucidandis vere communis et constans canonistarum sententia magni est facienda, immo, in defectu legis, expresse tamquam norma ad iuridice agendum proponitur in can. 20. Nam si quamplurimi viri docti ingenio pollentes veritatisque amore ducti libere atque independenter et constanter in eandem

(14) Cfr. corpus iuris canonici ed. Friedberg P. I, p. XXI sq. P. II, p. XVIII.

(15) Grat. pr. D. 20.

(16) Leo IV l. c.; corp. iur. can. ed. cit. P. II, p. VIII; L. 1 § 6. Cod. de vetere iure enucl. I, 17 et cap. 22 de praeb. III, 4 in Sext. « Cum ipsa provisio ipsius Legati post impertitam a nobis auctoritatem nostra censetur effecta ».

(17) Concil. Trid. Sess. IV decret. de ed. et us. s. lib.; Pesch l. c. n. 576 sq., 588 sq.

(18) Cfr. c. 4, 5, 9, 10 D. 9.

(19) L. 1, Cod. Theod. I, 4; Vering, Gesch. u. Paud. § 18, III.

sententiam asserendam conveniunt, id non nisi rationum pondere atque evidentia rei factum esse merito tenetur; magna igitur confirmatio veritatis in illa communi doctorum opinione reperitur (20), et quoad ius vetus eorum sententiae ad rite capiendum eius sensum, can. 6, 2° commendantur.

Inde quoque efficitur etiam veterum doctorum scholasticorum in iure canonico communem sententiam non temere esse contemnendam (21). Nemini vero imponitur necessitas, « *ut scholasticorum quorundam aut etiam veterum iuris interpretum barbariem aut doctas nugas aut longas contentiones de rebus obviis aut frequentes digressiones a proposito argumento defendat* » (22).

Ubicumque igitur doctores in unam sententiam non conveniunt, imprimis *rationes* et gravior *auctoritas* sunt examinandae. Quae auctoritas sine dubio gravior est, si quis doctor scribit de re arti suae propria, v. g. si solutio difficultatis pendet ab interpretatione sacrorum canonum. Quo in casu, quod *iuristis* videtur sacris canonibus esse conforme, etiam *pro theologis* sacris canonibus conforme sit necesse est (23).

§ 2. DE IURE CONSUETUDINARIO

I. De notione et divisione et historia iuris consuetudinarii

233. I. *Notio*. Consuetudo potest spectari *materialiter*, ut est *factum* (24), et *formaliter*, ut est *ius*.

Sub priori consideratione nihil aliud est quam *frequentia* libere operandi circa eandem rem uniformi modo; sub altero

(20) Zallinger l. c. p. 321 sq.; Pesch l. c. n. 595 sq., 600.

(21) Quare Benedictus XIV in Epist. « *Redditae* » 5 Dec. 1744 § 8 recte reprehendit Archiepiscopum S. Dominici parvipendentem *communes doctorum opiniones*.

(22) Zallinger l. c. p. 326; Scherer l. c. p. 135.

(23) Zallinger l. c., ubi recte dissentit a modo loquendi Reiffenstuel; sed vicissim si quid *theologice* vel *canonice* certo probatum est, a « *iuristis* » vel ab « *historicis* » non est reiiciendum. Cfr. Scherer l. c. p. 175, not. 13; Arch. f. k. t. 74 p. 376 sq.

(24) Cap. 1 de const. I, 2, in Sext.; Suárez l. c. cap. 1; Billot, De Ecclesia Christi t. III, p. 19 not. 1; Vering, Gesch. u. Pand. § 20.

vero respectu est *ius* (25), quod ex facto sive frequentia illa operandi resultat (26).

Quare si duplex ista significatio applicetur communitati, consuetudo *materialiter* sumpta sive facti est frequentia actuum a communitate vel saltem maiore eius parte libere et uniformiter facta; *consuetudo* autem *formalis* sive iuris est *ius legale ex illa frequentia actuum communitatis ortum*.

In foro igitur ecclesiastico consuetudo iuris, quae maxime attendenda est, definitur: *Ius legale non scriptum diuturnis moribus populi christiani cum aliquo consensu competentis legislatoris ecclesiastici introductum*. Quibus verbis satis insinuat differentia a) a consuetudine *facti*, b) a iure *dominii* et *praescriptione* (27), c) a lege *scripta* et sollemniter *promulgata* (28), d) a iure *tradito*, e) a stilo *Curiae* (29).

(25) Cfr. c. 5 D. 1 (Isidor.), cuius definitio a *De Angelis* h. t. n. 1, tanquam incompleta et obscura carpitur. Cfr. *Suárez* l. c. n. 6; *D'Annibale* l. c. n. 245, not. 1.

(26) Recte notat *Suárez* l. c. n. 8, 9, ex frequentia illa actuum duplex quoddam ius posse oriri. Unum consistit in facultate utendi sive in *dominio* vel *quasi dominio*, quod comprehendit ius ad rem et ius in re, atque generaliter dici potest ius *dominii* vel *quasi dominii* sive ius subiectivum scriptorum recentiorum. Quod ius *dominii* per illam frequentiam actuum *etiam* a persona singulari et privata acquiri potest. Alterum ius ex moribus populi ortum dicitur *ius legis* sive *ius legale* (*νόμος*) sive cum S. Isidoro l. c., « *quod pro lege suscipitur* », sive cum recentioribus scriptoribus « *ius obiectivum* ». Quod ius legale, ut ipsum nomen insinuat, habet vim *verae legis* communitati impositae.

(27) a) *Praescriptio* inter *privatas* quoque personas locum habet et ius subiectivum sive *dominii* vel *quasi dominii* concedit; consuetudo autem introducit *legem*, cuius *communitas*, non vero persona *privata* vel *familia* capax est. b) In consuetudine introducenda requiritur *consensus principis*, contra quem forte inducitur; in praescriptione consensus illius, contra quem praescribitur, non est necessarius. c) Denique praescriptio legitima requirit *bonam fidem* et *titulum*; quae condiciones in consuetudine non requiruntur. Cfr. *Suárez* l. c. n. 10, 11, 12. Quare quamvis in iure occurrat « *consuetudo legitime praescripta* », tamen consuetudo cum praescriptione non est confundenda et illa locutio nihil aliud significat quam consuetudinem quae duravit per requisitum a iure tempus. Cfr. *Suárez* l. c. n. 12, i. f.; *Stimmen* aus Maria-Laach t. I (a. 1873), p. 387 sq.; *Scherer* l. c. p. 135, not. 26, ubi nimis generaliter « *scholam* » carpit. Cf. *Bauduin* l. c. p. 56 sq.

(28) *Suárez* l. c. cap. 2.

(29) *Suárez* l. c. cap. 3; *Zech*, Praecognita §§ 382 sq.

II. *Divisio*. Consuetudo canonica, de qua unice hoc titulo est agendum dividitur:

a) ratione *ambitus* seu *territorii* in *universalem*, quae in universa Ecclesia est recepta, et *particularem* quae in aliqua eius parte viget. Atque haec bipartita divisio eruitur ex can. 5 et 30 (30).

b) relatione ad *legem* (31) in consuetudinem *secundum legem*, quae legem scriptam vel traditam usu et moribus *firmat* vel *interpretatur* atque idcirco etiam inhaesiva vel declarativa dicitur iuxta notissimum axioma (32): « *Optima enim est legum interpretes consuetudo* »; in consuetudinem *praeter legem*, quae deficiente lege aliquem modum agendi communitati tamquam obligatorium vi legis imponit, ideoque legi existenti aliquid addit, cui consuetudini in rigore convenire solet definitio consuetudinis praesertim a S. Isidoro data (33); in consuetudinem *contra legem*, quae legem iam constitutam abrogat aut ei saltem derogat;

c) ratione *modi*, quo *inducitur*, in *iudicalem* et *extraiudicalem* (34). Illa vocatur etiam *usus forensis* atque est mos iudi-

(30) In *iure* aut in *doctrina* praecedenti universalis solebat dici etiam *generalissima*; *generalis* dicebatur, quae, licet particularis, in toto aliquo regno vel provincia viget (cap. 7, X. h. t.; cap. 31 X. de elect. I, 6; cap. 5, X. de us. et auct. I, 8); *specialis* vocabatur, quae in dioecesi vel communitate seu societate minori, aliqua tamen ratione perfecta seu legis recipiendae capaci, obtinebat; demum *specialissima* illa dicebatur, quae observabatur a personis privatis atque societatibus plane imperfectis, quibus leges dari non possunt, et aut reducebatur ad meram observantiam aut ad instar privilegii *iura* subiectiva tribuebat. Cfr. *Scherer* l. c. p. 132, not. 9; *Bauduin* l. c. p. 43 sq., ubi etiam exponitur singularis significatio societatis perfectae et imperfectae h. t. usitata; *Reiffenstuel* h. t. n. 110 sq.; *Laurentius* in Arch. f. k. K. t. 81 p. 284 sq.

(31) *Suárez* l. c. cap. 4; *Baudin* l. c. p. 8 sq.

(32) L. 37, D. de leg. l. 3; *D'Annibale* not. 1 iunct. n. 181, sine sufficienti ratione recedit a communiter recepta divisione.

(33) Cfr. c. 5 D. 1; *Zech* l. c. § 365; *Scherer* l. c. p. 133, not. 17.

(34) L. 38, D. de leg. « *Nam Imperator noster Severus rescripsit, in ambiguitatibus, quae ex legibus proficiscuntur, consuetudinem aut rerum perpetuo similiter iudicatarum auctoritalem vim legis obtinere debere* »; L. 1, C. quae sit longa consuet. VIII, 53. « *Praeses provinciae probatis his, quae in oppido frequenter in eodem controversiarum genere servata sunt, quae causa cognita statuet* ». Qua divisione etiam illud insinuat, quomodo *magistratus iudiciales, viri docti, simplices fideles*, licet vera potestate

ciorum longa constantique praxi confirmatus. Qui usus forensis in iure ecclesiastico eo maioris est momenti, quod in Ecclesia iidem Praelati soleant esse legislatores et iudices v. g. Romanus Pontifex, Episcopi. Si mos ille refertur *ad formam procedendi* tribunalium in causis ecclesiasticis, *stilus Curiae* audit; si *ad materiam* sententiarum iudicialium, quae de una eademque re uniformiter prodierunt, appellatur « *auctoritas rerum similiter iudicatarum* ». Quamvis enim particulares sententiae iudiciales vim legum non habeant (35), sed ius tantum constituent inter partes, tamen pro rei veritate magnum sunt praeiudicium et argumentum; immo si frequentes fuerint et uniformes atque constantes per approbationem *legislatoris* possunt obtinere vim legis. Cfr. leg. Rom. cit. in not. 34. h. tit. Hinc stilus Curiae vel uniformes decisiones iudiciales v. g. Rotae et SS. Congregationum in Urbe propter accedentem legislatoris consensum possunt obtinere vim iuris consuetudinarii (36). Consuetudo vero *extra-iudicialis*, quae generatim moribus populi christiani inducitur, sane multo facilius per partem praestantioris sive per communem quendam consensum *virorum doctorum* vim obtinet (37);

legifera in Ecclesia careant, in formandum ius ecclesiasticum aliqua ratione influere possint.

(35) L. 13, Cod. de sentent. et interpr. omn. iudic. VII, 45. « *Non exemplis, sed legibus iudicandum est* »; Zech l. c. § 387, ubi de stilo Curiarum saecularium atque moderato illius usu ea scribit, quae etiam in foro ecclesiastico sunt attendenda; Scherer l. c. p. 135; Putzer, Comment. in Facult. p. 15 sq., de stilo Curiae Romanae; Reiffenstuel l. I, t. 4, n. 166, de consuetudinibus Ecclesiae Romanae.

(36) Zech l. c. §§ 382 sq.; Santi, Prael. iur. can. l. I, t. 31, n. 49 sq. 53: « *Si in casibus particularibus similibus aliqua Congregatio (et multo magis aliae quoque Congregationes) constanter uniformem sententiam tulerit, ex huiusmodi uniformi iudicio merito certa conficitur regula, quae ius traditionale constituit, cui contraire iudices inferiores nefas est, sed potius ius hoc fideliter est custodiendum et observandum. Hoc enim proprium est tribunalium supremorum, ut dum causas particulares resolventes leges in aliquo determinato sensu constanter interpretantur, forenses traditiones progignant, quae certas pro iudiciis regulas defigere solent* ». Cfr. quoque Vering, Gesch. u. Pand. § 21 (de iure Romano). Quod si Congregationes Romanae nunc procedunt via administrativa, cum in tali modo procedendi apices iuris haud raro non sequantur, difficilius ex earum decisionibus stilus Curiae dignosci potest.

(37) S. Augustinus in c. 5, D. 9, sapienter monet per « *auctores canonicos vel probabili ratione* » verum esse eruendum; ex qua assertione sa-

d) *ratione temporis*, per quod *duravit, in praescriptam et non praescriptam* (38). Huc spectat alia quaedam divisio, quatenus pro diversitate temporis ad praescriptionem sufficientis vel requisiti, ut consuetudo facti transeat in consuetudinem iuris, distingui potest consuetudo *ordinaria* 40 annorum, aut *centenaria* aut *immemorialis* (39) sive consuetudo *longi* vel *longissimi* vel *immemorialis* temporis. Immemorialis non ea tantum habetur consuetudo, cuius initium per historicam investigationem inveniri non potest, sed ea quam viventes nunc homines nec viderunt nec audiverunt quando incoeperit.

Scholion. His divisionibus ad meliorem huius materiae cognitionem utiliter illae addi possunt, secundum quas distinguuntur consuetudo *bona et mala, rationabilis et irrationabilis, positiva et negativa, permissa, abrogata, prohibita, reprobata* tamquam *corruptela* (40).

III. Historia. Praeter traditiones primis saeculis etiam mox mores probati atque consuetudines receptae occurrunt (41). Quae consuetudines etsi ab initio sine dubio potius consuetudines facti fuerunt, tamen non raro paulatim in veras consuetudines iuris transformatae sunt. Etenim ipsa auctoritas publica illarum strictam observantiam urget atque vim obligandi iam inductam esse supponit (42). At vix negari potest consuetudines illas antiquas fuisse consuetudines secundum ius et praeter ius, ubi lex forte deficeret (43). Quare cum ius canonicum etiam in hac materia aliqua ratione imitaretur ius Romanum, in quo L. 2 Cod.

ne non sequitur communem opinionem parvi esse faciendam. Cfr. Scherer l. c. p. 135.

(38) Cap. 11, X. h. t.; Suárez l. c. cap. 8.

(39) Cum Pitonius non retineret usitatam definitionem consuetudinis immemorialis, i. e. cuius initii *memoria* non existit, sibi viam paravit ad rigidam suam theoriam de iure consuetudinario contra decreta Tridentina non admittendo. Cfr. Biederlack in Act. theol. Oenip. t. VI, p. 633 sq.

(40) Suárez l. c. cap. 6, 7; Bouix l. c. p. 353 sq.; Bauduin l. c. p. 10 sq.; Dolhagaray, in Dict. d. Theol. cath. t. III, col. 1991.

(41) In controversia de baptismo haereticorum praeter traditionem multum iam ex utraque parte insistitur *consuetudini*. Cfr. Hefele l. c. t. I, p. 126 sq.

(42) Cfr. v. g. legem coelibatus; c. 1, Concil. Arelat. (a. 314); c. 6, 7, Conc. Nicaen. (a. 325).

(43) S. Isidor. in c. 5, D. 1; D. 11, 12; Bauduin l. c. p. 36 sq.

quae sit longa consuet. VIII, 53 (Constantin. M. a. 319) statuitur: « *Consuetudinis ususque longaevi non vilis auctoritas est, verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat aut legem* » (44), non facile in foro ecclesiastico admissae sunt consuetudines saltem particulares *contra legem*. Et revera Gratianus in suo dicto post c. 4 D. 11, ubi cit L. 2 Cod. rettulerat, saltem *particularem* consuetudinem « *sacris canonibus* » contrariam non videtur admittere, sed in dicto post c. 3 D. 4 tum leges tum canones, *generaliter* per mores abrogari posse concedit (45). Quam doctrinam magistri Gratiani Glossatores (46) clarius proposuerunt vel potius limitarunt, ita ut consuetudinem *etiam particularem* dicerent praeiudicare iuri positivo, dummodo ipsa sit *praescripta* aliisque legitimis condicionibus vestita. Tandem Gregorius IX cap. 11 X h. t. authenticam dedit interpretationem c. 4 D. 11, in qua doctrinam limitantem Glossatorum canonizavit.

Qua controversia generali de vi et ambitu iuris consuetudinarii soluta, in Decretalibus Bonifacii VIII et Extrav. com., ubi fit. de consuetudine non deest, nihil novi de iure consuetudinario *formaliter* spectato reperitur. Nihilominus complures controversiae remanserunt, quae usque ad nostram aetatem sunt

(44) Quae lex a Windscheid, Paud. § 18, not. 10 perperam intelligitur de sola consuetudine *particulari*, ut recte tenet Vering l. c. § 20, III. Cum apud antiquos Romanos suprema potestas legifera esset penes *populum*, nihil mirum est, quod Iulianus L. 2, D. de leg. I, 3, haec de consuetudine etiam *contra legem* doceat: « *De quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus et consuetudine inductum est, et si qua in re hoc deficeret, tunc quod proximum et consequens ei est; si nec id quidem appareat, tunc ius, quo Urbs Roma utitur servari oportet.* » § 1. *In veterata consuetudo pro lege non immerito custoditur, et hoc est ius, quod dicitur moribus constitutum. Nam cum ipsae leges nulla alia ex causa nos teneant, quam quod iudicio populi receptae sunt, merito et ea, quae sine ullo scripto populus probavit, tenebunt omnes, nam quid interest, suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis et factis? Quare rectissime etiam illud receptum est, ut leges non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur.* At postquam universa potestas legifera in Imperatores fuit translata, certe saltem a tempore Constantini M. consuetudo vim legis tantum obtinere potuit per consensum tacitum vel expressum etiam *generaliter* sub certis condicionibus per *legem* ab Imperatore datum. Cfr. Vering l. c. § 20 II.

(45) Bauduin l. c. p. 32 sq.; Scherer l. c. p. 133 not. 17.

(46) Glossa ad verb. Vincat c. 4 D. 11. Cfr. quoque Paucapalea l. c. p. 16; Stephan. Tornac. l. c. p. 20 sq.

agitatae (47); inter quas eminebat post Concilium Tridentinum orta, num consuetudo procederet etiam *contra decreta disciplinaria huius Concilii* (48). Tandem ultimo tempore partim antiquae controversiae fuerunt reipristinatae partim novae recenter excitatae (49).

II. De vera causa efficiente consuetudinis iuris

234. I. Vera causa efficiens (50) consuetudinis ecclesiasticae, quatenus *ius legale* constituit, est *unice consensus competentis legislatoris ecclesiastici* sive tacitus sive expressus etiam *generaliter* et antecederet per *legem* sub certis *condicionibus* datus (51), qui propterea consensus *legalis* appellatur. Et ita edi-

(47) Cfr. v. g. *de tempore* ad praescriptionem consuetudinis requisito: Suárez l. c. cap. 8, n. 1, 7 cap. 18, n. 12; Bauduin l. c. p. 79 sq.; de *condicionibus* necessariis ad inducendam consuetudinem facti et iuris v. g. de necessitate absentiae erroris: Suárez l. c. cap. 12, n. 2, 3; Zech l. c. §§ 369, 372; Zallinger h. t. §§ 229, 234; Vering, Lehrb. d. k. K. p. 350; Bauduin l. c. p. 55 sq.

(48) Cuius controversiae historiam et originem optime exponit Biederlack in Act. theol. Oenip. t. VI, p. 453 sq.

(49) Bauduin l. c. p. 13 sq.; Biederlack l. c. p. 441 sq. contra theoriam Schulle atque assertiones insolitas aliorum canonistarum antiquorum et recentiorum. Cfr. quoque Nilles in cit. Act. theol. Oenipot. t. XIX, p. 1 sq. de sensu illius sententiae cap. 1 de const. I, 2 in Sext., quod « *Romanus Pontifex iura omnia in scrinio pectoris sui* (i. e. in memoria) *censetur habere* » iunct. Passerin., Comment. in prim. lib. Sext. Decr. in cit. cap. 1 de const. n. 4 sq. ac praesestim Gillmann in Arch. f. k. K. t. 92 p. 1 sq. qui profundiore instituta investigatione in fontibus historicis de-nuo erudita admodum disertatione genuinum illius sententiae sensum contra perversas interpretationes efficaciter vindicavit.

(50) Suárez l. c. cap. 9 n. 1, 2 cap. 13, n. 1, ubi recte distinguit causam efficientem consuetudinis primariam et proximam, quam alii vocant secundariam vel remotam. Cfr. Biederlack l. c. p. 442.

(51) Suárez l. c. cap. 13, n. 6; Vering, Gesch. u. Pand. § 20 II, ubi recte docet non solum in iure canonico, sed etiam in iure Romano atque in legibus antiqui imperii germanici *generaliter* et antecederet a legislatore consuetudinibus *facti*, quae certis condicionibus sint praeditae, vim *iuris* consuetudinarii sive legum concedi, at eandem vim in codicibus civilibus Borussiae, Austriae, Saxoniae suo tempore consuetudinibus fuisse negatam. Cfr. quoque Gerber, Syst. d. d. Privatr. §§ 20, 28 not. 3; cod. civil. Ital. art. 5.

citur in novo Codice, can. 25: « Consuetudo in Ecclesia vim legis a consensu competentis Superioris ecclesiastici unice obtinet ».

Quod iuris praescriptum evidenter excludit quod consuetudo ecclesiastica vim verae legis obtineat *ex persuasione* vel *voluntate Ecclesiae*, si nomine Ecclesiae intelligantur subditi sive Ecclesia audiens.

Omnis enim lex sola iuridica *ratione* non fit, sed etiam *voluntate* (52); iam vero persuasio Ecclesiae audientis i. e. subditorum est *merus actus rationis*; ergo saltem persuasio illa non potest efficere legem sive consuetudinem iuris.

Neque *voluntas* Ecclesiae sive *subditorum fidelium*, potest inducere legem. Nam ad leges ferendas in Ecclesia catholica requiritur *iurisdictio spiritualis* sive immediate a Deo sive ab hierarchia ecclesiastica collata; atqui ius leges condendi a Deo immediate soli Romano Pontifici est concessum, reliquis Praelatis hierarchiae ecclesiasticae per Romanum Pontificem obvenit; *populus* vero christianus nec iure divino nec iure canonico potestatem legiferam consecutus est; voluntas igitur fidelium nequit dare vim legis obligantis. Quare quemadmodum *populus christianus suffragio quodam universali et expresse* leges ecclesiasticas ferre nequit, ita *tacito* suo suffragio universali pariter a condendis legibus ecclesiasticis excluditur, nisi quis monarchicam et hierarchicam constitutionem Ecclesiae catholicae omnino reicere et negare velit (cfr. can. 107, 109, 118).

II. Ultimo tempore *Schulte* (53) theoriam a *Puchta* aliisque sectatoribus scholae historicae v. g. *Savigny*, *Windscheid*, *Sohm*, *Arndts*, *Gerber* pro iure consuetudinario in foro civili propugnatam iuri canonico applicare tentavit; hinc reiecto *consensu legislatoris praesertim legali* solam communitatem tamquam causam efficientem iuris consuetudinarii admisit. Qua in assertionem non solum ipso fatente doctrinam *communem* doctorum sibi habuit contrariam, sed etiam apertum errorem dogmaticum defendit (54).

(52) Suárez l. c. I, cap. 4 e 5.

(53) Schulte l. c. p. 209 sq.

(54) Stim. aus Maria-Laach l. c.; Biederlack l. c. p. 441; Scherer l. c. p. 131 sq.; Bauduin l. c. p. 13 sq. Cfr. quae Suárez l. c. I, VII cap. 13, n. 1 sq. vel de ipsis liberis civitatibus quoad introducendum ius consuetudinarium tenet; Cathrein, Moralphilosophie t. I, p. 537, ubi seite reiecit theoriam scholae historicae de iure consuetudinario etiam pro foro civili.

III. Consensus *expressus* legislatoris ad consuetudinem iuris constituendam sine dubio sufficit, at certe non requiritur (55). Quin immo controversia vera non existit ad eundem effectum consensum *tacitum* sufficere, neque oppositio aliquorum doctorum hanc assertionem potest reddere dubiam (56). Concedendum vero est consensui mere *praesumpto* eandem vim atque consensui tacito non esse tribuendam, multoque minus ex silentio mere *oeconomico* approbatio consuetudinis deduci potest. Nam interdum accidit, ut « *multa per patientiam tolerantur* » vel etiam dissimulentur (57).

Minime vero exinde sequitur consensum *tacitum* generaliter (58) *requiri* et consensum *legalem non sufficere*. Nam certe supremus legislator expresse potest *lege generaliter et antecedenter approbare* consuetudines sive praeter ius sive contra ius certis condicionibus praeditas. Talis consensus pro futuris consuetudinibus sub condicionibus accurate determinatis datur a legislatore can. 26, sq. Similiter iure praecedenti ille consensus fuerat datus in cap. 11 X h. t. et cap. 3 h. t. in Sext., ut patet ex cap. 1 de const. I, 2 in Sext. (59).

Nam etiam in illo *valor* iuris consuetudinarii nequaquam ultimatim repetendus est ex communi *persuasione iuridica populi independentem* a consensu expresse vel tacito *legislatoris*, ut volunt asseclae scholae historicae. Etenim *obligatio* per legem communitati solummodo imponi potest per *voluntatem* eius, qui habet *potestatem legiferam*. Quare etiam in libera republica, in qua potestas suprema est penes populum, ius consuetudinarium tantum induci potest, si *populus « rebus ipsis et factis »* suam *voluntatem legiferam* manifestet. Cfr. L. 32 § 1, D. de leg. I, 3; Vering l. c. § 20, II.

(55) Qui consensus legislatoris etiam expresse et scripto manifestatus non efficit, ut consuetudo ius consuetudinarium esse desinat atque fiat ius scriptum. Cfr. cap. 2, X h. t.; Bened. XIV Const. « *Singulari* » 9 Febr. 1749 § 10; Suárez l. c. cap. 2 n. 3, 4, cap. 13, n. 7, 8; Scherer l. c. p. 133.

(56) V. g. Verani, Commentaria h. t. § 4, n. 7.

(57) Cap. 18 i. f. X. de praeb. III, 5; cap. 3, X de cogni. sp. IV, 11; Suárez l. c. VII cap. 13, n. 12; Bouix, De princ. iur. canon. p. 371 sq.; Bargilliat l. c. n. 114; Scherer l. c. p. 131.

(58) Zech l. c. § 376; Biederlack l. c. p. 445. Cui sententiae non obstat, si Suárez l. c. cap. 13, n. 11 saltem tacitum consensum legislatoris requirit, ut consuetudo *nondum praescripta* obtineat vim iuris legalis. Cfr. Scherer l. c. p. 131, not. 7.

(59) Suárez l. c. n. 8, 9; Schmalzgr. h. t. n. 15; Zech l. c. § 376. Bauduin l. c. p. 29 sq.; Scherer l. c.; Bouix l. c. p. 382 sq. Quare errarunt

IV. Qui consensus si consuetudo universalis vel particularis *contra* ius commune aut consuetudo universalis *praeter* ius sit inducenda, profecto debet esse supremi et universalis legislatoris in Ecclesia; ille enim solus ex iure divino est *supra* ius commune constitutus atque *universam* Ecclesiam obligare valet. Episcopi vero consensus *sufficit* ad inducendam consuetudinem *dioecesanam* praeter ius commune aut contra ius dioecesanum; at minime sufficit, licet consuetudo mere dioecesana sit introducenda, contra *legem etiam* particularem, sed a *superiore* auctoritate v. g. a R. Pontifice vel Concilio plenario vel provinciali lata; nequit enim Episcopus suo consensu tacito vel legali efficere, quod *expresse* facere omnino non potest. Pariter consuetudo particularis per plures dioeceses forte integri regni divulgata a R. Pontifice ita *suo consensu* potest ratificari, ut Episcopi etiam in Conciliis provincialibus vel plenariis nihil in contrarium statuere valeant. Cfr. concord. Austr. (a. 1855) art. 22 de consuetudine conferendi canonicatus per concursum; S. C. C. in caus. Placent. 31 Ian. 1882 de consuetudine Hispaniae requirendi scripturam publicam ad validam sponsalium celebrationem.

III. De conditionibus requisitis in consuetudine facti ad inducendam consuetudinem iuris

235. *Consensus legislatoris ecclesiastici* quamvis optimo iure dicatur *causa efficiens iuris legalis* ex consuetudine materiali

Fagnanus, Pontius, Diana, editores Analect. iur. pont., Schulte alique, qui *sufficientiam* et *factum* consensus *legalis* de praecedenti iure negabant; neque minus a vero alieni fuerunt editores operis *Mélanges théologiques*, qui *sufficientiam* consensus *legalis* admittentes negabant de facto esse datum ad introducendas consuetudines *praeter ius*, Cfr. *Bauduin* l. c. p. 28 sq., 36 sq. — In iure Civitatum schola historica iuris in Germania propugnavit universas leges determinatae societatis oriri ex persuasione iuridica populi, *directe* manifestata per mores communitatis, *indirecte* per leges ab auctoritate publica latas populi persuasioni conformes (cfr. *Puchta*, Das Gewohnheitsrecht; *Savigny*, Vom Beruf unser Zeit für Gesetzgebung u. Rechtswissenschaft); nihil mirum quod praedicta schola consensui legislatoris substituerit opinionem communem iuridicam communitatis.

orti, tamen consuetudinem *facti* certis condicionibus vestitam necessario *supponit* a populo christiano iam esse productam. Postquam autem moribus populi ipsa *materia* legis est accurate definita et singulari plane forma *promulgata*, *voluntas* consentientis *legislatoris* huic consuetudini facti adiungit complementum iuridicum sive *vim legis obligantis* (60).

Quare sicut sine consensu legislatoris ius legale in Ecclesia existere non potest, ita vicissim *sine moribus populi* suppositis ius *consuetudinarium* non habetur, sed forte ius scriptum vel traditum.

Oritur igitur ius consuetudinarium Ecclesiae ex actione quadam conspirante legislatoris ecclesiastici et populi christiani, sed longe alia ratione atque fit in ordine politico Status constitutionalis. *Universa vis iuridica* consuetudinis ecclesiasticae est *unice* (can. 25) petenda ex *sola potestate* legifera hierarchiae ecclesiasticae. Cuius potestatis ne *pars* quidem (v. g. consensus quidam pro more comitiorum publicorum) est penes populum christianum. Is enim solummodo subministrat *materiam* legis iam debito modo *publicatam* tamquam *condicionem* sine qua non, neque ullam exercet potestatem iurisdictionis sive ordinariam sive delegatam. *Ecclesia* vero illam materiam condicionibus a iure requisitis praeditam *pro sua potestate* obligatorio modo per legem proponit. Qua re denuo manifestatur dependentia omnimoda tum populi christiani a potestate ecclesiastica tum iuris consuetudinarii *a iure scripto* in introducendo novo iure consuetudinario.

236. *Speciales condiciones*, quae a iure in consuetudine facti requiruntur, hae recenseri possunt:

I. Consuetudo facti procedat necesse est a *communitate* (61) vel saltem a *maiore* illius parte, quae legis ecclesiasticae *reci-*

(60) *Suárez* l. c. cap. 9, n. 1, 2.

(61) *Suárez*, l. c. 1. I cap. 6, n. 18 sq. l. VII cap. 2, n. 6, 7, cap. 9, n. 3 sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 3, 4; *Biederlack*, l. c. p. 442 sq.; *Bauduin*, l. c. p. 43 sq.; *Wilmers*, De Christi Ecclesia p. 5 de societate *absolute perfecta*, sed *relative imperfecta* v. g. magna provincia vel colonia, quae est *pars* vasti imperii; *Billot*, De Ecclesia Christi t. II, p. 123 not. 1; l. 34, D. de leg. I, 3. « Cum de consuetudine civitatis vel provinciae confidere quis videtur, primum... explorandum arbitror... ».

piendae capax est v. g. provincia ecclesiastica, dioecesis, ordo religiosus etiam monialium. In foro autem ecclesiastico non requiritur, ut consuetudo inducatur a communitate, quae ipsa legem dare possit. Nam vis iuridica consuetudinis ecclesiasticae non oritur directe et formaliter a communitate, sed a consensu legislatoris ecclesiastici. Hinc personae singulares et privatae atque societates ecclesiasticae plane imperfectae, quibus leges dari non possunt, licet simplicibus praeceptis subiici vel consuetudine sive praescriptione iura subiectiva (62) vel privilegia acquirere possint, tamen consuetudines vim legum ecclesiasticarum habentes neque contra ius neque praeter ius introducere valent (63). Huc spectat can. 26: «Communitas quae legis ecclesiasticae saltem recipiendae capax est, potest consuetudinem inducere quae vim legis obtineat»; qui canon intelligendus est de vi legis tum novum ius inducentis tum ius praecedens abrogantis.

II. Actus, quibus mores populi constituuntur, sint frequentes, uniformes (64), publici (65), libere et sponte, non solummodo ex ignorantia de lege quadam per errorem supposita (66) aut ex

(62) Cap. 3, h. t. in Sext.; cap. 1, de praescr. II, 13 in Sext.

(63) Suárez, l. c. I. I, cap. 6.

(64) Suárez, l. c. I. VIII, cap. 10; Bauduin, l. c. p. 47 sq.

(65) Suárez, l. c. cap. 11; Bauduin, l. c. p. 51, 102 sq. Quamvis sententiae iudiciales secundum consuetudinem quandam latae optimum sint medium ad probandam existentiam iuris consuetudinarii, tamen ad constituendum ius consuetudinarium et ad publicitatem actuum non requiruntur. Nam sententia iudicialis ius legitime constitutum iam supponit illudque tantum firmat (cfr. Goffred. de Trano, Summa h. t. n. 8), et actus populi possunt esse publici et notorii sine ulla interveniente sententia iudiciali per totum tempus ad praescriptionem requisitum. Cfr. Bauduin, l. c. p. 48 sq., recte adoptans doctrinam Suaresii (l. c. cap. 11, n. 9 sq. cap. 17, n. 4), contra Reiffenstuel h. t. n. 176 sq. et Bouix, l. c. p. 352 sq., qui ex duabus sententiis iudicialibus intra decennium datis perperam putabat consuetudinem iuris constitui.

(66) Cfr. Suárez, De virt. et stat. relig. tract. VII, l. 9, cap. 14, n. 11, ubi disputans de coelibatu clericorum optime explicat, quomodo res ab initio non praecepta transeat in obligatoriam, si per usum paulatim mutetur iudicium. Si a populo unice propter legem quandam putativam per multos annos servaretur v. g. aliquod festum vel ieiunium, consuetudo praeter ius non oriretur, atque detecto errore nulla remaneret obligatio. Consuetudo enim praeter ius essentialiter requirit consensum quandam praevium populi in novum illud ius; at ubi unice error talis intercessit, nec populi consensus habetur, nec legislatoris consensus legalis potest

vi vel metu positi, denique exercitati cum animo sese denuo obligandi (67), si de introducenda consuetudine praeter ius agatur, aut cum animo sese saltem subducendi obligationi contrariae (68), si consuetudo contra ius sit inducenda. Prius expresse

supponi. Cfr. Suárez, De leg. l. VII, cap. 12, n. 1 sq. Quae argumentatio nequit extendi ad errorem concomitantem. Nam illo non obstante potest in fidelibus exsistere animus legi vere oppositus vel vicissim intentio, quae vellent legem quandam exsistere, etiamsi scirent illam non ligare. Quare in priori casu poterit induci consuetudo contra ius, in altero praeter ius. Cfr. Bauduin, l. c. p. 71. Hinc absolute et generaliter non videtur posse defendi quod omnis error vel ignorantia impediat consuetudinem etiam contra ius. «Potest (enim) per actus etiam formaliter peccaminosos, id est scienter (mala fide) contra legem commissos introduci consuetudo rationabilis occasione horum actuum ex consensu Principis resultans. Non tamen simpliciter necessarij ad eiusmodi consuetudinem sunt actus formaliter mali, eundem enim effectum habent actus bona fide contra legem exerciti. Nam ut per consuetudinem derogetur legi, non tam opus est, ut populus reflexe velit illi derogare, quam ut legislator hanc derogationem approbet quacumque demum fide populus frequentatos actus (mores) posuerit... (Hinc) in consuetudine... quae est contra legem, posse aliquem errorem intercedere, sequitur ex dictis». Ita Zech, l. c. § 369, 372, cui Zallinger, h. t. §§ 229, 234, alique consentiunt. Cfr. Bauduin, l. c. p. 62 sq.; De Angelis, l. c. t. n. 7; Verani, Comment. h. t. § 6, n. 20; Biederlack, l. c. p. 451; Scherer, l. c. p. 132.

Qua sententia admissa facile etiam expeditur altera controversia, num in consuetudine contra ius bona fides aut mala fides, actus boni aut actus peccaminosi necessario requirantur. Nam respondendum est tum bona fide tum mala fide, actibus bonis et actibus malis consuetudinem contra ius posse induci. Etenim non est paritas inter strictam praescriptionem et ius consuetudinarium. In illa bona fides absolute est necessaria, secus a solis peccantibus acquireretur ius; id, quod plane absurdum est. At consuetudo contra legem dat favorem toti populo, non solis peccantibus. Cfr. Schmalzgr., l. II, t. 26, n. 56, 57; Bauduin, l. c. p. 55 sq.

(67) Quae opinio necessitatis non habetur, si mos exercetur ex mera devotione vel urbanitate. Cfr. Suárez, De leg. l. VII, cap. 15, n. 10 sq.; Zech, l. c. § 373; Bauduin, l. c. p. 55 sq., 72 sq.; Suárez, De virt. et stat. relig. tract. II, l. 1, n. 10 sq., 16, 17, 18, ubi cum aliquo «additamento» n. 18, facto exponit, qua ratione decimae ab initio libere datae pro successoribus potuerint fieri obligatoriae.

(68) Quare si populus ex ignorantia vel errore de existentia legis ageret contra legem, sed ita esset animo comparatus, ut sublata ignorantia vel detecto errore promptissime legem observaret, talis consuetudo non probat animum populi legi oppositum, neque a legislatore ratificatur suo consensu, ideoque legem non abrogat. Cfr. Bauduin, l. c. p. 68 sq., 71.

a novo iure requiritur can. 28: « Consuetudo praeter legem, quae scienter a communitate cum animo sese obligandi servata sit, legem inducit... ». De animo quo inducitur consuetudo contra ius Codex expresse nihil dicit; sed ex natura rei deducitur; nam factum uniformi modo a communitate positum contra legis praescriptum tendit ad inducendam moralem libertatem et rationem agendi quasi lex non existeret, ideoque includit animum sese saltem subducendi a vinculo morali legis contra quam agitur.

III. Consuetudo debet esse *rationabilis* (69). Etenim illa condicio expresse can. 27 et 28 requiritur. Porro consuetudo aut *novam* legem inducit aut legem existentem *abrogat*. Atqui in priore casu consuetudo est *vera lex*, quae essentialiter est ordinatio *rationis* ad bonum commune (70), ergo eadem condicione consuetudo ista praedita sit oportet. In altero vero casu certe ad revocationem legis iustae rationabilis causa requiritur et sufficit; hinc etiam consuetudo abrogationem legis iustae existentis tantum ex rationabili causa efficere valet.

Quare ea consuetudo facti merito habetur *rationabilis*, quae, praeter intrinsecam honestatem materiae, habet omnes condiciones necessarias ad *iustam legem inducendam* (dummodo excipias certos favores, qui tantum *expressis privilegiis* acquiri possunt) vel ad *iustam revocationem legis*, sive quae fini et naturae Ecclesiae vel singulari indoli alicuius instituti ecclesiastici *directe non adversatur* et saltem *generaliter* conformis est (71).

E contra *irrationabilis* dicenda est consuetudo facti, quae a) iuri divino sive positivo sive naturali est contraria ac proinde contra hoc ius non potest umquam praevalere consuetudo ulla (can. 27) (72); b) ab ipso iure canonico vel competente legislatore ecclesiastico ut *corruptela* est reprobata prout fert can. 27 § 2 (73); c) dirumpit nervum ecclesiasticae disciplinae sive fun-

(69) Cfr. cap. 11, X. h. t.; Schmalzgr., h. t. n. 6 sq.; Bouix, l. c. p. 342 sq.; Biederlack, l. c. p. 445 sq.; Bauduin, l. c. p. 51 sq.

(70) S. Thomas, Summa theolog. I^a II^{ae} q. 1, art. 4; Suárez, l. c. l. I, cap. 4, 5, 6.

(71) Suárez, De leg. l. VII, cap. 16, n. 17; Zech, l. c. §§ 367, 368, 369; Bauduin, l. c.; Biederlack, l. c.

(72) Cfr. cap. 4, 11, X. h. t.

(73) Cfr. cap. 7, X. h. t.; cap. 1, h. t. in Sext. Simplex prohibitio alicuius consuetudinis a legislatore facta, non semper eius irrationabili-

damentalibus iuris principia subvertit (74); d) est peccatorum occasio atque *utilitati communi* (75), *sanae rationi* praesertim atenta singulari natura alicuius instituti ecclesiastici (76) manifeste *adversatur* (77). Semper autem criterium practicum habetur in praescripto can. 27, § 2: « *consuetudo quae in iure expresse reprobatur, non est rationabilis* ».

Hinc consuetudo facti merito habetur *irrationabilis*, quae etiam per novam et expressam *legem induci* nequit aut ad *revocationem existentis legis* iustae insufficientis est.

IV. *Legitime praescripta* sit oportet consuetudo. Quae condicio i. e. *duratio* consuetudinis facti non interrupta per totum illud tempus a iure statutum in rigore non requiritur, si ad consuetudinem facti accesserit *expressus* vel *tacitus* legislatoris consensus. Quamprimum enim de illo tacito consensu ex factis concludentibus constat, iam *ante* lapsum temporis ad praescriptionem legitime requisiti validum habetur ius consuetudinarium (78) et consuetudo dicitur procedere *per viam coniventiae*. Illa ergo legitima praescriptio requiritur in consuetudine quae vim habet ex consensu *legali*, in qua consensus legislatoris perperam supponeretur antequam *elapsum* sit illud *tempus*, cui ipse legislator in iure suum consensum alligavit.

V. Tempus a iure (79) requisitum sunt quadraginta anni *continui* et *completi* ad inducendam consuetudinem sive *contra*

tatem arguit, nisi insuper *reprobetur*: quin immo non est absolute exclusum quod accidere possit, ut mutatis rebus vel circumstantiis ipsa consuetudo nunc reprobata possit evadere rationabilis, exclusa consuetudine iuri divino contraria. Suárez, l. VIII, cap. 7, n. 7; Reiffenstuel h. t. n. 46.

(74) Cfr. cap. 3, 5, X. h. t.; cap. unic. h. t. in Extrav. com.

(75) Cfr. cap. 9, 10, X. h. t.

(76) Cfr. cap. 2, h. t. in Sext.

(77) Elenchum consuetudinum irrationabilium exhibet Giraldi, Expos. iur. pont. P. I, sect. 36; consuetudines partim reprobatae in iure Decretalium referunt: Pirhing, h. t. n. 73 sq.; Maschal, l. c. i. f. vol. II, ed. Giraldi.

(78) Suárez, l. c. l. VII, cap. 8, n. 11, 16, cap. 15, n. 8, 9.

(79) Ante determinationem temporis in Codice factam non defuerunt doctores, qui ad consuetudinem inducendam negarent necessitatem *determinati* temporis: quam sententiam potissimum tenuerunt aliqui theologi et praesertim Soto « quem plures ex modernis expositoribus S. Thomae sequuntur » ut dicit Suárez l. c. n. 5, eandemque opinionem postea etiam complures ex commentatoribus iuris (v. gr. Schmier,

sive *praeter* ius; quod si lex, cui derogatur clausulam contineat futuras consuetudines prohibentem, talem legem sola consuetudo *centenaria* aut *immemorabilis* vincere potest (can. 27, 28). Cum autem continuum tempus illud sit quod nullam patitur interruptionem (can. 35), consuetudo non procedit si *aut* una tantum vice legislator consuetudinem publice respuat v. g. authentica declaratione vel sententia iudiciali vel poena agentibus imposita, aut consuetudinem introducentes eam intermittant. Interrupta praescriptione consuetudo iterum incipi potest et completo intervallo temporis denuo procedere, modo iam ab initio et toto temporis decursu reliquas qualitates requisitas habuerit (80).

Quae parificatio in Codice facta, quoad tempus requisitum, inter consuetudinem *contra* ius et *praeter* ius, optimam habet explicationem in elementis a iure requisitis pro consuetudine *praeter* ius: « Consuetudo *praeter* legem, quae *scienter* a com-

Boeckhn, Pichler, Zech) et recentiores quidam scriptores (v. gr. Gury, Schulte) alique adoptarunt. Cfr. Bauduin, l. c. p. 76; D'Annibale, l. c. n. 246, nota 14. — Quae opinio, tenens illud tempus prudenti quodam arbitrio esse determinandum nullo solido iuris fundamento nitebatur et ius consuetudinarium nimis arbitrio relinquebat privatorum hominum, tametsi scientia et prudentia praestantium; nec atecedens consensus legalis intelligitur posse prudenter dari cum tali indeterminatione.

(80) Hoc novi iuris praescripto diuturnae et molestae controversiae existentes circa tempus ad praescriptionem requisitum claram solutionem obtinuerunt: quae controversiae inde habebant originem, quod nec iuris Romani nec iuris canonici textus illud tempus definiverant, sed requirebant diuturnam, longaevam consuetudinem legitime praescriptam. Non defuerunt qui negarent necessitatem determinati temporis, cuius determinatio potius arbitrio boni viri esset relicta: ita aliqui theologi et praesertim Soto « quem plures ex modernis expositoribus S. Thomae sequuntur » ut dicit Suárez, l. c. n. 5; eandemque opinionem postea etiam complures ex antiquioribus commentatoribus Schmier, Boeckhn, Pichler, Zech et recentiores quidam scriptores v. gr. Gury, Schulte alique adoptarunt. Cfr. Bauduin, l. c. p. 76; D'Annibale, l. c. n. 246, not. 14. Plerique, praesertim antiquiores, requirebant *decem* annos ad praescribendam consuetudinem *praeter* ius, *quadraginta* ad consuetudinem *contra* ius (cfr. Suárez, l. c. cap. 15, n. 1 sq., 7 sq., cap. 18, n. 11 sq.; Bauduin, l. c. p. 77 sq.; Reiffenstuel, h. t. n. 36).

Non deerant tamen tum veteres tum recentiores qui etiam ad praescribendum *contra* ius putarent sufficere decennium. Cfr. Lugo, De inst. et iure disp. 6, n. 94; Schmalzgrueber, h. t. n. 10; Bauduin, l. c. p. 83 sq.; Biederlack, l. c. p. 448 sq.; Benedict. XIV, De Synodo l. XIII, cap. 5, n. 4.

munitate cum animo sese obligandi servata sit, legem inducit si pariter fuerit rationabilis et legitime per annos quadraginta continuos et completos praescripta » (can. 28). Porro spatium 10 annorum alicuius praxis communitatis est spatium satis breve, ut in ea possit certo modo agnosci *in communitate* (non in aliquot ipsius membris) *ille animus* sese subiciendi *novae obligationi*: quare hoc brevius spatium, quod communius docebant doctores requiri et sufficere (81), merito fuit productum ad annos quadraginta, qua ratione magis consulitur libertati, et graves praesertim obligationes non nimis facile brevique tempore parum opportune imponuntur (82). — Quoad consuetudines *contra* ius, Codex, relicta mitiori sententia a saeculo 17 apud plures theologos et canonistas probabili habita (83) rediit ad sententiam antiquorum canonistarum de *40 annis*. Quod si nostra aetate in foro saeculari consuetudines *contra* scriptas leges saltem ordinarie non amplius admittuntur, negari non potest etiam in Romanis Congregationibus vix *consuetudines immemorales contra* sacros canones tolerari vel permitti (84) unde, retentis principiis, iurisprudencia paulatim reddidit difficiliore consuetudines *contra* ius (85).

(81) Suárez, l. c. cap. 15, n. 1 sq., 7 sq.; Reiffenstuel, h. t. n. 96. A qua sententia recedebat sine sufficienti fundamento Scherer l. c. p. 133; Vering, Gesch. v. Pand. § 20 alique. Cfr. Bauduin, l. c. p. 80 sq.

(82) Certe iura merito sunt promptiora ad solvendum quam ad ligandum, et minus est tollere legem quam inducere, et *minor ratio* videtur requiri, ut lex per consuetudinem tollatur, quam *praeter* ius inducatur: quae ratio certe militat pro longiore tempore statuendo ad novum ius per *consuetudinem* inducendum, ut praestitit Codex.

(83) Cfr. Lugo, De inst. et iure dip. 6, n. 94; Schmalzgr. h. t. n. 10; de qua Benedictus XIV, De syn. l. XIII, cap. 5, n. 4: « Cum vero agitur de lege iam populi moribus firmata, ad illam contraria consuetudine abrogandam communiter exigunt DD. 40 annorum spatium... Verum plerique ex recentioribus opinabantur satis esse consuetudinem decem annorum ».

(84) D'Annibale, l. c. n. 203, not. 30; Gasparri, De sacr. ordinat. n. 53, 69 sq., 75, 159 sq., 211, 510, De matr. n. 26, 273, 304 sq., 904, 898; Lehmkühl, Theol. moral. t. II, n. 229 iunct. S. C. C. 14, Dec. 1901 in Anal. eccl. t. X p. 12 sq. de consuetudinibus *contra* rubricas non admissis.

(85) Si cum consuetudine *contra* ius concurrat *praescriptio* *contra* ius tertii v. gr. collegii ecclesiastici, tempus ad praescriptionem requisitum etiam requiri ad praescribendam consuetudinem communiter tenebant doctores, eo tempore quo, ut plurimum pro praescriptione requirebant longius tempus, quam pro iuridica consuetudine, quod iure Codicis

IV. De effectibus consuetudinis

237. I. *Effectus consuetudinis secundum ius*, quae sensu stricto ius consuetudinarium non constituit, hi recenseri possunt:

a) quod *firmit legem* antea latam; *leges* (enim) *instituuntur*, cum promulgantur, firman-
tur, cum moribus utentium approbantur. ut dicit Gratianus post c. 3 D. 4 (86);

b) quod *legem interpretatur*, atque inde ortum est principium iuris can. 29 firmatum: *Consuetudo est legum optima interpret.* At consuetudo secundum legem, si est consuetudo *facti*, sese habet tantum ad instar *signi* vel *testis* de vero sensu legis atque de mente legislatoris. Qua ratione optimum est medium interpretationis *doctrinalis*. Quod si consuetudo ista eum gradum attingit, ut legem *dubiam* et indeterminatam iuxta *certum* et *definitum* sensum *obligatorio* modo observandam esse statuatur, interpretationem vere *authenticam* continet atque tamquam verum *ius* consuetudinarium una cum lege, quam interpretatur, ad stabiliendam obligationem concurrat (87).

Ad hoc principium revocari potest, si in recentioribus concordatis vel Conciliis provincialibus « *vigens Ecclesiae disciplina a S. Sede approbata* » tamquam norma *obligatoria sive vera* lex proponitur. Cf. Nussi l. c. p. 274 sq.; Concil. Neogranat. (a. 1868) in Collect. Lac. t. VI col. 468.

non accidit (cfr. can. 1511): hoc tamen non erat proprium consuetudinis *contra ius*, sed idem valere debet de consuetudine *praeter ius* si in tali consuetudine similis consociatio cum praescriptione iuris tertii existat. Cfr. Suárez libr. VII, cap. 18, n. 13 ubi haec applicat, quando consuetudo legalis « miscetur cum praescriptione propria alicuius rei, quae maiorem durationem requirat ». Potius idem est dicendum de aliis requisitis necessariis ad praescriptionem: si enim legislator per legem non vult tollere iura *quaesita* (nisi exprimat), ita nec per consensum legalem datum consuetudini *facti*; minus enim de se est efficax voluntas generalis quam specialis ».

(86) Suárez, l. c. l. VII, cap. 4, n. 5 sq., 9, 14 sq.; Bauduin, l. c. p. 98 sq.; Dolhagaray, l. c. col. 2000.

(87) Cap. 8, X. h. t.; Suárez, l. c. cap. 17; Bargilliat, l. c. n. 115; Paulo aliter Toso in can. 29 ubi non requirit ut habeat qualitates consuetudinis; sed immerito: nam in quantum legem forte extendit vere novum ius inducit, in quantum eam restringit vere iuri derogat. Chelodi n. 73.

II. *Consuetudo praeter ius* generatim inducit *legem* tum in foro externo tum in foro interno vere obligantem universam et solam communitatem, quae consuetudinem illam servavit (can. 28). Cfr. Suárez l. c. l. VII cap. 16 n. 16 sq., atque de consuetudinibus Eccl. Rom. servandis cfr. Reiffenstuel h. t. n. 166. Quare efficacia generalis huius consuetudinis cum non sit arbitrarie limitanda, sese extendit ad introducendas leges *prohibentes* et *praecipientes* et *permittentes*, *irritantes*, *mere poenales*, *favorabiles*, nisi specialis probetur exceptio (88).

III. *Consuetudo contra ius* (89) imprimis illud efficit, ut *ius humanum sibi contrarium* sive scriptum sive traditum sive consuetudinarium, non solum praecipiens et prohibens et permittens, sed etiam irritans ad instar legis posterioris et abrogatoriae *plene* vel *partialiter tollat*. — Quae consuetudo contra ius, si est universalis iuri universali derogat, particularis vero tum particulare, tum universale ius tollit pro loco ubi viget. Quae vis abrogatoria huius consuetudinis ita exseri potest, ut manente obligatione legis ad *culpam*, *poena ipso facto* transgressionis adiuncta abrogetur et in *poenam* forte ferendae sententiae mutetur, vel qualiscumque poena specialis tollatur.

Neque eidem consuetudini etiam in foro ecclesiastico neganda est efficacia abrogandi legis ecclesiasticae *obligationem directam* in *conscientia*, relicto solummodo debito ad *poenam* ecclesiasticam sustinendam, dummodo illa *poena non sit censura* aut adeo *gravis castigatio*, quae necessario *gravem culpam* supponit (90).

Consuetudo centenaria aut *immemorialis* potest etiam praedjudicare legi humanae, quae adiunctam habet clausulam simpliciter *prohibentem* (can. 27, § 1), quae clausula vim habet re-

(88) Cap. 3, X. de cognat. spirit. IV, 11; cap. unic. III, 16 in Sext. iunct. Arch. f. k. K. t. 79, p. 58, de abrogatione clausulae *poenalis* per consuetudinem; Suárez, l. c. cap. 16, n. 2 sq.; Schmalzgr. h. t. n. 16 sq.; Bauduin, l. c. p. 87 sq., 187; De Angelis, l. c. l. IV, tit. 1, n. 15, i. f.; Gasparri, De sacr. ordin. n. 53, 159 sq.; D'Annibale, l. c. n. 247, not. 20. Cfr. v. gr. can. 1041, circa impedimenta matrimonialia.

(89) Suárez, l. c. cap. 18; Schmalzgr., t. t. n. 20 sq.; Bauduin, l. c. p. 91 sq. Cfr. v. g. cap. 3, X. de observ. ieiun. III, 46.

(90) Suárez, l. c. cap. 19, n. 11, 12; Reiffenstuel, h. t. n. 155 sq.; Bauduin, l. c. p. 93. Quare Santi h. t. n. 19 et De Angelis h. t. n. 11, nimis generaliter parumque accurate de legibus ecclesiasticis id negarunt.

tardandi non absolute impediendi vim derogativam consuetudini. Vel ipsa clausula legis tamquam *corruptelam reprobans* omnem consuetudinem sibi *contrariam* etiam futuram potest per dictam consuetudinem infirmari, dummodo circumstantiae interim *ita mutatae sint*, ut consuetudo iam possit dici *rationabilis* (91). Quae mutatio circumstantiarum fieri potest post longissimum tempus, si agatur de legibus *humanis* v. g. de obligatione certorum Capitulorum recitandi *omnes* horas canonicas, in *choro*; secus dicendum, si consuetudo quaedam tamquam corruptela ab ipso *iure divino* omnino reprobata sit.

IV. *Consuetudini immemoriali* illa singularis vis fuit tributa, ut inducat *praesumptionem* iuris de *privilegio apostolico* obtento, si possessor habilis sit rem acquirendi sine *speciali* et *expresso privilegio apostolico*, et non agatur de iis favoribus, qui expresse petiti negantur vel tamquam abusus et corruptelae a iure reprobantur (92).

V. De probationibus consuetudinis

238. I. Consuetudinis particularis *existentia* cum sit res *facti*, quae a iudice probabiliter ignorari potest (93), non prae-

(91) *Schmalzgr.*, h. t. n. 23. Cfr. de hac controversia: *Suárez*, l. c. cap. 19, n. 19 sq.; *Reiffenstuel*, h. t. n. 47 sq.; *Biederlack*, l. c. p. 469 sq., 619 sq.; *Bauduin*, l. c. p. 94 sq.; *Scherer*, l. c. p. 134; *Zitelli*, De dispensat. matrim. p. 12; *Vering*, l. c. § 20, III. Quod eadem vis non tribuatur consuetudini *ordinariae* 40 annorum, optimam explicationem accipit ex hoc, quod secus clausula consuetudinem prohibens atque adeo reprobans esset inefficax et illusoria. Legi *generali*, clausula prohibitoria consuetudinis contrariae carens, ex vi ordinaria consuetudinis contrariae derogatur; huic legi additur lex *specialis* si adiunctam habet clausulam consuetudinis contrariae prohibitoriam, tumque valet Regula I, 34 in Sext. « *generi per speciem derogatur* » i. e. efficacia *ordinariae* consuetudini aufertur.

(92) Bened. XIV Constit. « *Declarasti* » 16 Mart. 1746 § Praescriptionem i. f., Const. « *Inter multa* » 4 April. 1747, § Atque haec; *Schmalzgr.*, h. t. n. 31, 32; *Biederlack*, l. c. p. 631 sq. Cf. quoque *Schmalzgr.*, l. V, tit. 33, n. 94, 95.

(93) Cap. 1 de const. I, 2 in Sext. et *Passerin*, l. c. in hoc cap. 1; *Vering*, Gesch. u. Pand. § 20, V.

sumitur, sed a parte illam allegante ordinarie probari debet, nisi sit notoria (94); iura enim novit Curia, neque in casu notorietalis parti consuetudinem *alleganti* onus probandi a iudice imponi potest, etiamsi altera pars litigans *neget* existentiam consuetudinis. *Rationabilitas* vero consuetudinis, quae est quaestio *iuris*, a iudice ex officio et examinanda et definienda, non per partes illam allegantes probanda (95) est.

II. Probatio *existentiae* consuetudinis cuiusdam particularis ut sit efficax et plena, sese extendere debet excepta rationabilitate ad *omnes* condiciones essentielles, quae nituntur in facto. Plena et concludens fit probatio consuetudinis per testimonium authenticum Ordinariorum aut per statuta synodalia, in quibus consuetudo allegata commemoratur, aut per collectiones scriptas iuris consuetudinarii praesertim publica quadam auctoritate factas, aut per sententias iudiciales conformes, per duos saltem testes fide dignos, denique per scripta virorum doctorum aliaque documenta publica vel privata et iuris adminicula v. g. iuramenta (96).

III. Speciatim ad probandam consuetudinem *immemorialem* vel *centenariam* requiritur, ut testes conformiter deponant sese saltem per 40 annos consuetudinem illam observatam *vidisse* atque a maioribus suis *audivisse semper* fuisse observatam, quin ipsi testes vel maiores viderint aut audiverint aliquid factum fuisse in contrarium (97).

(94) *Schmalzgr.*, h. t. n. 33 sq.; *Bauduin*, l. c. p. 106 sq.

(95) Quod ius Episcopo non dat potestatem *expresse* condendi legem consuetudini conformem, quae forte *contra ius commune* etiam legitime fuit introducta. Cfr. *Bened. XIV*, De Synod. dioec. l. XII, cap. 8, n. 8 sq.; *Scherer*, l. c. p. 134, not. 21; *Suárez*, l. c. cap. 6, n. 15, ubi rite explicantur, quae *Scherer*, l. c. not. 20 asserit.

(96) *Bauduin*, l. c. p. 107 sq., p. 102 sq. Cfr. quoque L. 34, D. de leg. I, 3. « *Cum de consuetudine civitatis vel provinciae confidere quis videtur, primum quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicte aliquando iudicio consuetudo firmata sit* ».

(97) Bened. XIV cit. Const. « *Inter multa* » l. c.; *Reiffenstuel*, h. t. n. 80, Rot. Rom. 5 Maii 1910 (dec. IX, n. 26); 16 Iul. 1913 (dec. XXXVI, n. 3).

VI. De cessatione et abrogatione consuetudinis

239. I. Quemadmodum lex scripta ab intrinseco cessare potest per materiae cessationem vel finis desitionem, ita iisdem modis locum habet cessatio iuris consuetudinarii; nulla enim hac in re assignari potest ratio discrepantiae inter ius scriptum et non scriptum (98).

II. *Abrogatio* consuetudinis a causa *extrinseca* duobus modis fieri potest:

a) Per ipsam competentis legislatoris ecclesiastici *revocationem*. Quae revocatio sane habetur, si consuetudo a legislatore disertis verbis directe tollitur (99). Item *consuetudo generalis* per supervenientem *legem generalem* atque contrariam omnino abrogatur, licet in lege superveniente expressa mentio generalis consuetudinis contrariae non fiat; consuetudo autem particularis per supervenientem legem particularem ipsi oppositam. Verum ut *generalis lex* superveniens abroget ordinarias *consuetudines particulares*, expressa clausula: « *Nulla obstante consuetudine* » aut alia aequipollens requiritur (100); eam enim legislator praesumitur ignorare nisi eius notitiam ostendam. Quae clausula ut sit efficax contra consuetudines centenarias vel immemorales, necessario adiuncta habere debet ulteriora verba: « *Etiam centenaria vel immemoriali* ». Quae verba si desint, per simplicem clausulam: « *Non obstante quacumque consuetudine* » vel aequivalentem formulam consuetudo *centenaria* vel *immemorialis* non censetur abrogata, nisi aliunde ex verbis legis specialis probetur exceptio (can. 30) (101).

(98) Suárez, l. c. cap. 20 n. 1; Dolhagaray, l. c. col. 2001.

(99) Can. 30 iunct. cap. 1, X. h. t.

(100) Cap. 1, de const. I, 2 in Sext.

(101) Conc. Trid. Sess. XXV, cap. 9 i. f. de ref.; S. C. C. 9 Maii 1626, in ed. Richl. C. Tr. p. 437 sq.; Suárez, l. c. n. 3 sq.; Reiffenstuel, h. t. n. 181 sq. Cfr. de clausula: « *Sublata* »: Act. S. Sed. t. 34, p. 352 sq. ubi eam accipit interpretationem, quod non tantum tollat consuetudinem contrariam iam existentem, sed etiam impediatur futuram; at Biederlack in Act. theol. Oenip. t. VI, p. 620 sq. utramque vim clausulae « *Sublata* » propriam esse haud sine fundamento negat atque unice concedit « *sublata* » illam iudicibus auctoritatem « *aliter iudicandi* » solummodo efficere.

b) Per *contrariam* quoque *consuetudinem* vel per simplicem desuetudinem sive generaliter sive particulariter etiam ipsum ius consuetudinarium abrogari potest, modo requisitis proprietatibus sit praedita et per usum quadraginta annorum praescripta (102).

Scholion. De antiqua quaestione, quae hodie videtur obsoleta, num contra disciplinaria decreta Conc. Tridentini legitimae possent induci consuetudines, cfr. Biederlack in Act. Theolog. Oenip. 6, VI, p. 453 sq. ubi solide illa controversia examinatur; Bauduin, l. c. p. 129 sq., 185 sq.; editores Act. S. Sedis tom. IV, p. 26 not. 1; A. S. S. vol. VII p. 379; XII p. 492; XIII p. 264.

Scholion

De legibus civilibus

240. I. *Legislatores civiles* fontibus *existendi* sive causis efficientibus iuris ecclesiastici adnumerari non possunt. Nam principes civiles ad condendas leges *de causis ecclesiasticis* omnino non sunt competentes. Ecclesia enim est societas *perfecta* et in ordine suo *suprema* et ratione sui finis etiam *summa* (103).

Quare optimo iure Ecclesia catholica inde a primis saeculis leges a principibus saecularibus sibi de suis rebus obtrusas et praesertim iuri divino et canonico contrarias constanter respuit atque nullas et irritas declaravit (104). Innocentius III vero cap. 10, X de const. I, 2 sollemniter edixit statuta a laicis religiosi motu proprio etiam in commodum ecclesiarum condita nullius esse firmitatis, nisi ab Ecclesia fuerint *approbata*.

ut contra legem nova consuetudo difficiliter introducatur. Cfr. quoque Chelodi n. 74.

(102) Cfr. cap. 1, X. d. R. I. V, 41; Schmalzgr., l. c. n. 38; Reiffenstuel, h. t. n. 194 sq.; Suárez, l. c. n. 19 sq.; Bauduin, l. c. p. 115.

(103) Syllab. Pii IX. prop. 19. sq. 39. sq. 68. sq.; Pii IX. Encycl. « *Quanta cura* » 8 Dec. 1864; Leon. XIII. Encycl. « *Immortale* » 1. Nov. 1885., Encycl. « *Libertas* » 20. Iun. 1888., Encycl. « *Sapientiae* » 10. Ian. 1890., Encycl. « *Arcanum* » 10. Febr. 1880.; Wilmers, De Christi Ecclesia p. 133. sq.

(104) Osius, Cordub. Ep., ad Imper. Constantinum (a. 337.-361.) apud S. Athanas., Histor. Arianor. ad monach. cap. 44. (Migne, P. Gr. XXV.

Quod si nihilominus a principibus saecularibus leges ratione *materiae* plane congruae de rebus ecclesiasticis ferebantur, haud raro cum *tacita* vel *expressa* confirmatione Ecclesiae vere *canonizatae* sunt (105). At non paucae leges principum saecularium per Ecclesiam correctae vel expresse reprobatae sunt (106). Quandoque Ecclesia leges civiles incompetenter latas tacite *de facto tolerat*, ubi de rebus secundariis agitur v. g. de acquisitione vel administratione bonorum temporalium Ecclesiae, et observantia (107) illarum legum *in se* mala non est atque ad vitanda mala maiora requiritur. Immo eo in casu Ecclesia citra formalem approbationem etiam expressis verbis (108) interdum tolerat vel permittit, ut fideles certas leges civiles observent. Quo in casu istae leges nequaquam *vi legum civilium* obligant, sed ex necessitate vitandi mala maiora et ex voluntate Ecclesiae. Tandem

743. sq.); Conc. Chalced. (a. 451.) i. f. Sess. IV. iunct. *Hefele* Conciliengesch. t. I. p. 741. t. II. p. 464.; c. 1. (Nicol. I. a. 863.) D. 10.; c. 1. (c. 3. Synod. Rom. a. 502.), 5. sq. (Nicol. I.), 9. 10. (Gregor. VII.) D. 96.; cap. 7. X. de const. I 2; *Suárez*, De leg. l. III cap. 11 n. 11 l. IV cap. 9 10 11 praesertim. n. 13. sq. 16., ubi explicat leges Romanas et hispanicas in materia canonica datas; *Bened.* XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 10.-14. de usu legum civilium in Synodis; *Laurin*, Introduct. in corp. iur. can. p. 260. sq.; *Scherer* t. I. §§ 11. 12. 34. 45. 97. Cfr. quoque *Nussi*, Conventiones p. 271. de clausulis finalibus concordator.; *Bargilliat*, Praelect. iur. canon. n. 171. sq. de articulis organicis in Gallia.

(105) Cfr. de legibus Imperatorum Rom., regum Francorum aliorumque et Concil. mixt.: *Suárez* l. c.; *Benedict.* XIV l. c.; *Scherer* l. c.; *Hefele* t. III. p. 747.

(106) *Benedict.* XIV l. c. *Zallinger* vol. II. p. 343 sq. 358 sq.; ubi praeclare disserit de legibus princip. civil. et excessib. Imperat. Iustiniani; *Scherer* l. c. § 12 n. 27, § 34 not. 8, 9.

(107) Quare omnino falsum est leges civiles absolute et indiscriminatim esse *fontes proprios* in hisce rebus temporalibus Ecclesiae, ut *Laemmer*, Inst. § 186, alique tenuerunt. Cum non raro res *mere civiles* vocentur, quae *mere civiles non sunt*, ut patet exemplo allato de acquisitione bonorum temporalium, saltem anceps est assertio Ecclesiam in rebus *mere civilibus legibus Status esse subiectam*. Reprobanda quoque est propositio non raro divulgata; *Ecclesia legibus generalibus Status est subdita*, quasi Ecclesia esset corporatio quaedam privata, non societas perfecta, quae legibus Status ligetur, nisi forte in speciale ipsius *odium* sint latae. Cfr. *Saegmueller* l. c. p. 86.

(108) *Bened.* XIV. Litt. Ap. « *Redditae* » 17 Sept. 1746; S. C. de Prop. F. 20 Febr. 1801; Instr. S. Poenit. 15 Ian. 1866, in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1390, 1398, 1406, ubi de matrimonio civili agitur.

non raro Romanus Pontifex, quod ab initio per iniustas leges civiles usurpatum fuerat, concessione *indulti* vel *privilegii* in concordatis (109) sanat.

II. Quod si legislatores civiles ut verae *causae efficientes* inter fontes existendi *iuris* ecclesiastici recensendi non sunt, tamen ratione *materiae* legum ecclesiasticarum causae quaedam *exemplares* exstiterunt. Saepe enim suis legibus optime ordinarunt *materiam propriae* et *nativae* suae iurisdictioni subiectam v. g. de domicilio (110), de ordine iudiciario (111), de contractibus ineudis (112), de infamia (113) Quae *materia* evidenter cum foro ecclesiastico est *communis*, neque potestas civilis in hisce legibus condendis limites suae competentiae violavit, uti accidit istis constitutionibus n. I h. schol. commemoratis. Quare Ecclesia huiusmodi civiles leges ex sese valide sapienterque latas, longa experientia comprobatae atque fidelibus in suis negotiis saecularibus familiares etiam in foro ecclesiastico facile convenienterque adoptare potest. Neque quicquam obstare, quominus Ecclesia *lege generali* decerneret in suo quoque foro huiusmodi leges civiles esse observandas, si negotium quoddam propter *lacunam* in iure canonico ex legibus ecclesiasticis terminari non posset.

Manifesta igitur est differentia inter *canonizationem* legis n. I h. scholii commemoratam, et istam *legem generalem*. Etenim in priori casu agitur de lege civili ex *sese irrita* in utroque foro *etiam civili*, quae ex *sola* approbatione Ecclesiae vim atque valorem consequitur. In altero casu lex *ex sese* et absque ulla approbatione Ecclesiae in foro *civili* est omnino *valida*, et si quaestio incidat in foro *ecclesiastico* de huiusmodi legibus civilibus, Ecclesia illas pro foro *civili* semper ratas habet (114). At ut in foro *ecclesiastico* leges illae civiles *necessario* observandae sint, *approbatio Ecclesiae* omnino requiritur. Id, quod non solum tum obtinet, cum legibus ecclesiasticis res *iam est definita*,

(109) *Nussi* Concordata, p. 125, 151, 171, 198, 202.

(110) *Laurin* in Arch. f. k. K. t. 26, p. 165 sq.

(111) *Molitor*, Ueber kanon, Gerichtsver. p. 32 sq. 234 sq.; *Bouix*, De iudiciis eccl. t. I. p. 19. sq.

(112) *Scherer* t. I. §. 34, not. 3.

(113) Cfr. c. 17, Conc. Matiscon. l. a. 581 = c. 7, C. II. q. 3.

(114) Cap. 2 de except. II. 12. in Sext.

III. Si Ecclesia in ipso *foro civili* favores et beneficia consequitur velut *feuda, dignitates et magistratus civiles*, dubium existeri non potest, quin de istis causis ecclesiasticis legislatores et leges civiles sint veri fontes. Hinc vel ipso tempore medii aevi Ecclesia iudicia de feudis regni vel imperii a viris ecclesiasticis forte possessis suo foro non reservavit, sed Curiae parium sive foro saeculari reliquit (117).

Diffitendum vero non est catholicos quosdam scriptores atque multo magis acatholicos falso non paucas causas *propriae potestati* legiferae principum civilium subiicere atque ex meris *privilegiis civilibus* repetere complura iura Ecclesiae, quae nequaquam ex *solo iure civili* sunt derivanda (118).

Causae vero quae mixti fori dicuntur eo quod in eas tum Ecclesia tum Status civiles competentes sunt, ipsa Ecclesia non obstat quominus etiam lege civili ordinentur et in foro alterutro tractentur. Ita fert can. 1553, § 2 « In causis in quibus tum Ecclesia tum civilis potestas aequae competentes sunt, quaeque dicuntur mixti fori, est locus praeventioni ».

(117) Cap. 6, X de for. comp. II, 2.

(118) Scherer I, c. §§ 34, 35.

TITULUS IX

DE TEMPORIS SUPPUTATIONE

Scriptores: *Soyeri L.*, Annus et dies iuridicus sive accurata resol. quaestionum in hac materia iuridice occurrentium, Colon. 1662; *Ruecker I. C.* Diss. de naturali et civili computatione temporis, Lugd. 1749; *Antonellus*, De tempore legali, Ienae 1672; *Savigny*, Sistema del diritto Romano (v. Scialoja) vol. IV, § 177 sq.; *Van Welter*, Droit Romain (1875), p. 150; *Denburg*, Pandette I, § 88-90; *D'Annibale*, Summa I, n. 39; *Maroto*, Institut. I, n. 255 sq.; *Ojetti* in Libr. I, tit. 3 p. 191 sq.; *Van Hove*, Commentar. Lovaniense vol. I tom. III a pag. 238 diffuse et praeclare; *Lucan*, De tempore 1921; *Cicognani*, tom. II, pag. 177 (1925); *Mostaza*, Cómputo del tiempo in « Cuestiones canónicas » tom. I, p. 70 sq. Ceteri Codicis commentatores.

241. Vis et locus rubricae. De loco quem in Codice tenet additus titulus « De temporis supputatione » non est cur fiat peculiaris disputatio. Ea quae pertinent ad modum computandi tempora sunt notiones generales, quae universam Codicis materiam transcendunt, ideoque in primo Codicis libro erant ponenda, ubi iuris generales normae traduntur. Intra ipsum libr. I ob diversas rationes ab AA. propositas diversis locis collocari potuit v. gr. tamquam ultimus praedicti libri titulus. Qui titulus cum deesset in collectionibus iuris praecedentis, ea de re classici canonistae non expresse agebant, sed tantum incidenter occasione specialis materiae v. gr. titulo *de feriis*.

Non est huius loci tradere notiones, quae pertinent ad scientiam chronologiae (1), quae potius est provincia historicorum nec eas quae respiciunt accuratam cognitionem Kalendarii ecclesiae.

(1) Chronologia est relatio rerum praeteritarum ad tempora quibus contigerunt, temporum partibus rite descriptis. Historia vero in rerum gestarum memoria et enarratione consistit; facta autem ita enarrat, ut his veluti rerum silvam et materiam praebeat, cui chronologia ordinem ac collocationem, quae instar formae est, suppeditat.

das Ianuarii), non die prima Ianuarii anni sequentis, et dies ultimus coeptus pro completo habetur.

Apud Romanos *dies primus* alicuius temporis spatii, est ille, in quem factum, a quo tempus computandum est, cadit. Ex. gr. die 3 Ianuarii pactum inter partes initur, ut decem diebus certa summa solvatur; dies primus huius temporis est ipse dies 3 Ianuarii. Inde dies seu *terminus* a quo inceptus valet pro integro die, « dies a quo computatur in termino » seu comprehenditur in duratione, Cfr. *Ulpianum* in L. 5 D. *qui test. facere* 28, 1 — Item L. 1 D. 40, 1; L. 7 D. (41, 3); L. 1 § 5-7, 12 D. (49, 4).

Quoad diem seu *terminum ad quem*, in quo duratio absolvi-
tur, sufficit quod sit inceptus cum agitur *de acquirendo iure*; si vero agitur *de iuris extinctione*, ultimus dies debet esse plene praeterlapsus. — Ususfructus usque ad diem 31 Decembris a. 1930 more Romano intelligitur includere integrum diem 31 Decembr. (7).

243. In iuribus modernis. a) Annus, mensis, hebdomas iure moderno significat aliquod unum, unum spatium temporis, integram periodum, non meram summam dierum: quare spatium anni vel mensis, non quantitate dierum, sed *a dato ad datum* supputatur. Quare dies ultimus talis spatii temporis est ille dies in mense vel anno finali, qui habet correspondentem eundem numerum ac dies in quem cadit terminus a quo, vel, si agatur de hebdomada, qui habet idem nomen. Cambium confectum die 3 Iulii solvendum duobus mensibus a dato, est solvendum 3 Septembris. Quod si deficiat in mense finali correspondens dies, tunc spatium temporis terminatur die ultimo mensis qui finis est durationis. Ex. gr. cambium confectum 31 Ianuarii, solvendum post mensem, solvendum est die 28 Februarii. — Hodie die Mer-

(7) *Paulus*, D. 50, 16 *de verb. signif.* L. 134: « Anniculus non statim, ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die, quia annum civiliter non ad momenta temporum sed ad dies numeramus ». — Vicissim completus dies esse debet v. gr. in praescriptione actionis temporariae. *Paulus* in L. 6 D. *de obligat. et action.* (44, 7): « In omnibus temporalibus actionibus, nisi novissimus totus dies compleatur, non finit obligationem ».

curii, 17 Maii, abhinc tribus hebdomadis, est spatium temporis quod terminatur die Mercurii 7 Iunii. Quae computatio a dato ad datum est commodissima et practica (8).

b) Si spatium temporis determinatum est certo dierum numero, tempus ita computatur, ut *primus dies* censeatur ille, qui *sequitur factum*, a quo computandum est: v. gr. mutuum contrahitur die 3 Iulii pactione restituendi 10 diebus, computatio 10 dierum incipit die 4 Iulii (9).

N. B. - Causa rationalibilis ut comprehendatur in computatione dies ille primus habetur, si initium temporis coincidit cum initio huius diei decretorii: ex. gr. locatio huius habitationis per triennium, a die 1 Octobris a. 1900; terminatur iam die 30 Sept. 1903, quia locatio vim habet a media nocte qua incipit 1 Octobris.

In certis casibus potest lex aliter statuere v. gr. si charta ferroviariae pro itinere illo die peragendo in quo solvitur, non habitatione quod forte tempore solutionis pretii iam 5 horae illius diei praeterierint.

Casus specialis habetur in computatione aetatis. Ita v. gr. Codex Germanicus loc. cit. in fine: « in computanda aetate alicuius personae *dies natalis comprehenditur*; aetas ergo aliqua a lege requisita, initio illius diei Kalendarii completa est, quo persona ante respectivos annos a lege determinatos (14, 18, 20, 25) nata est. Natus 1 Ianuarii 1901, die 31 Decembris 1912 habebit aetatis annos 12.

c) Spatium temporis, quod horis mensuratur, accurate a momento ad momentum computatur.

(8) Ita expressis verbis artic. 88 Codicis obligationum in Helvetia et § 188 Cod. civ. Germ.

(9) In art. 43 Cod. process. civil. in Italia: « Nel computo dei termini misurati a giorni o a periodi maggiori non si comprende il giorno della notificazione ». — Item in art. 88 Cod. Helvetiae, De obligationibus. — In Cod. civ. Germ. § 187 « Si pro initio alicuius spatii temporis factum aliquod vel aliquod momentum in cursum alicuius die cedens erit decretorium, pro computando temporis spatio ille dies non comprehenditur, in quem illud factum vel momentum cadit ».

§ 2. USUS FORI ECCLESIASTICI

I. Usus fori ecclesiastici ante Codicem

244. A. Generatim *dies* more Romano a media nocte censebatur initium habere et in subsequente media nocte finiri (cap. 24 X. *de offic. iudic. deleg.* I, 29). In liturgia tamen a Vesperis ad Vesperas supputatur. *Mensis* autem aut sumebatur prout est in Kalendario aut absolute pro spatio 30 dierum. In odiosis plerumque 30 dies sumi posse erat in doctrina admissum (10). *Annus* reputabatur continere 365 dies et Alexander III admiserat fictionem, qua in anno bissextili pro uno die computabatur 24 et 25 Februarii (bissexto et sexto Kal. Martii), quamvis non decrant qui tenerent fictionem in odiosis dumtaxat, non in favorabilibus locum habere (11).

B. Admissa erat duplex supputatio *naturalis* (a momento ad momentum) et civilis (per dies). Utra esset adhibenda nulla lege erat definitum. Num dies a quo et dies ad quem in duratione essent computandi et haberi debere pro completis, dissentiebant doctores inter se et in diversis materiis. Quare citra speciale legis praescriptum, res incerto modo erat definienda doctorum opinionibus (12).

(10) Cfr. *D'Annibale* Summ. I, n. 39, not. 9, 10.

(11) *Antonelli* l. c. II, l. I, cap. 3, n. 12; *D'Annibale* l. c.; *Vermeersch* in *Periodica* tom. I (a. 1907) p. 7 sq.

(12) Generatim computatio a momento ad momentum pro regula habebatur: cfr. gloss. v. *sciverit* in cap. *Concertationi* 8 in VI°, (II, 15); *Gonzalez* in cap. *Consuluit* 24 (I, 29) n. 3°; *Reiffenstuel* (II, 27) n. 111, qui allegat *Andream* et *Abb. Panormitanum* « qui pro regula ponunt, quod omne tempus currat de momento ad momentum, ubi aliud a iure non exprimitur ». Idem testatur *Muenchen* D. can. *Gerichtsverf.* u. *Strafr.* tom. I, p. 88 et *Schmalzgr.* (II, 28) n. 72.

At *Lega*, *De iudiciis* vol. I, p. 405, tenuit: « Haec computatio (de momento ad momentum) non tenetur nisi pro aliqua obligatione eam ius positivum imponat, ut factum est pro dilationibus legalibus, ut puta pro decendio ad appellandum constituto, quod decurrit a momento recitatae sententiae, non a die insequenti... At etiam in dilationibus legalibus... aequitas canonica induxit, ut dilatio censeatur exspirare tantum in postremo momento ultimi diei, in quo actus poni valet » — Deinde idem

Iuris incertitudini auferendae in re, in qua quaestio esse potest de actus iuridici valore, merito consuluit Codex, temperato modo adhibens proprium pro usu fori ecclesiastici criterium, partim modernis iuribus conforme partim romano iuri.

II. Ius Codicis

245. Quoniam in canonibus de temporis supputatione fit sermo de tempore *vero* et *medio*, necnon de tempore *locali* et *regionali* et *legali* atque *extraordinario*, breves notiones sunt de hac re praemittendae.

Tempus verum est spatium temporis quo terra eandem orbitam circa solem percurrens integram revolutionem perficit: quod tempus est semper idem et vocatur annus. Sed pro usu humanae vitae oportet ut hoc longum tempus mensuremus per dies; dies autem est spatium temporis inter duplicem transitum solis per idem meridianum, qui transitus est apparens et re nihil est nisi integra revolutio ipsius terrae circa se ipsam. Huiusmodi dies solares sunt inaequales, cum motus revolutionis terrae non omnibus anni partibus seu stationibus eadem celeritate perficiatur. Cum pro usu vitae humanae expediens sit, ut dies eandem habeant mensuram 24 horarum, facta computatione media, annus divisus est in 365 dies eiusdem durationis 24 horarum independentes a diebus solaribus seu veris. Hi dies 24 horarum vocantur **dies medii** (**tempus medium**) quia facta computatione media ipsis tributa est aequalis duratio. Tempus hocce medium cum tempore vero non coincidit nisi quater in anno. Differentia inter tempus verum et medium vocatur « *aequatio temporis* »; quae

cum *Barbosa* (*Tractatus varii* I de axiomatibus iuris, axioma 71, n. 5) etiam hanc regulam statuit « dies termini (a quo) non computatur in termino ». — Cui pro foro canonico merito contradixit *Passerinus* in VI, vol. II, libr. II de restit. spoliat. cap. 1, n. 7 ubi illam regulam dicendam dicit exceptionem, et tenet pro regula computationem fieri de momento ad momentum « quando computatur tempus mesurandum non a die, sed ab actu aliquo-expleto, secus si assignatur tempus mesurandum a die actus, quia tunc dies assignationis non computatur ».

Vicissim in cap. 1. *Frequens* in VI (II, 5) *Innocentius IV* expresse dicit « infra 15 dierum spatium *post diem* in quo proponitur exceptio ». Quae tamen regula data est tantum in hoc casu et in exceptione excommunicationis, et non verificatur universaliter.

aequationes habentur in specialibus tabulis, in quibus constat momenta temporis quae sunt addenda vel detrahenda a meridie solari ut habeatur tempus medium loci, et solet signo aliquo publico singulis diebus enuntiari ad regulanda privata horologia secundum tempus medium.

Tempus locale, ut dicit ipsum nomen est tempus determinati loci meridiani (sive verum sive medium); sol namque per diversa meridia transit successive (360 gradus). Differentia autem 15 graduum latitudinis inter unum et alterum meridianum inducit differentiam unius horae solaris. Et quia tempus medium, mediante sic dicta aequatione temporis, regulatur per tempus solare, pronum est quod tempus loci A differat a tempore loci B distantis 15 gradibus in una hora sive solari vera sive solari media. Hora v. gr. decima meridiani Greenwich est hora decima tertia meridiani Berolinensis.

Tempus legale regionale. De se, ut apparet ex dictis de tempore locali, unusquisque locus, unaquaeque urbs seu oppidum habet suum tempus locale proprium, sicut suum proprium habet meridianum. Atque horologia solaria olim in usu signabant pro unoquoque loco suum proprium tempus locale; sed aucta inter homines communicatione, exorta est necessitas adhibendi tempus commune pro tota aliqua regione v. gr. pro integra natione. Hoc est tempus legale i. e. tempus v. gr. urbis principis nationis, quod inservit pro tota natione et imponitur per legem pro negotiis iuridicis. Inde factus est gressus ad tempus legale commune etiam pro nationibus vicinis, quod praestitum est in conventionem internationali pro statibus Europae, assignato triplici meridiano pro Europa occidentali, centrali et orientali. En tempus legale regionis i. e. vel nationis vel complexus plurium nationum (13).

(13) Si gradus longitudinis 360, a determinato meridiano v. gr. Greenwich dividuntur in duas partes 180 graduum ad orientem et 180 graduum ad occidentem praedicti meridiani, totus orbis terrarum dividitur in 24 zonas 15 graduum; singuli autem 15 gradus complectuntur durationem unius horae, quae addenda erit (anticipanda) horae meridiani Greenwich versus orientem, subtrahenda (retardanda) versus occidentem (*tempus zonarium*). Primam zonam horariam a meridiano Greenwich admisit Europa Occidentalis (Anglia, Gallia, Belgium, Hollandia, Lusitania, Hispania). — Secundam zonam horariam assumpsit Europa Centralis (Suecia, Norvegia, Danimarca, Germania, Austria, Hungaria, Italia, Lituania, Po-

Est et tempus *legale extraordinarium* v. gr. si tempore aestivo anticipatur in horologiis una hora et aestate finita fit reditus ad antiquam horam.

Tempus usuale est illud quod nititur potius usui hominum alicuius loci quam scientifica temporis mensura; quod potest provenire ex variis causis v. gr. ex difficultate communicationis, ex defectu publici horologii, quod v. gr. suppleatur sonitu campanarum ad ortum solis, ad meridiem et ad solis occasum, sumpta regula ex solari vel ex privato horologio.

§ 3. REGULAE CODICIS

246. Primus generalis can. 31 iubet servari regulas canonum subsequentium, salvis tamen legibus liturgicis (14), quas Codex ex can. 2 intendit plerumque immutatas relinquere. Praeservat praeterea exceptiones, quas in casu particulari legislator potest statuere, et quas Codex ipse suis locis induxit. Ita v. gr. can. 923 ad lucrandas indulgentias alicui diei affixas, si visitatio ecclesiae vel oratorii requiratur, permittit ut « visitatio a meridie diei praecedentis usque ad mediam noctem, quae statutum diem claudit (horae dantur 36) (15) peragi possit. — Can. 1635: si actus iuri-

lonia, Tcheco-Slovachia, Iugoslavia, Helvetia) ex meridiano Stargard in Germania, Termoli seu montis Aetnae in Italia. — Tertiam zonam horariam admisit Europa Orientalis (Turchia, Bulgaria, Romania, Finlandia, Estonia, Lettonia; ex parte Russia et Graecia) ex meridiano 30 gradus ad orientem meridiani Greenwich — Status Foeder. Amer. Sept. quinque admiserunt horarias zonas, ex meridianis ad occidentem meridiani Greenwich sitis respective gradibus 60, 75, 90, 105, 120.

(14) Leges liturgicae inteliguntur speciales leges de modo computandi temporis in libris liturgicis propositae quoad normam, v. gr. recitandi horas canonicas, quoad determinationem anni liturgici. — Quod si lex specialis in materia liturgica non habeatur ad normas Codicis recurrendum est, cum de re cum liturgia conexa Codex non sileat (cfr. can. 33).

(15) Num can. 923 exceptionem contineat, an potius sit prorogatio termini in controversia est. Primum propugnat: *Maroto*, Instit. iur. can. I, n. 255; *Ojetti*, Comment. in Cod. I, p. 193; alterum tenet *Van Hove*, Comment. Lovan. vol. I, tom. III, n. 279 cum *Vermeersch-Creusen* 15, n. 148. Potius videtur extensio peculiaribus responsis inducta et per Codicem firmata (c. 923), quae tamen est vera exceptio relate ad canones de temporis supputatione.

dicus ponendus sit die feriata, intelligitur dilatus ad diem sequentem, qui feriatas non est. — Can. 33, § 2 pro contractibus determinatio temporis relinquitur voluntati paciscentium; secus praescripto iuris civilis in territorio vigentis (16). Porro generatim tenendum est: 1º) tempus a iure praescriptum pro aliquo negotio iuridico sumendum esse physice et absolute, nec in hac re valet principum in moralibus passim invocatum « parum pro nihilo reputatur ». Nec obligatio persolvendi divinum officium impleri post mediam noctem potest, nec professio religiosa valide emitte potest ante aetatem iure requisitam aut ante expletum validum noviciatum; alia exempla prostant plura: nec tamen imponenda est aestimatio mathematica et scientifica, sed sufficit physica computatio iuxta horologia quae ordinarie recte procedant.

2º) tempus a iure statutum de regula intelligendum est completum in initio et in fine, a parte ante et a parte post, nisi aliud caveatur expresse. Id fit v. gr. in can. 1254, § 2, ubi lex ieiunii dicitur obligare ab expleto septennio usque ad *incoeptum* sexagesimum annum. Principium autem valet tam in odiosis (fr. v. gr. can. 1254 § 1) quam in favorabilibus, cfr. v. gr. can. 88 et alios quibus determinata aetas requiritur pro Episcopo, Vicario Generali, pro ordinibus recipiendis etc. (17).

I. Duratio temporum

247. Admittitur can. 32, diem 24 horarum a media nocte esse supputandum et quidem supputatione continua, nec conflare diem ex 24 horis ad diversos dies pertinentibus. — Mensis sumitur pro spatio 30 dierum; *annus* pro spatio dierum 365, nisi mensis aut annus dicatur debere sumi prout sunt in calendario, v. gr. mense Febuario, Martio, Aprili. — vel anno proxime futuro, qui referri non potest nisi ad annum calendarii.

(16) Huius exceptionis amplitudo intelligenda videtur secundum amplitudinem can. 1529, nec nimis insistendum sensui restrictivo, quasi taxative referretur exceptio ad solum ius *exigendi* contractus adimpletionem, multa enim alia cum hoc iure sunt conexas.

(17) Cfr. *D'Annibale* l. c. ubi in iure praecedenti, cum anceps esset loquutio, in favorabilibus diem coeptum pro pleno haberi posse tenuit.

Hebdomada 7 diebus absolvitur (18).

In assignanda duratione diei, mensis et anni, sumitur dies, mensis et annus *civilis*, quem mensem vel annum civilem etiam designat lex cum edicit esse sumendos prout sunt in calendario, licet in calendario menses sint diversae durationis. Non excluditur a computatione canonica etiam dies *naturalis* supputatus spatio 24 horarum, quando dies seu tale temporis spatium a momento ad momentum iniungatur supputari, ideoque non a media nocte.

Hebdomada, si etiam sumenda est prout est in calendario, non necessario importat, ut hoc spatium temporis computari incipiat a die dominica, sed constat septem spatiis 24 horarum continuo supputandarum a quocumque hebdomadae die computatio fiat. — Dies non continui non censentur constituere hebdomadam, nisi id expresse dicatur, quod vix fiet.

Annus bissextilis dies complectitur 366.

248. Quae species temporis adhibenda definitur canone 33: « In supputandis horis diei standum est communi loci usui; sed in privata Missae celebratione, in privata horarum canonicarum recitatione, in sacra communione recipienda et in ieiunii vel abstinentiae lege servanda, licet alia sit usualis loci supputatio, potest quis sequi loci tempus aut locale sive verum sive medium, aut legale sive regionale sive aliud extraordinarium ».

a) Prima regula circa assumendum tempus pro computatione alicuius durationis est, ut assumatur *usus loci* i. e. *tempus usuale*; quae appellatio convenit tempori adhibito a maiori communitatis parte, licet diversum sit a tempore locali vero vel medio, quod v. gr. signat privatum aliquorum paucorum horologium. Duplex autem simul dari potest tempus *usuale* v. gr. unum pro negotiis quae publica auctoritate reguntur, aliud pro rebus ad vitam privatam spectantibus *usus communis vulgaris*, et iuxta utrumque horae supputari possunt. Plerumque unicum erit tem-

(18) Pro Sinensibus, qui menses computant ex cyclo lunari et anno solari non utuntur S. O. 7 Maii 1890 declaravit: « Annos aetatis ad matrimonii validitatem requisitos solares esse debere: quod si supputatio huiusmodi fieri non possit aetas supputetur iuxta annum lunarem, sed mense adiecto ».

pus usuale, cum populus soleat sese accommodare horae legali, cuius cognitio plerumque in praxi erit facilior.

b) Exceptio, pro triplici negotio ecclesiastico in textu canonis commemorato, permittit praeter usuale sequi loci tempus locale (verum vel medium) sive legale (quod potest esse *locale* vel *regionale* vel etiam extraordinarium v. gr. hora aestiva). Commissio Codicis (10 Nov. 1925) declaravit ubique quiempiam posse sequi tempus zonarium loci dummodo sit legale (A.A.S. XVII, 582); at hora zonaria potest esse usualis, tametsi legalis non sit, quo casu eius usus non est exclusus.

Per se patet communi utilitati expedire, ut in communibus actionibus seu negotiis supputatio adhibeatur, quae sit eadem pro omnibus et facile sit cognoscibilis; et actiones exceptae omnium communis membrorum non intersunt, sed privatum dumtaxat habent respectum (19).

(19) *Privata* Missa non est intelligenda sensu *liturgico*, sed potius sensu vulgari sc. quae ex devotione celebratur: quare non comprehenditur in exceptione Missa capitularis, conventualis, paroecialis. Sub *ieiunio* etiam intelligitur ieiunium naturale sive eucharisticum. — Quoniam non est quaestio de eligenda opinione probabili, sed de usu libertatis concessae, nihil impedit, quominus pro diversa lege observanda diversa supputatio adhibeatur v. gr. si secundum tempus verum quis recitat brevium; poterit abstinentiam secundum tempus medium observare et secundum tempus legale regionis ad ieiunium eucharisticum, dummodo tamen integre impleatur praeceptum, quod non accideret si v. gr. tardius inciperes ieiunium vel abstinentiam et prius finire, adhibendo pro initio et fine diversum computandi modum; ita pariter, qui secundum unam supputationem, media adveniente nocte, Missam in nocte Nativitatis litavit et ex inadvertentia ablutiones sumpsit, non potest alias duas Missas celebrare eligendo supputationem secundum quam adhuc esset a media nocte ieiunus. Cfr. *Vermeersch-Cr.*, Epit. I, n. 149; *Chelodi* n. 89, 6 et praesertim *Van Hove*, n. 295 sq. qui rem diligenter versat et aequo iudicio resolvit, et aptas limitationes ex natura rei deducit n. 300.

Quoad itinerantes, qui in itinere veniunt ad locum ubi computatio usualis est diversa, in hoc loco actum complere possunt secundum huius loci usuale tempus; quare qui post mediam noctem loci a quo in locum pervenit ubi adhuc desunt 50 minuta prima ad mediam noctem tametsi aquam sumpserit huic alteri tempori pro celebratione Missae sese accommodare potest, perficere officium divinum nondum integre persolutum etc. *Van Hove* l. c. n. 301. Ieiunium nec tenetur prorogare, si dies fiat brevior 24 horis; nec si longior fiat tenetur ad illud continuandum ultra 24 horas.

II. Modus adhibendus in computanda duratione

249. Agitur de computando tempore pluribus diebus, hebdomadis, mensibus, annis constante — Rem brevibus regulis definit can. 34.

I. Si mensis vel annus *in individuo* designatur, sive id fiat proprio nomine (mense *februario*, *iulio* etc.) sive loquutione aequivalenti (*mensis vel annus proxime futurus*) sumendi sunt prout sunt in calendario. Quare suspensus per mensem *ianuarii* (31 dies), per *februarium* in a. ordinario (28 dies) in bissextili (29 dies) poena tenebitur — Suspensus per *ensem* sine addito 30 dierum poenam luet; quia mensis abstractus 30 diebus constat.

II. Si *terminus a quo* durationis non designatur, sed *arbitrio agentis relinquitur*, tempus supputatur naturaliter, non civiliter, ideoque de momento ad momentum: quo casu si tempus sit continuum supputatur *ad calendarium*; si intermissum *iuridice* i. e. pro 7, 30, 365 diebus prout agatur de hebdomada, mense, anno. Ergo damnatus ad hebdomadam exercitiorum spiritualium (hebdomada non determinata), si meridie eam incipiet, meridie, post septimam noctem, hebdomadam absolvet. Canonicus, cui tres vacationum menses ius concedit, si 1 Augusti vacationes sine interruptione suscipit, die 1 Novembris eadem hora qua dimisit servitium chorale resumere debet; si intermissis diebus vacat, vacationes ultra 90 dies producere non potest.

III. Si *terminus a quo* explicite vel implicite fuerit designatus, computatio fit *civiliter* et *ad calendarium*. Quod si: a) *terminus a quo* coincidit cum initio diei, *primus dies* in computatione *comprehenditur*; b) si non coincidit non comprehenditur: ultimus vero dies in utroque casu est dies eiusdem numeri in calendario; sed in primo casu tempus finitur incipiente tali die; in altero casu eo die expleto. — Si mensis die eiusdem numeri careat, in primo casu tempus finitur incipiente, in altero casu expleto ultimo mensis die.

IV. Si agatur de actibus eiusdem generis statis temporibus renovandis, tempus finitur eodem recurrente die, sed novus actus per integrum eundem diem poni potest (20).

(20) S. C. de Rel. (3 Maii — A. A. S. VI, 229) declarabat: «Annus integer novitiatus, qui solus ad validitatem professionis requiritur, in po-

Secundum regulam III *duo menses vacationum* a die 15 Ianuarii, cum integer dies 15 fuerit dies vacationis (prima vacationis dies coincidit cum initio diei 15) habebuntur praeterlapsi incipiente die 15 Martii (i. e. a media nocte huius diei) — Annus decimus quartus aetatis expletus habebitur in eo qui natus est 15 Ianuarii (initium durationis est nativitas, non praecise initium diei 15) expleto 15 Ianuarii seu media nocte post transactum diem 15. — Decendium ad appellandum (cuius temporis initium est sententia primae instantiae), si sententia appellanda data fuerit 1^a Martii, erit praeterlapsus expleto die 11 Martii. — Annus noviciatus erit integre expletus in eo qui 15 Martii illum inchoavit, penitus praeterlapso eodem die anni sequentis i. e. die 16 Martii, in quo quavis hora prima professio fieri poterit; nihil autem refert num annus sit ordinarius vel bissextilis. Quare qui noviciatum incepit die 28 Februarii anni ordinarii, poterit primam professionem emittere die 29 Februarii anni sequentis bissextilis (Commissio Codic. 12 Nov. 1922 in A.A.S. a. 1922, p. 661).

Secundum regulam IV, quoad *vota* religiosa quae singulis annis, bienniis etc. renovanda sunt, tempus finitur eodem recurrente die, quo incepit (15 Iulii-15 Iulii), sed nihil considerata huius diei hora, renovatio per integrum diem fieri potest. *Electio* tertio quoque anno, aut sexto quoque anno facienda, ita erit intelligenda, ut electio nova sit facienda eodem recurrente die quo prior electio est facta, quavis huius diei hora.

III. Tempus utile et continuum

250. Hanc Codex can. 35 dat notionem: « *Tempus utile illud intelligitur quod pro exercitio aut prosecutioni sui iuris ita alicui*

sterum non stricte de hora ad horam, sed de die in diem intelligi debet. Idem dicendum de tribus integris annis votorum simplicium, qui emissionem votorum solemnium praecedere debent ». Quae altera pars vera manet ad sensum can. 34, § 3, 5, si agatur de renovanda triennali professione; at prima pars non respondet praescripto can. 34 § 3, n. 3, in quo exigitur tempus prorsus completum, nec noviciatus die 8 Ianuarii coeptus hora 7 finitur expleto 8 Ianuarii anni sequentis.

Itaque Commissio Codicis (12 Nov. 1922) resolvit annum integrum noviciatus (can. 555, § 1, 2) computandum esse ad normam can. 34, § 3, 3° idque ad validitatem (A. A. S. XIV, 661).

competit ut ignoranti aut agere non valenti non currat; continuum, quod nullam patitur interruptionem » (21).

Tempus natura sua est continuum, iugiter currit independenter a qualibet circumstantia determinatae personae. Ergo si distinguitur tempus continuum et utile, se refert distinctio ad modum computandi tempus. Computatio continua (*tempus continuum*) consistit in computando sine distinctione omnes dies alicuius durationis. In computatione utili (*tempus utile*) negliguntur illi dies, in quibus possibile non fuit ponere actum iuridicum de quo agitur (22). Invenitur praeterea in iure Romano computatio utilis *absolute* i. e. sive quoad initium sive quoad cursum durationis (*tempus utile ratione initii et ratione cursus*) et computatio utilis solum quoad durationis initium (*tempus utile ratione initii, sed continuum ratione cursus*) (23). Porro valebat regula, tempus debere haberi continuum, salvo contrario iuris praescripto, cum hic modus computandi magis sit conformis naturae temporis.

251. *Iure Codicis* tempus ad exercitium alicuius iuris vel ad alicuius iuris prosecutionem censendum est *continuum: utile* habetur ex expressa vel saltem implicita iuris concessione, i. e. legis, decreti vel praecepti. A lege conceditur tempus utile cc. 161, 432, 1432, 1457, 1881, 1884, 1885. — Per speciale decretum, praeceptum, ubi alteri nocumentum non obveniat, censendum est concedi tempus utile, cum non censendum sit praecipientem obligare velle nullo habito respectu ad possibilitatem eius cui praeceptum datur. Pariter concessio facta cum determinatione temporis ad iuris exercitium vel iuris prosecutionem, cum datur in favorem alicuius sine alterius odio seu gravamine: nam his duobus principiis ut plurimum nititur lex dum tempus designat utile.

Temporis utilis ea est condicio, ut non currat *ignoranti* aut agere *non valenti*. Huius supputatio fit de die in diem, et dies a

(21) A iure nostro non est alienus alius sensus, quo continuum tempus dicitur illud quod *de facto* non est interruptum, ita cc. 555, 556 annus noviciatus requiritur continuus seu non interruptus.

(22) *Ulpianus*, Liber sing. Regular. XXII, 32; L. 1 D. de divers. tempor. praeser. (44, 3).

(23) L. 2, §, 1 D. quis ordo in possess; 38, 15; L. 19 in medio C. 6,30 de iur. delib.

quo in tempore non supputatur, cum durationis terminus a quo implicite maneat designatus per momentum a quo ignorantia vel impedimentum ad agendum cessat, quod cum initio diei generatim non coincidat. Qui modus supputationis valet tum ad determinandum initium temporis utilis, tum ad determinandos dies *non utiles* postquam tempus utile iam coepit currere; tales autem reputandi sunt si notabili diei civilis parte impedimentum subsistat, quod morali modo aestimandum est. Cum autem soli dies utiles sint supputandi, in duratione tot dies addendi sunt, quot fuerint impediti, praesertim cum agitur de tempore brevi. Exemplum tibi exhibet can. 432 § 1, 2 temporis utilis *ratione initii, ratione tamen cursus* continui, ubi decernitur devoluta ad metropolitam deputatio Vicarii Capitularis, si ea *quavis de causa* non fuerit facta a Capitulo intra octiduum ab accepta notitia mortis Episcopi.

TITULUS X

DE RESCRIPTIS

Praenotiones

252. Fontes: Dist. 97; C. XXV q. 1, 2 (1). — Compil. I l. I, tit. 2 de rescr. et eor. interpretationib.; cpl. II l. I, t. 2 de rescr.; cpl. III l. I, t. 2 d. r. et interpretationib. eor.; cpl. IV et V l. I, t. 2 de rescr. — Decret. Greg. IX l. I, t. 3 de descript. et Decr. Bonif. VIII l. I, t. 3 d. r.; Const. V l. I, t. 2 d. r. — Concil. Trid. Sess. XIII sap. 2, 5 de ref. Sess. XXII cap. 5, 6 d. ref. Sess. XXV cap. 10 d. ref. — Decretal. Clem. P. VIII ed. Sentis p. 3 sq. cum aliis decretis Sed. Apost. — Regul. Cancell. Apost. iunct. *Riganti*, Comment. in R. C. Ap. — Ordo servandus in SS. CC. etc. in A. A. S. p. 36 sq. Act. S. Sed. vol. VIII p. 601, vol. V p. 656.

Scriptores: Commentatores in h. t.; *Zech*, Praecognita §§ 330 sq.; *Soglia*, Inst. iur. publ. eccl. §§ 27 sq.; *Phillips*, *Kirchenr.* t. III, § 155; *Scherer* l. c. § 27; *D'Annibale* l. c. P. I, n. 236 sq.; *Zitelli*, De dispens. matrimonialib. p. 20. Cfr. de clausulis supra h. t. I, n. 133; *Putzer*, Comment. in facult. apost. p. 1 sq., 63 sq., 99 sq. — *Ponsius*, De antiquitatibus iur. can. h. t. — Commentatores Codicis, praesertim *Van Hove*, De rescriptis n. 88 sq.

253. **Conexio materiae.** Lex et consuetudo, de quibus in praecedentibus actum est constituunt ius *obiectivum* quod tamquam norma communis imponitur membris communitatis; per *rescripta* vero privilegia et dispensationes casus et personae singulares respiciuntur et ortum dant iuribus *subiectivis*. De his fontibus iuris subiectivi, post fontes iuris obiectivi, hoc loco agendum est initio facto a rescriptis per quae vel ipsa privilegia et dispensationes frequenter conceduntur.

(1) Cod. I, 23 de divers. rescriptis et pragmat. sanctionib.; *Vering*, *Gesch. u. Pand.* § 16. Cfr. quoque L. 2, 3. Cod. de leg. et const. princip. I, 14; *Suárez*, D. eleg. I. III, cap. 15 n. 11 sq.; *Zech* l. c. § 208. — Cfr. L. 12 c. de leg. I, 14; L. 1 D. d. const. princ. I, 4; *Pirhing* h. t. prooem.

254. **Definitio.** Rescriptum ex vi nomini, est responsum principis *scripto* datum ad alicuius supplicationem vel relationem vel consultationem (2). Quare rescriptum differt ab *oraculo vivae vocis*, quod viva voce datur, licet postea probationis causa in scripturam (3) redigatur; a Decretali, quae saepe motu proprio supremi principis, non semper ad consultationem alicuius conceditur; ab ipsa *Constitutione*, quae ius quoddam generale condit, et ad bonum commune refertur. At rescriptum licet pariter norma generalis esse possit (4), tamen ordinarie et *per se* lex generalis non est (5), sed *iura tantum subiectiva* sive favores singularem personarum vel *privilegia* vel dispensationes concedit aut ad summum *ius particulare* constituit. Quod ius particulare in rescripto conditum non raro v. g. per insertionem in collectiones

(2) Sensus lato in hac notione verbum principis etiam Legatum vel Episcopum comprehendit. Ceterum canones huius tituli Codicis agunt de rescriptis sive S. Sedis sive Ordinariorum, praesertim vero de prioribus. Ceteri Superiores, qui Ordinariorum nomine non veniunt huiusmodi praescriptis non tenentur in concedendis gratiis, favoribus vel licentiis intra propriae competentiae limites.

(3) Principem i. e. Rom. Pontificem ad gratiam seu favorem concedendum, non teneri ad formam scriptam, nimis evidens est. Plurima olim privilegia aliaque gratiae oraculo vivae vocis a RR. PP. fuerunt concessa. Sed in incertitudine iuris non scripti facile abusus committi possunt, unde plures factae sunt revocationes huiusmodi oraculorum. Ita Gregorius XV Const. *Romanus Pontifex* revocavit omnia oracula vivae vocis tam a se quam a praedecessoribus usque ad a. 1622 concessa paucis exceptis. Urbanus VIII (a. 1631) revocationem Gregorii XV confirmavit et extendit etiam ad casus ab illo pontifice exceptos; quam tamen revocationem a. 1635 alia constitutione temperavit (cfr. *Piat*, Ius regulare II, q. 216). — Res nunc fuit melius ordinata in Const. *Sapienti consilio* de Curia Romana, ubi in «Ordo servandus in Rom. Curia» P. II, c. 3, a. 1 n. 2 ubi *pro foro interno* talia Oracula habentur eiusdem valoris ac rescripta. Pro foro vero *externo* nihil valent nisi per authenticum documentum officialis Curiae aut attestationem Cardinalis probari possint. Cfr. can. 79, 239, n. 17. — Vivae vocis Oracula non sunt nec decreta, nec gratiarum concessionem aut dispensationes ab aliqua S. Congregatione datae *ex audientia* Ss.mi aut *facto verbo cum Ss.mo*: significant necessarium approbationis requisitum.

(4) Cap. 19, X de sent. II, 27; leg. Rom. alleg. in not. 1. — Ex hodierna praxi et stilo rescripta in sensu stricto solum dantur pro privatis negotiis et solum inter partes ius faciunt et favorem impetranti concedunt (Cfr. can. 17, § 3).

(5) *Pirhing*, l. c.; L. 2, Cod. de leg.

authenticas corporis iuris canonici factum est ius universale (6). Denique rescriptum in forma simplici datum (7) saepe opponitur Brevibus vel Bullis, quibus responsa sive rescripta principis in forma sollemniori et de rebus gravioribus dantur. Inde non difficulter erui possunt differentiae (8) inter rescriptum atque *privilegium* vel *dispensationem* si rescripta ratione *modi* dicuntur alia dari ad supplicationem alia *motu proprio*; nihilominus a *Motu proprio* vere tali rescriptum distinguitur ex ipsa utriusque notione: quare dum in rescripto R. P. apponit clausulam *motu proprio* hoc fit ad firmiorem reddendam concessionem et sananda petitionis vitia ad normam can. 45.

III. Divisio. Rescripta pontificia dividuntur:

a) in rescripta *gratiae*, quibus favor praeter ius aut contra ius commune conceditur in materia cum contentione *iudiciali* partium non conexa v. g. indulgentia, beneficium, dispensatio aliaque similia; in rescripta *iustitiae*, quae *praesertim* favorem ordinarie secundum ius commune continent ad iustitiae administrationem sive ad definiendas controversias *iudiciales* inter partes v. g. per delegationem iudicis, per concessionem vel praescriptionem specialis formae in procedura iudiciali, per restitutionem in integrum a principe concessam, per explicationem legis in relatione vel consultatione expetitam, denique per ipsam sententiam iudicalem ad instantiam partis datam vel saltem confirmatam (9); in rescripta *mixta*, quae simul gratiam continent et ad iustitiae administrationem spectant;

b) in rescripta *secundum ius* (10), quae a R. P. ad urgentem ipsam iuris observantiam conceduntur, ut ordinarie fit in rescriptis iustitiae, cfr. v. gr. rescriptum quo R. Pontifex requisitam dat commissionem, ut S. R. Rota de aliqua causa in prima instantia cognoscat; et in rescripta *contra ius* et *praeter ius*, quae aliquid contra ius largiuntur, aut quod iure non est definitum, ut communiter accidit in rescriptis gratiae;

(6) *Pirhing*, h. t. n. 3; *Santi* h. t. n. 2. — Hoc tamen ab hodierna praxi est alienum.

(7) Act. S. Sed. vol. XXVIII, p. 188 sq.

(8) *Suárez*, De leg. l. VIII cap. 2, n. 7 sq.

(9) *Suárez*, l. c. n. 7, 8; *Santi*, h. t. n. 3, 4.

(10) *Pirhing*, h. t. n. 4.

c) in rescripta *exsecutoria* (11) et *moratoria* sive *dilatoria*;
d) in rescripta *temporalia* et *perpetua* quatenus tempus certum et limitatum praefixum habeant, aut non;

e) in *generalia* et *peculiaria*; priora pertinent ad omnes causas determinatarum personarum aut ad omnes determinati loci personas; posteriora ad determinatas causas aut ad determinatas personas referuntur (cfr. can. 48);

f) ratione *formae*, in rescripta data in forma *gratiosa* quando princeps in rescripto gratiam facit sine intermedio exsecutore, ideoque rescriptum dicitur continere *gratiam factam*; in forma vero *commissoria* dicitur dari rescriptum cum princeps alteri dat necessariam facultatem ad gratiam concedendam, et ideo dicuntur continere *gratiam faciendam*. Quod tamen duplici ratione fieri potest: nam constitutio *exsecutoris* pro gratia impertienda aut fit designando exsecutorem *necessarium* v. gr. sub hac formula « *mandamus ut dispenses si vera sint* », quo casu a pluribus etiam dicitur gratiam *factam* continere et rescriptum dicitur in forma *mixta* dari; vel impertienda gratia committitur arbitrio exsecutoris designati aut huic tribuitur necessaria et opportuna facultas gratiam impertiendi, tunc proprie et stricte dicitur rescriptum tali forma commissoria datum continere gratiam *faciendam*.

IV. *Notae historicae*. Imperatores Romani suis *decretis* ad decidendas controversias per sententiam iudicalem publicatis itemque *mandatis*, quibus normae procedendi inferioribus iudicibus et magistratibus constitutae sunt, atque *rescriptis* ad relationem vel consultationem etiam privatorum datis, dummodo certae sollemnitates servatae fuissent, vim legum universalium inesse sanxerunt (12). At non pauca rescripta Imperatorum Romanorum, quae potius interlocutiones fuerunt sine causae cognitione, brevi manu et de plano datae, generalia iura non fuerunt, sed leges dumtaxat illis negotiis atque personis, pro quibus fuerunt promulgatae (13).

(11) Cap. 37, 39 X h. t., ubi a litteris exsecutoriis etiam litterae monitoriae distinguuntur: *dilatoria* dantur in favorem debitoris, *moratoria* in favorem creditoris.

(12) L. 12 pr. L. 3, Cod. de leg. I 14; L. 6 § 3, D. de off. proc. l. 16; *Veringl.* c. § 16; scriptores not. 1 h. tit. allegati; *Scherer* l. c. § 27 not. 14.

(13) L. 2 L. 3 i. f. Cod. de leg.; *Walter*, *Gesch. d. roem. R.* n. 311, 441.

Quod si Romani quoque Pontifices praesertim iam inde ex saeculo quarto ad varias consultationes sibi propositas responderunt sive rescripta dederunt (14), id nequaquam ex servili quadam imitatione praxis Imperatorum et iuris Romani est repetendum multoque minus ex praerogativa quadam Episcopi Romani in circumstantiis politicis mereque externis sedis suae fundata (15).

Cum beneficia ecclesiastica fuissent instituta, atque, plene iam evoluto instituto beneficii, paulatim invalescerent reservationes beneficiorum, mandata de providendo, itemque causae iudiciales frequentius delegarentur, per specialia responsa resolverentur dubia iuris, stabiliretur forma procedendi in casibus particularibus, praesertim saeculo duodecimo inde ab Alexandro III usus rescriptorum frequentissimus est factus. Quare mirum non est, quod in prima compilatione antiqua Bernardi Papiensis (a. 1189-1191) proprius iam reperiatur titulus de rescriptis. Universa iurisprudentia canonica de rescriptis in compilationibus antiquis et collectionibus authenticis corporis iuris canonici (16) haud sine subsidio mutuato ex legibus Romanis (17) et refluente studio iuris civilis magis magisque fuit exulta. Regulae quoque Cancellariae Apostolicae (18), quae inde ex saeculo 14 prodierunt, ad expoliendam theoriam et praxim rescriptorum multum contulerunt. Nostra aetate, ut patet legenti capita huius tituli iuris Decretalium, non paucae quaestiones de rescriptis beneficialibus (19) vel iudicialibus memorato titulo resolutae practicum usum rarissime habebant, et suum valorem iuridicum solum pro casibus extraordinariis retinebant. Inter rescripta gratiae nunc frequentiora sunt rescripta dispensationum praesertim matrimonialium (20).

(14) Qua in re Siricius (a. 285) nequaquam primus fuit.

(15) Ita opinatus est *Hinschius* l. c. t. III p. 682 sq.

(16) Cfr. *Maschal*, l. c. vol. I p. 214 sq. et elenchos de mutationibus factis in prioribus collectionibus per subsequentes compilationes.

(17) *Scherer*, l. c. p. 141 not. 4; *Soglia*, l. c. § 28; dict. Gratiani post c. 16, c. XXV q. 2. (Pelag. a. 555-560).

(18) Cfr. v. g. Reg. Canc. Apost. 9, 10, 12 sq., 16, 17, 18, 27, 48, 49 et *Riganti*, l. c. in has Reg.

(19) V. g. mandata de expectativis; cfr. *Maschal*, l. c. in elencho II h. t.

(20) Cfr. Decretal. Clem. Pap. VIII in ed. cit., ubi ea recensentur.

§ 1. DE PERSONIS AD DANDA VEL ACCIPIENDA
RESRIPTA HABILIBUS

255. Subiectum activum. Quicumque *legem* condere potest, is etiam capax est ad *dandum* rescriptum (21). At R. Pontifex ad concedenda rescripta gratiae vel iustitiae utitur ministerio diversorum *tribunalium* seu *dicasteriorum in Urbe*, per quae aut in forma *Bullae* vel *Brevis* vel simplicium litterarum apostolicarum sive *rescriptorum* ad instantias propositas respondere solet (22).

256. Subiectum passivum. *Obtinere rescripta potest quicumque est membrum Ecclesiae et subditus legislatoris ecclesiastici rescribentis* sive actor sive reus, mas vel femina, in quacunque causa ecclesiastica, de qua litigari potest, sive temporali sive spiritali, de beneficiis et ecclesiis et universim de omnibus rebus, quae aut ex officio et *secundum ius* alicui debentur aut *ex gratia* concedi possunt et solent; porro *contra quemcumque* (cfr. cap. 15, 34, 35, 36, X h. t.; cap. 2, 3 h. t. in Sext.; cap. 1 h. t. in Clem.) *subditum* legislatoris concedentis rescriptum, sive clericum sive laicum, sive maiorem sive minorem 25 annis, etiam contra excommunicatum (23). Cuius regulae generalis ea tantum statuenda est limitatio: « *Nisi quis iure communi propter scelus aut dolum expresse sit prohibitus* ».

Nam in hac materia valet iuris principium: « *Concessum intelligitur, quod expresse non prohibetur* » (24). Quare in Ec-

quae inde a Concilio Lateran. V per Leon. X 1515 et 1516 et postea per Concil. Trid. et Romanos Pontifices usque ad nostram aetatem huic titulo adiecta sunt. Cfr. de dispensationibus matrimonialibus: *Feije*, De imped. et disp. matrim. n. 600 sq.; *Gasparri*, Tractatus can. de matrim. n. 303 sq.; *Zitelli*, l. c.; *Giovine*, De disp. matrim. t. II p. 3 sq., 117 sq.

(21) *Hostiensis*, Summa h. t. n. 2; *Pirhing*, h. t. n. 6. Quare quae de rescriptis pontificiis statuuntur, proportionem servata facile ad rescripta Episcoporum aliorumque Ordinariorum applicari possunt. Cfr. *Scherer*, l. c. p. 142.

(22) *Bangen*, l. c. p. 17 sq., 386, 431; *Zech*, l. c. § 332; *Gasparri*, De sacr. ordin. n. 70.

(23) *Hostiensis*, l. c. h. t. n. 3 sq.; *Pirhing*, h. t. n. 6; *Putzer*, l. c. p. 63 sq.

(24) Cap. 15 X h. t.; cap. 1 de procur. I 19 in Sext.; cap. 2 § 1 i. f. X de transl. I 7.

clesia *omnes fideles*, qui iurium ecclesiasticorum sunt capaces, ad impetranda rescripta gratiae vel iustitiae ius habent libere recurrendi ad Romanum Pontificem, atque R. Pontifici et fidelibus infertur iniuria, si gubernia civilia tamquam mediatores sese obtrudunt et liberam communicationem inter supremum Ecclesiae pastorem et fideles pro suo arbitrio impediunt (25)

Iure Codicis. Haec generalis facultas adseritur can. 36 § 1: « *Rescripta tum Sedis Apostolicae tum aliorum Ordinariorum impetrari libere possunt ab omnibus qui expresse non prohibentur* ».

I. *Inhabiles* autem habentur ex eod. can. 36, § 2 quoad rescripta pontificia *irretiti* censura excommunicationis, interdicti personalis, suspensionis, si aut sint *vitandi* aut de censura in foro externo constat *per sententiam condemnatoriam vel declaratoriam* (26).

257. Iure antiquo inhabilitas extendebatur ad omnes excommunicatos excommunicatione maiore, sive vitandi essent sive tolerandi, publici vel occulti (27), nisi in causa excommunicationis vel appellationis ad sui defensionem (28). Ut vero incommodis et difficultatibus occurreretur, quae facile obvenire poterant in casu excommunicationis *occultae*, invaluerat usus ut in plerisque Stae. Sedis rescriptis insereretur absolutio a censura *ad cautelam* et *ad effectum* gratiae valide obtinendae (29).

(25) Syllab. prop. 28 29 41 49; Concil. Vatic. Sess. IV.

(26) Cfr. can. 265 § 2; 275 n. 3; 2283. Cap. 15 X h. t.; cap. 1 de procur. I, 19 in Sext.; cap. 2 § 1 i. f. X. de transl. I, 7. Syllab. prop. 28, 29 41, 49; Concil. Vatic. Sess. IV.

(27) Cap. 1 h. t. in VI°; cap. 26 X h. t.; Martini V decr. « *Ad evitanda* », ipsis escommunicatis toleratis specialem favorem non concesserat. Cfr. *Hefele*, Concilieng. t. VII, pag. 357 ed. I; *Kober*, D. Kirchenbann, p. 245 sq.; *Suárez*, De censuris disp. IX, sect. 2; *Benedictus XIV*, De Synodo dioec., l. VI, cap. 5, n. 2; *Hollvleck*, D. K. Strafg., p. 120.

(28) Cit. cap. 41 X h. i.; cap. 1 h. t. in VI°; cap. 7 X. de iudic. Atamen S. Poenitentiaria (9 Sept. 1898) responderat quoad excommunicatos *ocultos* valere etiam rescripta *minorum* gratiarum v. gr. benedicti coronas, legendi libros prohibitos, sed pro foro interno tantum.

(29) Ex reg. Canc. Apost. 66 a favore absolutionis ad effectum excludat haereticos, non parentes rei iudicatae, incendiarios, violatores ecclesiarum, falsificatores et falsarios procurantes litteras et supplicationes apostolicas et illis utentes, receptatores et fautores eorum, ac res vetitas

Successit immutatio facta per Pium X, qua edictum fuerat: « gratiae et dispensationes omne genus a Sta. Sede concessae etiam censuris irretitis, ratae sint ac legitimae, nisi de iis agatur qui *nominatim excommunicati* sint, aut a S. Sede *nominatim* pariter poena suspensionis *a divinis* multati ». Sed mutato in Codice conceptu vitandi, cum plures effectus, qui de vitandis valebant, tributi sint iis, quorum censura per sententiam nota esset reddita, illa praescriptio Pii X, debuit restringi ad normam explicatam can. 36, § 2.

258. De memorata inhabilitate ex can. 36 § 2 haec videntur dicenda: a) *invalide* ab huiusmodi inhabilibus impetrari rescripta, etsi apponatur clausula *motu proprio*, sed ut valeat requiritur expressa mentio censurae inhabilitantis. Nam R. P. nec explicite nec implicite dispensat inhabilitatem quam non novit; ut ergo dispenset implicite opus est ut mentionem faciat de censura inhabilitante. Absolutio ad cautelam et ad effectum nunc apponi non solet, postquam normis Regularum Cancellariae substituta sunt praescripta Codicis (can. 46, 55, 2265, § 2).

b) Per se intelligitur a valido rescripto obtinendo arceri, qui a S. Sede seu iure communi inhabilitantur per poenam vindicativam ad gratias ecclesiasticas, sive quaslibet, sive saltem ad

ad infideles deferentes, violatores ecclesiasticae libertatis; item ab eodem favore excluderentur via facti ausu temerario apostolicis mandatis non obtemperantes, et Nuntios vel executores Apost. Sedis et eius officialium, eius commissa exsequentes impediunt, qui *propter praemissa vel aliquod eorum excommunicati a iure vel ab homine per quattuor menses scienter excommunicationis sententiam sustinuerint (insorduerint)*. Ex eadem Reg. 66 Canc. Ap. absolutio illa non proderat iis, qui in quacunque censura insorduerint i. e. post censuram in eos latam aut per iudicem declaratam per annum continuum in ea pertinaciter vixissent. At complures ex illis personis a beneficio absolutionis exceptis ex iure Const. « Apost. Sed. » stabilito non amplius excommunicationem incurrebant. Immo praedictae personae insordescerent tum tantum videntur a beneficio absolutionis fuisse exclusae, si publice fuissent excommunicatae et *nominatim* denunciatae. Cfr. *Riganti* l. c. in Reg. 66 Canc. Ap.; *Zitelli*, De dispens. p. 76; *Suárez*, De censuris disput. 17 sect. 1 n. 2; *Pirhing* h. t. n. 10; *De Angelis* h. t. n. 3 iunct. decreto S. C. Inquis. 27 Iunii 1866 (cfr. Decret. Clem. P. VIII, p. 6 sq.) et *Van de Burgt*, De dispen. matr. p. 137; *Gasparri*, De matr. n. 422. Sed post innovationem iam a Pio X factam, non amplius illa absolutio *ad cautelam* rescriptis pontificiis erit inserenda. *Ferreres* De Curia Romana n. 235 sq.

illas pro quibus impetratur rescriptum (30). Utrum etiam suspensio totalis vel interdictum personale per sententiam data aut declarata, inhabilitatem inducant cum feruntur ad modum poenae vindicativae et non ad modum censurae, a nonnullis negatur (31); verior tamen videtur affirmativa sententia (32).

c) Sententiae condemnatoriae vel declaratoriae videtur aequiparandum *decretum* S. Sedis aut Ordinarii infligens censuram etsi latam non servatis formalitatibus *iudicialibus*, itemque *declaratio* extraiudicialis (publica tamen) aliquem incurrisse censuram latae vel ferendae sententiae per *praeceptum particulare* comminatam (33).

d) Pro rescripto dato *in forma gratiosa* inhabilitas inducitur, si sententia condemnatoria vel declaratoria iam data est tempore, quo datur rescriptum; non impedit validitatem si haec lata est post rescripti concessionem, nec quoad hunc casum et effectum sententia declaratoria vim habet *retroactivam* (34), licet sententia postea data possit forte impedire usum rescripti iam valide obtenti (cfr. v. gr. can. 2263). In rescriptis datis in forma commissoria sive libera, sive necessaria, pariter validitati obstat censura existens tempore concessionis rescripti, tam-

(30) Cfr. can. 2291, 9º; 2298, 5º; 2294, § 1.

(31) Ita *Cappello*, Summa iuris canon. n. 142, 3º; cui timide videtur adhaerere *Van Hove* l. c. n. 96.

(32) In canone 2255 sub nomine censurae veniunt *suspensio* et *interdictum*, tum cum feruntur ad modum poenae vindicativae; in hoc altero casu directe et immediate ius intendit *punitionem*, in priori directe et immediate intenditur emendatio et resipiscentia. Cfr. Const. « Apostolicae Sedis » ubi cum ageretur de censuris comprehendebantur etiam interdicta et suspensiones ad modum vindicativae poenae latae; item in « Normis peculiaribus » erat sermo de *poena* suspensionis a divinis.

(33) Ita *Van Hove* l. c. n. 97. Profecto iuridicam publicitatem dat tale decretum vel declaratio, et est *latae sententiae* etiam censura inflicta per praeceptum peculiare. Cfr. can. 2258, § 2 et ius statutum in « Normis peculiaribus » Const. « Sapienti consilio » cap. 3, n. 6.

(34) Cfr. *Chelodi* l. c. n. 76, not. 7 qui insistit in can. 2266, ubi formula adhibetur *post* sententiam, quae retroactivam vim videtur excludere; quem A. alii doctores sequuntur, velut *Van Hove* l. c. n. 98, ubi in not. 3 scite admonet ad effectum convalidandi seu impediendi eius nullitatem, non sufficere absolutionem datam in solo foro interno cum onere reincidentiae ad normam can. 2254, § 3.

etsi postea absolutio detur; absolutio namque censurae effectus auferi in futurum, non est modus convalidandi actum invalidum. Item censura existens tempore executionis, post rescriptum *valide oblatum, impedit validitatem executionis*, nam rescripta effectum non habent nisi a momento executionis (cum executorem exigit) ut statuit can. 38; porro momento executionis, ut supponitur est inhabilis orator ad gratiam seu rescriptum. Si tamen executor habeat facultatem absolvendi, data absolutione, valebit executio: at pro censura ab *homine*, non facile habebitur illa facultas (35).

e) Inhabilitas publice per sententiam censurati valet non solum pro rescriptis *gratiae*, sed etiam pro rescriptis *iustitiae*; nam his quoque gratia seu favor conceditur v. gr. iudex delegatus. Ceterum hoc cohaeret cum canone 1629 § 3, 1654 § 1.

f) Quoniam exceptio ab inhabilitate in publica censura irretitis, fit pro casu quo in rescripto fiat mentio de censura, valet etiam iure Codicis exceptio iuris praecedentis, si rescriptum censurato concedatur in causa censurae ad suam defensionem, cum in tali casu de censura mentio fiat in rescripto.

g) Cum inhabilitates ex censuris ortae a iure communi procedant, etiam Ordinariorum rescriptis sunt applicandae; quas non possunt auferre, nisi in quantum auferre censuras possunt, per absolutionem. Quare rescripta ab Ordinario data ad concedendam aliquam gratiam earum, ad quas ob censuras de quibus in canonibus citatis in can. 37, § 2 impetrans rescriptum est inhabilis, nulla sunt, cum Ordinarius facultatem auferendi iuris communis inhabilitatem non habeat ex suis, nec eam recipiat ex iure communi (cfr. can. 2237). — At ubi ex facultate habituali sive indulto apostolico, pro diversis facultatum formulis, rescriptum ipsi concedunt, certe non accipiunt facultatem concedendi per proprium rescriptum dispensationem inhabilibus personis, sed tantum habilibus. Quare licet ipsi non teneantur pro antiquo more e. gr. Datariae, praemittere absolutionem *ad cautelam* et *ad effectum*, cum nullam suspicari possint inhabilitatem ratione censurae; at si illam non praemittunt secun-

(35) Cfr. canones 2245, 2; 2252; 2253, 2.

dum potestatem, quae ipsis fit per can. 66 § 3, rescriptum Ordinarii validum effectum in personam inhabilem non sortitur (36).

Si autem agatur de re ad propriam et nativam Ordinarii competentiam pertinente, certe Ordinarii non tenentur praescripto can. 36 § 2, ut iam primo docuit *Navarrus*, Consil. et responsa libr. V, cons. 44, n. 2 sq.; quem sequuti sunt *Suárez* De cens. disp. 17 sec. 1.; *Bonacina*, De censur. disp. II, q. 2; *Leurenus*, Forum eccles. h. t. (I, 3) et alii.

h) Si per rescriptum concedatur indultum aliquod in negotio individuo duabus personis, e quibus una (supplicans) est capax, altera incapax gratiae recipiendae v. gr. ex censura, illud utrique prodest, ne pars innocens plectatur malitia alterius. S. C. P. F. 17 April. 1828 in Collect. I, n. 803.

259. II. *De haereticis et schismaticis*. Dubitari non potest, quin iure praecedenti haeretici et schismatici essent inhabiles ad obtinenda rescripta et in genere ad favores et gratias quae per rescripta conceduntur (37) et de stilo Curiae res erat manifesta. Porro haeretici et schismatici erant et sunt excommunicati, nec favor tributus per « Normas peculiares » const. « Sapienti Consilio cap. III, n. 6 excommunicatis, qui sunt et volunt esse intra Ecclesiam, factus est haereticis et schismaticis extra corpus Ecclesiae constitutis et aliunde iam inhabilibus: quem favorem restrinxit Codex; vel ab ipsis sacramentis arcentur, etiam bona fide errantes, nisi prius, erroribus reiectis, Ecclesiae reconciliati fuerint (can. 731, § 2) (38); unde aliae gratiae non sine scandalo haereticis et schismaticis concederentur.

Iure Codicis eadem inhabilitas manifeste traditur can. 87 (39). Certe quoad illos *fideles* intra Ecclesiam constitutos, qui

(36) *Chelodi* l. c. n. 76, not. 7, qui etiam provocat ad can. 2265, § 2 ubi dicitur *post sententiam* — lata fuerit; cui plures alii auctores in hac re adhaerent v. gr. *Van Hove* l. c. n. 98.

(37) S. C. P. F. 26 Sept. 1821 (Collect. I, n. 769); S. Off. 18 Dec. 1872 (Collect. II, n. 1329); S. Poenit. 2 Iulii 1891 (Collect. II, n. 1759); *Ferreres*, La Curia Romana n. 216.

(38) Quae praescriptio canonis nititur plurimis praescriptis S. Officii antecederet latis et inter fontes canonis allegatis. Cfr. v. gr. decis. in Collectanea II, n. 2012, 1566.

(39) Nulla vis fieri potest in verbo *ab omnibus* can. 36, § 1, quasi contineretur exceptio incredibilis can. 87; sicut enim per illud verbum non includuntur infideles, ita nec haeretici aut schismatici, sed soli *fideles*.

idcirco sunt haeretici, quod aliquam fidei veritatem negarunt vel de ea positive dubitarunt, quoadusque constet de formali et pertinaci errore nondum ad rescripta, ideoque quamdiu hoc iuridice non constiterit inhabiles dicendi non sunt, nec hoc iuridice constabit nisi per sententiam condemnatoriam vel declaratoriam.

Ergo pro foro externo Ecclesiae, quoad poenas et inhabilitates etiam ad rescripta obtinenda hi habendi sunt haeretici vel schismatici: 1) qui sententia declaratoria vel condemnatoria ut tales sunt declarati; quae declaratio etiam importat declarationem quod sunt excommunicati, cum censura sit latae sententiae; 2) clerici suspecti de haeresi, qui, post repetitam inutiliter monitionem a divinis suspensi, intra sex menses a contracta poena sese non emendaverint (can. 2315); 3) omnes, qui *notorie* pertinent ad sectam haeticam vel schismaticam aut atheisticam (40); ideoque omnes qui ad aliquam sectam transierint vel eidem publice adhaeserint (41). Cfr. *Chelodi* l. c. n. 96 ubi etiam commemoratur *infamia*.

Saltem, ultra pubertatem, qui ad aliquam sectam acatholicam, schismaticam, vel atheisticam pertinent, tametsi in ea nati et educati sint, in foro Ecclesiae haeretici vel schismatici censentur, et ad catholicam conversi, a censura in foro externo sunt absolvendi praemissa abiuratione, nec de bona fide in foro externo constat; ideoque eadem praesumptione censendi sunt inhabiles ad obtinenda rescripta. Impuberibus vero eiuratio non imponitur, sed verae fidei dumtaxat professio.

De facultate Ordinariorum in re ad propriam et nativam competentiam pertinente vel ex facultatibus delegatis, idem dicendum est quod circa excommunicatos est praemissum.

260. Scholion. Iure praecedenti, rescripta, quibus causae iudiciales ex auctoritate Sedis Apost. vel eiusdem Legatorum iudicibus *delegatis* cognoscendae et definiendae committerentur, ex-

(40) Commissio Codic. 30 Iulii 1934 in A.A.S. tom. 26, pag. 474.

(41) Quoad *notorie* pertinentem ad sectam vel ad eum transeuntem esset curiosum, inutile et ridiculum edere declarationem, nisi in casu particulari id esset necessarium ad evitandam fidelium deceptionem: ipsi in se sententiam dicunt, et sententiam Ecclesiae contemnunt — ut plurimum.

secutioni mandari non poterant, nisi a clericis *dignitate* praeditis aut *personatum* obtinentibus aut ecclesiarum cathedralium *canonicis* (42). Cui dispositioni Bonifacii VIII per Conc. Tridentinum non fuerat derogatum in sess. XXV, cap. 10 de ref., nam iudices synodales a Conciliis Provincialibus vel Synodis dioecesanis designandi, quibus ex delegatione Sedis Apost. causae per rescripta committi possent, debebant esse personae, quae qualitates a Bonifacio VIII requisitas heberent et alioquin ad id aptae existerent. Quae rescripta, non obstantibus conatibus Benedicti XIV (43), ob non leves rationes fere in desuetudinem abierant. Antiquis praescriptis, alia novi iuris substituta sunt; nam inter iudices synodales in Codice (can. 1574) praescriptos facile S. Sedes reperire potest personas peritas quibus executio rescripti iustitiae committi possit. Ceterum hodie huiusmodi delegationes, v. gr. ad instruendum aliquem processum, solent committi ipsi Curiae dioecesanae vel eius Ordinario, qui ad manum habet iuvamen in iudiciis synodalibus.

Porro rescripta, per quae *omnia* negotia committerentur arbitrio unius iudicis vel plurium, quos sibi *pars* elegisset a Rom. Pontificibus non concedebantur et ob suspicionem fraudis nulla et irrita declara fuere in cap. 10 X. h. t.

Possunt plures gratiae in eodem supplici libello peti, et in eodem rescripto concedi, ut manifeste supponit can. 42, § 3, in quo sancitur vitium obreptionis vel subreptionis in una rescripti parte commissa alias rescripti partes non infirmare, nulla facta distinctione inter obreptionem et subreptionem, inter bonam et malam fidem, quae vitio originem dedit. Huiusmodi rescripta censentur virtualiter plura et applicatur principium contentum in Reg. iur. 37 in VI° « Utile non debet per inutile vitiari ».

261. Gratia quae ab una S. Congregatione vel officio Romanae Curiae fuerit denegata, *invalidè* ab alia S. Congregatione vel Officio aut a loci Ordinario (44), etsi potestatem habente, con-

(42) Bonifacius VIII in cap. 11 h. t. in VI°.

(43) Constit. « *Quamvis paternae* » § 3; De Synodo dioecesana l. IV, cap. 5, n. 5, 6. — Wernz-Vidal tom. VI, De processibus n. 88.

(44) Ex formula legis, quod dicitur de Ordinario *loci*, non est applicandum aliis Ordinariis v. gr. Superiori religioso, Nuntio, Internuntio; hic firmiter insistendum litterae legis, nisi lex futuro tempore corrigatur. Van Hove l. c. n. 172.

ceditur sine assensu S. Congregationis vel Officii quocum vel quibuscum agi coeptum sit (45), salvo iure S. Poenitentiariae pro foro interno (can. 43): quod sacrum tribunal fori interni, independenter agit a decisione fori externi et decisionem capit secundum id quod in certis casibus, pro salute animarum censet praevalere debere, nec proinde eius rescriptum vitatur vitio subreptionis ob omissam mentionem denegatae in foro externo gratiae.

Circa hoc praescriptum haec breviter notanda veniunt:

a) Casus hodie rarus erit, ut pro eadem gratia plura dicasteria S. Sedis adiri possint, cum suppressa fuerit antiqua competentia cumulativa; vix ergo verificabitur nisi in casu dubiae competentiae.

b) Agitur de casu *denegatae* gratiae, non de mero recursu facto seu de petitione exhibita, nec de casu in quo concessio gratiae fuerit dilata; tunc enim ex textu canonis et argumento desumpto ex can. 204, § 1, potest negotio pendente sive valide sive licite recurri ad aliud dicasterium et etiam ad Ordinarium ut gratia citius impetretur.

c) Non vetatur et multo minus invalidus declaratur recursus ad idem dicasterium, reticita praecedenti repulsa.

A fortiori valide et licite fit recursus ad ipsum R. Pontificem, tametsi reticeatur prior gratiae denegatio.

d) Regulam can. 43 locum non habere in casu quo R. Pontifex gratiam vivae vocis oraculo gratiam denegavit incuntanter affirmat *D'Annibale* I, n. 226 etiam allegata ratione, quod Pontificia denegatio oratori facta, non est actus quo alterius iurisdictio adimatur aut suspendatur, cui consentit *Vermeersch-Creusen*, Epit. I, n. 156; *Van Hove* l. c. n. 171; *Cappello*, Summa iur. n. 145 (46). Crediderim quidem ex tacita repulsa Rom. Pontificis non invalidari rescriptum S. Congregationis vel Ordinarii; illi-

(45) Hic locum habet Reg. iur. 84 in VI° « Cum quid una via prohibetur alicui, ad id alia non debet admitti ». Idem statuerat quoad Congregationes Pius X (Ordo serv. P. II, cap. 1, n. 2); Codex addidit loci Ordinarium. Praecesserat Const. Innocentii XII « *Ut occurratur* » 4 Iunii 1692, quod idem statuerat de solo *recursu* ad unam ex SS. CC. *Ferreres*. La Curia Rom. n. 152.

(46) Aliter *Maroto* Instit. I, pag. 261 not. 2; *Cicognani* Ius can. II, pag. 226; *De Meester*, Comp. iuris canon. I, n. 290.

cite tamen daretur rescriptum, nisi ex gravi urgentique causa concederetur ad normam can. 204. Porro gratiam non denegat Rom. Pontifex cum illam non vult oratori concedere, sed petitionem decernit transmittendam ad competens dicasterium Romanum.

e) Quoad reservatam S. Poenitentiariae competentiam, licet communiter admittatur validitas rescripti S. Poenitentiariae pro foro interno, denegata concessione in foro externo etiam sine mentione huius denegationis; non omnes tamen admittunt valere rescriptum fori externi, reticita denegatione S. Poenitentiariae pro foro interno. Valorem in hoc altero casu negat *Chelodi* n. 78, not. 3; *Van Hove* l. c. n. 170 cum aliis ex communiore et veriori, ut ait, opinione. Dummodo agatur de re fori externi, seu de re contenta in competentia S. Congregationis vel Ordinarii loci, putarem valere concessionem, reticita denegatione S. Poenitentiariae, obtentam; nam clausula, « salvo iure S. Poenitentiariae pro foro interno » videtur generali modo a praescripto canonis 43 excipere tribunal S. Poenitentiariae, asserendo ipsi plenam independentiam a competentia SS. Congregat. salvo principio quod illius gratiae et absolutiones valeant pro solo foro interno (exceptis Indulgentiis). Nec videtur efficax allegatum argumentum, quod rescriptum S. Congregationis (vel respective Ordinarii) ex potestate fori externi datum, vim etiam habeat in foro interno, et rationes denegationis S. Poenitentiariae non essent forte allegabiles in foro externo. Nam SS. CC. procedunt ex rationibus in foro externo allegatis, ad quas, ut supponitur, potuisset Orator immediate recurrere, praetermisso recursu ad S. Poenitentiariam.

262. « Nemo gratiam a proprio Ordinario denegatam ab alio Ordinario petat, nulla facta mentione denegationis; facta autem mentione Ordinarius gratiam ne concedat, nisi habitis a priore Ordinario denegationis rationibus » (can. 44, § 1). — Providetur Ordinario denegationis rationibus » (can. 44, § 1). — Providetur casui competentiae cumulativae inter varios Ordinarios, quae facilius haberi potest, quando alienus Ordinarius non vetatur gratiam concedere peregrinis (47).

(47) Ordinarius non proprius gaudet facultate quasdam gratias etiam peregrinis concedendi vel ex facultatibus habitualibus, vel etiam vi legis universalis cfr. canones 927; 1039; 1043; 1245, § 1; 1253; 1385, § 2.

Circa huiusmodi praescriptum haec sunt notanda:

1º) Agitur de mera prohibitionem, quae petitionem et respectivam concessionem reddit illicitam non invalidam. Ergo rescriptum alieni Ordinarii, non requisitis debitis informationibus datum, valore non destituitur. Agitur de Superioribus eiusdem gradus, et inde ordo hierarchicus non turbatur: Ordinarius autem proprius, ad quem de se esset recurrendum, speciali honore afficitur, dum denegationis ab alieno Ordinario factae rationem habere non debet.

2º) Ordinarius proprius est Episcopus, Vicarius Capitularis, Superior maior pro religioso religionis clericalis exemptae (48).

3º) Ordinarium proprium quis sortitur per domicilium vel quasi-domicilium in territorio Ordinarii: unde quis potest habere plures Ordinarios proprios.

4º) Qui respuitur ab Ordinario *alieno*, tametsi competente, ad *proprium* Ordinarium *valide* et *licite* recurrit nulla etiam facta denegationis mentione.

5º) « *Ab alio Ordinario* » clare significat Ordinarium *alienum* seu non proprium, dum opponitur Ordinario *proprio*: quare qui repulsa ab uno Ordinario proprio accepta, ad alium Ordinarium proprium recurrit, iure suo utitur nec ex dolo vel fraude agit, tametsi non memoret prioris Ordinarii denegationem; itemque licite sine mentione repulsae recurrit ad Superiorem, qui nomine Ordinarii non venit, velut ad Delegatum Apostolicum, Nuntium vel Internuntium ad gratiam concedendam competentes (49).

263. « Gratia a Vicario Generali denegata et postea, nulla facta mentione huius denegationis, ab Episcopo impetrata, invalida est; gratia ab Episcopo denegata nequit valide, etiam facta denegationis mentione, a Vicario Generali, non consentiente Episcopo, impetrari » (can. 44, § 2). Canon est clarus eiusque iuridica ratio manifesta: Vicarius Generalis utitur potestate *vicaria*, *subordinata propriae* ordinariae Episcopi potestati; unam cum

(48) Religiosorum Ordinarius proprius per Constitutiones determinatur.

(49) Specialis severior prohibitio can. 1382, § 2 quoad licentiam imprimendi libros, est derogatio principii generalis « generi per speciem derogatur » ex Reg. iuris in VIº.

Episcopo personam constituit idemque tribunal; suis facultatibus non nisi ad mentem et voluntatem Episcopi uti debet.

Canonis praescriptum intelligitur de proprio Vicario Generali determinati Episcopi: quare non obstante repulsa habita ab alieno Episcopo vel alieno Vicario Generali, ad proprium Episcopum propriumque Vicarium Generalem valide et licite recurri potest etiam omissa denegationis mentione.

264. Momentum a quo rescriptum, alias validum et non vitiatum, suum producit affectum est ipsum momentum in quo datae sunt litterae, cum conceditur sine interiecto exsecutore; cetera a tempore executionis (can. 38). Qua in re attenditur ipsum *momentum*, non dies.

Datur autem rescriptum illo ipso momento, quo ab habente potestatem subscribitur (50); subscriptum autem praesumendum est die in rescripto appposito; dies expeditionis nullius est momenti. Practice, cum nesciatur *momentum* subscriptionis, attendendus erit *dies* datae.

265. III. **Rescriptum per alium impetratum. Ius praecedens.** Nemo prohibebatur iure praecedenti quominus pro alio rescriptum saltem gratiae obtineret etiam *sine mandato speciali*. Nam gratia etiam absenti et ignoranti concedi potest, dummodo is concessionem acceptaret vel concessionem ab alio acceptatam ratam haberet (51). Rescriptum vero *iustitiae* antiquo iure De-

(50) Data litterarum seu rescripti non est illa qua gratia fuit concessa per S. C. in congressu vel in Plenaria aut in audientia Sanctissimi, si est diversa ab ea quae in litteris inscribitur, nisi exceptio statuatur. Exceptio statuatur in dispensatione a matrimonio rato et non consummato, in qua rescriptum effectum habet « a temporis momento quo in die audientiae Summus Pontifex dispensationem concessit ». S. C. de Sacr. *Regulae* processus servandi n. 103 (A.A.S. tom. XV, pag. 413): videlicet rumpitur vinculum matrimonii rati momento quo R. P. utitur ad hoc sua potestate vicaria. Ex natura rei habetur, quod rescriptum non valeat a momento concessionis cum effectu usus gratiae imploratae, si haec concedatur sub conditione ad impetrante implenda.

Haud raro S. C. procuratori Romano permittit ut transmittat impetranti notitiam concessionis, qua iam impetrans possit uti, interim dum suo tempore mittetur rescriptum.

(51) Cap. 24 X. de praeb. III, 5; cap. 17 de praeb. III, 4 in VIº; Pirhing h. t. n. 14; Suárez, De leg. I. VI, cap. 13, n. 6. Controversiam exponit Sánchez, De matrim. I. III, d. 36 et Suárez l. c. I. VIII, cap. 25.

cretalium (52) pro alio sine mandato speciali obtineri non potuit, nisi forte de iis personis ageretur, a quibus de iure mandatum exigi non debet v. g. a coniunctis personis. In illis enim mandatum quoddam praesumptum facilius fuit admittendum (53). Quae prohibitio iuris Decretalium generatim sancita fuit propter praesumptionem *doli* et ad evitandas fraudes atque praesertim, ut iniqui mercenarii a litibus iam sopitis suscitandis aut quaestionibus excitandis impedirentur, neque rescripta iustitiae a Sede Apostolica obtenda deinde actori aut reo venalia exhiberent. At ex stilo *Curiae Romanae* et *consuetudine* passim recepta (54) postea ius Decretalium ita emollitum est, ut extranei etiam pro aliis *absque speciali* mandato rescripta iustitiae denuo impetrare possent. Quae consuetudo mitior sane ad tegendas fraudes et turpe commercium cohonestandum extendenda non erat.

Iure Codicis illa libertas impetrandi pro alio rescriptum magis ampla asseritur can. 37: « *Rescriptum impetrari potest pro alio etiam praeter eius assensum; et licet ipse possit gratia per rescriptum concessa non uti, rescriptum tamen valet ante eius acceptationem, nisi aliud ex appositis clausulis appareat* ». Non fit distinctio inter rescripta gratiae et iustitiae; porro receditur ab illa communiore doctrina, qua requirebatur assensus vel acceptatio illius pro quo impetrabatur rescriptum (55), cum iam valeat *praeter* et ante eius assensum: non consideratur ut *donatio*, quae acceptatione egeat, sed ut actus *iurisdictionalis* Superioris, cuius valor non pendet ab acceptatione subditi, ut iam docuerat Suárez, De legibus, l. VIII, cap. 25, qui idcirco necessitatem acceptationis vel notitiae repetendam dicebat unice ex voluntate legislatoris. Exceptio admittitur ex clausulis rescripto apposis, quibus edicatur rescriptum non valere ante eius acceptatio-

(52) Cap. 28, § 1 X. h. t.; *Pirhing* h. t. n. 11, 12.

(53) *Pirhing* h. t. n. 13.

(54) *Pirhing* h. t. n. 13; *Reiffenstuel* h. t. n. 59.

(55) Historice et iuridice totam quaestionem praeclare, more suo, exponit *Van Hove* l. c. n. 113; *De Smet*, De matrim. n. 875. Rem durante codificatione in ancipiti fuisse positam ostendit, quod in *Schemate Codicis* a. 1912 Libr. I, can. 40, adhuc antiqua doctrina his verbis retinebatur: « Rescripta Sedis Apost. impetrari possunt pro alio etiam praeter eius assensum, sed in hoc casu plenum effectum non sortiuntur ante eius acceptationem, nisi hanc aut res de qua agitur aut rescribentis voluntas non exigant ».

nem. Idem autem dicendum de valore rescripti, ante eius *notitiam*, quae non requiritur nisi in quantum requiratur acceptatio. Evidens autem est usum rescripti ante notitiam non esse *licitum*: indultario autem libera fit facultas gratia per rescriptum concessa non utendi.

§ 2. DE FORMA LEGITIMA, CONDITIONIBUS ET VITIIS RESCRIPTORUM

266. Legitima est rescriptorum *forma*, si in expeditione illorum omnes et solae sollemnitates atque condiciones intrinsecae et extrinsecae *de iure* et *stilo* *Curiae Romanae* requisitae rite servantur (56).

I. Ad sollemnitatem sive *formam intrinsecam* rescripti requiritur a) *narratio* sive *series facti*, in qua exponuntur obiectum et causa supplicationis iuxta libellum principi *oblatum* (57); b) *ipsa supplicatio* (58), quae cum narratione constituit corpus signaturae sive partem expositivam; c) *conclusio* sive pars *dispositiva*, in qua R. Pontifex et rem concessam et concessionis factae condiciones speciatim exprimit. Cui parti dispositivae adnumerandae sunt *clausulae*, quae sive tacite (59) sive expresse (60) apponuntur. — Alii in rescriptis tres partes distinguunt, *narrativam*, *motivam*, *dispositivam*; alii vero duas dumtaxat ponunt partes *expositivam* et *dispositivam*. Discrimen est nominale dumtaxat.

II. *Forma externa* rescripti est legitima, si in ipsa scriptu-

(56) *D'Annibale*, Summ. I n. 237 sq.; *Putzer*, Commentar. in Facultates Apostol., p. 15 sq.

(57) Cap. 5, X. de cohabit. cleric. III, 2; *Schmalzgr.* h. t. n. 9, 10, quid in rescriptis iustitiae et beneficialibus *positive* sit exprimendum. Cf. cap. 3, 6, 12, 26, X. h. t.; cap. 11, § 1 h. t. in Sext.; cap. 8, 17, 27, 31, 42, X. h. t.; cap. 23 de praeb. III, 4 in Sext.

(58) « *Si preces veritate nitantur* », est condicio in omnibus rescriptis subintelligenda, etiamsi non exprimatur. Cfr. cap. 2, X. h. t.

(59) V. g. *si preces veritate nitantur; salvo iure tertii; sine praeiudicio alterius*.

(60) Cap. 25, X. h. t. cum Reg. Canc. Apost. 61; cap. 17, X. h. t. cum Reg. 59 Canc. Ap.; cap. 18, X. h. t.; cap. 13, X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 11 sq.; *Pirhing* h. t. n. 32 sq.; *Putzer* l. c. p. 16 sq.

ra (61) praemittatur nomen rescribentis, adiciatur annus, dies, mensis (62) et habeatur legitima subscriptio. Praeterea in ipso corpore rescripti eae occurrant necesse est locutiones, quae ex stilo Curiae Romanae pro diversitate personarum et materiae requiruntur (63).

III. **Condiciones speciales rescripti**, quae exprimuntur per clausulas, distinguuntur in *essentiales*, quae ad valorem sunt servandae, et *accidentales* quae tantum ad liceitatem requiruntur. — Porro generale principium est, illas solas esse *essentiales*, quae « per particulas *si*, *dummodo*, vel aliam eiusdem significationis exprimuntur » (can. 39). Porro ex natura rei illae quoque sunt *essentiales*, quae restringunt facultatem per rescriptum concessam; id enim obtinetur quod rescripto conceditur, non ultra rescribentis concessionem; v. gr. « in foro sacramentali tantum » « in actu sacramentalis confessionis » (cfr. v. gr. can. 1044). — Ceterae sunt *accidentales*, quae etiam dicuntur *directivae* et continent monitiones vel instructiones vel praecepta servanda ad liceitatem tantum, nisi aut *ex natura* rei, aut *ex praescripto legis* servandae ad validitatem forent: ex natura rei v. gr. confessio sacramentalis ad obtinendam gratiam in foro interno *sacramentali*; ex praescripto legis, si iubeatur in matrimonio ineundo sanctiones canonicae servari, ipsa forma celebrationis erit ad valorem requisita.

267. Vitia rescriptorum sunt aut extrinseca aut intrinseca.

I. **Vitia extrinseca** oriuntur e defectu *externae formae* vel sollemnitatis substantialis in rescripto non servatae. Atque antiquitus quidem maior vis tribuebatur vitiis extrinsecis, ita ut nullum evaderet rescriptum: a) si deesset nomen rescribentis, data, sigillum etc. rescripta essent nulla ex stilo Curiae Romanae; licet si tantum littera deesset nullitas non induceretur (64); b) item si *rasura* vel *correctio* reperiretur in loco substantiali et suspecto (65); secus erat dicendum, si esset in loco non suspecto (66);

(61) Zech 1. c. § 337.

(62) Cap. 7, X. h. t.

(63) Cap. 3, 11, X. de fide instr. II, 22; cap. 6, X. de crim. falsi V, 20; Bange l. c. p. 391 sq.

(64) Cap. 11, X. de fide instr. II, 22.

(65) Cap. 7, X. de statu monachor. III, 36.

(66) Cap. 3, X. de fide instr.

c) pariter si *rescriptum* contineret manifestum errorem in *latinitate* (67). — Mitius hodie iuxta can. 47: « Rescripta non fiunt irrita *ob errorem* in nomine personae cui vel a qua conceduntur, aut loci in quo ipsa moratur, aut rei de qua agitur, dummodo, iudicio Ordinarii, nulla sit de ipsa persona vel re dubitatio ».

II. **Vitia intrinseca** sunt defectus *substantiales* commissi in ipsa parte *expositiva* aut *dispositiva*, quibus valor concessionis inficitur. Vitia illa intrinseca sunt imprimis duo scilicet *obreptio* sive insinuatio falsi et *subreptio* sive reticentia veri. Quae duo vocabula saepe promiscue adhibentur. Causa subreptionis vel obreptionis potest esse aut dolus, quo scienter allegatur falsum, vel reticetur verum, aut ignorantia vel simplicitas. Cfr. cap. 20 X. h. t. (68).

Iure novo quando obreptio vel subreptio invalidum redant rescriptum manifestant clare sequentes canones: can. 42, § 1: « Reticentia veri seu subreptio, in precibus non obstat quominus rescriptum vim habeat ratumque sit, dummodo expressa fuerint quae de stilo Curiae sunt ad validitatem exprimenda ». — § 2. « Nec obstat expositio falsi seu obreptio, dummodo vel unica

(67) Cap. 11, h. t. X.

(68) Rescriptum obrepticium vel subrepticium *dolose* impetratum erat ipso iure nullum si erat rescriptum *gratiae*; at si erat rescriptum *iustitiae*, ipso iure invalidum non erat, sed ope *exceptionis* irritari poterat.

Rescripta, in quibus propter *ignorantiam* vel simplicitatem obreptio vel subreptio locum habuerant, nulla et irrita erant, si Rom. Pontifex cognita veritate non fuisset concessurus illa rescripta. Nam valor rescriptorum ultimatim pendet ab intentione et voluntate *legislatoris rescribentis*, non ab ignorantia et simplicitate *oratorum*. Quod si Rom. Pontifex *cognita* veritate rescriptum dedisset, valebat rescriptum *iustitiae* si in *forma communi* i. e. secundum sollemnitates processus ordinarii, non si secundum *formam specialem* in rescripto forte expressam erat procedendum; sed rescriptum *gratiae* etiam in hoc casu erat irritum non obstante ignorantia vel simplicitate, si in rescripto reperiretur expressio falsitatis vel reticentia veritatis substantialiter vitiosa v. g. quoad causam motivam sive finalem secundum ius vel stilum Curiae Romanae. Cfr. De iure praecedenti cap. 8, 31, X. h. t.; cap. 1 de praeb. III, 2, in Clem.; *Pirhing* h. t. n. 85; *Maschat* h. t. n. 10 et *Sebastianelli* l. c. t. I p. 62 sq. in casu *Pirdoli* defendunt nullitatem ipso iure habere locum; cap. 22 X. h. t.; *Pirhing* h. t. n. 85; *Scherer* l. c. p. 142; *D'Annibale* l. c. n. 238; cap. 20, X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 16; cap. 20, X. h. t.; cap. 23 de praeb. III, 4 in Sext., *Pirhing* h. t. n. 97, 98; *Schmalzgr.* h. t. n. 16; *Santi* h. t. n. 11, 12; *D'Annibale* l. c. n. 237.

causa proposita vel ex plurimis propositis una saltem motiva vera sit». — § 3. « Vitium obreptionis vel subreptionis in una tantum parte rescripti aliam non infirmat, si una simul plures gratiae per rescriptum concedantur.

Can. 45: « Cum rescriptis ad preces alicuius impetratis apponitur clausula *Motu proprio*, valent quidem ea, si in precibus reticeatur veritas alioquin necessario exprimenda, non tamen si falsa causa finalis eaque unica proponatur, salvo praescripto can. 1054 ». Scilicet in dicto can. 1054: « Dispensatio a minore impedimento concessa, nullo sive obreptionis sive subreptionis vitio irritatur, etsi unica causa finalis in precibus exposita falsa fuerit ».

Sicut autem iure praecedenti (cap. 2 X. h. t.) « si preces veritate nitantur », erat condicio in omnibus rescriptis subintelligenda, etiamsi non exprimeretur, ita pariter ex can. 40 eadem condicio tacite subintelligitur, etsi non expressa; cumque efferratur per particulam *si* condicionalem, habenda est ut condicio *essentialis*, salva tamen duplici exceptione: 1^a) exceptio iam commemorata ex can. 1054 de dispensatione a *minori impedimento* obstante valori matrimonii; 2^a) exceptio de rescripto habente adnexam clausulam *Motu proprio*, quod saltem ob *subreptionem* non vitiatur.

268. Ceterum, praeter obreptionem et subreptionem, rescriptum ex iam explicatis potest esse nullum: 1°) ex *inhabilitate* personae propter censuram vel poenam (can. 36, 46); - 2°) ex eo quod talis persona sit haeretica vel schismatica seu extra corpus Ecclesiae, modo supra explicato; - 3°) ex eo quod rescriptum datum fuerit *contra statutum peculiare vel consuetudinem legitimam alicuius loci*, nisi expressa derogatoria clausula rescripto apponatur (69). Nam R. Pontifex leges quidem et consuetudines universalis Ecclesiae novisse censetur; leges et consuetudines particulares potius censetur ignorare, ideoque non intendit illis derogare, nisi exprimantur in supplici libello et ita expressis et

(69) Id ipsum iam fuerat constitutum per Alexandrum III cap. 6. X. h. t.; per Innocentium III quoad statutum iuramento firmatum et per Rom. Pont. confirmatum, cap. 19, X. h. t.; et generalius per Bonifacium VIII quoad specialem consuetudinem, privilegium vel statutum cap. 10, h. t. in VI°: quae praescripta haecenus non fuerant abrogata, ideoque ea assumpsit Codex ex iure praecedenti.

cognitis per clausulam derogatoriam exprimat suam voluntatem illis derogandi in ordine ad valorem et effectum rescripti (can. 46); - 4°) ex eo quod rescriptum datum sit *contra ius alteri iam quaesitum*, nisi pariter huic derogetur per appositam expresse clausulam derogatoriam (can. 46). Iura quaesita non vult legislator auferre per suas leges, quibus constituit ius obiectivum fortius, nisi de ipso tollendo in lege caveat; satis intelligitur id nolle per rescriptum, quo tribuit ius subiectivum debilius, nisi expressam addat clausulam derogativam; nec uni censetur velle favere cum alterius detrimento, nisi dicat expresse. Praeter ius antiquum (70), id ultimo fuerat constitutum a Pio X in Ordinatione Curiae Romanae: « Si gratiae seu facultates, dispensationes, indulta quae quis a Sancta Sede postulat, ius aliis quaesitum laedent, ii quorum interest aut directe aut per Ordinarios suos ante concessionem audiendi sunt (« Normae peculiare » cap. III, art. 1 n. 2). Quo Pii X praescripto attento, et Codicis verbis consideratis ubi dicitur *non sustinentur*, videtur inferri posse, rescriptum non esse penitus nullum; est si is qui sese opponere de iure potest, aut renuntiat iuri suo opponendi ius sibi quaesitum, aut, quod in idem recidit, consentiat executioni rescripti, haec fieri poterit et erit valida (71). Quod tamen ita intelligendum videtur, si ipse notitiam habuerit rescripti, cum in casu ignorantiae oppositio non sit possibilis: porro qui sese opponit ex titulo laesionis iuris sibi quaesiti invocatam laesionem probare debet (72).

(70) Regula de iure quaesito non tollendo antiquissima est. Iam occurrit in titulo de *rescriptis* (cap. 8, 10 h. t. in VI et iterum in cap. 8, III, 7 in VI°). In Regulis Cancellariae constanter est retenta ab initio usque ad tempus quo transierunt in formam stabilem non amplius immutatam, et est Regula 18, et innititur in principio summae aequitatis. Quid autem sit ius quaesitum et qua ratione non auferatur etiam per novas leges, supra explicatum est in explanatione generalis et praeliminaris canonis 4. Haec iterum late versat, subtiliter et erudite Van Hove, De rescriptis n. 189 sq.

(71) In hunc sensum iam videtur explicatum a D'Annibale I, n. 237, not. 2, 3° ante Codicem, et post normam Pii X et Codicem a Chelodi l. c. n. 78 in fine et not. 2; Vermeersch-Creusen Epit. I, n. 162; Cappello. Summa iur. n. 153 i. f.

(72) In foro *interno* certa laesio iuris quaesiti, sine derogatoria clausula in rescripto apposita rescriptum efficacia destituit, si interesse habens non renuntiaverit. Van Hove l. c. n. 189.

Ex expreso praescripto can. 46 clausula *Motu proprio* rescripto apposita has quattuor causas nullitatis seu inefficaciae rescripti non sanat seu convalidat; opus est clausula expresse derogatoria.

269. Scholion. Relate ad can. 39 iam facile solvitur quaestio de condicione requisita per clausulam *ablative absoluto* expressam, de qua magna quaestio in iure praecedente (73). Cum iam ultimo tempore, etiam invocatis Stae. Sedis responsis (74) nonnulli doctores negarunt per ablativum absolutum generali modo indicari condicionem ad valorem requisitam, tandem concludendum erat per clausulam illa latina forma appositam *de se* non significari veram condicionem essentialem sed eius efficaciam aut ex natura rei aut ex iuris universalis dispositione esse dimetiendam (cfr. duo exempla numero praecedenti adducta). Quod multo magis dicendum est attento praescripto canonis 39. — Quare illae clausulae: «sublata occasione proxima», «remoto scandalo», «peractis publicationibus», cum aliquid praescribant quod iam ex natura rei seu iure divino vel iure ecclesiastico est praescriptum, eundem effectum habet clausula, quam res praecepta habet aliunde ex iure communi sive naturali, sive divino, sive ecclesiastico i. e. clausula *monet de obligatione iam aliunde existente*, ideoque in praedictis exemplis ad liceitatem, non ad valorem est observanda, nam vel ipsae publicationes matrimoniales non pertinent ad matrimonii validitatem; si vero clausula esset «servata forma canonica», cum haec ad valorem

(73) Cfr. *D'Annibale* I, n. 41, 76 III, n. 500; *Suárez*, De censuris, disp. III, sec. 12, n. 6; De legib. l. VIII, cap. 25; *Reiffenstuel* l. IV Appendix de dispens. c. 21; *Benedictus* IV, Instit. eccles. institutio 68 n. 68; *De Istis*, De dispens. matr. l. I, cap. 7; *Corradus*, Praxis disp. Apostol. l. 7, cap. 7; l. 8, cap. 10.; *Zitelli*, De dispens. matr. p. 75; *Bucceroni* Theol. mor. I, n. 286; *Ferraris*, Pr. Biblioth. v. Clausulae; *Ojetti*, Comment. Codic. tit. de rescr. in can. 39; *Van Hove* l. c. n. 134 sq.

(74) V. gr. S. Poenit. (8 April. 1890) edixit non esse essentialem clausulam «iniuncta poenitentia salutari»; illi esse satisfactum «etiamsi ficto animo ab iis suscipiatur, qui dispensantur» (12 Nov. 1891); pariter non esse essentialem clausul. «erogata ab eis (pauperibus) aliqua elemosyna, iudicio ipsius Ordinarii taxanda (11 Nov. 1890). — Clausulas adhiberi solitas refert *Ojetti* l. c. p. 218 sq.; *Ferreres*, La Curia Rom. n. 879 sq.; *De Smet*, De spons. et matr. n. 869 sq. 882 sq.; *Van Hove* l. c. n. 138 sq.

matrimonii sit necessaria, clausula monet de re ad valorem praescripta, ideoque importat condicionem essentialem. Merito in hanc rem ab *Annibale* (I, 46, not. 50; III, n. 500) invocatum est principium: «*ea quae tacite insunt* (seu natura seu lege), *si verbis fuerint expressa, non faciunt condicionem*», nisi palam appareat expressum fuisse ut faceret condicionem. Si clausula aliquid de novo imponit seu praecipit standum est canonis 39, ad diiudicandum num ad valorem vel ad liceitatem fuerit praescriptum.

270. De clausulis solitis adhiberi in variis rescriptorum speciebus, quae etiam facili subsunt mutationi haud raro publici iuris non factae, longum esset et minus utile hic agere, cum diversae sint pro diverso dicasterio et pro diversa rescripti materia: unde haec tractatio, quae non est *de principiis*, sed *de facto*, minus pertinet ad hanc generalem iuris partem. Utilius et magis logice, haec quaestio *facti* expenditur in singulis iuris tractatibus de speciali illa materia circa quam dantur rescripta (75).

271. Quod attinet ad praemissa praescripta Codicis de vitiis intrinsecis rescriptorum, tria remanent explicanda: I. Subreptio non obstat valori rescripti, *dummodo expressa fuerint quae de stilo Curiae sunt ad validitatem exprimenda*. II. Obreptio pariter valori non obstat, *modo saltem una causa motiva proposita vera sit*. III. Quid importat clausula (tacite intelecta) «*Si preces veritate nitantur*», cum ex numero praecedenti aliquae falsitates valori rescripti non obstant.

I. Ante omnia intelligitur stilus Curiae Romanae, hic enim solus de se facit ius; porro intelligitur stilus *formalis* seu ad regulas pertinens determinantes formam et modum expediendi litteras seu rescripta secundum peculiaria statuta et praxim cuius-

(75) Inter antiquos doctores, modo qui magis accedit recentiori disciplinae, praeter *Barbosa*, Tractatus de clausulis usu frequentioribus (Inter «Tractatus varii») consuli possunt: *Ferraris*, Prompta Bibliotheca canonica v. Clausulae cum additionibus; *Ojetti*, Synopsis rer. mor. et iuris pontif. v. Clausulae — Post Codicem, de clausulis frequentioribus agit *Ojetti*, Comm. in c. i. c. I, pag. 215 sq.; *Van Hove*, De rescriptis n. 140 sq. — Speciatim circa matrimonium: *De Smet*, De Spons. et Matrim. (1927) p. 723 sq.; *Cappello*, De matrim. (1933) n. 284 sq.; *Gasparri*, De matrim. (1932) I, n. 353 sq.

que officii, et contraponitur stilo materiali, qui versatur circa decisiones de determinato negotio datas, non habito respectu ad formam seu modum actus expediendi. Priores non solum validae expeditioni consulunt sed etiam uniformi; ex quo uniformi modo expeditionis etiam indirectum habetur criterium litteras genuinas a falsis vel falsatis discernendi: qui modus expeditionis licet aliqua ratione constans sit, non est absolute immutabilis; sed haud raro antiqua formularia novis circumstantiis, novis casibus, variis tribunalium decisionibus et praesertim novis promulgatis legibus per convenientes correctiones aptantur (76).

Nullibi in iure per generales leges vel peculiaria statuta ille stilus est determinatus, et unaquaeque Congregatio vel Officium Curiae Romanae suum peculiarem habet modum, qui praesertim dignoscitur ex variis formulis seu formulariis expeditionis, quae solent esse typis impressa, relictis opportunis spatiis ad peculiaria per scripturam addenda, atque ex hodierna praxi ita plerumque ad impetrantem mittuntur per respectivos Ordinarios, salvis casibus omnino specialibus. Formulae praecipuae frequentioris usus, passim ab Auctoribus in suis operibus ex authenticis exemplaribus publicantur, adnotatis correctionibus forte factis. In iure Codicis quaerendae sunt Regulae, verae legis vim habentes, in respectivis materiis, circa quas dantur rescripta praeter generalem regulam can. 39 circa condiciones quae essentialiter reputantur. Ita pro dispensationibus ab irregularitatibus habetur can. 931 — pro conferendis beneficiis ecclesiasticis cc. 156, § 3, 1447 — pro dispensandis impedimentis matrimonialibus 1040, 1045, 1047, 1051, 1057 — pro debitis vel obligationibus a religiosis contrahendis c. 534, § 2 — pro obtinendo beneplacito ad alienationem honorum ecclesiast. c. 1532.

Quod attinet ad ea, quae pertinent ad ipsos officiales manet praeterea « Ordo servandus » praescriptus per const. « Sapienti consilio ». Non raro accedunt *Instructiones* ab ipsis dicasteriis datae vel decisiones publicatae; quibus accedunt *consuetudines*,

(76) Illud probe notandum non fieri *subpretionem* ex omissione eorum quibus exstantibus rescriptum est nullum nisi apponatur in rescripto clausula derogans (v. gr. inhabilitatis) quia eorum expressio non redderet rescriptum validum — Sed, ut plurimum, non apponetur haec clausula derogans, ideoque rescriptum valore carebit, etsi non ex vitio subreptionis.

unde inducitur *observantia*, quae in sensu magis stricto stilum constituunt. Haec in unum colligere *in hac parte generali* potius obnoxium esset confusioni, et potius sunt tradenda in singulis tractatibus pro respectiva materia.

272. Aderant tamen principia quaedam generalia ex fontibus iuris praecedentis deducta, quibus standum est nisi per Codicem aut posteriorem praxim facta fuerit immutatio: I. *Generaliter* invalida habenda erant rescripta: a) quae data essent contra ius statutarium vel consuetudinarium vel contra ius et privilegium tertii, nisi horum mentio fieret (nunc can. 46) (77); - b) in quibus non fieret mentio prioris rescripti nondum aliunde inefficacis, nisi prius rescriptum esset generale, alterum vero speciale (78); - c) quae clausulam haberent prohibentem cognitionem causae et veritatis precum, quia in omni rescripto pontificio subintelligitur clausula « *si ita est* » (79); - d) item quae fuissent obtenta contra Innocentii XII decretum « *Ut occurratur* » 4 Iun. 1692 (nunc temperatum ex can. 43).

II. *Speciatim invalida* habebantur rescripta *iustitiae*, a) si illis dati fuissent incerti iudices arbitrio oratoris eligendi (80); - b) si reus vi rescripti citandus esset ultra unam diaetam (= 20 milliaria, italica) extra fines suae dioecesis, nisi specialiter id exprimeretur (81); - c) si litis pendens, sententiae appellationis in eadem causa non fieret mentio (82).

III. In specie ex rescriptis *gratiae* invalida dicta sunt rescripta *beneficialia*: a) si prioris beneficii etiam modici mentio non fieret (83); - b) si qualitas beneficii antea obtenti non exprimeretur; - c) si modus, quo beneficium vacasset, non insinuaretur (84); - d) si mentio omitteretur rescripti primi super beneficio ab alio impetrati (85).

(77) Cap. 4, 10 h. t. in VI° — cap. 2, 19, X, h. t. — cap. 1 de const. (I, 2) in VI°.

(78) Cap. 1, 2, 3 X h. t. *Reiffenstuel* h. t. § 4.

(79) Cap. 2 X h. t.

(80) Cap. 10 X h. t.

(81) Cap. 28 X h. t. correctum per cap. 11 § 2 h. t. in VI°.

(82) Cap. 12 X h. t.; cap. 3 X de confirm. II, 30; *Schmalzgr.* h. t. n. 9.

(83) Cap. 17, 42 X h. t.

(84) Cap. 8 X h. t.

(85) Cap. 6 h. t. in VI Cfr. quoque *Ojetti*. Comm. c. i. c. I, pag. 235.

IV. Quoad rescripta matrimonialia, omnino remittendum est ad tractatum de matrimonio (86).

273. II. Relate ad *obreptionem*, haec ex dictis vitatur, « si vel unica causa proposita vel ex pluribus propositis una saltem *motiva* vera sit » (can. 42, § 2).

Distinguitur causa *motiva* seu finalis vel *principalis* sc. illa quae movet seu determinat Superiorem ad rescriptum concedendum, et causa *impulsiva* quae impellit quidem superiorem sed sola non movet. Nihilominus ex pluribus causis impulsivis allegatis potest moveri superior (*singula quae non prosunt, simul collecta iuvant* S. C. de Sacr. 1 Aug. 1931 in A.A.S. t. 23, 414); omnes simul constituunt *unam* causam *motivam*. Unica causa allegata ex qua conceditur rescriptum erit *motiva*; ex pluribus allegatis illa quae ponitur in ipso rescripto pariter erit *motiva*.

Iudicium pertinet ad ipsum *rescribentem* et stilus Curiae, praeter instructiones vel decisiones de determinatis materiis datas, cognoscitur ipsa praxi. Quare impetrantis est allegare causas omnes, ob quas spem fundatam habeat gratiae concessionem obtinendi, omissa qualibet allegatione causae falsae, quae si scien-ter fiat est delictum poenis obnoxium ad normam can. 2361.

274. In dubio de subreptione vel obreptione, applicanda sunt generalia principia. Quare in dubio *iuris* valet can. 15, ideoque non est censendum vitiatum rescriptum ex reticentia veri, quod non constat esse exprimendum ad valorem, nec allegatio causae falsae, in dubio num sit impulsiva vel *motiva*, modo alia causa *motiva* sufficiens fuerit allegata. — In dubio *facti* i. e. si dubium versatur circa existentiam facti, de stilo Curiae exprimendi vel circa existentiam causae *motivae*, applicandum est generale iuris principium: in dubio standum est pro valore actus (87): ideoque licebit retinere (si dubium excuti non possit) preces veritate

(86) Est ampla materia, difficilis et valde practica: in ea attendenda sunt: Instructio S. C. P. F. 9 Maii 1877 (Collectanea n. 1482); Formulae Apost. Datariae pro matrim. disp. editae a. 1901; Praxis Apost. dispensationum super dispensat. matrim. a. 1902. — Cfr. *De Smet*, De matrim. n. 817 sq. 843 sq.; *Wernz-Vidal*, De matrim. n. 439 sq.; *Cappello*, De matrim. n. 270 sq.; *Gasparri*, De matrim. (1932) I, n. 295 sq. 324 sq.

(87) Cfr. ad rem L. 12 D. de rebus dubiis 34,5.

niti, expressa esse que de iure erant exprimenda, causam veram allegatam esse causam validam seu sufficientem, nam generatim ex can. 84, § 2 in dubio de sufficientia causae *dispensatio* licite petitur et licite ac valide conceditur, quod si valet respectu dispensationis, quae est vulnus legis, a fortiori in aliis gratiis per rescriptum concedendis. Cfr. quoque can. 54 § 1 de *manifesto* vitio subreptionis vel obreptionis, ut exsecutor necessarius possit denegare executionem (88).

275. III. Ex his iam facile deducitur vis clausulae « *si preces veritate nitantur* », sive expresse apponatur, sive tacite intelligatur etiam sine expressa mentione. Veritas quae in supplici libello requiritur, est absentia *subreptionis* vel *obreptionis* secundum praecedentes regulas verificata; quod tamen non significat valere illa rescripta, in cuius supplicatione fuerint narratae res fabulosae, falsae, absurdae sive circa rem ipsam quae petitur, sive circa personam rescriptum impetrantis. Falsa penitus narratio factorum et falsa et ad decipiendum composita expositio qualitatum supplicantis, est dolus, fraus et deceptio, est crimen *falsi* et iniuria Superiori facta, quam evidenter Superior non vult praemio afficere per concessionem gratiae.

Codex praescriptum desumpsit ex iure praecedenti ab antiquo vigente (89) et constanter retento. Iure vero Codicis *inquisitio* de veritate precum, ut condicio essentialis non exigitur, nisi per specialem clausulam praescribatur (90). Ubi ergo exprimitur (semper subintelligitur) habenda est ut monitio intelligenda secundum generales iuris regulas (91).

(88) Ita generatim Codicis Commentatores, licet in dispensationibus matrimonialibus nonnulli consulunt recursum ad rescribentem si tempus suppetat. Cfr. *De Smet*, De sponsal. et matr. n. 921.

(89) Iam *Gratianus*: « Rescripta... expressam debent in se habere conditionem: si preces veritate nitantur. Mendax enim precator debet carere impetratis et quibus scripta diriguntur sunt puniendi, si precum mendacia vetuerint argui » (*Dictum Gratiani* post c. 16, C. XXV q. 2).

(90) Praescriptum videtur urgeri per illam clausulam: « *si preces veritate niti repereris* », quae sua efficacia carere non debet.

(91) Cfr. *Van Hove* l. c. n. 146 — Can. 41 hic quoque applicandus est circa momentum, quo veritas precum verificare debet, sc. in rescriptis datis *in forma gratiosa* eo momento quo datae sunt litterae, in aliis momento executionis.

276. Scholion. De convalidatione rescripti invalidi. Rescriptum invalidum per rescribentem convalidari potest, expeditis convalidatoriis litteris, quae dicuntur «*Perinde valere*», quarum effectus retrotrahitur ad diem datae prioris concessionis: si tamen datum est forma commissoria et exsecutor illud executioni mandavit, requiritur nova executio. Ad eas obtinendas requiritur, ut in nova supplicatione summam saltem referatur tenor prioris concessionis, indicandum est vitium prioris rescripti et revalidatio petenda. Immo refert Gasparri ex Giovine, quod si post obtentas convalidationis litteras novus defectus detegatur, nova gratia opus est, ex stilo Rom. Curiae nuncupatur «*perinde valere super perinde valere*». Dicuntur vero litterae reformatoriae seu *decretum reformatorium*, quando convalidatio petitur ipsius supplicis libelli, ante rescripti expeditionem, ad quod obtinendum in nova supplicatione est exprimendum quae in priori omissa fuerint aut in ea sint corrigenda (92).

277. Rescriptorum concursus. Concursus habetur, si de una eademque re impetrata fuerint duo vel plura rescripta *inter se contraria*, quae proinde simul ad effectum deduci nequeunt. Non habetur concursus in iterata rescripti expeditione eidem personae factae. — Practice ille concursus potissimum obtinere facile potest in materia *beneficiali* et in materia *iustitiae*. Regulae in concursu servandae dantur canone 48: I) *Peculiare*, in iis quae peculiariter exprimuntur, praevalet *generalis*, nulla habita ratione prioritatis temporis, quia generalia, iuxta peculiaria reguntur generali iuris principio «*in toto iure generi per speciem derogatur*» Reg. 34. Iur. in VI. II) Si aequae sint generalia vel peculiaria, attendenda temporis prioritas, ex principio «*qui prior est tempore, potior est iure*» Reg. 54 Iur. in VI. Insuper, qui

(92) Cfr. Gasparri, De matrim. (1932) n. 346 ex Giovine, De dispensat. matrim. t. II § 82, n. 4 sq.; Van Hove l. c. n. 180 sq. qui etiam refert hodiernam formulam litterarum *Perinde valere*: «*S. C. de discipl. Sacram., vigore facultatum a SS.mo D. N. Pio X sibi tributarum, Ordinario committit ut praefatas dispensationis litteras, quas ipsa S. C. super noviter deducto impedimento dispensando sanat et convalidat perinde ac si super (impedimento post obtentam dispensationem nuper detecto) expeditae fuissent, servata in reliquis illarum forma et tenore, licite ac libere exequatur*». Cfr. quoque De Smet, De matrim. n. 924.

prius impetravit, inde habet ius quaesitum, cui rescribens non vult derogare, nisi expresse dicat. Quae temporis prioritas supputatur *a die datae* (hora non solet adnotari) tum in rescriptis gratiae factae, tum in datis forma commissoria (93). — Regula duplicem habet exceptionem: a) si in posteriori rescripto mentio fiat prioris; tunc enim a rescribente cognosci prius rescriptum noscitur, qua notitia existente alterum *consulto* dedit ideoque voluit praevalere; b) si is qui prius rescriptum impetravit, sive ex dolo sive ex notabili negligentia usus non fuerit. Notabilis negligentia erit nota, si alterum seu posterius rescriptum, non solum executioni mandatum est sed etiam in usum deductum fuerit et gratiae seu iuris quasi-possessio capta fuerit. Negligens sibi imputet, si in sui nocumentum usus fuerit facultate can. 52 differendi impetrati rescripti praesentationem. — III. Si inter rescripta praelatio ex duobus praecedentibus titulis determinari non possit, puta quia utrumque est generale vel speciale et eodem die datum fuit, nec constet quodnam prius eodem die fuit datum, «*utrumque irritum est, et si res feret, rursus ad eum qui rescripta dedit, est recurrendum*» (cit. can. 48 § 3). Qui postremus casus, in praxi hodierna, raro admodum occurret. — Praesumptio quaedam potius est, quod posterius rescriptum sine prioris mentione datum, censi debere subrepticium (cfr. cap. 3 X. h. t.). — Ab antiquis disputationibus afferendis, stante iure Codicis claro, videtur abstinendum.

§ 3. DE INTERPRETATIONE ET EXECUTIONE RESCRIPTUM

278. Interpretatio. I. Rescripta postquam legitime praesentata (94) fuerunt, generatim ita sunt interpretanda (95), ut verba clara etsi videntur esse gravia et a iure communi exorbitantia, accurate sint servanda. Nam *verba clara non admittunt interpretationem nec voluntatis coniecturam* (96). Hinc praescriptum can.

(93) Etiam rescripta in forma commissoria dicuntur *impetrari* seu concedi die quo signata fuere; cfr. Reiffenstuel h. t. n. 89 sq.

(94) Schmalzgr. h. t. n. 20 sq.

(95) Pirhing h. t. n. 15 sq. Cfr. de interpretatione clausularum h. t. I, n. 133; Putzer l. c. p. 16 sq.

(96) Cap. 15, X de V. S. V. 40; cap. 2 h. t. in Sext.; cap. 18, X h. t.

49: « *Rescripta* intelligenda sunt secundum propriam verborum significationem et communem loquendi usum, nec debent ad casus alios praeter expressos extendi ».

Quod si verba sunt *dubia*, rescripta *iustitiae* sunt *strictae interpretationis*; etenim parti colliganti sunt odiosa et iurisdictioni Ordinarii haud raro detrahunt (97). Quare huiusmodi rescripta ad *personas* in supplici libello non expressas, ad *lites post* obtentum rescriptum exortas, vel ad *alias* lites *prius* existentes et non indicatas nequaquam extendi possunt (98). Rescripta vero *gratiae* cum liberalem contineant Rom. Pontificis concessionem, generatim sunt *iargae* interpretationis *contra* concedentem; nam qui liberaliter aliquid concedit neque quidquam excipit, omnia praesumitur concessisse (99); a fortiori si praeter privatum favorem publici etiam boni intersit facultas dispensandi.

Nihilominus ab ista regula excipiuntur, strictaeque interpretationi sunt obnoxia omnia rescripta de *beneficiis*, quae speciem quandam *ambitus* exhibent, aut quae *praeiudicium* quoddam *tertia*e personae involvunt (100), aut sunt *contra* ius commune in commodum privatorum, velut ordinariae dispensationes (can. 50).

Lata autem rescripti interpretatio non permittit rescriptum extendere de persona ad personam aut de casu ad casum, cum vis rescripti non nitatur in ratione ob quam datur sed in voluntate rescribentis, licet extendi debeat ad omnia quae virtualiter comprehenduntur in ipsis verbis; quod ultimum etiam dicendum est de rescriptis strictae interpretationi obnoxiiis (a).

279. II. Rescripta interdum continent *gratiam*, quam Romanus Pontifex *immediate* absque intermedio exsecutore vel delegato *concedit* supplicanti. Quo in casu rescriptum dicitur da-

(97) Cap. 15, 16, X h. t.; cap. 2 h. t. in Sext. Cfr. obligationem audiendi interesse habentes *ante* concessionem gratiae, cum haec ius aliis quaesitum laedit in *Ordo servandus*, part. II, c. 3, art. I, n. 1.

(98) Cap. 32, 40, X de off. et p. i. d. I, 29; *Pirhing* h. t. n. 156 sq.; cap. 34, 43, X h. t.; *Scherer* l. c. p. 143.

(99) Cap. 4 de praeb. III, 4 in Sext.; *Schmalzgr.* h. t. n. 28 sq.

(100) Cit. cap. 4 de praeb. in Sext.; cap. 15, X de off. et p. i. d. I, 29.

(a) Cfr. *Suárez*, De leg. l. VIII cap. 28, n. 11 sq.; *Pirhing* l. v. tit. 33, n. 25; *Reiffenstuel* (V, 33) n. 98 sq.; *Schmalzgr.* (V, 33) n. 121.

tum in *forma gratiosa* atque continere *gratiam factam*, quae vim consequitur et ius quaesitum parit oratori a die *datae* sive *expeditae* gratiae (can. 38), ita ut solummodo *acceptatio* gratiae per supplicantem accedere debeat. Inde consequitur, quod in rescriptis gratiae factae *causa motiva* ipso tempore gratiae *datae* sive *expeditae* existat necesse est (can. 41). Ordinariae vero rescripta tantum continent *mandatum*, quo Romanus Pontifex aut *imperat* exsecutori necessario, ut servatis servandis gratiam supplicanti largiatur (rescripta in forma *commissoria necessaria*) aut *concedit* facultatem exsecutori *voluntario* pro suo prudenti arbitrio gratiam supplicanti impertiendi: quo altero casu rescripta dicuntur dari in *forma commissoria* et ad *gratiam faciendam* (forma *commissoria libera*). Hinc qui rescriptum in forma commissoria obtinet, eo demum die gratiam consequitur, quo delegatus nomine Romani Pontificis *mandatum exsequitur* et sufficit ut eo die *causa motiva* verificetur, licet falsa fuerit cum datum fuit rescriptum (can. 41). Quam ob causam in rescriptis *gratiae faciendae* sive in forma commissoria *dies praesentatae* est attendendus. Idem obtinet in rescriptis iustitiae (101).

280. III. **Praesentatio rescripti gratiae factae.** Per se S. Sedis rescripta, gratiam factam continentia Ordinario impetrantis praesentari necessario non debent, exceptis tribus casibus can. 51 taxative enumeratis. a) Primus casus est, quando praesentatio *in ipso praecipitur*; b) Secundus casus est cum in rescripto agitur *de rebus publicis*. Publicae autem hoc loco intelliguntur per oppositionem ad res *privatas*, non ad res occultas. Hoc sensu publicae habendae sunt, quae, spectata eorum natura, divulgandae sunt et in commune populi notitiam venire debent; tales enim res Ordinarium latere non debent. Ab ipso iure exempla peti possunt, v. gr. concessio insignium pro confraternitatibus (can. 713 § 2); indulgentiae novae ecclesiis etiam regularium concessae, quae Romae promulgatae non sint (can. 919 § 1); altaria Beatis dedicata in ecclesiis et oratoriis ex pontificio in-

(101) Cfr. cap. 12, 59 X de appellat. II, 28 — Licet inter praesentationem et executionem ordinarie aliquod intervallum recurrat, tamen classica loquutio, quod rescriptum quod pro executione praesentari debet *valet a die praesentatae*, intelligitur de potestate exsecutoria non de valore ipsius rescripti.

dulto (can. 1201 § 4); dispensationes super matrimonio rato et non consummato (102); sacrae reliquiae publicae venerationi exponendae (103) et similia quae cadunt sub vigilantia Ordinarii, quam sine notitia exercere non potest. c) Tertius casus in quo urget obligatio praesentandi rescriptum est, ubi ad Ordinarium pertinet *comprobare quasdam condiciones* praerequisitas ad hoc ut gratia concessa impetrans frui possit, cuius rei exemplum classicum est visitatio et comprobatio oratorii privati seu domestici per Ordinarium facienda antequam indultarius indulto oratorii frui possit (can. 1195 § 1; 1192 § 2).

De se Ordinarius in casu canonis 51 rescripti exsecutor non est, sed tantum attestatur nihil obstare usui rescripti seu, ut dicitur « visum » apponit, ex quo nullam potest compensationem seu taxam repetere, quamvis *necessariae* expensae sarciri debeant (104).

281. IV. Praesentatio rescripti in forma commissoria dati. Ex natura rei exsecutori rescriptum est praesentandum, cum is officio suo nec *valide* nec *legitime* fungi possit, nisi prae manibus habeat rescriptum eiusque authenticitatem et integritatem recognoscat, nec ei sufficit *privata* notitia, litteras esse a Curia expeditas; salvo casu quo, urgente necessitate, ex officio etiam per telegraphum illa notitia transmittatur, per quam officialem transmissionem revera autorizatur ad executionem rescripti (can. 53). Quod si non sufficit privata notitia, licet omnino certa, multo minus exsecutori licet procedere ex mera *praesumptione* vel probabilitate facultatis concessae (105).

282. V. Tempus praesentationis. De se rescriptum natura sua est perpetuum, nisi agatur de gratia momentanea (de dispensatione ad unum actum) quae nullum concedit favorem tractum habentem successivum seu ad actus successive et indefinite ponendos; talis enim momentaneus favor ad unum actum, actu expleto ex natura rei cessat sed huic quoque favori momentaneo

(102) S. C. Sacram. 7 Maii 1923 c. XV, n. 105 in A. A. S. XV, 413.

(103) « Ordo servandus », Normae pecul. cap. III, art. 1, n. 4.

(104) « Ordo servandus », Normae peculiar. cap. III, art. 1 n. 4, 5.

(105) Nova *executio* erit necessaria, habito rescripto, non novum rescriptum Wernz-Vidal, De matrimonio n. 445, nota 147.

propria quaedam est perpetuitas in quantum ut plurimum non determinatur tempus in quo actus explendus sit, ideo favor indefinite durat. Ad eam perpetuitatem invocata constanter est Regula 16 Iuris in VI° « decet concessum a Principe beneficium esse mansurum ». Congruenter ad hoc principium sanxit can. 52: « Rescripta, quorum praesentationi nullum est definitum tempus, possunt exsecutori exhiberi quovis tempore, modo absit fraus et dolus » (106).

283. Executio ipsa. I. Pro foro externo. 1° De persona exsecutoris nihil in particulari decernit ius novum (107). Pro foro interno confessariis; pro foro externo Ordinariis solet committi.

(106) Fraus et dolus ex circumstantiis conici poterit. Ius Codicis nullum proponit criterium. Quoad rescripta iustitiae, olim frequentissima, in quibus dolus facilius et cum alterius damno committi poterat, valebat principium (cap. 23 X h. t. Innocent. III): « si quis nostras litteras impetrans, intra annum, postquam copiam iudicium habuerit, ex malitia vel negligentia postposuerit uti eis, auctoritati posteriorum litterum valeat conveniri, licet in ipsis nulla de prioribus mentio habeatur »: unde in tali facto saltem habebatur legitima praesumptio fraudis et doli. Ceterum rescripta iustitiae durabant per totum tempus utile ad agendum, si interim aliae litterae non fuissent concessae.

Cum lex non distinguat, fraus et dolus non solum intelligitur contra legem (v. gr. procrastinatio facta ut preces quae vere non erant, mutatis circumstantiis verae fiant, ut desinat obstare ius alterius contra quem rescriptum fuerat impetratum ut impetrans ex inhabili habilis fiat), sed etiam fraus et dolus directe admissus in alterius detrimentum v. gr. eum defatigando et decipiendo.

Fraudem et dolum in procrastinatione praesentationis admissum obstare *valori* executionis non constat. Damnum inde alteri per fraudem illatum profecto erit reparandum et ad hoc fraudis auctor erit cogendus, et ipsum rescriptum a rescribente merito rescindi debet, annullata, si possibile est, gratia concessa.

(107) Iure praecedenti exsecutores rescriptorum iustitiae, quae iurisdictionem in foro externo requirebant erant personae in ecclesiastica dignitate constitutae veluti Episcopi, Vicarii generales, Praelati regulares etiam locales, dignitates et personatus, canonici ecclesiarum *cathedralium*. (cap. 11 pr. h. t. in VI°). At canonici ecclesiarum collegiatarum (S. C. C. in c. Regensi 9 Sept. 1843), decani rurales, priores claustrales, parochi non sunt idonei. Quod si iurisdictio in foro *externo* non requireretur, executio rescriptorum committi solita est doctoribus sacrae theologiae vel sacrorum canonum vel confessariis regularibus privilegiatis

2º) Exsecutor accurate servare debet mandati normam in rescripto expressam. Et quidem *ad valorem* condiciones essentielles, *ad liceitatem* alias condiciones seu clausulas praeceptivas. Si condiciones essentielles non servaverit aut *substantialem* procedendi formam non servaverit, irrita est exsecutio. *Substantialis* est illa procedendi forma, quae rescriptum limitat quoad formam (« *in foro sacramentali* » — « *in foro interno tantum* »); item ordo procedendi a iure communi alienus; pariter a forma quae substantialis apparet ex clausulis, rescripto expresse apposis, quae accurate expendendae sunt.

3º) Quae forum *externum* respiciunt, *scripto* executioni mandanda sunt (can. 56); quod praescriptum ex ipso canonis tenore pertinet ad liceitatem et inservit etiam ad legitimam probationem. Cum *in foro interno sacramentali* executioni mandanda sunt, haec fieri debet oretenus *in actu ipso confessionis* sive ante sive post sacramentalem absolutionem et valet tametsi absolutio data non fuerit modo facta fuerit confessio: in illis vero quae data sunt *pro foro interno*, ubi confessio aut expresse aut aequivalenter non fuerit praecepta, sive *intra* sive *extra confessionem* et plerumque *viva voce* exsecutio facienda est. (Cfr. can. 202).

Cum scriptura pro foro externo, praesertim requiratur ad probationem, non est exclusa oralis exsecutio etiam per telephonium vel etiam per telegraphum; nec est improbabile quod valeat exsecutio, praesertim pro impedimento matrimoniali conferenda, si exsecutio tacite seu implicite fuerit data, si v. gr. exsecutor edicat « oratores matrimonium inire posse ».

4º) Ex iam praemissis de duplici forma rescripti dati in forma commissoria, exsecutor potest esse aut *voluntarius* quod minus frequenter occurrit aut *necessarius* quod frequentius accidit (108). *Necessario* committitur nudum ministerium, nec quidquam inquirere debet, nisi num preces veritate nitantur et essentielles condiciones forte per clausulas appositae requisitas ve-

vel personis ecclesiasticis alias idonei (Cfr. Maschal h. t. n. 13, 14). Sed etiam quoad forum internum in disciplina hodierna non solent requiri speciales qualitates *personales*.

(108) Distinctio olim facta exsecutoris *necessarii* in *merum* et *mixtum*, iure Codicis videtur exsultare. Cfr. Van Hove l. c. n. 246 sq. iunct. « Ordo servandus » l. c. n. 3 sq.

riflescunt, inquisitione simplici, non iudiciali. Quo constituto, exsecutio rescripti denegari non potest, « nisi is qui rescriptum impetravit adeo, iudicio exsecutoris, videatur indignus ut aliorum offensioni futura sit gratiae concessio; quod si accadat, exsecutor, intermissa executione, statim ea de re certiores faciat rescribentem » (can. 54 § 1).

Voluntario vero exsecutori preces oratoris remittuntur cum facultate expetitam gratiam concedendi, « cuius est pro suo prudenti arbitrio et conscientia gratiam concedere vel denegare » (can. 54 § 2), attenta forma rescripti, causis in supplici libello allegatis et rei opportunitate.

Num voluntarius an necessarius exsecutor designatus sit ex tenore rescripti est eruendum. *Mandatum* gratiam concedendi exsecutorem designat *necessarium*, tametsi addatur pro arbitrio et conscientia (v. gr. *Mandamus ut, si vera sint exposita, dispenses* » vel « *S. C. Ordinario committit ut, si vera sint exposita, dispensationem* benigne largiatur », quae est formula hodierna dispensationis matrimonialis). *Voluntarium* exsecutorem designat *remissio precum* exsecutori cum *facultatibus* necessariis vel opportunis; vel eadem remissio, cum *facultate* gratiam largiendi pro arbitrio et conscientia ipsius exsecutoris.

5º) Valor *executionis* non pendet a verificatione causarum; ea bona vel mala fide omissa, exsecutio erit *illicita*, sed valida, nisi tamen preces re ipsa veritate non nitantur, tempore fulminationis.

6º) Exsecutor, qui quovis modo in rescripti executione erraverit, potest illud iterum exsequi (can. 59 § 1).

7º) « Rescripta quaelibet executioni mandari possunt etiam ab exsecutoris *successore* in dignitate vel officio, nisi fuerit electa industria personae » (can. 58). Quae praescriptio provenit ex mutatione facta a Leone XIII, a quo hac in re voluit esse satisfactum postulatis Episcoporum Belgii in Conc. Vaticano exhibitis, idque praestitum est per decreta S. O. 20 Febr. 1888; 20 April. et 23 Iun. 1898; 3 Maii et 20 Dec. 1899; 5 Sept. 1900.

II. *Pro foro interno*. 1º) Si agitur de foro interno *sacramentali*, exsecutor constituitur *confessarius* et quidem cum mandato exsequendi seu ut exsecutor *necessarius*. Qui confessarius vel determinatur personaliter cum nomine et praenomine, vel, idque plerumque, indeterminate designatur sc. « *confessario ex appro-*

batis ab Ordinario loci ab eis electo (vel eligendo) »; videlicet ab impetrantibus rescriptum. Confessario autem committitur, sive supplica ad S. Poenitentiarium directe, sive per medium Ordinarii a confessario fuerit transmissa; in altero casu Ordinarius quidem rescriptum accipit sed cum onere illud clausum confessario transmittendi. Ubi confessarius indeterminate designatur, illum eligit poenitens; litteras autem iam a poenitente confessario traditas, si nondum executioni mandatae sunt, a poenitente repeti possunt, ut ad alium confessarium recurrat (109).

2º) Pro foro extrasacramentali, dum rescriptum in forma commissoria datur, in exsecutorem designatur Ordinarius, parochus aliisque sacerdos, qui supplicationem transmisit.

284. Exsecutoris substitutio. I. Exsecutio fieri potest etiam per *substitutum* ab exsecutore pro suo prudenti arbitrio libere electum, nisi: 1º) fuerit electa industria personae, quod tunc obtinet cum rescribens aliquam qualitatem *personalem* exsecutoris praecise intenderit et suam intentionem declaraverit; hoc non accidit si persona substituenda designata fuerit per officium, dignitatem vel titulum; 2º) substitutio prohibita fuerit; 3º) persona substituenda fuerit a rescribente praefinita (can. 57 § 1).

Etiam quando fuit electa industria personae, exsecutori semper est permissum alteri committere actus praeparatorios v. gr. necessariam inquisitionem (can. 57 § 2).

Porro rescripta quaelibet executioni mandari possunt etiam ab exsecutoris successore in officio vel dignitate, nisi pariter electa fuerit industria personae (can. 58).

II. Substitutio etiam in rescriptis *pro foro interno* est aliqua ratione possibilis (can. 57 § 1 distinctionem non facit), in quantum confessarius, etiam personaliter designatus, nisi appareat electus ex industria personae, possit alium confessarium sibi substituere, praevio, ut per se patet, consensu poenitentis, ne sacramentale sigillum laedatur.

285. Taxa exigenda. Pro executione rescripti, eam dumtaxat taxam exigere potest exsecutor, quae in ipso rescripto fue-

(109) Cfr. De Smet, De spons. et matrim. n. 865 not. 1; Ferreres, La Curia Romana n. 873. Talis esset casus, quo confessarius cui litterae sunt praesentatae aegritudine aliave causa impediretur, vel imperitus aut nimis rigidus reperiretur.

rit indicata, ut plerumque fit in rescriptis fori externi, aut in indicationis defectu eam quae fuerit praefinita in Concilio provinciali vel in Episcoporum conventu et insuper S. Sedis approbationem obtinuerit ad normam can. 1507 § 1.

§ 4. DE RESCRIPTORUM CESSATIONE

286. Rescripta ex praemissis de se sunt illimitatae durationis (est beneficium Principis), nisi ipse rescribens expresse limitatam durationem ipsi assignaverit, quo casu, tempore expleto, ex ipsa natura rei rescriptum cessat. Qui aliquid concedit praecise ad determinatum tempus, ultra illud nihil concedit.

Codex non memorat causas, ex quibus rescripta *ab intrinseco* cessant, nec ex causis extrinsecis eas quae se tenent ex parte rescriptum *impetrantis* sed tantum eas quae se tenent ex parte *rescribentis*. In his quas Codex memorat facile distinctio fieri potest inter causas *cessationis* et causas *peremptionis* rescripti, prout interveniat vel secus novus actus rescribentis.

287. I. Ex natura rei ex causa intrinseca cessat rescriptum, praeter memoratum casum rescripti temporanei, ipso *lapsu temporis* certi vel incerti pro quo datum est:

a) impleta condicione *resolutoria* (cfr. cap. 5 h. t. in VIº; cap. 4 de off. ind. deleg. I 2).

b) *Morte impetrantis* rescripta ad *beneficia* et privilegia personalia, non vero rescripta iustitiae et privilegia realia, quae transeunt ad haeredes.

c) *Morte illorum contra quos nominatim rescripta iustitiae* sunt impetrata, ita ut non transeant ad *haeredes*, si res adhuc sit integra (can. 36 X h. t.).

d) *Morte exsecutoris*, si is fuerit exsecutor nominatim constitutus, cuius industria est electa. Non cessat si commissio exsecutori facta fuit ratione *dignitatis* vel officii, nam hoc casu, ex memorato canone 58, potestas exsequendi transit ad successorem.

e) *Renuntiatione impetrantis* rescripta *gratiae*, si illa favore contineat *soli* impetrantis, quoniam unusquisque favore sibi concesso renuntiare potest; si *duobus* vel *compluribus* gra-

tiam indulgeant, quilibet suo favori renunciare eatenus tantum valet, quatenus id absque laesione favoris alterius fieri potest; si vero favorem *publicum* ipsamque communitatem respiciant, certe renuntiatione ius *tertii* tolli nequit, immo nec *proprium*, cum ob publicam utilitatem favor sit concessus, cui privatus renunciare non potest; item rescripta *iustitiae* renuntiatione cessant vel ipso adversario invito, *quandiu* iudici delegato non fuerint *praesentata*. Cfr. quae can. 207 § 1 de variis modis, quibus potestas delegata exstingui potest.

238. II. *Ex parte rescribentis*. 1º) Rescriptum cessat ob revocationem *generalem* per legem contrariam factam, in duplici tantum casu: a) si lex lata fuerit a Superiore ipsius rescribentis (qualis est Rom. Pontifex respectu rescripti ab Ordinario concessi) quae rescripta omnia legi contraria revocet; b) si lex eiusdem rescribentis vel successoris nominatim caveat de rescriptis apposis clausulis illa revocans — Extra hos casus lex rescriptis ipsi contrariis non nocet neque ea revocat, sicut generatim non nocet iuri iam quaesito ex usu rescripti (can. 60, 2 iunct. can. 10) (110).

2º) Cessat rescriptum *revocatione peculiari* facta per actum rescribentis vel successoris vel Superioris; quae tamen revocatio effectum non obtinet antequam parti, quae rescriptum obtinuerit, fuerit auctoritative intimata (can. 60 § 1) nec sufficit notitia privatim habita. Salva manent principia can. 48 de praevaletia rescriptorum in casu *concursum* duplicis rescripti.

3º) *Resoluto iure concedentis* perimitur rescriptum: a) Si

(110) Non numquam ipsum legis obiectum est *directe* revocatio certorum privilegiorum, et tunc nulla est difficultas. Hoc diu praestabat novus Rom. Pontifex, dum initio pontificatus promulgabat Regulas Cancellariae Apostolicae, quoad certa rescripta quae nondum executionem sortita fuerant. Cfr. Reg. 13, 14, 15. Interdum legi additur clausula revocatoria rescriptorum, quod attinet ad privilegia legi contraria per rescriptum concessa. Si in rescripto haberetur clausula prohibens derogationem aut simpliciter aut cum addito « sine insertionem de verbo ad verbum privilegii cui derogatur », certe pro revocando rescripto seu privilegio requiritur clausula specialis, sed saltem ex stylo et praxi hodierna admittitur efficacia derogatoria per clausulam « non obstantibus quibuscumque privilegiis *etiam speciali* mentione dignis » vel « sub *quacumque* verborum forma conceptis », Van Hove l. c. n. 287.

datum est cum clausula « ad beneplacitum nostrum aut alia aequipollenti »; ipsa namque clausula ex voluntate rescribentis limitem durationis indigitat. Aequipollens autem non est clausula « ad beneplacitum *Sedis Apostolicae* », Sedes enim ipsa non moritur nec cessat. b) Si rescriptum dat facultatem concedendi gratiam *peculiaribus* personis in rescripto *expressis* et res adhuc sit integra; agitur videlicet de exsecutore voluntario, qui nondum coepit rescriptum exsequi: res est adhuc integra in rescriptis *iustitiae* citatione nondum legitime peracta, in rescriptis gratiae si nondum positi sunt saltem primi actus praeparatorii. — In hoc casu applicandum est principium canonis 207 § 1 de cessatione delegationis, scilicet ad gratiam faciendam, resoluto iure Superioris. c) Cetera rescripta per vacationem Sedis Apostolicae vel dioecesis non perimuntur (can. 61). In hoc tertio casu ratio casus praecedentis non adest: ceterum extra casum numeri praecedentis, aut rescriptum datum est in forma gratiosa, et tunc habetur *gratia facta*, aut rescriptum concessit gratiam i. e. facultatem *generalem* (non pro peculiari personae i. e. gratia faciendae) et pariter est *gratia facta* ei cui talis generalis facultas data est. Porro ex gratia facta oritur ius quaesitum, cui non derogatur sine expresse praescripto. De rescriptis vero a SS. Congregationibus dandis Sede Apostolica vacante, accurate observanda sunt praescripta Const. « Vacante Sede Apostolica » in Codicis Appendice n. 23-25; de facultatibus vero Poenitentiarii Maioris cavet n. 13. Cfr. *Ferreres*: La Curia Romana n. 844 sq.

TITULUS XI

DE PRIVILEGIIS

Praenotiones.

289. Fontes: C. I. C., l. I, tit. V de privilegiis; Decret. Grat. c. 3 D. 3; c. 18 C. IX q. 3; c. 63 C. XI q. 3; c. 8, 17 C. XVI q. 3; c. 1, 2, 6, 8, 17, 21 cum dict. Grat. C. XXV q. 2 (1) — Compl. I l. V t. 28 d. pr. et exc. pr.; cup. II l. V t. 14 d. pr. etc.; cpl. III l. V t. 16 de pr. et indulgentis; cpl. IV l. V t. 12 de privilegiis; cpl. V l. V t. 12 d. pr. et exc. pr. — Decr. Greg. IX l. V t. 33 d. pr. et exc. pr.; Decr. Bonif. VIII l. V t. 7 ead. rub.; Const. Clem. V l. V t. 7 ead. rubr.; Extrav. Ioann. XXII t. 11 ead. r.; Extrav. com. l. V t. 7 ead. r. — Decretales Clem. P. VIII l. V t. 16 ead. rubr. in cit. ed p. 173 sq., ubi recensentur decret. Conc. Lat. V et Conc. Trid. et aliae Const. Rom. Pont. — Acta S. Sed. vol. I p. 239, 687, vol. III p. 433, 443, vol. V p. 183, 593, vol. XIV p. 271; Collectan. S. C. de Prop. F. v. Privilegia.

Scriptores: Cfr. n. 183 Commentatores (2) iur. Decret. in h. t.; *Paucapalea* l. c. p. 9 sq.; *Stephanus Tornac* t. c. p. 13; *Zech* Praecognita §§ 546 sq.; *Sanguineti*, Instit. canon. n. 114 sq.; *Schulte*, D. Lehre v. d. Q. p. 140 sq.; *Phillips* l. c. t. V §§ 206 sff; *Scherer* l. c. § 37; *Hinschius* l. c. t. III p. 805 sq. *Suárez*, De leg. l. VIII, quem de hac materia egregie disputantem recentiores scriptores saepe plane negligunt atque auctoribus inferioris notae postponunt; *Laurentius*, in Arch. f. k. K. t. 81 p. 273 s.; *Putzer*, Comment. in facult. apostol. n. 1 sq.; *Mergentheim*, D. Quinquennal-fakultäten pro foro externo. *Thomassinus*, Vetus et nov. Eccl. discipl. variis in locis diserit de historia privileg. v. g. P. III l. 1 cap. 33 sq. (3).

(1) L. 16 D. de leg. I, 3 « *Ius singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est* »; L. 1 § 2 D. de const. princ. I, 4 « *Plane ex his (i. e. constitutionibus) quaedam sunt personales... personam non egreditur* »; L. 4 Cod. Theod. de itinere muniendo XV, 3 « *Privatorum privilegiorum* », ab onere curationis « *privilegia* » (« *rescripta presonalia* »).

(2) Ex theologis consuli quoque possunt: *S. Alphonsus*, Theol. mor., ubi post l. I tract. 2 reperitur appendix II de privilegiis; *D'Annibale* l. c. P. I n. 222 sq. 227 sq., *Ballerimi-Palmieri*, Op. theol. mor. t. I p. 428 sq.

(3) De privilegiis in foro civili scripserunt: *Arndst-Serafini* l. c. §§ 23, 57; *Vering*, Geschichte u. Pand. § 36.

290. I. **Conexio materiae.** Privilegia conectuntur cum *legibus*, sunt enim leges *privatae* i. e. in favorem privatorum factae; ex alia parte conectuntur cum *rescriptis*, quia solent concedi per *rescripta* sive *simplicia*, sive magis sollemnia (per Bullas, Brevia). Inde apparet conexio cum duobus titulis in Codice praemissis (4). — Quare minus apte in ordine legali iuris Decretalium (5) fuerunt posita in iure *criminali* libri quinti propter accidentalem circumstantiam, quod in privilegiis a personis privilegiatis excessus et abusus committi possunt; quae ratio pariter adduci posset pro aliis multis materiis. Retinet ergo in iure Codicis suam naturalem sedem inter fontes iuris ecclesiastici; abusus vero et excessus (i. e. delicta cum respectivis poenis) merito amandata sunt ad ultimum titulum libri V Codicis.

II. **Definitio.** Privilegium cum sensu lato et stricto (6) accipitur, duplicem quoque admittit significationem. Et lato quidem sensu denotat quamlibet *legem singularem*, qua alicui officio vel personis, rebus aut locis certi ordinis vel generis *praerogativae* quaedam prae aliis etiam *exclusive* conceduntur tametsi hoc fiat ordinario et communi iure. Quo sensu vel ipsa *iura ordinaria* Romani Pontificis, Patriarcharum, Episcoporum, clericorum, regularium, minorum, interdum dicuntur privilegia, quamvis iure *communi* nitantur (7). Verum privilegium si sensu

(4) Cfr. *Zech*, Praecognita iuris canon. tit. XVII « Inter rescripta, de quibus modo egimus, illa magnum nomen obtinent, quibus conceduntur privilegia. Haec ad generalia iuris principia merito reducuntur, cum versentur circa omnia summa iuris capita. Dantur enim personis, rebus et locis: ac in iudiciis sicut multas exceptiones pariunt, ita a iudicibus attendi summopere debent ».

(5) *Schmalzgr.* h. t. in prooemio tituli sane optime probat ante quaestionem de abusu privilegiorum disserendum esse de ipsis privilegiis (saltem in genere); at minime haec ratio evincit de privilegiis non iam ab initio libri primi, sed non nisi immediate ante delicta privilegiatorum (« idcirco hic? ») in libro quinto esse disputandum. Quare recte docet *Zallinger* l. V t. 33 §§ 259, 262 tractationem de privilegiis reduci ad theoriam de legibus.

(6) *Zallinger* h. t. §§ 263, 264.

(7) Cfr. c. 8 C. IX q. 3; *Zallinger* l. c. § 263; *Scherer* l. c. p. 165. Concil. Trid. Sess. XXIV cap. 6 de ref. de facultate Episcoporum dispensandi ab irregularitatibus; decret. S. C. Inq. 20 Febr. 1888, quo potestas Episcoporum dispensandi de impedimentis matrimonii multum aucta est. — Ita in ipso Codice est sermo de privilegiis clericorum can. 118 sq.;

stricto et obiective spectatur, est: *Lex privata specialem favorem contra vel praeter ius commune concedens* (8); si autem subiective consideretur, definiri potest: *Ius speciale permanens a Superiore contra vel praeter ius commune in gratiam concessum*. Quare ad notionem privilegii proprie dicti, cum detur ad instar legis, pertinet *perpetuitas* (can. 70), licet iure Codicis pari iure regantur *facultates* quae saepe hac qualitate carent et nihilominus privilegiis accensentur (can. 66).

Lex dicitur privilegium, quoniam est *norma* quaedam obiectiva et permanens, secundum quam quis ex concessione Superioris obtinet facultatem ordinarie et stabiliter operandi contra vel praeter ius commune (9), et insuper omnibus aliis vera imponitur *obligatio* saltem non turbandi privilegiatum in usu favoris concessi. *Privata* vero est ista lex, quia particulari tantum personae vel communitati, ut sunt *partes* superioris societatis speciale quoddam ius concedit. Quod ius non debet continere favorem *qualemcumque*, sed directum et *specialem*. Quare privilegium non habetur, si favor conceditur de re quae in iure communi (10) iam continetur, qui dicitur «*secundum ius*». Pau-

religiosorum can. 613 sq.; Cardinalium can. 239; Episcoporum can. 349; Abbatis regularis can. 625 etc.

(8) Cap. 25, X. de V. S. V. 40 «*Privilegium... nec esset lex privata, nisi aliquid specialiter indulgeret*»; c. 3 D. 3 cum dicto Grat. «*Sunt autem quaedam privatae leges tam ecclesiasticae quam civiles, quae privilegia appellantur*» (Dict. Gratiani). «*Privilegia sunt leges privatorum, quasi privatae leges*. Nam privilegium inde dictum est, quod in privato feratur» (Isidorus). — Et Cicero l. 3 de legib. «*Maiores nostri in privato homines leges ferri noluerunt, id est enim privilegium*». — «*Privos privasque antiqui dicebant pro singulis*» (Festus de V. S.); Suárez l. c. cap. 1, 2, 3 sq.; Schmalzgr. h. t. n. 1, 2 sq.; Putzer l. c. p. 2 sq. not. 3. Hoc sensu etiam dicitur *indultum, favor, gratia, immunitas*, quamquam stricte privilegium differt a gratia tamquam species a genere.

(9) Pirhing h. t. n. 5 recte docet privilegium dari per modum *legis privatae* ad operandum *ordinarie et stabiliter* contra (vel praeter) aliquod ius commune.

(10) Cfr. cap. 7, X. de procur. I, 38 iunct. cap. unic. X de synd. I, 39, cap. 26, X. de iureiur. II, 24; Schmalzgr. h. t. n. 8, 9; Suárez l. c. n. 4, 6, 7; Pirhing h. t. n. 3. Quod si quandoque a principe specialiter et expresse ea conceduntur, quae in iure communi iam reperiuntur concessa, id fit per modum declarationis iuris naturalis vel communis ad maiorem securitatem et confirmationem et auctoritatem, ad vitanda dubia, tollendos scrupulos, pacandas conscientias, compescendos adversarios; nam con-

cis igitur verbis privilegium dici potest *lex specialis favorabilis* (11).

Facultas autem *subiectiva* ut vere possit dici privilegium, perpetuitate quadam gaudeat necesse est, ut «*lex*», cui innititur (12). Privilegium enim est ad modum *iuris* sive potentiae vel *habitus*, non ad modum *actionis*. Quare *dispensatio* ad actum transeuntem vel ad nonnullos actus similes tractum successivum habentes vel *facultas* quaedam *temporanea* v. g. facultates triennales sensu stricto non sunt *privilegia*, sed v. g. a Reinffestuel in app. ad l. IV n. 20 appellantur «*quasi privilegia*» et in can. 66, § 1 dicuntur *accenseri privilegiis praeter ius*. Huiusmodi facultates, quando dantur *Ordinariis* assimilantur privilegio *reali*, cum magis officio quam personae adhaereant, et ideo illis uti valent ii omnes qui sub nomine Ordinarii ex canone 198 § 1 veniunt (can. 66, § 2).

Quibus notionibus accurate expensis etiam discrimen privilegii a lege ordinaria, a dispensatione, a gratia vel beneficio, a rescripto haud difficulter poterit erui. A *lege* proprie dicta differt, quia est lex mere *privata*; a *dispensatione* quia est norma quaedam operandi *stabilis*; a *gratia* vel beneficio, quia est ius speciale permanens, gratia autem esse potest transiens; a *rescripto*, quo quidem etiam privilegium concedi potest, sed non semper et necessario, ubi autem per rescriptum conceditur, hoc est causa privilegii seu concessionis modus. Cfr. Suárez, De leg. l. VIII cap. 2; Schmalzgr h. t. n. 23. D'Annibale I, 222.

III. *Divisio*. Privilegia dividuntur a) in privilegia *contra et praeter* ius commune concessa (13);

cessio specialis et expressa pluris aestimatur quam generalis aliunde iam obtenta. Cfr. cit. cap. At istae concessionem quamvis *aliquem favorem* principis contineant, tamen stricti privilegii rationem non habent. Cfr. quoque Putzer l. c. p. 1 sq.

(11) Cfr. supra h. tom. I n. 50 de iure vel lege speciali. Quare privilegium non optime appellatur lex *exceptionalis*, quia non satis distinguitur genus a specie; *omne* enim privilegium est lex specialis sive exceptio a iure ordinario et regulari, sed non *omnis exceptio* vel lex specialis v. g. exceptio odiosa est *privilegium*.

(12) Suárez, De leg. l. I c. 10 n. 16, 17, 18; Zallinger h. t. § 263.

(13) Cap. 7, 9, X. h. t. Quod si Hinschius l. c. p. 808 hanc divisionem negat, eo quod tantum existant privilegia *contra* ius, assertionem proponit fundamento solido destitutam et aliis opinionibus eiusdem auctoris

b) in *favorabilia* (14), quae merum favorem continent sine incommodo alterius, et in *odiosa*, quae *tertia*e personae praeiudicium afferunt v. gr. exemptio a decimis solvendis;

c) in *affirmativa*, quae facultatem concedunt aliquid efficiendi vel agendi, et in *negativa*, quibus ius ad aliquam omissionem acquiritur (15);

d) in *gratiosa*, *remuneratoria*, *onerosa* sive *conventionalia*, quatenus dantur aut ex mera liberalitate aut in compensationem meritorum aut per modum contractus etiam cum reciproca obligatione ex iustitia commutativa (16);

e) in *personalia* et *realia*; nam licet omnia privilegia ultimatum redundant in personas, tamen alia *proxime* et *immediate personis* conferuntur, alia proxime et immediate conceduntur *rei* v. g. loco, dignitati, officio (17);

f) in privilegia *motu proprio* et in privilegia ad instantiam sive ad *preces* concessa;

g) in privilegia *per se* alicui concessa i. e. sine respectu ad privilegium prius alteri datum, et in privilegia *ad instar* sive *accessorie* sive *aeque principaliter* vel *pariformiter* data i. e. secundum ambitum, modum, formam privilegii antea iam alteri concessi;

in hac materia non probatis omnino adnumerandam. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 57, 58; *Pirhing* h. t. n. 2. Nam multae facultates absolvendi vel dispensandi, quae conceduntur praeter ius, non contra ius, merito dicuntur privilegia, quia constituunt leges *privatas* concedentes *specialem favorem*, licet minus strictum.

(14) *Suárez* l. c. cap. 6 n. 5, 6, 7. Quare haec divisio alio plane sensu accipitur atque interdum fit a recentioribus iuristis. Cfr. *Ferrari* Instit. n. 41 contra quem cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 8 sq. n. 63, 64; *Hinschius* l. c. p. 808; *Zallinger* h. t. § 263.

(15) *Suárez* l. c. n. 9, 10; *Hinschius* l. c. p. 809 ob rationes inefficaces tenet hanc divisionem non esse completam, atque cap. 25, X. de V. S. V. 40 sub illa non posse comprehendere. Cfr. quoque c. 39 C. XVI q. 1.

(16) Pius IX in Const. «*Suprema*» d. 10 Oct. 1867 publicata de abrogatione «*Monarchiae Siculae*» derogat «*privilegiis quoque... ex quacunque causa etiam per viam contractus et remunerationis... concessis*»: *Suárez* l. c. cap. 4; *Schmalzgr.* h. t. n. 38 sq.; *Giobbio*, I concordati p. 53 sq.

(17) Cap. 6, X. de praesumpt. II, 23; in Sext.; *Suárez* l. c. cap. 3 n. 3 sq. Cfr. quoque decr. S. O. 24 Nov. 1897 de transitu facultatum apostolicarum Episcopi in Vicarium capitularem ratione officii «*Ordinarii*».

h) in privilegia *absoluta* atque in *condicionata* et *modalia* (18);

i) in *scripta* et in *non scripta* (19).

Quod si privilegia etiam dividuntur in privilegia *iuri communi* sive (ut alii minus accurate loquuntur), corpori iuris canonici *inserta* et in privilegia speciali concessione sive *rescripto data* et *extra ius commune vagantia*, haec divisio nequaquam concidit cum divisione privilegiorum in *communia* et *privata* sive *singularia* (20) Haec altera divisio petitur ex hoc quod primo et per se respiciatur bonum communitatis, licet in istius membra redundet (priv. *commune*) v. gr. privilegium canonis et fori; vel primo et per se respiciatur bonum personarum particularium, quod *mediate* redundat in bonum commune (*privatum* seu *singulare*) v. gr. restitutio in integrum minoribus concessum. — Etiam novo iure retineri debet divisio in privilegia *Codici inserta* et *peculiari concessione* obtenta, propter canonem 71. Saepe utilis est insertio, ut ab aliis cognoscatur et privilegiatus in eius usu non impediatur.

(18) *Schmalzgr.* h. t. n. 46 sq. 69, 50 sq.; *Suárez* l. c. cap. 13.

(19) *Suárez* l. c. cap. 7, ubi occasione huius divisionis exceptiones, quas *Scherer* l. c. p. 166 et *Hinschius* l. c. p. 810 contra acquisitionem «*privilegii*» per consuetudinem legitime praescriptam movent, iamdiu praeoccupatae et solutae sunt et iure Codicis explosa. Cfr. quoque *Laurentius* in Arch. f. k. K. t. 81 p. 273 sq.

(20) *Suárez* l. c. cap. 6 n. 1 sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 54, 60, 61. Si *Hinschius* l. c. p. 809 duplicem illam divisionem appellat «*plane indifferentem*» sive nullius momenti, iustos limites excedit neque concludentibus rationibus rem probat. Cfr. *D'Annibale* l. c. n. 227; *Laurentius* in Arch. f. k. K. t. 81 p. 273 sq. Si moderni canonistae (v. gr. *Savigny*, *Schulte*, *Scherer*) reiiciunt illam distinctionem inter privilegia *communia* et *singularia*, etiam innixi iuri Romano (L. 1 § 2 D. 1, 2), Codex huic rationi sentiendi (quidquid sit de theoretico aliquo principio probabili) non adhaesit, et retentio iuris praecedentis, per canonistas classicos expositi, habet, praeter alia, illud commodum, ut in iure valde practico et cotidiani usus non abrumpat traditionem iuridicam Ecclesiae eiusque iurisprudentiam sanis principiis evolutam. *D'Annibale* quoque, Summula I, n. 218, not. 3 et 227, nota 1, doctrinae classicorum canonistarum morosum et non satis aequum agit censorem.

§ 1. DE PERSONIS HABILIBUS AD CONCEDENDA
ET ACCIPIENDA PRIVILEGIA

291. I. *Collator privilegii ecclesiastici* potest esse *omnis* et *solus legislator ecclesiasticus* in *materia* et *ditione* *suae potestati legislativae* subiecta. Nam privilegium est *lex privata*, qua quis ab ordinaria et communi lege observanda permanentemente eximitur, et aliis in communitate imponitur obligatio privilegiatum in usu favoris concessi non turbandi; iamvero huiusmodi exemptio et obligatio solummodo a legislatore statui potest (21). At quoniam in foro ecclesiastico maxime agitur de iis privilegiis, quae *contra ius commune* conceduntur, evidenter *solus Romanus Pontifex* (22), non inferior Praelatus (23) talia privilegia concedere

(21) Cap. 16 pr. X de maior. et ob. I, 33; Suárez l. c. cap. 8 n. 1 sq.; Schmalzgr. h. t. n. 70; Pirhing h. t. n. 9.

(22) Cap. 3, 4, 12, X. h. t.; cap. 5 h. t. in Sext.; Suárez l. c. n. 7, 8.

(23) Profecto inferiores Praelati a concedendis privilegiis intra ambitum suae competentiae i. e. in suis legibus et territoriis non arcentur, sed practici momenti sunt potissimum *privilegia pontificia*. Cfr. cap. 14, X. h. t.; Suárez l. c. n. 10; Scherer l. c. § 37, II.

Rom. Pontifex indubitanter *etiam* privilegia *praeter ius* v. g. de absolutione et dispensatione concedere potest; nam cum sit *supra ius commune* constitutus, non solum *contra ius*, sed a fortiori *praeter ius* valet indulgere facultatem libere operandi. Cfr. Suárez l. c. n. 7; Pirhing h. t. n. 9. At non omnes doctores conveniunt, utrum *solus* R. Pontifex sit competens ad concedenda privilegia *praeter ius*, an similis praerogativa Praelatis quoque inferioribus v. g. Episcopis sit vindicanda.

Profecto Ballerini-Palmieri, Op. theol. mor. t. I p. 428 scribit: «Etsi (privilegium) sit solum *praeter legem*, *solus legislator seu supremus princeps communitatis* potest alicui facultatem talem concedere agendi *praeter legem*, ut ea sit *iuridica*, et *universa communitas teneatur eam servare privilegiato*». Quae verba ex sensu obvio soli supremo principi i. e. R. Pontifici in Ecclesia videntur tribuere talem potestatem. Aliter opinatur Biederlack in Act. theol. Oenip. t. XXI p. 564 scilicet huiusmodi ius *exclusivum* R. Pontificis non posse probari. Suárez quoque i. c. l. VIII cap. 8 n. 10 «Denique simili modo dicendum est de privilegiis, quae non sunt *contra ius*; nam illa *etiam* concedere possunt Episcopi respectu rerum ad se pertinentium».

Quibus ultimis verbis Suaresius suam assertionem limitat et nequaquam defendit *generale* principium, Episcopos posse concedere *vera* privilegia *praeter ius*. Quod si deinde descendit ad particularia privilegia ab

potest; nam ipse solus sive cum Concilio oecumenico sive extra illud est *supra ius commune* constitutus. Qua potestate legislator ad concedendum privilegium competens *etiam* sine iusta causa

Episcopis praeter ius concessa et in corpore iuris canonici relata, fatetur illa potius esse privilegia *impropria* i. e. donationes vel elargitiones in rebus temporalibus secundum disciplinam tunc vigentem. At donare aliquid de propriis bonis, vel concedere usum rei propriae, ut ipse Suárez l. c. n. 6 scite observat, non importat proprium privilegium; nam non est actus *iurisdictionis*, sed *dominii*; privilegium vero constituitur per modum *legis* cum vi obligandi alios ad ipsum servandum. «*Et ideo* (privilegium) *per se requirit potestatem iurisdictionis, sed non solum quando derogat iuri communi, sed etiam quando concedit aliquid praeter ius; nam illud postea respectu privilegiarii tamquam ius servandum est*».

Deinde inter privilegia *praeter ius* ad instar stabilis exempli praesertim recensentur facultates quaedam absolvendi vel dispensandi a R. Pontifice concessae. At quod ipsi Episcopi per se non habent, id multo minus aliis per modum privilegii concedere valent, ideoque saltem a *generalis* assertionis iuris cuiusdam ordinarii Episcoporum impertiendi privilegia *praeter ius* videtur abstinendum.

Porro Biederlack l. c. t. XXVI p. 156 contra Saegmueller defendit, a compluribus saeculis multa, quae sint mere (?) praeter ius in commune (i. e. ratione *materiae* legum) potestati legiferae Episcoporum esse *subducta* et R. Pontifici *reservata* v. g. de novis festis, irregularitatibus, impedimentis matrimonii inducendis (ideoque *huiusmodi* leges ab Episcopis latae ratione *subiecti legiferi* sunt *contra ius commune*). At ubi deficit *potestas legifera*, etiam deest potestas concedendi *privilegia*. Nam privilegii concessio non solum requirit potestatem legiferam, ut forte *deroget* iuri communi, «*Sed etiam ex ea parte, qua privilegium habet vim obligandi alios ad servandum privilegium ipsi privilegiario est vera lex respiciens communitatem, et ideo ex hac parte requirit publicam potestatem simpliciter legislativam*». Cfr. Suárez l. c. n. 4. Et re vera quid sibi vult privilegium non servandi novum festum, quod Episcopus instituere non potest?

Sane Episcopus interdum *specialiter* et *expresse* aliquid *permittere* potest, quod iure communi non est prohibitum, sed permissum; v. g. si dicat sponsalia (ubi non viget ius decreti. «Ne temere») sine scriptura publica coram aliquot testibus valide et licite posse celebrari. Quod in casu *strictum privilegium* omnino non haberetur, ut in not. 13 h. tit. iam est demonstratum. Quod si vicissim Episcopus *pro suo iure* aliquid *prohibeat* vel *praescribat* quod hucusque *iure communi* non fuit prohibitum vel praescriptum v. g. de admissione sacerdotis extranei ad celebrationem Missae sine speciali licentia etiam Ordinarii loci, procul dubio *contra* hanc legem suam poterit concedere privilegium. Qui favor non nisi *improprie*, non *formaliter* diceretur privilegium *praeter ius commune*; certe in alia dioecesi, ubi similis viget ordinatio, privilegiato in rigore iuris non prodest; nam Episcopus extra suam diocesim nequi ferre leges. Hinc

valide utitur, dummodo aliunde nihil obstat; at huiusmodi arbitraria collatio privilegii sine iusta causa facta semper est illicita (24).

II. *Privilegia ecclesiastica*, quae sunt *contra ius, solis subditis* concedi possunt. Nam haec privilegia concedunt exemptionem ab observantia legis, propterea supponunt obligationem ex lege lata in eo, qui privilegio donandus est; sed obligatio legis tantum veris subditis a legislatore imponi potest; ergo etiam soli subditi acquirendae exemptionis vel dispensationis a lege sunt capaces. Quibus subditis merito adnumerantur illi, qui in aliquo territorio quoad certas saltem leges ab ipsis observandas subditis aequiparantur (25).

Privilegia praeter ius per concessionem legislatoris etiam a non subditis acquiri possunt, dummodo agatur de *materia legislatori* sive collatori privilegii *subiecta*, et de qua eidem competat *potestas* proprios subditos *cogendi*, ne privilegiatum in usu privilegii impediant. Cuius assertionis ea est ratio, quod talis privilegii concessione nulla exerceatur iurisdictio in privilegiatos, sed actus merae liberalitatis et donationis (26). Ita Ordinarius

illa immunitas ibidem solummodo practicam habet utilitatem, si approbatur ab Episcopo quoque alieno, aut a R. Pontifice conceditur, qui universalem habet iurisdictionem v. g. quoad regulares in ecclesiis sui ordinis Missam celebrantes.

Quibus omnibus attentis *Ballerini-Palmieri* recte videtur asserere solum R. Pontificem, non inferiorem Praelatum posse concedere privilegium praeter ius in *universa* communitate servandum. Obligatio vero *iustitiae* ex privilegio improprio v. g. donationis et translati dominii nequit aequiparari obligationi ortae ex *stricto privilegio*, quod nititur *actu iurisdictionis*. Atque haec breviter dicta sint, relictis aliis uberiore rei disceptatione.

(24) Suárez l. c. cap. 21; *Schmalzgr.* h. t. n. 16 sq.; *Pirhing* h. t. n. 12; *Hinschius* l. c. p. 810.

(25) Suárez l. c. cap. 9; *Schmalzgr.* h. t. n. 73; *Putzer* l. c. p. 63 sq. 67 sq. 241 sq.

(26) Quo in casu accurate attendendum est, utrum favor quidam non subdito concessus fuerit per modum *stricti pacti*, an tantum per modum *licentiae* vel *iuris precarii*; porro num concessio fuerit *absoluta*, an *condicionata*. Maxime vero in concedendis *iuribus iurisdictionis* inquirendum est, num legislator sive collator *potuerit* et *voluerit* certa iura iurisdictionis absolute vel condicionate i. e. salvo iure revocandi per successorem personae non subditae directe concedere. Qua diversitate stabilita manifeste consequitur nequaquam indiscriminatim et absolute tamquam

loci facultates ministeriales etiam sacerdotibus extradioecesanis concedere potest. Quae principia etiam ob oculos habenda sunt, ut iustum iudicium feratur de certis favoribus a potestate civili forte Ecclesiae et personis ecclesiasticis concessis (27), vel vicissim de non paucis favoribus ab Ecclesia guberniis civilibus datis.

§ 2. DE OBIECTO ET FORMA PRIVILEGIORUM

292. I. *Obiectum*. Privilegium ecclesiasticum indulgeri potest generatim circa *materiam*, quae *legis ecclesiasticae capax* est atque *generales condiciones ad legem* requisitas habet. Praeterea ut patet ex ipsa definitione privilegii, materia debet continere *specialem* quendam *favorem*. Qui favor insuper non debet consistere in mero quodam facto *transeunte*, sed in *permanente* quadam facultate; privilegium enim participat rationem legis. Denique cum privilegium duplicem habeat respectum scl. unum ad privilegiatum, cui favor specialis conceditur, alterum ad reliquam communitatem, quae obligationi et oneri manet obnoxia, ad honestatem materiae omnino requiritur, ut privilegiatus iure sibi concesso honeste et sine iniuria aliorum uti possit, et ne aliis nimium gravamen imponatur (28).

Hinc *Romanus Pontifex* in universa materia spirituali suae potestati legislativae directe subiecta indiscriminatim tum *contra* tum *praeter* ius commune in toto orbe christiano privilegia concedere potest. Quae potestas nulla ratione sese extendit ad danda privilegia *contra ius naturale* et *divinum*, bonos mores, conservationem atque rectam gubernationem Ecclesiae nervumque ecclesiasticae disciplinae v. g. per depressionem dignitatis et potestatis suae et universae hierarchiae vel contra ius tertii, nisi bonum ex privilegio oriundum sit multo maius quam damnum tertio illatum.

axioma iuris defendi posse, favorem non subdito concessum a collatore non amplius posse revocari. Cfr. Suárez l. c. cap. 37 n. 3 i. f., ubi pro more suo hanc quaestionem sobrie et solide examinat.

(27) Cfr. c. 35 C. XI q. 1 et notam praec. et Suárez l. c. cap. 9 n. 4, 6.

(28) Suárez l. c. cap. 9 n. 1, 2 cap. 22, 23, ubi rem bene exponit. Cfr. quoque Hinschius l. c. p. 806 sq.

Item *Episcopi* aliique *Praelati* inferiores Romano Pontifice in *suis legibus* suorumque praedecessorum privilegia concedere possunt, *minime* vero contra *ius commune* ne in eis quidem casibus, quibus ex iuris communis vel expressa Rom. Pontificis concessione super *ius commune* tantum *dispensare* valent (29).

293. II. **Acquisitio.** Privilegia ecclesiastica *acquiri* possunt modis qui indicantur in can. 63, § 1: i. e. « non solum per directam concessionem competentis auctoritatis et per communicationem, sed etiam per legitimam consuetudinem aut praescriptionem ». — § 2: « Possessio centenaria vel immemorabilis inducit praesumptionem concessi privilegii ». De modis singulis haec sunt animadvertenda:

a) primus et praecipuus modus est *concessio competentis Superioris ecclesiastici* primo et directe alicui facta sive motu proprio sive ad preces, sive per scripturam sive oraculo vivae vocis (30); quod si concessio fiat oraculo vivae vocis (31), curandum est, ut de illo in forma authentica constare possit (32), prout fert can. 79: « Quamvis privilegia, oretenus a Sancta Sede obtenta, ipsi petenti in foro conscientiae suffragentur, nemo tamen potest cuiusvis privilegii usum adversus quemquam in foro externo vindicare, nisi privilegium ipsum sibi concessum esse legitime evincat »;

b) alter modus est *communicatio*, qua privilegium uni concessum ad alium quoque ex superioris ecclesiastici ordinatione extenditur. Quae communicatio ad instar alterius privilegii potest esse *absoluta* (sive aequalis sive pariformis sive aequae prin-

(29) *Schmalzgr.* h. t. n. 19, 71 sq.; *Suárez* l. c. cap. 8 n. 5; *Pirhing* h. t. n. 9.

(30) Cfr. c. 7 C. XXV q. 2 i. f. de sepult. III, 7 in Clem. « *verbo seu scripto* »; cap. 3 de poenit. V, 9 in Extrvg. com. « *etiam oraculo vivae vocis* »; *Suárez* l. c. cap. 2; *Hinschius* l. c. p. 811.

(31) Antiqua oracula vivae vocis ablata sunt iuxta tenorem et ambitum Const. Gregor. XV « *R. Pontifex* » 2 Iul. 1622, Urbani VIII Const. « *Alias* » 20 Dec. 1631. Cfr. *Ferraris* l. c. v. Oracula vivae vocis n. 8, 10.

(32) Reg. 27, 31, 52 Canc. Apost.; *Riganti* l. c. in Reg. cit.; *Ferraris* l. c. n. 2, 10 sq. Cfr. « *Ordo servandus in SS. CC. etc.* » part. II c. 3 art. 1 n. 2, ubi gratiae oretenus obtentae dicuntur petenti in foro conscientiae, sine alia condicione, suffragari; at usum privilegii adversus alium nemo potest sibi vindicare, nisi privilegium ipsum legitime probet.

cipalis) et *relativa* sive *accessoria*. In priori casu privilegium uni concessum ita perfecte et independenter cum altero ad instar primae concessionis communicatur, ut aucto, imminuto, sublato privilegio *in primo* privilegiato per se non augeatur vel minuat vel tollatur in eo, ad quem « *ad instar aequae principaliter* » extensum est; v. g. ita non raro inter ordines religiosos privilegia communicabantur. Quod si ad *instar* in forma *accessoria* facta est communicatio, privilegium principali privilegiato ita inhaeret, ut si in illo augeatur, minuatur, exstinguatur, etiam in privilegiatis « *ad instar in forma accessoria* » pariter augeatur, minuatur vel exstinguatur v. g. in familiaribus monasteriorum (33). Haec doctrina prout iacet retinetur in Codice can. 65: « Cum privilegia acquiruntur per communicationem in forma accessoria, augentur, imminuntur vel amittuntur ipso facto, si forte augeantur, imminuantur vel cessent in principali privilegiario; secus si acquiruntur per communicationem in forma aequae principali. *Quaenam* vero privilegia censeantur impertita per communicationem quando hoc privilegium communicationis conceditur, determinatur praescripto can. 64: « Per communicationem privilegiorum, etiam in forma aequae principali, ea tantum privilegia impertita censentur, quae directe, perpetuo et sine speciali relatione ad certum locum aut rem aut personam concessa fuerant primo privilegiario, habita etiam ratione capacitatis subiecti, cui fit communicatio ».

Quare exclusa a communicatione manent: 1º) privilegia ante Codicem per communicationem obtenta, quae iure praecedenti etiam per communicationem participari poterant cfr. v. gr. *Reiffenstuel* V, 33) n. 60; *Piat*, Prael. iuris regul. V, II q. 145): exclusa manent quia non *directe* concessa; 2º) etiam privilegia post Codicem ex communicatione acquisita, non participantur ex concessa communicatione, sc. si Sodalitas A privilegium per directam concessionem obtinuit, sodalitas B illud privilegium acquireret per concessam communicationem cum privilegiis sodalitatis A; at sodalitas C illud non acquireret ex concessione communicationis cum sodalitate B; 3º) ob eandem rationem non participantur ex communicatione privilegia acqui-

(33) Cap. 25, X. h. t.; cap. 2 h. t. n. Sext.; *Suárez* l. 1 cap. 15, 16, 17; *Schmalzgr.* h. t. n. 77 sq.

sita per consuetudinem aut praescriptionem, qui duo modi non continent *directam concessionem*: salvum tamen manet principium quod possessio centenaria vel immemorialis inducit praesumptionem concessionis directe *factae*, quamdiu praesumptio illa iuris non elidatur;

4º) excluduntur privilegia temporaria; 5º) quae habent specialem relationem ad *locum* velut ad determinatum sanctuarium, imaginem etc., aut ad *rem* v. gr. ad specialem dignitatis vel muneris praestantiam, aut ad *personam* singularem ob peculiaria merita; 6º) quae communicari nequeunt ob subiecti incapacitatem; atque ita moniales communicant cum privilegiis primi respectivi ordinis, sed his exceptis quae continent facultates iurisdictionales, quarum illae sunt incapaces (cfr. can. 613).

Ante Codicem praesertim regulares mendicantes inter se omnia privilegia communicabant (cfr. *Piat* l. c. III, q. 144); sed in *posterum* per codicem quaelibet inter religiones privilegiorum communicatio est exclusa. Cfr. *Wernz-Vidal* tom. III De religiosis n. 389.

c) tertius modus est *consuetudo* vel *praescriptio*: sane privilegium sensu strictissimo denotat gratiam permanentem a principe specialiter et expresse datam, ideoque consequenter in rigore iuris atque in odiosis, v. g. in revocatione, consuetudo vel praescriptio legitima in anteriore disciplina non recensebantur inter formas vel modos acquirendi privilegia (34); attamen cum consuetudine vel praescriptione possint obtineri iura contra vel praeter ius commune, quae manifeste vim privilegiorum habent, haud sine ratione antiqui canonistae tenebant etiam consuetudine vel praescriptione privilegia posse obtineri sive consuetudinem posse habere secundum leges vim privilegii (35); nunc

(34) *Zallinger* h. t. § 267; *Schmalzgr.* h. t. n. 96.

(35) Cfr. c. 8 C. IX q. 3; cap. 9, X. de off. i. ord. I, 31; cap. 13, X. de iud. II, 1; cap. 13, X. de for. comp. II, 2; cap. 4, 18, X. de praescr. II, 26; cap. 26, X. de V. S. V. 40, ubi saltem certae consuetudines vel praescriptiones privilegiis aequiparantur. *Hinschius* l. c. p. 810 et *Scherer* l. c. p. 176 nullo solido argumento sententiam veterum canonistarum (cfr. *Suárez* l. c. cap. 7 praesertim n. 5, 6 sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 94, 95; *Zallinger* h. t. § 267) efficaciter refutant, licet recte admittant consuetudinem esse *medium probandi* existentiam privilegii. Cfr. c. 8 D. 100; *Bened.* XIV, De Synod. dioec. l. XIII cap. 8 n. 20 sq.; *Sentis*, D. Monarchia Sicula p. 35.

vero espresse ii modi recognoscuntur in iure ut legitimi ad acquirenda privilegia. Immo prout fert canon possessio centenaria vel immemorabilis inducit praesumptionem concessi privilegii;

d) tamquam quartus modus assignari potest *confirmatio* (36) *in forma specifica*: nam huiusmodi confirmatio aequiparatur novae concessioni. Quare si referatur ad privilegium *invalide* primum concessum vel interim extinctum, invalida concessio sanatur, atque privilegium extinctum restituitur, nisi clausulis adiectis in confirmatione fiat extensio vel restrictio (37).

Quae vis confirmationi privilegii *in forma communi* non convenit (38) multoque minus *merae innovationi authenticae instrumentorum*, quibus privilegia scripto fuerunt consignata (39).

294. Scholion. Si dictum est ipsa formula codicis privilegia acquiri posse per *consuetudinem vel praescriptionem*, manifestum est requiri condiciones, quas ius exigit respective pro efficacia consuetudinis vel praescriptionis. Quare ut acquiratur per consuetudinem necesse est ut illa consuetudo sit inducta a communitate legis recipiendae capaci; dum praescriptione acquiri possunt tum a personis singularibus tum a communitate legis recipiendae incapaci, sive contra sive praeter ius, quod a nonnullis doctoribus dicebatur minus stricte dictum privilegium, quod videtur sonare specialem concessionem Superioris, dum consuetudo ius singulare inducit, etiam ignorante Superiore per generalem iuris dispositionem, non ex *speciali* favore Superioris erga talem communitatem. Omnes tamen doctores in hoc erant concordantes, quod induceretur in communitate condicio privilegiata, seu tale ius singulare habere vim privilegii (cfr. *Suárez*, De leg. l. VIII, cap. 7).

Pariter ut praescriptione acquiratur privilegium requirebatur tum capacitas in possidente tum res praescriptibilis, tempus requisitum et bona fides. Etiam in Codicis can. 1509 n. 1 a praescriptione excluduntur multiplicia iura quae ex *solo privilegio Apostolico* obtineri possunt; et n. 2 « iura spiritualia, quorum

(36) Cfr. supra de confirm. leg. n. 113 sq.

(37) *Reiffenstuel* h. t. n. 78 sq. 85, 107; *Suárez* l. c. cap. 18, 19.

(38) Cap. 12, X. de const. I, 2 cum Glossa; *Reiffenstuel* h. t. n. 77.

(39) Cap. 13, 29, X. h. t.; cap. 4, X. de confirm. II, 30; *Suárez* l. c. cap. 20; *Scherer* l. c. p. 167.

laici non sunt capaces, si agatur de praescriptione in commodum laicorum ». Cfr. quoque can. 1511, 1512 de tempore.

Si agitur de subiecto capaci ad acquirendum sive consuetudine sive praescriptione, si deficiat aliqua condicio pro praescriptione requisita, potest nihilominus privilegium acquiri per consuetudinem et viceversa: quare si v. gr. in decursu temporis ad praescriptionem requisiti deficiat bona fides, hic defectus obstat quidem obtentioni per praescriptionem, sed adhuc erit possibilis acquisitio per consuetudinem quae bonam fidem non requirit.

Cum revocantur privilegia, satis communiter admittebatur, non revocari illa privilegia, quae consuetudine vel praescriptione comparata fuissent, ex illa ratione, quod licet sint vera privilegia, quia tamen nomen privilegii communiter sumitur pro privilegio per specialem concessionem facto, ea quae consuetudine vel praescriptione acquiruntur, in materia odiosa qualis est revocatio, hoc nomine venire non debeant, sed solum tunc cum sermo est de aliqua extensione favorabili. Cfr. *Schmalzgr.* (V, 33) n. 96 et alii v. gr. *Suárez* l. VIII, cap. 7, n. 15, ubi explicat quare ratione habeant maiorem firmitatem: Quae doctrina iuris praecedentis etiam in novo iure videtur esse retinenda ex can. 6; in quo id ipsum confirmatur ex eo quod saepe Codex reprobatur vel revocat quamlibet consuetudinem et quodlibet contrarium privilegium « reprobata quavis contraria consuetudine et revocato quolibet contrario privilegio » cfr. v. gr. can. 403, 1356 etc.

295. III. *Promulgatio* sollemnis in privilegiis proprie dictis non requiritur (40). Id enim efficitur ex ipsa praxi ecclesiastica, secundum quam privilegia concessa sollemniter promulgari non solent. Quae praxis ratione ex ipsa natura rei petita comprobatur. Nam huiusmodi promulgatio esset necessaria, ut aliis innotesceret obligatio, quae naturaliter sequitur ex ipsa concessionem privilegiato data, aut oritur ex directo praecepto a collatore privilegio inserto, ut v. g. fit in Bullis Romanorum Pontificum. Verum ad huiusmodi notitiam procurandam propria promulgatio universae communitati facta non est necessaria, sed sufficit certa intimatio per authentica instrumenta vel aliam ae-

(40) De forma interna et externa fuse agit *Suárez* l. c. cap. 12, 13, 14. — *Suárez* l. c. cap. 24 n. 6 sq. de promulgatione.

quivalentem probationem a privilegiato facta. Quod si agatur de privilegio, cuius scopus *principalis* est bonum quoddam *publicum* et *commune*, vel cuius observatio universalis efficaciter est urgenda, profecto ut in aliis legibus, ita etiam in istis privilegiis vera promulgatio per principem requiritur (41).

296. IV. *Acceptatio privilegii per privilegiatum* per se et ex natura rei non est necessaria, ut privilegium vim et valorem ante omnem notitiam vel consensum privilegiati habeat (42). Nam Romanus Pontifex ut in condenda lege a consensu subditorum non pendet, ita etiam sine acceptatione praevia aliquem subditum ab onere ipsi per legem canonicam imposito liberare potest v. g. clericum ab irregularitate contracta. Praeterea de facto aliquot favores a Romanis Pontificibus ita concessi fuerunt, ut a consensu vel dissensu privilegiati in suo valore non penderent; etenim positiva lex Romani Pontificis, qua *aliis* absolute imponit onus redundans in commodum privilegiati independentem a consensu vel acceptatione privilegiati, est omnino valida (43). At nequaquam generaliter omnia et singula privilegia *de facto* a Romano Pontifice absolute conceduntur, sed potius regulariter, ante notitiam vel acceptationem saltem per procuratorem vel epistolam, effectum non consequuntur: qui autem privilegium petit, merito censetur expetitur et inde datum privilegium acceptare. Qua in re prae oculis haberi debent praescripta canonum 37 et 38 quae etiam privilegiis applicantur (can. 62). « Si rescriptum contineat non simplicem gratiam, sed privilegium vel dispensationem, ser-

(41) Cfr. c. *Siquis suadente diabolo* 29 C. XVII q. 4 = c. 15 Conc. Later. II a. 1139; *Suárez* l. c. n. 3, 4, 5; *Schmalzgr.* h. t. n. 28; *Suárez* tamen l. c. n. 27 sq. recte eam videtur tenere sententiam, per se intimationem et notitiam in tertia persona, cui forte privilegium praedictum, ad vim atque valorem privilegii non requiri. Et revera argumenta, quae afferunt *Schmalzgr.* h. t. n. 27 et *Scherer* l. c. p. 167 alique necessitatem illius insinuationis absolute non probant. Quare si *Hinschius* l. c. p. 815 illius insinuationis absolute non probant. Quare si *Hinschius* l. c. p. 815 suam sententiam ut opinionem plane novam et « doctrinae receptae » contrariam proponit, sub utroque respectu errat, ut patet legenti *Suarezium* l. c.

(42) *Suárez* l. c. cap. 25 n. 11 sq.

(43) Conc. Trident. Sess. XXV cap. 3 de regul.; cit. can. *Si quis suadente diabolo*; *Suárez* l. c. cap. 24 n. 3, 4; *Scherer* l. c. p. 167.

ventur *insuper* praescripta canonum qui sequuntur ». Unde antiquae quaestiones de hac materia solutae manent (44).

§ 3. DE USU ET INTERPRETATIONE PRIVILEGIORUM

297. I. Usus. Privilegia, quae principaliter propter bonum *publicum* et *universale* concessa sunt, quoad usum (45) non pendent ab arbitrio singulorum privilegiatorum, sed omnino applicari debent. Quod si privilegia directe et immediate *privatum quoddam bonum* intendunt, usus privilegiorum concessorum per se et ordinarie obligatorius non est (cfr. cap. 6, X. h. t.; R. I. 61 in Sext.); per accidens vero potest oriri obligatio utendi privilegio, quatenus *citra grave incommodum* removetur impedimentum alterius obligationis implendae v. g. audiendi Missam die dominica vel festo de praecepto (46). Ita res enuntiatur in can. 69: « Nemo cogitur uti privilegio in sui dumtaxat favorem concesso, nisi alio ex capite exsurgat obligatio ».

Privilegiatus in usu sui privilegii contra alium pariter privilegiatum non impeditur, si privilegia sint aequalia et in simili materia; quae si sint sibi manifeste et perfecte opposita, privilegium fortius ob maiorem auctoritatem aut ex sese magis absolutum omnino praevalet; ceterum etiam hic locum habent praescripta can. 48.

Quod si quaeratur, quonam *tempore* usus privilegiorum validus vel saltem licitus sit, generatim solutio ex principiis § 2 h. tit. de intimatione et promulgatione, notitia et acceptatione est repetenda. In specie vero attendatur oportet, utrum privilegium

(44) L. 60 D. d. R. I. L. 17. « *Invito beneficium non datur* »; Suárez l. c. n. 15 sq. Quanta fuerit hac de re opinionum diversitas, inde patet, quod praeter duas sententias principaliter sibi oppositas quattuor aliae recenseantur. Cfr. Suárez l. c. n. 2 sq.; Putzer l. c. p. 48; Ballerini-Palmieri, Op. th. m. t. I p. 684 de privilegio etiam ignoranti concesso. Quare Hinschius l. c. p. 813 sq. non satis distinguens inter ius et factum nimis generaliter necessitatem acceptationis privilegii negat.

(45) Quae quaestio de usu privilegiorum coincidit cum disputatione de effectibus privilegiorum. Cfr. Suárez l. c. cap. 22, 23; Putzer l. c. p. 8 sq. 63 sq.

(46) Schmalzgr. h. t. n. 97 sq. cum Suárez, Pirhing aliisque; alii mitius opinantur.

ad certum tantum tempus, an absolute et sine temporis limitatione sit concessum (47).

Quoad *locum* (48), quo quis privilegio concesso uti potest, profecto restrictio in privilegio apposita accurate est servanda. Si restrictio desit, privilegium in universo territorio collatoris usui esse potest (49). Quare cum Romanus Pontifex limitatum territorium non habeat, privilegia ab ipso sine ulla restrictione ad certum locum concessa ubique valide et licite adhibentur.

Scholion. Si quis in usu vel exercitio legitimo suorum privilegiorum impediatur, privilegiato laeso etiam in foro ecclesiastico varia praesto sunt remedia tuendi sua iura. Quare cum actus contra privilegium gesti sint nulli atque irriti (50), privilegiatus pro diversa materia sese defendere potest detractione obedientiae (51) aut postulatione declarationis nullitatis (52) actuum privilegiis contrariorum aut per recursum ad Rom. Pontificem (53) aut per *actionem* personalem vel realem v. g. per *actionem* iniuriarum, per *actionem* spoli, vel per exceptiones (54).

298. II. Interpretatio doctrinalis privilegiorum imprimis iisdem innitatur oportet principiis, quae de universa legum ecclesiasticarum ac praesertim rescriptorum interpretatione statuta sunt (55). Quare primo loco attendenda sunt *verba* forte iam ex sese clara, deinde *intentio* sive mens collatoris est eruenda ex supplicatione, materia, ratione atque conexione ipsius privilegii (56). Speciatim privilegia, quae merum continent favorem nec iuri communi derogant nec tertiae personae praeiudicium

(47) Suárez l. c. cap. 25 cap. 5; Pirhing h. t. n. 8.

(48) Suárez l. c. cap. 26; Schmalzgr. h. t. n. 106 sq.; Putzer l. c. p. 73 sq.

(49) Quod si privilegium sit *personale*, etiam extra territorium concedentis adhiberi potest. Cfr. Schmalzgr. h. t. n. 108 sq.; Zech l. c.

(50) Cap. 10, X. de elect. I, 6.

(51) Cap. 4, X. de excess. prael. V, 31.

(52) Cap. 7, X. eod.

(53) Cap. 4, 24, 26, X. h. t. Cfr. de conservatoribus Clem. XIII Const.

« *Cum omnium* » 23 Apr. 1762; Scherer l. c. p. 168.

(54) Zech l. c. § 356; Hinschius l. c. p. 824.

(55) Suárez l. c. cap. 27, 28; Pirhing h. t. n. 13 sq.; Schmalzgr. h. t. n. 117 sq., ubi tractant universam materiam de interpretatione privilegiorum.

(56) Cap. 7, X. h. t.; Schmalzgr. h. t. n. 117 sq.

afferunt, ceteris paribus potius large sunt interpretanda (57); regulariter vero magis strictae sunt interpretationis, si iuri communi derogant atque potissimum, si tertiae personae praeiudicant (58). Numquam vero lata illa interpretatio potest esse ita larga, ut fiat iniusta aut ultra propriam verborum significationem extendatur ad personas vel res in privilegio minime comprehensas (59), quemadmodum stricta interpretatio inter eos limites est coarctanda, ut privilegium non sit plane inutile (60). En breviter expositam hanc doctrinam in can. 67 et 68. — Can. 67: « Privilegium ex ipsius tenore aestimandum est, nec licet illud extendere aut restringere ». — Can. 68: « in dubio privilegia interpretanda sunt ad normam can. 50; sed ea semper adhibenda interpretatio, ut privilegio aucti aliquam ex indulgentia concedentis videantur gratiam consecuti ».

§ 4. DE AMISSIONE PRIVILEGIORUM (61)

299. I. Iuxta canonem 70: « Privilegium, nisi aliud constet, censendum est perpetuum ». *Ipsa tamen facto* amittitur privilegium a) per *mortem* personae privilegiatae, si sit *personale* (62) iuxta can. 74: « Privilegium personale personam sequitur et cum ipsa exstinguitur »;

b) per *interitum rei* totalem et absque spe reaedificationis si sit *reale* (63);

c) per *lapsum temporis* vel expleto numero casuum pro quibus fuit concessum (can. 78);

d) per *non impletam condicionem*, sub qua erat datum (64);

(57) R. I. 15 in Sext.; cap. 16, X. de V. S. V. 40 « Cum beneficia principum sint interpretanda largissime ».

(58) Cap. 12, X. de off. iud. ord. I, 31.

(59) Cap. 9, X. h. t.; Pirhing h. t. n. 20 sq.; Schmalzgr. h. t. n. 130 sq.; Putzer l. c. p. 11 sq.

(60) Cap. 30, X. h. t.; Zech l. c. §§ 352, 353.

(61) Suárez l. c. cap. 29-40 incl.; Pirhing h. t. n. 167 sq.

(62) R. I. 7 in Sext. Eadem regula valet etiam de personis moralibus v. g. de officiis vel corporationibus ecclesiasticis legitime extinctis.

(63) Cap. 2, X. de rel. dom. III, 36; cap. 25 i. f. X. de V. S. V. 40.

(64) Cap. 5 de reser. I, 3 in Sext.; Suárez l. c. cap. 29. — Illud autem ex hodierno iure probe notandum quoad potestatem pro foro interno concessam, validum haberi actum quo inadvertenter factus est usus pri-

e) per *mortem collatoris* vel cessationem ob officio tantum in casibus a iure exceptis, non vero regulariter (65) prout praescribit can. 73: « Resoluto iure concedentis, privilegia non exstinguntur, nisi data fuerint cum clausula *ad beneplacitum nostrum*, vel alia aequipollenti »;

f) per cessationem causae finalis in contrarium, si agatur de privilegiis odiosis etiam integre iam concessis et tractum successivum habentibus (66): huc spectat can. 77 rem his verbis proponens: « Cessat quoque privilegium, si temporis progressu rerum adiuncta, iudicio Superioris, immutentur ut noxium evaserit, aut eius usus illicitus evaserit ». Et quidem, ubi appareat illiceitas usus, ut per se patet, non est *necessaria* declaratio Superioris; sed ad decernendam cessationem causae in contrarium et characterem nocivum privilegii, ex natura rei requiritur iudicium Superioris, ad quem provocat canon;

g) Privilegia *realia* cessant per absolutum rei vel loci interitum; privilegia vero *localia*, si locus intra 50 annos restituatur, reviviscunt (can. 75).

II. *Renuntiatione* libera privilegiati in forma legitima fata post acceptionem a Superiore competente amitti potest privilegium, si *principaliter* in *solius privilegiati favorem* fuit concessum (67). Nam unicuique liberum est iuri ex sese alienabili et in proprium tantum commodum collato vere renuntiare. Quod si concessio privilegii principaliter facta sit *ob causam publicam* in *favorem communitatis* vel dignitatis vel loci, *particulares* personae huic favori renuntiare nequeunt (68). Multo minus renuntiatio arbitrio privilegiati est relicta, si privilegia per modum *legum universalium* fuerunt concessa et praescripta velut privilegia clericalia (69). — Cfr. can. 72, § 1 « Privilegia cessant per

privilegii post elapsum tempus vel expletum numerum casuum pro quo concessus erat (can. 77 et 207); hoc autem ipsum generalius admittitur etiam pro foro externo in Formulis facultatum S. C. P. F.

(65) Schmalzgr. h. t. n. 166 sq.; Suárez l. c. cap. 40. Quae Hinschius l. c. p. 817 huic sententiae opponit, solida argumenta non sunt.

(66) Suárez l. c. cap. 31, 32; Schmalzgr. h. t. n. 150 sq.; Pirhing h. t. n. 168 sq.; Putzer l. c. p. 49 sq.

(67) Cap. 6, X. h. t.; Suárez l. c. cap. 33; Schmalzgr. h. t. n. 176 sq.

(68) Cap. 5, X. de arbitr. I, 43; cap. 8, X. de rest. I, 41.

(69) Cfr. c. *Si quis suad. diab.*; cap. 12, X. de for. comp. II, 2; Schmalzgr. l. c. 178, 179; Hinschius l. c. p. 820 sq.

renuntiationem a competente Superiore acceptam ». — § 2 « Privilegia in sui tantum favorem constituta quaevis persona privata renunciare potest ». § 3 « Concesso alicui communitati, dignitati locove renunciare privatis personis non licet ». — § 4 « Nec ipsi communitati seu coetui integrum est renunciare privilegio sibi dato per modum legis, vel si renunciato cedat in Ecclesiae aliisve praeiudicium ».

III. *Per non usum* resp. per usum contrarium (70) etiam longo tempore continuatum privilegia mere favorabilia sive affirmativa sive negativa non amittuntur (71). Nam solus non usus resp. usus contrarius, nisi aliae circumstantiae (72) accedant, non est sufficiens signum atque argumentum *tacitae* renuntiationis (73); *praescriptione* vero huiusmodi privilegia tolli non possunt, cum nemini positivum onus imponant.

At privilegia *affirmativa* quae in gravamen aliorum redundant, per non usum amitti possunt, si iste non usus vere fuerit liber, occasione oblata et potestate privilegiati non impedita, et tantum elapsum sit tempus, ut exinde merito praesumi possit tacita renuntiatio, aut quoad durationem condiciones legitimae praescriptionis fuerint impletae. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 190. Similiter privilegia *negativa*, quibus aliis onus imponitur, per usum contrarium possunt amitti, si ab ipso privilegiato libere ponantur actus privilegio directe et totaliter contrarii v. g. sine protestatione salvatoria iuris, ut in foro externo merito admittatur renuntiatio, aut post actus contrarios elapsum sit tempus

(70) *Suárez* l. c. cap. 34, 35.

(71) Quod si privilegium quoddam pertineat ad ius *publicum*, et ratione illius non solum singulis concedatur facultas, sed imponatur necessitas, non usus vel usus contrarius manifeste irrationabilis vel illicitus ad renuntiationem privilegii plane est inefficax. Cfr. cap. 36 X. de sent. excom. V. 39; *Suárez* l. c. cap. 35 n. 5; *Hinschius* l. c. p. 822 sq.

(72) Quare si aliae illae circumstantiae accedunt vel ex iuris interpretatione accessisse praesumuntur, etiam huiusmodi privilegia per non usum ex tacita renuntiatione cessant, ut quoad rem recte tenent *Suárez* l. c. cap. 34 n. 17; *Zech* l. c. § 357; *Scherer* l. c. p. 168.

(73) Si ex directa legis dispositione propter non usum privilegia cessant (cfr. *Bened.* XIV. De Synod. dioec. l. II cap. 11 n. 5, 7; claus. « *quatenus sunt in usu* »), imprimis haec sanctio ad casus in iure non expressos non est extendenda, et cessatio privilegii in casu tam ex concessione *condicionale* facta quam ex *tacita* renuntiatione a iure praesumpta explicari potest. Cfr. *Suárez* l. c. n. 18; *Zech* l. c.

legitimum ad praescriptionem requisitum. Quare tum tacita renuntiatione ex iuris praesumptione statuta tum via praescriptionis amissio istorum privilegiorum locum habere potest (74). Quae confirmantur praescripto can. 76: « Per non usum vel per usum contrarium privilegia aliis haud onerosa non cessant; quae vero in aliorum gravamen cedunt, amittuntur, si accedat legitima praescriptio vel tacita renuntiatio ». Quae amissio per *tacitam* renuntiationem non requirit Superioris acceptionem, quam ex can. 72 § 1 requirit renuntiatio expressa; vel si malis, dicas acceptionem fieri ab ipso iure.

IV. Privilegia tandem amittuntur *revocatione* collatoris vel eius successoris vel superioris (75). Quae potestas revocandi sese extendit proportionem servata ad omnes tres principales species privilegiorum scilicet ad privilegia gratiosa, remuneratoria, conventionalia. Verum ut revocatio privilegiorum *gratiosorum* licita sit, iusta requiritur causa. Quae causa multo gravior sit oportet in privilegiis *remuneratoriis* (76). Denique ut valide revocari possit privilegium conventionale, quod transit in verum pactum donationis maxime non subdito factae et ab eo acceptatae, requiritur causa iusta et publica. Praeterea *compensatio* est concedenda, si ius fuerit acquisitum ex contractu oneroso; secus dicendum, si revocatur privilegium datum ex contractu mere lucrativo sive per liberalem donationem (77).

(74) Cap. 6, 15, X. h. t.; *Scherer* l. c. Quam sententiam *Hinschius* l. c. p. 823 inefficacibus rationibus impugnat. Cfr. quoque *Santi* h. t. n. 12 de conciliatione cap. 6 et 14, X. h. t. ob diversum tempus in parte *narrativa* sive historica ad praescriptionem requisitum.

(75) *Suárez* l. c. cap. 37; *Schmalzgr.* h. t. n. 227, 228; *Putzer* l. c. p. 55 sq.

(76) At tum privilegia gratiosa tum remuneratoria ex gratitudine concessa v. g. privilegia regularium etiam sine iusta causa *valide* a R. Pontifice revocari possunt. Cfr. *Suárez* l. c. n. 10; *Schmalzgr.* h. t. n. 121 sq.; *Pirhing* h. t. 187. Quare *Hinschius* l. c. p. 818 doctrinam canonicam veterum doctorum de hac re non recte proponit.

(77) Quae doctrina solide defenditur a *Schmalzgr.* h. t. n. 224 sq. aliisque et frustra impugnatur ab *Hinschius* l. c. p. 819, qui non satis attendit suos adversarios disputationem nequaquam restringere ad solum forum ecclesiasticum. At in foro ecclesiastico haec quaestio solummodo practici momenti esse potest, ubi agitur de bonis *temporalibus*; minime vero est applicanda privilegiis *spiritualibus*, etsi forte in concordato con-

Ipsa *revocatio* potest fieri duobus modis scilicet *tacite* aut *expresse*.

Tacita est, quae fit per actum principis scienter et directe privilegio ita stabiliter oppositum, ut illud non amplius subsistere possit (78). Ita per legem universalem subsequentem revocantur omnia privilegia contraria in iure communi contenta, quamvis ipsorum mentio specialis non fiat; sed non revocantur privilegia *specialia* et iuri communi non inserta. Etenim R. Pontifex cum ista privilegia ignorare praesumatur, ab abrogandi voluntate censetur esse alienus (79). Neque prius privilegium speciale revocatur per speciale privilegium posterius, nisi prioris privilegii expressa fiat mentio, aut prius privilegium *generale* sit, et tantum posterius existat speciale; generi enim per speciem derogatur (80). Ita edicitur can. 71: « Per legem generalem revocantur privilegia in hoc Codice contenta; ad cetera quod attinet, servetur praescriptum can. 60 »; scilicet: privilegium per peculiarem Superioris actum revocatum, perdurat usque dum revocatio ei, qui illud obtinuit, significetur. Per legem contrariam nulla privilegia revocantur, nisi aliud in ipsa lege caveatur, aut lex lata sit a Superiore ipsius concedentis. Cfr. praeterea can. 48, qui etiam in privilegiis applicationem habet. Denique per *sententiam iudicis* privilegio contrariam tacite privilegium non revocatur, sed potius directe et expresse tollitur, si sententia fuerit condemnatoria legitime lata, aut habetur declaratio nullitatis privilegii, si sententia lata sit reprobatoria ipsius privilegii (81).

Expressa revocatio privilegii habetur, si aut disertis verbis privilegium determinatum indicantibus (Cfr. cap. unic. h. t. in Extravag. Ioann. XXII) aut per clausulam generalem cum

cessis, ut vel ipse Hinschius videtur concedere. Cfr. de privilegiis forte Ecclesiae a potestate civili datis supra h. tom. n. 226 sq.; dicta de concordati revocatione et Suárez l. c. cap. 9 n. 3 sq., cap. 37 n. 2, 3; Tarquini l. c. p. 77 sq. n. 80.

(78) Cap. 28, X. de rescr. I, 3; cap. 1 de const. I, 2 in Sext.; Schmalzgr. h. t. n. 230.

(79) Cap. 1 de const. I, 2 in Sext.; Suárez l. c. cap. 39 n. 2; Schmalzgr. h. t. n. 230 sq.

(80) Sap. 19, X. de praeser. II, 26 et R. I, 34 in Sext.

(81) Cap. 21, X. de sentent. et re II, 27; Suárez l. c. n. 4.

necessaria amplitudine et efficacia appositam revocatur (82). Inter revocationes privilegiorum praesertim commemorandae sunt, quae per Concilium Tridentinum atque Pii IV Const. « *In principiis* » 17 Febr. 1565 (83) factae sunt.

Causae, propter quas privilegium quoddam revocari potest, hae potissimum recensendae sunt: a) *iusta poena* propter abusum privilegii aliaque delicta ad normam can. 78 et aliorum canonum poenaliu (84); b) *nimum praeiudicium* tertiae personae ex privilegio ortum (85); c) *cessatio causae* principalis privilegii concessi (86), quod tractum successivum habet; d) *utilitas publica* (87).

Denique quoad publicam promulgationem et intimationem privatam revocationis privilegii principia de revocatione legum atque de promulgatione et intimatione concessionis privilegii supra stabilita omnino sunt applicanda, habita tamen ratione diversitatis privilegiorum; alia enim ad instar legum universalium, alia per modum legum privatarum sive per indulta particularia constituta sunt (88). Quare privilegia, quae *per universalem legem* revocantur, non censentur sublata, donec lex revocatoria sufficienter sit communitati promulgata. Quod si revocatio fiat *sine universali lege* revocatoria ad servandum ordinem et vitanda scandala de facto privilegia non cessant, ante-

(82) Suárez l. c. cap. 38 n. 1 sq.; Schmalzgr. h. t. n. 229. Exceptiones ab Hinschius l. c. p. 819 contra limitationes veterum canonistarum allatae solido fundamento destitutae sunt.

(83) Scherer l. c. p. 169; Schmalzgr. h. t. n. 234 sq. et n. 240 sq., ubi disserit de oraculis vivae vocis eorumque revocatione.

(84) Cap. 24, X. h. t.; cap. 45, X. de sent. excom. V, 39; Leon. X Const. « *Supernae* » a. 1514 § 39; Pii IX Const. « *Cum catholica* » a. 1860, ubi usurpatores Status pontificii eorumque complices statuit incurrere: « *Omnium quorumcunque privilegiorum, gratiarum et indultorum sibi a Nobis seu a Romanis Pontificibus praedecessoribus quomodolibet concessorum amissionis poenas eoipso* »; Zech l. c. § 358; Hollweck, D. kirchl. Strafg. p. 153 sq.

(85) Cap. 9, X. de decim. III, 30.

(86) Cap. 60, X. de appell. II, 28. Quae sententia in textu propugnata non est contraria doctrinae supra h. tit. § 4 n. I assertae; nam causa, quae ad *cessationem* non sufficit, potest sufficere ad *revocationem*. Cfr. cap. 9, X. de decim; Schmalzgr. h. t. n. 166 sq.

(87) Goffred. de Trano h. t. n. 6.

(88) Suárez l. c. cap. 24 n. 3, cap. 40 n. 1.

quam revocatio privilegiato specialiter intimata fuerit (89). Cfr. can. 71 et 60 § 7.

300. Scholion. De facultatibus apostolicis. Cum disputatione de *privilegiis* intime conexas tractatio de *facultatibus* a Sede Apostolica Episcopis vel Vicariis et Praefectis Apostolicis remotiorum provinciarum aliisque Praelatis v. g. regularibus ad certum numerum annorum vel casuum concessis, quibus uti possint vel immediate vel per inferiores sacerdotes a se designatos. Quae *indulta* vel *facultates* praesertim triennales, quinquennales atque adeo vicennales cum proxime accedant ad privilegia, interdum vocantur *quasiprivilegia* vel *privilegia personalia* (90). Propter hanc connexionem in novo Codice de facultatibus agitur in hoc eodem titulo de privilegiis et in can. 66, § 1 dicuntur accenseri privilegiis praeter ius.

I. Facultas hoc loco generatim *definitur* potestas, quam Superior ecclesiasticus iurisdictione in foro externo praeditus subdito concedit aliquid sive in foro poenitentiali vel conscientiae tantum, sive etiam pro foro externo valide vel licite aut saltem tuto (91) agendi.

II. Dividuntur facultates:

a) Ratione *obiecti* in *iurisdictionales* (absolvendi, dispensandi), in *gratias* sive *licentias*, in concessionem *ad cautelam*;

b) Ratione *subiecti* concedentis in facultates *papales* a R. Pontifice per se sive per SS. CC. concessas, in *episcopales*, in facultates *Praelatorum regularium*.

(89) Suárez l. c. cap. 40 n. 2; Schmalzgr. h. t. n. 244, 245; Pirhing n. 197. Qua in re Hinschius l. c. p. 820 terminologiam veterum canonistarum frustra reprehendit eorumque doctrinam parum accurate proponit et inefficaciter impugnat.

(90) Collect. S. C. de Prop. F. n. 141 sq. 243 sq.; Benedicti XIV Const. «Apostolicum ministerium» 30 Maii 1753 § 11; Reiffenstuel in app. ad l. IV n. 20, 33; Putzer l. c. p. 1 sq.; Kirchenlex. v. v. Facultaeten, Indult.

(91) Pirhing h. t. n. 3; Putzer, Commentarium in Facultates Apostolicas p. 2; Vermeersch, Periodica de re morali, canonica etc. tom. XI (a. 1922 p. 33 sq.; Iglesias, Comment. in Facultates S. C. P. F. (Romae 1924); Vromant, Facultates apostolicae quae S. C. P. F. delegare solet (Lovanii 1926, Supplementum 1930).

c) Ratione *modi* et *extensionis* in *generales* (pro personis indeterminatis) et *particulares* (pro personis determinatis in casibus particularibus). Ratione *formularum* in *ordinarias* et *extraordinarias*.

III. Si de *origine* et *historia* illarum facultatum et formularum inquiratur, profecto novae et extraordinariae facultates fuerunt prorsus necessariae, cum post detectas novas regiones opus *missionum* (92) inde ex saeculo decimo sexto mirum in modum reflorescere coepisset. Quare iam ante Urbanum VIII occurrunt certae facultatum formulae, quae tamen ipsius Const. «Operosum» 10 Febr. 1637 in novam formam redactae et approbatae sunt (93). Quae *formulae* facultatum quemadmodum propter connexionem cum quaestionibus fidei et morum a sola S. C. Inq. approbari possunt, ita etiam ab initio per eandem S. C. immediate cum Episcopis vel Vicariis Apost. fuerunt communicatae (94). Quae communicatio facultatum pro diversis formulis *approbationi* S. O. reservatis iuxta praestitutam praxim facta deinde fuit per S. C. de Prop. F. etiam cum Episcopis ipsi non subiectis, salvo tamen iure aliorum dicasteriorum Romanorum concedendi «*facultates*» v. g. S. Poenitent., S. C. pro neg. eccl. extraord., S. C. Inquis. (v. g. matrimoniis mixtis) (95).

Acquirebant Episcopi aut Vicarii vel Praefecti Apostolici facultates *papales* immediate a Sede Apostolica per supplicationem penes competentes SS. CC. oblatam, quae illi annuere solebant «*non passim et pro cuiusque Episcopi merito, sed iuxta antiquam praestitutam praxim*» (mutationi tamen obnoxiam),

(92) Quae origo non raro in interpretatione facultatum ob oculos est habenda; nam facultas quaedam Missionariis vel Vicariis Apostolicis potuit esse necessaria, quam Episcopi residentiales iam habent ex iure communi. Nilles l. c.

(93) Collect. S. C. de Prop. F. n. 141, 142; Vermeersch cit. Comment. n. 5 sq. 14 sq. distinctae autem fuerunt in *ordinarias* et *extraordinarias*: priorum decem erant schemata *numeris* latinis distincta; posteriorum formulae erant quam plurimae *litteris* minusculis et maiusculis distinctae. Cfr. Putzer l. c. p. 3 sq.; Nilles, in Act. theolog. Oenipont. (a. 1891) p. 550.

(94) Reiffenstuel l. c. n. 21; Scherer l. c. t. I p. 174 not. 12.

(95) Instr. S. C. Inq. 16 Aug. 1781 in cit. Collectan. n. 147; Putzer l. c. p. 3; Scherer l. c. t. I p. 529 not. 45; Vermeersch, cit. Comment. n. 23 sq., ubi n. 26 recenset *distributionem* Facultatum per regiones, quae obtinuit circa a. 1873.

prout regionum distantia ab Urbe et dioecesium utilitas postularet (96). Quae facultates papales ita ad potestatem ordinariam vel alias iam delegatam *accedebant* ut illis non praeiudicaret (97). Praeterea si quis a duabus Congregationibus v. g. a S. C. de Prop. F. et S. Poenit. *obtinuisset* facultates, « *neutra ex Congregationibus facultates per alteram datas coarctare dicenda erat, nisi expresse id in rescripto cautum esset* » (98). At si supplicatio ab una S. C. reiecta postea reticita denegatione ad aliam S. C. dirigebatur, petitum forte concessum nullius valoris erat (99).

Sed post novam Ordinationem Curiae Romanae a Pio X factam et publicationem Codicis, cum multa quae per formulas facultatum concedebantur, iam in ipso Codice Ordinariis concederentur, alia vero quoad modum concessionis minus cohaerent cum principiis Codicis, formularum reformatio vix non erat necessaria. Ergo: 1°) per decr. S. C. Consist. 25 April. 1918 (A. A. S. X, 191) facultates suppressae sunt pro dioecesium omnibus iuris communis, exceptis C. P. F. subiectis. 2°) Fiebant exceptiones quoad dispensationes matrimoniales (100).

301. Interim parabuntur novae Formulae cum interventu singularum SS. C., quibus praeparatis, Motu-proprio, « *Post datam* » 20 Maii 1923 (A. A. S. XV, 193) edicebatur facultates quinquennales concedendas esse per approbatas Formulas typis impressas *a sola Congregatione Consistoriali*, quae initio cuiuscumque quinquennii deberet exquirere ab officiis S. Sedis num in respectivis Formulis aliquae mutationes essent faciendae —

(96) Cit. Instr. S. C. Inq. 16 Aug. 1781; Instr. S. C. de Prop. F. 8 Maii 1877, n. 11; *Putzer* l. c. p. 3 sq.; *Rosset* l. c. n. 2499.

(97) Cfr. *Nilles* l. c. p. 552; *Putzer* l. c. p. 5 sq. 38, 40 sq.

(98) Ita teste *Aichner*, *Comp. iur. eccl. app.* p. 24 S. C. de Prop. F. ad quaestionem sibi propositam respondit.

(99) Innocent. XII Const. « *Ut occurratur* » 4 Iun. 1692; *Putzer* l. c. p. 6 sq.

(100) Pro nonnullis Ordinariis permittebatur ut possent pergere in concedendo dispensationes matrimoniales per quinquennium; pro aliis usque ad finem belli, quoties impossibilis vel per mensem difficilis esset recursus ad S. Sedem. Accessit decr. 9 Augusti 1919 Americae prorogans facultatem ad sex menses post bellum finitum seu pacem subscriptam. Demum nova declaratio de permanentia facultatum data est 7 Mart. 1921 (A.A.S. XIII, 134).

Eodem tempore S. Congr. Consistor. Formulam facultatum compilavit pro Nuntiis, Internuntiis et Delegatis Apostolicis; et S. C. P. Fidei proprias Formulas pro Ordinariis missionum, in quibus tempus durationis relinquitur determinandum momento concessionis.

302. Formulae a S. C. P. F., cum, exceptis Formulis Nuntiis datis, contineant ampliores facultates missionariis necessarias, criteria pro ipsis interpretandis inservire possunt etiam pro aliis, salvis clausulis appositis a singulis SS. CC.

Formulae S. C. P. F. hodie habentur tres, designatae nomine *Prima, Secunda, Tertia*. Secunda et Tertia distinguitur in *maiolem* et *minorem*. Prima, Secunda Maior, et Tertia Maior conceditur Praelatis Missionum auctis episcopali caractere; Minores dantur caractere episcopali carentibus. Ampliores vel restrictiores facultates continent prout dantur pro regionibus quae magis vel minus distant ab ordinaria condicione hierarchica ipsius regionis.

303. Sunt ad modum privilegii praeter ius, latae proinde interpretationis. Facultates non singulis missionariis (ut factum est antiquitus), sed *Superioribus* missionum, ab iis singulis missionariis per subdelegationem communicandae, ubi aut rei natura aut exceptio facta talem communicationem non impediat. Ordinarii appellatione veniunt ii, qui enumerantur can. 198; etiam comprehenditur *Vicarius Delegatus*, qui ex apostolica concessionem institui potest ab omnibus Missionum (totius missionis) Superioribus (101), licet veri Vicarii Generales non sint. Facultas vero ad singularem casum missionario delegata regitur potius principiis canonis 61, 50, 85.

304. Facultatum interpretatio. Regulae speciales in Codice non dantur; sed quoniam ex Codice accensentur privilegiis praeter ius, ad interpretationem inserviunt principia de privilegiorum interpretatione; cum privilegia ut plurimum conferantur per rescripta, etiam regulae de descriptis attendendae sunt; quoniam sunt facultates delegatae et pro simplici missionario sub-

(101) A.A.S. a 1920 p. 120. — Principium in textu allegatum derivatur ex decretis S. Officii, 20 Febr. 1888 (Collectanea n. 1685); April. 1898 (Collectanea n. 1996); 5 Sept. 1900 (Collectanea n. 2094).

delegatae, etiam principia de potestate delegata sunt attendenda; porro ipsa dispensatio a lege in vim facultatis regitur principii de legum dispensatione vigentibus (cfr. can. 85).

Practice haec sunt attendenda: I. Huiusmodi facultates a S. Sede datae exerceri possunt in subditos et in peregrinos si id concedatur, et extra territorium in proprios subditos, ubi agitur de exercitio iurisdictionis voluntariae, nisi probetur exceptio (can. 201, § 3). — Transeunt ad Ordinarios successores (can. 66, § 2). Sunt exercenda in foro pro quo datae sunt ad normam canonis 202. — Subdelegabiles sunt sive ad actum sive etiam habitualiter, nisi subdelegatio sit prohibita (can. 199, § 2) aut agatur de gratia personali sive ex concessione sive ex fine sive ex ipsa natura facultatis. A subdelegato autem alteri delegari non possunt (can. 199).

II. In formulis P. F.: a) iam imprimis habetur illa clausula restrictiva, « non esse delegabiles nisi illas facultates, quae in Formula sunt asterisco notatae »; aliae facultates habent inscriptionem « pro ipso Ordinario », quae proinde non possunt exerceri nisi per ipsum Ordinarium. b) In iisdem Formulis habetur illa clausula « Ordinarius insuper supradictis omnibus facultatibus sive per se sive per alios uti tantum valeat *« intra fines suae iurisdictionis »*. Iamvero facultates Ordinariae antiquarum formularum habebant clausulam vi cuius facultate muniti non poterant illa uti *« extra fines dioecesis vel missionis »*. Quoad sensum et vim duae clausulae idem valent (non extra fines — tantum intra fines). Clausulae antiquae Formulae (Formula VI) hanc dedit interpretationem. S. Officium 2 Maii 1877 (Collectanea n. 1469): « Verba relatae Formulae (VI) ita esse intelligenda, ut Episcopus uti possit facultatibus erga suos subditos, qui actu quo dispensandi sunt, in propria dioecesi commorantur, quamvis ipse Episcopus extra dioecesim degat ». — Nunc autem standum videtur generalibus principiis Codicis atque ex huiusmodi principiis interpretandas Formulas, quae praecise reformatae sunt ut Codici aptarentur. Iam vero, can. 201 aperte distinguit inter facultates iurisdictionales, quae etiam extra territorium et eas quae tantum intra territorium exerceri possunt: quare facultates eisdem limitibus concluduntur, quibus iurdictio ad normam citati canonis. Quare facultas in casus reservatos vel reservatas censuras, in foro interno, poterit ubique erga subditos exer-

ceri. Vicissim ex ipsa rei natura facultas designandi altaria privilegiata, erigendi viam crucis et in genere facultates quae effectus locales habent in solo proprio territorio exerceri poterunt, dum e contra factae personae, quae iurisdictionem non habet restrictam intra fines determinati territorii, illis ubique, ceteris paribus, uti poterit et delegare seu communicare (102). Adest et alia explicatio, quam proponit Iglesias l. c. p. 21 sq. quae tamen in praxi videtur concordare cum explicatione data.

c) In praedictis S. C. P. F. Formulis ponitur clausula quod « gratis et sine ulla mercede exercendae » sint, qua maxime commendatur apostolicum ministerium; expensas tamen cancellariae et postales non tenetur facultates obtinens ipse subire, etiam quando agitur de iis, qui ad illas solvendas pares sunt, nec dona seu elemosynas *omnino sponte* oblatas praesertim in pium missionis finem tenetur reicere, si occasione dispensationis afferantur (cfr. can. 1056 circa dispensationes matrimoniales).

d) *Mentio apostolicae delegationis* debet fieri in exercitio facultatis erga alios, quod iam praecipit generali modo can. 1057 quoad dispensationes matrimoniales. Quae mentio ad valorem actus non est requisita. (Cfr. can. 1057) sicut nec illa stricta gratuitas (103).

e) Quod Codex (can. 207, § 2) statuit de potestate accepta *pro foro interno*, tribuens valorem actibus per inadvertentiam positus, post elapsum tempus vel expletum numerum casuum pro quibus potestas respective data fuerat, id in Formulis C. P. F. extenditur ad omnes facultates etiam *fori externi*. Quod est intelligendum sive de personali exercitio sive de communicatione seu delegatione alteri facta. Quare missionarius valide dispensabit, si ei facultas data fuerit dispensandi, quando iam in sub-

(102) In Formula facultatum matrimonialium S. C. de Sacr. ponitur quod Ordinarius facultate uti possit *« cum suis subditis ubique commorantibus et aliis omnibus in proprio territorio actu degentibus »*, quae clausula non ponitur in Formula P. F., nec in Codice habetur de hac re *principium generale*; cum tamen in casibus a iure Ordinario permissis similis clausula habeatur in dispensationibus matrimonialibus (cfr. can. 1043 sq.), videtur etiam subintelligenda in Formula P. F. quoad dispensationes matrimoniales.

(103) Cfr. Instr. S. C. P. F. 8 Sept. 1869 et S. Offic. 22 Iun. 1893 in Collectanea n. 1346 et 1838. — Resp. S. Offic. 15 Iunii 1873 (Collect. n. 1444).

delegante exspiraverat tempus acceptarum facultatum vel numerus casuum fuerat expletus; at invalide dispensabit, si missionarius utatur facultate dispensandi ultra tempus sibi ab Ordinario designatum, clausula enim respicit potestatem Ordinarii accipientis Formulam, non missionarii subdelegati.

Immo benignior a P. F. in formulis typicis additur clausula: «Insuper, *dati* ab Ordinario *precibus pro renovatione* seu prorogatione earundem facultatum, ipsae in suo robore *perseverare* censeantur usque dum responsum S. C. ad eundem Ordinarium pervenerit»; quae quam sit opportuna quisque intelligit, atque applicanda videtur etiam facultatibus *dati* pro certo casuum numero, attento can. 207, § 2. Cfr. *Vermeersch* l. c. n. 49.

f) Quare effectus communicatae seu subdelegatae facultatis, si quidem agitur de communicata facultate aliquid *concedendi* vel *dispensandi* in subdelegato iisdem limitibus coercetur, quibus in subdelegante seu Ordinario facultatibus munito; non enim plus potest Ordinarius per alium a se subdelegatum quam per se. Quare finito tempore vel expleto casuum numero cessat et renovanda est. Sed licentiae, permissiones, dispensationes iam datae, perseverant quoad suum effectum, nisi certum tempus praefixerit delegans pro usu: facultas exercetur permissione data, licentia concessa, dispensatione iam facta. Ergo contrahi matrimonium poterit per dispensationem impedimenti iam datam, si ante matrimonium contractum exspiraverit tempus facultatum; licentia iam data legendi missam B. M. V., post elapsum tempus facultatum non debet renovari etc. Cfr. *Vermeersch* l. c. n. 48.

305. Scholion. Cum Formulae facultatum identidem ex peculiaribus causis reformentur et unaquaeque S. Congregatio intra certum fixum stilum Curiae, suam habeat peculiarem praxim, praeter generalia Codicis principia, peculiares clausulae sunt diligenter attendendae et observandae, quae in ipsa formula pro diversa materia et pro diversa praxi cuiusque Congregationis sint appositae in formulis typicis et quae forte addantur in ipsa concessione vel renovatione. Quare v. gr. pro dispensationibus matrimonialibus plena tractatio remittenda est ad titulum respectivum de dispensationibus matrimonialibus; atque idem cum proportionem est dicendum de dispensatione irregularitatum aliarumque condicionum pro ordinatione etc.

TITULUS XII

DE DISPENSATIONIBUS

306. Fontes. Commentatores universi iuris Decretalium de dispensatione agebant simul cum privilegiis i. e. in lib. V, tit. 33. Similiter *Gratianus* v. gr. c. 5 C. XXI q. 1; D. C. p. c. 16 C. XXX q. 1; D. G. a. c. c. 13. D. 56, a. c. 518 C. I, q. 7.

Scriptores: Comment. iuris Decret. in cit. tit. v. gr. *Schmalzgrueber*, *Pirhing*, *Reiffenstuel - Suárez*, De leg. l. VI, cap. 10-24; *Pyrrhus Corradus*, Praxis dispensationum; *D'Annibale* I, 230 sq.; — Commentatores Codicis in l. I tit. 6 velut *Michiels*, Normae Generales; *Conte a Coronata*, Institutiones; *Ojetti*, Commentarium; *Cappello*, Summa iuris l. I, cap. 3, art. 8; *Vermeersch-Creusen*, Epitome; *Chelodi*, De Personis n. 86 sq. — *Brys*, De dispensatione in iure canon. praesert. apud Decretistas et Decretalistas usque ad saec. XIV; *Stiegler* in Archiv. f. k. K. R. tom. 77 pag. 3 sq.

307. Conexio materiae. Hic titulus bene potuit poni immediate post titulum de legibus. Cum tamen habeat maximam connexionem cum titulis de privilegiis et rescriptis quibus et privilegia et dispensationes conceduntur studio brevitatis in hunc Codicis locum translatus est, cum generalia iuris principia magis respiciant privilegia et modum quo et privilegia et dispensationes conceduntur.

Ut universa lex ecclesiastica sive per cessationem ab intrinseco sive per abrogationem ab extrinseco i. e. a legislatore tolli potest, ita pariter *manente generatim lege ecclesiastica* in casibus *particularibus* maiori minorive ambitu *obligatio* vel efficacia legis *aufferri* vel *suspendi* potest. Quod si fit ab intrinseco ex natura rei et ipsa voluntate legislatoris *ab initio* iam manifestata, habetur *excusatio* a lege ecclesiastica; at si quis non iam ex natura rei et ex primitiva voluntate legislatoris a lege ecclesiastica eximitur, sed propter *causam quamdam sufficientem*, ad quam *accedat* necesse est *nova voluntas* legislatoris relaxantis vincu-

lum legis, *per dispensationem* (1) vel *privilegium* contra ius concessum a legis observantia etiam permanentiter eximi potest.

308. *Notio. Dispensatio* etiam in foro ecclesiastico ad mentem can. 80 *definiri* potest: Relaxatio legis ecclesiasticae in casibus *particularibus* a competente Superiore ecclesiastico *ex causa* speciali et sufficienti facta. — Relaxatur tantum illud vinculum obligationis conscientiam ligans quod a lege imponitur, non ipsa lex; et quidem non universim, sed pro determinatis tantum personis et in determinatis circumstantiis. Ex qua definitione facile deducitur, quod dispensatio differat a declaratione iuris, epikeia, absolutione, licentia simplici, privilegio (2).

a) A *privilegio* differt, quia hoc est permanens, dispensatio transiens; illud ius quoddam positivum confert, haec mere negative operatur.

b) A *declaratione*, qua iudicatur aliquem casum a lege excipiendum esse, quod etiam fieri potest sine speciali potestate v. gr. a confessario, medico etc.

c) Ab *epikeia*, quae est benigna et aequa interpretatio late dicta, non tam legis, quam mentis legislatoris, qui rationabiliter censetur non urgere observantiam legis in casu particulari; est quaedam iusta legis correctio.

d) Ab *absolutione*, qua potius tollitur vinculum poenae.

e) Ad simplici *licentia*, quae est facultas secundum legem facta; quae praeterea dari potest ex potestate dominativa et praesumi potest, dum dispensatio est actus iurisdictionis et praesumi nequit.

f) Ab *excusatione*, qua legis obligatio tollitur sine inter-ventu Superioris, licet ex mente legislatoris in lege condenda derivetur; dispensatio mutat primam voluntatem legislatoris pro particulari casu.

(1) Thomassin., Vet. et nova Eccles. discipl. P. II, lib. 3, cap. 24-29, ubi agit de historia dispensationum; Pyrrhus Corradus, Praxis dispensation.; Suárez l. c. l. VI, cap. 10 sq.; Phillips l. c. t. V, §§ 210 sq.; Scherer l. c. p. 172 sq.; Hinschius l. c. t. III p. 744 sq. 789 sq.

(2) Suárez l. c. l. VI, cap. 10, n. 9 sq. cap. 12, ubi scite *materiam* sive verum *obiectum* strictae dispensationis assignat et exponit i. e. *legem* (*humanam*), l. VIII, cap. 2, n. 10; Pyrrh. Corradus l. c. l. I, cap. 1; Pirhing l. c. l. V, tit. 33 n. 5; Schmalzgr. h. t. n. 56 sq.; Reiffenstuel h. t. n. 449 sq.; D'Annibale l. c. n. 230 sq.

g) Ab *irritatione*, quae mediate tantum attingit voluntatem legislatoris et plerumque ex potestate dominativa exercetur.

h) A *dissimulatione*, qua obligatio legis non tollitur, sed permittitur, ut impune violetur ad maius malum vitandum. Cfr. Chelodi, De Personis n. 86 not. 3.

309. *Divisio. Dividi* potest dispensatio legis ecclesiasticae:

I. in *debitam* (iustitiae) sive necessariam et in *permissam* (3) (gratiae) sive voluntariam, prout sit debita vel ex benevolentia data;

II. in *expressam* et *tacitam* ratione *formae*, qua datur (4);

III. in *directam* et proprie dictam et in *indirectam* et minus propriam (5);

IV. in *unicam* vel *multiplicem*, i. e. ad unum actum vel ad multiplices actus; datam in *diem* vel in *perpetuum* (quae potius privilegium est), *totalem* vel *partialem*.

310. *Historia.* Cum *primis* Ecclesiae *temporibus* Praelati ecclesiastici accuratam urgerent canonum observationem (6), *prima exempla dispensationum* in historia ecclesiastica sunt illa, quibus *post* legem ecclesiasticam non servatam ex benignitate Ecclesiae conceditur, ut quis iure suo de facto tantum quaesito in posterum etiam legitime utatur (7). Ita v. g. Melchiades Papa

(3) Quam divisionem Hinschius l. c. t. III, p. 837, sine solido fundamento carpit: Pulzer l. c. p. 81 sq. n. 59. Cfr. Suárez l. c. cap. 11 n. 1 sq., ubi recenset varias divisiones dispensationis ratione diversorum *effectuum* legis v. g. ratione vinculi principalis legis i. e. *obligationis* in *suspensionem* legis et in *exemptionem* a lege, porro ratione *poenae* v. g. iam contractae ob transgressionem legis.

(4) Ferraris, Bibl. v. *Dispensatio* n. 6 sq.; Reg. 51 Cancell. Apost.; Suárez l. c. cap. 13.

(5) Schmalzgr. h. t. n. 56, Dissert. prooem. n. 76, 77, 81, i. f.

(6) Freisen, Geschichte de can. Ehrechts p. 891 sq.; Stiegler in Arch. f. k. K. t. 77, p. 3 sq. (de historia dispensationum). Quare exinde patet assertam illam *absolutam* potestatem Episcoporum dispensandi in iure communi ex sese non satis solide factis historicis comprobari (cfr. Thomassin. l. c. cap. 24, n. 14), ut recte etiam tenet Stiegler l. c. p. 28. Cui rationi accedit, quod illis temporibus nequaquam *tot* materiae iure quodam *universali*, sed potius *particulari* essent ordinatae. Quo in iure *particulari* sane Episcopi praesertim in Conciliis congregati facilius dispensare poterant. Cfr. quoque Brys l. c. p. 11 sq.

(7) Thomassinus l. c. cap. 24, n. 20.

a. 313 indulgit, ut Episcopi Donatistarum a Maiorino consecrati ordinis episcopalis honorem et exercitium retinerent (8). At non desunt paulatim dispensationes verae, in quibus relaxatio legis per Superiorem ecclesiasticum concessa *praecessit* factum legis non observatae. V. g. Carolus M. a. 794 in Synodo Francofordiensi cum Episcopis communicavit illam concessionem sibi factam, quod ex indulto Rom. Pontificis permissum esset, ut Angilramnus, Episcopus Metensis, et Hildeboldus, Episcopus Colonien-sis, a lege residentiae dispensati in palatio regali permanerent (9). Denique ut constat ex Ivone Carnutensi (10), quod posset « *praecedere auctoritate praesidentium... dispensatio* » vel in ipsa theoria (11) admissum est. Nihilominus quamplurimis exemplis collectionibus Decretalium insertis facile probari potest etiam illo tempore dispensationes « *ex post* » maxime fuisse usitatas (12). Successu temporis Sedes Apostolica saltem difficiliore dispensationes etiam disertis et expressis verbis sibi reservavit (13). At non sunt admittenda ex tempore medii aevi dissidia inter duas opiniones vere controversas, quae non nisi tandem aliquando *saeculo decimo octavo* fuerint diremptae. Nam *abusus* non paucorum Praelatorum et *oscitantes assertiones* doctorum rem indubitata non efficiunt dubiam. Cfr. *Bened. XIV*, De Synod. dioec. l. II cap. 1, 2.

311. Auctor dispensationis. Relaxatio a lege ecclesiastica concedi potest aut ex potestate *propria* ab eo, qui legem tulit vel successore aut Superiore eius, vel potestate *derivata*, quam ipse legislator vel eius Superior inferiori Praelato concessit iure ordinario vel delegato exercendam. Ita profertur in can. 80: « Dis-

(8) Cfr. quoque c. 56. Dist. 50 = ep. *Siricii Pap.* (a. 385); c. 1, Conc. Valent. (a. 376); c. 1, Conc. Agath. (a. 506); *Thomass.* l. c. cap. 24.

(9) *Thomassin.* l. c. cap. 26 n. 2; *Stiegler* l. c. p. 22 sq. 29 sq. etiam antiquioribus insistit exemplis; at non omnia videntur esse plane ad rem. Cfr. quoque *Brys* l. c. p. 25 sq. de antiqua controversia.

(10) In prologo ad Decret. apud. *Migne*, P. L. CLXI, 51.

(11) *Scherer* l. c. p. 173, asserit « *doctrinam medii aevi* » negasse (?) potestatem legislativam Episcoporum eisque tamen vindicasse potestatem dispensandi. Cfr. *Grat.* Dist. 13, 14; dict. a dc. 5, C. I. q. 7; cap. 2, X. de M. et O. I. 33; cap. 2, h. t. in Sext.; *Suárez*, De leg. l. IV, cap. 4.

(12) Cfr. de dispensationibus matrimonialibus: *Wernz-Vidal* tom. V. n. 405 sq.

(13) Cap. 17, 18, X, de fil. presbyt. l. 17.

pensatio concedi potest a conditore legis, ab eius successore vel Superiore, nec non ab illo cui iidem facultatem dispensandi concesserint ». Illa potestas *propria* exercetur *valide* etiam *sine causa* a Superiore ecclesiastico in *propriis* legibus vel in statutis suorum praedecessorum vel Praelatorum inferiorum. At inferior Praelatus potestatem propriam dispensandi in legibus Superioris *per se* omnino nullam habet, potestatem vero *derivatam* dispensandi, quae ipsi forte iure *ordinario* vel *delegato* concessa est, *valide* tantum exercere potest intra ambitum facultatis expresse vel tacite concessae et ex iusta causa. Cfr. cap. 4, X. de reg. iur. V, 41; Concil. Trid. Sess. XXV cap. 18 de reform. (14). En praescriptum can. 84: « A lege ecclesiastica ne dispensetur sine iusta et rationabili causa, habita ratione gravitatis legis a qua dispensatur; alias dispensatio ab inferiore data illicita et invalida est ». « Dispensatio in dubio de sufficientia causae licite petitur et potest licite et valide concedi ».

312. I. Romanus Pontifex in legibus *divinis* sive naturalibus sive positivis absolute latis vere valideque dispensare non *potest*. Praecepta vero iuris *naturalis*, quae *pendent* in sua obligatione praeeptiva a *priori consensu voluntatis humanae* et ab efficacia illius ad aliquid agendum, possunt a Romano Pontifice vi potestatis suae *vicariae* a Deo *speciatim* concessae ex iusta causa dispensari, at non *directe* ac praecise auferendo *obligationem* legis naturalis, sed *mediante aliqua remissione*, quae fit ex parte *materiae* (15). Ita v. g. Romanus Pontifex *nomine Dei* remittit debitum ortum ex voluntate humana in *voto* aut dissolvit vinculum matrimonii rati per contractum matrimonialem effectum, atque exinde *consequenter cessat* obligatio iuris natu-

(14) *Bened. XIV*, De Synod. dioec. l. XIII, cap. 5, n. 7; *Suárez* l. c. l. VI, cap. 14, 15; *Reiffenstuel* h. t. n. 478 sq.

(15) *Suárez* l. c. l. II, cap. 14, l. X, cap. 6, De virt. et statu relig. tract. VI, l. 6, cap. 9, tract. VII, l. 6, cap. 16, n. 11, ubi ex verbis Christi: *Quodcumque solveris etc.*, de potestate dispensandi R. Pontificis hoc deducit principium: « *Inde habetur, quidquid natura sua indissolubile non est per publicam potestatem, et ab ipso Christo non est prohibitum solvi, per potestatem Petro datam solvi posse, quia ab universali Christi locutione non excipere possumus, nisi quod vel natura sua exceptum est, vel Christus ipse excepit* ». *Schmalzgr.* h. t. n. 56-57; *Pesch* l. c. t. V, n. 547.

ralis. Quare recte monet Suárez, De leg. l. II cap. 14 n. 11, quod huiusmodi remissiones *in rigore non sint dispensationes iuris naturalis*, sed potius *vocari* dispensationes, quia fiant per quandam remissionem ex potestate iurisdictionis.

Quando autem lex naturalis obligat ex vi solius rationis in materia *independenti* a priori consensu *voluntatis humanae*, etiam Romano Pontifici omnimoda potestas dispensandi est subducta. Cfr. Suárez l. c. n. 25.

Verumtamen R. Pontifex in omni lege mere ecclesiastica (16) sive *sua* sive suorum praedecessorum sive inferiorum Praelatorum aque adeo Conciliorum oecumenicorum vel Apostolorum valide etiam sine causa iusta *dispensare potest*, ad licitam autem dispensationem concedendam causam iustam et proportionatam habeat necesse est (17).

Hanc potestatem exercere potest per se vel per alium. Porro alteri potestatem conferre potest per *delegationem* sive *generalem* ad quoscumque casus occurrentes, vel ad casum *particularem*. Maxima delegatio vel potius *communicatio* potestatis dispensandi R. Pontificis propriae illa est, qua potestas communicatur ut exercenda *tamquam ordinaria*: hic modus communicationis habetur, quando inferiori communicatur per ipsam iuris dispositionem et datur non *personae* ratione sui, sed adnectitur ipsi officio, ita ut intelligatur haberi cum ipso officio a quacumque persona quae officium obtineat. Iure Codicis haec potestas dicenda est *ordinaria-vicaria*; sicut *ordinaria* est potestas Vicarii Apostolici, cui tamen maior vel minor potestas a Romano Pontifice concedi potest ut comprehensa in eius officio (18).

(16) Cfr. c. 6, C. I, q. 7 (*Gelasius* a. 494); cap. 4, X, de concess. praeb. III, 8; cap. 13, X, de restit. spol. II, 13; *Bened.* XIV, Const. «*Magnae*» 29 Iunii 1748; *Pli* VI, Responsio ad Metropolit. German. cap. 4 (14 Nov. 1789); Suárez, De leg. l. VI, cap. 12, 14, n. 2; *Reiffenstuel* h. t. n. 455 sq.; *Hinschius* l. c. t. III, p. 792 sq.

(17) Rom. Pontifex illam potestatem dispensandi exercet aut per se in causis gravioribus aut per officiales suos in Curia Romana constitutos aut per delegatos extra Curiam v. g. per Episcopos, quibus non raro vi facultatum annualium, triennalium, quinquennalium ampla potestas dispensandi conceditur. Cfr. *Scherer* l. c. p. 174 sq.; *Martin*, Collectio docum. Conc. Vatic. p. 154 sq.; Act. theol. Oenip. t. XV, p. 550 sq.; *Putzer* l. c. p. 1 sq.

(18) Nihil ergo interest, num illa potestas pertineat necne ad nativam rationem ipsius officii, aut ab hac exulet: frustra autem *Ojetti* in

313. II. *Episcopi* in *suis* suorumque praedecessorum legibus etsi in Synodo dioecesana latis etiam absque iusta causa valide dispensare possunt (19). Cfr. *Benedict.* XIV, De Synod. dioec. lib. XIII cap. 5 n. 7. Neque ex can. 291, § 2 quidquam obstat, quominus in *casibus particularibus* super decretis Concilii provincialis vel plenarii valide et licite dispensent (20), dummodo iusta interveniat causa. At in legibus latis a Romano Pontifice pro peculiari territorio nequeunt generatim dispensare prout statuit can. 82: «*Episcopi alique locorum Ordinarii dispensare valent in legibus dioecesanis, et in legibus Concilii provincialis ac plenarii ad normam can. 291, § 2, non vero in legibus quas specialim tulerit Romanus Pontifex pro illo peculiari territorio, nisi ad normam can. 81*».

Verum in legibus *universalibus* Ecclesiae dispensare nequeunt (21), nisi in casibus expresse vel tacite iure ordinario permissis (22) aut speciali delegatione concessis ad normam can. 81:

«*Gregorianum*» VI, 436 sq. strictiorem notionem potestatis *ordinariae* Codici non conformem propugnat. Ipso iure praecedenti passim dicebatur *quasi-ordinaria*, quam terminologiam abolevit Codex utpote obscuram et dubiis obnoxiam. Quod si lex det facultatem agendi *ex delegatione*, profecto potestas erit *delegata a iure*. Practicum discrimen inter potestatem *delegatam a iure* et ordinariam-vicariam vix datur. Cfr. *Chelodi*, De Personis n. 126.

(19) *Schmalzgr.* h. t. n. 55; Suárez l. c. l. VI, cap. 15, n. 8, 9, 10. *Putzer* l. c. p. 70 et *Tepe* l. c. n. 414 sq.

(20) Profecto Archiepiscopus, qui decreta Concilii provincialis *abrogare* non potest, etiam super iisdem decretis in *universis* dioecesibus suorum Suffraganeorum dispensare nequit; etenim neque ex natura rei neque expressa iuris concessione neque usu recepto huiusmodi facultas ipsi competit. Cfr. Suárez l. c. n. 5, 6, 7; *Benedictus* XIV, vero l. c. n. 8, licet recte asserat Episcopos «*non eo... iure, quo... dioecesanae*» constitutionis vincula relaxant, posse etiam decretum Concilii provincialis relaxare, tamen nequaquam generaliter Episcopis negat facultatem inesse dispensandi super decretis Concilii provincialis, sed potius ratam habet doctrinam *Suaresii* l. c. n. 2, 4, 7, ubi expresse ius illud dispensandi Episcoporum sustinet et probat. Cfr. quoque *D'Annibale* l. c. n. 231, not. 7; *Scherer* l. c. p. 174; *Putzer* l. c. p. 35 sq.

(21) Suárez l. c. l. VI, cap. 14, n. 3 sq.; *Reiffenstuel* h. t. n. 463 sq.

(22) Cap. 59, X, de elect. I, 6; cap. 4 § 1, X, de iudic. II, 1; cap. 29, X, de sent. excomm. V, 39; cap. 34, de elect. I, 6, in Sext.; cap. 1, de fil. presbyt. I, 11, in Sext.; Conc. Trid. Sess. XXIV, cap. 6, de reform.; *Reiffenstuel* h. t. n. 466 sq.; *Scherer* l. c. p. 174 sq.; *D'Annibale* l. c. n. 231; *Putzer* l. c. p. 83 sq.

« A generalibus Ecclesiae legibus Ordinarii infra Romanorum Pontificum dispensare nequeunt, ne in casu quidem peculiari, nisi haec potestas eisdem fuerit explicite vel implicite concessa, aut nisi difficilis sit recursus ad Sanctam Sedem et simul in mora sit periculum gravis damni, et de dispensatione agatur quae a Sede Apostolica concedi solet » (23). *Implicite* conceditur facultas, quando observatio legis integre vel partialiter remittitur Ordinarii iudicio (cfr. v. gr. can. 978 de interdictis) vel habet clausulam « donec dispensetur », « dispensari posse ».

Difficilis recursus est casus *extraordinarius*, si simul concurrat periculum in mora et lex dispensari soleat. Periculum requiritur aut moraliter certum aut saltem vere probabile damni aut publici aut privati, moralis aut physici aut oeconomici vere *gravis* seu *notabilis*, licet non *maximi*. Recursus *difficultas* intelligitur mediis ordinariis scilicet mittendi litteras et accipiend responsum (non attenta possibilitate per medium quod non habetur ut *ordinarium* v. gr. telegraphi vel telefoni), licet attenta oratoris condicione medium *extraordinarium* esset possibile aut facile. Iudicium relinquitur Ordinario, qui si erret valide tamen dispensat. — Quod dispensatio conferri soleat discendum est ex stilo Curiae Romanae mutationi obnoxio.

314. III. *Parochi* nec a lege generali nec a lege peculiari dispensare possunt, nisi haec potestas *expresse* eis concessa sit (can. 83). In festorum observantia, et in abstinentia et ieiunio possunt dispensare intra terminos can. 1245, § 1, id est in casibus particularibus, tum fideles subditos etiam extra territorium, tum etiam peregrinos in suo territorio. Quae potestas iam iure praecedenti erat agnita, et petebatur ex probata consuetudine. — In

(23) Cum stilus Curiae sit mutabilis, non potest generali modo definiri, quatenam soleant, quatenam non soleant ab Apostolica Sede concedi: v. gr. in dispensatione super aetate ad Episcopatum requisita non solebat dispensari infra 27 aetatis annum. Ex SS. CC. stilo solebat responderi per formulam « non concedi »; non numquam etiam per formulam « lectum » vel « non expedire ». Prima formula etiam nunc retinet illam vim. In praxi id discendum erit ex repetitis responsis in hunc sensum datis: in genere id valet de dispensationibus valde *extraordinariis*. Cfr. *Bucceroni*, Inst. theol. mor. vol. I, p. 97; *D'Annibale* l. c. Etiam statuta Synod. dioec. et provincial. in hac re sunt attendenda. Cfr. Conc. provinc. Neogranat. a. 1868 in Collect. Lac. t. VI, col. 535-539.

quibusdam autem casibus urgentibus, etiam *confessarius* vel simplex sacerdos a iure accipit potestatem dispensandi (24).

315. IV. *Ordinarii religiosorum* i. e. Superiores maiores religionis clericalis exemptae idem possunt relate ad suos subditos, quod possunt Ordinarii locorum v. gr. a) in dubio facti (can. 15); b) a ieiunio et abstinentia (can. 1245); c) in votis non reservatis (can. 1313); in iuramentis (can. 1320); in irregularitatibus ex delicto occulto provenientibus, excepto homicidio, abortu et alia ad forum contentiosum deducta (can. 930); in casibus occultis quoad poenas latae sententiae, nonnullis exceptis ad normam can. 2237; a vetito legendi libros prohibitos in casibus singulis et urgentibus (can. 1402). — Quod si agatur de temporibus sacris, votis, aut iuramentis, eisdem in hac re subditi intelliguntur religiosi (professi vel novicii) et personae quae in religiosa domo diu noctuque commorantur causa famulatus, educationis aut hospitalii vel infirmiae valetudinis (can. 514).

In iisdem religionibus *omnes Superiores* (etsi maiores non sint) possunt dispensare a temporibus sacris servandis, a iuramentis et votis non reservatis, prout dictum est de Ordinariis (can. 1245, 1313, 1320).

316. *Subiectum passivum dispensationis*. I. Cum dispensatio proprie talis sit actus iurisdictionis (25), in genere dici debet, dispensationem nonnisi subditis dari posse. Ordinarii tamen locorum *vagos* semper dispensare possunt, quos ipsum ius momentanee subiicit Ordinario loci in quo actu commorantur (cfr. can. 94, § 2).

II. Quod si agitur *de peregrinis*, iure praecedenti erat quaestio, num potestas dispensandi qua gaudet Ordinarius (respective parochus) quoad suos subditos et quoad vagos exerceri possit etiam in peregrinos, quod admittebant nonnulli doctores velut *D'Annibale* I, 232 practice ex hoc solo quod a S. Alphonso probabile diceretur, maxime pro casu quo id exigeret necessitas vel utilitas dispensationem impetrantis. Quae quaestio fiebat dependenter ab illa alia quaestione, num peregrini si in loco versarentur *quasi in termino* (locutio satis vaga) subditi fierent loci

(24) Cfr. canones 1044, 1045, 2252-2254, 2290.

(25) *Schmalzgrueber* h. t. n. 60, 61; Suárez, De leg. l. VI cap. 12, n. 6, 7, 12.

perinde ac advenae, quod verius esse negandum tenebat ipse *D'Annibale* (1, 86). Haec altera quaestio non amplius habet locum ob canones 91, 94.

Porro principium generale nec in *iure* praecedenti nec in *iure Codicis* habetur ad decidendam quaestionem in favorem peregrinorum; qui, in sententia ipsos comprehendente, *favore* gauderent subditorum, oneribus ipsorum non tenerentur, et quidem sub eadem ratione (quia peregrinus gauderet subiectione in sui favorem, et quia peregrinus excuteret subiectionem quoad leges). Praeterea Codex non numquam expresse concedit facultatem pro peregrinis (can. 1245, 1313, 1320); can. 990 requirit expresse ut sint subditi; can. 1043, 1045 datur facultas pro actu commorantibus; can. 2237 nihil dicit de subiecto passivo. Ex iure ergo res clare decidi non potest. Quare videretur standum generali principio can. 201, § 1.

Plures ipsos comprehendunt (26). Praeterea facultates quas ius concedit confessariis, in omnes exerceri possunt, qui fiunt ipsius subditi hoc ipso quod ad confessarium accedunt potestate praeditum, quin requiratur specialis potestas in peregrinum. Aliunde in praxi, ex parte Superioris dispensantis ex delegata facultate, valde difficile est distinguere inter peregrinum et quasideomiciliatum; unde in usu potestatis inquisitionem haud raro difficile instituire deberet, ne limites potestatis excederet, Quare censerem, etiam in iure Codicis nihil haberi, quo certo modo excludantur peregrini ab hoc favore; ideoque remanere probabilitatem iuris praecedentis, cum praesertim facultas dispensandi sit favorabilis, licet ipsa dispensatio, utpote vulnus legis, sit potius odiosa.

317. Superiorem in *propria lege* se ipsum dispensare *iuridice* non videtur dicendum (27); in lege superioris nulla est dif-

(26) Ita *Maroto*, Instit. I, n. 305; *Cappello*, Summa iuris can. n. 130; *D'Angelo* in « Apollinaris » I, 255 sq. *Vermeersch-Creusen*, Epitome I, n. 198 etc. *Chelodi* b. c. n. 87 rem in ancipite relinquit. Declarationem authenticam esse opportunam, inde etiam patet, quod dispensatio saepe habet tractum successivum, unde patet locus abusibus et fortasse etiam scandalo, si proprius subditi superior hunc videt solutum a lege, quem ipse non dispensavit.

(27) Legislatores se ipsum per legem a se latam non ligat; unde in propria lege se ipsum non dispensat. Obligatio aequitatis se conformandi

facultas quin se ipsum dispenset, sive *directe* sive *indirecte* qui habeat facultatem dispensandi extra forum sacramentale exercendam (cfr. 201, § 3), est enim actus iurisdictionis voluntariae, non qua obligatio iniungatur, sed qua gratia conceditur ad quam non requiritur persona distincta (28).

318. *Causa*. Ad licitam dispensationem semper requiritur *causa iusta* et proportionata (29). Causa deficiente, quisque in lege *sua illicite* sed *valide*, in lege superioris *nec licite nec valide* dispensat (can. 84, § 1). Ad vitandos tamen scrupulos *in dubio* de sufficientia causae, dispensatio et licite petitur et licite conceditur (can. cit. § 2). Porro Superiores ecclesiastici dispensare *non solent*, nisi *petitio veritate nitatur* saltem tempore executionis gratiae (cfr. c. 41). Invalida igitur est dispensatio, si falsitas vel error committatur in allegatione *obiecti* et causae *motivae* dispensationis atque generatim in iis, quae ex stilo curiae *essentialiter* requiruntur, ad normam can. 42-47. Cfr. c. 20, X. de rescript. I, 3. Quae causa, ut *valida* sit dispensatio, saltem *objective* exsistere debet, etsi non fuerit in supplicatione allegata; at ex praecepto Ecclesiae *licita* non est dispensatio, nisi causa allegetur et cognoscatur. Immo ne valida quidem est dispensatio, si causae cognitio expresse ad valorem dispensationis requiratur. Id, quod nunc non amplius fieri solet, praesertim post Codicem. Cfr. can. 53-55.

319. *Forma*, qua dispensationes *petuntur* et *conceduntur*, ordinarie est *scriptura*. Cfr. supra dicta de rescriptis n. 148; *Suárez*, De leg. I. VI cap. 13 n. 4. At licet scriptura *generaliter* ad *valorem* vel *licitatem* dispensationis non requiratur, sed tantum sit aliquo modo necessaria pro faciliore et meliore *probatione*, tamen « *secundum regulam ordinariam* » per telegraphum in Curia Romana vel Curiis Episcoporum non sunt petendae dispensationes aliaeque gratiae. Cfr. Litt. encycl. Secret. Stat. 10

communitati potius pertinet ad forum internum. Cfr. *Suárez*, De legibus I. VI, cap. 12, n. 7.

(28) Cfr. *Suárez*, De legibus I. VI, cap. 12 n. 8 sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 61; *Vermeersch-Creusen*, Epitome I, n. 199.

(29) Conc. Trid. Sess. XXV, cap. 18, de ref.; *Schmalzgr.* h. t. n. 12; *Suárez* I. c. I. VI, cap. 18, 19.

Dec. 1891 iunct. resp. S. C. Inq. 14 Aug. 1892 in Collect. S. C. de Prop. F. n. 2189, 2192. Praeterea nihil prohibet quominus fiat *petitio* dispensationis a *tertia* persona *sine* mandato, vel concessio eiusdem favoris *ex motu proprio*; at difficiliore dispensationes v. g. super professione religiosa a R. Pontifice sine petitione personali oratoris concedi non solent. Cfr. Suárez l. c. n. 5 sq.

320. Interpretatio. *Facultas* dispensandi *generaliter* data sive ordinaria sive delegata ad universalitatem causarum est gratia facta quae tertiae cuidam personae non praeiudicat, cum sit favorabilis et praeter ius concessa, ideoque, retenta verborum proprietate, *latam* admittit interpretationem (can. 50, 66 § 1, 68). Ipsa vero *dispensatio* particularis cum sit *vulnus legis* et contra ius concessa, *strictae* est interpretationis. Cfr. Reiffenstuel h. t. n. 451 sq. Ipsa facultas dispensandi cum aliquo in particulari, sive delegatio fiat ad petitionem partis vel delegati, sive determinatae personae, sive electio personae committatur dispensando, est concessio stricti iuris; nam huiusmodi concessio est moraliter ipsa dispensatio ideoque pariter strictae interpretationi est obnoxia (can. 85). Non tamen ita coarctanda est ut inutilis fiat vel onerosa.

321. Cessatio. In genere iisdem modis fit, quibus privilegium, (can. 86). *Dispensatio legis ecclesiasticae cessat*:

I. *Revocatione*. Quae revocatio a *proprio legislatore* facta, dummodo dispensatio revocationis capax sit, etiam *sine* iusta causa, *valida*, sed *illicita* est. Quod si dispensatio a delegato ad particularem dispensationem etiam ex iusta causa revocetur, huiusmodi revocatio est nulla et irrita (30). Nam in illo delegato post *concessam* dispensationem potestas delegata omnino est extincta. At si inferior Praelatus ex iure ordinario sive ex delegatione ad universalitatem causarum dispensationem in lege Superioris concessit et ex *iusta* causa revocavit, valida est revocatio, quia potestas illa dispensandi post actum concessionis factae non fuit sublata. Invalida vero dicenda est revocatio dispensationis, si ab eodem Praelato inferiore absque iusta causa fiat;

(30) Cap. 38, X, de off. et pot. iud. del. I, 29; Putzer l. c. p. 65 sq.; Rosset. De matrim. n. 2469.

etenim Superior ad istam revocationem non censetur dedisse facultatem (31).

II. *Renuntiatione* illius, cui dispensatio data est, si insuper in iis obligationibus, quae ex *lege*, non ex voluntate nostra initium et statum capiunt, renuntiatio a Superiore ecclesiastico competente *acceptetur*.

III. *Fine* dispensationis *totaliter cessante*, v. g. propter morbum plane sublatum, ipsa quoque dispensatio *cessat*, si habeat tractum *successivum* atque *absolute* data non sit (32). At dispensatio non cessat propter non usum aut usum contrarium aut novam *dispensationem validam*, quae cum priori dispensatione consistere nequit aut propter discessum a territorio dispensatoris, si dispensatio fuerit perpetua. Canon cit. 86 praeter modos quibus cessat privilegium, adiicit pro dispensatione cessationem causae motivae. Inde autem indirecte firmatur privilegia, etiam si tractum habeant *successivum*, non cessare ex hac ultima ratione; cuius ratio iuridica est quod privilegium, cum assimiletur legi (propterea solet definiri *lex privata*) secum fert quamdam perpetuitatem, ac proinde in mente legislatoris videtur praescindi a mutatione adiunctorum forte obventura, nisi ex hac mutatione usus privilegii noxius evadat aut illicitus iudicio Superioris. Cfr. can. 77 iunct. can. 70.

(31) D'Annibale l. c. n. 77, not. 55, n. 235; Suárez l. c. l. VIII, cap. 37, n. 10, 16.

(32) Suárez l. c. l. VI, cap. 20. Quae Hinschius l. c. t. III, p. 799 contra hanc sententiam profert, aut non sunt ad rem aut solido fundamento carent. Unico vinculo legis per dispensationem sublato dispensatio *perpetua* evadit, nec cessat aut aufertur, etiamsi causa ante usum cessaverit; atque ita absolute dispensatus a voto, voti obligatione amplius non tenetur.

Laus Deo

O. A. M. D. G.

INDEX ALPHABETICUS

(Numeri referuntur ad numeros marginales)

- Abbates*: nullius quoad potestat. legiferam 125.
Abrogatio: legum eccles. 187 sq.; Concordati 226 sq.; consuetudinis 239.
Abstinentiae: lex quoad temporis supputationem 248.
Actus: externi, interni, mixti, praeteriti, heroici, qua ratione sint obiectum legum ecclesiast. 130 sq. 136 sq. 128.
Aequitas canonica: 184.
Aequum: legale et naturale 48.
Aetas: eius computatio 243.
Africa: 42.
Alexander III (Rolandus Bandinellus): eiusque dissidium cum Imperatore Friderico I et Henrico II rege Angliae 27.
America: meridionalis et septentrionalis 40.
Analogia: legalis et iuridica ut fontes iuris suppletorii 181.
Anglia: quoad relationem inter Ecclesiam et Statum 39, II.
Annus: eius supputatio 242, 247.
Apostoli: quoad praedicationem Evangelii 12; quoad potestatem legiferam 123.
Asia: 41.
Auctoritas prudentum: 186.
Australia: status Ecclesiae 43.
Austria: relationes cum Ecclesia 39, II.
Auxiliares scientiae: iuris ecclesiastici 58.
Avennionensis residentia: RR. PP. 30.
Baptizati: quoad subiectionem legibus ecclesiasticis 147; baptizati dubie 157.
Basileense Concilium: 32.
Belgium: relationes inter Eccl. et Statum 39, II.
Bibliographia: scientiae iuris ecclesiastici 63 sq.
Bituricensis: sanctio pragmatica 34.
Brachium saeculare: 16.
Breve: pontif. n. 206.
Breviarii: privata recitatio quoad temporis supputationem 248.
Bulla: pontif. 206.
Bizantinismus: 16, 39 sq.
Caerimoniales: leges Vet. Testamenti 114.
Canon (vis verbi) 46 not. 9; canones dogmatici, morales disciplinares etc. 46.
Canonizatio: legum civilium per Ecclesiam 57, 240.
Capitula: cathedralia et capitula Generalia Ordinum quoad potestatem legiferam 126.
Carolus Magnus: 22.
Catechumeni: num teneantur legibus eccl. 147.

- Causae*: excusantes et eximentes a lege 180.
- Cessatio*: legum ecclesiasticarum 187 sq.; concordati 226; consuetudinis 239; dispensationis 321; privilegii 299; rescripti 286.
- Chirographa*: Pontificia 206.
- Christus legislator*: et lex nova 115.
- Clausulae*: notio, divisio, vis 176; rescriptorum 267, 269.
- Clerici*: quo titulo subiiciantur legibus civilibus et quibus 158.
- Codicis canones*: praeliminares n. 87 sq.
- Codex*: iuris canonici respicit latinam ecclesiam 79; eius praescripta relate ad Orientales 81 sq. et ad ius liturgicum 86; ad ius concordatarium 87; ad iura quaesita, privilegia et indulta 88 sq. 95 sq.; ad praeexistentes consuetudines 98 sq.; ad ius scriptum praecedens 100 sq.
- Collegia illicita*: quibus Ecclesia cath. apud Romanos fuit adnumerata 14.
- Commentarii*: et commentatores in Decr. gratiani et in Decretales 68.
- Communio*: sacra quoad temporis supputationem 248.
- Concilia*: eorumque decreta 124 sq.
- Concilia mixta*: 20; oecumenica et particularia ut subiectum actuum legis 124, 126.
- Concordata*: 215 sq; nomen, definitio, divisio, notae historicae 216, 228; subiectum concordatorum 217 sq.; eorum forma 219; eorum obiectum 220; necessitas et convenientia 221; vis et obligatio 222 sq.; interpretatio 225; derogatio, abrogatio et cessatio 226 sq.
- Concursus rescriptorum*: 77.
- Confirmatio*: legum ecclesiast. essentialis et accidentalis, in forma communi et specifica eiusque effectus 166 sq.
- Congregationes Romanae*: earumque potestas legifera 126; decretorum valor 208.
- Constantini M.*: edictum 11.
- Constitutiones Apostolorum*: 91.
- Constitutiones*: RR. PP. 203 sq.
- Consuetudo*: 229 sq.; discrimen a iure tradito 230.; ius consuetudinarium eiusque notio, divisio historia 99, 233.; causa efficiens 234; consuetudo facti eiusque conditiones 235 sq.; consuetudinis effectus 237; probatio 238; cessatio et abrogatio 239; consuetudo contra statuta Codicis 98 sq.
- Contractus*: quoad temporis supputationem 246.
- Convalidatio*: rescripti; modus et effectus 276.
- Conventiones*: vide concordata.
- Decisiones*: SS. Congregationum eorumque vis 211.
- Decreta*: conciliorum 124 sq.; SS. Congregationum 208 sq.; RR. Pontif. 204 sq.
- Derogatio*: legis 187 sq.; concordati 226 sq.
- Deus legislator*: et leges divinae 109 sq.; lex naturalis 11; lex vetus 112 sq.; lex nova 115 sq.
- Dies*: eius supputatio vide supputatio.
- Dispensatio*: in lege 190, 306 sq.; dispensationis auctor 308 sq.; subiectum passivum 316 sq.; dispensationis causae et forma adhibenda 318 sq.; interpretatio et cessatio 320 sq.
- Doctorum*: communis sententia fons iuris suppletorii 186.
- Ecclesia catholica*: 6; eius relatio ad alias societates religiosas 7; ad infideles 8; ad statum 9; historia relationis ad statum 10 sq.

- Ecclesia latina et orientalis*: huiusque varii vitus 79 sq.
- Ecclesiae potestas*: in statum directam, indirectam, directivam 9.
- Edictum*: tolerantiae Constantini M. 15.
- Effectus legum*: ecclesiasticarum 159 sq.; consuetudinis 237.
- Epikeia*: in iure canonico 48.
- Episcopi*: in Ecclesia orientali 18; apud populos medii aevi in occidente 20; legislatores in propria dioecesi 125, et in conciliis 124, 126; quoad concordata 217; quoad dispensationem in legibus 313.
- Epistolae*: RR. PP. ut fontes iuris 32; apostolicae 206.
- Excusatio*: a lege 190.
- Exempti*: qua ratione legibus particularibus subiiciantur 149, 158.
- Executio*: rescripti 283 sq.
- Executor*: rescripti pro foro externo 283; pro foro interno ibid.; substitutio executoris 284.
- Facultates apostolicae*: earumque notio, divisio, origo et historia, acquisitio, communicatio, materia, interpretatio, usus et cessatio 300.
- Febronius et Febronianismus* 34, II.
- Fictio*: iuris 159.
- Fontes*: iuris ecclesiastici 77, 83, 106; eorum divisio 108.
- Forma*: legum ecclesiasticarum 139 sq.; concordatorum 219.
- Formulae*: facultatum apostolicarum 300.
- Fridericus I, II*: Imperatores 27 sq.
- Fundamenta*: iuris ecclesiastici 5 sq.; religio 5; Ecclesia catholica 6; relatio Ecclesiae catholicae ad alias societates religiosas 7 sq.; ad Statum 9; historia relationis inter Ecclesiam et Statum 10 sq.
- Gallia*: relationes cum Ecclesia 39.
- Gallicanismus*: 34, I.
- Gelasius*: Papa de distinctione potestatis eccles. et civil. 17.
- Germania*: relationes inter Ecclesiam et Statum 39; concordata inita cum Germania 39.
- Glossa et Glossatores*: in Decretum Gratiani et in Decretales v. *Commentarii*.
- Graeci catholici*: quibus legibus Ecclesiae latinae sint subiecti 148.
- Gregorius*: Papa VII 10, 25 sq.
- Hammerstein*: 10 sq.
- Hebdomada*: eius computatio 247.
- Helvetia*: status Ecclesiae 39, II.
- Henricus III et IV*: Imperatores 24.
- Hispania*: relationes inter Ecclesiam et Statum 39.
- Historia relationis*: inter Ecclesiam et Statum 10 sq.
- Hollandia*: relationes inter Ecclesiam et Statum 39, II.
- Hungaria*: status Ecclesiae 39, II.
- Japonia*: status Ecclesiae 41.
- Ieiunii*: lex quoad temporis supputationem 248.
- Jesus Christus*: legislator 6, 115 sq.
- Josephinismus* 34, III.
- Judiciales*: leges Veteris Testamenti 114.
- Jus*: eiusque notio et divisio in genere 44.
- Ius*: civile num sit fons iuris suppletorii 181, 184; num clericos liget 158.
- Ius Decretalium*: 1, 2 sq., 54 sq.
- Ius ecclesiasticum*: 44, eius notio, nomina et divisio 45 sq.; relatio ad alia iuris systemata 52; ius eccles. verum et putativum 47; pseudonaturale et pseudohistoricum 51.
- Ius ecclesiasticum ut scientia*: definitio, partitio 53 sq.; relatio ad alias scientias 57; scientiae auxiliares 58; methodus in eo tradenda

- do 59 sq.; praestantia, necessitas, utilitas 62; bibliographia 63 sq.
- Ius ecclesiasticum*: graecae Ecclesiae 79 sq., 83, 148.
- Ius naturae*: quomodo sit fons iuris ecclesiastici 111.
- Ius Orientalium*: relate ad Codicem 79; eius fontes 83; quomodo supplendum 84.
- Ius precarium* 94.
- Ius quaesitum*: notio 90 sq.; relate ad Codicem 88 sq.; eius fontes 92.
- Ius scriptum* praecedens relate ad Codicem 100 sq.
- Ius suppletorium*: eius necessitas 179; notio, vis et obiectum 180; eius fontes 181 sq.
- Iustinianus*: Imperator ordinat studia legitima 1; eius interventus in Ecclesiam 16.
- Iustum*: naturale et legale 48.
- Ignorantia*: legis eiusque praesumptio 191.
- Immunitates*: ab Imperatoribus Romanis Ecclesiae concessae 15.
- Imperatores*: Romani Ecclesiae hostiles 12 sq., 16.
- Imperii occidentalis*: interitus 19.
- Imperii*: occidentalis novi Caroli M. notio, relatio ad Ecclesiam, unio cum dignitate regia Germaniae 22 sq.
- Indirecta*: potestas Ecclesiae in Statum 9.
- Infideles*: in ordine ad Ecclesiam catholicam 8; num teneantur huius legibus 147.
- Innocentius III*: de relatione inter Ecclesiam et Statum 9.
- Institutiones*: iuris canonici 2 sq.
- Institutiones*: iuris romani 1.
- Instructiones*: S. S. Congregationum, earum vis 211, III.
- Interpretatio*: legis eccles., notio, divisio, auctor, vis 170 sq.; normae ad interpretandum 174 sq., 178; concordatorum 225; dispensationis a lege 320; privilegiorum 298; rescripti 278.
- Investiturae*: Episcoporum, per principes saeculares earumque damnatio 24 sq.
- Italia*: status Ecclesiae 39.
- Lateranensis Tractatus*: 39.
- Laynez*: (Salmeron) singularis sententia de Moyse legislatore 113.
- Legati Sed. Apos.*: num leges condere possint 125.
- Leges barbarorum*: num sint fontes iuris ecclesiastici 240.
- Leges civiles*: num sint fontes iuris ecclesiastici 240; num clericos ligent 158; earum canonizatio per Ecclesiam 240.
- Leges divinae*: in Ecclesia catholica 109 sq.; naturales 111; veteris testamenti 112 sq.; novi testamenti 115 sq.; quomodo sint fontes iuris ecclesiastici 111 sq.
- Leges liturgicae*: notio 86; relate ad Codicem 86, 103; quoad supputationem temporis 246.
- Leges universales*: simul et temporaneae 104.
- Legislatores*: in Ecclesia catholica 106 sq.; Deus legislator 11 sq.; Christus legislator 115 sq.; legislatores humani (S. Petrus Apostoli, Rom. Pontif., Concilia Episcoporum) in Eccles. catholica 123 sq.; num propriis suis legibus ligentur 150.
- Lex*: notio, divisio, notae historicae 119 sq.; auctores in Ecclesia cathol. 122 sq.; eius obiectum 127 sq., 136 sq.; vis retroactiva 130 sq.; forma intrinseca et extrinseca, promulgatio 139 sq.; vacatio, acceptatio 145 sq.; subiectum passivum: baptizati 147; infideles et cathecumeni 147; graeci catholici 148; peregrini, vagi 151, 156; eius effectus 159 sq., 163; eius confirmatio 166 sq.; interpretatio 170 sq.; cessatio 187; excusatio et dispensatio a lege 190 sq.; ignorantia legis 191; eius perpetuitas 198.
- Lex dubia*: eius vis 189.
- Lex inhabilitans* 160; notio, subiectum, effectus 162; quaenam ut tales sunt habendae 163; eius obligatio ibid.; num sit poenalis ibid. 5°; eius ignorantia ibid. d).
- Lex irritans*: 160; notio, auctor, effectus 162; quaenam ut talis habenda, eius obligatio 163; num sit poenalis 163, 5°; eius ignorantia 163 d).
- Lex mosaica*: 112 sq.
- Lex permissiva*: notio et effectus 164; eius discrimen a tolerantia et dissimulatione 164.
- Lex poenalis*: num detur in foro canonico lex mere poenalis 165; regulae religiosorum ordinum, et decreta Concil. provincialium 166.
- Lexica*: iuris civilis et canonici 73.
- Libertas*: Ecclesiae 16 sq., 24 sq., 35.
- Libertates*: Gallicanae 34.
- Litterae*: Apostolicae, Encyclicae, Decretales 206; reformatoriae 276.
- Ludovicus*: Bavarus Imperator 30.
- Lusitania*: relationes inter Ecclesiam et Statum 39.
- Maldonatus*: eiusque consilia bene studendi 4, 61.
- Membra*: Ecclesiae 147 nota 99.
- Mensis*: eius supputatio v. *Supputatio*.
- Methodus*: in scholis canonicis tenenda 3, 59.
- Metropolitae*: num leges condere possint 125.
- Mexicum*: status Ecclesiae 40.
- Missae*: privata celebratio quoad temporis supputationem 248.
- Normae generales*: notio et extensio 78.

- Novitiales*: quoad temporis supputationem 249.
- Obiectum*: legis eccles. 127 sq.; concordatorum 220.
- Obligatio*: concordatorum 222 sq.; legis civilis 158; ecclesiasticae 145 sq.
- Obreptio*: in rescriptis 267.
- Obrogatio*: legis, notio, auctor, quoduplex 187 sq.
- Ordo*: ethicus, iuridicus 44; logicus in Institutionibus 4, 54 sq.
- Orientales*: relate ad Codicem 79 sq.; extra proprium territorium degentes 85.
- Orientalis Ecclesia*: eiusque varii ritus 80.
- Parochi*: ut executores rescriptorum 283, II; num possint a lege dispensare 314.
- Patriarchae*: num leges condere possint 125.
- Peregrini*: quibus legibus subiiciantur 151, 153, 156, 316.
- Persecutiones*: primorum christianorum 13.
- Petrus S.*: legislator supremus et universalis in Ecclesia 123.
- Polonia*: relationes inter Eccles. et Statum 39, III.
- Populi*: germanici, eorumque leges 19 sq.
- Potestas*: Ecclesiae in Statum 9; legislativa, huiusque subiectum et obiectum 122 sq., 127 sq.; in actus heroicos 128; internos 136 sq.
- Praeceptum*: notio, divisio, auctor, eius discrimen a lege et character 193 sq.; duratio, cessatio 197; totius doctrinae de praeceptis summa 199; praeceptum ex potestate iurisdictionis 200; id. ex potestate dominativa 201.
- Praefecti Apostolici*: quoad potestatem legiferam 125.

Praelati: quoad potestatem legiferam 125.
Praenotiones: generales iuris eccl. 44 sq.
Praesentatio: rescripti, eius necessitas 280 sq.; quo tempore facienda 282.
Praestantia: iuris eccl. 62.
Primates: num sint legislatores in Ecclesia 125.
Privilegium: notio, divisio 289 sq.; personae habiles ad concedenda et accipienda privilegia 291; eius obiectum et forma 292; acquisitio 293 sq.; promulgatio, usus 295 sq.; interpretatio, amissio 298 sq.; privilegia relate ad Cod. 95 sq.
Probatio: consuetudinis, condiciones et modus 238.
Professio: religiosa quoad temporis supputationem 246.
Promulgatio: legum ecclesiasticarum, eius necessitas 140; modus promulgandi 141.
Protectio: pontificia tempore medii aevi 32.
Protestantium: errores de legibus veteris testamenti 114; de Christo legislatore et de Ecclesiae constitutione 6, nota 11, 115.
Receptio: legum eccl. num sit necessaria 146.
Reformatio: protestantica 33 sq.
Regulae iuris: earumque notio, divisio, vis, usus 182 sq.
Relatio: Ecclesiae catholicae ad alias societates religiosas 7 sq.; ad Statum 9 sq.; historia relationis Ecclesiae catholicae ad Statum 10 sq.
Religio: 5.
Religio Mosaica: 7.
Remonstratio: contra leges pontificias 146.
Rescriptum: definitio, divisio, notae historicae 254; subiectum activum

et passivum 255 sq.; inhabiles in iure praecedenti et in iure Codicis 257 sq.; haeretici et schismatici num sint inhabiles ad rescripta obtinenda 259; in casu rescripti denegati a R. Pontifice, ab una Congregatione, a S. Paenitentiaria, ab Ordinario, a Vicario Generali 261 sq.; quando incipit valere 264; rescripti impetratio pro alio 265; forma interna et externa, condiciones essentielles et accidentales, vitia intrinseca et extrinseca 266 sq.; clausulae in rescriptis 267, 269, 275; vis rescripti contra statutum peculiariter, consuetudinem loci, ius alteri quaesitum 268; subreptio et obreptio quoad rescripti valorem 271 sq.; in dubio de obreptione et subreptione 274; convalidatio 266; concursus rescriptorum, interpretatio 277 sq.; praesentatio Ordinario, executio 280 sq.; cessatio 286.

Ritus: orientales 80.

Romani Pontifices: supremi et universales in Ecclesia cathol. legislatores 123, 204 sq.; eorum potestas dispensandi a legibus 312.

Scandinavia: status Ecclesiae 39, II.
Schola: Institutionum canonicarum, iuris Decretalium, in nova studiorum ordinatione 1 sq.; principia tenenda 3 sq.

Sententia: iudicialis R. Pontificis, Congregationis Romanae, eius valor 123, 211.

Separatio: Ecclesiae a Statu 9, 33 sq.

Scientia: iuris canonici 53 sq.

Siam: relationes cum Ecclesia 41.

Sinense: imperium, status Ecclesiae 41.

Societas: civilis, eius subordinatio erga Ecclesiam 9.

Societas: perfecta eiusque potestas 9 sq.

Societates: religiosae relate ad Ecclesiam catholicam 7 sq.

Statuta: dioecesana eorumque subiectum, materia, forma, subditi 125.

Stylus: Curiae, ut fons iuris supplementarii 185; in rescriptis 271.

Subditus sive *subiectum passivum*: legum ecclesiast. 147 sq.

Subordinatio: Status 9.

Subreptio: in rescriptis 267, 271 sq.

Superiores: religiosi quoad dispensationem a legibus 315.

Supputatio: temporis apud romanos 242; in iuribus modernis 243; in iure canonico ante et post Codicem 244 sq.; regulae servandae 246; supputatio anni, diei, hebdomadae, mensis 247; modus temporis durationem computandi 249; supputatio temporis utilis et continui 250 sq.

Synodi: dioecesanae 125.

Systema: collegiale, episcopale, territoriale de potestate regendi Ecclesiam 33.

Tempus: vis et locus rubricae 241; temporis supputatio, v. *Supputatio*; verum, locale, legale regionale, legale extraordinarium, usuale, continuum, utile 245, 248, 250;

duratio 247; species temporis in diversis adiunctis adhibenda 248; modus durationem temporis computandi 249.

Terminologia: de relatione inter Ecclesiam et Statum 32.

Theocratia: 11.

Theoriae: exaggeratae de potestate ecclesias. et civil. 22, 30, 32; de vi et obligatione concordatorum 223 sq.

Tolerantia: legum civilium 240.

Tractatus: Lateranensis 39.

Traditio: notio, divisio, historia 230; testes traditionis eorumque auctoritas 231 sq.

Turcae: relationes cum Ecclesia 39, III.

«*Unam Sanctam*»: Const. Bonifacii VIII 29.

Vacatio: leg. eccl. 145.

Vagi: quibus legibus eccl. subiiciantur 151, 153, 156, 316.

Verborum: significatio in interpretatione legis 175, 177.

Vicarii Apostolici: quoad potestatem legiferam 125.

Vis retroactiva: leg. eccl. 130 sq.; exceptiones 135.

Voluntas: legislatoris, quomodo cognoscitur 174, III.

Vota: quoad temporis supputationem 248.

INDEX GENERALIS CANONUM

N. B. - 1. Numeri indicantur marginales.

2. Numeri in quibus canones explicantur crassioribus typis, numeri in quibus canones tantum referuntur, levioribus typis exprimuntur.

Canon	Numerus	Canon	Numerus	Canon	Numerus
1	79-85	22	86; 103; 105; 182; 187; 188	47	267; 318
2	86; 246	23	187; 188; 189	48	254; 277; 288; 297
3	87; 94	24	192-201	49	278
4	88-97; 178	25	233-234; 235	50	178; 278; 303; 320
5	96; 98-99	26	235-236	51	280
6	100-105; 120; 177; 186; 188; 232; 294	27	99; 236	52	276
7	130	28	236-237	53	281; 318
8	140-143; 152-155	29	237	54	274; 283; 318
9	143-146	30	99; 188; 239	55	258; 318
10	89; 130-135; 288	31	86; 246	56	283
11	160-163	32	247	57	284
12	147	33	246; 248	58	283; 284; 287
13	101; 120; 148-149	34	249	59	283
14	148; 155	35	236; 250	60	97; 188; 288; 299
15	189; 273; 315	36	178; 256-259	61	288; 303
16	163; 190-191	37	258; 265; 296	62	296
17	135; 144; 170-173; 189; 210; 211; 254	38	258; 264; 279; 296	63	293
18	174-177; 188	39	266; 269; 271	64	293
19	178; 180	40	271; 275	65	293
20	108; 179-186; 211; 232	41	275; 279; 318	66	258; 290; 300; 304; 320
21	159; 187; 188	42	260; 267; 273; 318	67	298
		43	261; 272; 318	68	298; 320
		44	262; 263; 318	69	297
		45	254; 267; 318	70	290; 299; 321
		46	258; 268; 272; 318	71	97; 188; 290; 299

Canon	Numerus	Canon	Numerus	Canon	Numerus
72	299	243	105	642	92
73	299	244	124; 126; 208	644	84
74	299	257	84	649	194
75	299	265	256	713	280
76	299	266-		731	259
77	299; 321	271	125	733	84
78	299	274	125	756	84
79	254; 293	275	256	774	92
80	308-311	281-		782	84
81	313	292	126	804	84
82	313	291	143	823	84
83	313	294	125	859	147
84	273; 311; 318	320	167	866	84
85	79; 303; 304; 320	323	125	906	147
86	321	328	105	919	280
87	147; 259	332	104; 167;	923	246
88	147; 246;	335	143; 145	925	97
91	316	349	290	927	262
94	316	351	125	930	315
103	163	352	125	931	271
104	163	358	126	940	147
105	167	362	126	947	86
106	105	370	92; 133	955	84
107	234	391	126	978	313
109	234	395	143	983	180
118	234; 290	403	294	987	8
125	138(VI)	410	126	988	191
142	105	423	92	990	316
156	271	432	251	1009	84
161	251	435	126	1017	162
198	177; 303	459	104	1020	187
199	304	489	103	1022	187
201	155; 196; 304; 316; 317	501	119; 126; 201	1038	125
202	283; 304;	514	315;	1039	262
204	261	534	271	1040	271
207	286; 288; 299; 304	542	84	1043	262; 316
209	189	555	249	1044	266; 314
218	84	572	104	1045	271; 314; 316
220	105	595	138(VI)	1047	271
222	167	613	290; 293	1051	271
239	97; 254; 290	615	149	1054	267
240	125	622	84	1056	304
		625	290	1057	271; 304

Canon	Numerus	Canon	Numerus	Canon	Numerus
1060	187	1432	251	2220	192
1061-		1447	271	2222	130; 135
1063	8	1457	251	2225	198; 200
1070	147	1471	87	2226	87; 196
1080	240	1507	285	2232	138(VI)
1094	162	1509	294	2237	138(VI); 258; 315; 316
1099	8; 147	1511	236; 294	2239	196
1102	8	1512	294	2245	198; 258
1149	8	1529	184; 240; 246	2251	138(VI)
1152	8	1530	162	2252	258; 314
1192	280	1532	271	2253	258; 314
1195	280	1553	240	2254	258; 314
1201	280	1574	260	2258	258
1234	132	1604	84	2263	258
1245	262; 314; 315; 316	1606	84	2265	258; 259
1253	262	1623	199	2266	258
1254	246	1629	258	2283	256
1313	92; 315; 316	1635	246	2290	314
1320	92; 315; 316	1640	199	2291	258
1350	8	1654	258	2294	258
1356	294	1684	163	2298	258
1367	138(VI)	1813	200	2309	200
1378	187	1881	251	2310	200
1382	262	1884	251	2315	259
1385	262	1885	251	2347	163
1402	315	2195	130; 192	2411	84
1406	104	2197	138(VI)		
1407	104	2217	198		
1408	104	2219	180		